

STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY

NO. 09039

IN FARKISHUFTN LAND FUN
LEGENDARN DZSHUGASHVILI

Moisheh Grosman

•

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS
413 256-4900 | YIDDISH@BIKHER.ORG
WWW.YIDDISHBOOKCENTER.ORG

MAJOR FUNDING FOR THE
STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
WAS PROVIDED BY:

Lloyd E. Cotsen Trust
Arie & Ida Crown Memorial
The Seymour Grubman Family
David and Barbara B. Hirschhorn Foundation
Max Palevsky
Robert Price
Righteous Persons Foundation
Leif D. Rosenblatt
Sarah and Ben Torchinsky
Harry and Jeanette Weinberg Foundation
AND MEMBERS AND FRIENDS OF THE
National Yiddish Book Center

The *goldene pave*, or golden peacock, is a traditional symbol of Yiddish creativity. The inspiration for our colophon comes from a design by the noted artist Yechiel Hadani of Jerusalem, Israel.

The National Yiddish Book Center respects the copyright and intellectual property rights in our books. To the best of our knowledge, this title is either in the public domain or it is an orphan work for which no current copyright holder can be identified.

If you hold an active copyright to this work – or if you know who does – please contact us by phone at 413-256-4900 x153, or by email at digitallibrary@bikher.org

פ. גרים (משה גראסמאן)

**אין פארפישופטן לאנד
פון לעגענדארן
דזשוגאשווילי**

**מיינע זיבן יאר לעבן אין
ראטנפארבאנד - 1939-1946**

2

„אמת און פרייהייט“

IN FARKYCHOUFTN LAND FUN LEGENDARN
DJOUGACHVILI
(Au pays ensorcelé du légendaire Djougachvili)

רעגיסטער פון קאפיטלען:

7	צוריק פון קאלבאז
16	אויף די ווייסע שפיטאל-בעטלעך
29	דאס טראגישע יאָר 1942
39	פוילישע פאספּאָרטן און דער טרוים אויף אַרויספּאַרן
46	נישט מען לעבט, נאָר מען ראַטעוועט זיך
71	דאָס לעבן איז גרוי ווי אַ רוסישער שיבעל
94	אַז מען געוויינט זיך צום ערגסטן, איז שלעכט שוין אויך גוט
117	בילדלעך, עפּוזאָדן, קוריאָזן
"	אַ רוסישער בעטהאַווען
119	ליווענענדיק דאָסמאַיעווסקין
120	ראַיאַ דערציילט
123	תּשעה באב
124	ברווט און טעאַטער
"	„אָוואַסקעס“
125	וואָס איינער איז געווען, דאָס בלויבט ער
"	הילף
127	אַרבעט פאַר דער מלוכה
128	אַ זעלטן בוך
129	פאַרצייכנונגען
134	עס איז שוין לאַנג שטול געווען
137	אויך אויפן ים קומט דער שטורם פּלוצלינג

צווייטער טייל

143	און ווידער גראַטעלעך... גראַטעלעך
159	אויף אַ קרויץ-פאַרהער ביי גרויסע לויט
	באַגעגענישן מיט אַ רוסישן יוד, וואָס האָט געוואַלט אַנטלויפן קיין
161	אַרץ-ישראל
165	דער פּראָוואַקאַטאָר בערעלע שמואַיעוויטש זעצט פאַר זיין מלאכה
169	פאַרבאַטענע בליקן
170	קלעפּ וואָס פאַרשאַפן ווייטיק און פּרייד
172	אַן אויסלענדישער פּאַס אין מיינע הענט
173	אַ גרוס פון אַרץ-ישראל
174	די קניץ פון ברעכן באַראַקטערן און פּראָוואַקאַציע
175	פּאָלידאַריטעט מיט אַ טורמע-וועכטער
176	אַ תּפילה
178	מיינע חברים באַנדימן
182	אַ מעשהלע מיט אַ מאָראַל

פארן משפט

186	די גערעכטיקייט איז נישט אלעמאל בלונד
194	פארן לעצטן אקט
195	צוליב א האלבן פאפיראס
204	פון טורמע צו טורמע
217	אין לאגער

דער לעצטער עמאפ

285	ערב אהיימפארן
288	די שכנים פון מיון הויף
302	מעג פון פיבער
307	ארויס ! אונזק ! אהיים !

Copyright by the author M. Grossman. — Paris, 1949

אין סאָנוועטשן אַזײַע

צוריק פון קאלבאז

ביים ארויספארן פונם דאָרף ווערט מיין אויג פאַרכאַפּט פון אזא מין בילדל: אויף אַ קליין, קיילעכיק בערגל, גאַנץ נאַנט צום וועג, שטייט אַ האָץ. אַ גרוי סער, פאַרביקער האָץ, מיט אַ רויט־גליענדיקער קאַם אויפן קאַפּ, וועלכע ער טראָגט אזוי שטאַלץ, ווי אַ קעניג זיין קרוין. ער שטייט רואיק, אומבאוועגלעך, מיט דעם שנאַבל פאַריסן צום הימל, מיט הערשערישער גאווה, ווי ער וואָלט זיך אליין אַ מאָנומענט געשטעלט.

אין פלוג זעט עס מיר אויס ווי אַ קאַפּיע, אַרויסגעפלוין פון אַ מייסטעריש בילד. ווען כהאָב דערזען אַז עס איז אַריגינאַל, האָט זיך מיר געפאַרט אין דער מינוט אַ טאַפּלעך גענום: פון קונסט און נאַטור.

און באַלד דערויף זיינען אָנגעקומען עטלעכע יונגע אוזבעטשקעס פון אונזער קישלאַק. ווען אונזער „אַרבאַ“ (פורל) דערנענטערט זיך צו זיי, פאַרדעקן זיי זייערע פנימער מיט די שוואַרצע פאַראַנדזשאַס.

איך האָב זיי געהאַט געזען דאָ אַמאָל אויף אַ פאַרזאַמלונג אין קאַלכאַז. עס זיינען געווען פאַרזאַמלט צוועלף יונגע מיידלעך. עס האָט גערעדט צו זיי דער פאַר־זייער. עס האָט געזאָלט הייסן — אַ באַראַטונג פון די קאַמסאַמאַלצעס. אָבער מען וועט, פאַרשטייט זיך, נישט רופן אַ פאַרזאַמלונג אויף וועלכער ס'זאָלן זיין מענער און פרויען צוזאַמען.

די פאַר מענער ביעזשענצעס, וועלכע זיינען צופעליק דעמאָלט געווען אין קאַנטאַר, זיי זיינען אויך שוין פאַרבליבן אויף דער באַראַטונג — ביעזשענצעס ווערן נישט גערעכנט פאַר קיין מאַנספערשוינען... פאַר וועלכע זיי דאַרפן פאַרדעקן זייערע פנימער. אָבער סייזוי האָט זיך די שעמעוודיקייט פון זיי אזוי גיך נישט אָפּגעטאָן. און אפשר האָט איינע פאַר דער צווייטער געוואָלט בכיוון באַווייזן שע־מעוודיקייט? האָט זיך יעדע פון זיי פאַרשטעלט מיט די הענט ווייניקסטנס אַ האַלב פנים, אַ האַלבע נאָז, איין אויג — אויף צו זען און אויף צו זיין פאַרשטעלט. זיך געטוילעט איינע צו דער צווייטער און געכיקעט.

דער פאַרויזער האָט פאַר זיי געהאַלטן אַ געוויינלעכע אַגיטאַציע־רעדע, אָבער מיט טעמפּעראַמענט, היץ, ווי דאָס זאָלן זיין זיינע אייגענע רייד, וועלכע ער לעבט איבער ביים רעדן און וואָלט וועלן, אַז זיינע צוהערערנים זאָלן עס אויך איבערלעבן. אָבער די קאַמסאַמאַלקעס רעאַגירן מיט גאַרנישט, רופן זיך נישט אָן קיין וואָרט. ביים סוף הייבן זיי די הענט צום שטימען, אויטאָמאַטיש. מסכים מיט אַלעם וואָס דער ראיסי (פאַרויזער) שלאָגט פאַר.

מיר פאַרן אַצינד אַרויס פונם קישלאַק. איך זיין האַלב־לינגדיק אויף דער פּור. ש. ב. יצט איינגעקורטשעט, ווי ער וואָלט וועלן אַז מען זאָל אים נישט גענוג

אַרויסזען, אָבער ביידע קוקן מיר צו די דורכגייענדיקע אוזבעטשקעס. דאָן נעמען עטלעכע פון זיי פאַרבאָרגן צו אונז פּאָכען מיט די הענט. פאַרבאָרגן — אז ס'זאָל נישט זען דער אוזבעקישער אַרבאַקעש (באַלענגאַלע). זייער גרויסן מיט די הענט האָט אונז הנאה געטון, כאָטש זיי האָבן געקאָנט מיינען גראָד דאָס פאַרקערטע, זייער פּאָכען מיט די הענט האָט געקאָנט באַדייטן „אַבי פטור געוואָרן!“, „טראַגט זיך פונדאָנען וואָס ווייטער!“.

אין דער זעלבער רגע האָט דער „מאַנומענט“-האַן אַ צעפּאַכע געטון ברייט מיט די פלינגל, אַ פאַרשפּיצטן קריי אויס געטון צום הימל און האַסטיק אַראָפּגעפּלויגן פונם בערגל.

איך האָב אָנגעקוקט מיין באַגלייטער, אים געפרעגט מיט די אויגן :
„צי איז דאָס אַן אַנדייטונג אויף טור, אָדער גאָר אָנהייב ? וועט מען וויי-טער לעבן ?“

זיין בליק האָט נישט געוויסט וואָס צו ענטפּערן, אָדער נישט געוואָלט ענטפּערן דווקא-דערפאַר, ווייל ער ווייסט שוין גראָד יאָ, און אפשר איז בלויז זיין בליק נאָר אויף מיר, אָבער מיט די מחשבות איז ער ביי זיין פרוי, ביי זיינע קינדער ? האָט ער אַ מאַך געטון מיט דער האַנט אויף „פטור“ און אָפּגעענטפּערט :

— סיניש קאָ גרויסע נפּקא מינה. איר האָט גרויסע היץ, פילט איר מער און גלייכצייטיק ווייניקער. איז אפשר גאָר אייך בעסער.

און כדי צו פאַרגעסן אין מיין גורלדיקער פּראַגע, זיינען מיר ביידע, ווי אָפּ-גערעדט, אַרויף אויף אַ טעמע וואָס איז אונז בידן נאָנט, אַן ענין פאַר וועלכן איך האָב תמיד אַ צאַפּלדיקן אינטערעס : דער גורל פון חברים, קאָלעגן.

און עס האָט זיך גענומען אויספלעכטן אַ שמועס-געוועב מיט זכרונות וועגן עטלעכע לעבנבעליבענע און עטלעכע שוין געפּאַלענע חברים.

**

מיר באַקלאַנגן איצט דעם טייערן יידישן דיכטער פון מינסק, דעם נאָכעלן זעליג אַסטלראַד, וועלכן די סאָוועטן האָבן דערשאַסן אין מינסקער טורמע. אַקסל-ראָד איז געווען פון די ערשטע יידיש-סאָוועטישע שרייבער, וועלכע זיינען אַראָפּ-געקומען קיין ביאַליסטאָק. זיין אידל יידיש פנים, די רוחניות-שמריכן, וועלכע האָבן זיך אזוי דין אָפּגעקנייטשט אויף זיין געזיכט נאָך פון די יונגע יאָרן בעת ער האָט געלערנט אין אַ ישיבה; זיין אופן פון רעדן, האַלטונג, אויפפירונג, האָבן אים גלייך געמאַכט ביי אונז באַליבט.

ער האָט זיך אין ביאַליסטאָק פאַרליבט אין דער יונגערער טאָכטער פון דעם גרויסן שריפטשטעלער י. מ. ווייסנבערג, פּערעלע, און מיט איר חתונה געהאַט. צו די חברים האָט ער אַרויסגעוויזן אַ זעלטן-גוטע באַציונג, אַ היימישע, אַ וואַרעמע. אַפּטמאָל האָט מען געזען ווי ער פילט זיך געקוועלט. איז נישט גענוג פריי, רעדט נישט אַלץ וואָס ער וויל. פאַר נענטערע, צו וועלכע ער האָט געפילט צוטרוי, האָט ער זיך אַמאָל אַרויסגעכאַפט מיט אַ וואָרט. איך בין מיט אים איינמאָל געגאַנגען אַ שבת בייטאָג איבער די ביאַליסטאָקער גאַסן. די יידישע פּריוואַטע געוועלכער, וועלכע האָבן נאָך דעמאָלט טיילווייז עקזיסטירט, זיינען געווען געשלאָסן. ער האָט

זיך נישט געקענט דערפון גענוג אָנוונדערן. ער האָט נישט באַהאַלטן זיין התפעלות:

— אייִראיי, שבת זיינען טאָקע פאַרמאַכט די ייִדישע קראָמען? אַרוואָ!
ער האָט שטאַרק מקרב געווען דעם רעליגיעזן דיכטער חיים סעמיאַטיצקי.
ווען עס איז געקומען צו רייד וועגן אַ יונגן, ייִדישן סאָוועטישן שרייבער,
וועלכער איז אַראָפּגעקומען פון ביראָבידזשאַן, הערשל וו. וועלכער איז געווען אַ
גאַנצער מאַכער און „שמעלקע“ מיט די „פיר אותיות“ (נקוד), האָט ער אַ מאַך
געגעבן מיט דער האַנט:

— דערמאַנט מיר נישט זיין נאָמען! איך דערלאַנג אים נישט די האַנט. ער
איז אַ מסור. ער האָט אין 1937 אָפּגעמסרט אַ סך ייִדישע שרייבער אין ביראָד
בידזשאַן און אָנגעמאַכט אַ חורבן. צענדליקער שרייבער און קולטור־טוער האָט
מען איינגעזעצט.

ביי דעם הערשל וו. זיינען מיר געווען אַמאָל איינגעלאָדן צו אַ פיערלעך
אָונט־ברויט. ער האָט געהאַט דאָרט באַקומען אַ דירה און גלייך אַראָפּגעברענגט
זיין פרוי און יונגעלעך. די דירה איז געווען פון אַ פּוילישן פּאָליציאַנט, וואָס מען
האָט שוין געהאַט פאַרשיקט. אויף דער וואַנט זיינען נאָך געהאַנגען הייליקע,
קריסטלעכע בילדער. וו. האָט זיי נישט אַראָפּגענומען פון וואַנט, ווייל דאָס האָט,
מסתמא, אימפּאַנירט זיין פרוי, וועלכע איז אַ קריסטין. ער איז אַ געשיקטער, פלינד
קער, אויסגעקאַכט אין אלע אַמטן, באַקומט כסדר קאָמאַנדירוווקעס צו פאָרן הינד
און־צוריק קיין מינסק און מאַסקווע. ער האָט עפעס ספּעציעלע שליחותן. כאַטש
מען האָט פאַר אים מורא געהאַט, דאָך האָט אים ווער געגעבן אַ פרעג וועגן ביראָד
בידזשאַן. מען האָט געוויסט אז אין יאָר 1937 זיינען אַרעסטירט געוואָרן נישט נאָר
צענדליקער ייִדישע שרייבער און קולטור־טוער, נאָר טויזנטער יידן. דער עיקר די,
וועלכע זיינען אַמאָל געהאַט אָנגעקומען פון אויסלאַנד און זיך דאָרט פּריוויליק
באַזעצט. עס איז געוואָרן דאָרט אַ פּאַניק און בהלה. טויזנטער יידן האָבן נאָך באַד
וויין פון דאָרט צו אַנטלויפן אין אַנדערע געגנטן.

ווען מען האָט געפרעגט וו. וועגן ביראָבידזשאַן, ער זאָל דערציילן גענויער ווי
עס זעט דאָרטן אויס דאָס לעבן, האָט ער פאַרשטאַנען, אז מיר ווייסן שוין וועגן
זיין אָפּגעטאָן „שטיקל אַרבעט“, האָט ער אזוי לאַמיר־געמאַכדיק געענטפּערט:

— זיי האָבן מיך דאָרט גערודפּט, די שרייבער, נישט געוואָלט דרוקן, אונד
טערגעשטעלט מיר פּיסלעך, אַ צייט בין איך אויך געזעסן אַרעסטירט, האָב איך
זיי געמסרט! „עין תחת עין“ — „טורמע זא טורמע“.

ווען אַקסלאָד דערמאַנט זיין נאָמען, ווערט ער בלייך און זיינע ליפּן צוקן:
— מוסרים זיינען די געמיינסטע פאַרברעכער, טמאים, מען טאָר אין זייערע
ד' אמות נישט שטיין!

איך האָב נאָך געזען אַקסלאָדן דאָס לעצטע מאָל אין יוני 1940, דעמאָלט
ווען מיליץ און נקווד־זעלנער האָבן אונטער אויסגעשטרעקטע ביקסן, געפירט איר
בער די ביאָליסטאָקער גאַסן די ייִדישע יונגעלייט פון פּוילן, די פּליטים. ער האָט
מיך דאָן גענומען אונטערן אָרעם און גענומען שטעלן גרויסע שפּרייזן. ער איז
געוואָרן בלאַס און האָט אונטערגעקערעכצט. איך זאָג אים, אז מיך דערוואַרט,
מסתמא, דער זעלבער גורל. תחילת האָט מען נאָך דערווייל געהאַט געכאַפּט די

איינזאמע, אָן פאמיליעס, אָבער שפעטער וועט אוודאי קומען אויך אונזער ריי. ער דרוקט זיך צו מיר פעסטער צו:

— זאָגט דאָס נישט, זאָגט דאָס נישט, עס איז שרעקלעך. זעט דאָס אויסצו- מיידן, טוט אַלדאָס מעגלעכע. און אפשר וועט דאָס נאָך ווערן אָפגערוּפֿן? ביי אונז טרעפט אָפט אז א באַשלוס זאָל צוויי מאָל אין טאָג געביטן ווערן.

אָסלראָד איז געווען אַ לייַדנשאַפטלעכער קאָרטן־שפּילער. האַלבע טעג האָט ער זיך אָפגעגעבן מיט דעם האַזאַרד. אונז האָט עס געהיירושט. ביי אַ סך פון די סאָוויעטישע מענטשן איז פאַראַן אַ שוואַכקייט צו קאָרטן, שנאַפּס, בילאַרד. נאָר ער איז געווען דערין פאַרקאָכט מער ווי אַנדערע. איצט איז מיר געוואָרן פאַרש- טענדלעך פאַרוואָס ער גיט אוועק אזויפיל צייט אויף צו פאַרנעסן זיך אין שפּיל לערייען.

ער איז אַ מאַהר פון עֶלֶף בענדלעך דיכטונג. אין זיינע לידער האָט ער אויך געמוזט צאָלן דעם געוויינלעכן דיכטערישן שטייער — באַזונגען סטאַלינען. אָבער זיינע לידער זיינען געשריבן נישט גראַב, מגושמדיק, נאָר איינגעהאַלטן, מיט טאַקט, דין, ענלעך צו דעם פּרעכטיקן און סובטעלן ליר וועגן לענינען און סטאַלינען פון דער דיכטעריין רחל בוימוואָל.

אין 1941 האָט מען אין מינסק אַרעסטירט זעליג אָסלראָד און דעם יונגן שרייבער עליע קאהאַן. מען האָט זיי באַשולדיקט אין יידישן נאַציאָנאַליזם. זיי האָבן באַקומען דעם פאַראַגראַף „קאָנטראַררעוואָלוציע“. עס זאָל זיי האָבן געמערט אַ יונגע שרייבערין, וועמען אָסלראָד און קאהאַן, די רעדאַקטאָרן פון אַ לייטעראַרישן זשורנאַל, האָבן נישט געוואַלט דרוקן אירע שאַפונגען. לויט אַן אַנדער ווערסיע זאָל האָבן דערין שולדיק געווען פּאַנאַמאַרענקאַ, דער סעקרעטאַר פון דער ווייס-רוסישער קאָמוניסטישער פּאַרטיי, וועלכער האָט בכלל שלעכט געקוקט אויף דער יידישער טעטיקייט. מען האַלט אים, פונקט ווי שטשערבאַקאָוו — אַ מיטגליד פון פּאָליטביוראָ, פאַר אַ פאַרביסענעם יודאָ־פּאַב.

אָסלראָד וואַלט, מסתמא, געהאַט דעם זעלבן גורל פון אַלע אַנדערע פּאָלי- טישע אַרעסטאַנטן: ער וואַלט באַקומען צען יאָר און אוועק אַרבעטן אין אַ לאַגער (לעצטנס שיסט מען זייער ווייניק, סרוב טויט־אורטיילן ווערן איינגעטוישט אויף לאַנגע יאָרן טורמע און לאַגער, ווייל עס זיינען אַ שאַד אַרבעטס־הענט), האָט אָבער אויסגעבראַכן די מלחמה מיט די דייטשן, מען האָט שנעל געמוזט עוואַקואירן די אַרעסטאַנטן פון דער מינסקער טורמע. די קרימינעלע האָט מען אויפן אָרט באַ- פרייט, די פּאָליטישע האָט מען שוין נישט באַוויזן צו עוואַקואירן און מען האָט זיי אַלע דערשאָסן אויפן תּפּיסה־הויף. עליע קאהאַן האָט, מן הסתם, זיך אָנגעגעבן אַלס קרימינעלער און מען האָט אים באַפרייט. די אַקטן האָבן שוין אוודאי געמוזט זיין צעשטערט, פאַרברענט. אָסלראָד האָט, צוליב זיין תּמימות, געזאָגט דעם אמת. מען האָט אים געהייסן גיין און דערשאָסן הינטערוויילעכטס. קאהאַן האָט שפּע- טער פאַרטרוילעך איבערגעגעבן פאַר אייניקע חברים ווי אזוי אָסלראָד, וועמען עס איז אין טורמע אָנגעוואַסן אַ גרויסע באַרד און באַקומען אַן אויסזען פון אַ רב, האָט אין דער לעצטער רגע, ווען ער איז אומגעפאַלן, נאָך באַוויזן אויסצושרייען:

— מאַמע! רבנו של עולם!

עליע קאהאַן איז אוועק אין דער אַרמיי. מען האָט אים גלייך געשיקט אויפן פּראַנט און ער איז גיך געפאַלן פון אַ דייטשער קויל.

עם פאָלט אַ שניי. עם שוידערט אַן אַדורכנעמענדיקע קעלט. איך האָב נאָך הויכע טעמפעראַטור, עטעם אין אַ פאַרשנעלערטן טעמפּאָ. דער קאַפּ איז ווי איינע געצויגן מיט אייזערנע רייפן, וועלכע דרוקן, פרעסן, ווילן אים איבערשניידן אויף העלפּט. צום ראַיאָן־שפיטטאָל איז שוין נישט ווייט. ש. ב. איז שוין צוריק פאַרנומען מיט זיינע מחשבות. ווי אזוי וועט ער דערפאַרן, ווי אזוי זיך איינאַרדנען, צו וועמען אַריינגיין שלאָפן די ערשטע נאַכט? אָבער איך, פאַרן צעשיידן זיך מיט אים, וויל נאָך וויסן וואָס מער וועגן גורל פון באַקאַנטע און חברים.

ש. ב. האָט נאָך באַוווּזן זיך צו עוואַקואירן פון ביאַליסטאָק דעם 22-טן יוני, צוזאַמען מיט אַ גרעסערער צאָל יידישע שרייבער, וועלכע מען האָט דערלויבט צו פאַרן אין איין וואַנאַן מיט דער ביאַליסטאָקער נקוויד... דאָס איז געווען דער איינציגער צוג, וועלכער האָט זיך באַוווּזן צו עוואַקואירן. פון דער באַפעלקערונג האָט קיינער נישט געהאַט די מעגלעכקייט זיך צו ראַטעווען. צום ערשטן מוּזן דאָך אַרויס די וויכטיקע קאָמוניסטישע טוער און באַצמטע.

פון די שרייבער זיינען דאָרט פאַרבליבן דוד מיצמאַכער (ער איז גראָד געווען אויף קוראַציע אין דרוסקעניק); דער אַלטער שרייבער און זשורנאַליסט פּסח קאַפּ-לאָן; דער זשורנאַליסט א. לערמאַן און דער פּובליציסט און קאָמוניסטישער טוער דודל ריכטער. די שרייבער וועלכע עס איז געווען פאַרבאָטן צו וווינען אין ביאַליסטאָק און האָבן געמוזט זיך אַריבערציען אין די אַרומיקע שטעטלעך, זיינען אַלע פאַרבליבן אויף די ערטער.

דער העברעאישער דיכטער ב. פּאַמעראַניץ; ש. ווולמאַן; ש. זאַראַמב; א. טאַפּ. צינאַמאַן איז געשטאַרבן נאָך פאַר דער דייטשיס־אָוועטישער מלחמה, ער האָט אין אַ קליין שטעטל נעבן ביאַליסטאָק געאַרבעט ביים האַקן האַלץ, זיך פאַרווונדעט דערביי אַ האַנט און אויסגענאַנגען פון אַ בלוט־פאַרגיפּטונג. אין די פּראָווינצן, אויף דער סאָוועטישער זייט, האָבן געוווינט און דאָרט שוין פאַרבליבן די שרייבער:

קאַווערוואַנווילד, ברוך אַליצקי, ברוך געלמאַן און א. ראַשקין (פּרידמאַן). אין ווילנע זיינען פאַרבליבן די שרייבער־פּליטים:

נח פּרילוצקי, משה זילבורג, דר. א. גליקסמאַן, היים סעמיאַטיצקי, י. ראַבאָן, הערש גוטגעשטאַלט.

פון די שרייבער וועלכע זיינען געווען אין לעמבערג און אומגענוט האָבן זיך באַוווּזן צו עוואַקואירן: רחל קאַרן, רייזל זשיכלינסקי און איר מאַן דר. י. קאַנטער, נחום באַמוזע און י. אַשנאַדאַר.

דער ביאַליסטאָקער נאָוועליסט און זשורנאַליסט אהרן ברעזינסקי, וועלכער איז אַמאָל פּרעמירט געוואָרן דורכן „פּאַרווערטס“ אויף אַ נאָוועלן־קאָנקורס, איז דורך די סאָוועטן אַרעסטירט געוואָרן. זיין פּרוי און קינד זיינען פאַרשיקט געוואָרן קיין קאַזאַכסטאַן. ווען די דייטשן האָבן איינגענומען ביאַליסטאָק, האָט ברעזינסקי זיך געפונען אין דער דאָרטיקער טורמע, וועלכע איז געבליבן אַ פאַרשלאָגן סענע. די וועכטער זיינען אַנטלאָפן. די אַרעסטאַנטן האָבן אויפגעריסן די טורמע, אַליין זיך באַפּרייט, אָבער ברעזינסקי האָבן די דייטשן דערשאָסן.

דער באַוווּסטער פעליעטאַניסט און ציוניסטישער עסקן, ד"ר יהושע גאַטליב, וועלכער איז אַרעסטירט געוואָרן דורך די סאָוועטן, איז געשטאַרבן אין תּפיסה נאָך פאַרן דייטשן איבערפּאַל.

איך האָב שוין געהאַט פון לאַנג געוואוסט וועגן זיין שמועס אין פינסק מיט אַ ייִדיש־סאָוועטישן שרייבער אין די לעצטע חדשים פון יאָר 1939. ער האָט געהאַט דעמאָלט פאַרבעטן צו זיך דעם סאָוועטישן גאַסט, אים אויפגענומען מיט כיבוד און אין אַן אויפריכטיקן טאָן אים דערקלערט:

— אמת, ער איז אַן אָנפירנדיקער ציוניסטישער טוער, געווען אַ דעפוטירט־טער און פּוילישן סענאַט, געשריבן אָפט פעליעטאָנען קעגן סאָוועט־רוסלאַנד, אָבער, ער איז דאָך נאָר סוף כל סוף אַ ייִדישער אינטעלעקטואַליסט, זיין איינ־שטעלונג צום ראַטן־פאַרבאַנד איז דאָך אַ ריין־אידעאישע, נישט סתם קיין שנאה. ער האָט נישט געהאַט דערביי קיין שום מלוכה־אינטערעסן, ער איז דאָך אַ ייד. איצט וועט ער זיך באַמיען אַריינצודרינגען און באַנעמען די נייע, סאָוועטישע ווירקלעכקייט. ער וועט זי ערנסט דערלערנען און זיך באַמיען צוצופאַסן. ער קען אפילו באַשטיין צו אַרבעטן אַלס פשוטער באַאַמטער. אַ סך זאַכן געפֿעלן אים דווקא אין ראַטנפאַרבאַנד. ער איז אויך אַנטציקט מיט דער נייער רוסישער ליטעראַטור און מיט דער סאָוועטישער דיכטונג.

יענער האָט דאָס אַלץ רואיק אויסגעהערט, זיך פריער גוט אַרומגעקוקט אין שטוב און דערנאָך אים אַריינגעזאָגט אין אויער:

— מײן פּריינטלעכע עצה איז, אַז מער זאָל איך אייך דאָ נישט זעען! די רעשט פאַרשטייט שוין אַליין!

ד״ר גאַטליב האָט אַליין, זעט אויס, גענוג נישט פאַרשטאַנען. ווען מען האָט אים שוין גענומען נאָכגיין און אָבסערווירן, איז ער אַוועק אין אַ קליין שטעטלעך זיך אויסבאַהאַלטן, געפלאַנט זיך אַריבערצוקריגן פון דאָרט קיין ווילנע. ער האָט אָבער פאַרשפּעטיקט — אין דעם שטעטלעך האָט אים דערקענט אַ יונגער, ייִדישער קאָמוניסט און אים גלייך איבערגעגעבן אין די הענט פון דער „גערעכטיקייט“ — צו דער נקוד.

אין תפיסה איז אויך געשטאַרבן דער ראַבינער, פּראָפּעסאָר משה שאָר. ביים וועלן אַריבערגיין די גרענעץ קיין ווילנע זיינען אַרעסטירט געוואָרן די זשורנאַל־ליסטן הלל מיימאָן און א. צפנת.

אַזוי מיטן מיר כסדר די פּרישע זכרונות־בלעטער וועגן די געפאַלענע און פאַרפאַלענע חברים און קאָלעגן.

עס קומט אויך צו רייד וועגן דעם אויסטערלישן פּאַל מיט דעם דיכטער עמיאָט. אַ טאַלאַנטירטער דיכטער, אַ מענטש, וואָס איז ביז זיין צווייאונדרייסיקסטן לעבנס־יאָר געווען אַן אויפריכטיקער מאַמיון, אַ פרומער ייד, מיט באָרד און פּאות, מיטגעאַרבעט אין די „אַגודה־שע“ צייטונגען, אַ פּיינפֿילנדיקער, אינטעליגענטער שרייבער, אַ טרוימער, תמיד מיט אַרויסגעשטאַרצטע און פאַרחידושטע אויגן — און מיט איינמאָל, אין מיטן העלן טאָג, נאָכן אָפּזיין עטלעכע חדשים ביי די סאָר־וועטן אין ביאַליסטאָק, האָט ער זיך ראַפּטום איבערגעקערט. געוואָרן אַ כּופּר בעיקר, געשריבן אַנט־רעליגיעזע אַרטיקלען, אָפּגעשוירן באָרד און פּאות, געגעסן חזיר בפרהסיא און זיך צעלאָזן מיט אַמאָל אין אַלע תּאוּהס.

ווען ער האָט זיך עוואַקואירט צוזאַמען מיט אַלע שרייבער פון ביאַליסטאָק, זייענדיק אין וואַגאַן, האָט מען ערשט אַצינד רעכט דערקענט זיין כאַראַקטער. ווען די דייטשן האָבן אין וועג באַוואָרפֿן דעם צוג מיט באַמבעס, האָט ער שנעל זיך אַרונטערגערוקט אונטער זיינע אייגענע קינדערלעך, זיך פאַרשטעלט מיט זייערע

גופימלעך. דאָס ווייב זיינס האָט אויסגעשריגן: „אַ בראַך איז צו מיר!“ און זיך אַרויפגעוואָרפן אויף די קינדערלעך זיי צו פאַרשטעלן מיט איר לייב. נעבן איר איז אויך געשטאַנען משה בראַדערזאָן און מיט זיין גוף באַשיצט זיין קליין אייניקל. דער זעלבער עמיאַט האָט ווי מיטאַמאַל פאַרלוירן אַלע גוטע מידות. מען האָט אים נישט לאַנג צוריק גענומען אין דער אַרבעטס־אַרמיי. ער האָט געוואַלט אַרבעטן אין קיך, מען איז דאָרט זיכערער מיטן ביסל עסן. ביים האַקן האַלץ איז אים אַ שפּאַן געפאַלן אין אויג אַרײַן. ער איז בלינד געוואָרן אויף אַן אויג. נאָכן באַפרייען אים פון אַרבעטס־באַטאַליאַן, האָט ער קודם אַוועקגעוואָרפן זיין ווייב און קינדער־לעך און חתונה געהאַט מיט אַ קריסטין. ער האָט זיך שפּעטער באַזעצט אין ביראָ־בידזשאַן.

דערמאָנט מען עמיאַטן, מוז מען דערמאָנען דעם פאַרקערטן פאַל — מרדכי אַלעי. ער האָט מיט יאָרן צוריק אָנגעהערט צו דער קאָמוניסטישער שרייבער־גרופּע. ער האָט אַרויסגעגעבן עטלעכע ביכלעך נאָוועלן, לידער און עסיען. ער האָט אויך אַרויסגעגעבן פאַר דער מלחמה אַן אייגענעם זשורנאַל. פּלוצים האָט ער אָנגעהויבן ספּקן אין זיין אַטעאיזם, זוכן צוריק זיין אַמאָליקן וועג פון די קינדער־יאָרן, גע־נאַנגען אויף שמועסן צו הלל צייטלין ז"ל, אָבער נאָך אַלץ געזוכט און געבלאָגן דזשעט. אין די ערשטע חדשים זיין אין סאָויעטישן ביאָליסמאָק, האָט ער זיך שוין געשטעלט מיט ביידע פּים אויפן דרך פון אמונה. ער איז איצט אַ ייד מיט אַ לאַנגער באַרד און פּאות, לערנט יומם וליילה צוזאַמען מיט די ליובאַוויטשער חסידים. ער איז אין סאַמאַראַנד, וווּ ער לערנט אויך עברי מיט די בוכאַרישע קינדער.

מען מוז איבערייסן די זכרונות. נישט נאָר איז מיר שווער צו רעדן אפילו קרעכצנדיק, נאָר אויך צו הערן.

אַרום און אַרום איז בלוז שניי, די פעלדער, שאַסיי, די אויסגעקרומטע קאָ־ליקע־ביימער ביי די זייטן, אַלץ איז פאַרדעקט מיט שניי. אזאָ וויסער שניי ווי אַר־מעטום, ווי אין אונזערע געגנטן, נאָר אויף יענע שנייען אין אונזערע געגנטן פאַרן אַמאָל שליטנס מיט גלעקלעך, קינדער שטעלן אויף באלוואַנעס, גליטשן זיך, שפּילן, באַוואַרפן מיט קוילן שניי. מען הערט אַ פריידיק, קינדעריש געלעכטער — דאָ איז דער שניי צו עפעס אַנדערש: ער זאָל קנייפן מיט קעלט דעם גוף, ער זאָל שווינדלען פאַר די אויגן, צופן און פאַרפּירן די וויעס, פאַרדעקן און פאַרפּירן די רינענדיקע טרערן. זיין ווייס־בלויער גלאַנץ דערמאָנט אין אַ נאַקעטן, פאַרפּוירענעם מת, אַלץ אַרום דאָ זעט אויס אַ בית־עולם. דער שניי וועט שוין פאַרדעקן, פאַרשיטן, פאַרפּירן.

צי פיל איך מער? צי פיל איך ווינציקער? צי שלאָף איך גאָר איין? צי הער איך אַ געזאַנג? צי זינג איך אַליין? איז עס גאָר אַ געוויין? צי וויינען בלוז די צוויי גרויסע רעדער פון דער אַרבאָ? צי סקריפען זיי בלוז אין שניי? איך ליג אויף דער פלייצע, מיט די אויגן צום הימל, אָבער דער הימל האָט איצט בלוז שניי, בריי ענדיקן שניי, וועלכער איז שוין נישט ווייס אויך, ער טונקלט, ער פלעמלט, ער לעשט זיך, ער ווינט איין, דער שניי צוזאַמען מיט דער אַרבע. זיי וויגן און פאַרוויגן אין אַ ווייטן וועג אַרײַן.

באַלד רייסט זיך אַלץ איבער. די אַרבע שטייט אויף אַן אָרט. מיר זיינען שוין דערפאַרן צום שפיטאַל.

**

איך בין אריין אין דעם קליינעם, דאָרפֿישן שפּיטעלעכל. דער ענטפּער איז קורץ :

— מען נעמט נישט אָן !

— ווהיין וועל איך גיין ? וואָס הייסט מען נעמט נישט אָן ?

ער האָט אַ תירוץ:

— דאָס שפּיטאַל איז נישט פאַר קיין טיפּוס־קראַנקע.

בין איך דאָך אָבער אויך באַגליקט מיט אַ לונגן־אַנצינדונג. דאָס האָט נישט ביי אים קיין באַדייטונג. מיט מיין טיפּוס קאָן איך אָנשטעקן די רעשט קראַנקע. ער איז אוודאי גערעכט, נאָר מיר דוכט זיך, אַז ער שקרט, עס ליגן דאָרט יאָ טיפּוס־קראַנקע. ער שיקט מיך אין אַ צווייט שפּיטאַל, פינף קילאָמעטער ווייט פונדאָנען. דאָס פּורל איז שוין דערווייל אוועקגעפּאַרן. ש. ב. זיצט ביים וועג און וואַרט אויף אַ לאַסט־אויטאָ, זיך אַריבערצוכאַפּן קיין סאַמאַרקאַנד. געלט האָב איך ביי זיך נאָר צוויי רובל. 28 רובל האָב איך אויסגעגעבן אין קאַלכאַז אויף מאַכאַרקע. איך האָב ביי זיך אַביסל מעל, מיין פּאַיאָק וואָס איך האָב נישט פאַרנוצט די לעצטע טעג. איך פאַרקויף עס איינעם פון אונזערע דורכוואַנדערנדיקע פּוילישע יידן. איך באַקום דערפאַר 8 רובל. ש. ב. באַדגט מיר נאָך צו פינף רובל, האָב איך שוין פּופּצן רובל. אויב מען וועט מיך נישט אויפנעמען אויך אין אַ צווייטן שפּיטאַל, וועל איך אויף אַן אויטאָ צוריקפּאַרן קיין סאַמאַרקאַנד. עס קאָסט טאַקע 15 רובל. ש. ב. געזעננט זיך מיט מיר און שפּרינגט אַרויף אויף אַן אַדורכפּאַרנדיקן לאַסט־אויטאָ. איך בלייב איינער אַליין אויפן וועג. איך הענג מיר אָן מיין קליין קלומעקל אויף די פּלייצעס, מיט אַ שטעקן אין האַנט און שפּאַן אוועק זוכן דאָס צווייטע שפּיטאַל. איך דערפיל דעם פּראָסט וואָס אַמאָל שטאַרקער און אויך די אינעווייניקסטע היץ, זיי ראַנגלען זיך איבער מיר. איך גיי, נאָר מסתּמא נישט מיט מינע אייגענע כּוהות, עפעס מיט אַן אַלטער, פאַרבאַרגענער אינערציע. אָדער עס טרייבט מיך פּשוט די היץ, די קעלט.

אויך אין צווייטן שפּיטאַל נעמט מען נישט אָן. נישט פאַראַן מער קיין פּלאַץ. אפילו דער קאָרידאָר איז שוין איבערגעפּולט מיט קראַנקע. עס ווערט שוין טונקל, איך דערשלעפּ זיך קוים צו אַ „משאַיכאַנאַ“. דאָרטן ליגן שוין אויף דער פּאַדלאַגע אַ סך אונזערע פּליטים. אָפּגעריסענע, דערשעפטע, פאַרחושכטע, ווי אַלטע מדינה־גייער. ניין, מדינה־גייער האָבן אַמאָל אזוי נישט אויסגעזען. דאָס זיינען בעטלער פון חתונה־טאַנץ אין „ריבוק“, אַרויסגענומענע פון דאָרט לעבעדיקע, נאָר נאָך מער פאַרהונגערטע און דערשלאָגענע. מען דאַרף באַצאָלן צוויי רובל פאַרן איבער־ליגן די נאַכט. מיר ווילט זיך אָבער אויך אויסטרונקען אַ שעלעכל טיי. פאַרקויף איך מיין ביסל מאַכאַרקע וואָס איך האָב נאָך אין טאַש, באַקום דערפאַר אַ רובל און טרינק אויס אַ טשייניקל טיי. ווען מען קריגט נאָך צו אַ שטיקל צוקער, וואָלט אוודאי געווען אַ מחיה, נאָר די הייסע טיי אַליין פּרישט אויך אָפּ. איך לייג זיך אוועק נעבן מינע גורל־ברידער. מען פרעגט ביי יענעם דעם נאָמען, פון וועלכער שטאַט ער איז און ענגו. מען דאַרף מער נישט פרעגן, מען ווייסט שוין אַליין אַליין. ווען איך האָב זיך אויפגעכאַפּט אינדערפּרי, איז מיין שכן נעבן מיר געלעגן טויט. קיינער האָט אפילו נישט געהערט בינאַכט ווען ער איז אויסגעגאַנגען. איינער זאָל האָבן געהערט אים קרעכצן און שעפטשען :

„אַ ביסן ברויט, כאַטש אַ לעצטן ביסן ברויט!“

איך דארף אָפגייין נאָך אַ פינף קילאָמעטער צופוס. פון דאָרטן וועל איך שוין נישט דארפן מער באַצאָלן ווי נאָר צען רובל פאַר אַן אויטאָ ביז סאַמאַרקאַנד. וועט מיר נאָך בלייבן דריי רובל. איך שלעפּ זיך צו איבערן שאַסיי דאָס שטיק וועגס. עס קומט אַן אַן אויטאָ מיט פעסער בענזין. אויף די פעסער זיצן שוין אָנגעפאַקט פאַר סאַזשירן. איך קאָן באַיך אופן נישט אַרויפקריכן. די פאַסאַזשירן ציען מיך אַרויף. דער אויטאָ פאַרט שנעל. די פעסער טרײסלען זיך און מיר זעצט עס אין קאַפּ. נאָך אַ מינוט, נאָך אַ רגע און דער קאַפּ וועט צעשפּרינגען אויף פּיצלעך. איך קרעכץ, איך שריי, עס האָט אַ קנאַפע פעולה, דער שאַפּער וועט צוליב מיר נישט פאַרן פאַמעלעכער.

צוויי קילאָמעטער הינטער דער שטאָט סאַמאַרקאַנד מוזן מיר שוין אָפּשטייגן, די מיליץ טאָר אונז נישט באַמערקן אויפן אויטאָ, ווייל דער שאַפּער טאָר נישט פירן קיין פאַסאַזשירן. פאַר מיר איז עס נאָר אַ מעלח: דאָ איז פאַראַן אַ רעסטאָראַן און אויף דער טיר הענגט אַ מעלדונג: „פאַר דריי רובל באַקומט מען אַ זופּ און הונדערט גראַם ברויט.“ כאַטש איך פיל נישט קיין באַדאַרף צו עסן, נאָר דער ריח פון ברויט האָט מיר גענומען זיסלעך בייסן אין גומען, אין נאָז. אַ ווייטיק צוויקט אין צונג. עס איז אַ ווונדערלעכער ריח. שוין קנאַפע פיר וואָכן נישט נאָר נישט געגעסן קיין ברויט אין קאַלכאַז, נאָר אויך דאָס נישט געזעען פאַר די אויגן. דער באַגער צו דערפילן דעם ריח און דעם טעם פון ברויט אין מויל איז ביי מיר אויס-געוואַקסן צו אַ טרוים, צו אַן אידעאַל.

איך בין אַריין אין רעסטאָראַן, באַצאָלט די דריי רובל, אויפגעגעסן די קרויט-זופּ און די הונדערט גראַם ברויט, עס האָבן גענומען שפאַרן צו מיר נייע כוחות. די צוויי קילאָמעטער ביז דער שטאָט בין איך שוין לייכט דערגאַנגען. איך בין אוועק צו דעם בלינדן בוכאַרער ייד. נאָכן איבערטרעטן די שוועל בין איך אָבער גלייך אוועקגעפאַלן אויף דער ערד.

אויף די ווייסע שפיטאל-בעטלעך

ק א פ י ט ל א

העכער א מעת-לעת בין איך געלעגן אן באווסטזיין. ביי מיר האָט זיך גע-
פּאַרעט מיין פּריינט בערעלע שמאַיעוויטש. עס האָט מיך אויך באַדינט די מיטל-
יעריקע, יידיש-רוסישע פּרוי ציפּע וואַרקול, אן עוואַקואירטע פּון כערסאָן. זי האָט
פאַר מיר געקאָכט האָבער-גרויך, מיר כסדר דערלאַנגט זיסע טיי און נישט אָפּגע-
טרעטן פּון מיין געלעגער.

זיי האָבן מיר דערציילט, אז עס האָט מיך דאָ באַזוכט מיין חבר מרכי אַלעי.
איך האָב אפילו מיט אים גערעדט. איך געדענק אָבער גאַרנישט. עס האָט מיך שוין
אונטערזוכט אַ דאָקטער און פעסטגעשטעלט דאָס זעלבע וואָס די דאָקטערין אין
קאָלכאָז — טיפּוס און לונגען-אַנצינדונג.

איצט באַמיט מען זיך דורך פּראָטעקציע צו באַקומען פאַר מיר אַן אָרט אין
אַ שפיטאַל. עס פּאַרעט זיך פאַר מיר דער אַרטיסט יצחק טורקאָוו. ער איז שוין
געווען בעטן ביי איינעם פּון די אַלטע און חשובסטע יידיש-סאָוועטישע שרייבער,
ער זאָל אינטערווענירן אין אַ שפיטאַל. יענער איז אַרומגעלאָפּן, געקלאַפּט אין אַלע
טירן, האָט אָבער גאַרנישט אויסגעפּוועלט. דער זעלבער שרייבער האָט געבעטן, אז
מען זאָל פאַר קיינעם פּון זיינע קאָלעגן נישט דערציילן אז ער פּאַרעט זיך פאַר
מיר, איך בין דאָך אַ געזעסענער אין טורמע. ער האָט — זאָגט ער — טאַקיי שוין
נישט קיין מורא, ער איז אַלט, אים איז שוין אַלצאיינס, פּונדעסטוועגן איז בעסער,
אַז מען זאָל דאָס נישט וויסן.

מען האָט געדונגען אַ וועגעלע, מיך אַרויפגעלייגט. עס האָבן מיך באַגלייט
טורקאָוו און אַן אינזשיניער פּון וואַרשע. ווען מען איז צוגעפּאַרן צום שפיטאַל,
זיינען זיי שנעל פּון מיר אַוועק. אַז איך וועל זיין אָן באַגלייטער, וועט מען מיך
אפּשר ניכער אָננעמען אין שפיטאַל.

עס האָט אָבער גאַרנישט געהאַלפּן. צוויי טעג האָט מען מיך געפירט פּון שפּיר-
טאַל צו שפיטאַל. איך בין אָפּגעלעגן אין די קאָרידאָרן, אויפן הויף, פאַר דער טיר,
און מען האָט מיך אַלץ נישט אָנגענומען — נישטאָ קיין פּלאַץ. דעם פּורמאָן איז
מיאוס געוואָרן דאָס אַרומפירן מיך, האָט ער מיך אונטערגעוואָרפּן הינטערן טויער
פאַר אַ שפיטאַל נעבן וואַקזאַל און גיך זיך אָפּגעטראָגן מיט זיין פּערד און וואָגן.
פאַרן טויער האָבן זיך אָנגעקליבן נאָך עטלעכע קראַנקע פּוילישע יידן. מען
האָט געקלאַפּט מיט די שטעקנס אין טויער אַרין, געשריגן. ווי מען האָט גאָר אָפּ-
געשפּאַרט די פּורטקע, האָבן מיר זיך אַריינגערופן מיט כוח און געלאָפּן צו דער
קאַנצעלאַריע.

די אינטענדענטין פּון שפיטאַל איז געווען אַ יידישע דאָקטערין פּון אַרעס,
סאַפּיאַ יאַקאָויליעוונאַ, און דער הויפּט-לייטער — אַ בוכאַרישער ייד, אַ באַרימטער
פּראָפּעסאָר. זיי האָבן זיך אויף אונז מרחם געווען און געהייסן אַרייננעמען אין
שפיטאַל.

נאָכן אַוועקגעבן דאָס אַנטוועכז, אָפּשערן, אָפּבאַרן — האָט מען מיך אַוועק-
געלייגט אויף אַ בעטל מיט אַ ווייס ליילעך און פּריש איבערצוג! איך האָב זיך

דערפילט גליקלעך. דאָס לעצטע מאָל בין איך געלעגן אויף אַ ווייס ליילעך מיט אַ יאָר צוריק, יענע פּאָר וואָכן אין דער אינערלעכער, אַרכאַנגעלסקער, אויספּאַרשונג-טורמע, פּאַרן איבערשיקן אין דער אַלגעמיינער, גרויסער טורמע אין אַרכאַנגעלסק. דאָס ווייסע ליילעך דאָ, דאָס ווייסע קישן און די איבערגעצויגענע קאָלדע האָבן געעמעלט מיט אַן אַטמאָספּער פּון זאַרג פּאַרן מענטש, מיט באַציאונג צום לעבן פּון לייבדיקן. און דאָס האָט מען דאָך דאָ אזוי זעלטן געפילט.

ק א פ י ט ל ב

אויף אונזער זאַל ליגן צוואַנציק קראַנקע, מערסטנס פּוילישע יידן. די באַ-ציאונג פונם פּערסאָנאַל איז נישט קיין שלעכטע, כאָטש אויסנאָמען זיינען פּאַראַן. דאָ אַרבעט אַלס קראַנקן-שוועסטער די פּרוי פונם יידישן דיכטער פון אוקראינע — האַרצמאַן, ער איז אויפן פּראָנט (שפּעטער אומגעקומען). זי ווייזט מיר אַרויס באַזונדערע אויפּמערקזאַמקייט. חוץ דעם איז נאָך דאָ געווען מ. קיטאי פון ריגע. ער האָט ספּעציעל אָנגעבעטן ביי דער אָרדינאַטאָרין סאַפּיאַ יאַקאָויליעוונאַ, אַז זי זאַל אויף מיר אַכטונג געבן.

איז פון דעמאָלט אַן האָב איך געהערט צו דער גרופּע קראַנקע, וועלכע זיינען געוואָרן פּאַרנעשטעלט פּאַר יעדער קאָמיסיע און אינספּעקציע. די סימפּאַטישע יידישע דאָקטערין פון אָדעס, סאַפּיאַ יאַקאָויליעוונאַ, האָט ליב געהאַט זיך באַרימען פּאַר די פּאַרשידענע קאָמיסיעס מיט אירע קראַנקע. ווען זי האָט אַרומגעפירט די קאָמיסיע איבערן זאַל, האָט זי אָנגעוויזן אויף די בעטלעך:

— אַט דאָ ליגט דער דירעקטאָר פון דער היגער ציגל-פאַבריק; אַט דאָ ליגט דער באַוווסטער צירקאָראָבאַט; אַט דאָ ליגט אַ שרייבער פון מערב-אייראָפּע. סאַפּיאַ יאַקאָויליעוונאַ האָט זיך דערמיט ווי גערימט. ווי עס וואָלט זיין איר פּאַרדינסט וואָס אַזעלכע חשובע בירגער, וועלכע קרענקן אויף טיפּוס, ליגן דאָ אין איר פּאַלאַטע, אונטער איר אויפזיכט.

אַבער זי איז געווען אַ פּרוי מיט אַ וואַרעם יידיש האַרץ. ווען זי איז געוואָרן געוואָרן, אַז די קליינע רוסישע יאַטלעך, וואָס ליגן אין די קעגנאיבערדיקע בעטן, אַז זיי חוזקן פון מיר, שטעלן זיך אויף די בעטן, פרווון לויפן מיט צעשפּרייטע, אויסגעקומטע פיס און שרייען צו מיר אַריבער:

— איי וויי, יעוורעי! פּאַקאַזשי קאַק טי ביעזשאַל אַט גיטלעראַ! ניע טאַק? דאָ? איי, וויי, יעוורעי! (באַווייז ווי אזוי דו ביסט אַנטלאָפּן פון היטלערן! אַט אזוי? יאָ? איי וויי, ייד!).

האַט סאַפּיאַ יאַקאָויליעוונאַ אויף זיי אָנגעשריגן און באַפוילן זיי איבערצור-פירן אין אַן אַנדערער פּאַלאַטע. איר איידל פנים האָט געפּלאַמט און געצונדן דאָס יידישע פייערל אין אירע אויגן. זי האָט זיי פּאַרענטפּערט:

דער דייטשער סם פּאַראַווירט די לופט און האָט שוין דערגרייכט אויך צו די כוליאַגאַנישע פעמפּיקעס. וואָס ביי גרויסע כוליאַגאַנעס אויף דער לונג, איז ביי קליינע אויף דער צונג.

זי האָט תּיכּף אַ פּאַרשטעל געטון דאָס מויל מיט דער האַנט, ווי זי וואָלט

שוין געהאט צופיל ארויסגערעדט און גלייך עם פארשווענקט מיט עטלעכע אַנדערע ווערטער:

— ליבינקער, אז איר וועט געזונט ווערן און אַרויס פון שפיטאַל, גריסט האַרציק אייער פריינט, דעם שרייבער קיטאי, ער זעט אויס אַ ווונדערלעכער מענטש. פאַר דער קאַמיסיע באַריכטעט זי אויך אַמאָל וועגן געזונט־צושטאַנד פון די קראַנקע, אָבער נישט פון די געוויינלעכע, גראַע בירגער, נאָר וועגן די יחסנדיקע קראַנקע, די אָנגעזעענע, וועלכע עם איז כדאי צו דערמאָנען. אויך איך געהער ביי איר צו דער גרופע. זי דערציילט וועגן מיר, אז איך בין שוין געווען אינגאַנצן אין רשות פון מלאַך־המות. זי האָט נישט געגלייבט — זאָגט זי זיי — אז עם וועט איר געלונגען מיך נאָך אַרויסצורייסן פון די געגל פון טויט.

אין די ערשטע טעג האָב איך כמעט ווי נישט געגעסן. די פיר הונדערט גראַם שוואַרץ ברויט, וואָס איך האָב באַקומען, האָב איך דעם ערשטן טאָג געלאָזט ליגן אויפן טישל נעבן בעט, איז עם ביינאַכט נעלם געוואָרן. אין די ווייטערדיקע טעג האָב איך שוין דאָס ברויט באַהאַלטן אונטערן קישן, ווייל איך האָב געווסט אז עם וועט מיר שפעטער צונוזן קומען. איך בין שוין נאָכן טיפּוס־קרויזיס און אַ ליאַדע טאָג וועט זיך יאָווען דער גרויסער אַפעטיט.

אויפן אַרט פון די דריי יאַטלעך־כוליאַנעס זיינען געקומען אַנדערע דריי שכינים: אַ יונגער ייד פון וואַרשע, פאַר דער מלחמה געווען אַן אייגנטימער פון אַ גרויס מאַטאַציקלען־געשעפט; געבער פון דראַהאָביטש, אַ געוועזענער מעקלער און גרינבערג — אַ ייד פון בעסעראַביע, געווען אייגנטימער פון אַ מיל.

אויף אונזער זאַל ליגן פינף נישטיידן און פופצן יידן. צוויי מאָל אין מעתד לעת לעבן די קראַנקע איבער אַ נישט אנגענעמע סצענקע. דאָס איז דעמאָלט, ווען עם בייט זיך דער דיזשור פון די סאַניטאַרינס. דאָן מוזן די אַוועקגייענדיקע און אָנדקומענדיקע סאַניטאַרינס איבערצייילן די ליילעכער, ציבלעך, קאַלדרעס, אונטערשלאַנגן. זיי דאַרפן ביי יעדן מאָל אונטערשרייבן וויפיל מען גיט אָפּ און וויפיל מען דער האַלט. אויב אַלץ גייט כשורה, ציילט מען נאָך דריי מאָל, אָבער מערסטנס ציילט מען איבער צו פינף—זעקס מאָל. ביי יעדן מאָל ציילן דעקט מען אָפּ די קראַנקע, טאָמער האָט זיך אַ ליילעך ערגעץ פאַרשטעקט. עם שטימט נישט די צאָל. די סאַניטאַרינס ווערטלען זיך דורך, קריגן זיך. פאַר די קראַנקע, וועלכע פאַרטראָגן נישט קיין טומל, איז פינלעך דאָס צוצוהערן.

עטלעכע סאַניטאַרינס האָט מען ביים אַהיימגיין פונם דיזשור געפאַקט מיט פאַרבאַהאַלטענע ליילעכער. מען האָט זיי אַרעסטירט.

צווישן די עוואַקואירטע יידישרוסישע פרויען זיינען פאַראַן אַ סך קאַנדידאַט־טינס אויף צו אַרבעטן אין שפיטאַל אַלס סאַניטאַרינס. דאָ איז מען געזיכערטער מיטן עסן. אָבער סאַפּיאַ יאַקאויליעוונאַ מוז אָננעמען איצט נאָר רוסישע, טאָמע־רינס, אוובעקינס. זי פאַרענטפערט זיך:

— עם אַרבעטן שוין דאָ סיווי צופיל יידישע אָנגעשטעלטע. מען קאָן מיך נאָך חושד זיין אין נאַציאָנאַלער טענדענציעזיקייט.

איינע פון די רוסישע סאַניטאַרינס, אַ גערודעז פרוי, איר מאַן איז אויפן

פראַנט און אין שטוב לאָזט זי אליין עטלעכע קליינע קינדערלעך, בייזערט זיך אויף אַ קראַנקן — ער קרעכצט צופיל, פארלאַנגט אלעמאָל געקאָכט וואַסער, הייסט זיך שוין צו-אַפּט איבערבעטן דאָס געלענער. זי מיינט, אז דאָס איז אליץ דערפאַר — ווייל ער איז אַ ייד. אַ ייד — זאָגט זי — האָט ליב צו קרעכצן. זי ווייזט אים אָן מיט אַ פינגער אויף אַ שכנותדיק בעטל:

— אָט דאָ ליגט אַ פראַוואַקסלאַונער, זע ווי שטיל און רואיק ער פאַרהאַלט זיך!

דער אָנגעגריפענער קראַנקער קרעכצט קוים אַרויס:

— אין דיין זונהשער מאַמען אַרײַן! איך בין דאָך נישט קיין ייד, נאָר אַ

פראַוואַקסלאַונער! אַבי דו קראַקעסט ווי אַ קראַך!

אויף דעם שכן ווידער, וואָס זי האָט אָנגעוויזן ווי אויף אַ פראַוואַקסלאַונעם איז — ווי אויף צו להכעיס — געווען דער בעסערראַכער מילנער, דער ייד גרינבערג.

איך האָב זיך געחכמהט פאַר סאָפּיאַ יאַקאוּליעוונאַ:

— אַ מיאוסע טבע האָבן די יידן, אליץ פאַרכאַפּן זיי, אפילו דעם טיפּוס האָבן

זיי אויך פאַרכאַפּט — די מערהייט קראַנקע זיינען אונזערע אחינו בני ישראל.

זי האָט הנאה געהאַט פון דעם ווערטל. זי וועט שוין טאַקע — זאָגט זי —

איצט אָנעמען נאָך עטלעכע יידישע סאַניטאַרינס אויף אַרבעט.

ק א פ י ט ל ג

דער יונגער מאַטאַציקלען-סוחר פון וואַרשע איז שוין געזונט געוואָרן. ער וויל אָבער נישט אַרויס פון שפיטאַל. ער איז אַ גוטער עלעקטראַטעכניקער און ער זאָגט צו פאַריכטן אין שפיטאַל די אינסטאַלאַציע, אליץ ברענגען אין אָרדנונג די עלעקטרי וועט נישט אזוי אָפּט קאָליע ווערן ווי ביז איצט. ער וויל נאָר דערפאַר אַ קליינעם לויף: ער זאָל באַקומען דאָס זעלבע עסן ווי די קראַנקע.

ער איז אַ שיינער, שלאַנקער יונגערמאַן. ער נעמט אויס ביי די קראַנקן-שווע-

סטער און שפיטאַל-לייטונג מיט זיינע פּאַטאַגראַפיעס, וועלכע ער באַווייזט זיי. ווי אזוי ער פּאַרט אויף זיין אייגענעם אויטאָמאָביל, ווי שוין ער איז געווען אָנגעטאָן,

גלאַט פאַרקעמט, מיט קליינע, שוואַרצע וואָנסעלעך. ער אימפּאָנירט זיי.

איך קען אים אַביסל, ער האָט געהאַט זיין פּריוואַט-גאַראַזש אויפן זעלבן רעד-

דאַקציע-הויף אין וואַרשע וווּ איך האָב געאַרבעט. אָבער אונז דאָ געפּעלט ער נישט.

מיר האָבן אים נישט גערן צוליב זיין שעמען זיך צו רעדן יידיש. פאַר די רוסישע גיט ער זיך אָן פאַר אַ פּאָליאַק.

ער פּאַרעט זיך כסדר ביי דער עלעקטרי, אָבער מער פּאַרעט ער זיך ביי עט-

לעכע קראַנקע מיט וועלכע ער האָט זיך דאָ באַפּריינדעט, ער עסט אויף זייער ברויט, זוף, וואָס זיי קאָנען נישט אויפּעסן. דער אַפּעטיט איז ביי אים גרויס. ער

באַרימט זיך אפילו, אז ער האָט אַ סך פאַרמעגלעכע פּריינט אין שטאָט, זיי וועלן אינגיכן אָנהויבן צו אים קומען און ברענגען פּעקלעך עסן, אָבער דערווייל קומט

קיינער נישט. מען ברענגט אים נישט קיין פּעקלעך און ער עסט אויף די רעשטלעך וואָס די קראַנקע לאָזן איבער.

עס איז גענוג בייז דערויף געבער, דער דראַהאָביטשער מעקלער. ער האַלט,

אז אלע רעשטלעך געהערן צו אים. ער קאָן אזוי לאַנג אַריינרעדן אין יעדן קראַנקן,

בעטן, וויינען, פאלן אויף די קני פאר יענעמס בעט, ביז ער קריגט דאס רעשטל
עסן. איצט פארקאנקורירט אים דער געמאכטער „פאליאק“.

אויפן פינפטן טאג נאכן געזונט ווערן, האט דער יונגער ווארשעווער מאטאד
ציקלען-סוחר זיך געמוזט צוריק אוועקלייגן אין בעט אריין. דער טיפוס האט זיך
ביי אים באנייט. די דאקטוירים זיינען שטארק באאומרואיקט, פארנעמען זיך מיט
אים א סך, ווייל א רעצידיוו-טיפוס איז כמעט אין אלע פאלן שטערבלעך.
ער ליגט אין גרויסער היץ, אן באווסטזיין און מען מאכט אים אפטע איינ-
שפריצונגען פון בלוט, קאמפער און גלוקאזע.

איצט עסט אויף זיין עסן דער דראהאביטשער מעקלער. ער האט אבער פאר
א קאנקורענט א רוס, וועלכער איז נישט לאנג ארויס פון טורמע נאך אפזיצן זעקס
יאָר. יענער האט א טבע אויסצולעקן דעם טעלער מיט דער צונג. אונז שאַקירט עס.
מיר חוזקן פון אים, זידלען, אָבער ער ענטפערט שטענדיק מיט זיינס א פילאָזאָף
פישער תפיסה-טענדענץ:

— יעדער ראטעוועט זיך מיט וואָס נאָר ער קאָן!

דער רוס פאָרעט זיך ביי דעם קראַנקן סוחר, שטעלט אים אונטער די שויסל
אין בעט, רייניקט אים אָפּ. האָבן דערפאַר די אַרומיקע קראַנקע געפּסקנט, אַז דאָס
עסן קומט דעם רוס. געבער קען נישט פאַרשטיין אַזאַ מין פּסק: ער איז דאָך
טאַפּל העכער און ברייטער פונם רוס, דאַרף ער דאָך מער עסן. ער קען נישט צו-
גיין צו א פאַראומרייניקטן קראַנקן און אים וואַשן — קומט אים דעריבער נישט
צו עסן?

מיט געבערן איז נישטאָ וואָס צו טענהן וועגן לאַגיק. קומט עס צום עסן,
פאַרלירט ער דעם שכל, ווערט ווילד און איז גרייט אָפּטאָן אַלע מיאוסע שטיק.
אויפן דריטן טאָג, שפעט ביינאַכט, איז דער יונגער, וואַרשעווער סוחר גע-
שטאַרבן. דאָס איז דער ערשטער טויטפאַל אויף אונזער זאַל. עס לויפן אַריין די
סאַניטאַרינס, קודם דאַרף מען אַראָפּציען פון אים דאָס העמד און די גאַטקעס,
ווייל נאָכן אָפּליגן עטלעכע שעה איז שווער פון אַ מת אַראָפּצונעמען די וועש.
אויפן שפיטאַל-הויף איז דאָ אַן אייגענער בית-עולם. אַ קליין שטיקל ערד.
מען גראָבט אויס אַ קבר פאַר זיבן מתים מיטאַמאַל. דערווייל וועט מען אים אוועק-
לייגן אין „מאַרט“-קעמערל, ביז עס וועט זיך אַנזאַמלען די געהעריקע צאָל. מען איז
קובר אָן די וועש, אַ נאַקעטן. אויף דער האַנט הענגט מען אָן אַ ברעטעלע מיט
אַ נומער.

מען האָט אונטער זיין קישן געפונען, הויז די פּאַטאַגראַפיעס, אויך אַ בייטעלע
מיט געלט — דרייסיק קאָפּיקעס בכּך הכל.

אַלע יידישע קראַנקע פון דעם זאַל נעמען זיך צונויף און מען באַשטימט, אַז
איינער זאָל אָפּזאָגן ביי זיין בעט קדיש. ביים אַרויסטראָגן זאָלן מיר אים באַגלייטן
ביז צו דער טיר.

מיר פאַרבונדן די קעפּ מיט האַנטיכער, נישט צו שטיין ביים מת בנילו ראש.
עס איז שטאַרק דערפון איבערנענומען דער יונגער, יידישער קאָמסאַמאָליעץ פון
כערסאָן. פאַר דער צייט וואָס ער ליגט דאָ אויף אונזער זאַל, האָט דער זיבנציעריי-
קער כערסאָנער בחור זיך אָנגעהערט אַ סך וועגן יידישקייט. ער הערט נישט אויף
צו בעטן, אַז מען זאָל אים דערציילן נאָך און נאָך. ער פאַלט אַריין אין אַן אימה,
אויסהערנדיק עפּיזאָדן פון יידישער געשיכטע, מאַרנע פאַסירונגען וועגן מצווהס

און מנהגים. מען האָט געשאַפן אַ ליכט, אָנגעצונדן און עס אַוועקגעשטעלט צו- קאָפּנס דעם מת. קדיש זאָגט אָפּ דער אינהאַבער פון אַ דרוקעריי אין טאַרנאַוו. מיר שטייען אין דער אונטערוועג, די קעפּ פאַרהילט אין האַנטוכער און זאָגן נאָך דעם, "יהא שמי רבא" און די "אַמנ'ס". די נישטיידן זיינען איבערגעשראַקן פון דעם צערעמאַניאַל און האָבן זיך פאַרדעקט די קעפּ מיט קאַלדרעס.

ביים כערסאַנער קאָמסאַמאָליעץ שטייט אויפן טישל אַ גלאָז מילך און אַ גלאָז קאָמפּאַט, וואָס די מאַמע האָט אים אַרײַנגעשיקט. געבער קלערט אויף דעם בחור, אַז אַלע פליסיקייטן וואָס געפונען זיך דאָ איצט אין זאַל זיינען טמא. מען טאָר זיי נישט טרינקען, ווייל דער מלאך המות, ווען ער קומט צום גוסס, טינקט ער איין זיין הליף אין די פליסיקייטן וואָס געפונען זיך אין דער שטוב. דער קאָמסאַמאַ- לייעץ דערשרעקט זיך און גיט אַוועק געבערן די מילך און דעם קאָמפּאַט צום אַרויסגיסן.

ווען מען האָט אַרויסגעטראָגן דעם מת, זיינען מיר אַלע נאָכגעגאַנגען ביז דער טור, געבער איז אָבער נאָך אַרויס אויפן קאַרידאָר מיט בידע גלעזער אין האַנט. דאָרט האָט ער אינדערגיך אויסגעטרונקען די מילך און דעם קאָמפּאַט. מיר האָבן אים געהאַט פאַראיבל, פאַרגעוואָרפן, אָבער ער האָט זיך אָפּגע- ווישט די ליפּן און פרום געזאָגט:

— דער מת וועט דאָרט סייזוי האָבן אַ ליכטיקן גן-עדן! אויב כ'וואָלט נישט אויסגעטרונקען דאָס ביסל מילך און דעם קאָמפּאַט, וואָלט דער מלאך-המות אויף מיר מער שליטה געהאַט. ער איז נישט חולָה צו וואַרטן, איך וועל אים סייזוי נישט אַנטרונען ווערן.

ק א פ י ט ל ד

דער שפיטאַל-שומר, אונזערס אַ ייד, אַן אינזשיניער פון קראַקע, האָט מיר אַרײַנגעברענגט אַ לימאָן. דאָס האָט אים פאַר מיר איבערגעגעבן מיין חבר שמאַ- יעוויטש. ער האָט אים נאָך געגעבן, חוץ דעם לימאָן, צוויי פונט ברויט און אַ האַלב פונט קישמיש (ראָזשינקעס), נאָך דאָס האָט מען אים אַרויסגעגעבעט פון וועכטער- בידל. ער זאָגט מיר צו, אַז ווען ער וועט קומען צו אַ פאַר רובל, וועט ער מיר דאָס אָפקויפן.

די ציטרין איז געוואָרן די סענסאַציע פון שפיטאַל. אַזאַ זאָך זעט מען אויך נישט אין דער שטאָט. שמאַיעוויטש האָט געמוזט דערפאַר באַצאָלן אַ היפשע אפּו- תיקא. ציטרין איז געזונט פאַרן האַרץ. איך בין שוין נאָכן טיפּוס-קרויזס, בין שטאַרק אָפּגעשוואַכט, וועט מיר דער לימאָן גוט צונוז קומען. איך לייך אָבער פון הונגער, דער אַפעטיט איז גרעסער פון דעם עסן וואָס מען טיילט צו אין שפיטאַל. דאָס וויכטיקסטע איז דאָך ברויט, מען באַקומט נאָר 400 גראַם און מען וואָלט לייכט געקאָנט אויפעסן אַ קילאָ, אפילו מער. האָב איך מיר נישט פאַרגינגען אויפצור- עסן דעם לימאָן. מען דאַרף אים איינטוישן אויף ברויט.

צווישן די קראַנקע איז אָנגעגאַנגען אַ טויש-האַנדל: דריי שטיקלעך צוקער פאַר אַ שאַכטלעך (פון שוועבעלעך) מאַכאַרקע, אַ פערטל פייקע ברויט פאַר דריי ציגאַרעטלעך.

אויף אונזער זאַל איז געלעגן אַ פופצינעריק יונגל, גאַלדשטיין. די מאַמע זיך

נע איז א קריסטין, א ווייסרוסין, זי ליגט אויך דא אין שפיטאל אויף טיפוס. דער טאטע, א נאטשאַלניק פון נקווד אין מאַסקווע. זיי האָבן זיך נישט לאַנג עוואַקיר אירט פון דאָרטן. ער פאַרברענגט גאַנצע טעג אין שפיטאל, פאַרעט זיך אַרום זיינע חולאים.

עס איז, אייגנטלעך, פאַרבאָטן פאַר א זייטיקן, נישט פון שפיטאל־פּערסאָנאַל, צו זיין דאָ אויפן זאַל, נאָר ער האָט דערויף א ספּעציעלע דערלויבעניש פון דער לייטונג. ער טראָגט א ווייס פאַרטוך, האַלט אין איין גיין פון דעם זאַל ווו ס'ליגט זיין זון צום זאַל ווו ס'ליגט זיין פרוי, אָדער אין קאַבינעט פון די דאָקטוירים. די קראַנק־שוועסטער באַקומט עקסטערע באַצאָלט פון גאַלדשטיינען, אַז זי זאָל זיך באַזונדער אָפּגעבן מיט זיינע חולאים. ער איז א מענטש אין די מיטעלע יאָרן, א בלאַנדער, מיט א מילד פנים, סימפּאַטיש אויסזען, האַלט זיך רואיק און באַהערשט. די דאָקטוירים ווי די קראַנק־שוועסטער, סאַניטאַרינס, דערפילן אַלע זיינע בקשות און פאַרלאַנגען. ער ברענגט פאַר זיינע קראַנקע דאָס שענסטע און בעסטע עסן. עס איז פאַר אים גאַרנישט צו טייער.

אָט דער גאַלדשטיין איז דאָס געוואָר געוואָרן וועגן מיין לימאָן. ער האָט דורך דער פאַרמיטלונג פון מיין שכן מיר פאַרגעשלאָגן אים אָפּצוטערעטן מיין ציטריין. איך האָב באַשטאַנען. איך האָב געבעטן דערפאַר א קילאָ ווייס ברויט און אַביסל מאַכאַרקע. ער איז דערויף גלייך איינגעגאַנגען. נישט נאָר איין קילאָ ברויט, ער וועט מיר געבן צוויי קילאָ און נישט סתם קיין מאַכאַרקע, נאָר ער וועט מיר ברענגען א האַלב שאַכטל ריכטיקע מאַסקווער פאַפּיראַסן.

איך האָב זיך געפרייט און עס האָבן זיך אויך געפרייט מינע שכנים, עפעס וועלן זיי שוין דערפון געניסן.

גאַלדשטיין האָט באַלד באַקומען חשק צו נאָך איין טראַנזאַקציע. אַזוי ווי איך ליג אין א בעטל אויפן מיטן זאַל, נעבן פענצטער, זיין זון אָבער ליגט האַרט ביי דער מיר, עס יאָגט פון דאָרט א ווינט, דער זאַל איז דאָך קנאַפ געהיצט און עס איז קאַלט, עס איז דאָך חודש פעברואַר, זיין יונגל האָט נאָך הויכע טעמפעראַטור, זאָל איך זיך טוישן מיט די ערטער. ער וועט מיר דערפאַר יעדן טאָג ברענגען ווייס ברויט וויפל כ'וועל נאָר אליין וועלן און פאַפּיראַסן, מאַכאַרקע, אפילו קאַמפּאַט און בכלל אַלע מאַכלים וואָס ער ברענגט פאַר זיין זון און פרוי.

עס איז מיר געוואָרן אַביסל פרויקער פון דעם פאַרשלאָג, איך בין נאָך אליין קראַנק אויף די לונגען, הוסט, נעבן דער מיר איז קאַלט, די וואַנט דאָרטן איז דורכגענעצט, פון סופּיט איבער יענעם בעטל טריפט עס אַראָפּ — נאָר עס האַנדלט זיך דאָך אין ברויט! אין ווערן זאַט. אין אַזעלכע מאַכלים, וואָס איך האָב שוין לאַנג אין מויל נישט געהאַט. דער קראַנקער אָרגאַניזם לעכצט נאָך אַביסל מילך, קאַמפּאַט, לימאָנאַד. קלאָר, אַז איך בין אויף דער טראַנזאַקציע איינגעגאַנגען. אַלע קראַנקע האָבן מיך מקנא געווען מיט דעם גליק וואָס דערוואַרט מיך.

ק א פ י ט ל ה

מען האָט באַגנבעט דעם שפיטאל־מאַנאַזין, ווו עס ליגט דאָס אַנטוועכץ פון די קראַנקע. דער „בראַטיכאָזיאַין“ (ברודער־ווירטשאַפּט־לייטער) האָט זיך פאַר-

ענטפערט: עס איז נישט געשעען קיין שום גנבה, נאָר די מלבושים זיינען פאָר-
ברענט געוואָרן ביים דורכפירן די דעזינפעקציע.

עס איז טאָקע געווען אמת, אָבער נאָר טיילווייז. עטלעכע מלבושים זיינען
טאָקע פאַרברענט געוואָרן, נאָר אויף דעם חשבון זיינען שוין די רעשט מלבושים
פון א פיר הונדערט קראַנקע אויך נעלם געוואָרן. מען האָט דאָס געזעען דערפון,
וואָס דאָס אַנטוועכז פון אַלע מיליטער-לייט וועלכע ליגן דאָ, אויך פון די וועלכע
אַרבעטן אין דער מיליץ, פראַקוראטור, שטאַט-פאַרוואַלטונג, זייערע אַלע מלבושים
זיינען געבליבן גאַנץ, נישט פאַרברענט און נישט אַוועקגעגנבעט.

דער בראַט-כאַזיאַין האָט אַמאָל געאַרבעט אַלס געהילף-נאַטשאַלניק אין אַ
לאַגער. ער איז אַ פאַרטייער. אַ טויגלעכער פאַרשוין. עס דינט אים צו זיין הויכער
וואַקס. ברייט, פעסט געבויט, מיט מאַטע, אויסבלאַקירטע, בלאַנדע האָר און
ענערגיש פנים. אז ער זאָגט עפעס אַ וואָרט מיט זיין טרוקענער באַס-שטימע, איז
געזאַגט, צוויי מאָל וועט ער נישט איבעררעדן דאָס זעלבע. אַנשטאַט ענטפערן,
צעפענט ער די גראַבע ליפן, באַווייזט זיינע צוויי שורות גאַלדענע ציין און רוקט
אַרויס אויף אַ טריט זיין לינקן, באַשטיוולטן פּוּם.

ער איז אויך קולטור-פאַרוואַלטער אינם שפיטאַל. יעדן טאָג לייענט ער פאַר
פאַר די קראַנקע די צייטונגען.

ווען מען האָט זיך אַמאָל געקלאַגט פאַר אים, אז מען גיט צו ווייניק עסן, די
זופ איז שיטער און וואַסערדיק, אז די פייקע ברויט גענוגט קוים אויף איין מאָל-
צייט, האָט ער פאַרזשמורעט די אויגן, צעעפנט דאָס מויל און באַווייזט זיינע גאַל-
דענע ציין, אַ פעסטן טריט געטאָן מיט זיין שטיוול און מיט רוגזע אויסגעשריגן:
— ווער וואַגט דאָס אַקעגנזערעדן די באַפעלן פון אונזער פירער יאַסיר וויר-
סאַריאַנאוויטש סטאַלין? ! האַ? ! ווער וואַגט דאָס צו בונטעווען קעגן די פאַר-
אַרדנונגען פון אונזער פאַרטיי און רעגירונג? ! האַ? ! ווער? ! ווער? ! זאָל ער
גלייך אַררופן זיין נאַמען!

אַלע קראַנקע האבן זיך גלייך איבערגעדעקט מיט די קאָלדרעס ביז איבער די
אויערן.

ווען עס האָט זיך איצט געהאַנדלט וועגן דער גנבה פון מלבושים, האָט ער
פאַרזיכערט אַלעמען, אז יעדער וועט שוין וואָס עס איז באַקומען אַנצוטאָן. דאָס
האָט ער אוודאי גערעכנט דערויף, אז אַ סך פון די קראַנקע שטאַרבן דאָך, עס קור-
מען אַן פרישע, וועט שוין ווי עס איז זיין אַלעמען צו פאַרטיילן מיט אַנטוועכז.
טייל פון אונז זיינען נאָך צופרידן פון דער גנבה, ווייל נאַקעט וועט מען דאָך
נישט אַרויסלאָזן פונדאַנען, וועט מען דערווייל ליגן אַביסל לענגער אין שפיטאַל.
וואָרים ווו וועט מען זיך דען אַהינטאָן אין דרויסן? וואָס וועט מען עסן? און דאָ
מוז מען אויפן צוועלפטן טאָג נאָכן קרויזם שוין פאַרלאָזן דאָס שפיטאַל. אַלזאָ,
יעדע צרה האָט זיך אויך איר גוטע זייט. און מיר דאַרפן דאָך אזוי ווייניק, כדי עס
זאָל אונז זיין גוט...

ק א פ י ט ל ז

וויפֿל מאָל איך האָב זיך שוין נישט אַנטוישט אין מענטשן, וויפֿל מאָל מען
האָט מיך שוין נישט אָפּגענאַרט, פאַרגעס איך דערין גאַנץ גיך און גלייב יעדעס

מאָל אויפסניי. און יעדע נייע אַנטווישונג, יעדע נייע אָפּגאַרעריי טוט מיר אויפסניי וויי, ווי דאָס וואָלט געווען דאָס ערשטע מאָל —

גאַלדשטיין, דער נאַטשאַלניק פון דער מאַסקווער נקווד (אַלס אַזעלכע האָט אים פאַר אונז פאַרגעשטעלט זיין זון, עס קאָן זיין, אַז עס איז געווען בלוויז אַ צוסטע באַרימערין), דער גאַלדשטיין האָט מיך מיאום אָפּגענאַרט — פאַר דעם לימאָן האָט ער מיר געברענגט נאָר איינמאַל אַ האַלבען קילאָ שוואַרץ ברויט, מאַר באַרקע אויף דריי ציגאַרעטלעך און מער נישט. פאַר דעם אָפּטרעטן מיין בעטל האָב איך גאַרנישט באַקומען. איך האָב מיך געשעמט דאָס צו דערמאַנען, האָבן דאָס געטאָן מייע שכינים. ער האָט יעדעס מאָל אָפּגעלייגט, ווייטער צוגעזאַגט און זיך פאַרענטפערט דערמיט, וואָס זיין פרוי האַלט ביים שטאַרבן און ער האָט נישט קיין קאַפּ צו גאַרנישט. (מיר האָבן גראָד געוואוסט, אַז ער איז גראָד גאַרנישט אַזוי פאַרזאַכערט און באַצערט צוליב דעם שלעכטן מצב פון זיין פרוי, ער ראַמאַנד-סירט שוין מיט דער יונגער יידישער קראַנקן-שוועסטער).

שילדקרויט, דער שפיטאַל-קובער (אין יאָר 1939 איז ער געווען אַ שותף צו דעם גרויסן רעסטאָראַן „אַדריאַ“ אין וואַרשע), פאַרטיילט שוין איצט אַליין די זופּ און קאַשע צווישן די קראַנקע. דאָס איז אַ נייע פאַראַרדנונג פון דער אינטענדענ-טור, ווייל מען איז געוואָר געוואָרן, אַז די קראַנקן-שוועסטערס און סאַניטאַרינס נעמען אַראָפּ פונם עסן צופיל פאַר זיך.

ביי שילדקרויטן פאַלט טאַקע אויס אַ געדיכטערער זופּ. אָבער ער האָט זיך שוין אויך זיינע סימפּאַטיעס, וועמען ער גיט מער ווי אַנדערע. מיך איז ער אויך פון צייט צו צייט מהנה מיט אַ צוגאַב. אָבער רעכט אויפגעלעבט האָט ביי אים גע-בער. ער באַהאַלט דעם אויסגעליידיקטן טעלער אונטערן העמד, קריכט נאָך שילד-קרויטן אויפן קאַרידאָר, איבער אַלע זאַלן, און כאַפט זיינע עטלעכע זופּ-צוגאַבן. ווען עס ווערט נאָר טונקל, כאַפט זיך געבער אַרויס אויפן הויף, לויפט אין דער קיך און ברענגט פון דאָרט עטלעכע רויע מייערן.

אָבער אים איז נאָך אַלץ ווייניק. דעם בעסאַראַבער מילנער גרינבערג ברענגט מען גוטע מאַכלים. זעצט זיך צו אים צו געבער און זינגט פאַר אים אָפּ די פריי-טיק-צונאַכטסדיקע זמירות. ער זינגט טאַקע נישט מיאום, מיט האַרץ, געפיל. אָפּ-געזונגען, שטעלט ער אויס זיינע בעטלדיקע אויגן און הענט און וואַרט. גרינבערג איז איבערגענומען מיט די יידישע ניגונים און וואַרפט אים אַלעמאַל עפעס צו. געבער עסט קיינמאַל נישט אויפן אָרט. דאָס באַקומענע גיט ער שנעל אַ פאַר-קלעם מיט די פינגער און וואַרפט עס גלייך אונטערן קישן. עס איז בעסער צו עסן ווען קיינער זעט נישט.

ווען איך זאָל זיך נישט אויפכאַפּן ביינאַכט, זע איך קיינמאַל נישט געבערן אַ שלאַפּנדיקן. ער ליגט פאַרדעקט מיט דער קאַלדרע נאָר איבער איין אויג. דאָס צווייטע אויג האַלט ער אָפּ אין צאָיעט זיך, טשאַטעוועט. טאַמער שטאַרבט ווער אַוועק דאָן וועט ער באַלד קענען ירשהנען יענעם באַהאַלטענעם אוצר אונטערן קישן — אַ פייקע ברויט. ער האָט נאָך אַנדערע מעטאָדן ווי אַזוי צו דעראַבערן זיין שפייז:

אויפן קארדראך ליגן קליינע קינדער. ווען זיי באקומען דאס ברויט, שארט
ער זיך צו צו די קליינע מיידעלעך, דעקט זיך אָפּ זיין העמד און באווייזט פאר זיי,
אז ער איז געברעכט... די מיידעלעך דערשרעקן זיך און ווארפן אים צו די שטיק-
לעך ברויט.

אויף אונזער זאץ איז געלעגן א סערושאנט. אויך אים האָט די פרוי אָפט
אריינגעשיקט עסן. געבער באדינט אים, דערלאנגט אים יעדן לעפל עסן אין מויל
אריין. ער דערציילט אים דערביי מייסעס ווי אזוי אין פוילן איז ער, געבער, געווען
א רייכער מאנפאקטור-סוחר, אז אין פוילן זיינען איבערהויפט דאָ א סך ווונדער-
לעכע זאכן, אן איי איז דאָרטן. אזוי גרויס ווי א פויסט, יעדע טרוסקאווקע איז אזוי
גרויס ווי א פאמערנאנץ. ער דערציילט אים גענוי, וואָס ער פלעגט אמאָל אַלץ עסן,
יערן פרויטיק-צונאכטס: א קארפן-קאָפּ, לאַקשן מיט וויך, געבראָטן עוף, קאָמפּאָטן,
קיכלעך, איינגעמאכט.

דער סערושאנט הערט אַלץ רואיק אויס. ער גיט אים סיווי נישט מער ווי
דריי לעפל זויער-מילך, דאָס איז שוין זיין טאָסקע. נאָר פונדעסטוועגן וויל ער
פארשטיין וועגן וואָס פאראַ מאכלים עס רעדט געבער. און געבער קען נישט רעכט
קוין איין שפראך. ער רעדט געמישט אוקראיניש מיט פויליש, רוסיש, און דער עיקר
— יידיש. פרעגט ער זיך איבער, דער סערושאנט, וואָס עס הייסט אזוינס, „לאַקשי“.
זאָגט אים געבער אזוי ווייך און צערטלעך:

— נו, לאַקשע-לעך! ניע אוזשעלי פארשטייט נישט דער טאָוואַרישטש סער-
זשאַנט וואָס עס הייסט אזוינס, „לאַקשע-לעך“? אימוויי איז מיער, ווי אזוי קען
מען דאָס אזא זאך נישט פארשטיין?!

און ער סמאָטשקעט דערביי מיט די ליפן, וויל געבן גענויער צו פארשטיין
וואָס דאָס מיינט אזוינס. יענער באַנעמט אָבער פאָרט נישט, ווענדט זיך שוין
געבער צו אַלע יידישע קראַנקע מיט אזא פארהידושטן שמויכל:
— יידן, געוואַלד, העעטץ נאָ, דער ערל פארשטייט דאָך נישט וואָס עס איז
אזוינס, „לאַקשע-לעך“! מאָי באַזשע, לאַקשע-לעך, געוואַלד!

דער קוכער שילדקרויט האָט שוין אויך געוואָרפן אן אומחן אויף געבערן.
ער גיט אים שוין נישט קיין צוגאָב-זופן און רויע מיערן. ווייזט זיך אַרויס, אז גע-
בער האָט אים געהאַט צוגעזאָגט, אז נאָכן אַרויסגיין פון שפיטאַל וועט ער אים
אוועקגעבן אַלס מתנה זיינס א גאָלדענע פולפּעדער. שילדקרויט איז אָבער געוואָר
געוואָרן ביים מאַנאַזינער, אז געבער איז אָנגעקומען אין שפיטאַל אַריין און א
פאָר צעריסענע וואַטע-הויזן, באַרוועס, אפילו אַן א פופייקע, אין בלוזן העמד.
זיינע צעריסענע הויזן און צעריסן פאָרל וועש האָט מען אפילו נישט צוגעגנבעט
און עס איז אויך נישט פארברענט געוואָרן.
לייגט זיך איצט געבער אוועק אויף זיין בעט א פארטרויעריקטער, דערשלאָ-
גענער און זינגט פאר זיך אַליין, שטיל, די פרויטיק-צונאכטסדיקע זמירות.

ק א פ י ט ל ז

איך בין שוין ראוי אויסגעשריבן צו ווערן פונם שפיטאַל, נאָר מוין אָנטוועכץ

איז אויך צוגעגנבעט. אנדערע קראנקע לאָזן זיי אַרויס און גיבן זיי וואָס עס קומט אונטער. דער האַנט, אַ פּאָר צעריסענע הויזן, אַ פּאָר לאַגערנע גומי-סאַנדאַלן און עס איז גענוג. מיט מיר רעכענען זיי זיך אַביסל מערער און וואָלטן וועלן מיר געבן עפעס אנשטענדיקע מלבושים. אַזעלכעס איז דערווייל נאָך נישטאָ, מען דאַרף וואַרטן. איך בין אודאי דערפון צופרידן. שמאַיעוויטש האָט מיר אַרײַגעשיקט דרייסיק רובל, צוואַנציג האָב איך שוין אויסגעגעבן אויף מאַכאַרקע. מיט אַ פּאַר מענן פון צען רובל איז נישטאָ קיין חשק זיך אַרויסצולאָזן אין דער שטאָט.

דער סערזשאַנט קומט שוין צוריק צום געזונט. ער גייט שוין צוביסלעך אַרום. ער טשעפעט זיך איצט צו געבערן, אַז מען האָט אים ביינאַכט צוגעגנבעט דריי שטיקלעך צוקער. געבער בייגט זיך אין דרייען, ציטערט, שווערט זיך בל השבועות אַז ער האָט דעם צוקער נישט גענומען. דער סערזשאַנט גלייבט אים נישט. ער וועט אים, זאָגט ער, אויסגלייכן זיין אויסגעבויגענע נאָז. געבער שווערט איבער זיין ווייב און קינדער, ער זאָל אַזוי נאָך בשלום אַהיימקומען, ווי ער ווייסט נישט פון קיין צוקער.

אונז וואָלט זיך וועלן אַריינמישן, אָנרופן, ווייל מיר ווייסן אַז דאָס מאָל האָט געבער נישט געגנבעט ביי אים דעם צוקער, דאָס האָט געטון זיינס אַ צווייטער שכן, דער יונגער יידישער סטודענט פון וואַרשע. אָבער מיר וועלן דאָך נישט אויסזאָגן, ווייל דער סטודענט וועט כאַפּן קלעפּ. ער איז ערשט נישט לאַנג נאָכן קרויזס. אין דער נאַכט ווען מען האָט אים אַהערגעברענגט, איז זיין יונגערער ברודער גע- שטאַרבן ביי אים אויף די הענט, דאָס איז געווען אויפן הויף פון עוואַקואַציע- פונקט וווּ זיי זיינען געלעגן. ווי נאָר ער איז דאָ געקומען צום באַוויסטזיין, האָט ער זיך דערמאַנט אין זיין ברודער און הויך אָפּגעזאָגט נאָך אים קדיש. ער איז אַ זון פון רייכע עלטערן, זיי האָבן געהאַט אַ גרויסן וויינהאַנדל אויף די נאַלעווקעס. דער קובער שילדקרויט האָט אים געקענט נאָך פון וואַרשע, האָט ער אים טאַקע אָפּטער צוגעטיילט צוגאַב-זופּן, אָבער שילדקרויט אַרבעט שוין נישט דאָ, ער איז אַוועק פּריוויליק אין דער פּוילישער אַרמיי.

**

אויף אונזער זאַל ליגן צוויי לייטענאַנטן, אַ רוסישער און אַ יידישער. דער יידישער לייטענאַנט עלקין איז אַן ערנסט-געבילדעטער, איידעלער און הנעוודיקער יונגערמאַן. ער איז אין יאָר ניינצן הונדערט עלטלעכע און דרייסיק געקומען פון אַמעריקע צוזאַמען מיט זיין מוטער. באַלד אויף דער גרענעץ, נאָך אין באַן, האָבן זיי אָנגענומען די סאָויעטישע בירגערשאַפט. זיין מוטער אַרבעט דאָ איצט אַלס פּאַדוואַלטערין איבער די שפּיטאַל-וועש. אויך די מוטער איז אַן איידעלע, אינטער- ליגענטע פּרוי און דאָס גאַנצע מעדיצינישע פּערסאָנאַל באַצײט זיך צו איר און צום זון מיט באַזונדערער אַכטונג.

היינט איז דער 23 פעברואַר, דער יום-טובֿטאָג פון דער רויטער אַרמיי. די שפּיטאַל-לייטונג ברענגט אַריין מתנות פאַר די צוויי לייטענאַנטן — צו פּלעשלעך וויין און קיכלעך. עס זיינען אַריינגעקומען די דאָקטוירים אונטער דער אָנפירונג פון סאָפּיאַ יאַקאָויליעוונאַ און אָנגעווינטשן די לייטענאַנטן. זיי האָבן דעם סער- זשאַנט אויך געזאָגט אַ פּאָר ווונטשווערטער, אָבער יענער האָט כּעסדיק עפעס

געברומט אין זיך, עס האָט אים פאַרדראַסן וואָס ער האָט נישט באַקומען קיין שום מתנה, נאָר אַ בלויע ווינטשעוואַניע.

דער רוסישער לייטענאַנט וואָס ליגט נעבן עלקינען איז אויך אַן איידעלער און אינטעליגענטער. ער איז אַ מיטגליד אין פאַרטיי. נאָר אין אַ שמועס איבער יידישע ענינים, האָט ער בתמימותדיק זיך מודה געווען, אַז ער גלייבט דערין אַז די יידן, די אַמאָליקע, פאַר די סאָוועטישע צייטן, האָבן גענוצט קריסטלעך בלוט אין די מצות. וועגן דעם האָט אים אַמאָל דערציילט זיין עלטערער ברודער. יענער האָט אַליין געזען ווי מען האָט געפונען ביי אַ יידישן קרעטשמער אין זייער דאָרף אַ פלאַש מיט בלוט. און גראָד איז דעמאָלט פאַרלוירן געגאַנגען אַ קריסטלעך קינד און גראָד איז עס געווען ערב־פאַסכע.

עטלעכע טעג האָט געדויערט ביז עלקין און איך האָבן אים באַדאַרפט אויפֿ־קלערן און אויסטייטשן אַז ער רעדט שטותים, אומזיניקייטן. ער האָט זיך סוף־ב־ל־סוף געלאָזט איבערצייגן, נאָר אַלץ נאָך סקעפטיש צוגעשאַקלט מיטן קאַפּ: — זאָל מיין עלטערער ברודער מיר האָבן דערציילט אַ ליגן? !

ק א פ י ט ל ח

איך וואָלט שוין פונדעסטוועגן וועלן אַרויס פון שפיטאַל, כדי וואָס שנעלער אוועק אין דער פּוילישער אַרמיי. מען וועט דאָך דאַרפן זיך אָפרוען כאַטש עטלעכע וואָכן, ווייל אַנדערש וועט מען דאָך אין מיליטער אַרײַן נישט צונעמען. אָבער אַט ווערן מיר שוין געוואָר, אַז יידן נעמט מען נישט אָן אין דער פּוילישער אַרמיי, אין דער קאַמיסיע זיצן סאָוועטישע און פּוילישע אָפּיצירן און אויב עס קומט אַרײַן אַ ייד, ווייל מען אים אפילו נישט באַטראַכטן. די סאָוועטישע אָפּיצירן מעלדן, אַז קיין אוקראַינער, ווייסרוסן, ליטווינער און יידן ווערן אין דער פּוילישער אַרמיי נישט אָנגענומען. גיבן טייל יידן זיך אָן פאַר פּאָליאַקן, האָט דער פאַרויצער פון דער קאַמיסיע, אַ סאָוועטישער מאַיאָר, שוין דערצו זייגט אַ ווערטל: „זאָגט נאָר גלייך דעם אמת, איידער איר טוט זיך נאָך אויס, איר זענט אַ געמלטער פּאָליאַק?“

און דאָך גיבן יידן נישט אויף די האַפּענונג. עס זיינען פאַראַן דערצו נאָך צוויי אויסוועגן:

שמד, אָדער כאַבאַר.

איך האָב שוין, אַלזאָ, נישט אויף וואָס צו האַפּן אַרייַנצוטרעטן אין דער פּוילישער אַרמיי. מיך טרייסט אַ פּוילישער סערזשאַנט, וואָס ליגט נעבן מיר. אויב מיר וועלן — זאָגט ער — אַרויסגיין צוזאַמען, זאָל איך נישט בלייבן אין סאַמאַר קאַנדי, נישט גיין דאָ אויף קיין קאַמיסיע, נאָר אוועקפאַרן צוזאַמען מיט אים קיין קערמינע, עטלעכע שעה ריזע פונדאַנען, וועט ער זיך פאַר מיר איינשמעלן אַז מען זאָל מיך אָננעמען.

מענדל, אַמאָליקער אַדמיניסטראַטאָר פון אַ יידישער וואַנדער־טרופּע אין פּוילן, ער גלייבט, אַז אים וועט מען אויך אָננעמען אין דער פּוילישער אַרמיי, ער האָט — זאָגט ער — פאַרדינסטן פון אַמאָל, ער האָט געדינט אין דער זשאַנדאַרמערײַע, גע־האַט אויך געוויסע באַצײאונגען מיט דער פּאָליצײַע. ער מיינט, אַז דער זכות וועט

אים אצינד ביישטיין. זיין אַנטוועכץ האָט מען אויך צוגעגנבעט, ער איז שוין גע-
זונט, וואָלט שוין באַדאַרפט אַרויס, נאָר ער מוז ליגן און וואַרטן. דער בראַט-
כאַזיאַין האָט פאַר אים מורא, מענדל האָט אים קלאָר געגעבן צו פאַרשטיין, אז
ער וועט זיך נישט לאָזן, ער ווייסט וווּהין מען דאַרף גיין זיך קלאָגן. אין דער מי-
ליץ דאָ איז ער אַן אינגלייך, ער ווייסט וווּ אַריינצושטעלן אַ פּוס, וווּ אָנצונעמען
אַ קליאַמקע...

**

גאַלדשטיינס פרוי איז שוין געזונט געוואָרן, דער זון איז שוין לאַנג אינדער-
היים. ער נעמט איצט אַהיים די פרוי. איך בין שוין אַליין צו אים צוגעגאַנגען און
געמאַנט מיין חוב. ער אַנטשולדיקט זיך, ער איז שטאַרק פאַרנומען, דאָ אין שפּיר-
טאַל האָט ער גאַרנישט, נאָר אז איך וועל אַרויס פונדאַנען, זאָל איך צו אים
אַהיימקומען, ער וועט מיך מיט פאַרגעניגן אויפנעמען ווי זיינס אַ גאַסט, ער וועט
מיר העלפן מיט וואָס ער וועט קאַנען. איך האָב שוין שיער ווידער נישט געגלייבט.
נאָר אויב אפילו עס זאָל אמת זיין, וועל איך אויך צו אים נישט גיין, אפשר איז ער
טאַקע אַ נאַטשאַלניק אין נקווד, איז סתם בעסער זיין ווייט פון אַזעלכען.
דעם 4-טן מערץ 1942 האָב איך באַקומען פון בראַט-כאַזיאַין אַ פאַר הויזן,
אַ פּופיקע, אַ פאַר אַלטע שיד, אַ פאַרל וועש און אפילו אַ האַנטוך. נאָך זיבן
וואָכן ליגן האָב איך פאַרלאָזט דאָס ווייסע שפּיטאַל-בעטל און אַרויס פאַרן טויער.
איך בין שוין ווידער אויף דער פרוי. אויף די גאַסן פון דער אַלטער, היסטאָרישער
שטאָט אין מיטל-אָזיען — סאַמאַרקאַנד.

דאָס טראַגישע יאָר 1942

ק א פ י ט ל א

דאָס נאַצישע היילות האָט אין דעם יאָר איבערגעכאַפט די שווערד ביים מלאַך המות און געשניטן און פאַרלענדט מיליאנען מענטשלעכע לעבנס. יעדע מינוט, יעדע רגע האָבן זיי אין איין אָטעם פאַרוויסט שטעט, פאַרטיליקט לענדער, געשאַסן, געשאַכטן, געהאַנגען און פאַרברענט טויזנטער מענטשן. זיי האָבן אָנגעיאָגט בהלה, פחד, פאַרוויסטעניש, הונגער, טיפּוס און גיפּט. זיי האָבן פאַרסטמט הערצער און מוחות מיט שנאה צו דער וועלט, צו אַלע מענטשלעכע הייליקייטן און צו יידן. אָט דוכט זיך, אַז די זון גייט שוין אונטער אויף אייביק, די ערד עפנט אויף איר צודעק און עס רייסט זיך אַרויס אַ פייער־לאַוויןע און פאַרצערט אין אירע פלאַמען אַלץ וואָס זי טרעפט אָן אויפן וועג. פון די וועלדער לאָזן זיך אַרויס אַלע חיות רעות, פון די מדבריות פּוּוּזען אַרויס שיפענדיקע עקזישן און שלאַנגען. אָט־אַט — און דאָס דייטשע היילות וועט מיט טריאומף אַריינמאַרשירן אין אַלע הויפט־שטעט פון אַלע לענדער — און אַלע, אַלע, קריגס־פירער, דיכטער, דענקער, בונד־טאָרן, הייליקע — אַלע וועלן זיי קניען און קושן דעם ברעג פון דער פאַרבלוטיק־טער טאָגע פון דעם טריאומפּאַטאָר, דעם אַרכ־טייוול אַדאָלף היטלער.

אין מאַסקווע, אין קרעמל, זיצט אַ מאַן, מיט נערוון געפלאַכטן פון דראַטן, מיט אַ שטאָלענעם ווילן, מיט אַן אומגעבראַכענעם כוח, מיט אַן אייזערנער ענער־גייע און עקשנות. ער איז אַ זון פון אַ פּאָלק, מיט אַ רייכער היסטאָרישער פאַרד־גאַנגענהייט, אַ פּאָלק מיט גרויסע דיכטער, קריגס־פירער, קעניגן און בערג־רויבער — דאָס יחוסדיקע, גרויזישע פּאָלק — ער, יאַסיף דזשוגאַשווילי — סטאַלין! ער דערשרעקט זיך נישט פאַר היטלערן! ער איז בכוח אים צו שטעלן אַ ווידער־שטאַנד און ער וועט דאָס טון ביו זיין לעצטן אָטעם־צוג.

ער מונטערט, ער וואַרנט, אַפּעלירט, ער דראַט. ווען די דייטשן זיינען שוין געשטאַנען פאַר די טויערן פון מאַסקווע און טייל בירגער האָבן שוין באַצייטנס געפּוצט די שוויבן, געוואַשן די פענצטער און גערייניקט די שטובן, ווייל דער דייטש האָט ליב רייניקייט; ווען טייל בירגער האָבן זיך שוין אַרומגעדרייט ביי די מאַגאַ־זיינען און געוואַרט שוין אויף רויב; ווען טייל בירגער זיינען שוין אַרויסגעגאַנגען יום־טוב־דיק אין גאַס און מיט גיפטיקע שמיכעלעך און סם־פלעמעלעך אין די אויגן געוונקען צו די יידן און געוואַרטשעט:

„אָט באַלד קומט די שעה פון נקמה! מיר וועלן ווידער פאַרווכן דעם טעם פון אַביסל יידיש בלוט! מיר וועלן באַצירן די ביימער מיט תּליות און עס וועלן זיך וויגן די קעפּ פון אַלע קאָמוניסטישע קאָמיסאַרן און יידן!“ — גענוי די זעלבע ווערטער וואָס זיינען געווען געשריבן אין די פּלי־בלעטלעך וואָס די דייטשן האָבן געוואַרפן פון זייערע אַעראַפּלאַנען איבער די מאַסקווער גאַסן — איז געקומען זיין באַפעל:

„שיסן אָן אַ משפּט! גלייך אויפן אָרט!“

און במשך צוויי שעה האָט מען געשאַסן אין מאַסקווע עטלעכע און פּופּציק דירעקטאָרן. במשך עטלעכע שעה האָט מען געשאַסן צווייאונצוואַנציק גענעראַלן־

פארעטער. אין סאמארקאנד האָט מען דעמאָלט געשאָסן דעם דירעקטאָר פון דער פליערישולע צוליב זיין קאָנטרעוואָלוציאָנערער און אַנטיסעמיטישער אַניטאַציע, כאָטש ער האָט דאָס געטאָן אין אַ שיכורן צושטאַנד.

אין דער פרעסע האָט מען וועגן דעם אַלעם נישט געשריבן, אָבער אַ געוויי-סער שיכט פון דער באַפעלקערונג האָט וועגן דעם געוויסט.

אין לענינגראַד שטאַרבט מען פון הונגער, מען עסט קעז, מען גנבעט מתים פון בית-עולם און מען עסט זיי, עס פאלן אַנדערטהאַלבן מיליאָן מענטשן פון קוילן, הונגער און עפידעמיעס — אָבער לענינגראַד ווערט נישט אָפגעגעבן, לענינגראַד האַלט זיך. מיט מתים וועט מען אים פאַרלייגן די וועגן, אָבער היטלער וועט ווייטער נישט גיין, מען מוז אָפשמעלן זיין טריט.

אָבער דאָס פּאָלק אין ווייטן הינטערלאַנד איז שוין צעפרעסן פון אומגלויבן, מיד, איבערגעמאַטערט. די פאַרביסענע שנאה צו די איצטיקע הערשער און אָרדנונג טאַיעט זיך אויף און דאָס גיפטיקזיסע געפיל פון נקמה פאַרבלענדט זיי. זיי פאַר-שטייען אַז עס דערוואַרט זיי נישט קיין גוטס ביים דייטש, אָבער זיי ווילן פאַרווכן דעם טעם פון נקמה איבער די אייגענע הערשער, זיי ווילן, אַז עס זאָל שוין איינמאַל פאַר אַלעמאָל אַנדערש ווערן.

אַמאָל האָט מען אָנגעשיקט אַ סך רוסן קיין אוזבעקיסטאַן. כעת דעם סאַוועי-טישפּינישן קריג אין 1940, איז געווען אַ ספּעציעלער געהימער באַפעל, אַז פון אוזבעקיסטאַן זאָל מען נישט נעמען קיין רוסן אויפן פּראָנט, זיי דאַרפן דאָ בלייבן. נאָך האָבן די אוזבעקן נישט פאַרגעסן זייער באַסמאַטשן-באַוועגונג (אַן אוזבע-קישע, אונטערערדישע נאַציאָנאַלע פּרייהייט-באַוועגונג, וועלכע האָט אָבער שפּע-טער דעגענערירט און זיך צונויפגעמישט מיט באַנדעס פון פּשוטע רויבער און באַנדיטן). אָפט דערמאַנען שוין די אוזבעקן דאָס יאָר 1916, ווען זיי האָבן גע-מאַכט אַ שחיטה איבער די רוסן דאָ. נאַנץ אָפט דערמאַנען זיי שוין אויך די יאָרן ווען בודיאָני האָט געפירט דעם קאַמף מיט זייערע באַסמאַטשן, אַוועקגעשטעלט דע-מאָלט קוילנאוואַרפער אויף די גאַסן און געשאָסן אויף דער באַפעלקערונג.

געווען אַמאָל אַ צייט, ווען אַן אוזבעק האָט אָפגעטרעטן דעם וועג פאַר אַ רוס, אַראָפגענאַנגען פונם טראַטואַר צוליב מורא (און צוליב שנאה צו די „טשושקי“ — חזרים). איצט דאַרף שוין אַ רוס, אויב נישט אַראָפגיין פונם טראַטואַר בעתן אָנטרעפן אַן אוזבעק, מוז ער, אַלנפאַלס, שוין גוט אַכטונג געבן אויף זיינע הענט, צי ער ציט נישט אַרויס דאָס מעסער פונם שטיוול.

און דערביי געשעט דאָס אומפאַרשטענדלעכע און נישט-לאָגישע: רוסישע מלחמה-אינוואַלידן שרייבן אויף די ווענט פונם קלאָזעט אין שטאַט-פאַרק: „בעי זשידאוו, ספּאַסיי ראַסיו!“ (שלאַג יידן, ראַטעווע רוסלאַנד).

די אוזבעקן ציטערן נאָך פונדעסטוועגן הויך אַרויסצוזאָגן עפעס קעגן מל-כות. זיי שושקען זיך אין דער שטיל. מען דערקענט עס נאָר בלויז אין זייערע אויגן. אָבער דווקא די רוסן, די אינוואַלידן, וועלכע זיינען ערשט נישט לאַנג צוריקגע-קומען פונם פּראָנט, אַרויס פון די שפיטעלער, זיי שיכורן, סקאַנדאַלעווען און האָבן נישט מורא הויך אויפן קול חוזק צו מאַכן פון יידן און אפילו העצן. שטייט אַזא איינער אין פאַרק, אָנגעלענט אויף קוליעס, הייבט אויף איינע אַזא קוליע און באַ-רימט זיך פאַר זיינע חברים:

— די „אַבראַשעס“ (אַזוי האָבן זיי גערופן די יידן) האָבן מיטגעברענגט פון

מאסקווע און קיעוו אָנגעשטאַפּטע טשעמאַדאַנעס מיט געלט. איך האָב אַליין צע-
מיתט אונזערס אַ סערושאַנט, אַן „אַבראַשאַ“, מען האָט ביי אים אין טשעמאַדאַן
געפונען גאַנצע פעקלעך מיט טשערוואָנצעס! אָט מיט דער קוליע מוז איך נאָך
פלעטן דעם קאַפּ ביי עטלעכע אַבראַשעס!

איצטער פּילן זיך שוין די יידן ווי איינס — אַלע ציטערן זיי צוזאַמען. פּריער
זיינען געווען מחלוקתן און צאַנקערייען צווישן די רוסישע און פּוילישע יידן.
דערנאָך, ווען סרוב האָבן זיך איבערגעטראָגן אין אַלטן שטאַטפּערטל, וווּ עס
ווייניג עטלעכע טויזנט בוכאַרער יידן, האָבן די רוסישע מיט די פּוילישע יידן
צוזאַמען געמוזט זיך ווערן קעגן דער שנאה צו אונז פון טייל בוכאַרער יידן. ווען
איך בין איינמאַל דורכגעגאַנגען ביינאַכט דורך דער „מאַכאַליאַ“ (אַ קליין באַזאַרל
וווּ ס'האַנדלען די בוכאַרער יידן) מיט מיין חבר משה ביעדערקא, דעם סעקרעטאַר
פון ליפּנער קהילה, איז צוגעגאַנגען אַ יונגער בוכאַרישער יידישער כּולגאַן (אַזעל-
כער וואָס קליידט זיך שוין אייראָפּעאיש און פירט אַן אויסגעלאַסן לעבן), אַ קוק
געטאַן אין אונזערע פּנימער און נאָכגעלאָזט ביעדערקאן אַ פאַטש אין פנים אַרײַן:
— נאָדיר אַ מתנה, פּוילישער ייד!

איצט אָבער זיינען שוין די בוכאַרער יידן אויך אין שרעק. מען האָט שוין
געהערט אַז אין אַ קאַלכאַז הינטער טאַשקענט, האָבן אוזבעקן דערהרגעט עטלעכע
יידן. מען האָט שוין דאָ שטיל, צווישן זיך, געפליסטערט דאָס וואָרט:
„פּאַגראַם!“

און דעמאַלט ווייסן שוין אַלע יידן, אַז בעת אַ פּאַגראַם ווערט שוין נישט
געמאַכט קיין אונטערשיד — אַ ייד פון וואַרשע, קאָוונע, קישיניעוו, אָדעס צי סאַ-
מאַרקאַנד — פאַרן מערדער זיינען דעמאַלט אַלע שוין גלייך.
און צו דער דאָזיקער בהלָה און פחד אונזערן, איז נאָך צוגעקומען די טאַג
טעגלעכע, שעדהדיקע זאַרג: ברויט! אַביסל וואַרעמס, אַ ריין העמד! מיט דעם
האָבן מיר געפּיבערט. עס האָט געקלעמט די שרעק נישט צו פאַלן ערנען, אין אַ
ראָוו, וווּ ס'זענען שוין אַ סך פון אונזערע געפאַלן. די „נושאי המטה“ האָבן קוים
באָוויזן זיי אוועקצונעמען און אַרויפצוטראָגן אויפן בערגל, הינטער דער שטאָט —
אויפן דעם אַלטן יידישן בית-עולם אין סאַמאַרקאַנד.

ק א פ י ט ל ב

נאָכן אַרויסגיין פון שפּיטאַל, בין איך געבליבן שטיין פאַרן טויער. זיך
אַרומגעקוקט אויף דער גאַס, דערזעען מענטשן און נישט געווסט צו וועמען און
ווהיין צו גיין. די פּיס זיינען נאָך געווען געשוואַלן, דאָס האַרץ אָפּגעשוואַכט און
יעדער טריט איז אָנגעקומען מיט אַנשטרענגונג. וווּ שלאָפּט מען די ערשמע נאַכט
און וווּ נעמט מען דעם ערשטן מאַלצייט?
געבער, דער מעקלער פון דראָהאַביטש, וועלכער איז אַרויס עטלעכע טעג פאַר
מיר, האָט נאָכן אַרויסגיין נישט באַדאַרפט קיין סך טראַכטן: ער האָט זיך אוועק-
געזעצט פאַרן טויער פון שפּיטאַל און געבעטלט.

דער פּוילישער סערושאַנט, וואָס איז צוזאַמען מיט מיר אַרויס, האָט געהאַלטן
אַז קודם דאַרף מען צוגיין צום פּוילישן הילפּס-פּונקט ביים וואַקזאַל, באַקומען די

דרייסיק רובל שטיצע, פאר דעם געלט קויפן א בילעט, זיך אריינזעצן אין באן און פאָרן קיין קערמינע, אין דער פּוילישער אַרמיי.

מיר זיינען אָפּגעשטאַנען צוויי שעה אין אַטשערעד, פאַר מיר איז געשטאַנען דער סערזשאַנט, אים האָט מען אָנגענומען דעם לעצטן. ער האָט אפילו באַקומען נישט דרייסיק, נאָר פּופּציק רובל. איך מוז קומען נאָך אַמאָל מאַרגן, ווידער זיך שטעלן אין אַטשערעד. דער סערזשאַנט לייגט מיר אפילו פאַר צו פאַרן מיט אים. סיינדיג דאַרף מען דאָך אַ „פּראָפּוסק“, דאָס האָבן מיר נישט, וועלן מיר שוין קיין באַן-בילעטן אויך נישט אויסקויפן, איז שוין אַלציינס, ער וועט אָפּהורשן מיט אַ פאַר רובל דעם קאָנדוקטאָר און מיליציאַנער.

איך האָב זיך אָפּגעזאָגט מיטצופאַרן — אָן אַ פּראָפּוסק און אָן געלט וויל איך נישט ריוויקירן. באַזונדערס — אויב מען האָט אַלע אָנגענומען ביז אים און ביי מיר האָט מען שוין געשלאָסן דעם פּונקט, איז מיר, מסתמא, באַשערט שוין דאָ צו בלייבן.

איך האָב אָנגעטראַפּן אַ באַקאַנטן פּון פּאַסיאַלעק, אַ לאָדזשער, ער האָט אַמאָל געדינט דאָרט אין דער פּייערלעשער-קאָמאַנדע. ער האָט נאָך אפילו דעם אָפּציעלן גראַנאַטענעם מונדיר מיט די מעשענע קנעפּ און פּוילישן אָדלער. אין ספּעציעלע טעג, ווען דאָס איז אים נייטיק, טוט ער נאָך איצט אָן דעם מונדיר. ביי די רוכן רופט ער אַרויס רעספּעקט, זיי נעמען אים אָן פאַר אַן אויסלענדישן נאַטשאַליק. ער אַרבעט דאָ אין באַן-מאַנאַזין אַלס טרענער פּון שווערע משאות, חוץ דעם פּאַרדינט ער נאָך צו זייטיק.

ער האָט מיך פּאַרבעטן צו זיך אויף איבערשלאָפּן ביי אים די ערשטע נאַכט. זיין פּרוי האָט דערלאָנגט אַ פּיינעם נאַכטמאָל און מען האָט אויך אויסגעטרונקען צו גלעזעלעך בראַנפן אויף אַ לחיים.

דער לאָדזשער פּייערלעשער איז איבערגעלאָדן מיט נבורה. צו אַ שווערן קאַסטן וואָס ער דאַרף טראָגן, שמייכלט ער ווי צו אַ באַליבט קינד. ער רעדט פאַר מעלעך, שווער, אָנגעלאָרן. ער האָט זיך נישט ליב צו באַרימען. ער וויל נאָר, אַז איך זאָל מיט אים מסכים זיין, אַז אַלע אונזערע אינטעליגענטן זיינען צעפּוילעט, קליינלעכע ענאָיסטן. אַז נאָר אַ פּראָסטער מענטש, אַן „עמך“ איז אַ גוטער ברודער און מען קען זיך אויף אים פּאַרלאָזן.

פּונדעסטוועגן האָט ער אַ שוואַכקייט צו די „מענטשעלעך“, די אינטעליגענטן, ער האָט ליב מיט זיי צו רעדן, מכבד זיין, אָבער נאָר דעמאָלט, ווען זיי זיינען אַרעם און געפּאַלן ביי זיך.

אויפן צווייטן טאָג בין איך אַוועק אין דער אַלטשטאַט. מיך אינטערעסירט צו וויסן דעם גורל פּון מיינע חברים און באַקאַנטע און די געבליבענע אין קאַל-כאָז „אַכּון באַבאָיעף“.

דער באַריכט איז נישט קיין קאַמפּליצירטער. פּון אונזערע פּוילישע שכנים אין אונזער קאָלכאָז-שטיבל, פּון די זעכצן פּרויען און קינדער, לעבן נאָך בלוז זיבן. אין איין נאַכט זיינען אַוועקגעשטאַרבן זעקס קינדער. זיי האָבן זיך אָפּגעסמט מיט אַ געוויקס, וואָס זיי האָבן אָפּגעריסן פּון די פּעלדער און אויפּגעגעסן. דער לאָדזשער עספּעראַנטיסט רעדליך און דער ווילנער אינזשיניער האָבן פאַר זיי אויסגעגראָבן אַ קבר. אויפן קבר האָבן זיי פּון דער ערד אויסגעפורעמט אַ צלם. די צוויי מאַמעס האָבן געקושט דעם צלם און די צוויי יידן, וועלכע פּילן זיי אַזוי מיט

און האָבן אַזויפיל זיך אָנגעהאַרעוועט ביים גראָבן דאָס קבר. אָבער דער עיקר זיי
נען די מאַמעס זיי דאַנקבאַר פאַר דעם אויפטו מיטן צלם.

אויפן אַנדערן טאָג איז שוין דאָס קבר געווען איבערגעדרייט, צעשיט, צע-
זואַרפן און די מתים צעביסן — דאָס האָבן ביינאַכט די שאַקאַלן דאָ געפראַוועט
זייער פּריוילעכע סעודה.

אין עלטלעכע טעג אַרום זיינען געשטאַרבן די צוויי מאַמעס. עס איז אויך גע-
שטאַרבן דער ווילנער אינזשיניער און דער ווינער בוכהאַלטער. דעם עספּעראַג-
טיסט רעדליך האָט מען נאָך באַוווּזן אָפּצופירן אַ קראַנקן אין אַ פּוילישן איזאַלאַ-
טאָר אין סאַמאַרקאַנד. ער איז דאָרט אָפּגעווען עלטלעכע טעג און ווי נאָר ער איז
אַרויס פאַרן טויער, איז ער גלייך אַוועקגעפאַלן און אויסגעהויכט זיין לעצטן אָטעם.
אַכט זיינען מיר געהאַט געווען אין איין העלפט פון אונזער שטיבל אין קאַל-
באָז, געשלאָפן צוזאַמען אויף דער פּאָדלאָגע, צוזאַמען געהונגערט, געפרירט און
געטרוימט. דורך אזא קורצער צייט זיינען שוין אַוועק פון דער וועלט — פינף:
דער בעסעראַבער ייד, דער זעצער פון ראַבקה־קראַקע, דער אינזשיניער פון ווילנע,
דער בוכהאַלטער פון ווין און דער עספּעראַנטיסט פון לאַדזש. ביים לעבן זיינען
פאַר-גליבן דריי: דער יידיש־דייטשער שרייבער מעלצער, דער שרייבער ש. ב.
און איך.

מיר זעט דאָס אויס ווי אַ זעלטענער, אויסטערלישער צופאַל — עס זיינען
געבליבן לעבן נאָר די שרייבער! אפשר באַדרייט דאָס עפעס? אפשר איז אונז צור-
געטיילט געוואָרן די גרויסע זכיה און די גרויסע מיסיע צו פאַראייביקן אין שריפט
אַט דאָס אַלץ, וואָס אונזערע שוועסטער און ברידער האָבן איבערגעלעבט מלחמה
צייט אין דעם דאָזיקן פאַרכישופטן און רעטענישפולן לאַנד?

ק א פ י ט ל ג

איך האָב זיך געטראָפן מיט משה ביעדערקא. ער איז באַקאַנט געווען אין
זיין שטעטל אַלס עילוי, אַלס בקי און חרף. אַ שאַרפּער מאַטעמאַטיקער, שאַרף-
שפּילער, אַ מענטש מיט אַלע גוטע יידישע מידות. געווען סעקרעטאַר פון דער ציר-
ניסטישער אָרגאַניזאַציע און פון דער קהילה אין ליפּנע(נעבן וואָלאַלאַוועק). ער
וועט מיך אַרייננעמען צו זיך שלאָפן. ער וווינט ביי אַן אַלטן, בלינדן אוזבעקישן
בעטלער.

דאָס לימיקע קעמערל האָט גאָרנישט חוץ די פיר ווענט און לימיקע פּאָר-
לאָגע. מיר האָבן זיך אַוועקגעלייגט שלאָפן אין אַנטוועכז און זיך איינגעטוילעט
מיט זיין צעריסענעם פּאַלמאַ. מיר האָבן זיך געמוזט איבערדעקן ביז איבערן קאַפּ,
ווייל עס האָט אַריינגערעגנט. דער סופּיט איז דורכגעווייקט און עס האָט אויף אונז
אַרויפגערוגען. ווי נאָר מען האָט זיך אנגעוואַרעמט אונטערן פּאַלמאַ, האָבן גענו-
מען ביים די כּנים, מיר האָבן זיך קוים דערוואַרט אויף טאָג. מיר זיינען גיך אַראָפּ
פון געלעגער און געלאָפן זיך אָנוואַרעמען אין אַ „טשאַיבאַנאַ" און אויסטרינקען
אַביסל טיי. דאָס פּאַרל וועש און דאָס האַנטוך וואָס איך האָב געהאַט באַקומען אין
שפּיטאַל, ביינאַכט האָב איך עס מיר דאָ אונטערגעלייגט צוקאַפּנס, איז אין דער
פרי שוין נישט געווען, מען האָט עס, זעט אויס, אָפּערגעגנבעט פון הינטערן קאַפּ.
מסתמא האָבן דאָס געטאָן די קליינע יאַטלעך, דעם באַלעבאַס אייניקלעך.

איך האָב זיך געטראַפֿן מיט בערעלע שמאַיעוויטש. ער האָט מיר גלייך אויס-געבאַרנט צווייהונדערט רובל. כ'זאָל עסן — זאָגט ער — וויפל כ'קאָן נאָר, צו דער זעט, נאָך טיפּוס איז דאָך דער אַפעטיט גרויס. וועט מיר אויסגיין דאָס געלט, וועט ער מיר געבן נאָך צווייהונדערט רובל, נישקשה, ער פאַרדינט גאַנץ שוין ביים איינ-מעלדן עוואַקואירטע. נאָר בעסער וואָלט געווען — זאָגט ער צום סוף — ווען איך נעם עפעס צופאַרדינען, מסחרן מיט עפעס אויפֿן מאַרק, ווי עס טוען עס אַ סך פּליטים.

איך האָב מיר גלייך געקויפט אַ גאַנצן קילאָ ברויט פאַר אַכצן רובל און עס מיט איינמאָל אויפֿגעגעסן. מיר וויצלען זיך שוין אַצינד:
— באַנטשע שווייג האָט טאַקע געהאַט אַ גרויסע השגה! איין קלייניקייט — אַ בילקע מיט פּוטער! ווער מיר גוטס גינט! אַ פּרויז איז ער געווען, אָט דער — באַנטשע שווייג!

עס איז פאַרביכער אַ וואָך. דאָס געלט לאָזט זיך שוין אויס, עס איז מיר נאָך פאַרבליבן צען רובל. גיין האַנדלען קאָן איך נאָכנישט, די פּיס זיינען מיר נאָך אלץ געשוואָלן און עס איז שווער צו שטעלן אַ טריט. שיקן וועמען צו שמאַיעוויטשן און ווייטער בעטן אַ „הלוואה“, גלוסט זיך פאַרט נישט. אינצווישן ווער איך געד-וואָר, אַז מ. קיטאי ליגט אין שפיטאַל, ער ליידט אויף אַ בלוטדיזענטערע און אַוויטאַמינאַזע. מ. קיטאי, דער ליטעראַטור־קריטיקער, עסייאַסט, אַן איינזאַמער, גוטער, שטילער און באַשיידענער מענטש, ער איז דאָ איינזאַם, האָט קיינעם נישט. פּראַפעסאָר מיכאַעלס, דער אַרטיסט, רעזשיסער און דירעקטאָר פון מאַסקווער יידישן טעאַטער, דעפּוטאַט אין מאַסקווער שטאַטראַט, שוין אפילו אייניקע מאָל אויפֿגעטרעטן אין קרעמל — דער מיכאַעלס איז קיטאים אַ יונגט־חבר, נאָך פון ריגע. ער איז איצט אפילו אַליין געווען אויף עוואַקואַציע אין סאַמאַרקאַנד, זיך אַריבערגעטראָגן קיין טאַשקענט, ער איז אַ גענוג איינפלוסרייכער מאַן, אויך פאַר-מעגלעך — אָבער ער העלפט נישט קיטאין מיט גאָרנישט.

איך קווי אַ טעפּעלע זויערמילך און אַ קליין זעמעלע, גיב אויס דערויף אַכט רובל און גיי דערמיט אַוועק צו אים אין שפיטאַל אַרײַן. איך האָב אים געזען דאָס לעצטע מאָל אין יאָר 1939, אין וואַרשע. ווען איך דערזע אים איצט אין שפיטאַל-טויער, אין דער אונטערוועש, בין איך שטײן געבליבן און דערפילט אַז דאָס בלוט טריפט אין מיר אָפּ. מאַהאַטמאַ גאַנדי זעט אויס ווי אַ ריז לגבי אים. די ברילן אין שוואַרצע האָרן־רעמלעך פאַרדעקן שיער נישט דאָס גאַנצע פנים זיינס. ער פאַלט אויף מיר אַרויף, כאַפט מיך אַרום, מיר צעקושן און צעוויינען זיך. מיר רעדן גאַרנישט. ער גלעט מיך, שאַקלט מיטן קאַפּ, זיפצט אָפּ און זאָגט נאָר די איינע זילב:

— האָ?

און איך ענטפער אים אָפּ אויך איינזילבויק:

— יאָ!!

קומט אַרויס פון שפיטאַל־זאַל, אויך אין די אונטערוועש, דער וואַרשעווער פּובליציסט משה לעווין (סטאַשעווסקי), איינער פון די אַנגעזעענע און וויכטיקע טוער אין דער קאָמוניסטישער באַוועגונג אין פּוילן. ער זעט אויס ענלעך צו קיי-טאַין און איז אין אַן ענלעכן מצב. זיין פרוי ליגט קראַנק אין אַ קאָלכאַז הינטער סאַמאַרקאַנד און זיין איינציקער זון גרשון ליגט אין אַ צווייטן היגן שפיטאַל.

זיי שטייען ביידע דאָ ווי פאַרצערטע געשפענסטער־שאַטנס, געהתמעטע מיט ערב־טויט־צייכנס אין די אויסגעלאָשענע אויגן.

מיר שטייען אין דרייען און קוקן זיך אָן, ווערטער האָבן איצט נישט קיין שליטה און ממשות.

איך זאָג זיי צו צו קומען אין צוויי טעג אַרום ווידער און געזעגן זיך. ווען איך בין גענאָנגען אין צוויי טעג אַרום צום שפיטאָל, איז אַנטקעגנגעפאַרן אַ דאָר ראַזשקע אויף וועלכער מען האָט געפירט קיטאין אין אַ צווייט שפיטאָל אַרײַן. ער האָט צו מיר געפאַכעט מיט די הענט, רעדן איז אים שוין געווען שווער. אין אַ טאָג אַרום בין איך אַוועק אין דעם צווייטן שפיטאָל — און שוין! קיטאי לעבט שוין נישט! ער איז די נאַכט אויסגעגאַנגען.

אינס טאָג פון זיין לווייה האָט שטאַרק גערענגט, די שמאַלע געסעלעך פונם אַלטן סאַמאַרקאַנד זיינען געזונקען אין בלאָטע, ביי מיר זיינען די שיד געווען אינ־גאַנצן צעריסן. איך האָב נישט געקאַנט אַרויסגיין אין גאַס. מען האָט קיטאין געוואָלט קובר זיין אויפן הויף אין שפיטאָל, אין אַ געמיינזאַמען קבר, האָב איך דורך אַ יידישער קראַנקן־שוועסטער געגעבן צו וויסן אין שפיטאָל, אַז קיטאי איז אַ שרייבער און מען זאָל וועגן זיין טויט צו וויסן טאָן דער היגער שרייבער־סעקציע. מען האָט אים אַוועקגעפירט אויפן בית־עולם אין דעם נייעם שטאַט־פּערטל. דעם בעל־עגלה האָט מען באַצאָלט מיט קיטאים אַלטן פּאַלטאָ. עס האָט אים באַ־גלייט אַ קנאַפּער מנין מלווים. ווען זיי זיינען דורכגעגאַנגען דורך דעם שטאַט, איז גראָד געווען מיטאַג־צייט, האָט מען אָפּגעשטעלט די עגלה, די שרייבער האָבן זיך געשטעלט אין אַטשערעד צו זייער קיך צו באַקומען דאָס מיטאַג, דער בעל־עגלה איז אַוועק אין זיין סטאַלאָווקע אויף מיטאַג. די עגלה איז געשטאַנען אויף דער גאַס. עס האָט געגאַסן אַ רעגן. דאָס פּערד, די פּור און דער מת זיינען געוואָרן דורכגעווייקט. קיטאי וועט זיכער דערפאַר נישט האָבן פאַראיבל אויף זיינע חברים. ער איז שטענדיק געווען אַ גוטניקער, אַ געדולדיקער און ער פאַרשטייט איצט וואָס עס הייסט אַזוינס אָפּעסן אַ וואַרעמע זופּ. ער איז פּריציפּטיק געשטאַרבן, אָבער אַצינד איז זיך שוין נישטאָ וואָס צו יאָגן מיט דער קבורה.

ק א פ י ט ל ד

איך בין געוואָרן אַ סוחר. משה ביעדערקא העלפט מיר דערין צו. ער מסחרט אויף אַ גרעסערן פאַרנעם. ער קויפט אויף ברויטקאַרטן ביי די הייזער־קאַמיסאַרן. זיי האָבן פאַרשריבן אין זייערע איינוווינער־ליסטעס אַ סך פּיקטיווע נעמען, פון די געשטאַרבענע, אַוועקגעפאַרענע אין די קאַלכאַזן. די באַאמטע פונם קאַרטן בירוץ האָבן אויך צו פאַרקויפן ברויט־קאַרטעס, זיי גנבענען דאָס אַרויס נאָך איי־דער זיי ווערן געשטעמפלט פון דער אַפּראַוויזאַציע־אָפּטיילונג. כדי אָבער צו באַ־קומען ברויט דאַרף מען נאָך, הויז די קאַרטן, אויך האָבן באַקאַנטשאַפט מיטן פאַר־וואַלטער פון ברויט־מאַנאַזין. עס קומט נישט אָן שווער, אַזאַ „באַקאַנטשאַפט“ האָט זיך שוין איר באַשטימטן פּרייז. מען דאַרף אויך אָפּהורשן דעם אָרדנער ביי דער אַטשערעד, דאָס זיינען סרוב אונזעקישע אָדער בוכאַרישע גאַסן־יונגען, וואָס זיינען אויך „עסקאַטניקעס“ (עסקרעטני סאַטרוניק — געהיימער מיליץ־מיטאַר־

בעטער). און אז מען איז שוין מיט דעם אלעם באזארגט, באקומט מען ארויס דאָס ברויט און קאָרן־פלעצלעך.

ביעדערקא איז איינער פון די הורט־סוחרים. זיינע דעטיל־סוחרים ווארטן אים שוין אָפּ פאַרן הויז און ער פאַרקויפט זיינע פלעצלעך. ביעדערקא קומט אָפּט צוריק פון אַטשערעד מיט אַ צעריוסן היטל, צעפליקט רעקל, מיט אונטערנגעהאַקטע אויגן — אָבער דאָס זיינען אלץ קלייניקייטן, צו וועלכע מען האָט זיך שוין צוגעוויינט. איך בין איינער פון ביעדערקאס דעטיל־סוחרים. איך נעם ביי אים צו דריי־פיר פלעצלעך און דאַרף אַרויסגיין עס פאַרקויפן אין גאַס. צום באַקוועמסטן איז צו האַנדלען נעבן סאַלאַמאַנס טשאַיבאַנאַ. אין דער טשאַיבאַנאַ פון דעם בוכאַרישן ייד סאַלאַמאַן, קומען זיך צונויף די יידישע פליטים. מען טרינקט דאָ טיי, מען דערציילט זיך נייעס און מען מסחרט. עס איז אויסגעשטעלט אַ גאַנצע ריי פון סוחרים מיט צוקערלעך, געגליוווערטע פּוס, געקאכטע בוראַקעס, באַניקערן און פלעצלעך. עס האַנדלען דערמיט בוכאַרישע פרויען, זייערע קליינע קינדער, פליטים פון בעסעראַביע, ליטע, אוקראינע און דער עיקר — פּוילישע יידן.

דאָ זיצן אויך פּוילישע יידן און ווארטן אז מען זאָל זיי דינגען צו אַן אַרבעט. ברענגען וואַסער פון ברונעם, צעהאַקן האָלץ, טראָגן ציגל, אַרויסטראָגן מיסט. די אוזבעקן ווייסן שוין, אז דאַרף מען האָבן וועמען צו עפעס אַ גראַב, שווער שטיקל אַרבעט, דינגט מען אַ „פּאַליאַק“.

די בוכאַרישע יידן קומען דאָ אַמאָל אויך זוכן אַ ייד צו אַ מיין. עס האָט ווער אַ יאַרצייט און דאַרף אָפּזאָגן אַ קדיש, נעמט מען עטלעכע פּוילישע יונגע־ליבט. אויב דער בוכאַרער איז אַליין נישט קיין אַרעמאַן, איז ער מכבד די „פּוילישע“ מיט טיי, אָדער אַביסל זופּ.

ווען איך דאַרף אַרויסגיין פאַרקויפן די פּאַר פלעצלעך, האַלט איך זיי אונטער דער פּופיקע, עס זאָל נישט דערזעען קיין מיליציאַנער און דער עיקר צוליב דעם, ווייל איך שעם זיך. גייט מיט מיר ביעדערקא מיט. מיר שמועסן דערווייל וועגן זעלטעניגן, ליטעראַטור, קונסט, פּילאָזאָפּיע, ער נעמט דערווייל אַרויס פון מיר די פלעצלעך און ער פאַרקויפט זיי. דעם ריוח גיט ער, פאַרשטייט זיך, מיר. איך בין דער סוחר, נאָר ער טוט מיר די געפּעליקייט, פאַרקויפט זיינע אייגענע פלעצלעך און גיט מיר דעם ריוח. ער מוסרט מיך אפילו פאַר מיין שעמעוודיקייט, יעדע זאך וואָס מען טוט — מיינט ער — דאַרף מען טאָן מיט אַלע רמ"ח איברים, אפילו אָפּשינדן אַ פעל פון אַ נבילה איז אויך נישט קיין חרפה. זאָג איך אים, אז אָפּשינדן אַ פעל פון אַ נבילה וואָלט איך זיך שוין דווקא נישט קרעמפּירט, נאָר האַנדלען מיט פלעצלעך אויף דער גאַס איז פאַר מיר פיל שווערער.

ווייטער אַריין האָבן מיר זיך עס שוין איינגעאַרדנט נאָך באַקוועמער.

מיר זיינען געזעסן אין טשאַיבאַנאַ ביים טיש, געטרונקען בלויז „קיפּיאַטאַק“ (געזאַטן וואַסער), אָן עסענץ און מיר האָבן געשפּילט אין שאַך. נעבן שאַך־ברעמל זיינען געלעגן די פלעצלעך. די קונים זיינען שוין צוגעקומען אַליין. מען האָט נאָר באַדאַרפט זיין פאַרויכטיק מיט אַן אוזבעק, אָדער רוס, ווייל טייל פון זיי האָבן צו־גענומען די פלעצלעך און באַצאָלט נאָר צו פּופּציק קאַפּיקעס פאַר אַ שטיק, אזוי ווי עס קאָסט אויף די קאַרטן. אָבער אַ פלעצל פאַרקויפט מען פאַר עלף רובל אַ שטיק, ביעדערקאן מאַכט עס אויס ניין רובל אַ שטיק, איך צאָל צען און פאַרדיין אַ רובל. אז עס געלונגט מיר, פאַרקויף איך ביז צוואַנציק שטיק דורכן טאָג, פאַרדיין

איך מיר אויך צוויי פלעצעלעך. איך עס אָבער נישט אויף מער ווי איינס, העכסטנס אנדערטהאַלבן דורכן טאָג, כדי עס זאָל מיר בלייבן עטלעכע רובל אויף טוי און מאַכאַרקע.

אָבער פון די שטאַט־געסט אין דער טשאַי־כאַנאַ ווערט וואָס אַמאָל ווייניקער און ווייניקער. טופּוס, דיזענטעריע, פעלאַגרע און הונגער שניידן ווי מיט קאָסעס די רייען פון די פּליטים. הויז אַלעס איז נאָך געווען אַן אָנשיקעניש מיט אַן ערד־ציטערניש דאָ, עס זיינען אומגעקומען עטלעכע צענדליק מענטשן און אונזערע פּלי־טים האָבן דערביי אויך געגעבן זייער קרבן־צושטייער:

אין איין הורב־שטיבל האָבן גענעכטיקט פינף אונזערע יונגעלייט און זיי זיינען אַלע פאַרשיט געוואָרן; אין דער נישט־מעטיקער צעגעלניע הינטער דער שטאַט, אין אַ צעבראַכענעם אויוון זיינען געלעגן דאָרט דריי יונגעלייט און מען האָט זיי אויך דערווישט שוין טויטע.

די גאַסן זיינען פול מיט אונזערע בעטלערס. אַט זיצן צוויי יונגעלייט אויף דער גאַס הינטער אַ מויער און בעטן מען זאָל זיי שענקען אַ שטיקל ברויט, אַ בראַק. איינער פון די צוויי ווערט מיר צו בעטן און ער ציט זיך שוין אויס. אַ שוים שלאָנט אים אַרויס פאַרן מויל און די אויגן ווערן גלאַזיק. ער ענדיקט זיך, מען דערלאַנגט אים שוין עפעס עסן, אָבער ער נעמט שוין נישט, ער דאַרף שוין נישט. דער חבר זיינער רופּט:

— מענטשן, מענטשן, ער שטאַרבט שוין סיווי, גיט בעסער מיר דאָס ביי־סעלע עסן, אפּשר וועל איך זיך נאָך ראַטעווען, געוואַלד, געוואַלד, מענטשן!
ביי אַ צווייטן מויער זיצט און בעטלט עזראַ אָ. פון ווילנע, אַ לערער און זשורנאַליסט. אָ. איז באַוואַקסן מיט אַ געדיכטער, שוואַרצער באַרד, ער זיצט נאָר אויסגעשטרעקט מיט אַ האַנט און רעדט גאָרנישט. ער איז אַ סטאַיקער. אין דער צווייטער האַנט האַלט ער אַ בוך, וואָס איך האָב מיר שוין באַוויזן איינצוקויפן און עס אים געבאַרנט אויף עטלעכע טעג — פּלאַמאַריאָנס אַסטראָנאָמיע. ער וועט דאָך נישט איבערייסן זיין פאַרטיפּן זיך אין די שטערן־קאָנסטעלאַציעס, אין „מילך־וועג“ — און רופן נאָך נדבות. ווער עס וויל עפעס שענקען, וואַרפט אַליין אַריין די פּאַך קאָפּיקעס אין זיין האַנט.

די נושאי־המיטה טראָגן אומאויפהערלעך אונזערע מתים צום בית־עולם. דאָס האָבן ישיבה־בחורים פון פּוילן און ליטע און עטלעכע עלטערע יידן פון אוקראַינע און ווייסרוסלאַנד אַרגאַניזירט די חברה „נושאי־המיטה“, וועלכע נעמט אַראָפּ פון די גאַסן די יידישע טויטע און באַמיט זיך אויך אַרויסצונעמען פון די שפיטאַלן די יידישע מתים און זיי קובר זיין אויפן בית־עולם.

די ישיבה־בחורים גייען מידע, דערשעפטע, פאַרהונגערטע און שלעפּן קוים די פּיס. עס איז שוין שטאַק־פינצטער, זיי באַלייכטן זיך דעם וועג מיט אַ קליין נאַפּט־לעמפל. אַט זיינען זיי אַריין אין אַ בלאַטע, די מיטה דרייט זיך איבער און דער מת ליגט שוין אין בלאַטע. די ביידע האָבן נישט קיין כוח אַרויסצושלעפּן און זיי רופן אין דער פינצטער:

— יידן בני רחמים, יידן, גיכער, מען זאָל נישט מחלל־מת זיין, קומט, העלפּט! איך שלעפּ זיך מיט מיון חבר ביעדער־קא אַהיים, צו אונזער לימיק קעמערל. מיר טרעטן נאָך אָפּ אין אַ צווייטער טשאַי־כאַנאַ, אויף טאַשקענטסקע גאַס. דאָ זיצן אויך אונזערע, נאָך דאָ איז ערגער, מיאוסער. דאָ שטייען עטלעכע אונזערע

מידלעך, יונגע פרויען, שטייען ביי די ווענט און ווארטן אויף א „נאסט“, וועלכער זאל קויפן זייער קערפער. קיין סך רעדן און אונטערהאנדלען דארף מען נישט, מען ווייסט שוין דעם פרייז — נאָר איין פלעצל.

עס איז שוין שפעט ביינאכט. ווען מיר גייען אַרויס, איז פון פאָדיום פאַר דער טשאַיבאָנאַ הערט מען אַ שעפטשעניש, אַ דינגעניש. אַ פרויען־שטימע זאָגט: — איך וויל דאָס פלעצל שוין איצט, פאַר דעם...

און עס ענטפערט אַ שטים פון אַן אוזבעק:

— פריער נישט, איך געטרוי נישט, וועסט קריגן אַ פלעצל, נאָר נאָך דעם... איך גיי מיט מיין חבר אַהיים און מיר רעדן היינטיקן אָונט שוין נאָרנישט. וויל וואָס בלייבט שוין איבער צו רעדן, אַז די ווירקלעכקייט פאַטשט אַזוי גרויליך איבערן פנים, איבערן גאַנצן גוף, איבער דער נשמה:

— נאָט אייך! אָט אַזוי! אָט דאָס קען ווערן פונם מענטש! אָט אַזוי איז דאָס לעבן! אַזוי, אַזוי, אַזוי!

פוילישע פאספארמן און דער מרוים אויף ארויספארן

ק א פ י ט ל א

אויף כודזשומסקא גאס איז טעטיק א פוילישער פונקט, וואָס גיט ארויס פוילישע פעסער צו אלע געוועזענע פוילישע בירגער, וועלכע געפינען זיך אויף דער טעריטאריע פון סאָויעטנלאַנד זינט 1939 און האָבן נישט אָנגענומען די סאָויע-טישע בירגערשאַפט. דאָס הייסט די אלע, וועלכע זיינען געזעסן אין די טורמעס, לאַגערן און פאַרשיקונג.

עס איז אין דער געביידע פון פאַלקס־קלוב, וואָס איז פריער געווען א שול פון די בוכאַרער יידן און איז פאַרמאַכט געוואָרן ערשט אין יאָר 1940. דאָס איז געווען די שענסטע שול אין סאַמאַרקאַנד. זי איז פאַרמאַכט געוואָרן די לעצטע. אין דעם געסל, אַרום דער געביידע, זיינען פאַרזאַמלט טויזנטער פוילישע יידן און איינצלע פּאָליאַקן. די לעצטע זיינען שוין סרוב אין די שמעט, ווו ס'געפונען זיך אָפטיילונגען פון דער פוילישער אַרמיי.

אויפן סמך פון דעם באַפרייאַונג־שיין באַקומט מען אַ פּראָוויזאָרישן פוילישן פּאַס, אַרויסגעגעבן פון דער פוילישער אַמבאַסאַדע אין קויבישעוו (סאַמאַראַ). דער בלאַנקעט איז אויף אַ שיינעם, ווייסן בויגן פאַפיר, מיט וואַסער־שריכ, געדרוקט אין דריי שפּראַכן: פויליש, רוסיש, פּראַנצויזיש. אונטער די פּערסאָנאַליע־דאַטן איז אָפּגעדרוקט אַ ווענדונג אין די אלע שפּראַכן, וועלכע בעט אלע פוילישע אַמבאַסאַדעס אין אויסלאַנד, ווי אויך אלע אַליאַנס־מיליכוכות, אַז זיי זאָלן בייהילפיק זיין, יורדיש און מאַטעריעל, דעם אייגנטימער פונם דאָזיקן דאָקומענט.

עס איז אַ באַזונדערע פרייד און סאַטיספאַקציע צו באַקומען אַזאַ אויטאָ־דיטעטן דאָקומענט. אוודאי קומט עס אָן נישט לייכט, מען האָט באַדאַרפט אָפּשטיין גאַנצע טעג, אָבער צו דעם איז מען שוין צוגעוויינט.

ערגער איז מיט די יעניקע, וועלכע האָבן פאַרלוירן, אָדער מען האָט ביי זיי אַרויסגעגעבעט זייערע באַפרייאַונג־שיינען. אין אַזאַ פאַל האָט אַזעלכער באַדאַרפט אויסגעפונען צוויי באַגלייבטע עדות, בעסער נאָך פון דער זעלבער שטאָט, וואָס זאָלן באַשטעטיקן די אידענטישקייט פון דער פּערזאָן און אויך באַשטעטיקן, אַז דער זעלבער איז געווען דאָ אַרעסטירט און נישט אָנגענומען די סאָויעטישע בירגערשאַפט. ווייל אויף באַקומען פעסער האָבן זיך געמאָלדן אויך אַזעלכע, וועלכע האָבן שוין געהאַט אָנגענומען די סאָויעטישע בירגערשאַפט, עס זיינען געווען פּאַלן, ווען עס האָבן זיך געמאָלדן יידן פון ליטע, לעטלאַנד, בעסעראַביע און טאַקע אויך אמתע, סאָויעטישע יידן, וועלכע האָבן געוואָלט אַרויסבאַקומען פוילישע פעסער. דאָדורך קען זיי געלונגען אויך אַרויסצופאַרן אַמאָל פון ראַטנפאַרבאַנד. עס זיינען אוועק וועגן דעם מסירהם צו דער מאַכט און די נקוד איז עטלעכע מאָל געקומען אין ביראָ און צוגענומען די ביכער אויף קאָנטראָל. זיי האָבן אויף עטלעכע טעג אָדער וואָכן פאַרחתמעט דאָס ביראָ.

דער פּלאַץ אַרום דער געביידע איז געוואָרן דער טרעפ־פונקט פון די יידן, אויך דעמאָלט ווען דאָס ביראָ איז געווען פאַרחתמעט. דאָ האָט מען געמסחרט מיט

עסנווארג, מיט באפרייאונג-שיינען פון געשטארבענע, דאָ האָט מען געבעטלט, דאָ איז מען געקומען זוכן באַקאַנטע און הערן נייעס.

אָט ליגט אויסגעצויגן אויף די שטיינערנע שטיגן אַן אינזשיניער און גוט באַזיצער, וועלכער איז געווען פון די רייכע און ווייניקע יידישע ערד-באַזיצער אין מזרח-גאַליציען. ער איז אין אָפגעשליסענע לאַגער-מלבושים, מיט ווונדן אויפן פנים. ער וואַרפט זיך אין קאָנוולסיע און אָט-אַט גייט ער אויס. עטלעכע מענטשן וועלכע האָבן אים דערקענט, נעמען אויפן אָרט צונױף עפעס געלט אויף צו קויפן אים עפעס צו טרינקען און עסן, אפשר וועט מען אים דאָך נאָך דעראַטעווען.

אַביסל ווייטער פון אים זיצט אויף די שטיגן דער אַמאָליקער בריליאַנטן-סוחר אין לאָדזש, בריליאַנטן-שאַצער פון דער פּוילישער מלוכה-באַנק, אייגנטימער פון אַ סך הייזער און אויך פונם יידישן טעאַטער אין לאָדזש. ער איז אויך אין לאַגער-מלבושים. נעבן אים זיצט דער לאָדזשער זייגערמאַכער ראָטשטיין, וואָס האָט אים געקויפט אַ פּלעצל און אַ טעפּל טיי. ער דערלאַנגט יענעם דאָס עסן און טרינקען אין מויל אַרײן, ווייל יענער איז שוואַך און קאָן קוים רירן מיט די הענט. נישט ווייט פון זיי שטייט וויינבערג און האַנדלֵט מיט פענעצלעך געקאַכטע בוראַקעס. וויינבערג איז פון שטעטלעך קוראַוו (ביי לובלין). ער האָט געאַרבעט אַלס זעצער אין פּולאַוו ביי שלמה שיינבערג, געווען אַן אַקטיווער קאַמוניסט און עטלעכע יאָר געזעסן אין די פּוילישע תּפיסהס. הערבסט 1939 איז ער אַריבערגעקור מען קיין ביאַליסטאָק. ער איז געוואָרן דאָרט אַ מיטגליד פונם פאַרבאַנד פון געוועזענע פּאָליטישע אַרעסטירטע אין פּוילן. סוף יאָר האָט מען זיי אַלע צונויפגענומען און געמאַלדן, אַז מען שיקט זיי איבער קיין קיעוו אויף פּאָליטישע קורסן. יעדער איינער פון זיי האָט באַדאַרפט אונטערשרייבן אַ ליידיקן פאַרמולאַר, אַז ער פאַר-פליכטעט זיך דאָרט צו זיין מינימום אַ יאָר.

עס האָט זיך דערנאָך אַרויסגעוויזן, אַז דאָס איז געווען אַ פּשוטע ווערבריר-ביראָ פאַר אַרבעט. אַלע האָבן זיי געמוזט גלייך גיין צו דער אַרבעט אין קוילין-גרובן, צעגעלניעס, בור-זאָוואָדן. און טאַקע נישט אין קיעוו גופא, נאָר אין קלע-נערע שטעט.

וויינבערג האָט גלייך גענומען שיקן פעטיציעס און בריוו צו סטאַלינען. שוין נישט וועגן דעם, וואָס מען האָט זיי אָפגענאַרט, דאָס האָט ער נישט געוואָגט. ער האָט פאַרשטאַנען אַז עס איז סכּנותדיק, נאָר וועגן דעם, אַז די אַרבעט ווערט שלעכט אָנגעפירט, אַז דאָס בוי-מאַטעריאַל ווערט פאַרטאַכליעוועט, אַז דאָס אייזן ליגט אין וואַסער און זשאַווערט, אַז מען פאַרשווענדט אומזיסטע ענערגיע ביים גיבן בויען און שפעטער דאַרף מען עס אַליין פונאַנדערוואַרפן. ער האָט געשריבן אַלץ וועגן אַזעלכע ענינים, וואָס האָבן באַרירט זיין געוויסן אַלס איבערגעגעבענעם און טרייען קאַמוניסט. צום סוף האָט ער נאָך דערמאַנט וועגן די שלעכטע לעבנס-באַדינגונגען פאַר די אַרבעטער. די באַדינגונגען וואָלטן לייכט געקענט ווערן פאַר-בעסערט, ווען די אָנפירונג, די דירעקטאָרן און לייטערס זאָלן זיין מער זאָרגפּעליק און מיט מער ערנסט זיין איבערגענומען מיט זייערע פאַראַנטוואָרטלעכע אויפגאַבן. די אַלע בריוו זיינען אַבער צו סטאַלינען נישט דערנאַנגען, עס האָט זיי פאַר-האַלטן די אַרטיקע מאַכט. מען האָט אים אַרויסגערופן אויף אַ פאַרהער קיין קיעוו, אין פאַרטייקאַמיטעט.

אַ טאַג נאָך דעם שמועס אין קיעווער פאַרטייקאַמיטעט איז ער אַנטלאָפן צו-

דיק קיין ביאליסטאָק. אין יוני 1940 האָט מען אים אַרעסטירט צוגלייך מיט אַלע אַנדערע צוריקגעלאָפֿענע פֿון רוסלאַנד און מיט די פֿליטים, וועלכע האָבן נישט אָנגענומען די סאָוועטישע בירגערשאַפט. ווען ער איז אַרויס פֿון לאַגער, בעת דער אַמעסטיע און געקומען קיין סאַמאַרקאַנד, איז ער גלייך אַוועק אַרבעטן אין היגן לעדער-זאַוואָד. אָבער דאָס עסן און די וווינונגס-באַדינונגען זיינען דאָ נישט גע- ווען פֿיל בעסער ווי אינם לאַגער. ער איז געשטאַנען דאָ ביז איבער די קני אין וואַ- סער און געוויקט און געוואַשן די פעלן. ער איז געוואָרן קראַנק, געאַרבעט מיט די לעצטע כּוחות. אָבער פֿון דער פּאַבריק האָט מען אים נישט געוואָלט באַפֿרייען. זיין נאָרמע האָט ער אויסגעפֿירט קוים אויף 25 פּראָצענט. כאַטש, ווי ער זאָגט, האָבן די רוסישע אַרבעטער אויך נישט אויסגעאַרבעט מער פֿון אים און דאָך איז ביי יענע פּאַרשריבן געוואָרן די פּולע נאָרמע און אַמאָל נאָך אַריבער.

איז ער איינמאָל אַרײַן צום דאָרטיקן אָנפֿירער פֿון דער פּאַרטיי און פּראָפּע- סיאַנעלן פּאַרטיי ביי דער פּאַבריק און גענומען שרייען און פּראָטעסטירן. ער באַ- שולדיקט אים אין יודפּאַפּאָביע און טענדענציעזיקייט. וויינבערג האָט גענומען שיטן מיט ציטאַטן פֿון מאַרקס, לענין און סטאַלין. יענער עפנט אויף אַ פּאָר איבערגע- שראַקענע אויגן. וויינבערג דראָט אים מיט ווערן זיך צו די הויכע אינסטאַנצן, אפֿילו צו סטאַלינען אַליין. ער וועט באַשרייבן די אָרדנונג אין דער פּאַבריק און וועגן דער טענדענציעזער האַנדלונג פֿון דעם באַפּולמעכטיקטן פֿון דעם פּראָפּע- סיאַנעלן פּאַרטיי און פּאַרטיי.

אינם זעלבן טאָג נאָך האָט אים דער באַפּולמעכטיקטער באַפֿרייט פֿון דער אַרבעט.

אין מיטן זיין דערציילן, פּאַרקויפט ער דערווייל די פענעצלעך בוראַקעס און כאַפט אַליין אַרײַן עטלעכע שטיקלעך אין מויל. וויינבערג רעדט מיט זיין צעצויגע- נעם און זינגעוודיקן קוראַווער דיאַלעקט:

— די נכּפה זאָל זיי נעמען! מיינע יונגע יאָרן האָבן איך אָפּגעפינצטערט אין די פּוילישע טורמעס. ווען מײַן מאַמע איז געוואָרן געוואָרן, אז איך בין דאָרט אין תּפּיסה קראַנק געוואָרן אויף די לונגען, האָט זי מיר גענומען אַרײַנשיקן שינקע און חזיר-פּעטס. זיינען די ווייבער אין אונזער שטעטל דערפֿון געוואָרן געוואָרן און מען האָט זי נישט אַרײַנגעלאָזט אין שול אַרײַן דאווענען, אפֿילו צו מזכּיר נשמות האָט מען זי נישט צוגעלאָזט. האָט די מאַמע מיינע זיך געשעמט אַרויסצוגיין אין גאַס אַרײַן, געזעסן וואָכן אין שטוב און געכליפעט, טעג און נעכט אַזוי. זי האָט אַזוי לאַנג געוויינט, ביז זי האָט זיך אויסגעוויינט די אויגן און זי איז בלינד גע- וואָרן. יעדן בין געבליבן ביי אַ לונגן-פּעלער און דאָ האָבן איך נאָך צוגעקריגן רעוור- מאַטיום, שקאַרבוט און אַ האַרץ-פּעלער.

ער ווייזט זיינע געשוואָלענע פּיס, ער ווייזט זיינע אויסגעדאַרטע ביינער און אויך די ליידיקע, אָן-צייניקע יאַסלעס:

— נאָר אַ נכּפה זאָל אויף זיי קומען! צוליב דעם-אָ האָט מײַן מאַמע באַ- דאַרפט בלינד ווערן? צוליב דעם-אָ דאַרף יעדן און מיר אַלע דאָ אַזוי אויסזען? צוליב דעם-אָ האָבן באַדאַפט פּאַלן אונזערע טויזנטער יונגע יידן, וועלכע האָבן אין פּיעטשאַרע-לאַגער געבויט אַ נייע באַן-ליניע און אונטער יעדער שפּאַלע איז באַ- גראָבן געוואָרן אונזערס אַ ייד! צוליב דעם-אָ?!

איך זוך מיט עפעס צו אַרגומענטירן, וויל פּאַרענטפּערן טייל זיינע טענות,

פשוט כדי ער זאל זיך בארואיקן, זיך נישט קאכן אזוי, כדי ער זאל נישט צופיל רעדן וועגן דעם מיט אנדערע און ווידער אריינפאלן אין טורמע. איך געפין אויס עטלעכע ארגומענטן, וועלכע דארפן מילדערן די אומשטענדן, דערמאן וועגן דער שווערער פארטידיקונגס-מלחמה קעגן די דייטשן, וועלכער מיר דארפן מיט אלע כוחות צוהעלפן.

גאר עס איז אומזיסט: מיט געוועזענע קאמוניסטן וועט איר גארנישט אויפטאן. זיי קענען צו גוט די זאך, זיי האבן צופיל אריינגעלייגט גלויבן אין דער איר דעע, זייער גאנץ לעבן — זיי איז אוממעגלעך צו רעדן וועגן זייערע אנשוואונגען מיט גלייכניטיקייט, פארעווע.

אונזער שמועס ווערט איבערגעריסן מיט א טומל פון אלע זייטן. עטלעכע פארפאלן מיטאמאל:

דער גוט-באזיצער איז געשטארבן. עס איז אויך געשטארבן, זיצנדיק, דער לאָדזשער בריליאנטן-סוחר. און אין דריטן ווינקל איז גאר א פרידיקע סענסאציע צוליב א מאַדנער פאסירונג:

א יונגערמאן האָט זיך צעקריגט מיט אַן עלטערן ייד צוליב אַ קליניקייט, ער האָט אים אַריינגעקוקט אין זיינע דאָקומענטן און פאַפּירלעך. דער יונגערמאן האָט אַ פּאָטער אין קובאַ, וועלכער איז אוועק נאָך מיט פּופּצן יאָר צוריק. האַלט ער איצט אין איין שיקן טעלעגראַמעס קיין האַוואַנאַ צו זיין פּאָטער און באַקומט נישט קיין ענטפּער. ער האָט אַצינד דאָ אַרויסבאַקומען זיין פּאַס. באַקוקט ער דעם דאָ-קומענט. פּרייט זיך און באַקוקט אויך זיין פּאַפּירלעך מיט דעם ענגלישן טעקסט פון אַ טעלעגראַמע צו זיין פּאָטער. איצט — זאָגט ער — אַז ער האָט שוין באַקומען דעם פּאַס, וועט ער שוין, גלייבט ער, באַקומען אויך ענטפּער פון זיין טאַטן אין קובאַ. די איצטיקע טעלעגראַמע מוז שוין העלפן, זי וועט זיכער דערגיין. און אַט שטייט נעבן אים אַן עלטערער ייד, קוקט אים אַרײַן אין די פּאַפּירלעך. דער יונגער-מאַן שגצט אים אָן פאַר אַריינשטעקן די נאָז אין פרעמדע פּאַפּירן. אַ וואָרט פאַר אַ וואָרט, מען זידלט זיך שוין, עס האַלט שוין ביי קלעפּ און צום סוף — פּאַלן זיך ביידע אין די אָרעמס:

דער עלטערער ייד, וואָס האָט אים אַריינגעקוקט אין די פּאַפּירלעך, איז טאַקע זיין אייגענער טאַטע פון קובאַ!

די געשיכטע דערפון איז אַ קורצע:

זיין טאַטע איז געפאַרן אין אויגוסט 1939 פון האַוואַנאַ קיין פּוילן, וואַרשע, געוואַלט שוין אַריבערנעמען צו זיך די גאַנצע פּאַמיליע זיינע. ווען ער איז אָנגע-קומען צו דער פּוילישער גרענעץ האָט אויסגעבראַכן די מלחמה. ער האָט זיך קוים דערשלאַפּט צופּום ביז וואַרשע. ווען ער איז אָנגעקומען אויף זיין הויף, איז דאָס הויז שוין געווען פאַרברענט, ער האָט שוין קיינעם דאָרט נישט געטראָפּן. דעם זעקסטן סעפטעמבער איז געווען דער באַפּעל דורכן ראַדיאָ, אַז אַלע מענער זאָלן לויפן אויף מוזר-דרום. איז ער יענע נאַכט אַנטלאָפּן. ער האָט זיך דערשלאָגן ביז קאָוועל. דעם קובאַנער פּאַס זיינעם האָט ער פּאַרלוירן. דעם 17-טן סעפטעמבער איז אַרײַן די רויטע אַרמיי. ביי דער שפּעטערדיקער רעגיסטראַציע האָט ער זיך אָפּגע-זאָגט צו נעמען אַ סאָויעטישן פּאַס און איז אַרעסטירט געוואָרן צוזאַמען מיט אַלע פּליטים.

דאָרט טראָגט מען אַוועק די מתים, און אין דעם ווינקל קאָכט זיך מיט דער סענסאַציע, טאַטע און זון קושן זיך נאָך אַלץ און וויינען.
עס איז אַ צייט און אָרט פון מאָרנע, אויסטערלישע פּאַסירונגען און גע-
שעענישן.

ק א פ י ט ל ב

עס איז אַראָפּגעקומען קיין סאַמאַרקאַנד דער באַקאַנטער זשורנאַליסט, געווע-
זענער מיטאַרבעטער פון דער יידישער און פּוילישער פרעסע אין פּוילן ב. ז. ער
זעט גוט אויס, עלעגאַנט אָנגעטון, אין לאַץ טראָגט ער אַ מעטאַלענע אָפּצייכונג
מיט אַ פּוילישן אָדלער. ער איז געקומען אין באַגלייטונג פון נאָך צוויי חשובע,
אָפּציעלע פּאַרשטייער פון דער פּוילישער אַמבאַסאַדע אין קויבישעוו. ב. ז. זאָל
איצט זיין פרעסערעפּערענט אין דער אַמבאַסאַדע. ער לייקנט דערין, ער איז, זאָגט
ער, אַ פּריוואַטער מענטש, נישט קיין דעלעגאַט, נאָר זשורנאַליסט. זייער אָנטועכץ
און אויסזען רופן אַרויס אויפּמערקזאַמקייט אין גאַס.

ביי די פּוילישע יידן איז עס אַ פּרייד צו האָבן אזאַ חשובן גאַסט, אַן אייגע-
נעם מענטש, אַ פּאַפּולערן זשורנאַליסט. ער וועט זיכער עפעס אויפטון פאַרן גורל
פון די פּוילישע יידן.

ווען עס זיינען צו אים צוגעגאַנגען זיינע באַקאַנטע קאָלעגן, האָט ער קוים
אָפּגעענטפּערט, צוגעבנדיק:

— רעדט נישט מיט מיר צופיל, ווייל מען קוקט און מען שפּירט אונז נאָך. איך
האָב אין טאַש אַן אויסלענדישן פּאַס, פרעג איך נישט נאָך זיי, נאָר איר דאַרפּט
זיך היטן.

עס איז, מסתמא, אמת, אז מען קוקט אים נאָך, נאָר הויץ אַלעס איז ער אין
אַ גערייצטער שטימונג, אויפגעבלאָזן, נישט גענוג העפלעך און פּריינטלעך צו באַ-
קאַנטע און קאָלעגן.

אין יאָר 1940 האָט מען אים געהאַט אַרעסטירט אין ריגע פאַר שלעכט אַרי-
בערגנין די גאַס. ער האָט נישט געוואָלט באַצאָלן די קליינע שטראַף, דערווייל איז
מען אין אַרעסט געוואָרן ווער ער איז, האָט מען אים שוין פאַרהאַלטן און
ער איז פאַראורטיילט געוואָרן צו צען יאָר. אין אויגוסט 1941, נאָכן באַפּרייט ווערן
צוליב דער אַמנעסטיע, איז ער אַרויס פון לאַגער אַן אָפּגעריסענער, הונגעריקער און
זיך אַרומגעוואָלגערט אין טאַשקענט, געלעגן ביי די ברויט־מאַגאַזינען און געוואַרט
אַז מען זאָל אים שענקען אַ שטיקל ברויט.

וויסנדיק דאָס אַלץ, האָבן די גורל־ברידער, אונזערע לאַגעריניקעס, אויפגענוך
מען אים מיט סימפּאַטיע און כבוד. זיי האָבן דערוואַרט פון אים אַ גוט וואָרט, אַן
עצה, אפּשר וועט ער פאַר זיי עפעס אויפּמאַן. ער איז דאָך אַן אָנגעזעענער מענטש,
קומט אַלס שליה פון דער אַמבאַסאַדע. זיי האָבן זיך אָבער שנעל דערין אַנטוישט.
ווען אַ גרעסערער עולם האָט אים אַרומגערינגלט ביים פּוילישן פּונקט, דער-
צײַלט זייערע לײדן, געבעטן ער זאָל זיי עפעס זאָגן, האָט ער אויף אַ קאַזיאָנע אופּן
גענומען מוסרן:

אַז מען זאָל אַוועקוואַרפּן דעם גאַסן־האַנדל, ווייל זיי וועלן נאָך צוליב דעם

ווידער אריינפאלן אין די טורמעס, זיי זאלן בעסער צוריק אוועק אין די קאלכאָזן און זיך פארנעמען מיט ערד־ארבעט, וועלן זיי אין א צייט אַרום קאָנען פאָרן קיין אַרנענטינע, אַפריקע. עס זיינען פאַראַן דערויף אויסזיכטן, מען פירט אונד טערהאַנדלונגען.

עטלעכע ענטפערן אים אָפּ, אַז ער רעדט ווי אַ דרויסנדיקער, ווי ער וואָלט גאָרנישט געוווסט וואָס עס טוט זיך. ער ווייסט דאָך, אַז אין די קאלכאָזן זיינען אַ סך אונזערע אויסגעשטאַרבן פון הונגער. אַלע האַלטן זיך קוים מיט די לעצטע כור חות. מען וויל אָבער זיין אין שטאַט, ווייל דאָ איז דער פּוילישער הילפס־קאָמיטעט, דאָ זעט מען זיך מיט נאַנטע און דער עיקר — טאַמער קומט אָן די מעגלעכקייט אַרויסצופאַרן קיין אויסלאַנד, וויל מען זיין פון די ערשטע און נישט פון די לעצטע. יעדע מינוט איז צו לאַנג און מען קאָן לייכט פאַרשפּעטיקן. איצט האַנדלט מען שוין ווייניקער, ווייל אַ סך האָט מען טאַקע איינגעזעצט, פאַר פאַרקויפן אַ פּלעצל געכאַפט פינף—זיבן יאָר, און אַ היפש ביסל איז אויסגעשטאַרבן. עס איז אָבער פאַרט גלייכער צו ריזיקירן מיט אַרעסט, אידער פאַלן אויף די גאַסן.

ב. ז. פילט, אַז ער האָט איבערגעכאַפט די מאַס, אַנטשולדיקט ער זיך און רופט אויס:

— נן, איר ווייסט דאָך, אַז מיר געפונען זיך אין אַ לאַנד, וווּ פאַר אַ שפּיי קריגט מען צען יאָר.

איצט האָט ער שוין אוודאי איבערגעכאַפט די מאַס. דער עולם רוקט זיך פון אים אָפּ, מען האָט מורא. מילא, ער האָט שוין אַן אויסלענדישן פאַס, קאָן ער זיך דערלויבן אויף אַ שטעכווערטל, אָבער זיי קאָנען דאָך צוליב דעם לידן. איינער פּרעגט אים נאָך הויך:

— פאַרוואָס נעמט מען אָן פּוילישע נאָר צו שוואַרצע אַרבעטן? העכסטנס פאַר אַ רעכנפירער אין אַן אַרטעל, אפילו נישט אַלס בוכהאַלטער. אונזער אינטע־ליגענץ מוז שווער אַרבעטן און זיין פון די נידעריק באַלוינסטע. מיר געניסן דאָך אַפּיזיעל פון אַזיל־רעכט, טאָ פאַרוואָס די אַלע באַגרענעצונגען?

ב. ז. קען ווידער נישט צוימען זיין זשורנאַליסטישן טעמפּעראַמענט און ענטפערט:

— פּרעגט וועגן דעם ביי דעם פאַטער פון די פעלקער! (געמיינט סטאַלינען). עטלעכע מענטשן זיינען מיר אוועק מיט אים באַזונדער אויף אַ שמועס. איך האָב, וואָס אמת, נישט גערן געהאַט מיט אים צו רעדן. נאָך אידער ער האָט מיך געזעען, האָט אַ באַקאַנטער אים געהאַט דערציילט, אַז איך געפין זיך הי, האָט ער זיך אָפּגעטרייסלט:

— ער האָט געשריבן אין ביאַליסטאָק לויבגעזאַנגען פאַר דער ראַטנמאַכט! האָט אים יענער געזאָגט, אַז איך האָב שוין לאַנג דערמיט איבערגעריסן, בין געווען פאַרשיקט און געזעסן אין טורמע, האָט ער גלייך געביטן זיין איינ־שטעלונג צו מיר. אַז דער באַקאַנטער האָט מיר דאָס איבערגעגעבן, האָב איך גלייך געפילט דערין אַ בייגעשמאַק. איך האָב געהאַלטן, אַז איך דאַרף נישט געטאַדלט ווערן פאַר מיינע ביאַליסטאָקער לויב־אַרטיקלען און דאַרף איצט נישט באַלוינט ווערן פאַר בייטן מיינע אנשוואַונגען — אין ביידע פאַלן האָב איך געהאַנדלט לויט מיינ איבערצייגונג און געוויסן.

אַן אַלטער קאַלעגע זיינער, וועלכער האָט געאַרבעט צוזאַמען מיט אים אין

איין רעדאקציע לאנגע יאָרן, בעט אים צוצוהעלפן ביים באַקומען אַ שטעלע אין פּוילישן קאָמיטעט, זאָל זיין כאָטש פאַר אַ סטרוזש. ב. ז. זאָגט אָפּ, עס שטייט אים גישט אָן זיך צו פאַרנעמען מיט אַזעלכע קלייניקייטן.

עס קומט צו אים צו אַ יונגער אַרוואַקאַט, אַ קאָמוניסט, אַ זון פון אַ באַוווסטן כלל־טווער. דער אַרוואַקאַט אַליין האָט פון קינדווייז אָן מער פאַרברענגט אין דער שטוב פון ב.ז. ווי אין דער אייגענער היים. ער אַרבעט איצט דאָ אין אַ בעקעריי. ער איז געל, ליידיט פון מאַלאַריע, טראָגט צעריסענע שיד פאַרבונדן מיט שטריקלעך, ער איז אויסגעדראַט. ער איז דאָ מיט זיינס אַ פרוי און קינד. ער בעט ביי ב. ז. אים צו פאַרשאַפן אַ פּוילישן דאָקומענט, דעם סאָויעטישן וועט ער אוועקוואַרפן. אפשר וועט ער אַזוי אַרום האָבן די מעגלעכקייט זיך אַרויסצוראַטעווען פונדאָנען, פאַרן קיין אויסלאַנד מיט אַלע פּוילישע צוגלייך. ב. ז. ענטפערט אים האַרט אין ברעמד :

— איך וועל דיר מיט גאָרנישט העלפן. איך האָב געהערט אַז דו ביסט געווען אַן אויספאַרשונגס־ריכטער אין לעמבערג ביי די סאָויעטן.

ער איז האַרט, שטרענג, טרוקן און צערייצט. ער איז אַריין צוריק אין פּוילישן קאָמיטעט, אָנגעזידלט די פירערשאַפט הלמאי אין דעם קאָמיטעט זיצן בלויז אַסיר מיכירטע אינטעליגענטן פון גאַליציע, אָן פאַרטרעטער פון וואַרשע און לאָדזש. ער מוסרט זיי דערפאַר, וואָס זיי קענען נישט די יידישע שרייבער פון פּוילן, באַציען זיך צו זיי נישט גענוג אויפּמערקזאַם.

ווען ער איז אין אַ קורצער צייט אַרום אַרויסגעפאַרן קיין אויסלאַנד, איז מען געוואָר געוואָרן, אַז עס איז שוין געווען אַ באַפעל אים צוריק צו אַרעסטירן. מען האָט אים שוין אַרומגעזוכט. ווען ער פאַרשפּעטיקט נאָר מיט איין שעה, וואָלט ער שוין קיינמאָל פונדאָנען נישט אַרויס. מען האָט דעמאָלט אַרעסטירט אַ סך מיט־אַרבעטער פון דער פּוילישער אַמבאַסאַדע און פון די הילפּס־קאָמיטעטן.

אָבער דאָך פילט מען זיך זיכערע מיט דעם פּוילישן פּאַס אין טאַש. דעם טרוים אויף אַרויספאַרן גיט מען נישט אויף, ווייל דאָס וואָלט געהייסן אויפגעבן אַלץ. עס וואָלט שוין לגמרי נישט געלוינט אַזוי זיך צו קלאַמערן אין דעם אַרעמין ביסל לעבן, וואָס רינט פון מינוט צו מינוט אַלץ מער אויס פונם גוף.

נישט מען לעבט, נאָר מען ראַטעוועט זיך

ק א פ י ט ל א

איך בין אוועק אַרבעטן אין אַ שפּיטאַל. מען דאַרף דאָרט אויפן הויף איבער-גראַבן די ערד, אויסקלויבן די שטיינער, מען וויל דאָ פאַרוויען ירקות. פינף מענטשן זיינען מיר ביי דער אַרבעט: משה ביעדערקאָ; משה לויפּנאַס — אַ השומר הצעיר-ניק; העניעק ליפּמאַן, אַ זון פון דעם אַרטיסט משה ליפּמאַן, און אַ יונגער שוסטער. די אַרבעט האָבן מיר אָנגענומען דערפאַר, ווייל מען האָט אונז צוגעזאָגט, הויז דעם לויז פון 150 רובל אַ חודש, אויך צוויי מאָל אין טאָג עסן.

דאָס שפּיטאַל האָט מען ערשט דערעפנט. עס דאַרף זיין פאַר קינדער און יוגנט, קראַנקע אויף טיפּוס און דיזענטעריע. דאָס פּערסאָנאַל איז שוין אין קאָמדי פּלעט און מען וואַרט אויף די ערשטע קראַנקע. דער דירעקטאָר, אַ יונגער, יידישער דאָקטער פון אָדעס, שוין אַן אינוואַליד פון דער לעצטער מלחמה, פאַרעט זיך נאָך אַלץ ביים איינשאַפן דעם נויטיקן אינווענטאַר. עס פּעלן אים דערצו פּאַנדן, נאָר דאָס באַרגט דערווייל אויס דער שפּיטאַל-קוטשער, פון זיין פּריוואַטן געלט. דער קוטשער שטעלט אויך צו דיספּאָזיציע זיין אייגן פּערד און וועגעלע. אים לוינט עס, נישט אזוי צוליב דעם לויז, וואָס ער וועט באַקומען פאַר זיין אַרבעט, נאָר וואָס ער ווערט „בראַגירט“ (געשיצט) פון גיין אין מיליטער.

דעם ערשטן טאָג האָט מען אונז געגעבן אינדערפרי אָפּצוועסן הונדערט גראַם ברויט, אַ זופ און אַ קאַשע. (400 גראַם ברויט באַקומען מיר באַזונדער אויף די קאַרטן). נאָכמיטאָג — אַ האַלבן קרעפּל און אַ געקאַכטן בוראַק. מיר האָבן זיך מיט די מאַכלים געקוויקט. עס האָט אויפגערודערט דעם אָרגאַניזם, דאָס בלוט האָט שנעלער פּולסירט. מען האָט דערפילט ווי עס ריזלען אַריין אינם גוף נייע כוחות. מיר האָבן זיך אָבער געפילט דערשלאָגן צוליב דעם אופן ווי עס ווערט אונז דערלאָנגט:

מיר האָבן באַדאַרפט עסן אין קיך, שטייענדיק, אין איילעניש און בנגבה. אָפּיציעל טאָרן די שפּיטאַל-אָנגעשטעלטע נישט געניסן פון דעם עסן, דאָס איז באַשטימט פאַר די קראַנקע. מען נעמט אַראָפּ בנגבה אַביסל פּראָדוקטן און מען קאָכט אָפּ — עס מוז דאָך עסן דער דירעקטאָר, בוכהאַלטער, קאַסירער, פּלאַנירער, רעכנונגפירער, פאַרוואַלטער, קוטשער, דאָקטוירים, קראַנקן-שוועסטערס, סאַני-טאַרינס, וועכטער און קיך-אָנגעשטעלטע. דאָס אַלץ נעמט מען דערווייל אויף דער קאַנטע פון די קראַנקע, וועלכע מען דאַרף ערשט ברענגען. אז עס וועט שוין זיין אַ גרעסערע צאָל קראַנקע, דעמאָלט וועט שוין זיין לייכטער אָפּצושפּאַרן עסן פאַר! פּערסאָנאַל.

דעריבער האָט דאָס גאַנצע שפּיטאַל-פּערסאָנאַל היינט פאַרנאַכט אויפגענומען מיט פּרייד די ידיעה:

„שוין געברענגט דעם ערשטן פּאַציענט! שוין דאָ אַ קראַנק קינד! שוין דאָ!“ אויפן צווייטן טאָג האָבן מיר שוין באַקומען צו עסן נאָר איינמאַל, ווייל דורך דער גאַנצער נאַכט האָט מען צוגעברענגט בסך הכל נאָר נאָך צוויי קינדער. עס גייט גאַנץ פּאַמפּלעך, מען האָט זיך געריכט באלד אינם ערשטן טאָג אויף עטלעכע צענ-

דליק פאציענטן, אָרט איז דאָ אויף העכער הונדערט. און אין שטאָט איז דאָך פאָ-
ראַן טראַנקע קינדער איבערגענוג!

מיר האָבן שוין היינט געאַרבעט שוואַכער. איינער איז געשטאַנען אויף וואַך
און מיר פיר האָבן זיך געלאָזט צום פאַרקאַן, דאָרט וווּ עס וואַקסט „טוטאַוויק“.
איינער האָט זיך אַרויפגעדראַפּעט אויפן בוים און אָפּגעטרייט אַביסל זיסן, און
בעקישן „מון“, טוטאַוויק (אַזעלכע ווייסגעלבלעכע מאַלינעס). מען האָט אָנגע-
קליבן אַביסל אין די היטלען און צוריק אַוועק גראָבן ערד. די הענט און פיס האָבן
נישט געדינט, די זון האָט אונז דורכגעגלייט, מיר זיינען אָפּגעגאַנגען אין שווייס.
האַט מען זיך אויסגעצויגן אויף דר'ערד אָפרוען. איינער איז געשטאַנען און אַב-
טונג געגעבן צי עס גייט נישט נאַטשאַלסטווע. מיר האָבן דערווייל געשמועסט וועגן
הויכע און ווייטע ענינים — ארץ ישראל.

די עלטסטע דאָקטאָרין האָט געשיקט נאָך מיר רופן. אַזוי ווי עס איז פאַר-
שריבן אַז איך אַרבעט דאָ אַלס סאַניטאַר, מוז איך אויך אויספירן סאַניטאַרישע
פליכטן:

עס איז געשטאַרבן אַ קינד. זאָל איך עס נעמען אונטערן אָרעם, אַוועקטראָגן
דאָרט צום פאַרקאַן, אויסגראָבן אַ קבר און קובר זיין דאָס קינד.
מיך האָט אויפגעשוידערט. איך וועל נישט קאָנען קובר זיין קיין קינד, איך
קען נאָך אַלץ נישט גלייכגילטיק קוקן אויף אַ מת. ניין, איך זאָג זיך דערפון אָפּ,
דאָס געהערט נישט צו מיניע פליכטן, איך וועל דאָס נישט טאָן.

ווען איך האָב געזען שפּעטער ווי עס טראַגט עס אַוועק דער וועכטער, ווי
ער האַלט דאָס קינד אַזוי נישט זאָרגפּעליק אונטערן אָרעם און וויקלט דערביי
גלייכצייטיק אויך אַ ציגאַר-מאַכאַדקע, האָט מיך שוין פאַרדראַסן אויף מיין אָפּזאָג.
איך האָב יאָ באַדאַרפט נעמען דאָס קינד. מיר האָט זיך געדוכט, אַז איך וואָלט
אַרויסגעוויזן צו דעם קליינטיקן מת אַביסל מער געפיל און פיעטעט.

אין ווייטער אַרײַן זיינען שוין אָנגעקומען גענוג טראַנקע, אפילו איבער דער
נאַרמע, אָבער עסן האָט מען אונז נישט געגעבן מער ווי איינמאַל אין טאָג, און דאָס
נאָר אַ בלוזע זופּ, אַן די הונדערט גראַם ברויט און אַן קאַשע. עס האָט נישט גע-
סטאַיעט קיין כחות צו אַרבעטן, מען איז אָפּגעקומען מיט צוויי־דריי שעה אַרבעט.
די רעשט צייט זיינען מיר געלעגן און געשמועסט, און געטשאַטעוועט אויף טור
טאַוויק. עס פאַרגייט אַ טאָג נאָך אַ טאָג, עס איז שוין שווער צו אַרבעטן אפילו
די צוויי—דריי שעה. נאָך דריי וואָכן זיינען מיר אַוועק פון שפיטאַל. מען האָט
אונז נישט אויסגעצאָלט קיין איין גראַשן. מיר פיגורירן בכלל נישט, זאָגן זיי, אויף
דער לױן־ליסטע.

ק א פ י ט ל ב

איך האָב געטראָפּן אין גאַס די פרוי פון משה לעווין, זי איז אויך אַן אַקטיווע
קאָמוניסטין. זי איז אַמאָל געווען צוזאַמען מיט איר מאַן אין ארץ־ישראל. אין
וואַרשע פלעגט זי אַרויפקומען אָפּט אין ליטעראַטן־פאַרײַן און מען האָט צונויפ־
גענומען ביי די שרייבער געלט אויף צו שיקן פעקלעך פאַר איר מאַן אין תּפּיסה
אַרײַן. ער איז מער געזעסן ווי געווען אויף דער פּריי.
מען האָט מיר איבערגעגעבן, אַז ווען מען האָט זי דאָ אָנגעטראָפּן מיט עט-

לעכע וואָכן צוריק אויפן גאָס און איר געזאָגט, אַז איך בין הי, אין סאַמאַראַקאַנד, האָט זי געענטפערט, אַז עס אינטערעסירט זי נישט. זי וועט סייזוי מיט מיר נישט רעדן, ווייל איך בין „א געזעסענער“, א קעגנער פון דער ראַטנמאַכט.

איצט איז זי דאָך גלייך צוגעגאַנגען און פריינטלעך זיך באַגריסט מיט מיר. זי גייט אַ באַרוועסע, אין אַ צערטן קלייד, איר פנים איז געל און צעקנייטשט, די ליפן פאַרטרוקנט און עס גליען ביי איר די אויגן. נאָך די ערשטע פאַר העפליכקייט-ווערטער, דערציילט זי מיט אויפגענונג און ציטערנדיקער שטימע:

— איך בין געקומען פון קאַלכאַז, כ'האַב געהאַט מיט זיך אַ לילעך, אויפן וועג האָב איך אָנגעקליבן אַ היפש ביסל טוטאַוויק, אָבער זייענדיק שוין נאָנט צו דער שטאָט, האָט מיר אַ כוליאָן צוגענומען דאָס לילעך מיטן טוטאַוויק. איך האָב דאָס געוואָלט מיטברענגען פאַר מיין מאַן און זון, וועלכע ליגן דאָ אין די שפיטעלער.

אין קאַלכאַז הונגערט זי. מען באַהאַנדלט זי אַ סך ערגער ווי די אַנדערע יידן, די געוועזענע לאַגערניקעס, ווייל די אוזבעקן ווייסן, אַז זי איז אַ קאַמוניסטין. יענע פּוילישע קריגן גיבער צו עסן, ווייל זיי רעדן קאַנטר-רעוואָלוציאָנערע רייד און די אוזבעקן הערן אַזעלכעס גערן. זי ווייסט נישט צי זי זאָל צוריקגיין אין קאַלכאַז, דערווייל האָט זי נישט וווּ צו זיין. זי איז אָן געלט און האָט אויך נישט די היינטיקע נאַכט וווּ צו איבערשלאָפן.

איך בין אַוועק מיט איר צו משה לויפגאַס. דאָרט זיינען מיר עטלעכע מענטשן געשלאָפן אויפן דאָך פונם הייזל וווּ ער האָט געווינט. מען האָט צוגעריכט אַ בשותפותדיק מאַלצייט. דער געשפרעך איז באַלד אַרויף אויף אַרץ-ישראל. לויפגאַס רעדט מיט איר העברעאיש. ער בעט זי אויפצוזינגען עטלעכע פאַלעסטינער לידלעך. זי טוט עס נישט מיט גענוג חשק, אַנב איז זי מיר, דערשעפט, דערשלאָגן. די גאַספריינטלעכקייט און וואַרעמע באַציאָנונג צו איר, שאַפן אַ חברישע אַטמאָספּער און זי זינגט אויף עטלעכע לידער. לויפגאַס האַלט איר אונטער. זיין פרוי האָט אפילו צו אים אַ טענה:

— ערשט עטלעכע וואָכן זינט עס איז אונז אַוועקגעשטאַרבן דאָס קינד און ער זינגט שוין!

משה פאַרענטפערט זיך:

— אַן אַרץ-ישראל-ליד איז נישט סתם קיין געזאַנג. מען האָט אַרויסגעברענגט עטלעכע מלכּושים, איר אויסגעבעט און זי האָט זיך געלייבט שלאָפן אויפן דאָך. אינדערפרי איז זי צוריק אַוועק אין קאַלכאַז. אין עטלעכע טעג אַרום איז שוין אָנגעקומען די ידיעה אַז זי איז דאָרט גע-שטאַרבן.

איר מאַן האָב איך דערנאָך געטראָפן אויפן בוכאַרישן באַזאַרל. ער האָט באַ-קומען אַ פּאַסטן אַלס פּאַליטישער דערציער פאַר די בעזפּריזאַרנע (היימלאַזע) יוד-ננטלעכע אין דער טעקסטיל-פאַבריק אויפן נאָמען פון „8-טן מאַרט“. אָנשטאַט צו הערן זיינע פּאַליטישע לעקציעס, דערגייען זיי אים די יאָרן, גנבענען צו זיין עסן, חזוקן פון אים.

אין אַ קורצער צייט אַרום האָט מען אים מאַביליזירט אין דעם אַרבעטס-באַטאָליאָן נעבן טאַשקענט. ער איז דאָרט געווען אַ וועכטער פון אַ מאַנאַזין. אין

א געוויסער נאכט איז ער אריין אין דעם דערנעבנדיקן טיך און שוין צוריק נישט ארויס. אייניקע האָבן עס אָנגענומען פאר א צופאל, אנדערע האָבן פארזיכערט, אז ער איז באַגאַנגען זעלבסטמאָרד.

אין די זעלבע טעג איז אָנגעקומען א ידיעה פון סיקטיווקאר, די הויפט־שטאָט פון דער אויטאָנאָמער רעפובליק אויפן ווייטן צפון, אז דער דיכטער אברהם פּטאַשקין איז דאָרט באַגאַנגען זעלבסטמאָרד, זיך אויפגעהאַנגען.

פּטאַשקין'ס האָב איך געקענט נישט נאָר פון זען זיך מיט אים אין ליטעראַטור־פאַרין אויף טלאָמאַצקע 13 אין וואַרשע, נאָר אויך געווען זיינס אַ פּריינט, געקענט זיין טאַטן — דעם אַלטן העברעאישן משכיל, געקענט זיין שוועסטער, געקענט אויך אַ סך זיינע לידער.

געווען האָבן מיר זיך צום לעצטן מאָל יוני 1940, אין ביאָליסטאָק, עטלעכע טעג איידער מען האָט אונז פאַרשיקט.

שוין נאָך דער אַמנעסטיע, אין יאָר 1942, בין איך געוואָר געוואָרן, אז ער געפינט זיך נאָך אַלץ אויף צפון, אין קאָמי, אין דער שטאָט סיקטיווקאר. ער איז באַפרייט געוואָרן פון לאַגער, אָבער נישט געפאָרן אויף דרום, קיין אַזיע. דאָרט איז אויך פאַרבליבן דער באַפרייטער פון טורמע לעאָ פּינקלשטיין. פּטאַשקין האָט באַקומען אַרבעט אין אַ באַד און לעאָ פּינקלשטיין אַלס בוכהאַלטער אין אַ סטאָל־לאַווקע. איך פון סאַמאַראַנד, האָב זיך כסדר מיט זיי איבערגעשריבן. סרוב האָט מען די בריוו נישט אונטערגעשריבן מיט די ריכטיקע נעמען, נאָר מיט די פאַר־שידנסטע פּסעוודאָנימען, ווי: קלאָגמאַן, וויימאַן, בראַכמאַן — אָבער אָפט אויך — האָפּמאַן, טרייסמאַן. יעדער איינער פון אונז האָט באַדאַרפט טרייסט, נאָר צום מערסטן האָט עס באַאַרפט פּטאַשקין. זיינע בריוו זיינען געווען מרהיט־הורה־דיקע, פאַרצווייפלטע. ער האָט געקדענקט אויף פעלאַגרע, געהונגערט, געאינזאַמט. נישט זעלטן פלעגט ער אַריינלייגן אין בריוו אויך אַ ליד זיינס. ער האָט געדיכטעט וועגן פּייגל, וועלכע פלעגט צום לאַנד פון די בלויע הימלען און ראָזע פאַרטאַגן. ער האָט די ווערטער „בלויע הימלען“, „ראָזע פאַרטאַגן“ עטלעכע מאָל איר בערחזרט, געוואָלט אז איך זאָל פאַרשטיין אז דאָס מיינט ער אַרץ־ישראַל. בכלל האָט מען די בריוו געשריבן מיט אַ סך אָנצוהערע־נישן, אָנדייטונגען, פאַרשטעלט. אַ לענגערע צייט האָב איך אים נישט געענטפערט, די לידער זיינע זיינען מיר נישט איבעריק געפעלן געוואָרן, לויבן האָב איך זיי נישט געקענט, זאָגן אַ נענאַטיווע מיינונג האָט זיך נישט גע־וואָלט — האָב איך אויפגעהאַלטן מיטן אָפענטפערן. מיין געוויסן האָט מיך אפילו געפייניקט. אַן אינזאַמען, צעבראַכענעם מענטש נישט אָפּצווענטפערן גיך מיט קיין בריוו איז אַ טאָ. און אָט איז איצט אָנגעקומען די גרויל־ידיעה, אז אהרן פּטאַש־קין האָט זיך אויפגעהאַנגען אין דער באַד. די ידיעה האָט מיר מיטגעטיילט לעאָ פּינקלשטיין. אין עטלעכע וואָכן אַרום איז קיין סאַמאַראַנד געקומען אַ פרוי פון סיקטיווקאר און מיר איבערגעגעבן די צוואה פון פּטאַשקין'ען, געשיקט צו מיר. זי האָט מיר איבערגעגעבן דעם אינהאַלט פון דער צוואה מינדלעך, ווייל די גע־שריבענע האָט מען איר אויף דער לאַנגער ריזע אַרויסגעגעבעט, צוזאַמען מיט נאָר אנדערע דאָקומענטן.

„איך זאָל נישט פאַראַיבֿל האָבן אויף זיין שוואַכקייט, ער האָט לענגער נישט געקאָנט. פאַר אים וועט דער טויט נאָר זיין אַ דערלייזונג. אויב איך וועל דערלעבן

און אמאל זען וועמען פון זיין משפחה, זאל איך ארומנעמען און קושן אין זיין נאָמען. די לעבנגעבליבענע פריינט און חברים זאלן געדענקען אין אים".
(איך באַדויער, וואָס ביי מיין שפּעטערדיקן אַרעסט האָט מען ביי מיר צוגעד-
נומען אויך פּטאַשקיןס לידער וועגן דעם בלויען לאַנד. איך וואָלט זיי, לפחות, איר
בערגעשיקט אין דעם מוזיי פון זיין געטרוימטן, בלויען לאַנד).

מען ווערט אויך געוואָר, אַז הינטער קויבישעוו איז געשטאַרבן שלמה שיינבערג.
מען ווערט געוואָר, אַז פּנחס קאַץ, דער הומאַריסט, וועלכער האָט דאָ געוווינט
ערגעץ, צוזאַמען מיט זיין פרוי און זון, אין אַ קאַלכאַז, איז אַוועק פון קאַלכאַז אין
שטאַט אַרין, זיך געוואָלט קלאָנגן פאַר דער מאַכט אַז מען גיט נישט צו עסן אין
קאַלכאַז. ער איז אָבער צו דער שטאַט נישט דערנאַנגען, ער איז געפאַלן אויפן וועג,
אין פעלד. דער אַרטיסט זישע קאַץ, וואָס האָט דעם 30-טן יוני 1940, ווען מען האָט
אים געוואָלט פאַרשיקן קיין סיביר, זיך אויפגעהאַנגען אין אַ קלאָזעט, איז געווען
זיין יונגערער ברודער. פּנחס קאַץ האָט זיך עוואַקואירט פון ביאַליסטאָק דעם 22
יוני 1941. דעם עלטערן זון האָט ער געמוזט דאָרטן לאָזן, ווייל ער האָט געהערט
צו דער ציווילער לופטפאַרטידיקונג און געמוזט בלייבן אויפן פּאַסטן. אין אַ
קורצער צייט נאָכן טויט פון פּנחס קאַץ, איז זיין פרוי קראַנק געוואָרן, זיך גע-
מאַטערט אַ צייט און אויך געשטאַרבן.

אין דער זעלבער צייט האָט זיך ראַש פאַרשפּרייט די ידיעה, אַז די פּאַפּולערע
לאַדזשער רעוויאַרטיסטן דזשיגאַן און שומאַכער, וועלכע זיינען אַריינגעטרעטן
אין דער פּוילישער אַרמיי, זיינען דורך פּוילישע אָפיצירן געמסרט געוואָרן פאַר
דער נקווּד (אַלס סאָוועטישע ביהגער האָבן דזשיגאַן און שומאַכער נישט געמאַרט
אַריינטרעטן אין דער פּוילישער אַרמיי), מען האָט זיי אַרעסטירט און געמשפּט
פאַר פּאַטערלאַנדפאַראַט...

איך בין צופעליק געוואָר געוואָרן, אַז דער דיכטער פון דער „יונגוויילנע“
גרופּע, לייזער וואָלף, וווינט אין שאַבריוואַבסק, 70 קילאָמעטער ווייט פונדאָנען,
און אַרבעט דאָרט אין אַ וואַרשטאַט ביים פּלעכטן שטריק. איך האָב אים איבער-
געשיקט אַ בריוול דורך אַ געלעגנהייט. אין עטלעכע טעג אַרום האָט מיר דער זעל-
בער צוריקגעברענגט דאָס בריוועלע — לייזער וואָלף איז די טעג געשטאַרבן.
אין טאַשקענט איז געשטאַרבן דער יידיש-סאָוועטישער היסטאָריקער און
פובליציסט יודיצקי. ער איז געווען באַקאַנט פון זיינע קעמפּערישע אַרטיקלען קעגן
דער יידישער רעליגיע. ווען מען האָט אים אין אַ טאַשקענטער סטאַלאָווקע פאַרגע-
שטעלט פאַר אונזערס אַ יידישן שרייבער פון פּוילן און דער לעצטער האָט אים
איבערגעפּרענט:

— זענט איר דאָס דער באַרימטער מחבר פון די קעמפּערישע פּאַמפלעטן
קעגן רעליגיע?

האָט יודיצקי אים אָנגעכאַפט פאַר דער האַנט און געבעטן זיך ביי אים:
— דערבאַרעמט איך אויף מיר, דערמאַנט מיר נישט אין דעם!
ער איז שוין דעמאָלט געווען אין דער ערנסטער נויט, פאַרהונגערט, קראַנק.
עטלעכע טעג נאָך דעם שמועס איז ער געשטאַרבן. צו זיין אייביקער רו האָבן
אים באַגלייט נאָר זיבן פריינט און באַקאַנטע.

עס איז דערגאנגען א ידיעה וועגן דעם טויט פון קאמפאזיטאָר און דיריגענט
מ. שניאור.

א פאפולערער און באליבטער טיפ אין פארמלחמהדיקן ווארשע. זיין גרויס
מאָנאָליטיש־ידיש פנים, ציגנינערישע אויגן און לאַנגע, געדיכטע קודלעס האָר, וואָס
האָבן געגרייכט אַזש ביז צום האַלז, דאָס שטענדיקע רויכערן אַ פּאַפּיראַסל און
פּאַרטוען ברומען אַ מעלאָדיע — ווער אין וואַרשע האָט אים נישט געקענט? דירי-
גענט פון גרויסע יידישע כאָרן, אַליין אויפגעפירט אַראַטמאַריעס, די ניינטע סימפּאָ-
ניע בעטהאַווענס, קאָמפּאָנירט מוזיק צו יידישע פּאַלקס-לידער. אַ שטורמישער,
ברויזיקער, געלעכט אין אַ וועלט פון קלאַנגען און אין אַ סביבה פון שיינע פּאַרע-
רערינס, אָבער אויך געוויסט דעם טעם פון דהקות.

אין ביאָליסטאָק, יאָר 1940, ביי די סאָויעטן, האָט שניאור זיך געפילט גוט
און דערהויבן. ער האָט נישט באַדאַרפט זאָרגן וועגן חיונה און אויך נישט וועגן
אַ לאַקאַל וווּ צו מאַכן רעפּעטיציעס מיט זיין נייעם כאָר. עס האָט אים געשמייכלט
די אויפּמערקזאַמקייט און גוטע באַציאונג מצד די סאָויעטישע קונסט־טוער, וואָס
זיינען געהאַט אַהערגעקומען פון מינסק און מאַסקווע. איינמאָל האָט ער באַדאַרפט
אויפּטרעטן מיט זיין כאָר פאַר דעם ראַדיאָ, מיט רוסישע און יידישע לידער. שני-
אור האָט דעמאָלט עקסטאַטיש געשיינט, ווי אַ טריאומפּאַטאָר איז ער געשטאַנען
מיט זיין דיריזשאַר־שטעקלע און אַרויסגעכישופּט טענער פון דעם כאָר.

ביים אויסברוך פון דער דייטש־סאָויעטישער מלחמה איז שניאורן געלאַנגען
צו עוואַקואירן זיך אין טיפּן הינטערלאַנד, אין סאָויעטישן מיטלאַזיע. דאָ האָט
ער שוין געליטן הונגער און נויט, ווי סרוב „ביעזשענצעס“, געגאַנגען אַרום אַן
אַפּגעריסענער, שמוציקער, געקראַכן אויף די באַזאַרן, ביי די טישלעך פון גריני-
וואַרג און פּרוכטן, געזוכט אַ שטיקל מייער אויף דער ערד, געזוכט באַקאַנטע, וואָס
וועלן אים אפּשר מכבד זיין מיט אַ טאַמאַט, אַן עפּל. אויף די באַזאַרן אין אַזיע
איז דאָך אַ מנהג, אַז יעדער קונה מעג פאַרזוכן עפעס פון דעם וואָס ער גייט קויפּן.
האָבן די הונגעריקע פּליטים דאָס אויסגענוצט, גענומען עפעס ביי די טישלעך אויף
צו פאַרווכן, מכלומרשט אַז זיי גייען דאָס קויפּן. אָבער די הענדלער זיינען גיך
געוואָר געוואָרן פון דעם אויפטו, איז ווען עס איז ווער צוגעקומען פון די פּליטים
— די אומזיסטע פאַרזוכער — צו דערקענען זיי איז נישט געווען שווער — האָבן
יענע געהאַלטן צוגעגרייט שטעקעלעך און יעדן בעלן אויף אומזוסטן פאַרזוכן —
דערלאַנגט איבער די הענט. אויך שניאור האָט נישט איינמאָל באַקומען מיט אַזאַ
שטעקעלע איבער די הענט, אָבער אויפּגערעגט האָט אים נישט דאָס שלאָגן איבער
די הענט — נאָר דאָס שטעקעלע נופּאָ... עס האָט געפּלעגט טרעפּן אַז אַ פּליט, נישט
קוקנדיק אויף די קלעפּ, האָט געכאַפּט אַ מייער, אַ טאַמאַט, אים גלייך אַריינגע-
כאַפּט אין מויל אַריין און אַנטלאָפּן. אויך שניאור האָט איינמאָל עפעס צוגעכאַפּט
ביים טישל, אָבער נישט קיין מייער, נישט קיין טאַמאַט — נאָר דער פאַרקויפּע-
רינס שטעקעלע! ער האָט עס געכאַפּט און דערמיט אַנטלאָפּן. האָבן אים די הענט
דלער נאָכגעיאָגט, איז ער אומגעפאַלן, האָבן זיי ביי אים אַרויסגעריסן דאָס שטע-
קעלע. דאָס איז זיי לייכט אָנגעקומען נאָר מחמת דעם, וואָס שניאור האָט שוין
נישט געהאַט מער קיין כוח זיך צו ווערן. די הענדלער זיינען צוריק צו זייערע
טישלעך, נאָר שניאור איז שוין געבליבן ליגן. ער איז שוין קיינמאָל מער נישט
אויפּגעשטאַנען.

צווישן אונזער עולם איז זיך שנעל צעגאנגען די ידיעה. מען האָט איבערגע-
געבן די קליינע פּאַר פרטים וועגן זיין טויט אויפן באַזאַר. קיין כאַר זיינס האָט
שוין נישט עקזיסטירט, וואָס זאָל נאָך אים זינגען אַ טרויער-ליד.
דער הונגער און טיפּוס שניידן מיט קאַסעס די רייען פון די פּליטים און
ניצול-געוואָרענע. דער מלאך-המות יאָגט, לויפט נאָך יעדן איינעם, מען מוז זיך
ראַטעווען, ראַטעווען!

ק א פ י ט ל ג

איך אַרבעט אַלס רעכנפירער אין קאַלכאַז, „קאַמסאַמאַל“. דער בוכהאַלטער
איז וואָרקול פון כערסאַן. דער „ראַיסי“ (פּאַרויזער) פון קאַלכאַז, איסאַיעף, האָט
דרך-אַרץ פאַר וואָרקול, ווייל אין אַלעם איז ער געניט, האָט אויך אָנזען אין די
שטאַטישע אַמטן.

אין די יונגע יאָרן איז וואָרקול געווען אַ שוסטער, אַ שערער, פּריזירער, אין
די אָונטן זיך געלערנט אויף בוכהאַלטעריע-קורסן. ער האָט אַ צייט געאַרבעט
אויפן דאַרף און געוואָרן אַן אינספּעקטאָר איבער קאַלכאַז. וואָרקול איז אַ סאָליר
דער, געוויסנהאַפּטער באַאַמטער. ער דאַרף דאָ דורכקאַנטראָלירן אַלע פּריערדיקע
חשבונות, ווייל דער פּריערדיקער פּאַרויזער איז באַגאַנגען מיסברויכן, איז דערפאַר
פאַרמשפּט געוואָרן צום טויט און וואַרט איצט אויף אַ באַגנעדיקונג פון וויער-
כאָווי סאָויעט (אויבער-ראַט). דער נייער פּאַרויזער, איסאַיעף, וואָלט וועלן, אַז
וואָרקול זאָל אויסגעפונען אין די חשבונות וואָס מער מיסברויכן, אָבער וואָרקול
איז אַ סאָלידער און געוויסנהאַפּטער מענטש, ער איז פּולשטענדיק אָביעקטיוו.
דער אוזבעק איסאַיעף איז אַן אַלטער פּאַרטיי-מיטגליד. ער שטאַלצירט דער-
מיט און שטרייכט עס אָפּט אונטער. נאָר איינמאַל האָט ער דערציילט וועגן דעם,
אַז אין יאָר 1937 איז ער געווען אַרעסטירט, מען האָט אים חושד געווען אין
טראַצקוזם, נאָכן אָפּזיצן צוויי יאָר האָט זיך אַרויסגעוויזן דער אמת און מען האָט
אים באַפּרייט.

ביי וואָרקולן פרעגט ער נישט נאָר וועגן קאַלכאַז-ענינים, נאָר אויך וועגן איי-
דעאישע און פּאָליטישע פּראַגן. איסאַיעף איז קנאַפּ באַהאוונט אין די פּראַבלעמען.
צו זיין אָפּטן ווייז געהערט דאָס זאָגן:

— אין לענינען איז דער אמת! —

דערביי נעמט ער אַרויס אַ טשערוואָניעץ (צען-רובל-באַנקנאָט) ווייזט אָן
אויף לענינס בילד אויף דעם באַנקנאָט און חזרט איבער נאָכאַמאָל: „אין לענינען
איז דער אמת!“ דערמיט מיינט ער צו זאָגן, אַז נאָר אין געלט ליגט דער אמת.
ער צעלאַכט זיך דערביי און גיט באַלד צו:

— דאָס איז נאָר אַ ווייז!

ווען ער האָט איינמאַל געזעען ווי איך רעכן צונויף עטלעכע לאַנגע קאָלומנעס
ציפּערן במשך איין מינוט, האָט ער מיך באַטראַכט מיט גרויס חידוש, געקלאַפּט
מיר איבערן פּלייצע און דעם קאָמפּלימענט געזאָגט צו וואָרקולן:

— אייער געהילף-בוכהאַלטער רעכנט געניאַל. קאַרל מאַרקס האָט אוודאי
אויך געמוזט קענען אַזוי שנעל רעכענען.

אין דעם קאלכאז האָב איך זיך געהאַט פאַרהעלטנישמעסיק נישט שלעכט. דער לויז איז געווען אַ נישטיקער, 200 רובל אַ חדוש, נאָר איך האָב געקאָנט דאָ עסן פרוכטן וויפל כ'ווייל נאָר אליין.

וואָרקול האָט דאָ באַקומען אַ באַזונדער צימערל און דאָ געווינט מיט זיין פרוי. זי האָט גאַנץ אָפט מיך פאַרבעטן מיטצוהאַלטן מיט זיי מיטאַג. מערסטנס פלעג איך אָפּזאַגן, אָבער אַ צוויירדיי מאָל אין וואָך האָב איך ביי זיי געגעסן. זיין פרוי ציפע, וואָס איר גאַנצע הנאה אין לעבן איז געווען נאָר טוען גוטס פאַר לייך דנדיקע, זי האָט זיך דאָס געהאַט געפאַרעט ביי מיר, געגעבן עסן, איינגעגעבן רפּוּר אַות, בשעת איך בין געקומען פון קאַלכאָז „אַכּוּן באַבאַיעפּה“, אַ טיפּוס-קראַנקער, געלעגן ביי דעם בלינדן בוכאַרער ייד. איצט, ווען אירע צוויי זין זיינען אויפן פּראָנט, איז זי נאָך מער גוטתאַרציק און גרייט מיטצוהעלפּן יעדן באַדערפּטיקן מיט וואָס נאָר זי איז אומשטאַנד. נאָר איין סיבה האַלט מיך אָפּ פון צו אָפטן זיין ביי זיי צוגאַסט:

זי, און נאָכמער איר מאַן, האָבן אַ באַזונדער פאַרגעניגן אָפּצוהוּזן פון די פּוילישע יידן. אפילו אויף שמאַיעוויטשן, וואָס איז זייערס אַ גאָר נאָנטער פּרוינט, זיי קענען אים נאָך פון כערסאַן, האָבן דאָ געשעפּטן מיט אים, בשותפות פאַרדינט ביים „מאַכעריי“ אין שטאַטראַט און מיליז בייים איינמערלן עוואַקואירטע, אפילו אויף אים, בערעלע שמאַיעוויטש, רעדן זיי אויך אויס. אַז ער איז אַ פאַלשער, אַן אָפּנאַרער — ווי געוויינלעך אַלע פּוילישע. נאָר די אוקראינישע יידן — זאָגן זיי — זיינען די סאַמע בעסטע און פיינסטע.

איך האָב גאָרנישט קעגן די אוקראינישע יידן, אדרבא, נאָר איך וויל פאַר-טיידיקן דעם כבוד פון די פּוילישע יידן. עס זיינען פאַראַן שלעכטע און גוטע, פאַלשע און ערלעכע, מען טאָר נישט האָבן קיין פאַראורטיילן לַגבי יידן פון דער אָדער יענער גענט, לאַנד.

זיי האַלטן זיך אָבער ביי דאָס זייעריקע, וואַרפן אַריין אַ פּאָר נייע שטעכ-ווערטלעך. איך ווייז זיי אַן אויף משה ביעדערקאָ, משה לויפּנאַס, וועלכער אַרבעט טאַקע איצט אין דעם קאַלכאָז אַלס שמיד. זיי זיינען מסכים אַז עס זיינען פאַראַן אויך אָרנטלעכע, נאָר ווייניק, דער רוב פּוילישע יידן טויג צו גאָרנישט. איך ענט-פער זיי שוין אַבסיל שאַרף:

— די הענט זיינען ביי אייך פון יעקבן, אָבער דאָס קול פון — עשיו. איך האָב זיי אויף אַן אמת צוגראָב באַליידיקט. זיי פילן זיך געטראָפּן און איך פיל זיך אַביסל שולדיק, קום איך שוין צו זיי אינגאַנצן נישט אַרויף עסן מיטאַג. איך מוז אָבער סיווי אוועק פון דעם קאַלכאָז. עס איז דריי קילאָמעטער הינטערן שטאַט, די פים זיינען ביי מיר אַלץ נאָך געשוואַלן, עס איז מיר שווער צו גיין יעדן טאַג זעסן קילאָמעטער. דאָס האַרץ איז אָפּגעשלאַפּט און איך שלאָף אָפט איין אין מיטן דער אַרבעט. איך האָב דאָ געאַרבעט צוויי חדשים. אינגיבן האָב איך מיר אויסגעפונען אַ נייעם פּאַסטן, אַלס נאַכטוועכטער אין אַ פּויליש קינדער-הויז.

ק א פ י ט ל ד

דער פּוילישער קאָמיטעט האָט שוין געטיילט ממשותדיקע הילף. יעדן חודש האָט מען געקראָגן אַ קילאָ, אָדער צוויי, מעל, אַביסל צוקער, עטלעכע גראַם טרוך

קענע טיי און א שטיקל זייה. מען האָט אויך געגעבן א קליינע געלט־שטיצע פון 50—75 רובל און אויך מלבושים. די הילף האָט טיילווייז אויפגעריכט די טויזנט־טער אויסגעמוטשעטע און פארהונגערטע פליטים. עס האָט אויך צוגעגעבן מוט צום אויסדויער. עס האָט שוין זעלטן ווער פון די פוילישע געהאנדלט אויף די באַז־זארן. עס זיינען געווען אזעלכע וואָס האָבן ריזיקורט צו פאָרן אין די ווייטע שטעט, איבערפירן פראָדוקטן, מלבושים, לעדער, טיי, מאַכאַרקע. זיי האָבן געמאַכט גרויסע געשעפטן, אָנגעקליבן היפשע ריווחים, אָבער מערסטנס פון זיי זיינען אַרייַנגעפאלן אין די הענט פון דער מיליץ, געפטרט דעם ריווח, די פרויהייט און אָפּט־מאָל אויך דאָס לעבן.

אונזער שכן, סרוליק, א יונג אַן אינרייסער, א באַרימער, ביי זיך אין שטעטל איז ער געווען א קצב, א ייד מיט א לאַנגער, רויטער באַרד, געהאַט א ווייב און זעקס קינדער, איז ער אין לאַגער געוואָרן א „מענטש“, אָפּגעגאַלט די באַרד, צוריק געוואָרן א יונגערמאַן און דווקא אין לאַגער געמאַכט א לעבן. ער איז ערשט אַלט צווייאַנדרייסיק יאָר. ער איז הויך, געזונט, שיין, פלינק און ביטרע. איז ער אין לאַגער שנעל געוואָרן א בריגאדיר. האָט ער שוין אַליין נישט באַדאַרפט אַרבעטן, נאָר אָנגעפירט מיט אַן אַרבעט־קאַלאַנע. ער האָט לייכט געקענט שליסן באַקאַנט־שאַפט, ניד דערשנאַפט די קונץ פון „פּאַ בלאַטו“, ווערן „בלאַט“ מיט נאַטשאַל־סטווע, נעבן און נעמען כאַבאַר, ביז ער האָט זיך דערשלאָגן צו ווערן דאָרט דער ברויט־מאַנאַזינער. ער האָט געמאַכט דערביי א שיין ביסל געלט, אייגנטלעך נאָר זאַכן, וואָס ער האָט באַקומען פון די אַרעסטאַנטן. די זאַכן האָט מען אַרויסגעשיקט דורך די לאַגער־באַזאַמטע צו פאַרקויפן אויף דער פריי. פרנסה איז געווען ביז איר בערן מויל. דערנאָך איז ער געוואָרן קולטור־לייטער אין זיין בריגאדע. אַליין קען ער זיך נישט אונטערשרייבן, ער שעמט זיך נישט דאָס מודה צו זיין, ער באַרימט זיך אפילו דערמיט. ער שווערט זיך:

— יידן, אויף נעמאַנעס, זאָמיר אזוי זיין געזונט און שנעל פטור ווערן פון פאַניען, ווי איך האָב נישט געוויסט און ווייס נאָכנישט עד היום וואָס עס הייסט אזוינס „קולטור“.

סרוליק האָט זיך דאָ שנעל באַקאַנט מיט די בוכאַרער יידן. ער קויפט אין גע־היים א קו, א קעלבל, האָט אויסגעפונען א שוחט און יעדע פאָר נעכט שעכט מען א בהמה. ער פאַרדינט שטיקער געלט. ער האַנדלט אויך מיט בראַנפן. אָפט טרינקט ער אַליין אויס א פלעשל. ער וווינט צוזאַמען מיט א חבר אין א קליין, ליימיק שטיבל, ווו עס איז פאַראַן נאָר א פריטשע און א בעט. נישטאָ קיין נאַכט, אַז ער זאָל זיך נישט אַרייַנגעמען אַיינע אַדער צוויי פרויען. יעדן אינדערפרי לויפט ער צו אונז אַריין און שלעפט אונז אין זיין שטיבל אַריין:

— קימץ, וועט עץ א קוק טוען וואָסערע „ליאַלקעלעך“ יעדן האָב געהאַט די נאַכט. עס קאָסט מיך נאָר איין לעפּיאַשקע, דאָס איז דער פרויז. ביי מיר זיינען אַלע גלייך, גלייבִיך מע, אַז איך טו אין זיי א מצווה, איך דערהאַלט זיי ביים לעבן. זיי עסן, נעבעך, מיט אַזאַ אַפעטיט, אַז דאָס האַרץ שניידט פון רחמנות.

מיר זיינען נישט אַרייַנגעגאַנגען באַקוקן זיינע „ליאַלקעלעך“. מיר האָבן זיי געזען אַרויסגיין פון זיין שטיבל, באַמת יונגע און שיינע פרויען. מיט איינער איז ער אַמאָל אַרייַנגעקומען צו אונז:

— נאץ ענק, רעדן מיט איר, זי איז שוין ווי גאלן, נאך זי קען נישט קיין יידיש, זי איז עפעס פון ענקער בראנושע.

זי איז א יונגע יידישע מאָלערין פון לענינגראד. זי האָט שוין אויך געשפילט קליינע ראָלן אין פילם, זי לערנט הי אין דער קונסט-שולע. איר פאָטער, א באַ- קאַנטער מאָלער, האָט מען איינגעזעצט אין יאָר 1937 און פון דעמאָלט אָן איז ער פאַרפאַלן געוואָרן. די מוטער אירע איז לעצטנס געשטאַרבן אין לענינגראד פון הונגער.

סרוליק האָט געהאַט א סך אַזעלכע ענלעכע קרבנות אויף זיין ליבע-מזבח. צום לעצט האָט ער אַריינגעקראָגן א יונגע פרייליך, וויל ער זי שוין נישט אַרויס- לאָזן. ער וועט מיט איר וווינען, אפילו חתונה האָבן. ער האָט זיך מיט איר באַקענט אויף דער גאַס, ווען זי איז גראָד אַרויס פון שפיטאַל נאָך א טיפּוס. זי האָט נישט געהאַט וווּ צו נעכטיקן און נישט געהאַט קיין גראַשן ביי דער נשמה. דעם טעם פון טיפּוס ווייסט ער אַליין אויך גוט, ער און זיין חבר האָבן אויך שוין דורכגעמאַכט דאָ די קרענק. זי איז א יונג יידיש מיידל פון ריגע, א טאַכטער פון דעם רייכסטן סוחר דאָרט, דערצויגן געוואָרן דורך א גווערנאַנטין, רעדט עטלעכע איראַפּער אישע שפּראַכן. זי איז אַן אַיידעלע, סובמעלע פרוי. זי וועט שוין בלייבן ביי אים. ער וויל אפילו אַז זי זאָל אים האָבן א קינד. ער האָט געשטעלט מיט איר א חופּת. אַ טאַג נאָכדעם האָט מען אים געכאַפט ביים שעכטן א קעלבל, מען האָט אים, זעט אויס, אונטעריגעמסרט.

און אָט זעט מען שוין דעם זעלבן סרוליק אויף דער גאַס אַלס אַרעסטאַנט, ער מיט נאָך אַן אַרעסטאַנט טראָגן א קעסל זופּ. ער איז שוין צוריק באַוואַקסן מיט אַ רויטער באַרד. ער גייט אַיינגעבויגן, געבראַכן, מיט אויסגעלאָשענע אויגן.

דאָס ווייב און דער חבר זיינער האָבן אַליץ געטאָן, „געשמירט“ וווּ מען האָט באַדאַרפּט. זיי האָבן זיך געריכט אַז ער וועט באַפרייט ווערן. אין עטלעכע חדשים אַרום קומט פאַר דער פּראָצעס אין אַלטשטאָט. מען וואַרט אויף דעם אַרעסטאַנט אַ שעה, צוויי, ער קומט נישט. עס קומט אַ שליה פון דער מיליץ און רוימט עפעס איין אינם אויער דעם פּאַרזיצער פון געריכט, דער פּאַרזיצער שטעלט זיך אויף און מעל- דעט, אַז דער פּראָצעס וועט נישט פּאַרקומען, ווייל דער באַשולדיקטער האָט צוליב אַ טעכנישער סיבה נישט געקאַנט קומען צום געריכט.

אין אַ שעה אַרום האָט מען שוין געוויסט וואָס עס איז די „טעכנישע סיבה“ — סרוליק איז היינט געשטאַרבן אין אַרעסט.

איז מיט ספּעקוליאַנטן צווישן די פליטים ווערט וואָס אַמאָל ווינציקער. אַלע באַמיען זיך צו אַרבעטן. וויינבערג פון קוראַוו אַרבעט ביים האַקן שטיינער. אַ יונגע פרוי, וואָס האָט פריער געהאַנדלט מיט לעפּיאַשקעס, פאַרקערט איצט די גאַסן, אַנדערע וואַשן פּאַדלאָגעס אין די טשאַיכאַנאַס, אָבער מערסטנס אַרבעטן אין די פאַבריקן און אַרטעלן. די אינטעליגענץ פאַרנעמט פּאַסטנס אַלס נאַכט- וועכטער. מען האָט שוין געוויסט, אַז פּרעגט מען איינעם ביי וואָס ער אַרבעט און יענער ענטפּערט: „אַ נאַכט-וועכטער!“ — פּרעגט מען באַלד יענעם צוריק:

— זענט איר הייסט עס, אַן אַרוואַקאַט, אַדער אַן אינזשיניער?

און דאָך האָבן רוסישע בירגער אונז מקנא געווען דערמיט, וואָס מיר זיינען פּוילישע בירגער, האָבן פּוילישע פּאַספּאַרטן, ווערן נישט גענומען אין דער אַרמיי און מיר באַקומען צוגעטיילט פון פּוילישן קאָמיטעט אַזעלכע לייטישע מלכּושים און פּראָדוקטן!

ק א פ י ט ל ה

— ק—א—ר—א—ב—ט—ש—ו—ק!

א געשריי אין מיטן דער נאכט. די פוילישע קינדערהיים איז אין עק שטאָט. איך שטיי איצט אויף מיין וואָך־פּאַסטן פּאַרן הויז. נעבן מיר קניט אַ גרויסער הונט. ער קומט ביינאָכט צו לויפן דאָ אַהער. פון אַ שכנותדיקן קאַלכאָז. איך גרייט אים צו עטלעכע ביינער און אַביסל עסן פון קיך, זיצט ער שוין אָפּ נעבן מיר ביז פּאַרטאָג. מיט אים איז היימלעכער. איך רעד צו אים אַ פּאָר יודישע ווערטער און מיר דוכט זיך אויס, אז ער פּאַרשטייט.

די קינדערהיים ליגט אויף אַ בערגל, אַרומגערינגלט מיט פעלדער און גערט־נער, איז ווייט פון די אוזבעקישע הייזלעך. אויף די פעלדער און אין די גערטנער דרייען זיך אַרום אוזבעקישע וועכטער, באַוואָפּנט מיט יאָג־ביקסן און פון צייט צו צייט הערן זיך איינצלענע שאַסן. צו דעם בין איך שוין געווען צוגעוויינט. נאָר איצט פּאַרהילכט די לופט און צערייסט די פינצטערניש אַן אומהיימלעך געשריי. דאָס געשריי קאַלערט זיך אין חלל און אַן עכאָ פּאַרפּאַכט עס:

— ק—אַ—ר—אַ—ב—ט—ש—ו—ק! קאַרראַבבטשוווקק!

שאַרף און שפּיציק איז דאָס קול פון די פרויען. דעם לעצטן זילב „טשוק“, ציען זיי אויס לאַנג, ווי זיי וואָלטן געוואָיעט. דער הונט איז אויפגעשפרונגען, אויך זיך צעוואָיעט און געלאָפּן אין דער ריכטונג פּונוואָנען ס'טראָגט זיך דער ליאַרם. אין פּלוג האָב איך געמיינט אז עס האָט ערגעץ אויסגעבראַכן אַ שרפה, אָדער מען שעכט קינדער. איך האָב נאָך דעמאָלט נישט געוואוסט, אז דאָס וואָרט „קאַראַב־טשוק“ מיינט — גנבים.

מען האָט אָנגעצונדן פּאַקעלן, אוזבעקן זיינען זיך צונויפגעלאָפּן פון אַלע זייטן, די פרויען האָבן נאָך אַלץ געליאַרעמט „קאַראַבטשוק!“ און עס האָבן זיך געהערט שאַסן. אַ שעה האָט אַוודאי געדויערט ביז עס איז שטיל געוואָרן. באַלד האָבן די אוזבעקן דורכגעפירט די אַכט געכאַפטע רוסישע גנבים. זיי זיינען גע־נאַנגען מיט די הענט פּאַרבונדן, צעקלאַפטע און צעבלוטטיקטע. זיי האָבן זיך גע־זידלט און געשריגן צו די באַגלייטער:

— אישאַק! (אייוולען) איר האָט נישט קיין רעכט צו שלאָגן! אויב איר שלאָגט, טאָ פירט נישט אין מיליץ! אונזערע יאַטן וועלן אין אייך נקמה נעמען!
די אוזבעקן האָבן זיך נישט גערעכנט מיט דעם גנבים־רעגולאַמין און זיי ווייטער געמקלט. זיי האָסן די רוסישע גנבים. זיי האָבן פּאַראַמרייניקט זייער לאַנד. אַמאָליקע צייטן זיינען אוזבעקישע קראָמען געשטאַנען אָפּן אויך ביינאָכט, קיינער האָט נאָרנישט גערירט. אַ פּאַל פון גנבה האָט געקאַנט טרעפן איינמאַל דורך צענדליקער יאָרן. האָט מען געכאַפט אזאַ גנב, האָט מען אים אַרויפגעפירט אויפן טורעם פונם הויכן רעגיסטאַן, אים אָנגעהאַנגען אַ זאַק מיט שטיינער אויף די פלייצעס, פּאַרבונדן אַרום די הענט און אים אַראָפּגעשליידערט אויפן מאַרק. די אוזבעקן לאָזן אַצינד אויס זייער כעס פאַר אַ סך עוולות און זיי שלאָגן מיט רציחה די געכאַפטע גנבים. דאָס אוזבעקישע קליינוואָרג לויפט נאָך און באַ־וואַרפט זיי מיט שטיינער. די גנבים שרייען נישט, קרעכצן נישט, נאָר זידלען:
— אייוולען, אין אייערע זונהשע מאַמעס!

די פלאמענדיקע שטורקאצן צינדן אונטער די השכות פון דער נאכט. די פיר ערן רייסן זיך מיט רעוואָלט און נצחון.

מיר ווערט אַצינד ערשט רעכט אומהיימלעך. איך שטיי דאָ יעדע נאכט אויף דער וואַך, בין נישט באַוואָפנט, אין האַנט האָב איך בלוז אַ שטעקן. אינס מאַנאַר זין פון קינדערהיים ליגט אַ סך שפּיז, קלענערע מאַנאַזינען ווערן ביינאַכט באַפאַלן און באַרויבט. די גנבים זיינען מערסטנס באַוואָפנט. ווי אזוי וועל איך מיר אַן עצה געבן בשעת אַזא עווענטועלן איבערפאַל?

יעדן פאַרנאַכט, ווען מען פירט אַהיים די קינדער, וועלכע האָבן דאָ עלטערן (נאָר קיילעכיקע יתומים בלייבן דאָ נעכטיקן), מוזן זיי באַגלייט ווערן פון אַ לערערין און וועכטער. עס איז נאָכנישט געווען דער פאַל, אַז עס זאָל איינמאַל דורכגיין רוֹ איק, שטענדיק ווערן די קינדער באַוואָרפן מיט שטיינער דורך דעם אוזבעקישן קליינוואַרנ. די לערערין און איך מוזן אַוועקטרייבן די קינדער-כוליאָנעס, מיר בעטן אָפּט ביי די עלטערע אוזבעקן, אַז זיי זאָלן אויסמוסרן זייערע קינדער, נישט לאָזן זיי וואַרפן קיין שטיינער, אָבער זעלטן פּוועלט מען עפעס. יעדעס מאָל ווערן עטלעכע אונזערע קינדער פאַרווונדעט. די קליינע אוזבעקלעך האָבן פיינט די פּוילישע קינדער, ווייל זיי גייען אָנגעטאַן אין בעסערע מלבושים, באַקומען צוגעשיקט פון אַמעריקע אָנטועכץ און עסן.

אַלע אייראָפּעאישע פּליטים ווערן אָנגערופן דורך די אוזבעקן — „האַלאָ-האַלאָ!“ עס איז געוואָרן אַ שפּאַט-וואָרט.

די פּוילישע קינדערהיים איז דאָ ווי אַן אינזל, אַרומגערינגלט מיט קנאה און שנאה פון דער אַרומיקער באַפּעלעקרונג.

איך בעט ביי דער לייטונג פון קינדערהיים אַוועקצושטעלן אויף ביינאַכט נאָך אַ וועכטער, אינצוויינען וועט עס פּאָרט זיין לייכטער, זיי זאָגן אָפּ. זיי לייגן מיר פּאָר, אויב איך וויל, גיין אַרבעטן אַלס וועכטער אין פּוילישן שפּיטאַל ביים וואַק-זאַל. דאָרט — זאָגן זיי — איז זיכערער. אָבער איך זאָג אָפּ. איך וויל בלייבן דאָ, איך האָב דערצו אַ באַזונדערע סיבה.

ק א פ י ט ל ו

אין דער קינדערהיים זיינען פאַראַן אַכציק קינדער, בלוז צוויי קריסטלעכע און די רעשט — יידישע. די לייטערין איז פּרוי ב. פון קראַקע, אַן אינטעליגענטע לערער-רין, אָבער גענצלעך אַסימילירט. אַסימילאַציע איז אויך איר אידעע, זי רודפט די קינדער אויב זי הערט רעדן אַ יידיש וואָרט. זי האָט איינמאַל אָנגעטראַפן פאַר-נאַכט אַ גרופּע עלטערע יונגלעך, יתומים, וועלכע האָבן זיך פאַרזאַמלט אין אַ באַזונדער צימערל און צוזאַמען דאָרט אָפּגעזאָגט קדיש. די פּרוי ב. האָט זיי באַ-שטראַפּט מיט דריי טעג נישט צולאָזן זיי צו די גימנאַסטישע איבונגען.

די יונגלעך האָבן זיך אַן עצה געגעבן, זיי זיינען יעדן פאַרנאַכט אַוועק אַביסל ווייטער פון דעם הויז, זיך פאַרבאָהאַלטן הינטער אַ בערגל און דאָרטן אָפּגעזאָגט קדיש.

ווען איך בין דערפון געוואָר געוואָרן, האָב איך אינטערוויענירט ביי פּרוי ב., איר אפילו אַריינגעזאָגט אַ פּאָר שאַרפע ווערטער און געוואָרנט, אַז איך וועל די

זאך נישט פארשווייגן. איך וועל זאמלען אונטערשריפטן ביי די פליטים און זיך אויך ווענדן מיט א פעטיציע צום באפולמעכטיקטן פון דער פוילישער אמבאסאדע. מיר וועלן אפילו פאָדערן, אז עס זאָל איינגעפירט ווערן דער לימוד פון יידיש (העברעאיש האָט מען נישט געטאָרט אפילו דערמאָנען, ווייל עס וואָלט פארבאָטן געוואָרן דורך דער מאַכט) און יידישע געשיכטע.

דערווייל, ביז וואָסדווען, האָב איך יעדן טאָג צונויפגענומען א קליינע גרופע פון די עלטערע יונגלעך און געשמועסט מיט זיי וועגן יידישע ענינים, געשיכטע, שפראך און ליטעראַטור.

מיין אַמט אַלס וועכטער דאָ האָב איך באַקומען פונם באַפולמעכטיקטנס פאַר טרעטער אַליין — פון אינזשיניער פיביך. דורך די עטלעכע חדשים עקזיסטענץ פון די פוילישע הילף-פלאַצוווקעס, האָט אויפגעבליט אַזא שטענדרלעכער סיסטעם פון פראַטעקציאָניזם, קאָרופּציע, חניפה און אינטריגע, ווי עס וואָלט שוין געווען אַן אַלטער, לאַנגיעריקער, באַאמטן-אַפּאַראַט, וואָס איז שוין דורכגעפרעסן מיט אַלע איינגשאַפטן פון אַ דעגענערירטער ביוראָקראַטיע.

אַלע פאַרוואַלטערס, לייטערס, בוכהאַלטערן, מאַגאַזינערן, לערער, האָבן באַ-דאַרפט וויסן, למשל, ווען עס איז דער געבורטסטאָג פונם באַפולמעכטיקטן — מאַגיסטער נאָוואַצקי, פון זיין פרוי, כדי אים צו שיקן מתנות און באַגריסונגען. ווען ער איז געקומען מיט זיין פרוי און אַ גאַנצן שטאַב באַאמטע אויף אַ וויזיט אין די מינדערהיימען, איז אויפגעשטעלט געוואָרן אַ טריאומף-טיווער, די קינדער אויסגעשטעלט אין רייען און זיי האָבן אויפגענומען די געסט מיט אַ באַגרי-סונגס-ליד.

נאָוואַצקי, אַ מאַגיסטער-ירורי פון ווילנע, האָט זיך געפירט מעשה-פרעזידענט און אויפגענומען דעם פאַראַד און צוגעטיילטן כבוד לויט אַלע צערעמאָניאַלע מנה-נים. אַזוי פאַמפיעז און אָנגעבלאָזן האָט זיך אויך געהאַלטן זיין פאַרטרעטער, אינזשיניער פיביך, מיט וועלכן איך בין געווען באַפריינדעט נאָך פון פּאַסיאַלעק. די פוילישע מאַגאַזינען זיינען שוין געווען דעמאָלט אָנגעפולט מיט פראַך-דוקטן און מלבושים. יעדער פוילישער בירגער האָט שוין באַקומען עטלעכע קילאָ פראַדוקטן אַ חודש. אַלנפאַלס אויף איין וואָך אין חודש איז מען שוין געווען פאַרוואַרגט מיט עסן. די באַאמטע אָבער זיינען שוין געווען פאַרוואַרגט מיט פולן אויסהאַלט, אַלנפאַלס פאַר יענער צייט און באַדינגונגען. עס איז שוין נישט אויס-געקומען צו הונגען. זיי זיינען אויך געוואָרן בעסער באַקליידט ווי די רעשט פויר-לישע פליטים. אָפיציעל האָבן אַלע באַאמטע באַקומען גלייכע פּאַיאָקן, עס זיינען אָבער געווען ספּעציעלע צוגאַב-פּאַיאָקן, וואָס דאָס האָבן שוין באַשטימט דער באַ-פולמעכטיקטער און זיין פאַרטרעטער, לויט זייער אייגענעם אייגען, וועמען יאָ און וועמען נישט.

אינזשיניער פיביך האָט אָנגעפירט מיט דער אָפטיילונג ביים וואַקזאַל, אַלס בוכהאַלטער ביי אים האָט געאַרבעט פּראַשקער און אַלס מאַגאַזינער — שאַפיר. אַט די דרוי פון אונזער פּאַסיאַלעק, וועלכע האָבן גלייך ביים אָנקומען אַהער קיין סאַמאַראַנד זיך געפאַרעט צוזאַמען און שוין פאַרגעפילט, אז זיי וועלן זיין אָנ-פירער פונם פוילישן פונקט.

אַנצוקומען צום אינזשיניער פיביך האָט מען באַדאַרפט אָפּשטיין אין אַטשע-רעד אַ האַלבן טאָג. איך האָב גענאָסן פון דער באַקאַנטשאַפט מיט אים, אַריינגע-

שיקט א צעטעלע דורכן באדינער און גלייך געוואָרן צו אים צוגעלאָזט. איך האָב זיך געמאַכט א היתר צו געניסן פון דער פּריווילעגיע, ווייל נאָכן טיפּוס איז מיר שווער געווען לאַנג צו שטיין אויף די פּיס. (אין אמתן זיינען אזעלכע קראַנקע ווי איך געווען אין די הונדערטער).

פיביך האָט מיר געוואָלט דעמאָלט געבן א פּאַסטן אַלס מאַגאזינער אין א פּוילישן פּונקט אין א ראיאָן, הינטער סאַמאַרקאַנד. איך האָב זיך דערפון אָפּגע-זאָגט. דער נאָמען „מאַגאזינער“ איז שוין דעמאָלט געווען קאָמפּראַמיטירט. מען האָט געהאַלטן אז די מאַגאזינערן פון די פּראָדוקטן און מלבושים באַנויען מיט ברויכו, פּאַרקויפּן אויף לינק זאָכן אויפן שוואַרצן מאַרק אַרויס.

אויב דער מאַגאזינער אַליין טוט דאָס נישט, פירט זיך אויף פינקטלעך, מוז ער פּאַרשווייגן די גנבות פון זיינע געהילפּן. באַזונדערס האָב איך מיר געהאַט פּאַר-גענומען, אז כל-זמן איך וועל זיין אין רוסלאַנד, זאָל איך קיין אַנדערע, ווי שוואַר-צע אַרבעט, נישט אָננעמען. ווען אין סאַמאַרקאַנד איז געוואָרן טעטיק די אַלגע-מיינע שרייבער-סעקציע, בין איך אפילו נישט געגאַנגען אַהין נעמען קיין ברויט-קאַרטע, כאַטש איך האָב דעמאָלט געליטן גרויס הונגע. מען האָט שפּעטער אין דער שרייבער-סעקציע אויך פּאַרטיילט פּראָדוקטן, צעטעלעך אויף מיטאַגן, האַליץ, איך בין אָבער איבער דער גאַנצער צייט קיין איינמאָל דאָרט אַהין נישט געגאַנגען. האָט מיר פיביך פּאַרגעלייגט דעם פּאַסטן אַלס וועכטער אין קינדער-היים, וואָס איך האָב גלייך, מיט פּאַרגעניגן, אָנגענומען.

אין קינדערהיים האָבן אַלע באַאַמטע זיך באַצויגן צו מיר מיט טאַקט. עס האָט נישט געשפּילט קיין ראַלע וואָס איינער איז פּאַרוואַלטער און דער צווייטער אַ סטרוזש. עס זיינען אַליץ געווען מענטשן סרוב מיט העכערער בילדונג. אָבער דער עיקר, מיין איך, האָט אין דער באַציאונג צו מיר דעצידירט דאָס, וואָס איך בין גע-ווען פּראַטעזשירט פונם אינזשיניער פיביך אַליין.

דעריבער האָט מיר אויך קיינער נישט געשטערט דערין, ווען איך האָב יעדן פּאַרנאַכט זיך אַוועקגעשטעלט אינדרויסן מיט דער גרופּע עלטערע יונגלעך און געשמעסט מיט זיי וועגן יידישער געשיכטע, שפּראַך און ליטעראַטור.

צוהערער זיינען געווען ניין, נאָר איך האָב געהאַט פאַר די אויגן — צען. פאַר דעם צענטן צוהערער האָב איך צוגערעכנט מיין אייגן טעכטערל, וועלכע איז געווען פון מיר ווייטרווייט, אויף דער דייטשער זייט. פאַר דער גאַנצער צייט פון דער צעשיידונג מיט איר, איז נישט געווען קיין איין טאַג, און אפשר אויך קיין איין שעה, אין וועלכער איך זאָל נישט געדענקען און בענקען נאָך מיין קינד. ווען איך האָב זיך צעשיידט מיט איר אין באַראַנאָוויטש, האָט זי שוין גערעדט אַ שיינעם און געשמאַקן ליטווישן יידיש. ביז אין עלטער פון דריי יאָר איז זי דערצויגן גע-וואָרן אין פּויליש, נאָכדעם האָב איך שוין שטענדיק גערעדט צו איר אין ביידע שפּראַכן גלייכצייטיק, יעדן פּוילישן זאַץ איבערגעזעצט אויף יידיש, אָדער פאַר-קערט. עס איז איר אָבער אָנגעקומען שווער אַליין צו רעדן יידיש. חוץ איינצלענע ווערטער, ווען זי האָט זיך געוואָלט פאַר מיר באַווייזן און באַרימען. אין יאָר 1938, ווען זי איז אַלט געווען פינף יאָר, איז זי איינמאָל געהאַט צוריקגעקומען פונם גאַרטן מיט אַ געוויין. פּוילישע קינדער האָבן איר נאָכגעשריגן „זשידוואָקאָ“. ווייסט זי נישט וואָס דאָס באַטייט און וויל אז איך זאָל איר זאָגן וואָס איז דאָס פאַר אזא מיאום וואָרט „זשידוואָקאָ“. פון דעמאָלט אָן האָב איך אָפט גענומען איר

פאָרלייענען פון תנ"ך, די מעשה וועגן יוספן, ווי עס פאָרקויפן אים די כרידער, וועגן דעם פאָרבלוטטיקטן זיידענעם העמדל און אויך וועגן די גבורות פון שמשון הגיבור. איך האָב איר דאָס איבערגעזעצט אויף יידיש און פויליש. פון דעמאָלט אָן איז נישט אַדורך קיין טאָג, אַז זי זאָל מיך נישט צוציען פאַרן האַנט צו איר בעטעלע און פאַרן אַנטשלאָפן ווערן, געמוזט יעדעס מאָל איר אויפסניי דער- ציילן וועגן יוספן און שימשון הגיבור. אַ יאָר שפּעטער איז זי ווידער געהאַט גער- קומען פונם גאַרטן מיט אַ נייעם:

אירע חברטאָרינס האָבן איר דערציילט, אַז עס איז דאָ אַ גאָט אין הימל. זיי האָבן איר דערציילט אַ סך שיינע זאַכן וועגן אים. זאָל איך איר זאָגן צי עס איז טאַקע דאָ אַ גאָט אויף דער וועלט. איך האָב זיך געקוועלט, געצענערט מיט אַן ענטפער און צום סוף איר געזאָגט:

— טייל מענטשן גלייבן אַז עס איז דאָ אַ גאָט אויף דער וועלט און טייל מענטשן גלייבן דערין נישט.

האָט זי מיך אָנגעכאַפט פאַר דער האַנט, אַרויפגעקוקט צו מיר און ווידער מיך געפרעגט:

— און דו, טאַטע, גלייבסט?

בין איך שוין געווען אין נאָך אַ גרעסערער פאַרלעגנהייט, נאָך מער זיך גע- קוועלט מיט אַן ענטפער, אָבער פאַרט איר געזאָגט:

— איך — גלייב נישט.

האָט זי אַ טופע געטאָן מיטן פוסל און וויינענדיק אַ געשריי געטאָן:

— און איך גלייב יאָ!

זי האָט מיך אַרומגענומען מיט ביידע הענטלעך, בעטנדיק צו מיר אַרויפ- געקוקט. צוויי טרערעלעך זיינען פאַרשטאַרט געבליבן אויף איר פנימל. זיי האָבן זיך מיר אויסגעוויזן ווי צוויי פרעגיאָן-אויסרוה-צייכנס:

— פאַרוואָס גלייבסטו נישט, פאַרוואָס?!

אין יאָר 1940, אין אַ סביבה פון יידישע קינדערלעך, האָט זי זיך אויסגע- לערנט שוין פליסיק רעדן יידיש און דאָס האַרץ האָט מיר אָנגעקוואַלן פון יעדן איר יידישן וואָרט.

ווען איך בין געזעסן אין טורמע אין אַרכאַנגעלסק, האָב איך געציטערט אַז דער אויספאַרשער זאָל נישט אַמאָל געוואָר ווערן ווו עס וווינען מיין פרוי און קינד. כּדי איך זאָל זיך מודה זיין, אונטערשרייבן און אויספירן דאָס אַלץ וואָס ער פאַר- לאַנגט פון מיר, זאָל ער נישט אַמאָל אַראָפּברענגען דאָ אַהער מיין פרוי און קינד, זיי מיר ווייזן פונדערווייטנס און טריאומפירנדיק אויסרופן:

„איצט וועסטו שוין אויספירן אַלץ וואָס מיר פאַרלאַנגען פון דיר!“

דערביער האָט זיך מיר אין טורמע אַזוי אָפט געחלומט מיין פרוי און קינד. מיר האָט זיך אויך אויף דער וואָר אַ סך מאָל אויסגעדוכטן, אַז איך הער זייערע שטימען, זייער געוויין. אָט זע איך ווי די מאַמע זיצט און בלעטערט דעם אַלבוּם מיט דעם טעכטערלס פאַטאָגראַפיעס און ווייזט מיר יעדעס מאָל אַן אַנדערע.

איך האָב דעמאָלט אין טורמע באַשלאָסן, אַז אויב איך וועל אַרויס אויף דער פרוי און זיין צוריק אינדערהיים, וועל איך צוגעבן נאָך אַ נאָמען מיין טעכ- טערל, צו דעם נישטיידישן נאָמען מאַיא, וועל איך איר צוגעבן דעם נאָמען אַביבה. אין קינדערהיים דאָ קוק איך אויף די אַלע מיידעלעך אין איר עלטער. ביי ווע-

מען איך געפין אויס ענלעכע אויגן, ביי אן אנדערער — ענלעכע האָר, ביי א דריי טער — אן ענלעכן שמויכל און איך נעם מיר צונויף די אלע ענלעכקייטן, שטעל זיי צוזאמען און זע נאָך בולטער מיון טעכטערל.

אין די לעקציעס איצטער מיט די ניין יונגלעך, זע איך אויך זי פאַר א צוהערערין. זי וואָלט שוין דאָס אַלץ באַנומען וואָס איך דערצייל פאַר זיי. זי וואָלט זיך איינגע-הערט מיט ניגוריקייט און שפּאַנגג, מיט א צעפּנט מויל און אויפגעריסענע איר געלעך. און אפשר וואָלט איך איר איצט שוין געקענט צוליב טאָן, אָפּווישן פון איר פּנימל די צוויי פאַרשטאַרטע טרערעלעך פון דעמאָלט און איר זאָגן:

— קינדלעך, וויין נישט, איך בין מיט דיר, איך גלייב שוין איצט צוגלייך מיט דיר, איך גלייב, טעכטערל!

און דערפאַר איז מיר נאָך ליבער דאָס זיין דאָ אין קינדערהיים, איז מיר נאָך ליבער דאָס לערנען מיט די יונגלעך יידישע למודים, לערנען מיט די ניין קינדער און מיט דער נישטאַנוועזנדיקער, צענטער צוהערערין — מאַיאַבֿיבֿה. דעריבער איז מיר אַצינד אזוי פאַרדריסלעך און פינלעך, וואָס אין שטרייט מיט דער לייטערין ב—ר — האָט זי געזיגט און איך בין אויף א באַפעל פונם באַ-פולמעכטיקטן געוואָרן איבערגעטראָגן אויף א צווייטן פּאַסטן, צו זיין א וועכטער אין דעם פּוילישן שפיטאַל ביים וואַקזאַל.

ק א פ י ט ל ז

דער שרייבער איקס ארבעט אין א בעקעריי. ער ארבעט אין דער נאכט־שיכט ביים טראָגן דאָס וואַסער, האָלץ און ציילט די אָפּגעבאַקענע ברויטן און פלעצלעך. אינדערפרי גייט ער אַהיים א מידער, שלעפּעריקער, טוליעט זיך אין זיין צעריסע-נער וואַטאָווער פּופיקע און באַמיט זיך צו שטעלן די טריט אזוי זייטיק, אז מען זאָל נישט אזוי בולט אָנוועזן זיינע צעריסענע שיד. ער שפּאַנט אזוי זייטיק אויך דערפאַר, ווייל אונטער דער פּופיקע טראָגט ער פאַרשטעקט א פלעצל אָדער צוויי און ער וויל דאָס פאַרקויפן אז קיינער זאָל נישט באַמערקן.

די פלעצלעך האָט ער, פאַרשטייט זיך, דאָרט נישט געקראָגן, נאָר גענומען ווען קיינער האָט נישט געזעען, אויסבאַהאַלטן זיי, ווי עס טוען אלע ארבעטער אין בעקעריי. ער האָט א רעכט נאָר צו עסן אויפן אָרט, אין בעקעריי, אַרויסטראָגן נאָר עטלעכע שטיקלעך פלעצל, ברוכוואַרג וואָס פאַלט אַראָפּ. מען מוז דאָס טראָגן אין א קליין טעפלעך. ווען עס מאַכט זיך אז מען קאָן נישט אַרויסטראָגן קיין גאַנץ פלעצל, פאַרקויפט ער די פאַר שטיקלעך. קונים דערויף פעלט נישט. פאַר דעם געלט קויפט ער זיך טיי צום טרינקען און אַביסל „קטשאַקע“, אזא שיטערן, ווייסן קעז. איקס היט זיך שטאַרק אויס אז זיינע באַקאַנטע זאָלן אים נישט טרעפן צו-ריקניין פון דער ארבעט, אים זעען איילן אן איבערגעשראַקענעם אין דער אַרומגע-בונדענער פּופיקע, מען זאָל אים, היליח, נישט טרעפן ביים פאַרקויפן די טריפהנע סחורה, די „דעראַבערטע“ פלעצלעך. ער האָט מורא צו באַווייזן פאַר וועמען זיינע אומלעגאַלע טראַנזאַקציעס. צווייטנס האָט ער מורא, אז מען זאָל אים נישט מקנא זיין און דריטנס — וואָס ער שעמט זיך טאַקע מיט זיין „הטא“. אָבער ער האָט זיך דערמיט באַמת נישט וואָס צו שעמען, ער איז דאָך נישט מחויב צו זיין קיין אויס-

נאם פון אלע ארבעטער, ער מוז דאך האָבן אַ פּאַר רובל אויף טרינקען טיי, עסן אַ זוף און באַצאָלן דירה־געלט. דער נישטיקער לוינ פון 150 רובל אַ הודש סטאַ־יעט נישט אפילו אויף קיין זוף יעדן טאָג. און מען דאַרף דאָך קויפן אויך האָלץ צום הייצן (די שרייבער־סקציע האָט נאָך דעמאָלט גאָרנישט געגעבן), אַ העמד אויסוואַשן. נאָר איקס האָט זיך געהיטן פאַר באַקאנטע אויך פשוט דערפאַר, ווייל ער איז פון דער נאַטור אויס — אַ בעל־סוד. ער האָט נישט ליב אַז מען ווייסט עפעס וועגן זיינע פריוואַטע ענינים.

נאָך איידער ער האָט אָנגעהויבן אַרבעטן אין בעקעריי, האָט ער פשוט גע־בעטלט. דווקא פאַר פרעמדע האָט ער גראָד אויספירלעך דערציילט ווי אזוי זיין בעטלעריי איז אים צוגעגאַנגען, אָפגעשולדערט עס מיט הומאַר, איבערגעגעבן אלע קאָמישע סיטואַציעס.

איקס האָט געהאַט דעמאָלט אויסגעקליבן אַלס פּלאַץ פאַר זיין „אונטערנע־מונג“ — די הויפט־פּאַסט אין דעם נייעם שטאָט־פּערטל. דאָרט קומען הונדערטער מענטשן, אוועקגעבן און אָפנעמען בריוו. דאָרט זיינען געשטאַנען אַ סך בעטלער. איקס מאַכט דאָס אָבער אויף אַן אַנדערן אופן:

ער גייט צו צו איינעם וואָס איז לייטיש אָנגעטאָן, אַממיינסט צו פרויען, דער־צוילט אַז זיין פרוי איז קראַנק געוואָרן, זי געפינט זיך אין אַ צווייטער רעפּובליק, ער וויל טעלעגראַפירן און געוואָר ווערן וואָס זי מאַכט, מען האָט אים אָבער איצט אַרויסגעגנבעט דאָס בייטעלע מיטן געלט. אַ טעלעגראַמע קאָסט דריי רובל. „באַרגט“ מען אים די דאָזיקע סומע.

אַן אלטע יידישע פרוי, וואָס שטייט אויך ביי דער פּאַסט און בעטלט, זי באַ־קלאָגט הויך איר מזל, — איר שענקט מען, זאָגט זי, נאָר צו פאַר צענדליק קאָפּיקעס, העכסטנס אַ רובל און יענער יונגערמאַן האָט עפעס אַזאַ מאָדנע פּאַרטל, אַז ווי נאָר ער רוימט וועמען עפעס איין אין אויער, שענקט מען אים באַלד אַ גרינס, אַ גאַנצן דרויער־רובל.

ווי נאָר איקס האָט אָנגעהויבן אַרבעטן אין בעקעריי, האָט ער, פאַרשטייט זיך, גלייך ליקווידירט די פרנסה פון „פּישקע דער קרומער“. ער אַרבעט שווער, פילט זיך דערנידעריקט, איז שלעכט דערנערט, שלאַפט אויף דער פּאַדלאָגע אין אַ שמוציק שטיבל ביי אַ בוכאַרער ייד, אָבער — זאָגט ער מיר אַמאָל — ער האָט זיך פאַרגענומען איבערצולעבן די מלחמה, ער מוז איבערהאַלטן, ער וועט נישט אוועקשטאַרבן הינטער קיין פּלויט. ער וועט דאָס שטיקל לעבן האַלטן מיט די ציין ווי אַ הונט אַ בייז, נאָר זיך נישט אונטערגעבן. נאָר נישט פאַרצווייפלען. אונז יידן דאַרף זיין לייכטער איבערצוטראַגן די אלע צרות ווי אַנדערע, מיר זיינען אַ גע־פרוויט פּאַלק, מיר לעבן קיינמאָל נישט, מיר ראַטעווען זיך שטענדיק. לאָמיר אויך איצט זיך ראַטעווען, מיט אלע מעגלעכקייטן! איך וועל זיך זיי נישט אונטערגעבן! און עס איז אים געלונגען. עס האָט אים אַלעמאָל גענומען גיין בעסער און בעסער. אַלעקסיי טאַלסטאָי, וועלכער איז געקומען קיין סאַמאַרקאַנד און אויפגע־טרעטן מיט אַ פּאַרטראַג פאַרן סאַמאַרקאַנדער פּאַרטי־אַקטיוו, האָט זיי אויפּמערק־זאָם געמאַכט דערויף, אַז ווי ער האָט געהערט, אַרבעטן דאָ שרייבער אַלס שוואַרץ־אַרבעטער, איינער פון זיי אַרבעט אין אַ בעקעריי. מען דאַרף זען אויסבעסערן זייערע לעבנס־באַדינגונגען. דאָס האָט גלייך געווירקט. איקס האָט אַריינגעשיקט אַר־בעטן אין בעקעריי זיין פרוי, וועלכע איז שוין אינצווישנצייט געזונט געוואָרן און

אהרגעקומען קיין סאמארקאנד. די שרייבער־סקיצע האָט אָנגעהויבן אַרויסגעבן פּאַיאָקן און אַיקס איז שוין אַיצט פּאַרנומען גאַנצע טעג ביים שטיין אין אָטשערעד און אָפּנעמען די פּאַיאָקן.

אַיקס האָט אויך געקריגן מלבושים פונם פּוילישן פּונקט, הגם אַלס אַזעלכער וואָס האָט אין יאָר 1940 אָנגענומען די סאָויעטישע בירגערשאַפט, האָט ער נישט געטאָרט געניסן פון דער פּוילישער הילף, ער האָט עס אָבער דורכגעפירט בשתיקה. אַיקס איז שוין אין אַ בעסערן הומאָר, פילט זיך שוין זיכערער, חשובער. ער דערציילט וועגן דעם אופן פון צעטיילן די פּאַיאָקן אין דער שרייבער־סקיצע. עס זיינען פאַראַן פינף קאָטעגאָריעס שרייבער, פינף קאָטעגאָריעס פּאַיאָקן. דער סעק־רעטאַר באַשטימט ווער עס איז ראוי צו באַקומען דעם פּאַיאָק נומער איינס און ווער דעם פּאַיאָק נומער פינף. אַיקס זאָגט:

— איך באַקום זעקס קילאָ בוראַקעס, קלענערע פון מיר באַקומען נאָר פיר קילאָ, גרעסערע פון מיר — אַכט קילאָ. איך בין זיכער, אַז ווען דאָ וואָלט געווען ראַמען ראָלאַן, וואָלט ער געקריגן גאַנצע צען קילאָ זיסע בוראַקעס! ווי איר זעט מיך לעבן — גאַנצע צען קילאָ!

אָבער מיר מעגן אויפהערן מיט דעם סאָרט הומאָר, ווייל עס ווילט זיך שמועסן אַביסל וועגן די פּרישגעפּאַלענע חברים און באַקאַנטע:

עס איז געשטאַרבן דער באַליבטער אַרטיסט קאַמיטע; עס איז געשטאַרבן דער אַרטיסט יואל בערגמאַן; דער אַרטיסט קערמאַן; דער אַרטיסט אַמזעל און זיין טאָכ־טער; די אַרטיסטין פּלאַראַ, דער זשורנאַליסט, מיטאַרבעטער. פון וואַרשעווער „עקס־פרעס“, אַדוואָקאַט באָרנשטיין; דער יונגער שרייבער פון רומעניע קאַזשיבער; דער יונגער וויסנשאַפטלער און שרייבער מ. ראָזנבוים; דער זשורנאַליסט הלל טייטלבוים. ביים פּוילישן פּונקט הענגט אַ מעלדונג, אַז די פּוילישע אַמבאַסאַדע אין קור בישעוו בעט איר מיטצוטיילן ווער עס ווייסט עפעס וועגן גורל פונם יידישן שרייבער און וויסנשאַפטלער זלמן רייזען פון ווילנע. (אַרעסטירט אין ווילנע דורך די סאָויעטן). עס זיינען שפעטער אויך אַרעסטירט געוואָרן זיינע צוויי זין, באַקאַנטע קאָמוניסטישע טוער, זשורנאַליסטן.

אַיצט ווילט זיך אונז שוין נישט וויצלען. מיר גייען אין צווייען איבער די שמאַלע סאמארקאנדער געסלעך און רעדן צווישן זיך האַלבע, אָפּגעבראַכענע ווער־טער. אין שטאָט קורסירט אַ קלאַנג, אַז עס זאָל זיך האָבן אָנגעהויבן פאַרשפּרייטן באַלערע. מיר גייען און שווייגן. איך גיי צו מיין אַרבעט אין שפּיטאַל אַרין ביים וואַקזאַל. אויפן וועג שמעלן מיר זיך אָפּ ביי אַ מיליטערישן שפּיטאַל. דאָ איז אַ גערטנדל און באַקוועם אָפּצורוען. מיר באַמערקן ווי אין אַ זייט נעבן מויער זיצט איינער אַן אַלטימשיקער אין אַ ווייסן כאַלאַט און לייענט עפעס אַ בוך, אָדער אַ דיקן העפט. ווען מיר דערנענטערן זיך צו אים, פאַרמאַכט ער שנעל דאָס בוך, לינגט עס אַוועק אויפן באַנק און דעקט עס איבער מיט אַ טאַשן־טיכל. מיר האָבן זיך צו אים צוגעשאַרט און גענומען פאַרפירן אַ שמועס. ער איז אַ דאָקטער, אַ יוד, אַ באַ־קאַנטער כירורג. ווערט ער געוואָר אַז מיר זיינען פּוילישע יידן, ווערן ביי אים די אויגן העלער, רעדט ער מיט אונז שוין אַביסל פּרייער. ער שטאַמט פון ליטע, נאָך מיט פּערציק יאָר צוריק געקומען קיין רוסלאַנד, געקומען אַלס אַרעסטאַנט. ער איז געווען אַן אַנאַרכיסט און אָפּגעזעסן דעמאָלט עטלעכע יאָר אין טורמע.

וואָס ער איז היינט? אָנשטאַט אַן ענטפּער, נעמט ער דאָס אַוועקגעלייגטע בוך

אויפן באַנק, דעקט אָפּ דאָס טיכל און באַווויזט אונז וואָס ער לייענט: אַ תּוֹרָה!
איבערגעשריבן מיט דער האַנט, שיינע געכתיבהטע אותיות אויף דיקע, גרויע בלע-
טער, דורכגענייט מיט ווייסן פּאַדעם.

צווישן איין אָפּעראַציע און דער צווייטער כאַפט ער זיך אַרויס אויף עטלעכע
מינוט אינדרויסן און לייענט פון דעם ספר הספרים.
מיר שווייגן גערירט. ער ליגט פּאַטערלעך אַזוי זיינע הענט אויף אונזערע
קעפּ און זאָגט:

— איר פרעגט מיך וואָס איך בין היינט? איך בין דאָס וואָס איר זענט —
איך בין דער אייביקער ייד! פונקט ווי אַדאָס איז דאָס אייביקע בוך! מיר זיינען
אַ זיוונג! און וויי איז צו אונז, ווען מיר צעשיידן זיך מיט דער באַשערטער!
עס ווערט אונז איצט לייכטער צו גיין. עס פאַרשווונדט אפילו דער טרויער
צוליב די ידיעות פון די געשטאַרבענע חברים. עס פאַרשווונדט איבערהויפּט די
שרעק פאַרן טויט, פאַר אונזער אייגענעם טויט. מיר האָבן זיך אויף אַ מינוט אָנ-
געכאַפט אין דער אייביקייט, מיר זיינען אויף אַ מינוט געווען אַצינד אין יענעם
היכל פון אייביקייט, איצט איז שוין לייכטער צו לעבן און אויך לייכטער צו
שטאַרבן.

ק א פ י ט ל ח

אין שפּיטאַל זיינען געלעגן ביי פּופּציק קראַנקע, בלוזי יידן. דאָס גאַנצע מע-
דיצינישע און טעכנישע פּערסאָנאַל באַשטייט אויך פון בלוזי יידן. פאַרן טויער
האָבן זיך געוואַלגערט אין רינשטאַק נאָך צענדליקער קראַנקע, פון דער שטאַט און
פון ראַיאָן, וועלכע זיינען דאָ אַהער געקומען אין שפּיטאַל אַריין, עס איז אָבער פאַר
זיי נישטאָ קיין אָרט. אויך ביינאַכט זיינען זיי געשלאָפּן אין רינשטאַק. אין שפּי-
טאַל האָבן זיי נאָר געקראָגן עסן צוויי מאָל אין טאָג. זיי זיינען אַלע און צעפליקטע
מלבושים, שמוציס, פאַרחושכט, זיי ליגן אין די קופּעס און טוליען זיך איינער
צום צווייטן.

אויב זיי האָבן געקראָגן עפעס אַנטועכץ פונעם פּוילישן פונקט, האָבן זיי עס
באַלד אויפן אָרט פאַרטוישט אויף עסן, פּרוכטן, זויערמילך. עס האָט סיווי נישט
געהאַט קיין זינען צו טראָגן אַ פאַר בעסערע הויזן, אַז סיווי נעכטיקט מען אויף
דער גאַס, אין בלאַטע, אין ברוד, פאַרלוויזיקט, איז שוין גלייכער צו זיין אין די
אָפּגעריסענע פּופּיקעס און וואַטע-הויזן.

דער אַרטיסט דוד לעדערמאַן האָט געאַרבעט אין שפּיטאַל אַלס וואַסערטרע-
נער. ער איז געווען נישט בעסער אַנגעטאָן ווי אַלע קראַנקע אינדרויסן. איך האָב
אָפּטמאָל געמיינט, אַז דאָס שפּילט ער נאָר אַזאַ אַקטאָרישע ראָלע אַלס וואַסער-
טרעגער, אָדער אַלס בעטלער. ער האָט די נאַטירלעכע ראָלע גוט געשפּילט. איז ער
געווען אין אַ בעסערער שטימונג, האָט ער נאָך ביים טראָגן די צוויי עמערס וואַסער
זיך צוגעזונגען אַ פּריילעך טעאַטער-קופּלעטל. ער האָט וועגן זיין אייגענעם שלעכטן
מצב ווייניק גערעדט, ער האָט נאָר יעדעס מאָל דערמאַנט זיינע קינדער און פּרוי,
וועלכע זיינען פאַרבליבן אין וואַרשע. עס האָבן שוין אַנגעהויבן אַנקומען דעמאָלט
קאַנגע ידיעות וועגן שחיטות איבער די יידן אין פּוילן.

ער האָט נאָגן שנעל געמוזט אויפהערן אַרבעטן, ווייל ער איז קראַנק געוואָרן
אויף דיזענטערע און אַליין געוואָרן אַ פאַציענט אינם זעלבן שפיטאַל.
נאָכן אָפּשטיין די גאַנצע נאַכט אויף מיין וואָך-פּאָסטן, בין איך אינדערפרי
אַריין אין דער פּאַלאַטע וווּ עס איז געלעגן דוד לעדערמאַן. מיר האָבן אַביסל גע-
שמועסט וועגן דער וועלט-לאַגע, וועגן יידן, וועגן ליטעראַטור און טעאַטער, וועגן
אונזערע אויסזיכטן אויף אַרויסקריגן זיך פּונדאַנען און פאַרענדיקן מיט דער טעמע
וועגן גורל פון אונזערע אייגענע נאָענטסטע דאָרטן, וועגן אונזערע קינדער, פרויען,
מאַמעס.

עס איז היינט ערב יום־כיפור. די קראַנקע זיינען היינט מער ערנסט און פאַר-
צאָגט ווי אַלעמאָל, אָבער גלייכצייטיק גליט אין זייערע אויגן אַ פייערלעכקייט, אַ
פונק פון הייליקייט. עס איז ערב יום־כיפור, שוין דאָס פּערטע יאָר מלחמה, שוין
דאָס פּערטע יאָר ווייט פּונדערהיים.

עס טויכן אויף באַקאַנטע זכרונות. די זכרונות רייסן אויף די ווונדן און
היילן גלייכצייטיק — אַמאָל איז געווען:

„די מאַמע האָט אַרויפגעלייגט די הענט אויפן קאָפּ און געבענטשט פאַרן גיין
צו כל נדרי, דער טאַטע איז שוין געשטאַנען אין קיטל, אין ווייסע זאַקן, עס ברע-
נען די גרויסע ליכט, מען ווונטשט זיך און מען וויינט, אַלץ אַרום איז איינגעהילט
אין ערפורכט, דאָס גאַנצע שטעטלע, אַלע יידן, די גאַנצע וועלט, די לופט אַרום,
איז אָנגעפילט מיט דעם פּחד און הייליקן ציטער פאַר דעם גרויסן יום־הדין און
יום הקדוש.“

עס קומט אַריין אין פּאַלאַטע סערקעלע די אַקושערקע, זי אַרבעט דאָ. אַלס
קראַנקן־שוועסטער. מען פּרעגט זי, צי מען וועט קענען שאַפן עטלעכע ליכט אויף
פאַרנאַכט. זי וועט שאַפן ליכט, זי וועט דאָ זיין מיט די קראַנקע מענער צוזאַמען.
אפשר קען ווער פון זיי אַ יידיש וואָרט, זי וויל הערן אַ יידיש וואָרט, אפשר וועט
מען שוין דאָס יאָר צערויסן דעם פינצטערן גור! יעדן טאָג שטאַרבן עטלעכע
קראַנקע, עס ליגן שוין אויך קראַנק עטלעכע דאָקטוירים און סאַניטאַרינס, אַלע מוזן,
זעט אויס, פאַרזוכן דעם טעם פון טיפּוס און דיזענטערע. מען דאַרף רחמים, מען
דאַרף דאַווענען, זי וועט ברענגען ליכט.

פאַרנאַכט בין איך ווידער געקומען אין דער פּאַלאַטע. די קראַנקע זיצן אין
די אונטערעוועש, פאַרבונדן די קעפּ מיט האַנטוכער, מען האָט שוין אָנגעצונדן צוויי
ליכטלעך. קיין מחזור האָט מען נישט געקאַנט קריגן. עטלעכע פון די קראַנקע גע-
דענקען אַ פּאַר תּפּילות פון אויסנווייניק, קאָנען זיי זיך אָבער נישט רירן פון בעט.
דוד לעדערמאַן מיינט, אַז אפשר וועט ער עפּעס געדענקען פון אויסנווייניק. ער
שלעפט זיך צו צום פּענצטער וווּ עס ברענען די צוויי ליכטלעך, ער ציט אַרויף נאָך
אַ האַנטוך אויפן קאָפּ, דעקט זיך מיט אים איבער, ווי מיט אַ טלית, שאַקלט זיך,
זייגט זיך און גיט אַ יאָמער אַרויס:

— כל נדרי! כל נדרי! כל נדרי! —

ער צעהעשעט זיך נאָך מער, זאָגט נאָך עטלעכע ווערטער און רייסט איבער.
ער זאָגט נאָך אַמאָל די ווערטער:

— כל נדרי! כל נדרי! רבנו של עולם! רבנו של עולם! איך קען נישט
מער! איך געדענק נישט מער! איך קען נישט, רבנו של עולם, זאָל דאָס זיין
אונזער גאַנצע תּפּילה, אונזער גאַנץ האַרץ בעט צו דיר, מיר זיינען בלויו תּפּילה

צו דיר, מיר זיינען בלויז געוויין, מיר בעטן דרך רחמים, רחמים, האָב רחמנות,
שוין גענוג, מיר קאָנען נישט מער —

און ער האָט זיך אַ וואַקל געטאָן צום אומפאלן. כ'האָב אים אונטערגעכאַפּט.
אַלע קראַנקע וויינען, אַלע וויינען זיי אויס „בל נדרי“.
צי וועט דען גאָט אויך זיי אַיצט נישט דערהערן?

ק א פ י ט ל ט

אין דער נאַכט נאָך יום־כיפור איז מיר געווען שווער צו שטיין אויף דער
וואַך. מען דאַרף כּסדר אַרומגיין איבערן הויף, אָדער זיצן אויף אַ באַנק. אין אַזעל־
כע ביינאַכטיקע שעהן, טראַכט מען דורך אַלץ אין דער וועלט. אין מיטן נאַכט זיינען
די רעיונות לויטערער, ווייטער פון דער ווירק־עכקייט. עס קומען דעמאָלט געדאַנקען
וועלכע באַטאָג ליגן זיי ערגעץ פאַרהוילן, פאַרשטעקט. עס שטערט זיי דאָס טאָג־
ליכט, דער טומל. אין דער פינצטערער נאַכט, ווען מען איז מיט זיך אַליין, טויכן
זיי אַרויס, פאַרהילן דיך, טראַגן ערגעץ ווייט אַוועק, ציען אַרויף ערגעץ צו די הויכן.
נאָר אין דער היינטיקער נאַכט איז אַ רעגן מיט אַ ווינט, זיי רייסן איבער
דאָס טראַכטן. מען איז נאָך מיר פון דעם יום־כיפור־טאָג אויך, שווערט עס אין
די פּיס און אין קאָפּ און עס וואַלט זיך שטאַרק וועלן כאַפּן כאַטש אַ קליינעם
דרימל. איך גיי צו נאָנט צום שפּיידמאַנאַזין, דאָס איז דער וויכטיקסטער אָביעקט
דאָ וועלכן איך דאַרף אָפּהיטן. דאָרט איז אַפּן אַ קליין קעמערל, אַ פּעדערהויז, עס
שטייען דאָרט די עמערס, צעבראַכענע כלים און דאָס טראַג־בעטל פאַר מתים. איך
שטעל אַריין די באַנק אינם פּעדערהויז און וויל כאַפּן אַ דרימל כאַטש אויף עט־
לעכע מינוט.

איך ווייס נישט צי עס האָט לאַנג געדויערט, צי איך האָב לאַנג געדרימלט.
איך האָב זיך פּלוצים דערזעען אויף אַ נאָרטן־דאַך, באַוואַקסן מיט פּרישן, הויכן
גראַז. עס איז דאָרט אַ רעסטאָראַן. איך זיי און שאַקל זיך אויף אַ וויגשטול און עס
סומט אַנצולויפן מיין טעכטערל. זי טראַגט אַ בוקעט בלומען אין האַנט, לויפט צו
מיר צו און דערלאַנגט מיר די בלומען. איך כאַפּ זי אַרום, טוילע זי צו זיך, אָבער
זי רייסט זיך גלייך אַרויס פון מיינע אַרעמס און לויפט צום ברעג דאָך. איך שפּרונג
צו איר צו, באַווייז זי נאָך אַנצוכאַפּן פאַר די האָר, אָבער מיינע הענט פאַרלירן דעם
כוח און זי פאַלט שווער אַראָפּ אויפן ברוק. איך דערהער איר געשריי: „טאַטע!“
איך שריי אויף מיט אַ געוויין, רייס זיך אויף פונם דרימל. יא, איך האָב בולט
געהערט איר שטים, מיין טעכטערלס שטים! איצט איז זי אודאי אומגעקומען,
דאָרט, אין באַראַנאוויטש אָדער אין סלאָנים. דאָס איז געווען איר לעצט געשרוי
צו מיר. איך בין אין דעם זיכער און דערפיל עס מיט מיין גאַנצן מהות, אָט טאַקע
איצט איז זי דאָרט אומגעקומען!

ניין, איך וויל נישט האָבן דאָס באַווסטזיין, איך וויל נישט זיין וואַך און
טראַכטן וועגן דעם, איך וואַלט וועלן נאָך אַמאָל דערהערן איר שטים. אפשר וועל
איך זי נאָכאַמאָל דערזעען? ! איך פיל נאָך ווי איך וואַלט געהאַלטן איר בינטל
בלומען וואָס זי האָט מיר געשענקט. איז דאָס געווען טאַקי שוין אונזער אַנטגילטיקע
צעשידונג? געזעען שוין צום לעצטן מאָל?

איך האָב אַריבערגעצויגן די פּופיקע איבערן קאָפּ און זיך צוריק אוועקגע-
לייגט אויף דער באַנק. איך מוז ווידער איינדריםלען. לאַנג בין איך אורדאי נישט
געשלאָפּן, מען וועקט מיך אויף. נעבן מיר שטייען צוויי מענער מיט עלעקטרישע
טאַשן-לעמפלעך אין די הענט און באַלייכטן מיין פנים. איך דערקען זיי: עס איז
דער פּוילישער באַפּולמעכטיקטער מאַגיסטער נאַוואַצקי און גרינצויג, דער לייטער
פונם פּוילישן הויפּט-מאַגאַזין אין סאַמאַרקאַנד, אַמאָליקער יורדישער ראַט-נעבער
בײַ דער וואַרשעווער קהילה. זיי זיינען געקומען אויף אַ נאַכט-אינספּעקציע. נאָ-
וואַצקי מאַכט מיר אַ שטרענגן פּאַרוורף פאַר מיין שלאָפּן. איך פאַרענטפּער זיך
נישט.

באַלד אינדערפרי קומט אָן אַ פּאַראַרדנונג פון נאַוואַצקי, אַז צוליבן פּאַר-
נאַכלעסיקן מיין אַמט, ווער איך פון היינט אָן אָפּגעשאַפּט פון דער אַרבעט.
איך געזען זיך מיט דעם פּערסאָנאַל, מיט טייל קראַנקע און פאַרלאָז דעם
שפּיטאַל-הויף.

פאַרן טויער ליגט אַ קנויל שמאַטע-מענטשן. נעבן זיי שטייט דער הויכער,
אויסגעדראַטער זינגער, אַ גאַסן-בעטלער, אַמאָליקער כאַריסט פון „ווילנער טרופּע“
און זינגט פאַר זיי דאָס ליד:

„איך וויל אהיים! איך בענק אהיים!“

איך הער נאָך אָבער אַלץ דעם ביינאַכטיקן אויסגעשריי פון מיין קינד:

„טאַטע!“

ק א פ י ט ל י

איך וווּין אין אַלט־שטאָט, עס איז זעקס קילאָמעטער ווייט פון וואַקאַל. איך
ווּין אין אַ שמאַל געסעלע, אין מזרח-קוואַרטאַל, אויף אַן אוזבעקישן הויף, וווּ
ס'וווינען בלוז פּליטיב, און איין אוזבעקישע משפּחה.

די קיביטקע, דאָס קליינע, ליימקע שטיבעלע מיינס, מיטן ליימיקן דיל, פאַר-
מאַגט אַ טישל, אַ בענקל און אַ פּריטשע אויף צו שלאָפּן. אין דער וואַנט איז פאַר-
ראַן אַ נישע, דאָרט האַלט איך מיינע עטלעכע ביכער און צייטונגען. ביים אַרויס-
נעמען פון דאָרטן אַ בוך, אַ צייטונג, דאַרף מען זיין גאַנץ פּאַרוזיכטיק, ווייל דאָרטן
באַהאַלטן זיך אויס די קליינע, גרינע, גיפּטיקע סקאַרפּיאַנען. זייערס אַ ביס איז
שעדלעך, דערפירט אַמאָל אויך צו טויט-פאַלן.

איצט וווּין איך איינער אַליין אין דעם שטיבל. עס האָט געוווינט מיט מיר
עטלעכע חדשים מיין חבר בערעלע שמאַיעוויטש, האָט מען אים לעצטנס מאָבילי-
זירט אין אַרבעטס-באַטאַליאָן און אוועקגעשיקט קיין אוראַל.

אין דער קיביטקע רעגנט אַריין, כאַטש מען האָט שוין נאָכאַמאָל פאַרקלעפּט
דעם דאַך מיט ליים און שעטשקע. עס איילט זיך מיר נישט אַהיימצונוי, אַ פּוילער
רעגן נעצט דורך די מלבושים. פונם ראַדיאָ-הילכער קעגנאיבער דעם רעגיסטאַן
הערט זיך איצט די פינפטע סימפּאָניע בעטהאווענס. קיינער הערט זי נישט. די
קלאַנגען פאַלן אַראָפּ אין די בלאַטיקע ריוועס. די דורכגייער טוליען זיך צו זייער
אייגענער וואַרעמקייט, שלעפּן זיך מיר און זוכן מיט די אויגן אויסצומיידן די
גרויסע קאַלזשעס. אויף די שטיגן פון אַ פאַרמאַכטן מאַגאַזין שטייט אַ רוסישער

ייד און פארקויפט רעפראדוקציעס פון דער קלאסישער מאָלעריי. די בילדער זיינען אוודאי פון ארכיוו פון דער עוואַקואירטער קונסט־אקאדעמיע.

עס באַקוקן די בילדער דריי יונגע שילער, פון די יידיש־רוסישע פליטים. זיי קלייבן אויס עטלעכע בילדלעך. איך וויל אויך קויפן עטלעכע רעפראדוקציעס און באַצירן די ווענט פון מיין אומעטיקער קיביטקע. מיין קאפיטאַל באַשטייט פון אַכט רובל, איך קלייב אָפּ דריי קאָפּיעס: „דזשאַקאַנדאַ“ פון לעאַנאַרדאָ דאַ ווינטשי, אַ פאַרטערט פון אַן אַלטער פרוי רעמבראַנדטס און אַ רוסיש בילדל, דוכט זיך ווער רעשטשאַניגס, וואָס שטעלט פאַר ווי אַ יונגע פויערטע זיצט אויף אַ וואָגן און טור ליעט זיך צו אַ קליין טרומנעלע. זי פירט איר קינד צו קבורה. איר מאַן טרייבט אָן דאָס פערד, ער זיצט אויסגעדרייט מיטן קאָפּ צו דעם טרומנעלע. אַן אומעטיק, שטימונגפול בילדל, פאַרוועבט אין דעם אומעטיקן, רוסישן פייוואַזש. איך באַצאַל דערפאַר זיבן רובל.

פאַר מיר גייען די דריי יונגע שילער, באַקוקן זייערע געקויפטע בילדלעך און שמועסן וועגן קונסט. זיי מוזן אוודאי אַליין זיין מאָלער. דאָס ערשטע מאָל הער איך אזאַ אינטעליגענטן געשפרעך פון אַזעלכע 15—16 יעריקע יינגלעך. איינער פון זיי פרעגט כסדר עקשנותדיק:

— וווּ האָבן מיר היינט אונזערע ריעפינס, ווערעשטשאַניגס, אַנטאַקאַלסקים? וווּ האָבן מיר היינט אונזערע פּושיקנס, לערמאַנטאַווס, טאַלסטאַים און טשעכאַווס? וווּ האָבן מיר זיי? פאַרוואָס זיינען זיי היינט נישטאַ? דעמאָלט זיינען מיר דאָך געווען אַ פינצטער, אָפּגעשטאַנען, האַלב־פּעאַדאַליש פּאָלק און דאָך האָבן מיר אַרויסגע־געבן אַזעלכע גרויסע, אומשטערבלעכע טאַלאַנטן. פאַרוואָס זיינען זיי נישטאַ אויך אין אונזער צייט? וווּ זיינען זיי?

מיך האָט איבעראַשט צו הערן אַזעלכע רייע רייד פון אַזעלכע יונגטלעכע, בשעת איך בין געוויינט צו הערן שוין פון עלטערע, סטודענטן, אַזעלכע שטייגער פראַגן ווי:

„איז אין פּוילן אויך פאַראַן עלעקטרי? זיינען אין וואַרשע אויך פאַראַנען טראַמוואַיען? מוז טאַקע יעדער אַרבעטער ביי איך, ביים אַרזייגניין אין פאַבריק, פריער אַ קוש טון די האַנט פונם דירעקטאָר? אין אייערע שולן און אוניווערזיטעטן לערנען דאָך נאָר די זין פון פּריצים און קאַפיטאַליסטן, טאָ פּונוואַנען קענען אייערע מענטשן, אַרבעטער, אויך שרייבן און לייענען?“

דער ניוואָ פון די סטודענטן, חוץ טעכנישן וויסן, איז זייער אַ נידעריקער. נאָר די קינדער פון אינטעליגענטע עלטערן, וועלכע קריגן אויך לערע און דערציאָנג אין דער אייגענער היים, פון די אייגענע עלטערן, זיי זיינען שוין בעסער אַריענטירט אין פראַגן פון ליטעראַטור, אַלגעמיינעם וויסן, האָבן מער אַנגוג וועגן דער איבעריקער וועלט און וועגן לעבן פון די אַמאָליקע יאָרן. איינער, אַן עלטערער סטודענט, האָט מיר אַמאָל דערקלערט. אַז עס איז איבערהויפּט נישט פאַראַן אויף דער וועלט אַזאַ זאַך ווי איינגעבוירענער טאַלאַנט. אַלץ איז נאָר לערע און איבונג. איבט מען אַ סך און גוט, איז מען אַ גוטער פּידלער, לערנט מען אַ סך און מען איבט זיך גוט, איז מען אַ גרויסער שרייבער. דער מענטש ווערט געבוירן אַ „טאַבולאַ ראַזאַ“, אַ ליידיק בלאַט, מען קען אויף אים אָנשרייבן אַלץ וואָס מען וויל. עס דעצירירן אויך די עקאַנאָמישע און פּאָליטישע פאַרעלמנישן, דעריבער טאַקע זיינען די גרעסטע קינסטלער און וויסנשאַפטלער אין דער וועלט — די סאָויעטישע.

הערנדיק אצינד דעם געשפרעך פון די דריי שילער, האָב איך געזעען אז איך האָב צו גיך געאורטיילט וועגן ניוואָ פון דער גאַנצער סאָוועטישער יוגנט. דענקען, גע- פילן, קריטיש טראַכטן, זיינען איינגעבוירענע אייגנשאַפטן און קיין שום רעזשים קאָן זיי נישט דערשטיקן אינגאַנצן.

די דריי בילדלעך וואָס כ'האָב איצט געטראָגן הינטער דער פּופיקע, האָבן דערציילט וועגן מענטשלעכער גאונות, גרויסער קונסט, וואָס איז, זעט אויס, נישט אזוי שטאַרק אָפהענגיק פון עקאָנאָמישע און פּאָליטישע באַדינגונגען. גייסט און טאַלאַנט זיינען פרימערערע עלעמענטן, קערנדיקע, וואָניקע. זיי האָבן אפשר אומ- זעבאַר, דאָס ערשטע און לעצטע וואָרט אינם היכל פונם גייסטיקן, מענטש- לעכן לעבן.

איך האָב די בילדלעך צעהאַנגען אויף די טונקעלע, נאַסע ווענט פון מיין קיביטקע. עס האָט מיר גלייך אויסגעזען, ווי איך וואָלט אַריינגעברענגט יום-טוב אין דעם שטיבל אַרײַן, אַריינגעפירט דעם יום-טוב אינדערוואָבן.

איך דאַרף זיך אַצינד, אייגנטלעך, צולייגן שלאָפן נאָך דער נאַכט, נאָר עס איז שווער. איך מוז געדענקען, אז איך האָב נאָר איין רובל אין מיין פאַרמעגן. קיין מיטאָג און נאַכטמאַל וועל איך שוין נישט קריגן, איצט הייבט זיך ווידער אָן אַלץ אויפסניי. איז סיווי קאָן איך נישט איינשלאָפן, נעם איך זיך צום לייענען פּושקין, „יעוועני אָנעני“.

אז אַנדערע וועלט, אַנדערע באַגריפן, אן אַנדער אַטמאָספּער. אפילו ריין אוי- סערלעך — דער רעקוויזיט, די קליידונג, קאַסטיומען; די שמועסן וועגן קונסט און ליבע, מוזיק, שאַרפזין, גייסטרייכקייט. וווּ וועט מען איצט געפונען אַזאַ טאַניאַ? אַלגאַ? וווּ זיינען די ליענסקיס און אַניעגנים? טאַניאַ טראָגט אוודאי איצט אַ וואַ- טענע פּופיקע און וואַטענע הויזן, איז אַ שאַפּער, ליגט אויף דער גאַס אונטער אן אויטאָ און פאַריכט די מאַשין, אין מיטן אַרבעט קנייפט זי אַרויס אַ שטיק ברויט פון טאַש, כאַפט אין מויל אַרײַן, שעלט דעם אויטאָ אין דער „זונהשער מאַמען אַרײַן“.

און אויב זי איז אפילו אַ לערערין אין אַ שולע? טאָ וואָס איז איר טרוים? קריגן אַ בעסערן פּאַיאָק, גומענע באַטעס, אַ רויטן בערעט, באַקאַנטשאַפט מיט אַ פאַרוואַלטער פון אַ שפּייזמאַגאַזין, אַדער מיט אַ נאַטשאַלניק. און וווּ איז דאָס סאַמעטענע קלייד אירס, דער ווייסער אַטלאַס, די געשטריקטע קרויעלעך אַרום האַלז, דער פאַרפומען-ריח, די עלעגאַנטע שפּראַך, איר צאַרטקייט און פאַרחלומט- קייט, די געפילן פון סובטלעך ליבע? וווּ איז דאָס אַלץ אַוועק? אויף וואָס איז דאָס פאַרטוישט געוואָרן? וועגן וואָס וואָלט איצט געזונגען אַלעקסאַנדער פּושקין? צי וואָלט ער היינט אויך געשריבן זיינע שאַרפע, בייסיקע עפיגראַמען אויף די היינטיקע „פירשטן“ און רעגירער?

אַבער צי איך וויל, צי איך וויל נישט, מוז איך אַוועקלייגן אין אַ זייט דאָס בוך „יעוועני אַניעני“, פאַרטרייבן די אַלע ווייטע און אַבסטראַקטע געדאַנקען, וויל עס הייבט אָן נאָגען דער הונגער. אַ ליעפּיאַשקע קאַסט שוין צוואַנציק רובל, וווּ פאַרשאַפט מען זיך ניינצן רובל? וואָס וועל איך עסן? וואָס וועט זיין מאָרגן?

מען מוז אראָפניין פון דער פריטשע, אַרויסגיין אין גאס און זוכן עפעס אַ
נייע אַרבעט. איך האָב זיך אָפט פאַרגענומען נישט אָפצולאָזן זיך, נישט פאַלן ביי
זיך, נישט אונטערגעבן און מיט אַלע כחות זיך דערהאַלטן ביים לעבן. די דייטשן
שטייען נאָך אַלץ ביי סטאַלינגראַד. גייען זיי ווייטער, איז דאָך סיי ווי אַלץ פאַר-
שפּילט, וועלן מיר אַלע יידן אומקומען. מען וועט אפילו נישט האָבן וווּ צו אַנט-
לויפן, מען וועט דאָס צומאָל נישט באַווייזן.

נאָר טאָמער געשעט פאַרט דער נס? מען וועט די דייטשן אָפהאַלטן און אפשר
אויך צוריקשטופן, קאָן מען דאָך נאָך האָפן אויף אַ לעבן, קאָן מען דאָך נאָך אַרויס
פונדאַנען אויך.

נאָר אויב דאָס לעצטע וועט נישט דערגרייכט ווערן, ווילט זיך איצט דערלעבן
צוליב דער גרויסער זאך, וואָס וואַקסט איצט אויס צום גרעסטן באַגער און טרוים
— צו דערלעבן די נקמה איבער די דייטשן! דערלעבן זייער מפּלה! איצט זעט עס
אויס ווייט און אוממעגלעך, איז דערפאַר נאָך שטאַרקער דער האַס, ברענט נאָך
מער דער באַגער. צו דערלעבן צו דעם גליקלעכן מאָמענט, צו דעם טאָג פון נקמה
איבער די דייטשע רוצחים.

דאס לעבן איז גרוי ווי א רוסישער שינער

ק א פ י ט ל א

סאמארקאנד איז אן אלטע, היסטארישע שטאָט. דאָ האָט אַמאָל דורכמאָר-
שירט דער זיגרייכער אלעקסאנדער מוקדון מיט זיינע היילות. די שטאָט ווערט דער-
מאָנט אין די מעשה'לעך פון „טוויזנט און איין נאכט“. דאָ איז אַמאָל געווען א
גרויסער האַנדלס-צענטער, וווּ ס'זענען זיך צונויפגעפאָרן סוחרים פון גאַנץ מיטל-
און קליין-אַזיע, צפון-אַפריקע און גריכנלאַנד. דאָ ליגט באַגראָבן דער גרויסער טע-
מערלאַן, (טימור-ליאַן, דער אייווערנער לאָמער), וואָס האָט אַמאָל באַהערשט כינע
און אינדיען (זיין קבר איז ערשט אויסגעפונען געוואָרן אין יאָר 1941). דאָ האָט
זיין כינעזישע פרוי ביבי כאַנום געלאָזט בויען ווונדערלעכע טעמפלען. דאָ האָט
זיין אייניקל אויסגעבויט מיט 500 יאָר צוריק דעם באַדימטן „רעגיסטאַן“, וואָס איז
געווען דער „מערדעס“, סעמינאַר, פאַר גייסטלעכע. די פיר טורעמס פונם רעגיסטאַן
זיינען געבויט פון העל-בלויע, פירקאנטיקע שטיינער. דער דאָזיקער בלויער קאָליר
איז געווען דעמאָלט דער סוד פון דעם כינעזישן כעמיקער און קינסטלער. נאָכן פאַר-
ענדיקן בויען דעם רעגיסטאַן, זאָל מען האָבן דעם קינסטלער אומגעברענגט, כדי ער
זאָל שוין פאַר קיינעם נישט פאַרטרויען דעם סוד פון דעם, מין פאַרב. עס ווערט גע-
האַלטן, אַז עד היום איז נאָך קיינעם נישט געלונגען צונויפצושטעלן דעם ניוואַנס
פון דעם אַרט בלויען קאָליר.

דער קופאַל פונם רעגיסטאַן איז סעלעדין. ווען עס באַשיינט אים די זון, עני-
טפערט ער מיט אַ פאַרכישופט פאַרבן-שפיל. די מאָלער זיצן דעמאָלט אויף די
אַרומיקע דעכער און ווילן איבערכאַפן אויף זייערע לייונטן אָט די פאַרבן-
סימפאָניע.

די אוזבעקן האָבן ליב געזאַנג, רויטע רויזן און פרויען. זייער גרויסער דיכ-
טער, וואָס האָט געלעבט מיט העכער 400 יאָר צוריק, אַלישער גאַוואַי, דער מחבר
פון „פאַרכאד וואַ שירין“, איז אויך געווען אַ וועלט-באַרימטער געלערנטער. פרויער
האָט ער געשריבן אין פערסיש, אַראַביש, דערנאָך איז ער אַריבער אויף דער
פאַלקס-שפראַך — אוזבעקיש.

אַלס פאַלק רעכענען זיך די אוזבעקן ערשט זינט זעקסהונדערט יאָר. איבער
אַלישער נאַוואַי אַמפערן זיך עד היום די פערסן, טאַדזשיקן און אוזבעקן. יעדער
צד טענהט:

„צו אונז געהערט זיין זשעני!“

די אוזבעקן שטאַלצירן אויך מיט זייער גרויסן אַסטראָנאָם פון יענער צייט,
אַולוג בעק, וועלכער זאָל האָבן געוואָרן אומגעבראַכט דורך די מאַכמעדאַנישע
גייסטלעכע. זיי האָבן אויך צעשטערט זיין אַבסערוואַטאָריע. מען האָט זי אויך אויס-
געגראָבן ערשט אין די לעצטע יאָרן.

זייערע קעניגן און הערשער זיינען געווען גלייכצייטיק גרויסע דיכטער. דיכ-
טונג האָט אין יענער צייט געהערט צו דער סאַמע העכסטער און ראַפּינירטסטער
קונסט. מיט דעם טיטל דיכטער זיינען באַקרוינט געוואָרן נאָר געצייילטע, אויסדער-
וויילטע. מען האָט באַדאַרפט קענען רעציטירן פון אויסנווייניק מינימום פיר טוי-

זנט שורות פון די אלטע מייסטער. די אייגענע שאפונגען האָט מען באַדאַרפט אַלע קענען פון אויסנווייניק. מען האָט אויך באַדאַרפט קענען ביו טויזנט פּאַלקס־שפּרוכן. די דיכטונגפּאַרם האָט געהאַט אירע שטרענגע, אָפּגעהיטענע געזעצן. באַליבט זיך נען געווען די צוויי־שורהדיקע „גאַזעלן“. די ערשטע שאפונגען פון אַ יונגן דיכטער האָבן באַדאַרפט זיין געווידמעט צו די עלטערע, לעבעדיקע דיכטער, געשריבן אין זייער סטיל און פּאַרם.

די אוזבעקן זיינען פּאַרליבט אין זייער לאַנד און גלייבן, אַז יעדער, וואָס האָט נאָר באַטרעטן די אוזבעקישע ערד, אויף וועמענס שיך עס איז נאָר אַרויף דער שטויב פון זייער ערד, וועט שוין קיינמאָל און אין ערגעץ נישט האָבן קיין רח, ביז ער וועט נישט צוריקקומען און ווידער באַטרעטן די זעלביקע ערד.

היינט אָבער איז אין סאַמאַרקאַנד שוין גאַנץ אַנדערש. נאָך שטייען יונגע אויז בעקנים אויפן מאַרק, זיי זיינען געקומען פון קישלאַק (דאָרה) עפעס איינקויפן און קוקן מיט שטוינונג אויף די קליינע שפּיגעלעך, וואָס עס פּאַרקויפט זיי דער אַר־טיסט משה ליפּמאַן. אָבער נעבן זיי שפּאַצירן שוין דורך יונגע, שטאַטישע אוזבע־קינס, וועלכע האַלטן רוסישע ביכער אונטער די אַרעמס, ביכער וועגן מעדיצין און דיאַלעקטישן מאַטעריאַליזם.

נעבן טראַקטאָר שטייען תּמעוואַטע אישאַקן (אייזלען) און צוזאַמען מיטן טאַנק, וואָס ריטשט זיך שנעל איבערן שאַסיי, גייט אין אַ זייט דער פּאַרטראַכטער האַרבאַטער קעמל.

די אלטע אוזבעקן, אין זייערע קאָלירטע כאַלאַטן און טיבעטעיקעס (כינעזישע היטעלעך), זיצן אין די טשאַיבאַנאַס, לייגן גרינעס טאַבאַק אונטערן צונג, דערציילן זיך מעשהלעך און אויפטוען פון זייער באַרימטן פּאַלקס־וויצלער מולאַ עפּענדי גאַ־טערעדין פון בוכאַראַ, שפּילן שאַך, שאַקלען אָפּט טרויעריק מיט די קעפּ און זיפּצן: „יאַמאַן, יאַמאַן!“ (שלעכט).

די יונגע אוזבעקן קליידן זיך שוין אויפן רוסישן שטייגער, פּאַרשורן די האָר אויף גלייכע קענטלעך, וויקלען ציגאַרעטלעך מאַכאַרקע, טרינקען „וואַדקאַ“ און זידלען זיך מיט דעם רוסישן „אין דער זונהשער מאַמען אַרין“.

סרוב פרויען טראָגן נאָך אַלץ פּאַראַנדזשאַס, פּאַרשטעלן די פּנימער מיט „טשאַטשוואַנס“ — געדיכטע שליערן פון שוואַרצע, פּערדישע עק־האַר. אין יאָר 1927 האָט שוין אַ פּרוי נישט געקאַנט אַרויסגיין אויפן גאַס אין אַ פּאַראַנדזשאַס. יונגע אוזבעקן, מיליציאַנערן און רוסישע זעלנער האָבן אַראָפּגעריסן די שליערס פון די פרויען, אוועקגעלייגט אויף דער ערד, אָנגעזאַמלט אַ גאַנצע קופּע און אונ־טערגעצונדן. עס איז דערגאַנגען צו געשלעגן און מאַרדן און די מאַכט האַט זיך געזעען געצווונגען אַרויסצוגעבן אַ פּאַראַרדנונג אָפּצושטעלן דאָס אַראָפּרייסן און פּאַרברענען די פּאַראַנדזשאַס. זי האָט דאָס פּאַרענטפּערט דערמיט, וואָס די באַס־מאַטשן־באַנדעס זיינען שוין ליקווידירט. די באַסמאַטשן (פּאַרטיזאַנער) פּלעגן אָפּטמאָל זיך פּאַרשטעלן, טראָגן פּרויען־מלבושים און פּאַראַנדזשאַס. איצט איז דאָס שוין נישט נויטיק. מען זאָל זיך באַנגונגען בלויז מיט אויפקלערן די פּרויען, אַרײַנציען זיי אין קאַמף קעגן די מוללאַס און רעליגיעזן פּאַנאַטיזם.

אין יענע יאָרן איז ליקווידירט געוואָרן דער אַראַבישער אַלפּאַכעט און מען האָט געצווונגען איבערצוגיין אויף לאַטיינישער שריפט. די אַלע, וועלכע האָבן זיך קעגנגעשטעלט דער פּאַראַרדנונג, זיינען ווי געהעריק באַשטראַפּט געוואָרן.

עטלעכע יאָר נאָכדעם, האָט מען אַרויסגעגעבן אַ געזעץ, אַז דער לאַטיינישער אַלפֿאַבעט מוז פֿאַרטוישט ווערן אויף דעם רוסישן. דעם פֿריערדיקן אויפֿטו מיט לאַטיין האָט מען געהאַלטן פֿאַר אַן אַקט פֿון סאַבאַטאַזשניקעס, וועלכע זיינען גע- ווען אונטער דער השפּעה פֿון דעם ניי־טערקישן נאַציאָנאַליזם. די, וועלכע האָבן זיך איצט קעגנגעשטעלט דער נייער פֿאַראַרדנונג, זיינען ווי געהעריק באַשטראַפט גע- וואָרן.

אין יאָר 1937 האָט די רייניקונג אויך דאָ אָנגעמאַכט אַ חורבן. מען האָט דער- שאָסן זייער פֿירער, אַן אַלטן רעוואָלוציאָנער און באַלשעוויק, אַ חבר פֿון לענינען נאָך פֿון די אַמאָליקע יאָרן. מען האָט אויך דערשאָסן זייער באַליבטן דיכטער טולפּאַז (דער קלאַגער).

אויף דער גאַס, אין די עפֿנטלעכע ערטער, ווען מען קוקט אויבערפֿלעכלעך, זעט מען נאָר מערסטנס דעם אוזבעקישן המון: גיריקע, צעווילדעוועטע, אָפֿנאַרער, שיכורים, כולִינאַנעס. פֿונקט ווי זיי דאַכט זיך אויס, אַז די „פּוילישע“ זיינען נאָר בעטלערס, ספּעקולאַנטן, פּוילענצער, אונזערע פֿרויען — „דזשאַלאַב'ס“ (פּראַסטיר טוטקעס).

עס האָט באַדאַרפט נעמען אַ לאַנגע צייט, ביז די אוזבעקן און די יידן האָבן זיך נענטער באַקענט. שוין אויפֿגענומען געוואָרן אַלס געסט ביי זייערע טויעס (שמחות) און ביידע פעלקער האָבן דערזעען, אַז מען טאָר נישט אורטיילן גיך און אויבערפֿלעכלעך, לויט די מענטשן וואָס מען טרעפט צופֿעליק אויפֿן גאַס אָדער באַזאַר. אַז ביי זיי, ווי ביי אונז, זיינען פֿאַראַן אָרנטלעכע, צניעותדיקע, לייטישע מענטשן, מיט מאָראַל און קולטור. אַז נישט אַלע ווערן מיטגערין מיט דעם נישט- ריינעם שטראָם, וואָס געוועלטיקט אויף דער שמוציקער און פֿאַרהושכטער גאַס. דעם גרעסטן דרך ארץ האָבן זיי באַקומען פֿאַר אונזערע פרומע יידן.

דאָס איז געווען אין דער זעלבער צייט, ווען ביינאַכט איז מען נישט געווען זיכער מיטן דורכגיין אַ גאַס, ווען מען איז באַפֿאַלן און אויסגעטאַן ביז נאַקעט, יעדן דורכגייער. יעדן פּרימאַרן האָט מען געפֿונען אויף די גאַסן דערשטיקטע און צעשמאַקענע. אין יענער צייט, ווען עס האָט נאָך אַלץ געבושעוועט דער טיפּוס, ווען מען האָט געלעבט אין פֿחד פֿאַרן הונגער־טויט, כאַנדיטישע אָנפֿאַלן און דייטשן אַנגריף.

ק א פ י ט ל ב

איך אַרבעט ביים גראַבן ערד, מיטן קאַלך, טראָגן ליים און ציגל. דער „פּוילי- שער פֿונקט“ בויט נאָך אַ קינדערהיים אונטערן שטאַט. עס איז ווינטער, יאָ- נואַר 1943.

מען דאַרף אויפֿשטיין פֿאַרטאַג, ווען עס הויבט נאָך אָן צו גרויען, און גיין דריי קילאָמעטער הינטערן שטאַט, ביז צום ציגל־זאַוואַד. מען פֿאַרדינט 20 רובל פֿאַר אַ טאַג אַרבעט, דאָס איז אַ הויכער לויין. פֿאַר שוואַרצער אַרבעט פֿאַרדינט מען נישט מער ווי אַכט רובל אַ טאַג. אָבער פֿאַר צוואַנציק רובל קריגט מען צו קויפֿן קוים איין לעפּיאַשקע (אַ פֿלעצל). ביים סוף חודש דאַרפֿן מיר באַקומען אַ שפּייז־פּאַיאַק. די פֿאַר הונדערט גראַם ברויט אַ טאַג וואָס מען באַקומט אויף די קאַרטן, גענוגענען

קוים אויף איין מאַלצייט. אָבער אויך די פירהונדערט גראַם ברויט איז שווער צו באַקומען, מען דאַרף שטיין אין אַטשערעד עטלעכע שעה און גראַד אין דער אַר- בעטסצייט. די צוואַנציק רובל קריגט מען נישט באַצאָלט יעדן טאָג, מען דאַרף וואַרטן צוויי וואָכן. איז געלונגט דערווייל צו באַרגן ביי אַ פריינט, עסט מען אָפּ אַ פלעצל דורכן גאַנצן טאָג, קריגט מען אָבער נישט אַזאַ הלוואַה, קומט אויס אַרויס- צוגיין צו דער אַרבעט אַ ניכטערנער, אַפאַרבעטן ביז פאַרנאכט און צוריק אַחימ- ניין אַ ניכטערנער.

צווישן צוועלף און איינס איז אַן איבערייס, מיטאַג-צייט. דאָן קאָן מען גיין אין אַ טשאַיכאַנאַ און קויפֿן אַ טשיניקל טיי. עס קאָסט דריי רובל, אַ גרעסערס — פינף רובל. עס איז פאַראַן אין שכנות אַ סטאַלאָוקע פאַר די אַרבעטער פונם ציגל- זאוואַד, אָבער מיר האָבן נישט קיין רעכט דאָרט צו עסן. אַלס קוד-פאַרוואַלטער איז דאָרט אַנגעשטעלט רויזנשמיד פון וו., געווען אַמאָל אַ גרויסער גביר, אַ באַ- קאַנטער געזעלשאַפֿטלעכער עסקן. ער זאָגט מיר צו, אַז דעמאָלט ווען דער דירעק- טאָר וועט נישט זעען, וועל איך קאָנען קריגן דאָרט אַפּצוועסן אַ שיסעלע זופּ, עס קאָסט בסך-הכל איין רובל.

עטלעכע מאָל איז מיר געלונגען צו באַקומען אַזאַ שיסעלע זופּ. עס איז איי- גנטלעך בלויז אַביסל געקאָכט וואַסער, מיט אַ פאַרבלאַנדזשעט שטיקל קאַרטאָפֿל, אָדער האַלבן לעפל קאַשע. עס דערוואַרמט אָבער און מאַכט אויס ביליקער פון טיי. אָבער דעם זכות האָב איך נישט געקאָנט האָבן יעדן טאָג. איז דער דירעקטאָר נישט געווען, האָט ער באַדאַרפט באַלד אַנקומען, האָט געקאָנט דורכגיין דער בוכהאַלטער. רויזנשמיד, כאַטש ער איז געווען גאַנץ נאָנט מיטן דירעקטאָר און בוכהאַלטער, ווייל ער, אַלס פאַרוואַלטער פון דער קוך, האָט באַדאַרפט זעען וואָס מער אַפּצו- שפּאַרן פון די פּראָדוקטן פאַר דער סטאַלאָוקע, כדי מען זאָל עס ביינאַכט אַרויס- פירן אין געהיים און פאַרקויפֿן צו די שפּעקולאַנטן פון שוואַרצן מאַרק.

רויזנשמיד איז דערין נישט שולדיק, דאָס איז זיין „אויפגאַבע“ אַלס קיך- פאַרוואַלטער, אַנדערש וואָלט אים דער דירעקטאָר גלייך באַזייטיקט. ער באַקומט טאַקע דערפון אויך אַ קליינעם חלק, אָבער ער איז געצוונגען דאָס צו טאָן. רויזנ- שמיד איז נישט נאָר קוד-פאַרוואַלטער, ער דאַרף אויך אָנטרייבן אַ קעמל מיט די פּראָדוקטן, וואָס מען קויפט אין די קאַלכאַזן. ער דאַרף אַליין אַמאָל אויך טראָגן אַ זעקל. ער זעט נישט אויס בעסער פון אַלע אַנדערע „ביעזשענצעס“, אין אַ וואַטאָוער פּופיקע, אין צעריסענע הויזן, שמוציג, פאַרשוואַרצט. אָבער פאַרדאָס איז ער פאַר- זיכערט מיטן ביסל עסן פאַר זיך און זיין פאַמיליע.

אינס ציגל-זאוואַד אַרבעטן אוזבעקישע פרויען און בעזפּריזאָרנע (היימלאָזע) קינדער. זיי האָבן איבער זיך אַלס פּאָליטישן לייטער אַן עלטערע פּריילין פון קיעוו, אַן עוואַקואירטע. איר עוברה באַשטייט אין אַכטונג געבן אויף די פרויען און קינד- דער, אויפפאַסן ווי אזוי זיי אַרבעטן, אונטערטרייבן, אָנשרייען און דיסציפּלי- נאַריש באַשטראַפֿן ווען זיי פּאַלגן נישט אירע פאַראַרדנונגען. מיטאַג-צייט קומט דאָ אַהער דער פּריילינס מוטער און עסט מיט איר צוזאַמען דאָס מיטאַג.

ביים בויען די קינדערהיים זיינען אָנגעשטעלט דרייסיק אַרבעטער, אַלע פּויר- לישע יידן, חוץ עטלעכע רוסישע מייסטערס. טייל אונזערע האָבן נישט וווּ צו וווינען, בלייבן זיי דאָ נעכטיקן אין דעם נאָכנישט פאַרטיקן הויז. אַלס וועכטער איז דאָ אָנגעשטעלט אַן עלטערער ברודער פון דעם באַקאַנטן לאָדזשער אַרטיסט

שמואל קוטנער. ער זינגט פאר אונז זיין ברודערס קופלעטן און באווייזט יענעם פאטאגראפיע. ער באווייזט זיך אויך מיט זיין זאמלונג פון פאסט-מארקעס, ער איז א ליידנשאפטלעכער פילאטעליסט. דער ערגסטער טאג וועט זיין ביי אים — זאגט ער — דעמאלט, ווען ער וועט מוזן פארקויפן די מארקעס. איצט מוז ער עס נאכנישט טוען, כאטש ער איז שוין געשוואָלן, איז אָן שײַך, אַרומגעבונדן די פּיס מיט שמאַ-טעם און ליידיג כּסדר פון געהעכערטער טעמפּעראַטור.

איך האָב אים געבעטן, אז אויב ער וועט האַלטן ביים פאַרקויפן די פּאָסט-מאַרקן, זאָל ער איבערלאָזן פאַר מיר איינע, אַ מאַרקע פון ביראַבידזשאַן. ווי איך וועל נאָר באַקומען אויסגעצאָלט דעם לויין, וועל איך זי ביי אים אָפּקויפן, באַדאַי געבן אים אַ בעסערן פּרייז ווי אַן אַנדערער. איך האָב פאַר אַזאַ מאַרקע אַ באַ-זונדערן אינטערעס.

ער האָט נישט באוויזן צו פאַרקויפן די מאַרקעס. מען האָט אים ביינאַכט געמוזט אָפּפירן אין אַ שפּיטאַל און אויף צומאַרגנס האָט ער שוין נישט געלעבט. זיינע קופּלעטלעך האָט מען ביי דער אַרבעט ווייטער געזונגען.

עס איז מיר געוואָרן וואָס אַמאָל שווערער צו טראָגן די ציגל און גראַבן ערד. הונגעריק, דורכגעפרוירן, פאַרקילט, נישט אויסגעשלאָפן. די לאַפּאַטע פּאַלט שוין אָפּטער פון די הענט אַרויס. נאָך אַ טאָג, נאָך אַ טאָג און איך וועל אויך אַזוי פּאַלן.

עס זיינען ווידער אָנגעקומען ידיעות וועגן אַוועקגעשטאַרבּענע באַקאַנטע. ישראל טראַנק, דער יונגער היסטאָריקער און עסייאַיסט איז געשטאַרבן אין סיק-טיוואַר. אין לענינאַבאַד (טאַדזשיקיסטאַן) איז געשטאַרבן דער באַוווינטער אַר-בעטער-טוער, לאַנגיעריקער פּאַרזיצער פון וואַרשעווער טעקסטיל-פאַריין, אָנפירנ-דיקער קאָמוניסט — אברהם ראָזענפּעלד.

פאַרן טויט האָט ער נאָך באוויזן צו ווערן משוגע. ווען ער איז אין האַרבסט 1939 אָנגעקומען פון וואַרשע מיט זיין פרוי און קינד קיין ביאַליסטאָק, איז ער באַלד געוואָרן פירער פונם פאַריין פון געוועזענע פּאָליטישע אַרעסטירטע. ער האָט אויך דערפילט זיין פאַרטייאַישן חוב דערמיט, וואָס ער האָט אָנגעוויזן אין נקווד אויף עטלעכע מענטשן, וועלכע זיינען אין וואַרשע געווען באַקאַנט אלס טראַג-קיסטן. מען האָט יענע גלייך איינגעזעצט. אין יאָר 1940 האָט שוין אברהם ראָז-זענפּעלד זיך אָפּגעזאָגט אָנצונעמען סאָויעטישע בירגערשאַפּט. ער האָט אויפגע-הערט רעדן מיט זיינע חברים און באַקאַנטע, געשוויגן, זיינע אויגן זיינען געוואָרן שטאַרע, אויפגעריסענע. ער איז געווען שטענדיק אַ פּאַנאַטישער קעמפּער. זיין הויכע און ברייטע פיגור, זיינע האַרטע בלאַנדע האָר האָבן נאָך אונטערגעשטראַכן זיין פאַרביסניקייט. אַ מענטש אָן סענטימענטן, אָן אָפוויכונגען, אַ פאַרהאַרטע-וועטער קאָמוניסט, שטרענג און ברוטאַל צו יעדן אידעאָאישן קעגנער, וועלכער האָט נישט אנערקענט דעם גרויסן און דערהויבענעם אמת פון זיין פאַרטיי.

דעם 30 יוני 1940 האָט מען אים דעפּאַרטירט אין אַ פּאַסיאַלעק צוזאַמען מיט זיין פרוי און קינד. אין אויגוסט 1941, נאָך דער אַמנעסטיע, ווען זיי זיינען

געפארן מיט אן עשאלאָן קיין אזיע, איז דאָס קינד זייערס געשטאָרבן אויפן וועג,
אין וואַגאָן. אין אַ קורצער צייט אַרום איז געשטאָרבן זיין ווייב.
אברהם ראָזענפעלד האָט זיך פאַרלאָזט אַ לאַנגע באַרד, זיך אוועקגעשטעלט
אויף די גאַסן פון לענינגאָבאד און געבעטלט. ער האָט גענומען רעדן אומפאַר-
שטענדלעכע רייד, מורמלען און ווייזן מיטן פינגער:

— קברים, בלויו קברים אַ ריי,

באַגראַכן כ'האָב דאָ אַלע דריי.

און ווען מ'האָט אים אָנגעקוקט פּרעננדיק מיטן בליק, האָט ער צוגעמורמלט
דעם סוף זאָץ:

— דאָס ווייב! דאָס קינד!!! די אידיי!!!

באַלד האָט ער דאָס פאַרזינגען מיט האַלבע טענער און האַלבע ווערטער פון
„אינטערנאַציאָנאַל“, אַביסל פאַרענדערט:

— איך וועל זיין — שוין דער לעצטער!

דאָס וואָרט „לעצטער“ האָט ער לאַנג געצויגן, וואָס אַמאָל פאַמעלעכער און
אויסגייענדיק. דערנאָך זיך צעשריגן, צעלאַכט. ער איז אַראָפּ פון זינגען. מ'האָט אים
אוועקגעפירט אין אַ שפּיטאַל אַרײַן. ער האָט זיך אָפּגעמאַטערט דאָרטן אַ שטיקל
צייט און אויסגעוואַנגען.

איך שלעפּ זיך פון דער אַרבעט אַ מידער און אויסגעשעפטער. די פּיס שטעלן
קוים די טריט, וואַקלען זיך, ברעכן זיך אײַן. מיר דוכט זיך אויס, אַז יעדער ראָוו,
יעדע קופּע מיסט, יעדעס שטיקל ערד ווינקט צו מיר און רופּט:

„שוין גענוג געשלעפט זיך, גענוג געמאַטערט, וועסט סײַווי נישט דערציען.
לייג זיך אוועק אַטאַדאָ, אַט דאָ, ביסט דאָך שוין מיד, וועסטו זיך אָפרוען. קום,
לייג זיך צו, איך וועל דיך אַרומטוליען מיט ליבע, וועסטו רואיק אויסגיין, אָפרוען,
שוין גענוג, גענוג, אַט דאָ לייג זיך אוועק, אַט דאָ, דאָ!“

ווען איך בין פאַרט דערקראַכן ביז צו דער טיר פון מיין קיביטקע, איז
אַרויסגעלאָפּן אַ יידישע שכנהטע און מיר אַנטקעגננעשריגן מיט פּרייד:

— עס איז דאָ! עס איז דאָ!

און זי האָט געפאַכעט אין דער האַנט מיט אַ צעטעלע. עס איז געווען אַ
מעלדונג פון דער פּאַסט, אַז עס איז פאַר מיר אָנגעקומען אַ פעקל מיט פּראָדוקטן
פון פּאַלעסטינע.

דאָס געדרוקטע צעטעלע האָט געפלאַטערט אין איר האַנט ווי אַ טויב, וואָס
ברענגט אַ שריפט מיט אַ גוטער בשורה פון אַ גרויסן נצחון.

ק א פ י ט ל ג

דער יונגער דיכטער פון ליטע און בערעלע שמאַיעוויטש זיינען צוריקגעקור-
מען פון דעם אַרבעטס־באַטאָליאָן.

דער ערשטער איז צוריקגעקומען דער דיכטער. ער איז אַלע יאָרן געווען אַ

קאמוניסט. ווען עס איז אריין די רויטע ארמיי אין זייער שמאט, איז ער געוואָרן אַ מיליציאָנער. אין יוני 1941 האָט ער באַוווּזן זיך צו עוואַקואירן קיין סאַמאַר קאַנדר. ער אַרבעט דאָ אין אַן אַרטעל פֿון טשעמאַדאַנען. אזויווי פֿון דער אַרבעט האָט ער ווייניק פֿאַרדינט, האָט ער זייטיק צוגעהאַנדלט. ער האָט זיך באַקאַנט גענטער מיט די דירעקטאָרן, פֿאַרוואַלטערס פֿון די אַרטעלן, געמאַכט מיט זיי אָפֿט אַ כּוּסח, ביז ער איז געוואָרן „אַן אייגענער“. ער האָט אָפֿגעקויפֿט ביי זיי די רויט מאַטעריאַלן, לעדער, פֿאַרשטעקט עס הינטער דער פּופּיקע און אַוועק דערמיט צו זיינע אָפֿנעמער עס פֿאַרהאַנדלען.

ער האָט זייער שנעל געכאַפֿט דעם שניט פֿון „בלאַטע“ גענג, זיך אָנגעהויבן קליידן ווי אַ נאַטשאַלניק, רעדן מיט זייער סטיל און לשון און גענומען גוט פֿאַר דינען. קאָמוניזם אינטערעסירט אים שוין נישט, ער רעדט נאָר וועגן דעם דער-מאַלט, ווען ער איז אין געזעלשאַפֿט פֿון די נאַטשאַלניקעס. ביים טרינקען און שליסן לינקע געשעפטלעך, פֿלאַפֿלט מען אויך אַביסל די קאַזיאָנע רייד. ביי וואָס ער האַלט זיך נאָך יאָ פֿאַרעקשנט, דאָס איז זיין אַטעאיזם. ער האָט הנאה צו חוּקן פֿון זיינע באַקאַנטע, וואָס האָבן דאָ אזוי פֿאַרלוירן די קעפֿ, אַז זיי זיינען געוואָרן בעל־יתשובֿהס. זיין קאַלטער אַטעאיזם, זאָגט ער, וואַרעמט אים נאָך מער ווי די וואַרעמע, רעליגיעזע צעקראַכנקייט. ער איז, זאָגט ער, אַ האַרטער, טרוקע-נער ליטוואַק, אַ „מתנגד“, דאַקענן די פּוילישע יידן זיינען אַלע גענייגט צו חסיד דישיע גענג. זיי פּאַלן לייכט אַריין אין עקסטאַז און ווערן באַהערשט פֿון ראָמאַנ-טיש־צעפּלויגענע שטימונגען. ער איז אַליין אַ דיכטער, אָבער גלייכצייטיק אַ ראַי-ציאָנאַליסט.

ווען מען האָט אים מאָביליזירט אין אַרבעטס-כאַטאַליאָן, האָט ער געהאַט ביי זיך אַ היפּשע פֿאַר טויזנט רובל, געווען נישקשה באַקליידט. ער איז אָפֿגעווען אין אוראַל צוויי חדשים. געאַרבעט אויף דער באַן ביים איבערלאָרן אייזן אין די וואַגאַנען. איבער דער גאַנצער צייט געוויינט אין אַ משאַוואַנאָן, געשלאַפֿן אין אַנטוּעכץ, פֿאַרלוויזיקט געוואָרן, נישט דערעסן, געוואָרן אָפֿגעשוואַכט, עס איז זיי פֿאַרמיאוסט געוואָרן דאָס לעבן.

זיי האָבן געזעען ווי אייניקע פֿאַרשווונדן פּלוּצים פֿון דער אַרבעט, באַקומען אַרויס פֿונם דאָקטער קראַנקהייטס-ביולעטינען. זיי האָבן אויך אָנגעהויבן זוכן אַ וועג ווי אזוי זיך צו באַפֿרייען.

זיי האָבן דעם וועג צום דאָקטער, נאַטשאַלניק און אַלע איבעריקע אָנפירער — געפונען. נאָר געמוזט דערפֿאַר אַוועקגעבן דאָס ביסל מזומן, זייגערל. די שטיוול און די גוטע מלבושים איינטוישן אויף אַ וואַטענע פּופּיקע און וואַטאַווע הויזן. צו דעם אַלעמען האָט ער נאָך באַדאַרפֿט טוישן דעם נאָמען. עס איז אים געלונגען און ער האָט זיך פֿון דאָרט אַרויסגעקראָגן.

ווען ער איז איצט, פֿאַרטאָג, אַריינגעפּאַלן צו מיר אין קיביטקע, איז אים נישט געווען לייכט צו דערקענען. ער קומט איצט פֿון באַן. ער איז הונגעריק, דורכגעקלעטערט, אין אָפֿגעריסענע מלבושים, אויסגעמוטשעט, נישט אויסגע-שלאַפֿן, איבערגעשראַקן.

איך האָב זיך דערפֿרייט מיט אים, מכבד געווען מיט אַ שטיקל ברויט און געקאַכט וואַסער, אים אַוועקגעלייגט אין בעט, אים אויסגערעדט זיין שרעק, באַ-רויאַקט אים.

זיין געמיט-צושטאנד און שטימונג זיינען אזעלכע קלאַגעדיקע, אז ער האַלט אין איין שעפטישען:

— גאָט צו דאַנקען, גאָט צו דאַנקען, גאָט האָט מיר געהאַלפֿן, זאָל ער מיר ווייטער העלפֿן! איך קאָן נאָך דאָ דורכפאַלן, איך בין אויף אַן אַנדערן נאָמען, מען קען מיר דאָ, איך וועל אַנטגיין פֿון שרעק, ער מוז מיר העלפֿן, נאָר ער קאָן מיר העלפֿן, אוי, גאָטעניו, גאָטעניו!

איך האָב פֿאַר אים פֿאַרבאָרגן מיין שמיכל. איך האָב געפֿילט אין זיינע רייד אַ בייגעשמאַק. שוין צופֿיל געפֿאַלנקייט, שוין צופֿיל זיך איינגעבראַכן. אזעלכע רייד פֿון זיין מויל האָבן מיר אויסגעקוקט נישט נאַטירלעך און אפֿילו דערווידער־דיק. אָבער אין אזאַ פֿאַל טאָר מען זיך נישט דערלויבן צו זיין נישט־לאַנגיש, נישט קוקן אויף אים פֿון אויבן־אַראָפֿ. איך זיך אויפֿן בעט, גלעט אים, טרויסט אים:

— באַרואיקט איך, שרעקט איך נישט, עס וועט נאָך אַלץ זיין גוט, נאָר זיך נישט פֿאַרלירן, נאָר זיך נישט איינברעכן, בטחון און גלויבן זיינען אַ גוט געווער קעגן שרעק, עס וועט נאָך זיין גוט.

אין עטלעכע טעג אַרום איז געקומען פֿון אוראַל דער צווייטער חבר, וואָס איז געווען מיט אים צוזאַמען, בערעלע שמאַיעוויטש. ער איז אויך אין אזאַ מצב און ענלעכן געמיט־צושטאנד.

שמאַיעוויטש איז אויך געווען אַן אַקטיווער קאָמוניסט אין פּוילן. כאָטש ער איז געוויינט געווען שטענדיק צו דערפֿאַלן אין לעבן, דערפֿאַלג ביי פֿרויען, ליב געהאַט גוט אָפּצועסן, שוין זיך קליידן, אָבער געווען אויך איבערגעגעבן צו זיין אידעאַל, אַנטיילגענומען אין קאָנספּיראַטיווער, קאָמוניסטישער טעטיקייט, אַ קורצע צייט געזעסן אין טורמע. עס האָט אים געמערט זיין אייגענע מאַמע. עס איז איר נישט אָנגעשמאַנען אין יחוס, אַז איר זון זאָל זיך פֿאַרנעמען מיט „לאַך־בוזעוואַטע“ שטיק און זיך חברן מיט די שניידערס און שוסטערס.

שמאַיעוויטש האָט זיך דאָ אַנטוישט אין אַלע אידעען. ער האַלט, אַז מען דאַרף נאָר גוט אָפּעסן, שוין זיך קליידן, פֿאַרברענגען מיט פֿרויען און לייענען פֿון צייט־צורייט אַ גוט בוך. ער האָט ליב די דיכטונג פֿון משה לייב האַלפֿערן. ער געדענקט אפֿילו פֿון אויסנווייניק זיינע עטלעכע סטראָפֿן, וועלכע ער ציטירט ביי יעדער געלעגנהייט. אין די פֿאַר סטראָפֿן רעדט זיך וועגן דער נישטיקייט פֿון דער וועלט, הבל הבלים, אַז עס איז נישט כּדאי די מי פֿון לעבן.

שמאַיעוויטש טייטשט עס זיך אויס, אַז דאָס מיינט — כאַפּ אַריין וואָס דו קאָנסט נאָר, לעב אַ גוטן טאָג, קימער זיך נישט און דאָגה נישט וועגן אַלע איבע־דיקע זאַכן, באַגונגן זיך מיט די קליינע, טאָג־טעגלעכע הנאות, נעם אַלץ אזוי ווי עס גייט און נויץ אויס יעדע געלעגנהייט.

ער האָט אַ שנאה צו דעם רעזשים דאָ — נאָר צוליב איין קלייניקייט:

ער האָט געמוזט דאָ ווערן אַ גנב.

ער האָט געאַרבעט אַלס בריגאָדיר אין אַן אַרטעל. יעדן טאָג האָט ער פֿאַר־שטעקט אַ פֿאַר זוילן אין די שטיוול, איבערגעקויפט דעם הימער ביי דער טיר און זיי אַרויסגעטראָגן צום פֿאַרקויפֿן. עס פּייניקט אים, זאָגט ער, דאָס געוויסן... ער איז אַ שמאַלצער מענטש, אזויפֿיל יאָרן טריי געדינט אַן אידעאַל און איצט מוז ער זיך פּילן געפֿאַלן, זיין אַ פּשוטער גנב, באַרויבן זיין אייגענע, פֿראַלעטאַרישע

מלכה. דערפאר — זאגט ער ווייטער — זוכט ער צו טאן טובות זיינע באקאנטע, געבן זיי הלוואות, מכבד זיין מיט א מאַלצייט, ווייל דאָרדך ווערן יענע אויך שותפים צו זיין פאַרברעכן. דאָס מאַכט אים לייכטער זיין געוויסנדיגן.

זיין פרוי און די צוויי קינדער זיינען פאַרבלויבן אין כערסאָן. ער איז דע-מאָלט געווען מאָביליזירט אין אַרבעטס-באַטאַליאָן, געגראָבן אַקאַפּעס. ער האָט אין דער לעצטער מינוט באַוווּזן זיך צו עוואַקואירן, זיין פרוי און קינדער שוין נישט.

קיין כערסאָן איז ער געהאַט אָנגעקומען פון פּוילן נאָך סוף יאָר 1939. ער איז אַריין אַרבעטן אין אַן אַרטעל, אָבער נישט פאַרדינט גענוג אויף צו עסן פאַר זיך און זיין געזינדל. ער איז אַ גוטער פאַכמאַן, אַ צושניידער, געלעבט בעסער פון אַלע אַנדערע אין דעם אַרטעל, דאָך האָט ער און זיין פאַמיליע אונטערגעהונגערט. ער האָט באַמערקט, אַז די אַנדערע אַרבעטער דאָ זעען נישט שלעכט אויס, זיינען גוט דערנערט און נישקשהדיק געקליידט. ער האָט אָנגעהויבן זיך אַרומקוקן, שנאַפן, אויספרעגן, ביז ער איז געוואָר געוואָרן: אַלע אַרבעטן ביינאַכט ביי זיך אינדערהיים. מען פאַרשטעלט די פענצטער, מען פאַרשליסט די טיר, אויפן הויף שטייט ווער און טוט אַכטונג עס זאָל נישט פּלוצים אָנקומען קיין קאַנטראָלער פון פינאַטדעל (פינאַנס-אַפּטיילונג). מען אַרבעט און מען פאַרדינט אויף פרנסה.

ביים אָנקומען קיין כערסאָן האָט שמאַיעוויטש אַלעמען דערציילט, אַז ער איז אין פּוילן געווען אַ קאָמוניסט. ער איז אַוועק אין שטאַטישן פאַרטיי-קאָמיטעט זיך מעלדן. מען האָט גערופן אַ מיטאַרבעטער פון דער כערסאָנער צייטונג און ער האָט געהאַט מיט אים אַן אינטערוויו.

אויפצומאַרגנס איז געווען פאַרעפנטלעכט זיין בילד און דער שמועס מיט דעם פּוילישן קאָמוניסט שמאַיעוויטש, וועלכער האָט געשמאַכט אין די פּוילישע תּפּיסות, שטענדיק געווען אַרבעטסלאָז און געהונגערט.

היות אָבער שמאַיעוויטש איז אין אמתן געווען אין פּוילן אַ מייסטער פון אַ קליין פאַבריקל, געהאַלטן עטלעכע אַרבעטער, גוט פאַרדינט און גוט אויסגעזען, די, אויסגעפאַשעט, איז אונטער זיין בילד אין צייטונג געווען צוגעשריבן, אַז דאָס איז שמאַיעוויטש נאָך געשוואָלן פון דעם כסדרדיקן הונגען אין פּוילן.

ער האָט זיך געווענדעט צו עטלעכע מייסטערס אין זיין אַרטעל, אַז מען זאָל אים צונעמען אויף פריוואַטער, ביינאַכטיקער אַרבעט אין שטוב. ער איז אַ גוטער פאַכמאַן און עס פעלן דאָך אויס אַזעלכע בעל-מלכות, ער וואָלט זיי רעכט צונויץ געקומען און וואָלט אַליין אויך פאַרדינט אויף פרנסה.

קינער האָט אים אָבער נישט געוואָלט צונעמען. יעדער האָט אים אָפּגעזאָגט, אויסגעזוכט תּירוצים, אַז זיי אַרבעטן נישט אינדערהיים, דאַרפן נישט קיינעם, ווייכן נישט פון וואָס צו זאָגן.

אין אַ צייט אַרום איז ער געוואָר געוואָרן, אַז פון איין באַלעמעלאַכע צום צווייטן איז געגאַנגען דער פאַראַל:

„נישט אָנעמען שמאַיעוויטשן, זיך היטן פאַר אים, ער איז אַ קאָמוניסט!“ טייל פון זיי זיינען אַליין אויך קאָמוניסטן, פאַרטיי-מיגלידער, אָבער זיי פאַרשטייען שוין ווי אַזוי זיך צו פירן, שמאַיעוויטש איז אָבער אַ קאָמוניסט פון פּוילן, — אַ „גרינער רויטער“ — ער נעמט עס ערנסט און פאַר אַזעלכן דאַרף מען זיך היטן.

שמאיעוויטש האָט דערנאָך אַליין פאַרליינט אַ געהיים וואַרשטאַטל ביי זיך אין שטוב. זיין פרוי איז געשטאַנען פאַרן טויער און אַכטונג געגעבן. בייטאָג האָט ער געאַרבעט אין אַרטעל און ביינאַכט אין שטוב, פאַר זיך. ער האָט פאַר דינט אויף עסן און טרינקען פאַר זיין ווייב און קינדער.

איצט ווייסט שוין שמאיעוויטש ווי אַזוי זיך צו פירן, ווי אַזוי צו רעדן, זיך האַלטן, אַן עצה געבן, ער איז שוין, זאַגט ער, אויס יאָלד. ער האַסט יעדע אידעע, האָט פיינט אַלע, וועלכע רעדן נאָך וועגן אידעען, קאָמוניסטישע, סאָציאַליסטישע, ציוניסטישע, צי סתם וועגן מאַראַל און יושר, אַלצאיינס, מען דאַרף שפּיען אויף דעם אַלעם, ווייל „ווי זינט דאָרט משה לייב“...

איצט, נאָכן צוריקקומען פונם אַרבעטס-באַטאַליאָן אין אוראַל, איז ער גע- בעכדיק, דאַר, אויסגעמאַטערט, דערשלאָגן. די אַרבעט דאָרט האָט אים נאָכאַמאָל איינגעבראַכן. איצט איז ער אַ דעזערטיר, לעבט אין שרעק, קאָן דערווייל נישט גיין פאַרדינען, דאַרף זיך צוריק איינשאַפן פאַפירלעך אויפן אייגענעם נאָמען. דערצו דאַרף מען שפאַר געלט. מען דאַרף זיין אָנגעמאָן אַנשמענדיק, לייטיש. ער איז אין אַ פּופיקע-קאַסטיום. פאַסקודנע.

שמאיעוויטש נעמט אַראָפּ זיינע ברילן, ווישט אויס די גלעזלעך. עס גיט אַ בלינדל אַ שלעכט פיערל אין זיינע אויגן. ער צערייבט די הענט, קלאַפט אונז גוט ברודעריש אין פלייצע:

— מנע, מען מוז זיך אויפסניי אַ נעם טאָן! לאָמיר גיין, לאָמיר גיין, לאָ- מיר לאָזן די שוואַכע! פּרץ איז גערעכט געווען. מען מוז נעמען דאָס לעבן מיט די פּויסטן. איך וועל עס נעמען!

ק א פ י ט ל ד

איך האָב דאָ באַקענט אַן אידעלן, אידעאליסטישן יונגערמאַן, אַ פאַנאַטי- שער ליבהאַבער פון יידיש, יידישער ליטעראַטור, אַ פילאָלאָג, אַליין געשריבן אַר- טיקלען און לידער, פאַרפאַסט מוזיק. געווען אָנפירער פון דער קאָמוניסטישער יונגט-אַרגאַניזאַציע אין ווילנע, מיטאַרבעטער פון יוואָ — לייזער ראָן. אין יאָר 1936 איז ער פאַרפאָלגט געוואָרן פון דער פּוילישער פּאָליציי, גע- ווען אַ באַפעל אים צו פאַרשיקן אין דעם באַקאַנטן קאָנצענטראַציע-לאַגער קאַרטווי-ברעזע. עס איז דעמאָלט געלונגען אים און זיין פרוי זיך אַריבערצוקריגן די סאָויעטישע גרענעץ.

באַלד נאָכן אַריבערקומען אויף דער סאָויעטישער זייט זיינען ער און זיין פרוי אַרעסטירט געוואָרן און פאַרמשפּט צו דריי יאָר תּפּיסה. מען האָט זיי באַ- שאַנקען מיט דעם פאַראַגראַף „פּע-שאַ“ (פּאָדאָרעניע שפּיאַנאָזשאַ — פאַרדאַכט אין שפּיאַנאָזשאַ).

זיי זיינען אָפּגעווען דריי יאָר אין אַ לאַגער אין קאַראַגאַנדאַ (קאַזאַכסטאַן). נאָכן באַפרייט ווערן האָבן זיי נישט געהאַט קיין רעכט צו וווינען אין די גרויסע שטעט און האָבן זיך באַזעצט הינטער מאַסקווע.

דער עיקר איז ראַנען גענאַנגען אין דערשלאָגן זיך אַן אוידיעניז צו די הע- כערע קאָמוניסטישע אינסטאַנצן און פאַדערן רעהאַביליטאַציע, פאַדערן אַן

אויפקלערונג הלמאי מען האָט אים אַרעסטירט. ער האָט דאָך מיטגעהאַט אַלע נויטיקע דאָקומענטן, סימנים און „קאָנטאַקטן“. מען האָט לייכט געקאָנט קאָנ- טראָלירן און פעסטשטעלן ווער ער איז.

אים האָט זיך איינגעגעבן אָנצוקומען צו קאַלינינס סעקרעטאַרין. זי האָט אויסגעהערט אַלע זיינע טענות און פריינטשאַפטלעך, חבריש, אים געעצהט:

— איך בעט אייך, גייט אַהיים! גייט נישט מער אינערנעץ מיט אייערע טענות, טוט מיר צוליב. טעותים טרעפן אָפט. נעמט זיך דערמיט נישט איבער. אַבי איר זענט שוין אויף דער פרוי. פאָרט צוריק צו אייער פרוי.

איז ער אַן עקשן, לייזער ראָן. ניין, ער וועט נישט אַוועקגיין, ער מוז וויסן פאַרוואָס עס איז אַזוי געשעען. זאָל טאַקע פעסטגעשטעלט ווערן, אַז עס איז גע- ווען אַ טעות, מער וויל ער נישט, וועט ער זיך פילן רעהאַביליטירט.

זי האָט זיך געמוזט אויפשטעלן פון איר אָרט און נאָכאַמאָל אים בעטן. אָבער שוין אין אַ פאַדערנדיקן טאָן:

— איך בעט אייך, גייט אַהיים! איך בין אויסן נאָר אייער טובה, גייט נישט מער אינערנעץ צו קיינעם! איר האָט געהאַט אַ באַזונדער מזל וואָס איר זענט נאָר אָפגעקומען מיט דריי יאָר! איר האָט געקאָנט מיט דעם זעלבן דערפאַלג

אַריינכאַפן אויך צען יאָר טורמע. מיר זיינען אַרומגערינגלט מיט שונאים און מיר מוזן האַנדלען שטרענג. בעסער איינזעצן טויזנט אומשולדיקע, איידער לאָזן אויף דער פרוי אין שולדיקן. די רעוואָלוציע פאַדערט אַ סך קרבנות. איר זענט אַ קאָ- מוניסט, איר האָט זיך נישט איינגעבראַכן, מאַלאַדיעז, פאָרט אַהיים צו אייער פרוי, גייט אַרבעטן, גיט אָן אַ ווענדונג וועגן אָננעמען אייך אין פאַרטיי, איר וועט אונז צונוז קומען. איר וועט שנעל פאַרגעסן אין דער עוולח לגבי אייך. איך זאָג

עס אייך ווי אַ קאָמוניסט און אויך ווי אַן עלטערע פרוי, איך וואָלט געקאָנט זיין שוין אייערס אַ מאַמע. גייט געזונטערהייט, איך ווינטשט אייך אַלדאָס בעסטע, מער וויל איך אייך דאָ נישט זען!

זיין עקשנות האָט זיך נישט געבראַכן. אים איז אפילו געלונגען זיך דער- שלאָגן צום קאָמינטערן. ביים אַרויסנעמען דעם „פּראָפּוסק“ און אָנשרייבן די אוי- טאָביאָגראַפיע, האָט ער זיך אָנגעגעבן ווי אַ קאָמוניסט, וועלכער איז ערשט גע- קומען פון פּוילן, נישט דערציילט וועגן זיין אַרעסט. ער האָט זיך באַנוצט מיט אַ ליגן, כאַטש עס איז קעגן זיין טבע און געוויינשאַפט. ער איז אַריין אין דער געד- ביידע פון קאָמינטערן. דער פּראָפּוסק איז אויסגעשטעלט נאָר אויף אַ האַלבער שעה. אויף יעדן האַלבען שטאַק שטייט אַ רויטאַרמיער און קאָנטראָלירט.

ווען ער איז אַריין צום פאַרוואַלטער פון דער געהעריקער אָפּטיילונג און אַנד געהויבן אַרויסלייגן זיין טענה, דערציילט אַז ער קומט פון לאַגער, וווּ ער איז אָפגעזעסן דריי יאָר — איז דאָרט געוואָרן אַ טומל. מען האָט גענומען גלייך אויספאַרשן ווי אַזוי עס איז אים געלונגען זיך דאָ אַריינצובאַקומען. עס האָט אים געדראָגט אַ נייער אַרעסט. נאָר זיין אויסזען און האַלטונג, זיין תּמימותדיקייט, אויפריכטיקייט, וואָס שלאָגט אַרויס פון יעדן וואָרט זיינעם (אַ געניט אויג וועט אין אים באַלד דערקענען דעם „פאַרפאַלענעם אידעאָליסט“), נאָר צוליב דעם איז אים געלונגען זיך אָפצובעטן. מען האָט אים פון קאָמינטערן צוריק אַרויסגעלאָזט.

ער האָט זיך אַצינד איבערגעצייגט, אַז קאַלינינס סעקרעטאַרין האָט אויף אַן אמת געמיינט נאָר זיין טובה, אַז זי האָט צו אים גערעדט ווי אַ מאַמע.

זיין עקשנות האָט זיך נישט געבראַכן. אים איז אפילו געלונגען זיך דער- שלאָגן צום קאָמינטערן. ביים אַרויסנעמען דעם „פּראָפּוסק“ און אָנשרייבן די אוי- טאָביאָגראַפיע, האָט ער זיך אָנגעגעבן ווי אַ קאָמוניסט, וועלכער איז ערשט גע- קומען פון פּוילן, נישט דערציילט וועגן זיין אַרעסט. ער האָט זיך באַנוצט מיט אַ ליגן, כאַטש עס איז קעגן זיין טבע און געוויינשאַפט. ער איז אַריין אין דער געד- ביידע פון קאָמינטערן. דער פּראָפּוסק איז אויסגעשטעלט נאָר אויף אַ האַלבער שעה. אויף יעדן האַלבען שטאַק שטייט אַ רויטאַרמיער און קאָנטראָלירט.

ווען ער איז אַריין צום פאַרוואַלטער פון דער געהעריקער אָפּטיילונג און אַנד געהויבן אַרויסלייגן זיין טענה, דערציילט אַז ער קומט פון לאַגער, וווּ ער איז אָפגעזעסן דריי יאָר — איז דאָרט געוואָרן אַ טומל. מען האָט גענומען גלייך אויספאַרשן ווי אַזוי עס איז אים געלונגען זיך דאָ אַריינצובאַקומען. עס האָט אים געדראָגט אַ נייער אַרעסט. נאָר זיין אויסזען און האַלטונג, זיין תּמימותדיקייט, אויפריכטיקייט, וואָס שלאָגט אַרויס פון יעדן וואָרט זיינעם (אַ געניט אויג וועט אין אים באַלד דערקענען דעם „פאַרפאַלענעם אידעאָליסט“), נאָר צוליב דעם איז אים געלונגען זיך אָפצובעטן. מען האָט אים פון קאָמינטערן צוריק אַרויסגעלאָזט.

ער האָט זיך אַצינד איבערגעצייגט, אַז קאַלינינס סעקרעטאַרין האָט אויף אַן אמת געמיינט נאָר זיין טובה, אַז זי האָט צו אים גערעדט ווי אַ מאַמע.

זיין עקשנות האָט זיך נישט געבראַכן. אים איז אפילו געלונגען זיך דער- שלאָגן צום קאָמינטערן. ביים אַרויסנעמען דעם „פּראָפּוסק“ און אָנשרייבן די אוי- טאָביאָגראַפיע, האָט ער זיך אָנגעגעבן ווי אַ קאָמוניסט, וועלכער איז ערשט גע- קומען פון פּוילן, נישט דערציילט וועגן זיין אַרעסט. ער האָט זיך באַנוצט מיט אַ ליגן, כאַטש עס איז קעגן זיין טבע און געוויינשאַפט. ער איז אַריין אין דער געד- ביידע פון קאָמינטערן. דער פּראָפּוסק איז אויסגעשטעלט נאָר אויף אַ האַלבער שעה. אויף יעדן האַלבען שטאַק שטייט אַ רויטאַרמיער און קאָנטראָלירט.

ווען ער איז אַריין צום פאַרוואַלטער פון דער געהעריקער אָפּטיילונג און אַנד געהויבן אַרויסלייגן זיין טענה, דערציילט אַז ער קומט פון לאַגער, וווּ ער איז אָפגעזעסן דריי יאָר — איז דאָרט געוואָרן אַ טומל. מען האָט גענומען גלייך אויספאַרשן ווי אַזוי עס איז אים געלונגען זיך דאָ אַריינצובאַקומען. עס האָט אים געדראָגט אַ נייער אַרעסט. נאָר זיין אויסזען און האַלטונג, זיין תּמימותדיקייט, אויפריכטיקייט, וואָס שלאָגט אַרויס פון יעדן וואָרט זיינעם (אַ געניט אויג וועט אין אים באַלד דערקענען דעם „פאַרפאַלענעם אידעאָליסט“), נאָר צוליב דעם איז אים געלונגען זיך אָפצובעטן. מען האָט אים פון קאָמינטערן צוריק אַרויסגעלאָזט.

ער האָט זיך אַצינד איבערגעצייגט, אַז קאַלינינס סעקרעטאַרין האָט אויף אַן אמת געמיינט נאָר זיין טובה, אַז זי האָט צו אים גערעדט ווי אַ מאַמע.

לייזער ראָן איז אָפּטער געקומען קיין מאַסקווע און מיטגעאַרבעט אין דער יידישער פּילאָלאָגישער סעקציע. ער האָט געהאַט די מעגלעכקייט דאָרט צו לייַע-גאַ די ניויאַרקער קאָמוניסטישע „מאָרגן-פּרייהייט“. דאָס איז אַ גרויסע פּרי-ווילעגיקע, וואָס עס האָבן נאָר געציילטע, פּאַרטרוילעכע מיטאַרבעטער.

בעתן עוואַקואירן זיך קיין סאַמאַרקאַנד האָט ער אפילו מיטגענומען אַ גאַנצן יאָרגאַנג פון דער „מאָרגן-פּרייהייט“. מיר האָבן זיך געקוויקט און געשלאָנגען יעדעס וואָרט — שוין פיר יאָר נישט געלייענט קיין אויסלענדישע צייטונג! מיר האָבן דאָרט געלייענט שטוינענדיקע און פּריילעכע זאַכן. מען האָט אין דער „מאָרגן-פּרייהייט“ געזידלט די אַלע צייטונגען, וועלכע האָבן אויסגעטראַכט אַזאַ בלבול אויף דער ראַטנמאַכט, אַז זי האָט פאַרשיקט טיזונטער יידן קיין סיביר, זיי פאַרשפּאַרט אין די טורמעס און לאַגערן. מען האָט דאָרט געלעזן אַרטיקלען וועגן יידישע שרייבער פון פּוילן, וועלכע זיינען געוואָרן טרייע זין פון דעם נייעם פּאַר-טערלאַנד, וועגן זייער קינסטלערישן אויפשוונג, וועגן זייערע גוטע, מאַטעריעלע באַדינגונגען, וועגן זייער ליבע צו דער סאָוועטישער אָרדנונג. מיר האָבן געלאַכט און געוויינט לייַענענדיק די דאָזיקע אַרטיקלען.

לייזער ראָן האָט מיר אפילו באַוווּזן אַן אויסשניט פון אַ ווילנער צייטונג פון יאָר 1940, וווּ עס ווערט געשריבן, אַז דער אַמאָליקער יוואָמיטאַרבעטער לייזער ראָן, וועלכער איז גערודפּט געוואָרן אין יוואָ צוליב זיינע קאָמוניסטישע איבער-צייגונגען און געווען געצוונגען צו אַנטלויפן פון ווילנע צוליב פּאָליצייאַישע רדי-פּות, איז באַלד נאָכן אַריבערטערטן די סאָוועטישע גרענעץ אין יאָר 1936, גע-וואָרן דאָרט איינגעלאָרן אַלס מיטאַרבעטער אין דער יידישער וויסנשאַפּט-סעקציע און באַלד פאַרנומען די שטעלע פון אַ דאָצענט.

לייזער ראָן האָט דעמאָלט געאַרבעט אין קאַראַגאַנדער לאַגער, נישט אַלס דאָצענט פון פּילאָלאָגיע... קען זיין, אַז אין קאַראַגאַנדאַ האָט מען געקאַנט שאַפּן אַ גאַנץ היפּשן אוניווערזיטעט, ווייל דאָרט געפונען זיך הונדערטער געלערנטע. דאָרט זיינען אויך געזעסן אַ סך סעקרעטאַרן, דעלעגאַטן, פּאַרבינדלעך, קאַנטראָל-לערן פון די אויסלענדישע קאָמוניסטישע פּאַרטייען. עס זיינען געווען דאָרט גוטע פּראָפּעסאָרן און גוטע צוהערער. עס איז דאָרט אויך געזעסן דער גרוזינישער הויפּסטלעכער נונציוס, וועלכער האָט באַהערשט פינפאַונצוואַנציק שפּראַכן.

ראָן האָט טאַקע נישט איינמאָל אויסגעהערט בשעת דער אַרבעט, לעקציעס פון זיין שכן, דעם הויפּסטלעכן נונציוס, איבער שפּראַך-פּראָבלעמען. ראָן קען נאָך אַלץ נישט שענקען דעם נונציוס פאַר זיין משונהדיקער טעזע, אַז אַלע שפּראַכן שטאַמען פון העברעאַיש. און נישט איינמאָל האָט דער נונציוס געד-מוסרט אים דערפאַר, וואָס ער באַהערשט נישט גענוג פּריי די העברעאַישע שפּראַך. — איר זענט נישט קיין אמתער ייד — פלעגט ער זאָגן צו ראָנען מיט פּאַרווורף — איר געהערט צו יענעם מין יידן, איר ווייסט שוין וועמען כ'מיון, וואָס זיינען לאַנג שוין קיין יידן נישט.

ראָן אַרבעט איצט אַלס עקספּעדיטער אין אַ מאַנאַזין. איך אַרבעט שוין אַלס היטער אין אַ שוסטער-אַרטעל. מיר דערוואַרטן זיך קוים אויף דעם אָוונט, אַז מיר זאָלן זיך קאָנען צוזאַמענטרעפן און אַ שמועס טאָן וועגן ענינים פון ליטעראַטור, קונסט, יידיש לעבן און וועגן יענע גוטע, פּאַרגאַנגענע, היימישע יאָרן. דאָס גיט אויך צו כּוח צום איבערהאַלטן און שטאַרקן די מאַגערע האַפּנונג, אַז אפשר וועט

דאך נאכאמאל קומען יענע אויסגעבענקטע צייט. מיר ווילן מער גארנישט, ווי נאך:
חדש ימינו כקדם!

ק א פ י ט ל ה

דער נס סטאלינגראד איז געשעען! מען האט אפגעשטעלט דעם דייטשן
אנגריף. עם האט א שיין געטאן א שטראל פון האפנונג. עם ווערט לייכטער אויפן
געמיט. אפשר וועט דאך געלונגען צו צעטרעטן אט די גיפטיקע שלאנג, אט די
היהרעה. אפשר וועט דאך באזיגט ווערן דער וועלט־מערדער! עם ווילט זיך נאכטש
נאך דערלעבן צו דעם געבענטשטן טאג פון נקמה איבער די דייטשן.

די באפעלקערונג איז דערווייל נאך אלץ סקעפטיש. זי צווייפלט אפילו אין
דעם סטאלינגראדער נצחון. זי איז דורכגעפרעסן פון אומצוטרוי און אומגלויבן.
זי האלט אלץ פאר הוילע באדימערדיען. אדער אפשר שמייכלט זיי גארנישט אזא
נצחון־ידיעה? האט דאך שוין געקאנט טרעפן, אז עם האט זיך אוועקגעשטעלט
אויף דער גאס א רוסישער שיכור און אויסגעזילט א יידישע פרוי, גערדאט איר
אז אט־דאט וועט קומען דער טאג און מען וועט פון אלע יידישע „שפעקולאנטן“ און
נאטשאַליקעס מאכן קרעפל־פלייש. די פרוי האט זיך נישט געלאָזן, אים אָפּגע־
ענטפערט, איר מאן און צוויי זין זיינען אויפן פראַנט, זי אַרבעט אין אַ פאַבריק,
מען וועט קעמפן ביזן לעצטן און מען וועט פאַרטיליקן די דייטשן און אויך אַזעל־
כע כוליאַנעס און קאַנטרעוואָלוציאַנערן ווי ער און זיינסגלייכן:

— דערווייל לעבט נאך אונזער גרויסער סטאלין! ער וועט יעם נצחון
אויסקעמפן! ער וועט זיך אָפּרעכענען אויך מיט אייך!

אָבער די פרוי איז פאַרט געווען איבערגעשראָקן און זיך צעוויינט. עטלעכע
מענטשן האָבן פאַרהאַלטן דעם כוליאַן, אים איבערגעגעבן צו אַן אוזבעקישן
מיליציאַנער. דער לעצטער דרייט זיך אַרויס מיט אַ תירוץ, אז ער גייט אַצינד
אויף זיין פּאַסטן. דער כוליאַן שאַרט זיך אַרויס און פאַרשווינדט.
עם איז שוין געהאַט דערנאָגען צו אַזא צעלאָנטיקייט און דעמאָראַליזאַציע,
אז אין פאַרק, בעת מען האַט דעמאָנסטרירט אַ פּילם וועגן די קאַמפן פון די
אוקראַינישע פאַרטיזאַנער, איז בעת אַ פאַרעטער אַגטיורט קעגן די פאַרטיזאַנער,
אויסרופנדיק:

„האַט נישט קיין מורא פאַר די דייטשן, זיי זיינען אונזערע רעטער, זיי דער־
שיסן בלויז קאָמוניסטישע עמיסאַרן און יידן!“ —

האַט אַ טייל פון עולם אַפּלאַדירט.

איך בין דעמאָלט דערשטוינט געוואָרן פון דעם פּאַל. עם האַט אָנגעיאַנט אַ
פּחד, עם האַט מיך באַגאַסן אַ שווייס. אין אַן עפּנטלעכן אָרט, אין אַ פאַרק, זאָלן
סאָוועטישע בירגער וואַגן צו אַפּלאַדירן אַ פּאַטערלאַנד־פאַרעטער, אַ דייטשן
אַגענט?!

עם שיצט זיי טאַקע די פינצטערניש בעת דער פּאַרשטעלונג. איז אָבער דאָס
שוין גענוג? איך בין געווען זיכער, אז באַלד וועלן אַנקומען די קעטשלאַך פון
נקורד, אַרומרינגלען דאָס קינאָ און אלע צישויער פאַרהאַלטן. ניין, עם איז אַזוי
נישט געשעען.

אָבער מיר יידן גלייבן יאָ אין נצחון, מיר ווילן גלייבן, מיר מוזן גלייבן!
דאָס איז אונזער שטארקסטער באַגער — אַ זיג איבער די דייטשן!
ווען מיר זיינען זיך צונויפגעקומען עטלעכע מענטשן, האָבן מיר אַלץ עפטער
גערעדט, אַז מען וואָלט באַדאַרפט גרינדן אַ יידישן לעגיאָן ביי דער רויטער אַרמיי.
יעדער פון אונז וואָלט זיך געשלאָגן ביזן לעצטן אָטעם, פאַר אונז וואָלט קיין
צוריקטריט נישט געווען, מיר וואָלטן זיך נישט איבערגעגעבן אין דייטשער גע-
פאַנגענשאַפט ווי הונדערטער טויזנטער רוסן, אוקראינער, קאַזאַקן און אוזבעקן.
האָט דאָך קורסירט אַ ווייז וועגן די „נאַצמענען“ (נאַציאָנאַלע מינדערהייטן):
די דייטשן אויפן פּראָנט שרייען אַריבער דורך הילכערס צו די רויטאַרמיער
אין די אַקאַפּעס:

„רום, סדאַיסיאַ! רוס, סדאַיסיאַ! (רום, גיב זיך אונטער!)
שטעקט אַרויס אַן אוזבעק דעם קאַפּ פון אַקאַפּע און שרייט צוריק צו די
דייטשן:

„אוזבעקן נעמט איר אויך אָן אין געפאַנגענשאַפט?“
פון אַזעלכע „הכמהלעך“, דערציילטע אויפן אויער, האָט געוויבלט אין אַלע
ווינקלעך.

מיר וואָלטן וועלן קעמפן אין אַ באַזונדערן לעגיאָן. זאָלן אונזערע קרבנות
און העלדישקייט פאַרשריבן ווערן אויף אונזער אייגענעם, יידישן חשבון. ווייסן
מיר דאָך, אַז אין דער ליטווישער בריגאַדע זיינען יידן געפאַלן פון די קוילן פון
זייערע אייגענע ליטווינער. ווייסן מיר דאָך וועגן דעם אַנטיסעמיטיזם, וואָס בר-
שעוועט לעצטנס אין דער רויטער אַרמיי. דער דייטשער גיפּט האָט זיך גיך אַרי-
בערגעטראָגן אין די נשמות פון די רויטע קעמפער. אויף דעם געביט האָבן די
דייטשן שוין דערנרייכט אַ היפשן זיג.

אָבער קלאָר איז אויך, אַז דער וואָס וואָלט געקומען צו די סאָויעטן מיט
אַזאַ פּלאַן פון אַ יידישן לעגיאָן, וואָלט גלייך אַרעסטירט געוואָרן צוליב נאַציאָ-
נאַליזם.

אַלע האָבן געוואָלט גיין פּריוויליק אין דער פּוילישער אַרמיי, (דאָ האָט מען
אויך אין זינען געהאַט דאָס קעמפן אויף אַנדערע פּראָנטן, און געהאַט דערביי
שאַנסן נאָך דער מלחמה צו ווערן פּריי), מען האָט אָבער קיין יידן נישט אָנגע-
נומען. נאָר אַ גאַנץ קליינע צאָל יידן איז אַריין אין דער פּוילישער אַרמיי. טייל
האָבן זיך אַריינגעקראָגן מיט דער הילף פון כאַבאַר און טייל מיט דער הילף פון
אַ שמד־צעטל. די אַרמיי איז אַרויסגעפאַרן פון רוסלאַנד. אין די טעג פון די שווערע
שלאַכטן ביי סטאַלינגראַד, האָט די סאָויעטישע מאַכט זיך נישט אַנטקעגנגע-
שטעלט זייער אַרויספאַרן. זי האָט אַפילו געהאַלטן פאַר גלייכער, אַז זיי זאָלן דאָ
בכלל נישט זיין. ווייל טאָמער גייט די דייטשע אַרמיי טיפער אין לאַנד אַריין, וועלן
אַ סך פון די פּוילישע סאָלאַטן ווערן זייערע מיטהעלפער. זיי וועלן זוכן נקמה צו
נעמען אין די סאָויעטן פאַרן פאַרשיקן זיי אין די טורמעס און לאַגערן. איצט איז
שוין דאָס פאַרן אָפּגעשטעלט. 118 טויזנט זעלנער מיט זייערע משפּחות האָבן באַ-
וויזן אַרויסצופאַרן פונדאַנען. בעתן אַרויספאַרן האָבן פּוילישע סאָלאַטן, אין איר
ניקע ערטער, אויזאָלירט זייערע יידישע חברים, אָפּגעגעבן פאַר זיי באַזונדערע וואַ-
גאַנען און אויפגעצייכנט מיט קרייד:
„וואַגאַנען פאַר יידישע זעלנער“.

פוילישע יידן ווערן נישט אָנגענומען אין דער רויטער אַרמיי, אפילו נישט די, וועלכע האָבן געהאַט אָנגענומען די סאָויעטישע בירגערשאַפט. אין עטלעכע ראַיאָנען זיינען געווען אויסנאַמען און מען האָט די פּוילישע יידן מיט סאָויעטי־שער בירגערשאַפט יאָ מאַביליזירט. נאָרמאַל ווערן די פּוילישע יידן מיט סאָויע־טישער בירגערשאַפט מאַביליזירט אין די אַרבעטס־באַטאַליאָנען. דאָרט ווערן מאַביליזירט עלטערע, שוואַכע, נישט פעאיקע צו גיין אויפן פּראָנט און אויך די פּאָליטישע נישט־זיכערע עלעמענטן פון דער סאָויעטישער באַפעלקערונג.

**

יעדע וואָך זיינען פּאָרגעקומען גרויסע אַבלאַוועס. אויפן באַזאַר, אין די גאַסן, שטובן, בוידעמס, קעלערס. מען האָט געזוכט דעזערטערן. יעדער אַרטיקער „וואַיענ־קאַמאַט“ האָט באַדאַרפט צושטעלן זיין קאַנטינגענט. דערביי זיינען אויך אַ סך פון די פּוילישע געכאַפט געוואָרן. ביז עס וועט זיך אַרויסווייזן, אַז ער איז אַ פּוילישער, וועט אָפּגעדרויערן עטלעכע וואָכן, אָדער חדשים. קודם זאָל מען אים טראַנספּאָרטירן, זאָל דער „וואַיענקאַמאַט“ זיין אין אַרדנונג מיטן קאַנטינגענט, אויף דעם חשבון פון די פּוילישע קאָן מען דערוויל באַפּרייען אַנדערע, פאַר כאַבאַר.

טויזנטער אוזבעקן באַהאַלטן זיך אויס אין די בערג. זיי ריכטן זיך אַז אַט־אַט וועלן אַריינמאַרשירן די דייטשן. אָדער אפשר וועלן גאָר פּריער אַריינמאַרשירן דורך פּערסיען די אַמעריקאַנער און ענגלענדער? דאָס איז דאָך זייער שענסטער טרוים. אין ביידע פּאַלן וועט מען זיין פּטור פון גיין אויפן פּראָנט.

ביי די אַבלאַוועס האָט מען געכאַפט אוזבעקן פּאַרקליידטע פאַר פּרויען, הינדער טער פאַראַנדזשאַס. אַט פּירט מען איינעם, וואָס מען האָט אים אַרויסגעצויגן פון אַ קוימען, וווּ ער האָט זיך אויסבאַהאַלטן.

אַבער דער נצחון ביי סטאַלינגראַד ווערט אַלץ בולטער און זיכערער. אין די צייטונגען באַווייזט זיך אַן אַפּיציעלע מעלדונג, אַז די סאָויעטישע רעגירונג אַנער־קענט נישט מער די פּוילישע שיקאַרסקירעגירונג און רייסט מיט איר איבער אַלע באַצויאונגען.

פאַר אונז איז דאָס נישט מינער, ווי מען וואָלט אונז פּלוצים גענומען אַטאַ־קירן פון דער לופט מיט באַמבעס. מיר האָבן גלייך פאַרשטאַנען און דערפילט וואָס דאָס מיינט און באַדייט פאַר אונז.

די פּוילישע אַמבאַסאַדע אין קויבישעוו ווערט ליקווידירט. אַלע פּוילישע הילף־פּלאַצוווקעס ווערן איבערגענומען דורך סאָויעטישע קאַמיסאַרן, עס ווערן איבער־גענומען די פּוילישע קינדערהיימען און שפּיטעלער. אַ סך אָנפירער פון די אַמאַבאַ־סאַדעס ווערן אַרעסטירט. די מיליז קומט אין שטוב צו יעדן פּוילישן און הייסט אים גיין אין מיליציע אָפּגעבן אַ ווענדונג וועגן באַקומען סאָויעטישע בירגער־שאַפט. די פּוילישע בירגערשאַפט ווערט מער נישט אַנערקענט. ווער עס זאָגט זיך אָפּ, ווערט אַרעסטירט. איבער די גאַסן, פאַבריקן, סטאַלאַוווקעס, אין די וויונגען, הויבן זיך אָן מאַסן־אַבלאַוועס אויף די פּוילישע. מען זוכט די אַלע, וועלכע באַהאַלטן זיך אויס און קומען זיך נישט מעלדן אין דער מיליציע.

עס האָט זיך אָנגעהויבן אַ נייע מלחמה, עס האָט זיך געעפּנט אַ נייער פּראָנט — קעגן די פּוילישע. אַ באַזונדערע שלאַכט קעגן אַלע אונזערע טרוימען און האָפּ־

נונגען. עס ווערט ווידער פארשניטן אונזער בענקשאפט און האָפנונג נאָך אַנצו-
קוקן אַמאָל אונזערע היימען, דערלעבן אַמאָל צו זיין פרייע מענטשן אין אַ
פריי לאַנד.

ק א פ י ט ל ו

מיין אַרבעט אַלס היטער אין שויטער-אַרטעל איז נישט קיין שווערע. איך
שטיי ביי דער טיר אַ נאַנצן מעתלעך, דערפאַר בין איך צוויי טעג פריי. אָבער אין
זאָך איז פאַר מיר באַזונדערס שווער:

דאָס רעווידירן די אַרבעטער ביים אַרויסגיין פון אַרטעל.

אין די ערשטע טעג האָבן די הענט מיר זיך נישט געהויבן, געווען געליימט,
דאָס בלוט האָט געברייט און פאַרפלאַמט דאָס פנים, אַ שוויים האָט געגליט און
בייסיק געקיצלט דעם שטערן. די אַרבעטער האָבן מיך שמייכלענדיק דערמוטיקט:
— שעמט זיך נישט, חבר, שעמט זיך נישט, דאָס איז אייער פליכט, איר
דאַרפט היטן דאָס אייגנטום פון אונזער מלוכה, באַזוכט אונז, רעווידירט.

און איינער נאָכן צווייטן האָבן צעקנעפלט די רעקלעך, איבערגעקערט די
טאַשן און אויפגעהויבן די הענט. ביי די פרויען האָב איך באַדאַרפט זוכן נאָר אין
זייערע קוישלעך, אָבער אין פאַל ווען איך האָב אַ פאַרדאַכט אַז זי באַהאַלט עפעס,
דאַרף איך זי אונטערזוכן אַזוי גענוי ווי די מענער. אַזוי האָט מיר עטלעכע מאָל אָנ-
געזאָגט דער נאַטשאַלניק. איך בין פאַראַנטוואָרטלעך פאַר יעדער גנבה.

איך האָב שוין דעמאָלט געהאַט געווסט, אַז ביים אַרויסגיין פון די בעקע-
רייען, דערלויבט זיך אַמאָל דער דירעקטאָר אַליין צוצוגיין צו די אַרבעטערינס
(שוין נאָך דער רעוויזיע פון אַכראַנניק), פאַרשאַרצן זייערע קליידלעך און זוכן
דאָרט געגנבעטע פלעצלעך.

איך האָב, פאַרשטייט זיך, אונזער נאַטשאַלניקס פאַדערונג קיינמאָל נישט
אויסגעפירט. עס איז אים אפילו נישט שטאַרק געלעגן דערין, אַז איך זאָל כאַפן
די אַרבעטער ביי גנבות, נאָר די פאַרדאַרונג האָט ער מיר געמוזט איבערגעבן, כדי
צו זיין פאַרמעל אין אַרדנונג.

אין דעם אַרטעל האָבן אויך געאַרבעט מייע חברים, דער ליטווישער דיכטער
און בערעלע שמאַיעוויטש. זיי האָבן מיך רעקאָמענדירט אויף דעם פּאַסטן. זיי האָבן
מיט התמדה מיך געלערנט די „תורה“ און מערערע מאָל אָנגעזאָגט:

— געדענקט דעם טייטש פון פתח שין! ווען עס זועלן קומען די אויפקויפער
און אַרויסטראַגן די געגנבעטע לעדער, וואָס עס פאַרקויפט די אָנפירערשאַפט —
דער נאַטשאַלניק, דירעקטאָר, ווירטשאַפטלער, בוכהאַלטער און רעכנונגפירער —
זאָלט איר נישט שמעלן קיין איבעריקע שאַלות. מען וועט איך ווייזן אַ פיקטיוון
פראַפּוס און באַשטעל-צעטל און איר דאַרפט נישט צופיל אַרײַנקוקן און איבער-
פרעגן. גיך אַדורכלאָזן.

מיט דעם אָננעמען מיך אויף דעם פּאַסטן, טוט מען מיר אַ טובה, ווייל אַנ-
דערש וואָלט מען מיך געכאַפט אין אַרבעטס-באַטאַליאָן, איך בין דאָך שוין איצט
אַ סאָוועטישער בירגער. איך זאָג געכאַפט און נישט גענומען, ווייל קיין שום אָפּיר
ציעלע פאַרדאַרונג, אַז די פּוילישע, די נייע סאָוועטישע בירגער, דאַרפן גיין אין

דער ארבעטס־אדמוי, איז נישט געווען. דאָס איז געווען אַ ריינ־לאַקאָלער ענין, יעדער ראיאָן־וואַזענאָמאָסט האָט געהאַנדלט אזוי ווי ער האָט נאָר אליין געוואָלט. אַוואַדי האָט מען זיך געקאָנט אויסקויפן דורך כאַבאַ, עס האָט אָבער געקאָסט אַ סך געלט.

מען נעמט אַמאָל אַראָפּ אזאָ פּוילישן פּון דער אַרבעט אויך, ווייל אָפּיציעל „בראַנדרט“ (געשיצט, באַפּדייט) פּון מיליטער־דינסט איז ער נישט, דאָס באַקומען נאָר וויכטיקע מענטשן, פּאַרטיילייט, דירעקטאָרן, ספּעציאַליסטן. אונזער אַרטעל האָט זיך אָבער זינע אייגענע פּרוּוילעגייעס. דאָ קומען אַריין אַלע נאַטשאַלניקעס פּון „וואַזענאָמאָסט“, מיליץ, שטאַט־ראַט, פּאַרטיי, דאָ באַקומען זיי שטיוול לויט דעם אָפּיציעלן מלוכה־פּרייז. קיין רעכט דאָס צו באַקומען האָבן זיי נישט, דער אַרטעל אַרבעט פאַר דער אַדמוי, פאַר די שפּיטאַלן. נאָר די רעכט שאַפט מען זיך שוין אליין.

די אָנפירער פּון אונזער אַרטעל דאַרפן האָבן דעם „בלאַט“ מיט דער נאָם טשאַלסטווע, מיט דעם „וואַזענאָמאָסט“, ווייל מען קריגט פּון זיי אַרויס פּראָלאָנדי גאַציעס, באַפּרייאַונג־שיינען פּון גיין אין מיליטער, פאַר זיך, פאַר די זין, קרוֹר ביים, פאַר די בעסערע באַלמעלאַכעס אין אַרטעל. מען דאַרף זיין גוט מיט דער מיליץ און פּאַרטיי־באַזאַמטע, ווייל טאַמער פּאַלט מען דורך ביי אַ גנבה, זאָל מען עס קאָנען שנעל פּאַרדייבן.

איז דעריבער, נישט נאָר וואָס זיי באַקומען דאָ שטיוול צום אָפּיציעלן פּרייז (אויפן מאַרק קאָסט עס דרייסיק־פּאַכיק טיערער), נאָר מען טרינקט אויך צוזאַמען בראַנפן און מען פּראַוועט הויליאַנקעס.

דאָס דאַרף אײַך טאַקע וויסן ווען נישט אַריינצולאָזן אין אַרטעל קיין אומגע־זונטשענע באַזוכער. נאַטשאַלסטווע האַלט דעמאָלט אָפּגעשלאָסן די בוכהאַלטעריע און מען מאַכט דאָרט אַ כּוּסה. ווען מען פּרעגט זיך אויפן דירעקטאָר, בוכהאַלטער, דאַרף אײַך ענטפּערן אז זיי זיינען נישטאָ, אינגאַנצן נישט געקומען, זיינען קראַנק — איך דאַרף שוין אליין אויסגעפונען די פּאַסיקע תּירוּצים. ווען מען טרינקט מיטן נאַטשאַלניק פּון דער מיליץ, טאָר דערפון נישט וויסן דער סעקרעטאַר פּון שטאַט־ראַט, אָדער אַנדערע נאַטשאַלניקעס. מיט יעדן מוז מען טרינקען באַזונדער, אַז איינער זאָל זיך נישט טרעפן מיטן צווייטן.

מיין חודש־לוין איז הונדערט און צען (110) רובל! ווען מען רעכנט אַראָפּ אַלע שטייערן, בלייבט מיר נאָר פינפּפּאַנזיבעציק רובל. דאָס אויסצאָלן די שכירות זוערט אָפּטמאָל אָפּגעהאַלטן צוויי און דריי חדשים. אָבער דאָס האָט כאַמת נישט קיין באַדייטונג. אַ קילאָ קאַרטאַפּל קאָסט פּערציק רובל, אַ קילאָ ברויט קאָסט אַנציק רובל. (400 גראַם ברויט, באַקומט מען אויף די קאַרטן, צום מלוכה־פּרייז, איין רובל אַ קילאָ). אויפּעסן דאַרף מען מינדעסטנס אַ קילאָ ברויט אַ טאָג. ווען איך באַקום שוין אַלזאָ מיין חודש־לוין, קאָן איך פאַר אים נישט קריגן קיין צוויי קילאָ קאַרטאַפּל, אָדער אַ גאַנצן קילאָ ברויט. אויף די שפּייז־קאַרטן באַקומט מען נישט מער ווי נאָר ברויט. זעלטן טרעפט, איינמאָל אין עטלעכע חדשים, ווען מען באַקומט אויך אַ האַלב פּונט מאַרמעלאַד. (העכערע באַזאַמט טע, מיליץ, פּאַרטיילייט, עקסאַוועדיסטן, געלערטע, שרייבער, קינסטלער, אַרבע־טער אין דער שווערער קריגס־אינדוסטרי, באַקומען באַזונדערע צוגאַב־פּאַיאָקן). אזוי, אַז דער אַרבעט־לוין האָט נישט די מינדעסטע באַדייטונג. קיינער פּרעגט

מיך נישט ווי אזוי איך לעב, עס איז נישט קיינעמס דאגה, „גיב זיך אן עצה ווי אלע“. ווען מען וועט דארפן, וועט מען דיך פאקן. ווייל מען ווייסט סייווי, אז קיין נער לעבט נישט פונם ארבעטס-לויין. דאָס ווערט אפשר אויך געטון בכיוון, אז יעדער איינער זאָל זיך פילן שולדיק אין אַ פארברעכן, און מען זאָל אים קאָנען צו יעדער מינוט, ווען עס וועט זיין נויטיק און געוונטשן, אים איינזעצן.

אלזאָ, חוץ דעם לויין, דאַרף איך זען זייטיק צו פארדינען. אז נאָטשאַלטווע דאַרף שנאַפּס, ציבויסנס, דאַרף איך, דער אַכראַנניק, אַוועק אין די שמאַלע, אַווד בעקישע געסעלעך, אויסזוכן די וווינונג פון אַן אומלעגאַלן הענדלער און קויפן ביי אים עטלעכע פלעשער שנאַפּס. פאַרן גאַנג ווער איך באַלוינט מיט פופציק רובל און אַמאָל מער. פון דעם אָבער איז נאָך אַלץ נישטאָ אויף אַפצוקאָכן אַ מיטאַג, רויכערן מאַכאַרקע, באַצאַלן דיר-הגעלט, וואַשן וועש, צוקויפן צום כרויט אביסל „קטשאַקע“ (ווייסער, שיטערער קעז) און קישמיש צו דער טיי. (צוקער קריגט מען נישט, ראָזשינקעס קאָסטן דאָ פאַרהעלטנישמעסיק נישט-טייער).

האָב איך זיך צוגעזוכט נאָך אַ פּרנסה — שרייבן ענגלישע טעלעגראַמעס קיין אויסלאַנד. די פּוילישע האַלטן אין איין טעלעגראַפירן צו זייערע קרובים אין אויסלאַנד. גיבן צו וויסן אַז זיי לעבן און בעטן שיקן פעקלעך פּראָדוקטן און מלבושים.

די רוסישע זיינען איבעראַשט דערפון וואָס מיר באַרימען זיך גאָר, אַז מיר האָבן קרובים אין אויסלאַנד, וואָס מיר האָבן נישט קיין מורא צו זיי צו שרייבן, טעלעגראַפירן. אַן עלטערע יידישע פּריליין פון פּאָלאַווע, אַ לערערין, וועלכע אַרבעט דאָ איצט אין אַרטעל אַלס שוסטערין (זי רעדט נאָר רוסיש), זי זידלט די פּוילישע פאַר זייער חוצפה, פאַר זייער קנאַפן סאָוועטישן פּאַטריאָטיזם, פאַר זייער כסדרדיקן אַלאַרמירן אויסלאַנד צו שיקן פעקלעך. זי וואַרנט, אַז מען וועט דערפאַר די אַלע סוף כל סוף איינזעצן. די לערערין האַלט אַ גאַנצן טאַג, ביי יעדער פּאַסיקער און נישט-פּאַסיקער געלעגנהייט, אין איין לויבן סטאַלינען, זיין געניאַליטעט. זי האָט אים ליב ווי אַן אייגענעם טאַטן. וועגן יעדער קלייניקייט שרייבט זי בריוו צו סטאַלינען. האָט מען זי באַגנבעט אין שטוב, שרייבט זי וועגן דעם צו סטאַלינען, האָט מען אויף איר אָנגעשריגן ביי דער אַרבעט, שרייבט זי צו סטאַלינען. מען האָט איר שוין אויפּמערקזאַם געמאַכט פון דער היגער מיליין, אַז זי זאָל אויפהערן דולן אַ קאַפּ מיט אירע אַלט-מיידלשע שטיק און נישט פאַר דרייען דעם קאַפּ פונם פירער מיט יעדער נאַרושיקייט.

ווען עס האָבן אָבער אָנגעהויבן אַלץ אַפּטער אָנקומען פעקלעך פון אויס-לאַנד, האָבן שוין ריזיקירט צו שרייבן קיין אויסלאַנד אויך רוסישע יידן. די לע-רערין האָט מיך אַוועקגערופן אין אַ זייט און מיר פאַרטרויט אַ סוד:

איר פּאַטער איז אַמאָל געווען אַ ציוניסט. נאָך פאַר דער ערשטער וועלט-מלחמה האָט ער איינגעקויפט ערד אין פּאַלעסטינע. זיי האָבן געהיטן דאָס פּאַפיר ווי אַן אויג אין קאַפּ. אָבער אין יאָר 1937 האָבן זיי מורא געקריגן ווייטער צו האַלטן דאָס פּאַפיר און עס פאַרברענט. איר פּאַטער האָט שוין דעמאָלט נישט געלעבט, ער וואָלט נישט דערלאָזן פאַרברענען דעם דאָקומענט. איר פעטער איז נאָך דער ערשטער וועלט-מלחמה אַוועק קיין פּאַלעסטינע. ער איז דאָרט אַ לערער אין הרצליה-גימנאַזיע. זיין אַדרעס האָט זי נישט, אַלע אַדרעסן פון די אויסלענד-ר-י שער קרובים האָט זי פאַרברענט אין יענעם יאָר 1937. זי וויל, אַז איך זאָל איר

אָנשרייבן אַ טעלעגראַמע צו איר פעטער. (אַלע וועלכע האָבן נישט געהאַט קיין גענויע אַדרעסן פון זייערע אויסלענדישע קרובים, האָבן אײך טעלעגראַפירט אויפן אַדרעס פון אַ יידישער אינסטיטוציע אין יענעם לאַנד. מיסטנס קרובים האָבן זיך אזוי אַרום אָפּגעפונען).

פאַר שרייבן אַ טעלעגראַמע האָט מען געצאָלט פּופּצן, צוואַנציק, אַדער דריי סיק רובל, וויפּל איינער האָט געקאָנט. טייל האָבן נישט געהאַט צו באַצאָלן אפּילו דעם קליינעם האַנאָראַר. אײך האָבן געהאַט אַ באַזונדערע סאַטיספאַקציע און פּרייד, ווען די טעלעגראַמעס זיינען דערגאַנגען, אויפגעזוכט די קרובים און עס זיינען אָנגעקור מען פעקלעך. אײך פאַר דער לערערין פון פּאָלשאַווע זיינען אָנגעקומען צוויי פעקלעך. זי איז געווען דערפון אויסער זיך, מיך אַוועקערופן אין אַ זייט און מיר אַריינגעוויינט אין אויער אַרײן. זי האָט געוויינט פון פּרייד.

עס זיינען אײך אָפּטמאַל אָנגעקומען קוריאָזע ענטפערס. אַ געוויסער מערזער פון וואַרשע, אַ זון פון אַ רייכן הערינגיסוחר און אייגנטימער פון עטלעכע הייזער אין וואַרשע און תּל־אָביב, (אין 1932 האָבן אײך דעם יונגן מערזער באַקענט אויף דער שײף, ווען ער איז געפאַרן אַלס טוריסט קיין אַרץ־ישׂראַל), ער איז איצט אין דער גרעסטער נויט. ער האַנדלט אויפן גאַס מיט צוקערלעך און פּאַפּיראַסן, שטייט ביינאַכט ביים אַריינגאַנג צום יידישן טעאַטער און פאַרקויפט זיין סחורה. פאַר אים האָבן אײך געשריבן אַ טעלעגראַמע צו זיין רייכער שוועסטער קיין אַרגענטינע, (זי איז די פּרוי פון דעם באַווסטן, אין פּוילן, אייגנטימער פון צענדליי קער לאַטעריע־קאַנטאַרן, וואָלאַנגאָוו), געבעטן צו שיקן פּראָדוקטן און מלבושים, שײך. איז אָנגעקומען אַ טעלעגראַפישער ענטפער כּהאי לישנא :

„טעלעגראַפיר וואָס פאַר אַ נומער שײך מיר זאָלן דיר אַרווישיקן“.

אַלע פּוילישע יידן אין סאַמאַרקאַנד האָבן געלאַכט פון דער טעלעגראַמע. מערזער גייט פאַרוויקלט די פיס מיט שמאַטעס, ער האָט שוין פאַרגעסן די צייט ווען ער האָט געטראָגן שײך, אַ האַלב יאָר איז ער אָפּגעלעגן אין די שפּיטעלער אויף טיפּוס, דיזענטעריע, מאַלאַריע, אַוויטאַמינאָזע. ער איז אויסגעטרונקט, איינגע־שרומפּן — אים איז טאַקע אַ גרויסער חילוק צי די שײך וועלן זיין מיט אײן אַדער עטלעכע נומערן גרעסער. קלענער קאָנען זיי סײַווי נישט זיין, ווייל ער האָט איצט אַ קינדיש פּיסל. אָבער סײַווי האָט ער נישט געטראַכט די שײך אַליין אָנ־צוטאָן. מען דאַרף דאָך אײך איינמאַל אָפּעסן צו דער זעט, קויפן זיך אַ העמד און אין בעסטן פאַל — אײך אַ פאַר גומענע לעטשלעך. ער וואָלט די אָנגעקור מענע פאַר שײך גלייך אַרויסגעטראָגן אויפן מאַרק. איצט דאַרף ער אויפּסניי טעלעגראַפירן קיין אַרגענטינע. עטלעכע חדשים דויערט ביז עס קומט אָן אַ פעקל. נאָך אַ גאַנץ לאַנגע צייט, ווען מען האָט מערזערן אָנגעטראָפּן אין גאַס, האָט מען אים פאַרטשעפּעט:

— נו, מערזער'ס, האָסט שוין טעלעגראַפירט קיין אַרגענטינע, דעם נומער פון דיין פּוס?

אײך האָבן זיך געפּילט געהויבן פון מיין שרייבן טעלעגראַמעס. אַ פּרוי האָט אפּילו אָפּגעפונען איר מאַן אין אַמעריקע, כאַטש זי האָט נישט געהאַט זיין אַדרעס און שוין פיר יאָר נישט באַקומען פון אים קיין בריוו. אײך האָבן געשריבן אַ בריוו צו דער „מאָרגן־פּרייהייט“ אין ניריאָרק (צו אַן אַנדערער צייטונג איז געווען ריזיקאַליש צו שרייבן), און אײך צוגעשריבן עטלעכע ווערטער צו נחמן

מיזל, מיין נאָמען נישט אונטערגעשריבן, און געבעטן אויסזוכן דער פרויס מאן.
שנעל האָבן אָנגעהויבן אָנקומען בריוו און פעקלעך פון אים.
אַבער אויך פון דעם דעפעשן-האַנאַראַר האָט נאָך אַלץ נישט גענונגט אויף
האַבן אָפצוועסן צו דער זעט. און נישט איינמאַל איז מיר אויסגעקומען אָפצו-
שטיין אין אַרטעל אַ נאַנצן דיוזשור פון 24 שעה און נישט טועם זיין אפילו קיין
ביסן בריוו.

ק א פ י ט ל ז

משה ביעדערקא איז געווען אַ וועכטער אין אַן אינפעקציע-שפיטאַל. ער איז
גיך אַליין קראַנק געוואָרן אויף טיפּוס און זיך אַוועקגעלייגט אינם זעלבן שפּיר
טאַל. דער טיפּוס-קרויזס אויפן צוועלפטן טאַג איז אים אַרויך נאַרמאַל. אויפן
דרייצנטן טאַג פון זיין קראַנקהייט איז געקומען אַ פאַראַדנונג, אַז דאָס שפיטאַל
ווערט ליקווידירט און מען דאַרף אַלע קראַנקע אַדיבערפירן אין אַן אַנדער שפּיר
טאַל. מען האָט זיי איינגעוויקלט אין דעקעס, אַרויפגעלייגט אויף לאַסט-אויטאָס
און אַוועקגעפירט. עס איז געווען דעם 16-טן מערץ, אַ קאַלטער און רעגנדיקער
טאַג. ביעדערקא האָט זיך אויפן וועג פאַרקילט, באַקומען אַ לונגן-אַנצינדונג, און
אין צוויי טעג אַרום, דעם 18-טן מערץ אינדערפרי איז ער געשטאַרבן.

עס זיינען געקומען העכער אַ צענדליק זיינע פרוינט און ליפּנער באַקאַנטע,
ווי ביעדערקא איז געווען קהלהיסעקרעטאַר, ער איז געשטאַרבן אינם זעלבן שפּיר
טאַל ווי אויך בין געלעגן אויף טיפּוס. מיר זיינען אַליין אַריין אין טויטן-קעמערל
אויפן שפיטאַל-הויף, עס זיינען דאָרט געלעגן עטלעכע נאַקעטע מתים, פרויען און
מענער, מיר האָבן אַרויסגענומען אונזער חבר און אַוועקגעלייגט אויף אַ טאַג-
בעטל.

מען האָט נישט באַדאַרפט דורכפירן קיין שום פאַרמאַליטעטן, אפילו נישט
פאַרצייכענען אין שפיטאַל-קאַנצלעאַריע אַז מיר נעמען אַרויס אַ געשטאַרבענעם
פאַציענט.

מיר האָבן אים אַוועקגעטראָגן צום בית-עולם אין אַלטשטאַט. עס איז געווען
אַ מהלך פון זעקס קילאָמעטער. אויפן וועג האָט אונבעקיש קליינוואַרג באַזאָרפן
אונז און די מיטה מיט שטיינער, נאַכגעשריגן:
"האַלאָ-האַלאָ", פאַמער! " (געשטאַרבן).

"האַלאָ-האַלאָ" איז ביי די אונבעקן דער שפּאַט-נאַמען פון די פּוילישע יידן.
אויפן בית-עולם איז דאָ אַ חברה-קדישא, עטלעכע ישיבה-בחרים פון פּוילן
און עטלעכע רוסישע יידן. זיי טאַגן און נעכטיקן דאָ, שלאָפן אין טהרה-שטיבל. מען
פירט שוין זינט אַ צייט אַ רעגיסטראַציע פון די פאַרשטאַרבענע יודישע פּליטים.
מיט דעם פאַרנעמט זיך אַ טאַרנאָווער ייד, גראָס. משה ביעדערקא איז שוין דער טויר-
זנט דרייאַונזעכציקסטער פאַררעגיסטרירטער יודישער פּליט-מת אין סאַמאַרקאַנד
(בלויז אויפן אַלטן בית-עולם). דאָס ערשטע יאָר זינט דעם אָנקומען פון די פּליטים
קיין סאַמאַרקאַנד, האָט מען בכלל נישט פאַרצייכנט די געשטאַרבענע, אַ סך זיינען
געקומען צו קבורה אין די אַלגעמיינע קברים ביי די שפיטעלער און אַרומיקע
קאַלכאַזן.

גראָד איז היינט אָנגעקומען אַ בריװל פון תל־אביב, פון ביעדערקאס שוועס־
טער. זי שרייבט צו איר ברודער, אַז ער זאָל זיך גאַרנישט זאָרגן, זי וועט אים צו־
שיקן פּעקלעך פון צייט צו צייט. הלוואַי וואָלט זי געקאָנט אויך צושיקן פּעקלעך
פּראָדוקטן פאַר זיין פרוי און קינד, וואָס ער האָט געלאָזן אין ליפּנע. עס איז אויך
דאָ אַ האַפּנונג, שרייבט זי, אַז מען וועט קאָנען אַרויסנעמען פון רוסלאַנד אַביסל
פּוילישע יידן קיין ארץ־ישׂראל. מען מאַכט אַלע באַמאָונגען. עס ווערן שוין אפילו
געבויט באַראַקן אויף אויפצונעמען די פּליטים.

עס זיינען געשטאַנען אַרום זיין קבר זעכצן מלווים, דאָס הייסט שוין אַ גרויסע
צאָל. עטלעכע חברים זיינע האָבן געזאָגט נאָך אים קדיש. עס איז שוין געווען
אויך אַ קדיש פאַר די אייגענע, נאָנטסטע, געפאַלענע אין פּוילן. מיר זיינען אַלע
געווען זיכער דעמאָלט, אַז אַלפּאַלס אַ טייל פון אונזערע נאָנטסטע לעבן שוין
נישט. אַז עס לעבט שוין נישט קיין איינער פון אונזערע אַלע געלאָזענע דאָרטן,
דאָס האָט מען נאָכנישט געוויסט און נישט געגלייבט.

מיר וועלן דאַרפן איצט אָנשרייבן ענטפּער צו ביעדערקאס שוועסטער אין
תל־אביב. קיינעם ווילט זיך אַזאַ בשורה נישט מיטטיילן. אָבער סייװי דאַרף מען
שרייבן פאַרשטעלט, ווייל בריװ מיט ידיעות וועגן געשטאַרבענע, קאָזט די צענזור
זעלטן אַדורך.

צוריקגענדיק פון בית־עלמין טראַכט יעדער פאַר זיך אין דער שטיקל:
— ווער קומט איצט אין דער ריי?

מיר קלעטערן איבערן באַרג וואָס טיילט אָפּ די אַלטע פון דער נייער שטאָט.
עס זיצן דאָרט אויסגעזעצט בעטלערס, אַלטע אוזבעקנים, וועלכע בעטן אין נאָ־
מען פון מוכאָמעד; אַן אַלטער רוס, וואָס האַלט זיך אין איין צלמען און לויבן
כריסטאָס; אַ בעסעראַבער ייד, וואָס האַלט זיין געליימט ווייב אויף דער פּלייצע
און שפּאַרט זי אונטער מיט אַ הילצערנעם שטענדער, ווי ער וואָלט טראָגן אַ
קעסל מיט לימאָנאַד צום פאַרקויפּן. דער ייד שרייט:

— האָט רחמנות, ראַטעוועט, דערבאַרעמדיקע יידן! מיינע קינדער זיינען
געשטאַרבן, מיין ווייב איז געליימט, איך בין אַ קאַליקע, שענקט אַ שטיקל ברויט,
אַ פּאָר קערבלעך! העלפט, ראַטעוועט, יידן בני־רחמנים!

און ווער פון די דורכגייענדיקע יידן שענקט אים עפעס נישט, באַשיט ער
מיט אַ מבול פון קללות און הרמות:

— איר זאָלט געליימט ווערן ווי מיין ווייב! יעדער ביסן ברויט זאָל אייך
נישט דורכגיין דורכן גאַרגל אָן אַ „פּראָפּוסק!“ אַלע ווייטיקן זאָלן שטיין צו אייך
אין אַמשערעד!

נישט ווייט פון די בעטלער זיצט אַ צייניגערין און לייגט קאָרטן. צו איר איז
אומגענלעך זיך צו דערשלאָגן, זי איז פון אַלע זייטן אַרומגעשטעלט מיט פרויען,
וועלכע ווילן וויסן דעם גורל פון זייערע מענער און זין אויפן פּראָנט. עס שטייען
יונגע מיידלעך, וועלכע ווילן וויסן ווען זיי וועלן חתונה האָבן, צי דער צוקונפטיג־
קער מאַן וועט נישט זיין קיין שיכור און שלענגער. ווייטער זיצט אַ בלינדער רוי־
סישער טרעפּער, וועלכער האַלט עטלעכע בלעטלעך בלינדן־שריפט. ער באַטאַפט

די אותיות מיט די פינגער און טרעפט דעם עתיד פון יעדן איינעם, וואָס גיט אים צען רובל. אויך ביי אים שטייען גענוג בעלנים. אפילו דער קאטאריניאזש מיט דעם ווייסן ים-חזירל, וואָס ציט אַרויס פון קאטארינקע גרייטע, אָננעשריבענע גורלות, אויך ביי אים שטייט מען אין אַטשערעד. פאַראַן אַזעלכע נייגיריקע פרויען, וועלכע לאָזן זיך טרעפן ביי אַלע דריי — ביי דער ציגיינערין, ביים בלינדן און ביים קאַטאריניאָרזש.

אַט פירט מען דערווייל דורך אַ פאַרטיע אַרעסטאַנטן, געכאַפטע פּוילישע יידן, וועלכע האָבן זיך אָפּגעזאַגט אָנצונעמען סאָוועטישע בירגערשאַפט. מען פירט זיי פון דער מיליציע אין טורמע אַריין. די מיליציאָנערן האַלטן אויסגע- שטרעקט די רעוואָלווערן, מיט פּיפּעלעך אין די מיליטער און סינגאַליזירן, אַז מען זאָל נישט צוגיין נאָנט.

יעדעס מאָל ווען איך דערזע פירן אַרעסטאַנטן, כאַפט אַ ספּאַזם אין האַלז. עס וואַלט געווען אַ יושר, זאָגט איינער פון אונז, אַז עטלעכע פּוילישע יידן זאָלן זיך אויפהענגען אויף אַ בוים דאָ אויפן באַרג און אָנהענגען אויף זיך אַפּישן: „סאָוועטן, הערט אונז אויף צו פּייניקן און רודפן! בעסער דאָ אומקומען אויף דער תּליה, איידער אָננעמען אייער בירגערשאַפט און פאַרבלייבן שוין דאָ אויף אייביק אין לאַנד פון פּיין און שרעק! מיר האָבן דאָרט געלאָזן אונזערע פרויען, קינדער און מאַמעס“.

נאָר עס איז אַ נאַרישער געדאַנק. מען וויל אָפּטמאַל ענדער לעבן ווי אַ וואָר- רעם, איידער אומקומען. די רוסן זאָגן סיווי צו די פּוילישע:

„איר האָט שוין נישט נאָכוואָס צוריקצופאַרן דאָרט אַהוי, פּוילן איז פאַר- וויסט, אַלע אייערע נאָנטע, אַלע יידן דאָרטן, זיינען דורך די דייטשן אויסגעקוילעט“.

עס דערנענטערט זיך צו אונז איינער אין אַ גרינעם, קאָרטענעם סאַפּיאָרד- אַנצוג. אַזעלכע אַנצוגן טראָגן די פּוילישע. פאַרן אַרויספאַרן קיין פּערסיען, האָט די פּוילישע אַרמיי איבערגעגעבן אַזעלכע אַנצוגן צו די פּלאַצוווקעס און זיי זיינען פאַרטיליט געוואָרן צווישן די פּליטים.

יענער קומט צו נאָנט, באַגריסט זיך מיט מיר, רופט מיך אָן ביים נאָמען. עס געדויערט אַביסל ביז איך דערקען אים. עס איז דר. יעקב צינעמאַן, דער מחבר פון דעם ווערק: „די געשיכטע פון ציוניזם“.

ער קומט איצט פון וועג. ער איז אַנטלאָפן פון דזשאַמבול, קאַזאַכסטאַן, זיך אָפּגעזאַגט אָנצונעמען די סאָוועטישע בירגערשאַפט. עס איז שוין געווען אַ באַר- פעל אים צו אַרעסטירן. ער איז אין דער לעצטער מינוט פון דאָרטן אַנטלאָפן. ער איז אויסגעדאַרט, טרייסלט זיך פון פחד. ער ציטערט דאָ צו שטיין, ער וויל שוין וואָס גיכער זיין אין אַ שטוב. ער האָט נאָך געזעען איצט דורכפירן די אַרעסטאַנטן דאָ, איז ער נאָך מער איבערגעשראַקן. צוליב זיין גרינעם אַנצוג איז אים לייכט צו דערקענען אַלס פּוילישן. איך פיר אים אַוועק צו מיר אין קיביטקע. עס לעבן ווייטער אויף די אַמאַליקע יאָרן אין וואַרשע. מען באַדויערט זיך איינער דעם צווייטן, אָבער באַלד רעדט מען שוין וועגן ליטעראַרישע פּלענער אויף להבא. ער האָט טענות הלמאי עס איז נאָך ביז איצט נישט געוואָרן אָנגעשריבן קיין גוטער ביאָגראַפישער ראַמאַן וועגן טעאָדאָר הערצל. ער רעדט מיך צו אָנ- צושרייבן, אויב מיר וועלן נאָך אַמאַל אַרויס פונדאַנען, אַ ביאָגראַפישן ראַמאַן וועגן הערצלען. מיר שמייכלען מיט ווייטיק: עקזאַלטירטע פּאַנטאַזיאָרן!

מיר בלאַנדזשען אוועק אין דעם שמועס אויף ווייטע, פארנעפלטע וועגן פון זכרונות און פאָרויסזאָגענישן וועגן דער צוקונפט, וועגן קיום פון יידישן פאָלק, ליטעראַטור, ארץ־ישׂראל. איך פארנעם דערווייל צו פארשטעלן דאָס קליינע פעני צטערל, אַז קיינער זאָל נישט באַמערקן דאָ דעם נייעם גאַסט. ער וועט דאָך דאָ וווינען אומגעמאָלדן. איך פארנעם אפילו צו מאַכן עפעס עסן, ער איז דאָך אויס־געהונגערט פון וועג. איך האָב נאָך היינט אויך נישט געגעסן, די לוויה האָט פאַר־נומען אַ האַלבן טאָג. נאָר דער שמועס צעוואַרעמט אַזוי, אַז מען פאַרנעסט זיך, מען ווערט איבערגעטראָגן אין אַן אַנדערער וועלט, אין אַן אַנדערן קלימאַט, שטיי־גע־לעבן, אַטמאָספּער, אין אַן אַנדערער וועלט פון שטימונגען און געפילן. אַרום איז אומעטיק, מרה־שחורהדיק, גרויע ווירקלעכקייט. אַ לעבן וואָס איז, ווי עס האָט מיר געזאָגט אַן אַלטער אוזבעק, אַזוי אומעטיק און גרוי, ווי אַ רוסי־שער שינעל.

אז מען געוויינט זיך צום ערנסטן, איז שלעכט שוין אויך גוט

ק א פ י ט ל א

די רויטע ארמיי האלט אָפּ ווייטערדיקע נצחונות. דער דייטש ווערט אַרויסגע- שטויסן פון איין שטאָט נאָך דער צווייטער. ביי יעדן גרעסערן זיג, נעמען מיר זיך צונויף אַ צען-צוועלף באַקאַנטע, טרינקען אויס אַ פּלאַש וויין, זינגען יידישע פּאָלקסלידער, חסידישע ניגונים און אייניקע לאָזן זיך אפילו אין אַ טענצל. מען איז זיך משמח און מען ווינטשט זיך שוין צו דערלעבן דעם טאָג פון סוף מלחמה, דעם טאָג ווען די דייטשע חיילות וועלן ליגן צעטרעטן און באַזיגט.

אויף פסח בין איך געווען פאַרבּעטן צום ערשטן סדר צו מיין באַקאַנטן משה לויפּנאַס. הויז אים און זיין פרוי, זיינען נאָך דאָרט געווען שלמה, א יונגער „השומר“ מיט זיין פרוי, בערעלע שמאַיעוויטש און איך. מיר האָבן זיך צונויף געלייגט אויף די קאַסטן און געהאַט אמתיומטובדיקע מאכלים. עטלעכע מצות האָבן מיר באַקומען צו קויפן ביי די בוכאַרער יידן. דער סדר האָט געדויערט ביז צוויי ביינאַכט. מיר האָבן אפילו געקראָגן צו באַרגן ביי אַ בוכאַרער ייד אַ הגדה. דאָס איז נישט פון די לייכטע זאַכן, ווייל סרוב ספרים, סידורים און מחזורים האָבן זיי אין די יאָרן 1937—1940 קיבּר געווען אויפן בית-עולם.

ווערט שוין אין מיטן עסן — אויך אַ שמועס וועגן די בוכאַרער. זיי איז נאָך גוט געלעגן אין זינען דאָס יאָר 1931, דאָס „גאַלדענע יאָר“. מען האָט דעמאָלט געזוכט גאָלד ביי די פאַרמעגלעכע בירגער. די תפילות זיינען געוואָרן גיך איבער- פולט. מען האָט געקאַטעוועט, געממיתט, אָנגעווענדעט די ראַפּינירטסטע פייני- קונגען. מען האָט געגעבן אזאַ אַרעסטאַנט צו עסן בלויז הערינג און דריי טעג נאָך דעם געהאַלטן אָן וואַסער. מען האָט אייניקע אַרעסטאַנטן אַריינגעפירט אין קלאַזעטן (נישט-קאַנאַליזירטע) און זיי איינגעטונקען אין צואה ביזן האַלז. מען האָט די אַרעסטאַנטן געצווינגען שלאָגן איינע די אַנדערע. מען האָט די שלענגער צוגעזאַגט, אז אויב די געשלאָגענע וועלן זיך מודה זיין וווּ זיי האָבן פאַרגראָבן דאָס גאָלד, וועט מען זיי, די שלענגער, באַפרייען.

דאָס איז פאַרגעקומען דעמאָלט אין גאַנץ רוסלאַנד. נאָר ביי די בוכאַרער יידן איז נאָך געווען אַ באַזונדערע צרה: פון יאָר 1927 און ביזן אָנהויב 1931, האָבן מאַסן בוכאַרער יידן זיך אַריבערגעקראָגן די סאָוועטיש-פּערסישע גרענעץ און אַוועק קיין ארץ-ישראל. האָט זיך אין דעם „גאַלדענעם יאָר“ אָנגעהויבן עקס- טרע רדיפות איבער די בוכאַרער יידן. מען האָט זיי מאַסנווייז איינגעזעצט, באַ- שולדיקנדיק זיי אין ציוניזם.

מען האָט אַרעסטירט די קרובים פון די אַנטלאַפּענע קיין ארץ-ישראל. עס איז נישט געווען כּמעט קיין איין שטוב ביי די בוכאַרער, אז עס זאָל ווער פון דאָרט נישט זיצן.

עס זיינען אָבער שוין פאַראַן אַזעלכע בוכאַרער יידן, וועלכע באַווייזן זיך מיט זייער „אויפגעקלערטקייט“ — זיי וויקלען איין פוטער, קעז, וואָס זיי פאַר- קויפן אויפן מאַרק, אין „שמות“, אויסגעריסענע בלעטלעך פון ספרים און סידור רים. זיי באַווייזן דערמיט זייער „פּראַגרעסיוויקייט“ און ברענגען זיך שוין איין

אין איינוועגס אויך פאפיר, ווייל א צייטונג פון פיר זייטן קאסט זעקס רובל (אפיציעל צוואנציק קאפיקעס, נאך מען קריגט עס נישט).

פון איצט אן זאל עס שוין גיין בעסער. די שטאטישע מאכט האט שוין אפילו צוגעזאגט די היגע יידן, אז עס וועלן זיי ווערן צוריק אפגעגעבן צוויי שולן און זיי וועלן קאנען פריי דאווענען.

די פוילישע יידן האבן שוין עטלעכע מנינים און קליינע, פריוואטע שולעך-לעך, די בוכארער אויך, נאך זיי האבן אלץ נאך מורא, אז דאס איז נאך פון א צייטווייליקן, פאראיבערגייענדיקן כאראקטער. אט די רעליגיע-הנחות האבן געפאך דערט די אלאירטע גרויסמאכטן. די סאוויעטישע רעגירונג מוז דאך אַנקומען צו זייער הילף, גיט זי זיי נאך, אבער פלוצים וועט קומען א טאג און דאס דאך וועט זיך אנהייבן שנעל דרייען אויף צוריק. יעדער איינציקער וועט דעמאלט דארפן באצאלן דעם חשבון פאר די „צעהוליעטע, פרייע טעג“. איז דעריבער נאך אלץ בעסער זיך אויסצוהיטן.

אבער דאך האט נישט קיין זינען, אז מען זאל ביים סדר דאס אלץ ארומ-רעדן, פאליטיקירן, ווען עס איז דא אויפן טיש מצות, וויין, קארטאפל מיט וויד, פלייש, פרוכטן — א קעניגלעכע סעודה. בעסער עסן, זיך משמח זיין, זינגען א ליד. עס איז בכלל בעסער וואס ווייניקער צו רעדן איבער פאליטיק, כאטש מיר זיינען דא בלויז אייניקע מענטשן, בלויז נאנטע און באקאנטע. עס האט דאך דע-מאלט באין אופן מיר נישט געקאנט איינפאלן, אז יעדעס ווארט וואס מיר רעדן דא איצט ביים סדר, וועט ווערן צוגעטראגן און גענוי פארשריבן אין דער ענקאוועדע!

ק א פ י ט ל ב

די מאטעריעלע לאגע האט זיך געהאלטן אין איין פארבעסערן. עס זיינען אַנ-געקומען מאסן פעקלעך פון אויסלאַנד פאר די פוילישע יידן. הויז דעם האט יעדער איינער זיך גענטער באקענט מיט זיין סביבה, אומשטענדן, באדינגונגען און דער עיקר וואס ער האט שוין „געכאפט דעם שניט“, געווסט דעם וועג פון „בלאט“, געבן כאבאר, אינטערקויפן.

נאכנישט איז אינגאנצן פארשוונדן די נויט. נאך האבן זיך פרויען פארנו-מען מיט פראסטיטוציע, בעטלעריי און גנבה. נאך איז דער ווילנער לערער עזרא א. געזעסן אויף דער ערד און געבעטלט. נאך האט דער פרום-געוואָרענער שריי-בער מרדכי אלעי, וועלכער האט דא געלערנט מיט קינדער עברי, אלץ נאך אונ-טערגעהונגערט. ער האט זיך נישט געקאנט באשליסן, צי מעג מען לויטן יידישן דין, אָדער מידות, צוגיין אויפן מארק צו א שטעלעכל מיט פרוכטן און גרינווארג, פארזוכן עטלעכע ראָזשינקעס, וויינטרויבן און — נישט קויפן! קיין געלט אויף צו קויפן האט ער נישט געהאט און דאס הארץ פלעגט אים אָפט פארחלשן. נאך האבן זיך ארומגעדרייט איבער די נאסן צוויי יונגע יידישע שרייבער, קראַנקע, גע-שוואַלענע, נישט געוואַלט בעטלען, כאַטש א. האט זיי דערצו שטארק צוגערעדט. מיר האבן עטלעכע מאל צווישן זיך געשאפן א פאָר הונדערט רובל און געשטימלט זייער הונגער אויף עטלעכע טעג.

אָבער די צאָל פון די נויטלידנדיקע האָט זיך כסדר פאַרקלענערט. דער שרייבער איקס, וואָס האָט נאָך מיט אַ יאָר צוריק אַליין געבעטלט, גייט שוין איצט איבער די גאַסן און טיילט נדבות. ער טוט דאָס מיט גרויס הנאה און סאַ- טיספאַקציע.

בערעלע שמאַיעוויטש זיצט שוין אויך צוריק פעסט אין זאָטל. ער פאַרדינט שטיקער גאָלד און עסט פון בעסטן און שענסטן. ער איז שוין ווידער גוט אויס- געקליידט, געקויפט זיך אַ גאָלדן זייגערל, אַ גאָלדן רינגל און זוכט שוין צו קויפן אַ ברייליאַנטל. עס קען — זאָגט ער — אַמאָל צונויף קומען. דאָס זייגערל מיט דעם רינגל טראָגט ער, פאַרשטייט זיך, נישט ביי זיך, נאָר האַלט דאָס ערגעץ פאַר- שטעקט. ער האָט שוין צוריק דאָקומענטן אויף זיין אייגענעם נאָמען און איז „בראַנדרט“ פון גיין אין אַרמיי. עס האָט אים גענוג געקאָסט דאָס פאַפירל, אָבער ער קאָן זיך דערויף דערלויבן.

ער וווינט נאָך צוזאַמען מיט מיר אין דעם קליינעם, ליימענעם שטיבעלע. ער וואַלט זיך געקאָנט פאַרגינען אַ שענער שטיבל, נאָר גרעסערע גבירים פון אים וווינען אויך נישט שענער. מען דאַרף נישט אויפרייסן די אויגן ביי קיינעם. עסן עסט מען אויך ביי אַ פאַרשטעלט פענצטער און פאַרשלאָסענער טיר.

די באַצייאונגען צווישן אים און מיר זיינען אָנגעצויגענע, אָפט קומט עס צו העפטיקע שטרייטן און מחלוקתן. איך פאַרשווייג אים אַ סך עוולות, ווייל איך געדענק, אַז ער האָט מיך געראַטעוועט נאָכן טיפּוס, מיר געגעבן אייניקע מאָל צו עטלעכע הונדערט רובל. ער נוצט אויס די דאַנקבאַרקייט און טוט זיך אָן הנאה פון באַליידיקן מיך און דערנידעריקן. איך לאָז זיך נישט, דאָס רייצט אים נאָך מער אויף. ער מיינט, אַז ער האָט די פולע רעכט דערצו. ער וויל אָבער מיט מיר אויך נישט אינגאַנצן איבערייסן, ווייל עס שטייכלט אים מיין געזעלשאַפט, די חברים, וועלכע קומען צו מיר אין שטוב אַרײַן. איך געניס פון אַ געוויסן אָנזען אויך ביי זיינע אייגענע באַקאַנטע, אפילו ביי זיין נאַטשאַלסטווע אין אַרטעל. דעריבער וויל ער אין ערגעץ נישט גיין אָן מיר, שטעלט זיך פאַר ווי מיין נאָנטס- טער חבר און בעסטער גוטער פריינט. ווען איך בין נישטאָ דערביי, דערציילט ער פאַר אַלעמען, אַז ער האַלט מיך אויס, אַז ער האָט מיך געראַטעוועט, אַז ווען נישט ער, וואַלט איך שוין לאַנג געלעגן אויפן בית-עולם, פונקט ווי אַ סך פון מיינע באַקאַנטע און חברים.

ווען איך בין אויף דער אַרבעט, קומען צו אים אין אונזער שטיבל פרויען, אַלעמאָל אַנדערע. ער באַרימט זיך פאַר מיר דערמיט. ער באַרימט זיך אפילו מיט דעם קליינעם פרייז וואָס עס קאָסט אים די ליבע — „האַנאַראַר“ באַצאָלט ער אַ פאַר שטעקל-עטשלעך, וואָס ער טראָגט אַרויס בנגכה פון אַרטעל.

איך דערמאָן אים אָפט אין זיין פרוי און צוויי קליינע קינדער, וואָס ער האָט געלאָזן אין כערסאָן ביי די דייטשן. איך קען זיי נאָך פון פוילן. זייער בילד הענגט איבער זיין בעט. איך האָב צו אים טענות פאַר זיינע נאַטשאַלניקישע גענג. גייט ער אין פּאָליקליניק צום דאָקטער, מעג שטיין די גרעסטע אַטשערעד, גייט ער זיך גלייך צו צום פענצטערל נאָך אַ נומער. ער איז גוט אָנגעטאָן, נישט קיין מיאוסער יונגערמאַן, אין אַמעריקאַנער בריילן, מיט אַ טעקע אונטערן אַרעם, מיינט ער דער דיבער, אַז ער מעג צוגיין אָן אַן אַטשערעד. איך האָב צו אים טענות פאַרוואָס ער אַלס בריגאַדיר אין אַרטעל, באַגייט זיך גראָב מיט די אַרבעטער. איינמאָל האָט ער

אפילו צעשלאָגן אַ יונגע יידישע בוכאַרערין, פון וואָס זי האָט נאָכדעם באַקומען אַ האַרץ־אַנפאַל. דער מאַן פון דער זעלבער בוכאַרישער פרוי ליגט איצט אין שפּיט־טאַל, אַן הענט, אַן פיס, אַזאַ שווער־פאַרווונדעטן האָט מען אים געברענגט פון פראַנט.

איך האָב צו אים טענות פאַר זיין ציניזם, פאַר זיין שנאה צו אַלע אידעאַלן, פאַר זיין חוזקן פון אַלע הייליקייטן.

ער ווידער וואַרפט מיר פאַר, אַז איך בין געוואָרן אַן אַסקעט, אַ פאַרשימל־טער ראַמאַנטיקער, אַ בעל־תשובה, אַ ציוניסט און פיר מיט מיינע חברים קאָנטר־רעוואָלוציאָנערע שמועסן. ער איז, זאָגט ער, אויך אַ קעגנער פון דעם מין באַל־שעוויזם, זיי האָבן פאַראַטן די אידעע פונם ריכטיקן קאָמוניזם, אָבער ווער האָט נישט פאַראַטן? אַלע האָבן פאַראַטן, די גאַנצע וועלט איז אַ שאַנדהויז, אַלע מענטשן זיינען פאַרלע און געמיין. נאָר מען דאַרף זיך נישט מאַכן דערפון, מען דאַרף לעבן און געניסן. דעריבער דאַרף מען נישט זיין צופיל אויפֿריכטיק, מען דאַרף נישט רעדן אָפּן אפילו מיט אייגענע חברים, ווייל זיי וועלן סיוויי פאַרקויפן און פאַראַטן. ער איז הויש אַלע מיינע באַקאַנטע, אַז זיי זיינען פראַ־וואַקאַטאָרן.

נאָך אַזאַ שמועס און וויכוח, וואָס ענדיקט זיך אַמאָל אויך מיט שאַרפע ווערטער, ווערן מיר אין אַ קורצער צייט אַרום ווידער צוריק גוט. מיר וווינען דאָך צוזאַמען, אַרבעטן צוזאַמען, מיר קענען זיך שוין פופצן יאָר. ער הייבט ווידער אַן מיר מאַכן קאָמפּלימענטן. ער האָט געלייענט אַמאָל אַלע מיינע געוירוקטע שאַפונ־גען, ער געדענקט דעם אינהאַלט פון טייל זאַכן, וועלכע איך האָב שוין כמעט נישט געדענקט. ער זינגט אויף אַ יידיש פּאָלקסליד, ווערט אומעטיק און סענטימענטאַל, דערמאָנט זיין פרוי און קינדערלעך. ער דערמאָנט מיך אין מיין מצב און אויסזען נאָכן טיפּוס, טרייסט מיך מיט אַ פאַר ווערטער, אַז איך וועל נאָך אַמאָל זען מיין פרוי און קינד — און מיר שליסן ווידער שלום, ווערן צוריק גוטע פריינט און חברים.

ק א פ י ט ל ג

זונטיק באלד אינדערפרי, ריטאָג, איז אַריין צו אונז אין שטוב אַ קליין יידל מיט אַ גרויסער באָרד, נישט גענוג זויבער אָנגעטאָן, צעשפּיליעט, מען זעט אַרויס זיין לאַנגן טלית־קטן. ער איילט זיך, איז פאַריאַכמערט, כאַטש זיין פנים שיינט מיט לייטזעליקייט און די אויגן מיט קינדערישער לויטערקייט.

ער רופט מיך אָן פאַמיליאַר ביים נאָמען און פּרעגט מיך וווּ עס איז דאָ מורח־זייט. ער נעמט אַרויס טלית און תפילין און שטעלט זיך דאווענען.

בערעלע שמאַיעוויטש איז אין כעס. וואָס טוט דאָ אין דער שטוב אַזאַ פאַר־בריווגעט יידל? פילט זיך אפילו היימיש, שטעלט זיך גלייך דאווענען! ער האָט פיינט אַלע דאווענענדיקע יידן. און דאָס קליינע יידל האַלט זיך נאָך דערצו פאַר־ריסן, פּרעגט אים אפילו נישט קיין דערלויבעניש און שאַקלט זיך שוין אין טלית און תפילין.

אז בערעלע ווערט אין כעס, כאפט ער גלייך אַראָפּ די ברילן און ווישט די גלעזלעך. ער מאַכט צו מיר מיט די הענט און האָט אַ טענה: — וואָס איז דאָס פאַראַ אַנשיקעניש?

דער ייד דאוונט שנעל אָפּ און זעצט זיך אַוועק ביים טישל. דערווייל דערזעט ער אויף דער וואַנט די רעפּראָדוקציע פון „רושאַקאַנדאַ“ און עטלעכע אַנדערע בילדלעך. ער שטייט שוין ביים בילד, רעדט וועגן דזשאַקאַנדאַס שמייכל, וועגן אירע פינגער, וועגן איר סענסעלן האַלז. ער רעדט וועגן לעאַנאַרדאָ דאָ ווינטשם אַנדערע שאַפונגען, ער באַקוקט שוין די רעמבראַנדט־קאַפּיע, רעדט וועגן רעמב בראַנדט אָפּשטאַמונג, וועגן יידן. אין זיין משפּחה, באַלד וואַרפט ער זיך איבער אויף שעקספּיר, דאָ שווימט ער ווי אַ פּיש אין וואַסער. קען אַלע זיינע דראַמען! בערעלע שמאַיעוויטש איז פאַרבליפט: דאָס קליינע, פאַרדריפּעטע יודל איז בקי אין אַלע קונסט־ און ליטעראַטור־ענינים!

ער האָט נישט געווסט, אז דאָס איז מרדכי אָלעי. איך האָב דערנאָך בערעלען געוויזן אַ פּאַטאַגראַפּיע פון מרדכי אָלעי נאָך פון פאַר דער מלחמה, ווען ער איז נאָך געווען אָן אַ באַרד, אָנגעהערט אַ געוויסע צייט צו דער קאָמוניסטישער שרייבער־גרופּע.

שמאַיעוויטש איז אַצינד נאָך מער אין כעס. ער איז שוין אינגאַנצן צעטומלט, דעזאָריענטירט. ער ווייסט שוין נישט וווּ ווער עס שטייט, וווּ איז די זייט און וווּ יענע זייט, אַליץ האָט זיך אויסגעמישט, פאַרווישט די גרענעצן. ער אַליין האַלט זיך פאַר אַ באַווויסטזיניקן, אינטעליגענטן אַרבעטער און דאָ נאָר קומט אַרײַן אַזאַ צעטראַגן יודל מיט אַ פאַרקנאָדערטער באַרד, וועלכער ציטירט גאָר שעקספּירן פון אויסנווייניק, איז באַהאוונט אין קונסט, פּילאָזאָפּיע, ליטעראַטור. דערביי גייט ער אָפּגעריסן, פאַרשמאָדערט און ס'אַרט אים אפּילו נישט, דאָרף נאָרנישט, זעט נאָך אויס צו זיין גאַנץ צופּרידן, אפּילו גליקלעך, דערהויבן.

שפּעטער ווידער קומט אַרײַן דער שרייבער ש. ב. ער איז שוין לאַנג נישט געווען. ער הייבט באַלד אָן דערציילן זיינע פּאַסירונגען אין דער רויטער אַרמיי. ער איז געווען בסך הכל עטלעכע וואָכן אין דער אַרמיי, צוליב זיין קראַנקהייט באַפּרייט געוואָרן, נאָר ער קאָן זיך נאָך אַליץ נישט אויסדערציילן וועגן זיינע פּאַר וואָכן דינסט. ער שילדערט קוריאַזע בילדלעך, כאַראַקטעריסטישע טיפּן, דאָס שטיינער־לעבן, ווי אַזוי מען עסט, ווי אַזוי מען מאַכט איבונגען. זיין דערציילן רופּט אַרויס הייטערקייט.

איצט גייט ער איבער צו אַן אַנדער סעריע בילדלעך: ער גייט אַמאָל אין שטאָט און פאַרבלאַנדזשעט אין אַ הויף, ער זוכט דאָרט אַ באַקאַנטן, אויפן הויף בויט מען אַ ניי הויז. עס ליגן אָנגעלייגט ציגל. דריי אַרבעטער מישן ליים, קאַלך, קריכן אויף דער רושטאַוואַניע. ער הערט ווי זיי רעדן צווישן זיך יודיש. עס הייבט זיך באַלד אָן אַן אויספּרעגן, עס פאַרבינדט זיך אַ שמועס און ש. ב. וויצלט זיך מיט זיי, חוזקט:

— איר מאַכט אָן אַזאַ טומל ביי דער אַרבעט, נישט ווי איר וואָלט באַדאַרפט בויען אַ הויז פון צוויי שטאָק, נאָר כאַטש פון צוואַנציג. נאָר פּינוואַנען זאָלט איר וויסן וועגן אַזעלכע הייזער, איר האָט נאָך אורדאי און אייער לעבן נישט געזעען קיין העכער הויז ווי פון דריי שטאָק. יענע חוזקן צוריק:

— פונוואנען קומט איר דאָס, רב ייד, פון כעלם, פון לאָדזש, פון וואַרשע? באַהאַלט זיך מיט אייערע הייזער דאָרטן. מיר האָבן שוין עפעס גרעסערע הייזער געזעען, אַביסל שענערע און העכערע ווי אייערע.

— וווּ? אין בערדיטשעוו? צי אפילו אין אָדעס, אָדער אין מינסק? יענע צעלאַכן זיך מיט אַ ווייטיק־געלעכטער.

ש. ב. ווערט פון זיי געוואָר איין קלייניקייט:

די אַלע דריי יידן זיינען פון אַמעריקע. אַראָפּגעקומען אין סאָוועט־רוסלאַנד אין יאָר 1934. זיי זיינען געקומען דאָ אַהער אַרבעטן אויף אַ צייט אַלס בו־ ספּעצן. אין 1937 האָט מען זיי באַשולדיקט אין סאַבאָטאַזש, צוגענומען ביי זיי די אַמעריקאַנער פעסער און פאַרשיקט אויף פינף יאָר אויפן ווייטן צפון. נאָכן באַ־ פרייען, האָט מען זיי דאָ אַהערגעשיקט. זיי האָבן נישט קיין רעכט צו וווינען אין רעזשים־שטעט. זיי זיינען שוין סאָוועטישע בירגער. וועגן צוריקפאַרן קיין אַמע־ ריקע קאָן קיין רייד נישט זיין. זיי וועלן קיין אַנדערע, ווי שוואַרצע אַרבעט, נישט באַקומען און זיי ווילן גאָרנישט דאָס אויך. פרעגט זיי ש. ב.:

— טאָ וואָס זשע לאַכט איר אַזוי און זענט צופרידן? וואָס איז אויף אייך די גדולה?

ענטפערן זיי:

— שוין אַלע טרערן אויסגעוויינט. בעסער צו לאַכן. דאָס איז אויך אַזאַ פאַרמאַסירטער געוויין.

ש. ב. דערציילט וועגן נאָך אַ באַגעגעניש, מיט אַ שרייבער פון אוקראַינע. זיך נענטער באַקענט מיט אים אין סטאַלאָווקע און האָבן נישט קיין מורא געהאַט צו שמועסן צווישן זיך אַביסל פרייער. ש. ב. דערציילט אים וועגן דער בירגערלע־ כער פרייהייט אין מערב־אייראָפּע, אין ענגלאַנד. ווי אַזוי מען האַלט רעדעס אין לאַנדאָנער הייד־פאַרק קעגן קעניג. יענער שרייבער באַנעמט דאָס נישט. ער טראַכט, טראַכט, קנייטשט דעם שטערן, ביז ער קומט צום אויספיר:

— מיין ליבינקער, וואָס פאַרשטייט איר נישט? אויפן אָרט, אין פאַרק, טשעפעט מען נישט יענעם בונטאָוושטישק, נאָר אין מיטן נאַכט גיט מען יענעם אַ כאַפּ אַרויס פון בעט! קיינער זעט נישט, הערט נישט און ווייסט נישט. די ענגלענדער זיינען ביטראַקעס, פאַרלאָזט זיך אויף זיי!

ש. ב. דערציילט אויך וועגן זיינעם אַ שמועס מיט אַן אַלטן קינסטלער. יענער טשעפעט זיך צו ש. ב. פאַרוואָס ער גייט נישט אין דער רויטער אַרמיי קעמפן. ער זעט דאָך נאָך אויס גאַנץ געזונט, טאָ וואָס זשע זיצט ער דאָ אין הינטערלאַנד? ש. ב. ענטפערט יענעם אָפּ מיט כעס. יענער בעט אים באַלד איבער און נאָך אַ שעה שמועסן, ווערט יענער אַזוי צוגעלאָזן און אויפריכטיק, אַז ער זאָגט אים: — די ענגלענדער, די אַמעריקאַנער, די פראַנצויזן זאָלן אייננעמען אַ מיתה משונה. זיי זיינען פּחדנים, אויסוורפן, שליימזלס, פאַסקודניאַקעס!

— וואָס פאַראַ טענה האָט איר צו זיי? איר האָט צו זיי דערלייגט דער באַ־ בעס ירושה?

— וואָס פאַראַ טענה איך האָב? ! אין די יאָרן 1919—1921, ווען זיי האָבן אונז בלאַקירט, פאַרוואָס זיינען זיי פּחדנותדיק צוריק אוועק? פאַרוואָס? פאַר־ וואָס זיינען זיי נישט אַריין טיפער אין לאַנד און צעמזיקט, צעקוועטשט אָט די כּנפּיאַ, אָט די טיראַנען, אָט די מערדער אונזערע, אָט די אויסוורפן, וועלכע האָבן

פאראומגליקט דאס גאנצע רוסישע פאָלק, אַלע פעלקער דאָ! און זיי וועלן נאָך
חרוב מאַכן די גאנצע וועלט! אָט פאָרוואָס איך האָב צו יענע טענות!
בערעלע שמאַיעוויטש שווייגט די גאנצע צייט. ער בייסט די נעגל. איך ווייס
נישט צי ער טוט דאָס פון הנאה, צי פון כעס.

עס קומען היינטיקן זונטיק אַ סך געסט צו מיר. אָט איז דאָ דער פאַבריקאַנט
פון קאַטאַוויץ, דולדיג. ער קומט צו מיר שפּילן אין שאַר. ער איז אַ פאַרערער פון
דער דייטשער ליטעראַטור. ער קען גוט שילערן און געטהען. ער ציטירט גאנצע
זייטן פּננס „פּאַוסט“־פּראָלאָג. ער איז דערצויגן אויף דער דייטשער קולטור. ער
האַט אויך אַביסל יידיש וויסן און קען אַריינקוקן אין אַ ספר. ער לויבט די דיי-
טשע קולטור און טעכניק. יעדער דייטש פאַר זיך, זאָגט ער, איז אַן אַנשטענדיקער
און קולטורעלער קערל, נאָר צוזאַמען, ווי אַ פּאָלק, זיינען זיי אַ סטאַדע חיות. היט-
לער איז נישט קיין דייטש. עס וועלן זיך נאָך געפונען דייטשן, וועלכע וועלן אַליין
הענגען זייער משוגענעם פירער. אָבער דערווייל קאַנען נאָך די דייטשן זיגן, די
רוסן וועלן זיך נישט קיין עצה געבן. די דייטשן וועלן זיגן און אומברענגען אַלע
יידן. עס קאָן אונז נאָך ראַטעווען אַמעריקע און ענגלאַנד, ווען זיי וועלן נאָר אויף
אַן אמת וועלן, אָבער זיי ווילן נישט, זיי ווילן אַז רוסלאַנד זאָל זיך אויסבלוטיקן.
סייווי, אונזער סוף איז געהתמעט! און ער ציטירט ווייטער אַנטשפּרעכנדיקע
שטעלן פון „פּאַאוסט“.

דערנאָך קומט אַריין ד"ר יעקב צינעמאַן. ער וווינט שוין ביי אַן אַנדערן
באַקאַנטן. עס קומט דער ציוניסטישער טוער רויזנשמיד פון וו., עס קומט
אַריין דער יונגער „השומר“ שלמה. הינטער סאַמאַרקאַנד וווינט אַ גאַנצע גרופע
„שומרים“, זיי האָבן זיך געשאַפן אַיין אייגענע קאַמונע. קיינער ווייסט נישט
דערפון, פאַרשטייט זיך, אַז זיי זיינען „שומרים“.

אַ גאַנצן טאָג מאַכט זיך נישט צו די טיר. געסט גייען אַרויס און אַנדערע
קומען אַריין. עס קומען דריי פרויען פון ריגע, ראַיא, ליאָליאַ און עדיע. זייערע
מענער זיינען אויף די פּראַנטן אין דער רויטער אַרמיי. ליאָליאַס מאַן איז שוין
געפאַלן אין שלאַכט. זיי זיינען אינטעליגענטע פרויען, רעדן אויך העברעאיש. זיי
העלפן מיר צו אָפּקאַכן אַ מיטאַג און מען עסט צוזאַמען. זיי האָבן נאָנטע קרור-
בים אין אַמעריקע. זיי האָבן הנאה זיך צו וויצלען און פאַרשטעלן דעם מאַמענט,
ווען זיי וועלן אַמאָל אַריבערקומען צו זייערע נאָנטע קיין אַמעריקע. זיי וועלן
אַהינפאַרן אין די וואַטענע פּופייקעס, די הילצערנע לעפּל פאַרשטעקט אין די
שטיוול, וועלן וויקלען מאַבאַרקע אין צייטונגס־פאַפּיר און ווען מען וועט זיי פאַר-
בעטן דאָרט צו מיטאַג, וועלן זיי, אויס געווינהייט, זיך שטעלן אין אָטשערעד.
אַ טומלדיקער טאָג היינט געווען. בערעלע האָט פיינט מיינע געסט. ער האָט
פיינט די דריי יונגע פרויען, זיי שענקען אים נישט קיין אויפּמערקזאַמקייט. ער
דאָט מיר מיטן פינגער:

— געדענקט, איך זאָג אייך און וואָרן אייך, איר האָט צופיל צוטרוי צו
מענטשן. איך גלייב זיי קיינס נישט. צווישן די אַלע אייערע באַקאַנטע זיינען זיכער
דאָ אויך פּראָוואָקאַטאָרן, זיי וועלן אייך נאָך באַגראַבן!

ק א פ י ט ל ז

עס שפּילט דאָ אַ יידיש טעאַטער. אַן עוואַקואַירטע טרופע פון כאַרקאָוו און

אויך עטלעכע אקטיאָרן פון פּוילן. צווישן די אקטיאָרן פון באַרקאָוו זיינען דאָ עטלעכע, נישט נאָר מיט היפּשן מאַלאַנט, נאָר אויך מיט אַ סך קולטור און וויסן. זיי זיינען אַלע באַשיידענע, טאַקטפולע. יעדער פון זיי באַציט זיך צו דער בינע-אַרבעט מיט גרויס אַהריות און ערנסטקייט.

כמעט אַלע זיינען זיי געצווונגען זיך צו פאַרנעמען אויך מיט זייטיקע פּרנ-סות. פון דער טעאָטער-פּענסיע איז נישטאָ אויף הוינה. זייער בעסטער רעזשיסעו און אקטיאָר איז אויך אַ גוטער שוסטער. ער אַרבעט אין געהיים, ביי זיך אין שטוב, דאַמען-לעמשלעך. אז מען דאַרף, איז ער אויך אַ שטובן-מאַלער און אַ סטאַליער. אַנדערע אקטיאָרן שיקן אַרויס זייערע פּרויען האַנדלען אויפן באַזאַר, טייל שפּעקולירן אַליין אין דער שטייל. דריי פון זיי האָט מען געכאַפט ביי אַ מסחר מיט טיי און זיי איינגעזעצט. נאָר איינער פון דער טרופּע איז פאַרעקשנט, פאַר-נעמט זיך נישט מיט קיין שום זייטיקער מלאכה און מסחר. זיין פּרוי, אין די טעג ווען זי איז פּרוי פון שפּילן, שטייט זי ביי דער טיר אַלס בילעטער. ווען זי שפּילט און ער איז פּרוי, פאַרטרעט ער זי אויפן פּאַסטן ביי דער טיר. גראָד איז ער אויך פון די בעסטע אקטיאָרן און חוץ זיין אַלגעמיינעם וויסן, קען ער אויך די קליינע אותיות'לעך, אין די יונגע יאָרן געלערנט אין אַ ישיבה.

אין טעאָטער איז שטענדיק אַ געדראַנג. עס איז אַ קליינער, אָפּגעלאָזענער לאַקאַל, די בענק זיינען ענג צונויפגעשטעלט, אָפט ברעכן אויס קריגערייען און געשלעגן צווישן פּובליקום. נאָר דאָך זיצט מען מיט גרויס הנאה אויף יעדער פאַרשטעלונג. דער זאַל איז שטענדיק געפּאַקט. עס קומען דאָ אַהער אויך די רב-סישע יידן און זייער יוגנט. די יוגנט פאַרשטייט קנאַפּ יידיש, האַלט מען בעת דער פאַרשטעלונג אין איין שושקען זיך, איבערזעצן, פאַרטייטשן.

די זעלבע יידישע טרופּע שפּילט אויך צוויי מאָל אין וואָך אויף רוסיש. עס קומט אויך די יידישע בוכאַדער יוגנט, זיי פאַרשטייען לגמרי נישט קיין יידיש וואָרט, אָבער דאָך קומען זיי גערן, עס איז יידיש טעאָטער, זיי פּילן שוין אַרויס אויך אָן דעם לשון. עס קומען אויך אוזבעקן. זיי קומען פשוט דערפאַר, ווייל עס איז טעאָטער. אין אַנדערע טעאָטערן, אין דער נייער שטאַט, איז שווער זיך צו דערשלאָגן צו אַ בילעט. אין קינאַ אַריין קומט אויך אָן שווער זיך צו דערקריגן. אין טעאָטער שפּילן דאָך פאַרט לעבעדיקע מענטשן, אַרטיסטן זינגען און טאַנצן, פאַראַן אויך עטלעכע שיינע פּרויען צווישן די אַרטיסטנס, טאָ וואָס מאַכט אויס די אוזבעקן אז זיי פאַרשטייען נישט? רוסיש פאַרשטייען זיי אויך קנאַפּ. דאָס טעאָטער אויף אוזבעקיש איז אויך אין דער נייער שטאַט און שפּילט נאָר צוויי מאָל אין דער וואָך. אָפּטמאָל קומען אוזבעקן שיכורערהייט אין טעאָטער אַריין, אין אָדער זיי שלאָפן איין בעת דער פאַרשטעלונג, אָדער זיי סקאַנדאַלעווען, טשע-פען זיך אין דער פינצטער צו די פּרויען אויפן זאַל. ווערט אַ טומל, קומט אָן מיר ליץ און רייסט איבער די פאַרשטעלונג — אָבער דאָס איז דאָך פאַר זיי אויך ספּעקטאַקל!

דעם היינטיקן אָונט זיינען בערעלע שמאַיעוויטש, איד, אונזער שכנהטעס צוויי יונגע טעכטער פון קאָוונע אוועק אין טעאָטער, הנם מען שפּילט גראָד אַ נישטיקע פּיעסע פון פּראַפּעסאָר דאַברושין א. נ. „לחיים מאַסקווע“.

עס ווערט דאָרט געזונגען אזא קופּלעט, ווי:

„מאָסקווער פֿייער, מאָסקווער וואַסער,
וואַס איז הייטער, וואַס איז נאָסער וי...“

נאָך איידער עס האָט זיך געענדיקט די פאַרשטעלונג, איז דאָס טעאָטער
געוואָרן אַרומגערינגלט פון זעלנער און מיליז, אַן אַבלאָווע אויף די פּוילישע.

זיי זיינען אַרײַן דורך אַלע טירן און אָנגעהויבן קאָנטראָלירן די דאָקומענטן.
די געכאַפטע פּוילישע וועט מען אוועקשיקן אין אַרבעטס־באַטאַליאָן. ווען איך
בין אין אַרטעל אויפן דיזשור, בין איך געשיצט דורך מיין נאַטשאַלסטווע. אפילו
ווען די מיליז וואָלט מיך אוועקגענומען פון דאָרטן, וואָלט מיין נאַטשאַלסטווע
באַלד אינטערווענירט און מיך באַפֿרייט. איצט אָבער, ביינאַכט, איז קיינער נישט
שטאַ ווער עס זאָל אינטערווענירן. זיי קאָנען נאָך ביינאַכט אוועקשיקן ערגעץ אין
אַן אָפּטיילונג. אַ פאַראַרדנונג, אַז די פּוילישע זיינען מחויב צו דינען אין אַרבעטס־
אַרמיי איז נישטאַ, דאָס טוט יעדער דאַיאָוואָיַענסקאַמאַט אויף אייגענער האַנט.
עס פעלט גראָד אויס צום באַשטימטן קאָנטיגענט, לאָזט מען זיך אַרויס אויף אַן
אַבלאָווע און מען כאַפט פּוילישע. קודם ווערן זיי אוועקגעשיקט. נישט אַלעמאַל
קומט מען פון דאָרט צוריק, ווייל מען נעמט ביי אים צו דעם דאָקומענט און יעדער
נער איז שוין אויס פּוילישער. אויב ער קאָן אפילו יאָ דערווייזן, אַז ער איז אַ
פּוילישער, איז נישטאַ קיין פאַראַרדנונג, אַז פּוילישע זאָרפן נישט דינען אין דער
אַרבעטס־אַרמיי.

פון פּובליקום שפּרינגט מען דורך די פענצטער. טייל כאַפן זיך אַרײַן אין
דער פאַרסעצענע צום אָרקעסטער. די פּאַניק איז גרויס. די מיליז פּייפט, יאָגט
נאָך די אַנטלויפנדיקע.

צו מיר קומען אַרויס פון הינטער די קוליסן צוויי אַרטיסטן און זאָגן צו מיר
הויך, אין רוסיש:

— וואָס טוט איר, אַן אַקטיאָר, דאָ אויפן זאַל? קומט גיך אַרונטער הינטער
די קוליסן, מען דאַרף אייך דאָרט האָבן!

און זיי פירן מיך אַרונטער הינטער די קוליסן. פון דאָרט גיי איך אַרויס
דורך אַ זייטן־גאַנג און שאַר זיך גיך אַהײַם.

עס האָט שוין געהאַט געדוכט זיך, אַז דאָס לעבן נעמט זיך צוביסלעך נאָר־
מאַליזירן. איך בין שוין אביסל געקומען צו זיך, הונגער שוין נישט, שוין פאַראַן
דאָס געמיט צו לייענען אַ בוך, גיי שוין אָפּטער אין קינאָ און טעאָטער — אָבער
אין געצײלעטע מינוטן קאָן פון דעם אַלעם ווערן אַ תּל. מען שיקט דײך אוועק ער־
געץ קיין אוראַל אויף שווערער אַרבעט, נישט דערעסן, נישט דערשלאָפּן, אין שמוץ,
לייז — עס דאַרף לאַנג נישט דויערן קראַנק צו ווערן און אויסגיין דאָרט ערגעץ
אין אַ שפּיטאַל.

אַלץ איז נאָר צײטווײליק, מען איז קיינמאַל נישט זיכער, מען לעבט נאָר מיט
דער געגעבענער שעה. איין ריר — און אַלץ צעפאַלט זיך. פון לעבן ביזן טויט איז
אַ קליינטשיקער מהלך, עס שײַרט אָפּ נאָר אַ דין ווענטל פון צופאַל. און צופאַל
לױערט דאָ אויף דיר צען מאָל אין טאָג, אויף יעדן שריט. עס איז נישט אַ צופאַל,
ווען עס טרעפט דײך נישט.

ק א פ י ט ל ה

איך ארבעט אין ארטעל שוין עטלעכע חדשים. לעצטנס קומט מיר אויס אַפּטמאַל אַפּצושטיין צוויי מעת-לעת נאַכאַנאַנד אויפן דיוזשור. ווייל איינעם פון די דריי אַכראַנניקעס, דעם אַלטן אוזבעק, האָט מען אַפּגעשאַפט. ער האָט געמאַכט שוועריקייטן ביים אַרויסטראַגן די לעדער, וואָס נאַטשאַלסטווע האָט אומלעגאַל פאַרקויפט. דער אוזבעק האָט פאַרלאַנגט, אַז מען זאָל אים געבן אַ פאַר נייע שטיוול און עטלעכע פאַר שיד פאַר זיין נאַנצן הויזגעזינדל. האָט מען באַלד אויסגעפונען אַ תירוץ, אַז ער כאַפט ביי נאַכט אַ דרימל אויף דער וואַך. מען האָט אים גלייך באַזייטיקט פון דער אַרבעט.

איך כאַפּ זיך אַמאָל ביינאַכט אַרײַן אין קאַרדידאָ, אָדער אין קאַנצעלאַריע און כאַפּ אַ דרימל אויף אַ האַלבע שעה. ביז איצט זיינען געשעען בעת מיין היטן גאָר צוויי גנבות (דרויסנדיקע) און דווקא דעמאָלט, ווען איך האָב נישט געדרימלט.

דעם גאַנצן ערשטן מאַי זיינען מחויב צו דיוזשורירן, באַוואַכן די פאַבריק, הויז דעם שטענדיקן אַכראַנניק, אויך די אַרבעטער און אָנגעשטעלטע. די נאַכט אויפן ערשטן מאַי פאַטראַלירט מער מיליטער אויף די גאַסן, די מיליץ איז אין אַלאַרם-דרייטקייט. אין אַלע אונטערנעמונגען דאַרפן דורך 24 שעה דיוזשורירן די אַרבעטער און אָנגעשטעלטע, יעדע צוויי שעה ווערט געטוישט די וואַך. פון דער פליכט זיינען אויך נישט פריי די דירעקטאָרן, נאַטשאַלניקעס. אייגנטלעך איז עס גיכער אַז ערן-וואַך, שוין געוואָרן אַ טראַדיציע, מען היט דאָס אָבער שטרענג אַפּ. עס דאַרף הייסן, אַז די אַרבעטער באַוואַכן זייער אייגן מלוכה-אייגנטום, אַז עס זיינען נאָך פאַראַן אַ סך אינערלעכע שינאים, וועלכע קאָנען דעם ערשטן מאַי מאַכן אַן אויפשטאַנד און איבערפאַלן די פאַבריקן.

אין אונזער אַרטעל איז דער עולם אַ הימישער, עס הערשן גוט-ברודערישע און ממש פאַמיליאַרע באַציאונגען. די וועלכע האָבן באַדאַרפט היינטיקן ערשטן מאַי דיוזשורירן ביינאַכט, האָבן מיך געבעטן מאַכן אַ שווייג, זיי וועלן בעסער אַהיימגיין שלאָפן. טאָמער קומט ווער קאָנטראַלירן, זאָל איך זאָגן, אַז זיי זיינען גאָר אַרונטערגעגאַנגען אויף עטלעכע מינוט און וועלן באַלד צוריקקומען.

בין איך געשטאַנען אויף דער וואַך איינער אַליין. די רויטע פּאַן האָט געד האָנגען אויף דער צווייטער זייט מויער פון אַרטעל, ביי די פענצטער. יעדע פּופּצן מינוט בין איך צוגעגאַנגען קאָנטראַלירן די פענצטער. איז אַט דורך אַזעלכע פּופּצן מינוט האָט מען אַראָפּגעגנבעט די פּאַן. עס האָט ווער נישט געקאָנט ביישטיין דעם נסיון וואָס פינף מעטער רויטע לייזונט הענגען אויף הפּקר, ווערן דורכגענעצט פונם רעגן און ברענגען קיינעם נישט קיין נוצן.

איך האָב געוויסט, למשל, אַז די אוזבעקיסנס קויפן אין מאַנאַזין סטאַלינס בילד געמאַלן אויף לייזונט, און מען פאַרנוצט עס אויף לילעכער. און דאָ דאַרף מען נאָר אויסשטרעקן די האַנט און גלייך דעראַבערן פינף מעטער לייזונט אינ-גאַנצן בחינם.

די צווייטע גנבה איז גיכער געווען אַ שטיקל איבערפאַל: אין מיטן נאַכט זיינען צוגעקומען צום אַרטעל עטלעכע רוסישע יאַטן און גענומען באַוואַרפן מיך מיט שטיינער. איך בין אַראָפּגעלאָפּן פון די שטייגן און זיי נאָכגעיאָגט. ווען איך

בין צוריקגעקומען, האָב איך דערזען איין שוויב אויסגעשניטן. אינדערפרי, ווען מען האָט אויפגעשלאָסן דעם מאַנאַזין, האָט מען געזעען, אז עס פּעלט אַ פּאַר נייע שטיוול, וואָס זיינען געשטאַנען אויפן פענצטער.

די נאַטשאַלסטווע האָט געמאַכט אַ שווייג. ווען זי שטעלט צונויף אַן אַקט, דראָט מיר דערפאַר עטלעכע יאָר תּפּיכה. די נאַטשאַלסטווע, מיט קליינע אויס-נאַמען, איז געווען אַ סימפּאַטישע. הימישע, ווילע יידן. זיי האָבן מיר אויך קיינמאָל נישט געמאַכט קיין פּאַרווירר דערפאַר, וואָס איך פּאַק נישט די אַרבע-טער ביים אַרויסטראָגן געגנבעטע שטיקער לעדער. זיי האָבן גאַנץ גוט געוויסט, פונקט ווי איך, אז אַלע אַרבעטער גנבענען, די בעסערע ספּעציאַליסטן מער, די קלענערע און לערן-יינגלעך — ווייניקער. אָבער די אַרבעטער האָבן אויך גאַנץ גוט געוויסט וועגן די גנבות פון נאַטשאַלסטווע. זיי האָבן אפילו אָפּטמאָל אַליין אָפּגעקויפט לעדער ביי זייערע באַלעבאַטיים (אַ דירעקטאָר, נאַטשאַלניק ווערט מייסטנס גערופן „כאַזיאַין“, באַלעבאַס). נאָך דער אַרבעט אין אַרטעל, האָבן די אַרבעטער, ביינאַכט, געאַרבעט אין שטוב פאַר זיך.

נאָך פון צייט צו צייט איז צוגעקומען דער ווירטשאַפּט-פּאַרוואַלטער און מיר אָנגעזאַגט:

— היינט זאָלט איר פאַרהאַלטן דעם און דעם אַרבעטער, ער נעמט שוין צופיל, מען האָט מיר דערטראָגן וועגן דעם.

ביים אַרויסגיין, ווען עס איז אָנגעקומען יענעם ריי צו באַזוכן, האָב איך אים שטיל געזאַגט:

— גייט גיך צוריק און קומט אַ ליידיקער!

די געגנבעטע לעדער האָבן זיי אַמיינסט באַהאַלטן אין די הויזן, אַרומגע-וויקלט אויפן בויד, אָדער רוקן. עס האָט געטראָפן, אז עס איז אַמאָל אָנגעקומען דער נאַטשאַלניק פון גאַנצן קאָמבינאַט (אַ גרעסערע גרופע קרובהשע אַרטעלן), אישמאַטאַר, אַ טאָטער, זיך אוועקגעשטעלט בעתן אַרויסגיין פון די אַרבע-טער און זיך צוגעקוקט ווי אַזוי איך רעווידיר. באַלד נעמט ער אויף מיר שרייען:

— ווי אַזוי באַזוכט איר? די אַרבעטער וועלן זיך דאָך פילן באַליידיקט פון אַזאַ מין רעווידירן! איר באַטאַפּט זיי קוים די טאַשן, דאָ אַ ריר, דאָרט אַ גלעט! דאָס איז חוץ! פאַרוואָס זוכט איר נישט ביי זיי אין די שטיוול? פאַרוואָס הייסט איר נישט צעקנעפּלען דאָס העמד, פאַרוואָס זוכט איר נישט אין די היטלען? עס איז אַרויסגעקומען מיין נאַטשאַלניק און גלייך אונטערגעהאַלטן די טע-נות פון אישמאַטאַר. אייך אויף מיר געשריגן, געטופעט מיטן שטיוול, געצאָרנט:

— איר מוזט ווערן ענערגישער! איר מוזט דורכפירן ביי יעדן איינעם אַן ענערגישע רעוויזיע! דאָס איז דאָך פּאָלקס-אייגנטום פון דער סאָציאַליסטישער מלוכה!

די אַרבעטער, וועלכע זיינען געשטאַנען אין ריי טיפּער אין קאָרידאָר, זיינען צוריק אַרין אין וואַרשטאַט און זיך אָפּגעליידיקט... עס האָט עס נישט באַוויזן צו טון די טאָטערין. זי האָלט אין האַנט איר קוישל. איך זע ווי זי איז טויט-בלייד. זי איז אַ שטילע, סימפּאַטישע פרוי, אַן אלמנה, איז אַביסל טויבלעך, דערפאַר האָט זי, מסתמא, נישט דערהערט דאָס געשריי פון די נאַטשאַלניקעס און נישט צוריקגעלאָפן אין וואַרשטאַט אַרין. אין קוישל ליגט עפעס עסן, אַ טיכל און צוויי קלעצלעך פּאַדעם. דער פּאַדעם איז פונדאָנען גענומען. איך וויקל אין איר

קוישל אזוי לאנג דאָס טיכל, ביז איך פארוויקל די צוויי קלעצלעך פאָדעם און לאָז זי דורך. איך האָב ביי קיינעם גאָרנישט געפונען.
די נאָטשאַלסטווע איז אַרײַן אין קליינעם צימערל אויף מאַכן אַ כוסה. אויף צומאָרגנס, ווען די טאָטערין איז געקומען צו דער אַרבעט, האָט זי מיר לאָנג גע-דרוקט די האַנט. זי האָט געהאַט טרערן אין די אויגן פון דאַנקבאַרקייט, איך האָב זי געראַטעוועט.

ק א פ י ט ל ז

איך האָב אויסגעפונען נאָך עטלעכע קליינע פרנסהלעך. פון די פאַרדינסטן אין אַרטעל האָב איך נישט אויף אויסצוקומען.
די נאָטשאַלסטווע באַשטייט פון אַכט מענטשן. נאָר דריי פון זיי זיינען פאַר-טייער. איינער פון די אַכט, האַציע פינסאָן, וואָס טראַגט אויך אַ נאָטשאַלניק-מונדיר ווי אַלע, מיט אַ ברייטן רימען, לעדערנע שטיוול, די האָר פאַרשוירן אויף אַ קענטל, ער קומט נישט שבת צו דער אַרבעט. אזוי ווי ער איז דער מאַגאַזינער, דאַרף אַרויסגעבן לעדער פון מאַגאַזין פאַר די אַרבעטער, ער האָט פרייטיק נישט איבערגעלאָזן גע-נוג מאַטעריאַל פאַרן וואַרשטאַט, שיקט מען אים רופן. ער קומט, נאָר עס גייט אים נאָך אַ קליין יונגל, וואָס טראַגט אים נאָך די שליסלען פון מאַגאַזין. שבת טראַגט ער נישט. ער איז אַ ליובאַוויטשער חסיד.

נאָך דער אַרבעט יעדן טאָג, גייט ער לערנען אַ פרק משניות. דער יאָרטאַג ווען עס איז באַפרייט געוואָרן דער אַלטער ליובאַוויטשער רבי אין דער צייט פון צאַר מיקאַלאַי דעם ערשטן, איז ביי די ליובאַוויטשער חסידים אַ גרויסער יום-טוב. אַ גאַנצע נאַכט שמועסן זיי דברי תורה, טרינקען אַ לחיים און טאַנצן אַ חסידיש ריקודל.

דער איצטיקער ליובאַוויטשער רבי איז אויך געזעסן אין דער רוסישער טורמע, אין „טשעקאַ“, נאָר וועגן דעם רעדט מען ווייניק. דער מאַגאַזינער האָט שוין פאַר מיר דערציילט אַלע פרטים וועגן דעם אַרעסט פון זייער רבין, ווי אזוי ער האָט זיך פאַרהאַלטן אין „טשעקאַ“, ווי אזוי ער האָט זיי אָפגעענטפערט. ער דערציילט מיר אויך וועגן זיין אייגענעם טאַטן, וואָס איז אַרעסטירט געוואָרן אין יאָר 1937 און עד היום ווייסט מען נישט וואָס עס איז מיט אים געוואָרן. ער האָט שוין, אַלנפאַלס, געזאָגט נאָך אים קדיש.

צווישן דער נאָטשאַלסטווע זיינען פאַראַן נאָך עטלעכע פיינע מענטשן, אויך די דריי פאַרטייער, צווישן זיי צוויי פרויען.

מיינע זייטיקע פרנסהלעך זיינען באַשטאַנען דערין, וואָס איך האָב געהאַט ביי זיך צום פאַרקויפן שטיינדלעך צו צינד-מאַשינקעס, מאַכאַרקע און מאַכאַרקע-ביבולע. עס האָבן דאָס געקויפט ביי מיר די אַרבעטער פון אַרטעל און נאָטשאַלסט-טווע. איך האָב זיי אויך פאַרקויפט די ראַזיר-מעסערלעך, נאָדלען און זייער וואָס זיינען מיר אָנגעקומען פון פאַלעסטינע אין צוויי פעקלעך. ספּעציעל זיינען געווען אַ סך אַמאַטאָרן צו קויפן דעם זייער, אויף וועלכן ס'איז געווען אַן אויפשריפט „כשר“, „אַרץ-ישראל“. אויך די ראַזיר-מעסערלעך מיט די העברעאישע אויפ-

שריפטן האָבן זיי גערן געקויפט, אפילו נישט אויף צום נוצן, נאָר צו האָבן אויף אן אנדענק, אָדער טיילן עם מתנות צו זייערע באקאנטע.

האָב איך זיך שוין אזוי ווייט אַרײַנגעלאָזט אין מסחרים, האָט שוין נאָר טשאַלסטווע מיך געבעטן פאַר זיי קויפן אַמאָל אַ רינגל, אַ זײַגערל, אױרינגלעך. פון דעם האָט קײנער נישט געמאָרט וויסן, עם האָט באַדאַרפֿט דערלעדיקט ווערן אין דער שטיף. איך האָב במשך אײן חודש פאַרדינט עטלעכע טױזנט רובל, וואָס האָט מיר געסטאַיעט פונקט אויף אַ פּאַר גוטע שײך. איך האָב זיך געמאַוסט מיט דעם מסחרן, עם האָט מיך געעקלט, כ'האָב אָבער געוואָלט דעראַבערן געלט אויף אַ פּאַר שײך, ווייל כ'בין אַרומגעגאַנגען אין אַ פּאַר שטעק-לעטשלאַך, וואָס איך האָב באַקומען פונם אַרטעל.

*
*
*

די נעכט זײַנען שוין קילע און איך האָב זיך אַרומגעדרײט אויף דער וואַך אין אַ דינעם רעקל. לױט די פּאַרשריפטן קומט מיר צו געבן אַ פעלצל אויף בײנאַכט. אָבער דאָס דאַרף מען שוין באַקומען פונם קאַמבײנאַט. בין איך עטלעכע וואָכן געלאָפן אין קאַנטאַר, געשריבן אײן ווענדונג נאָך דער אַנדערער, גענומען אלע נױטיקע אונטערשריפטן און דאָס פעלצל דאָך נישט באַקומען. אײנ-מאַל אײז געקומען אין אַרטעל דער ווירטשאַפֿטס-לײטער פונם גאַנצן קאַמבײנאַט, באַלאַטינסקי, האָב איך אים געווױזן מײן דין רעקל. בײנאַכט, זאָג איך אים, ווערט מען דערין געפרוירן, זאָל ער מיר אַרויסגעבן אן אָרדער אויף אַ פעלצל. דאָס ווענדט זיך טאַקע נאָר אין אים.

ער האַלט אַ שפּײַד־רוט אין האַנט און ער קלאַפט מיר אַזוי לײכט, ווױלערײש, מיטן שפּײַד־רוט איבער מײן בױך:

— נאָר געדולד, פּאַליאַק, מען דאַרף האָבן געדולד, עם אײז מלחמה-צײט, איר זענט נאָך אַ יונגער מענטש, איר וועט נישט דערפרוירן ווערן. מען דאַרף בײר נאַכט, אויף דער וואַך, אַרומלױפן, אַביסל אונטערשפּרינגען, וועט איך זײן וואַרעם.

עס זײַט אין מיר דאָס בלוט. נאָך אַ מײנוט און איך וועל בײ אים אַרויס-כאַפן די שפּײַד־רוט און דערלאַנגען אים אין מאַרדע. ער, דער אוקראַינישער ייד באַלאַטינסקי, זעט מיר אײצט אױס צו זײן געראַטן אין יענעם דײטשן אָפּיציר, וואָס האָט אין וואַרשע, סעפטעמבער 1939, געשלאָגן מיט אַ שפּײַד־רוט די יידן, וואָס האָבן געלאָשן דאָס פּײַער אין גאַזאווינע.

מסתמא האָט ער הײנט געקראָגן אַ קנאַפן כאַבאַר פון אונזער נאַטשאַלסטווע, לאָזט ער צו מיר אױס דעם כעס.

דער אַרטעל אײז קעננאָיבער דער מיליץ. גראַד פּירט אײצט די מיליץ אַרײן אַ פּאַרטיע געכאַפטע פּוילישע יידן, אַזעלכע וואָס האָבן נאָכנישט געהאַט אַרויס-גענומען קײן סאָוועטישע פּאַספּאַרטן. באַלאַטינסקי קלאַפט זיך שוין מיט דער שפּײַד־רוט איבער זײנע שטיוויל. ער ווײזט מיר אָן אויף די געכאַפטע יידן:

— איר זעט די יידישע פּאַליאַקעס? די דײטשן שײסן זײ אױס אין פּוילן און מיר גיבן זײ סאָוועטישע פּעסער, ווײלן זײ נאָכנישט, די סוואַלאַטשעס!

איך וועל נישט זאָגן, אַז איך האָב מיך דערפּרײט, ווען מען האָט אין עט-לעכע טעג אַרום אַרעסטירט באַלאַטינסקי (פאַר פעלשן רעכנונגען און דאָקור-

מענטן), נאָר קיין עגמתי־נפש דערפון האָב איך אויך נישט געהאַט. איך האָב נאָך געפילט די שאַנד־צייכנס פון זיין שפּי־רוט, מיט וועלכער ער האָט מיר אזוי וווי־לעריש געקלאַפּט איבערן בויך.

ק א פ י ט ל ז

איך באַקום אָפּט בריוו פון די חברי־שרייבער. זיי זיינען מייסטנס אַלע אין מיטל־אַזיע, נאָר עטלעכע אין אוראַל און אויפן ווייטן צפון. נישט אַלע בריוו זייער נען אונטערגעשריבן מיט די ריכטיקע נעמען, סמיינסט זיינען זיי געצייכנט מיט אזעלכע קריפטאָנימען ווי: „יאַמערמאַן“, „וויסטמאַן“, „בראַכמאַן“, „קלאַגמאַן“, גרימצאָרן.

איך פלעג מיינע בריוו אויך אונטערצייכענען מיט ענלעכע קריפטאָנימען און דעם צוריק־אַדרעס אָנגעבן אַ פּיקטיוון. (דעם ריכטיקן אַדרעס האָב איך אָנגעגעבן אין אַ בריוול מיט עטלעכע געצייילטע ווערטער). אָבער די לעצטע טעג, צוליב די נצחונות פון דער רויער אַרמיי, צייכן איך שוין די בריוו מיט די נעמען: „האַפ־נונג“, „טרייסטמאַן“.

אין דער אַרמיי זיינען געוואָרן איינגעפירט נייעסן: אָפיצירן טראָגן עפּאָלעטן, מען דאַרף אָפּגעבן „טשעסט“ (סאַלוטירן), אַן אָפיציר טאַר נישט טראָגן קיין קוישל אין האַנט, אָדער אַ פעקל, דערויף ווערט אים צוגעטיילט אַ „דענשטשיק“, אַן אָרדינאַנס, און יענער דאַרף אים נאָכטראָגן די פעקלעך. עס זאָל אויך זיין אַ געהיימער צירקולאַר, אַז קיין אָפיצירן טאַרן נישט חתונה האָבן מיט קיין פרוי, וועלכע האָט נישט געענדיקט קיין מיטל־שולע. אין מאַסקווע איז שוין פאַראַן אַ קאַדעטן־שולע אויפן נאָמען פון סוואַראָוו. עס שאַפט זיך אַ סאָויעטיש יונקער־טום, אַ באַזונדערע, העכערע קאַסטע.

מיט אַ צייט צוריק בין איך געשטאַנען פאַר דער רעדאַקציע פון דער סאַמאַר־קאַנדער צייטונג, „לענינסקי פוט“ (צוויי זייטלעך פון אַ האַלבן צייטונגס־פאַרמאַט), דאָרט ווערן אויף אַ טאַפל אַרויסגעהאַנגען די ידיעות, וועלכע וועלן מאַרגן גע־דרוקט ווערן אין צייטונג. עס קלייבט זיך דאָרט שטענדיק צונויף אַ גרעסערער עולם און מען שטופט זיך צום טאַפל. אַמאָל ליענט איינער פאַר הויך פאַר אַלע. אָבער סרוב האָבן ליב צו ליענען אַלויין, מיט זייערע אייגענע אויגן. איז דאָרט שטענדיק אַ געדראַנג. צווישן דעם עולם האָט זיך אויך געשטופט אַן אַלטימשיקער גענעראַל, מיט אַ גרוי, פאַרשוירן בערדעלע. ער האַלט אין האַנט אַ געפלאַכטן קוישעלע.

מיר איז געפעלן געוואָרן אָט די פשוטקייט און באַשיידנקייט — אַ גענעראַל שטופט זיך צוגלייך מיט אַלע בירגער און מאַכט נישט פון זיך קיין וועזן.

נאָך דעם איינפירן דאָס סאַלוטירן, האָב איך געזען לעצטנס דורכגיין דעם זעלבן אַלטימשיק גענעראַל. עס איז אים אַנטקעגנגעקומען אַ מאַטראַז און ער האָט פאַרזען צו סאַלוטירן דעם גענעראַל. דער אַלטימשיקער איז געוואָרן אין כעס, דאָס ווינציקע ביסל בלוט זיינס איז אים אַריין אין פנים, אין די אויגן. ער האָט פאַר־האַלטן דעם מאַטראַז און אים צוגעפירט צו דער וואַך פון רויטאַרמיע־רהוויז.

אָבער דאָך איז נאָך אַלץ דער סאָוועטישער אָפיציר נישט אזוי אָנגעבלאָזן און פאַרסין ווי אַן אַמאָליקער פּוילישער אָפיציר. ער איז הוימיש, צוגעלאָזן, אומ- מיטלכאַר און פּאַלקסטימלעך.

איך האָב אַמאָל געטראָפּן ביי אַ יידישן זייגערמאַכער אין געוועלכלע זיצן אַ פּאַדפּולקאוויק. ער זעט אויס אויף אַ יאָר עטלעכע און פּופּציק. ביי זיין בענקל זיינען געשטאַנען אָנגעלענט צוויי קוליעס. ער איז נישט לאַנג צוריקגעקומען פון פּראַנט אַ פּאַרווונדערטער. עס איז נישט געווען שווער אין אים צו דערקענען דעם ייד. איך האָב זיך געווענדעט צו אים אין יידיש. זיין פנים האָט אויפגעלויכטן. ער האָט זיך אַ היטערער גענומען רוקן אויפן בענקל. ער ענטפערט:

— וואָס מיינט איר, אַז איך האָב שוין פאַרגעסן צו רעדן זשאַרגאַן?

איך טייטש אים באַלד אויס, אַז אונזער יידיש איז שוין היינט נישט קיין זשאַרגאַן. דאָס איז אַ באַלידיקנדיקע באַצייכנונג פאַר אונזער יידיש-לשון. ער באַנעמט דאָס נישט אזוי לייכט:

— וואָס איז? דאָס איז דאָך נישט קיין לשון-קודש? עברית אוואַזשאַיע איך מערער, דאָס איז אונזער יידיש-לשון. וואָס מיינט איר, אַז איך האָב נישט געלעזן ביאָליקס און ראַוויניצקיס אַגדה'ס? אַז איך האָב נישט געלעזן בערדיר-טשעווסקין און אַחד העם? שלום-עליכם'ס זשאַרגאַנישע ביכלעך האָב איך אויך אַמאָל געליענט, אָבער דאָס איז גיכער פאַר ווייכער און פּראַסטע יידן.

איך זע, אַז דאָס איז אַ טיפּ פון די אַמאָליקע פּאַרעקשנטע משכילים. איך זאָג אים, אַז שלום עליכם איז דער גרעסטער יידישער שרייבער, איינער פון די גרויסע וועלט-שרייבער. איך דערצייל אים שוין ביי דער געלעגנהייט, אויף טשי-קאוועס, אַז שלום עליכם'ס אַן אַלטע שוועגערין וווינט איצט טאַקע דאָ אין סאַ-מאַרקאַנד, זי האַנדלט אויפן מאַרק מיט בדיווּפּאַפּיר, מיט די אַרויסגעריסענע, לידיקע פּאַדער-בלעטלעך פון ביכער.

אָבער דאָ ענדערט זיך שוין זיין פנים, עס פאַרשווינדט זיין אויפגעלייגטע הייטערקייט און ער גייט צוריק איבער אין רוסיש. ער רעדט שוין מיטן זייגער-מאַכער וועגן זיין זייגערל, וואָס ער גיט צו פאַריכטן.

איך האָב פאַרשטאַנען, אַז איך בין טאַקטלאָז אוועק אויף אַזאַ טעמע, וואָס האָט אים געשטעלט אין אַ פאַרלעגנהייט.

איך האָב, זעט אויס, נאָך אַלץ זיך נישט צוגעוויינט צום סטיל פון קענען פירן אַ שמועס מיט אַ סאָוועטישן מענטש.

ק א פ י ט ל ח

עס איז געשטאַרבן לענינס יונגערער ברודער. ער איז געווען אַ מיטגליד אין צ. ק. פון דער קאָמוניסטישער פּאַרטיי. אין „פּראַוודאַ“ האָט זיך באַוווּזן אַ קליי-נער נעקראָלאָג. ערשט אויפצומאַרגנס, אין אַ קליין אַרטיקלעך, איז גע-ווען דערמאָנט, אַז דאָס איז געווען לענינס אַ יונגערער ברודער. מער האָט מען וועגן אים נישט געשריבן און דערמאָנט.

קיין מאַסקווע קומען איצט הויכגעשטעלטע געסט פון אויסלאַנד. די רוסישע זשורנאַליסטן זיינען אָפטמאָל זייער נאַאווו, זיי האַלטן פאַר נויטיק צו דערציילן,

אז אן ענגלישער פארלאמענטאריער, א קארד, וואס ווילט איצט אין מאסקווע, האט געזאגט וועגן סטאלינען, אז ער אריענטירט זיך אויסגעצייכנט אין אלע נייעסטע אעראפלאן-קאנסטרוקציעס.

עס איז א קנאפער שבח פאר סטאלינען, דעם העכסטן אָנפירער פון דער סאָויעטישער אַרמיי, וועלכער באַזיצט אַ פענאַמענאַלן ווײַסן אין אַלע טעכנישע און מיליטערישע ענינים. די סאָויעטישע פרעסע באַצייכנט אים אַלס דעם גרע-סטן מיליטערישן סטראַטעגיקער פון אַלע לענדער און צייטן. נאָר ווען אַן אויס-לענדער לויבט נאָר מיט עפעס סטאלינען, ציטירן עס גלייך די היגע צייטונגען. אין די נייעסטע רוסישע דראַמעס ווערט שוין אויך אַריינגעפירט אַביסעלע פּאָליטישער הומאָר. אין קאָרנעייטשוס אַ פּיעסע איז דאָ אַ ווייץ וועגן קאלינינען, אַז די הענט טוען אים שוין וויי פון אויסטיילן אַזויפיל אויסצייכנגען און אָר-דענס. דאָס פּובליקום האָט דערביי שטאַרק אַפּלאַדירט. זיי האָבן אַרויסגענידען פון טעאַטער אַ סך גערעדט וועגן דאָזיקן ווייץ. עס האָט זיי אויסגעזען ווי אַ רמז אויף אַ נייעם קורס פון אַביסל פּאָליטישער פּרייהייט. הומאָר איז דער ערשטער סימן. מיינען דאָך אַ סך, אַז די גרעסטע טראַגעדיע פון אַ רעוואָלוציע — איז איר הומאָרלאַזיקייט. אין רוסלאַנד איז עס דאָך דערגאַנגען צו דער העכסטער מדרגה. דער מאַסקווער הומאָריסטישער זשורנאַל „קראָטאָדיל“ רופט דאָך אַרויס ביים ליינען נאָר לאַנגווייליקייט און מרה־שחורה. פאַר דעם מינדעסטן פּאָליטישן ווייץ כאַפט מען אַרײַן פון פינף ביז צען יאָר טורמע.

נאָך אַלץ זײַנען פאַרבאָטן צו שפּילן אַ סך דראַמעס פונם קלאַסישן וועלט-רעפערטואַר. שעקספּירס „ווליוס צעזאַר“ טאָר נישט געשפּילט ווערן, דאָרט רעדט זיך וועגן דיקטאַטור, דאָרט איז פאַראַן דער העלד ברוטוס...! עס ווערט אויך נישט איבערגעדרוקט. מען קאָן עס נאָר ליינען אין די אַלטע אויסגאַבן. עס איז אויך פאַרבאָטן צו דעמאָנסטרירן טשאַפּלינס פּילם „דיקטאַטאָר“, כאַטש דאָרט לאַכט ער אָפּ פון היטלערן, קעגן וועלכן רוסלאַנד פירט איצט אַזאַ פאַרצווייפלטן פאַר-טיידיקונגסקאַמפּ. אָבער טשאַפּלינס פּילם הווקט דאָך אָפּ פון אַ דיקטאַטאָר, דאָס אַליין איז שוין גענוג.

איבערהויפּט ווערן ווייניק געשפּילט קאָמעדיעס. נאָכוואָס עפעס לאַכן, אַז עס איז בעסער ווען דער בירגער איז אומעטיק און איבערגעשראַקן. הומאָר גלייכט זיך שיער נישט מיט קאָנטראַרדעוואָלוציע. סטאַלין לאַכט אויך נישט. נאָר אויף איין בילד זעט מען סטאַלינען אַ שמייכלענדיקן. ער האַלט אַ קינד אויף דער האַנט און קושט עס. עפעס מאַדנע ווי אַלע הערשער ווערן באַווײַזן אין בילדער, ווי זיי קושן זיך מיט קינדער.

אָבער דאָך איז ביים פּאָלק דער ווייץ נישט פאַרשווונדן. „אויף אַ לעקציע פון ליטעראַטור אין אינסטיטוט. איין שילער פאַרנעמט זיך מיט שטיפּערייען, שפּילערייען אונטערן פּולפּיט. דער לערער גיט אים פּלוצים אַ פרעג:

— וואָס ווייסט איר עפעס וועגן „קאַפיטאַנסקאַיאַ דאָטש“? („קאַפיטאַנישע טאַכטער“, אַ באַרימטע שאַפּונג פּושקין).

דער שילער ווערט צעטומלט און ענטפּערט:

— איך ווייס וועגן איר נאָרנישט, איך קען זי נישט, איך האָב נישט מיט איר קיין שום געמיינזאַמעס!

דער לערער דערציילט ביינאכט פאר זיין שכן, דעם נאטשאַלניק פון ענקאָ-
וועדע, אז דער שילער אַלעקסעי, ווען ער האָט אים געפרעגט וועגן דער „קאַפּי-
טאַנישער מאַכטער“, האָט אָפּגענטפּערט, אז ער קען זי גאַרנישט און האָט נישט
געהאַט מיט איר קיין שום געמיינזאַמעס.

פאַרטאָג קלאַפט דער נאטשאַלניק פון ענקאָוועדע אין ווענטל פון זיין שכן
דעם לערער:

— חבר פּעדאַגאָג! דער סוואָלאָטש אַלעקסעי האָט זיך שוין דאָ ביי מיר
צו אַלעם מודה געווען!

„ פאַרוואָס זעט מען, אויף די דענקמעלער אין גאַס, לענינען אין פּשוטע, ניר-
דעריקע שיד און סטאַלינען אין הויכע שטיוול? "

ווייל ער האָט אַריינגעפירט דאָס לאַנד אין אזאַ בלאַטע אַרײן, וווּ נאָר ער אַליין
קאָן פּריי ארומבראָדזשען.

הומאָר טרייבט מען דורך דער מיר און עס רייסט זיך אַרײן דורכן קוימען.
מען מוז דאָך אַמאָל לאַכן אויך.

ק א פ י ט ל ט

אין יעדער פאַבריק, אין יעדער אונטערנעמונג, אין פאַראַן אַן אייזערנע
קאַסעטע, וואָס איז אָפּגעשלאָסן מיט אַן אייזערנער טיר. אין דער קאַסעטע ליגן די
עווידענץ-קאַרטן פון אַלע אַרבעטער און אָנגעשטעלטע. דאָס ווערט אָנגעפירט
דורך דער געהיימער „ספּעצטשאַסט“ (ספּעציעלע אָפּטיילונג). יעדער איינער מיט
אַרבעטער אין דער פאַבריק, אינסטיטוציע, איז דאָ פאַרשריבן נישט נאָר מיט
זיינע ביאָגראַפישע דאַטן, עס ווערט פאַרשריבן אַלץ:

ווער עס זיינען זיינע פּריינט און באַקאַנטע, וווּ און ווי אזוי ער פאַרברענגט,
וואָס ער עסט, מיט וועמען און וואָס ער שמועסט, זיין שטימונג, כאָ-
ראַקטער, כאַראַקטעריסטיקעס פון זיין פּרוי און קינדער, אַלע זיינע נייגונגען און
שוואַכקייטן.

אַלץ ווערט פאַרשריבן. אין דער קאַסעטע פון „ספּעצטשאַסט“ ליגט יעדער
אַן אָפּגעדעקטער, אַן אַנטבלויזטער, אַ נאַקעטער. נישט פאַראַן קיין פּרויזאַט און
אינטים לעבן, אַלץ דאַרף וויסן די פאַרטיי און די מלוכה.

טאָ פאַרוואָס היטן די בירגער נישט אָפּ אַלע געזעצן און פאַרשריפטן, נאָר
זיינען יעדן טאָג אויף זיי עובר? פאַרוואָס גנבענען זיי, גיבן און נעמען כאַבאַר,
באַנוצן זיך אויף טריט און שריט מיט דעם „בלאַט“? עס איז דאָך שוין געוואָרן
אַ פּאָפּולער פּאָלקס-ווערטל, וואָס מען היט זיך שוין נישט דערמיט אזוי שטאַרק:
„דער העכסטער „נאַרקאָמאַט“ (פּאָלקסקאָמיסאַריאַט, מיניסטעריום), איז דער
„נאַרקאָס-בלאַט!“ („דאָס מיניסטעריום פון כאַבאַר“).

נו, וועט אַן אַרבעטער זיך באַגונגענען מיט זיין שכירות פון 200—300
רובל אַ חודש, וואָס סטאַיעט קוים אויף 6—8 קילאָ קאַרטאַפּל, אָדער אויף 3—4
קילאָ שוואַרץ ברויט? וועט אַן אַכראַנניק זיך באַגונגענען מיט די 75 רובל וואָס
עס בלייבט אים פון חודש-לויף?

גנבעט מען. און מען ווייסט, אז עס ווייסט דערפון די „ספּעצטשאַסט“, די

ענקאוועדע, די פארטיי און די רעגירונג. נאָר באַלד אַרעסטירן וועט מען אים נישט. אַז מען דאַרף, האַנדלט די ענקאוועדע זייער פאַמעלעך, געלאַסן, און ווען מען דאַרף, איז זי זייער רירעוודיק און אייליק. אַט פאַלט ווער אַוועק אין גאַס אין חלשות, אָדער אַן איבערגעפּאָרענער דורך אַן אויטאָ, קלינגט מען אין דער „גיכער הילף“, אָבער עס געדויערט לאַנג און זי קומט נישט. ריזיקירט איינער דע- מאַלט צו זאָגן דעם ווייז:

„אָבער ווען דער געפּאָלענער וואַלט נאָר געזאָגט אַ קרום וואָרט קעגן דער מאַכט, וואַלט אין פינף מינוט אַרום שוין געווען דאָ דאָס קעטשל זייערס און מען וואַלט אים גלייך צוגענומען!“

און אין פינף מינוט אַרום קומט טאַקע אַנצופאַרן דאָס קעטשל פון ענקאָ- וועדע און אַרעסטירט דעם דרייסטן וויצלער.

פאַר גנבענען און כאַבאַר אַרעסטירט מען — אָבער יעדן אין זיין צייט. זאָגט מען דאָך, אַז די גאַנצע באַפעלקערונג טיילט זיך אויף דריי קאַטעגאָריעס: געזעסענע, זיצנדיקע און די, וועלכע וועלן זיצן.

אַמאָל נעמט מען פאַר אַ קרבן דעם קלענסטן גנב. אויף אים לייגט אַרויף די נאַטשאַלסטווע פון דער פּאַבריק דאָס גאַנצע „פעקל“, אַלע גנבות. ער קומט שוין אָפּ פאַר אַלע. אויף דערווייל נאָר, עס וועט קומען די ריי אויף דער רעשט אויך. יעדער ווייסט, אַז עס וועט קומען זיין צייט פון אַרעסטירט ווערן. טאָ איז וואָס? ווייסט דען נישט יעדער מענטש, אַז ער וועט אַמאָל שטאַרבן? געוויינט ער זיך צוביסלעכווייז צו צו דעם געדאַנק — אַז ער וועט זיצן אין טורמע — און טוט זיך דערווייל דאָס זייניקע. דערווייל דאַרף מען לעבן, יעדער ראַטעוועט זיך דער- ווייל זיין עקזיסטענץ, ווי נאָר מען קען — דער מאָרגן איז דער שטרענגסטער טיראַן.

אין אונזער אַרטעל קומען אַנצופאַרן פון טאַשקענט אינספּעקטאָרן פון קליין- אינדוסטריע-קאָמיסאַריאַט. אין קליינעם, פאַרשלאָסענעם קעמערל אין אונזער אַרטעל שטייען שוין צוגעגרייט צוויי עמערס מיט אייער, פוטער, צוקער. די עמערס זיינען איבערגעצויגן מיט זעס.

די אינספּעקציע-קאָמיסיע האָט פאַרברענגט דאָ נאָר אַ האַלבע שעה. די צוויי עמערס האָט מען זיי נאָכגעשיקט אויף אַ וועגעלע צום באַן.

אין עטלעכע טעג אַרום האָט מען געהערט דורכן ראַדיאָ-הילכער אַ באַריכט פון טאַשקענט וועגן דער אַרבעט אין די סאַמאַרקאַנדער אַרטעלן ביים „גאַרפּראָמד קאַמבינאַט“. אונזער אַרטעל איז געוואָרן אָפּגעצייכנט צווישן די בעסטע:

„ער גיט אַרויס מיט 35 פּראָצענט העכער פון דער נאָרמע!“

(פאַקטיש האָט אונזער אַרטעל אויסגעאַרבעט 42 פּראָצענט אונטער דער

נאָרמע).

אונזער נאַטשאַלסטווע איז גראַד דעמאָלט געשטאַנען אויפן בריקל פאַרן אַרטעל און זיך צוגעהערט צום באַריכט דורכן ראַדיאָ. זיי האָבן געקייכט פון גע- לעכטער:

— אוי, אייער און פוטער קענען אייננעמען וועלטן! די באַריכטן

פאַשען זיך אויס און ווערן גרעכער ווי לענגער!

נאַטשאַלסטווע איז אַצינד אין אַ גוטער שטימונג. עס קומען צו זיי צו צוויי

יידן פון דער חבּראַ-קדישא און בעטן אַ נדבּה. איינער פון זיי איז אַ ליטווישער

ראש ישיבה, א ייד מיט א לאנגער, שווארצער באָרד, שיער נישט ביון גארטל, א
הדרת־פנים. דער נאָטשאַלניק זאָגט צו מיר:

— וואָס דרייען די יידן אַ קאַפּ? וואָס ווילן זיי פון מיר, איך ווייס נישט
וואָס דאָס איז אַזוינס פאַר אַ חברה?

אין גלייכצייטיק ווינקט ער צו מיר, אַז איך זאָל אַרײַנגיין מיט אים אין
קאַנטאַר. דאָרט גיט ער מיר דרייהונדערט רובל פאַר דער חברה־קדישא און זאָגט
מיר אָן, אַז זיי זאָלן נישט פאַרשרייבן זיין נאָמען, ער איז דאָך אַ פאַרטייער. איך
קען אויפגעבן די דרייהונדערט רובל אויף מיין אייגענעם נאָמען. די יידן קאָנען
קומען צו אים יעדן חודש, ער וועט זיי דורך מיר איבערגעבן די באַשטייערונג.
דאָס געלט וואָס עס זאָמלט די חברה־קדישא, גייט נאָר אַ טייל פאַר דער
חברה, די רעשט ווערט אוועקגעגעבן פאַר דער געהיימער ישיבה דאָ. די ישיבה
בחורים קריגן אפילו צוויי מאָל אין טאָג צו עסן, עס העלפן דערביי די בוכאַרער
יידן און דער עיקר די ליובאַוויטשער חסידים.

פאַראַיִרן האָבן נאָך טייל פון די ישיבה־בחורים געבעטלט אין די הייזער,
אַ סך זיינען אויסגעשטאָרבן. איך האָב געזען אזא יונגערמאַן אַרײַנגיין אין אַ
שטוב פון רוסישע, עוואַקואירטע יידן, עס איז געווען חול־המועד פסח. האָט מען
אים דערלאָנגט אַ שטיקל ברויט, האָט זיך דער בחור איבערגעשראַקן. האָט מען
אים געוואָלט געבן צו עסן אַ זופ, מען האָט אים געוואָלט געבן געלע, אָבער ער
האָט שוין אין דער שטוב גאַרנישט געוואָלט נעמען און אַרויסגעלאָפן ווי אַן אַפֿ-
געברייטער. אָפּווענדיק עטלעכע טריט איז ער אוועקגעפאַלן און מען האָט אים
אוועקגעטראָגן אין שפיטאַל, ווו ער איז אין זעלבן טאָג אויסגעגאַנגען.

איצט זיינען די ישיבה־בחורים — פּוילישע, ליטווישע און רוסישע — שוין
פאַרטיילט אין עטלעכע גרעסערע שטובן, דאָרט לערנען זיי אַ גאַנצן טאָג. פרויען
קאָכן פאַר זיי עסן.

די נויט אין גאַס זעט זיך שוין ווייניקער אָן, אָבער זי איז נאָך גענוג קעגן
טיק. אַ סך פון די סטודענטן און מאָלער (עוואַקואירטע) גייען נאָך אלץ אַרום
באַרוועסע. עטלעכע יונגע אַספּיראַנטן פון דער לופט־פליער־שולע האָבן זיך
אַרײַנגעגעבעט אין אַ סאָד און אָפּגערײסן קאַרשן פון אַ בוים. עס איז אָנגעקומען
דער באַלעבאָס און זיך געוואָרפן אויף זיי מיט אַ שטעקן. עס איז געקומען צו אַ
גרויס געשלענג. אלע פון דער לופט־פליער־שולע זיינען אַרויסגעלאָפן, עס איז אָנג-
געקומען מיליץ, מיליטער, די שילער האָבן זיי באַוואָרפן מיט שטיינער, די מיליץ
האָט אָפּגענטפערט מיט אַ שיסעריי. אין רעזולטאַט זיינען צוויי שילער און איין
מיליציאַנער דערהרגעט געוואָרן אויפן אָרט.

אין גאַס דרייט זיך אַרום אַ ברודער פונם באַקאַנטן דיכטער איציק מאַנגער,
נטע. ער איז אַ מלחמה־אינוואַליד, אָן פינגער אויף דער לינקער האַנט, ער האָט
געקעמפט ביי סטאַלינגראַד. ער איז קראַנק אויף די לונגען, איז אין אַ שרעקלעכן
מצב, אין אַ צעריסענעם, זעלנערישן שינעל, הונגעריק. זיין איינציג פאַרמעגן איז
די פאַטאָגראַפיע פון זיין באַרימטן ברודער.

עטלעכע נעכט איז ער געשלאָפן אין קאָרידאָר פון אונזער אַרטעל. איך בין
אָפט אַראָפּ פון מיין וואַך־פּאַסטן, אַרײַנגעגאַנגען צו אים און מיר האָבן זיך אונט-

טערנעהאלטן אין א שמועס וועגן דיכטונג, וועגן זיין ברודער איציק. מיר האָבן אָפגעגעסן אַן אַרעמען נאַכטמאַל. נטע אַליין איז אויך דיכטעריש פאַראַנלאַגט. מיט זיין שאַרפּזין, גייסטרייכקייט און וויסן איז ער שטאַרק געראַטן אין זיין עלטערן ברודער. איצט איז ער אָבער מער געראַטן אין איינעם פון די באַלאַדע־בעלער... וועלכע איציק מאַנגער באַזינגט אזוי הערלעך.

ק א פ י ט ל י

עס איז ווידער אַן אָבלאווע אין גאָס אויף די פּוילישע. מען דאַרף מענטשן פאַר די אַרבעטס־באַטאַליאַנען. מיט אַ פאַטרול זעלנער פירט אָן אַ פּוילישער ייד, פינקלשטיין, וועלכער איז נאָך בעת דער ערשטער וועלט־מלחמה געקומען פון פּוילן קיין רוסלאַנד. ער איז אַ ווערבירער פון אַ טאַשקענטער פאַבריק, וועלכע האָט איצט רעכט זיך צו באַנוצן מיט מאָביליזירטע פון דער אַרבעטס־אַרמיי. דעם ווערבירער באַגלויט, הויז די זעלנער, אויך אַ גרויסער הונט. פינקלשטיין דערקענט גלייך ווער עס איז אַ פּוילישער, מען יענער אפילו זיין אָנגעטאָן ווי אַ סאָוועטישער נאַטשאַלניק.

די געכאַפטע פירט מען דערווייל אַריין אין דער טשאַיכאַנאַ קעגנאיער אונ־זער אַרטעל. די טשאַיכאַנאַ איז שוין איבערגעפאַקט און מען האַלט נאָך אין איין פירן פון די שמאַלע געסלעך אַרום די געכאַפטע פּוילישע יידן. עס איז שוין נאַכט. זיי ליגן נאָך אַלץ דאָ, מען האָט זיי נאָכנישט אַוועקגעפירט אין „וואַיענקאַמאַט“.

דער ווערבירער פינקלשטיין האָט דערביי זיין אייגענעם חשבון. קודם קריגט ער ברויט אין וואַיענקאַמאַט פאַר די געכאַפטע, אָבער דאָס ווערט גלייך פאַרקויפט צום שוואַרצן מאַרק. טייל פון די געכאַפטע באַקומען סייזיי עסן פון זייערע מש־פחות, וועלכע זאַמלען זיך דאָ אַרום דער טשאַיכאַנאַ. אָבער וויכטיקער איז דאָס, וואָס ביינאַכט קאָן ער באַפרייען עטלעכע. עס זיינען שוין פאַראַן פאַרמיטלערס, מאַכערס, וועלכע ווייסן ווי אזוי ווייך צו מאַכן פינקלשטיינס האַרץ מיט אַ פאַר טויזנט רובל.

דער טשאַיכאַנטשיק, דער יונגער אַזובעק מאַמאַטקול, האָט צוגעזען ווי אזוי פינקלשטיין הייסט די זעלנער אַרויסלאָזן עטלעכע געכאַפטע, האָט ער פאַרשמאַ־נען וואָס דאָ קומט פאַר און ווען יענער איז אַוועק, האָט ער גענומען קאָנקורירן מיט דעם נאַטשאַלניק פינקלשטיינס פּרייזן, ער האָט אַרויסגעלאָזט פאַר ביליקער. אין דער קיך, וווּ מען קאָכט די טיי, איז פאַראַן אַ קליין פּענצטערל, וואָס גייט אַרום אין אַ זייטיק געסל, דאַרט איז פאַראַן נישט קיין הויכער הייצערנער פּלויט, לאָזט זיי מאַמאַטקול אַרויס. איינער הויבט אונטער דעם צווייטן, אַ שפּרונג און מען איז שוין פּריי.

האָבן עטלעכע פון די געכאַפטע באַמערקט, אַז מאַמאַטקול באַפרייט אויף אייגענער האַנט, זיי האָבן אָבער נישט די פאַר הונדערט רובל. שטייען זיי צו אים צו, דראַען אים און ער מוז זיי אויך אַרויסלאָזן דורכן קיך־פּענצטערל.

אַנדערע ווידער זיינען אָפט געגאַנגען אין קלאָזעט אַריין, עס האָט זיי באַגלייט אַ זעלנער מיט אַן אויסגעשטרעקטער ביקס, אָבער דאָך האָבן עטלעכע געמאַכט אַ ויברה, פון פיר—פינף אַנטלויפנדיקע האָט דער זעלנער געכאַפט נאָר איינעם.

איך בין געשטאנען א גאנצע נאכט אויף מיין בריקל פארן ארטעל, עטלעכע מאָל צוגעגאנגען צו דער טשאַיכאַנאַ, אַרײַנגערעדט צו די פאַרהאַלטענע, געגעבן זײַ עזות ווי אזוי בעסער צו מאַכן דעם ויברה, דורך וועלכע געסלעך. ביז צען בײַנאַכט האָבן געהײטן צוויי זעלנער, שפּעטער אָבער האָבן שוין געהײטן נישט קײן פאַקטישע זעלנער, נאָר עלטערע מאָביליזירטע בירגער, וועלכע דינען דאָ אויפן אָרט, בײַם הײַגן וואַינענקאַמאַט. זײער אויפגאַבע איז נאָר מיטצוגײן אויף די בײַד נאַכטיקע אָבלאַוועס איבער די שטובן, בײַם זוכן דעזערטערן, באַגלײטן די מאָביליזירטע צום באָן, פונאַנדערטראָגן מעלדונגען פון וואַינענקאַמאַט. דאָס זײנען אַליץ עלטערע רוסי, אוזבעקן און אַ גאַנץ היפשע צאָל יידן. אַזעלכע זײנען איצט געד- שטאַנען דאָ מיט די לײדיקע ביקסן און געהײטן די טשאַיכאַנאַ, צוויי מענטשן אויף אַ דײזשור. אָבער זײ האָבן נישט צו שטאַרק מקפיד געווען. זײ האָבן נאָר געוואָלט זײן אין אָרדנונג, עס זאָל שטימען די צאָל. בעת זײער דײזשור זאָל קײד נער נישט אַנטלױפן. אויב אָבער עס איז ווער פאַרט אַנטלאָפן, האָבן זײ זיך עס נישט גענומען שטאַרק צום האַרצן. פינקלשטיין וועט נאָר אָנשרײען, אַרײַנזאָגן אין דער מאַמען אַרײַן, דראָען מיט אַ קריגסגענריכט, אָבער בײ די דראָונגען וועט עס בלײבן. ער איז אַ צו גרויסער „בלאַטניק“, אַז ער זאָל נעמען די זאַך ערנסט. און די פאַרהאַלטענע זײנען דאָך פאַרט פּוילישע, עס איז דאָך נישט פאַראַן קײן געזעץ, אַז זײ דאַרפן גײן דינען אין אַרמײ.

איז פון הונדערט און עטלעכע צוואנציק געכאַפטע פאַרבליבן אויף צומאַרגנס נאָר עטלעכעדרייסיק. דערפאַר האָט מען זײ שוין געפירט צום וואַינענקאַמאַט מיט גרויס פאַראַד, פינקלשטיין מיט זײן כלב מאַרשירט פאַרויס, ווי אַ טריאומפּאַד טאָר און צוועלף זעלנער מיט אויסגעשטרעקטע ביקסן באַגלײטן פון אַלע פיר זײטן. עס איז אַ געוויינלעך טאַגטעגלעך בילד, מען פירט אָפט איבער די גאַסן אַרעד- סטאַנטן, דעזערטערן, פּוילישע, נאָר דאָך קוקן זיך שטענדיק די דורכגײער נײגיריק צו, מען פרייט זיך וואָס מען געהערט נישט אַליין צו די געפירטע, אָבער באַלד גײט אויך דורך דורכן לײב אַ דינער ציטער פון אומרו און מיטנעפיל פאַר די געפירטע, פאַר די דערשלאָגענע, אויסגעפּוילניקטע.

שווער אויסצווואַרצלען דאָס מיטנעפיל פון מענטש צו מענטש.

ק א פ י ט ל יא

עס איז געווען אַן אָפּיציעלע מעלדונג אין די צײטונגען, אַז עס ווערט ליקוויר- דירט דער קאַמינטערן. אין די ערשטע טעג האָט עס אַרויסגערופן אויפזען, אָבער נײך האָט מען דערין אויך פאַרגעסן. פאַרטייער האָבן זיך אפילו נאָך געהעכמהט:

— עס וועט דער קאַפיטאַליסטישער וועלט שוין סײווי גאַרנישט העלפן. אונז- זער סטאַלין וועט זײ שוין אַלע אָפּבאַרען! דער אַפּעטיט איז בײ אונז איצט געוואָרן גרעסער. קודם וועט ער אָפּבאַרען אײער פּוילן, עס וועט שוין נישט זײן קײן פּריד- ציש פּוילן, נאָר אַן אונזערע, אַ סאָוועטישע. דערנאָך וועט מען זיך נעמען צו דער רעשט. האָט שוין די מלחמה יאָ אויסגעבראַכן, שטעלן מיר נאָר די ערשטע טריט אויף דער ערר פון מערבֿ-אײראָפּע — איז וופּיעראָד! פאַרויס! קײן צוריק איז נישטאַ. אונזער סטאַלין איז הײַנט דער גרעסטער פּאָליטיקער אין דער וועלט, ער

וועט זיך שוין מיט די קאפיטאליסטן אן עצה געבן, אויך מיט ענגלאנד און אמע-
ריקע. זיי לייגן כסדר אָפּ מיטן צווייטן פראָנט, די סוואַלאַטשעס. פליבאַזעס אין
קאווקאז האָבן זיי ביי אונז געוואָלט — אַ פייג! זיי זיינען שוין געשטאַנען גרייט
צו פאַרנעמען באַקו, טורקמעניע, אוזבעקיסטאַן, מכלומרשט אַזוי אַרום העלפן
אונזער רויטער אַרמיי — צוויי פייגן! נישט ביי סטאַלינען!

עס איז דורכגעפאַרן דורך סאַמאַרקאַנד, געקומען דורך פּערסיען, אַ גרופע
קעמפער פון דער אינטערנאַציאָנאַלער בריגאַדע אין שפּאַניע, וועלכע האָט גע-
קעמפט בעתן דאָרטיקן בירגער-קריג. זיי זיינען געוואָרן אינטערנירט דורך די פראַנץ-
צויזן. איצט קומט אַ טייל פון זיי דאָ אַהער אַלס פּריוויליקע אין דער רויטער אַר-
מיי. געווען צווישן זיי אויך אַ גרעסערע צאָל יידן.

אייער פון זיי, אַ יידישער קאָמוניסט פון סאַסנאָוויץ (פּוילן), ווען ער האָט
אַרויסגעקוקט דורכן וואַגאַן-פּענצטער אויף דער סטאַנציע אין סאַמאַרקאַנד, האָט
ער באַמערקט זיינס אַן אַלטן חבר פון סאַסנאָוויץ, אויך אַ קאָמוניסט. ער האָט
זיך געפאַרעט ביי די רעלסן, געקלאַפט מיט אַ האַמער, ער אַרבעט דאָ ביי דער באַן.
יענער האָט אויסגעשריגן פון פּרייד, אַרויס פון וואַגאַן און זיך אַרומגעכאַפט קישן
מיט זיין אַלטן חבר. די ערשטע פראַגע איז געווען:

— זאָג מיר נאָר, דוד, ס'איז טאַקע אמת ווי עס שרייבט די אויסלענדישע
פרעסע, אַז דער קאָמינטערן איז ליקווירט? איז דאָס טאַקע אמת, קאָן דאָס גע-
מאַלט זיין?

נאָכדעם איז ער ערשט אַריבער אויף פּערזענלעכע פראַגן:

— אַ, ווי פייג, ביסט געוואָרן אַ באַן-אַרבעטער, אַ פּראָדוקטיווער מענטש!
אָבער פאַרוואָס זעסט דו אַזוי שלעכט אויס? פאַרוואָס ביסטו אין אַזאַ אָפּגעריסע-
נעם הולך?

דוד האָט זיך אויך דערפרייט מיט זיין אַלטן חבר, אָבער דאָך צוריקגעהאַלטן,
אויסגעמיטן צו ענטפערן אויף יענעם פראַגן:

— ערשטנס, קען איך נאָך האָבן צרות דערפון, וואָס איך רעד מיט אַן אויס-
לענדער, צווייטנס, צווייטנס — נאָר לאָמיר בעסער נישט רעדן, גבריאַל, פאַר וויי-
טער און זיי מיר געזונט! אפשר וועלן מיר זיך נאָך טרעפן ביי אַן אַנדערער געלע-
גנהייט!

— וויפּל, כ'בעט דיך, פאַרדינסטו אַ טאָג ביי דער אַרבעט?

— גאַנץ נישקשה, צוועלף רובל אַ טאָג.

— טאַקע נישקשה, וויפּל קאָסט דאָ אַ קילאָ ברויט?

— נאָר איין רובל, אויף די קאַרטן.

— וויפּל קריגסטו ברויט אַ טאָג אויף די קאַרטן?

— באַן-אַרבעטער קריגן מער ווי אַנדערע, זיבנהונדערט גראַם ברויט אַ טאָג.

— און הוצן ברויט וואָס קריגסטו? וויפּל קאָסט אַ מיטאַג?

— אַ מיטאַג זאָגסטו? עס ווענדט זיך, פינף רובל, זיבן, צען, עס ווענדט זיך

וואָס מען קריגט ביי אונז אין סטאַלאַווקע.

— וווּ וויינסטו דאָ, האָסט אַן אייגענע דירה, אַ צימער?

— האָ? אַ צימער? ניין, איך וווינ אין אַ באַראַק. אָבער גבריאַל, טו מיר צו-

ליב, הער מיך אויף אַזויפיל צו פרעגן, פאַר געזונטערהייט ווייטער, עס איז נישט גע-
זונט, נישט פאַר מיר און נישט פאַר דיר.

— וואָס הייסט? כ'פאַרשטיי נישט. איך וויל דאָך אַלץ וויסן, מיך אינטער רעסירט דאָך יעדע קלייניקייט, עס איז דאָך אונזער פאַטערלאַנד, וואָס קרעקסט זיך מיט יעדן וואָרט, עס איז דאָך נישט פּוילן, וויפּל ברויט באַקומט אַ געוויינלעכער אַרבעטער, און אַנגעשטעלטער?

— אַ געוויינלעכער אַרבעטער 500 גראַם, און אַנגעשטעלטער 400 גראַם, קינדער צו דרייהונדערט גראַם.

— איז דאָך טאַקע ווייניק. קריגט מען נישט צוצוקויפּן ברויט חוץ די קאַרטן?

— מען קריגט.

— קאָסט עס טייערער ווי אויף די קאַרטן?

— יאָ, אַביסל, אַכציק רובל אַ קילאָ.

— וויפּל האָסטו געזאָגט?

— איך בעט דיך גבריאַל, וואָס ווילסטו פון מיר? פאַר ווייטער, לאָמיר זיך

געזעגענען.

— די באַן שטייט דאָך נאָך, וואָס ענטפערסט דו מיר נישט? און קאַרטאַפּל

קריגט מען אויך אויף קאַרטן?

— ניין, נאָר אויפן פרייען מאַרק.

— וויפּל קאָסט אַ קילאָ?

— פערציק רובל.

— צי ביסטו משוגע, פערציק רובל! דו פאַרדינסט נאָר צוועלף, אַ קילאָ ברויט

קאָסט אַכציק, אפשר איז עס נאָר אין אזיע אזוי?

— אין אוראַל קאָסט אַ קילאָ ברויט אויפן שוואַרצן מאַרק דרייהונדערט רובל.

נאָר דאָרטן באַקומען די אַרבעטער היפש פּראָדוקטן אויף די קאַרטן. נאָר מער ענט-

פער איך דיר נישט, עס איז גענוג שוין פאַר ביידן, פאַר געזונטערהייט.

— וווּ איז דיין יונגערער ברודער?

— ער איז געשטאַרבן אין לאַגער!

פאַרוואָס האָט מען אים אַרעסטירט? ער איז דאָך אויך געווען אַ קאָמוניסט,

און אַקטיוויסט.

— זיי מיר געזונט, גבריאַל, איך ענטפער דיר מער נישט קיין וואָרט, פאַר ווייטער!

— וואָס טוט זיך דאָ? איז טאַקע אַלץ אמת וואָס עס שרייבט די פּרעסע אין

אויסלאַנד? איז טאַקע דער קאָמינטערן אויך ליקווידירט? איך פאַרשטיי נאָרנישט,

איך פאַרשטיי נישט, דוד!

און נאָך גוט וואָס די באַן האָט גערירט און גבריאַל, דער קעמפער פון שפּאַ-

ניע, איז ווייטער געפאַרן.

דוד האָט זיך אַרומגעקוקט אין אַלע זייטן, צי מען האָט אים נישט אַכסער-

ווירט. אַ ברייאַקער שווייס איז אים אַרויס אויפן לייב. ער האָט זיך געוואָרפן אויף

די רעלסן מיטן האַמער, גענומען האַסטיק קלאַפּן און זיך צובאַגלייט מיט די

ווערטער:

— פאַר ווייטער, גבריאַל, וועסט שוין אַליין געוואָר ווערן, פאַר ווייטער, פאַר

ווייטער!

ווען דוד האָט מיר איבערגעגעבן די סצענע האָט ער נאָך געפאַכעט מיט די

הענט, ווי ער וואַלט געקלאַפּט מיטן האַמער, און מיר געזאָגט:

— דאָס וועט קיינער נישט גלייבן, ביז ער וועט עס נישט אַליין איבערלעבן!

בילדלעך, עפיווארן, קוריאון

עס וואָלט גוט געווען, אז עס זאָל הערשן אַ מנהג אויף דער וועלט, אז יעדער איינער בן אדם, אָנהויבנדיק פון די קינדער־יאָרן אָן, זאָל פירן אַ טאָגבוך. אפילו פאר דעם קינד וואָס קען נאָך אַליין נישט שרייבן, וואָלט באַדאַרפט זיין מאַמע, אָדער טאַטע, פאַרצייכענען יעדן טאָג די פאַסירונגען ביים קינד. ווען יעדער מענטש וואָלט געפירט אַ טאָגבוך, וואָלט עס אַ סך נוצן געברענגט. אין אמתן לעבט דאָך יעדער איינער מענטש אַ סך איבער דורך דיין טאָג.

איך האָב דורך די זיבן יאָר זיין אין הוסלאַנד, געחלשט צו פירן אַ טאָגבוך, אַלץ פאַרצייכענען, כאַטש קורץ, לאַקאָניש, בלויז פאַקטן און באַאָכאַכטונגען. דאָס איז אָבער אין רוסלאַנד אוממעגלעך...

האָב איך מיר פאַרצייכנט צוביסלעך אין זכרון. איז עס דאָך אַ לאַנד פון אַלע מעגלעכע אוממעגלעכקייטן, איז עס דאָך אַ לאַנד פון פאַרשידענע פעלקער, שפּראַכן, זיטן, מנהגים. איז דאָך דאָס לעבן דאָ אַזוי פאַרביק (גרויקייט און שוידער האָבן אויך אַ סך פאַרבן), די ווירקלעכקייט אַזוי פאַסצינירנדיק, פאַרכאַפּנדיק, אז עס וואָלט גענוגט פאַרצייכענען. בלויז דאָס סאַמע מינימאַלסטע און עס וואָלט זיך באַקומען אַ גרויסער לעבנס־שפיגל פון אַזאַ אייגנאַרטיק און אינטערעסאַנט לאַנד, אין אַזאַ אייגנאַרטיקער, היסטאָרישער תקופה און אין אַזעלכע אויסטערלישע, שטוריענדיקע באַדינגונגען.

יעדן טאָג איז מיר צוגעקומען עפעס נייעס. יעדן טאָג האָב איך דערזען זאַכן, וועלכע איך האָב נאָך מיט אַ טאָג צוריק נישט געזעען, וועגן זיי נישט געאַנט. יעדן טאָג בין איך רייכער געוואָרן מיט דערפאַרונגען, באַאָכאַכטונגען און לעבנס־ווויסן. אַט זיינען נאָך עטלעכע ווייטערדיקע נאָטיצן פון זכרון:

אַ רוסישער בעטהאָווען

דורכן גאַנצן זומער שפּילט אַן אַרקעסטער אין שטאָטישן פאַרק. זיי שפּילן סרוב ערנסטע, קלאַסישע מוזיק. עס איז דאָ אַ גענוגנדיקע צאָל צוהערער — סמיינסט פון די עוואַקואירטע, פון די נייע סאָוועטישע געביטן — באַלטישע לענדער, פּוילן, בעסאַראַביע. עס קומט אויך שפּאַנישע יוגנט. אין די יאָרן פון שפּאַנישן נישן בירגער־קריג האָבן סאָוועטישע שיפן געבראַכט פון דאָרטן אַהער עטלעכע טויזנט קינדער. איצט זיינען זיי שוין דערוואַקסענע. מען באַציט זיך צו זיי לעצטנס ספּעציעל אויפּמערקזאַם, מען גיט זיי בעסערע פּאַיאָקן, קליידונג — ווייל מען ריכט זיך אויף אַ נייעם אויפּשטאַנד קעגן פּראַנקאָ אין שפּאַניע. די יוגנט דאַרף דאָ ווערן צוגעגרייט אויף אַהינצופאַרן אין זייער לאַנד אַריין, אויספירן פאַראַנטוואָרטלעכע אויפגאַבן, פאַרנעמען אָנפירנדיקע שטעלעס.

עס קומט הערן מוזיק אויך די קאַרייער יוגנט. זיי וווינען דאָ מיט זייערע עלטערן אַלס פאַרשיקטע, איבערגעזידלטע. אין סאַמאַראַקאַנד וווינען אויך אַרמענער, טאַטערן, גרוזינער. אַ געמיש פון צענדליקער ראַסן, פעלקער, לשונות. מוזיק איז

אוודאי אינטערנאַציאָנאַל און רעדט צו אַלעמען אויף דער געמיינזאַמער שפּראַך פון — קלאַנג, קונסט, געפיל.

מײן אויפמערקזאַמקייט האָט צוגעצויגן איינער, וועלכער האָט זיך יעדן פּאַר- נאַכט דאָ אַרומגעדרייט אין פּאַרק. ער איז אָפּגעריסן, באַרוועס, מיט אַ קודלעוואַטן קאַפּ האָר, מיט אַן אינטעליגענט, נערוועז פנים און אויגן אין וועלכע עס ברענט אַ סוד. עס איז נישט שווער צו דערקענען דעם שעפּערישן מענטש, קינסטלער. אָבער ווי נאָר דער אַרקעסטער הויבט אָן שפּילן די ערשטע טענער, גיט ער זיך ווי אַן אָפּגעברייטער אַ ריס אָפּ פון דער באַנק און איילט שנעל אַוועק. נאָכן קאַנצערט זע איך אים ווידער זיך אַרומשלענדערן איבערן פּאַרק. עס גייט אים אַנטקעגן דער דיריגענט, שטעלט אים אָפּ און באַגריסט אים. ער פרעגט גלייך:

— וואָס פאַראַ נומער שייך טראַגט איר?

יענער ענטפּערט גלייכגילטיק, זאָגט דעם נומער. דער דיריגענט הייסט אים מיטגיין מיט זיך אין שטוב אַרײַן, ער האָט פאַר אים אַ פּאַר שייך. יענער צעגערט אַביסל און זאָגט, אז ער וועט קומען מאָרגן אינדערפרי. דער דיריגענט בעט אים אומבאדינגט צו קומען. יענער שאַקלט מיטן קאַפּ. עס האָט אויסגעזען ווי יענער באַרוועסער טוט נאָר אים אַ טובה דערמיט, וואָס ער וועט קומען צו אים נעמען אַ פּאַר שייך. מען האָט דייטלעך געזעען ווי דער דיריגענט שטייט פאַר יענעם באַרוועסן מיט דרד־אַרץ און שולדיקייט.

איך בין געוואָר געוואָרן ווער יענער איז: איינער פון די באַנאַבטסטע, רוסישע קאַמפּאָזיטאָרן. עס זיינען באַקאַנט זיינע שאַפּונגען, זיינע מוזיק־אילוסטראַציעס צו אַ סך דראַמאַטישע ווערק. ער איז אָבער נאָר אַ מוזיקער — און נישט מער... זיינען דערפאַר ווייניקער־פּעאיקע, קנאַפּער באַנאַבטע פון אים, מער באַרימט, פאַרנעמען אָנגעזעענע אַמטן, זייערע ווערק ווערן אָפּט אויפגעפירט, ווערן געלויבט אין דער פרעסע. ער נישט.

איך האָב אים געזעען אין פּאַרק, ווען ער איז שוין געווען אין שייך און אין אַ גאַנצער פּופיקע. נאָר דאָסמאָל האָט ער שוין נישט געוואַרט, ביז דער אַרקעסטער וועט אָנהויבן שפּילן, ער איז נאָך אַוועק בשעת דער רעדע פאַרן קאַנצערט. מען האָט דעמאָלט אויפגעפירט די פינפטע סימפּאָניע בעטהאָווענס. פאַר דעם האָט די פּאָליטישע לייטערין ביים אַרקעסטער געהאַלטן אַ רעדע וועגן בעטהאָווענס שאַפּונגען. פאַרשטייט זיך, אז זי האָט קודם כל גערעדט וועגן די עקאָנאָמישע פּראָדוציר־פאַרהעלטנישן אין יענער עפּאָכע, וועגן דער פּאָליטישער אָרדנונג, וועגן דער מאַטעריאַליסטישער אויפפאַסונג פון דער געשיכטע, פּילאָזאָפיע, ליטעראַטור און קונסט.

מען לאָזט אויף קיין איין רגע נישט אָפּ דעם מענטשלעכן זשעני, דעם מענ- טשלעכן גייסט. מען שפּאַרט אים באַלד אונטער מיט די קוליעס פון די פּראָדוציר- מיטלען, עקאָנאָמישע פאַרהעלטנישן און מאַטעריאַליסטישן געשיכטע־באַנעם. דער מענטשלעכער גייסט און זשעני זעט אויס ווי אַן אומבאַהאַלפּן קינד, וואָס גייט קוים אויף דינע פּיסלעך און די מאַטעריעלע פּראָדוציר־פאַרהעלטנישן מוזן אים אונטערהאַלטן. אוודאי האָט מאַטעריע, עקאָנאָמיע, פּאָליטיק, איר באַדייטנדיקע השפּעה אויף דעם מענטשלעכן גייסט, עס איז אָבער נישט אַלץ, עס איז נישט דער „אַלף“ און דער „תיו“.

דער גרויסער זשעני בעטהאָווען, זיינע געניאַלע שאַפּונגען, זיינען לויט דער

דערנערין, נאָר בלוז אַ מוזיקאַלישע אילוסטראַציע צו די דעמאָלסדיקע עקאָנאָמיע
שע פאַרהעלטנישן, פּאָליטישער אָרדנונג. דער חומר וואַקסט אויס צו
אַ מיסטעריע, צו דער העכסטער שטופּע פון גייסט. אויך די מוזיק איז נאָר בלוז אַ
פּראָדוקט פון דער אלמעכטיקער מאַטעריע, קלאַסן-צעטיילונג, פּראָדוציר-פאַר-
העלטנישן.

אווודאי בין איך נישט איינגעזעסן רואיק און זיך אונטערנעהויבן פון אָרט.
יענער אָבער, דער מאַסקווער מוזיקער, ער האָט זיך ראַש נעגעבן אַ הויב פון
באַנק און זייטיק, אָבער ניד, זיך אַרויסגעשלייבט פון דער אוידיטאָריע.

איך האָב זיך נאָך איינגעקוקט אין זיין שעפּעריש-ליינדדיק פנים, אין זיינע
פאַרביסענע ליפּן, אין זיינע צעשטראַלטע און קאַנצענטרירטע אויגן, אין זיין צע-
שויבערטן קאַפּ האָר און פּלוצים דערווען אַן אָפּבילד פון —
וואָ לודוויק בעטהאָווען!

אַט דאָס איז ער! אַ צווייטער, לעבעדיקער בעטהאָווען! דאָס האָט מען איצט
דערערט וועגן זיין חבר, וועגן זיין מייסטער, וועגן זיין פאַרגייער, וועגן בעטהאָ-
ווענען!

זיין פּראָטאָטיפּ און תּלמיד איז אוועק. ער קען מער נישט הערן. אפשר קאָמט
פּאַנירט זיך אין אים איצט אַ בונטאַרישע סימפּאָניע, אַ גרויס מוזיק-
קאַליש ווערק, וואָס וועט אַרויפזעצן נאָך אַ קרוין אויפן קאַפּ פון דער קונסט?
באַשטראַלן דעם מענטשלעכן זשעני, באַשיינען דעם היכל פון גייסט און געפיל?

איך האָב געהערט דערנאָך דאָס אויספירן פון דער פינפטער סימפּאָניע און
מיר האָט זיך אויסגעדוכט, אַז דאָס דיריגירט זי יענער, דער אוועקגעלאָפּענער,
הונגעריקער, צעשויבערטער מוזיקער, דער רוסישער בעטהאָווען!

לייענענדיק דאָסמאַייעווסקין

איך האָב געלייענט אַ בוך מיט דאָסמאַייעווסקיס פּובליציסטישע אַרטיקלען.
מילא, אין די קאַפיטלען וווּ ער רעדט וועגן יידן, וואָלט איך גערן
אויסגערופן די בלעטלעך, זיי פאַרברענט און דאָס אַש פון די גיפּ-
טיקע און אומזיניקע אַנטיסעמיטישע בלעטלעך זיינע, צוזאַמען מיט דעם אַש פון
די מיליאָנען אונזערע ברידער, וועלכע ווערן איצט פאַרברענט דאָרט ערגעץ אין
די דייטשע גאַדקאַמערן — אַרויפגעשיט, אַנשטאט בלומען, אויף זיין קבר.

ער שרייבט אָבער אויך וועגן רוסישן פּאָלק. ער האָט ליב זיין פּאָלק, ער לויבט
עס, אָבער שטראָפט גלייכצייטיק, זידלט, רעכנט אויס אַלע זיינע מיאוסע פעלערן.
דער גרעסטער פעלער זייערער איז — דאָס זאָגן ליגנס. דער ליגן איז אויסגעוואקסן
צו אַ נאַציאָנאַלער אייגנשאַפט, צו אַ נאַציאָנאַלער טונגט!

ווייטער רעדט ער וועגן דעם, אַז דאָס רוסישע פּאָלק איז אַ ספינקס און ווערט
דורך קיינעם נישט פאַרשטאַנען. מיט כינע איז די אייראָפּעאישע וועלט מער באַ-
קאַנט ווי מיט דעם רוסישן פּאָלק. די וועלט מיינט אַז זי ווייסט וועגן כינע זייער
קנאַפּ, אָבער וועגן רוסלאַנד ווייסט זי גענוג — אַ טעות! זיי קענען רוסלאַנד אַ סך
ווייניקער ווי כינע.

ביידע אמתן זעען מיר אויס צו זיין ריכטיק. אויב זיי זיינען געווען ריכטיק מיט זיבעציק יאָר צוריק, זיינענן זיי היינט צענפאָך, הונדערטפאָך וואָרער. פונקט ווי דאָסאַיַעווסקיס „זכרונות פון טויטן-הויז“ זיינען אַן אידיליִע לגבי די היינטיקע טויטן-הייזער — די טורמעס און לאַגערן.

ראַיאַ דערציילט

מיר האָבן היינט אַרומשפּאַצירט ביז שפּעט אינדערנאַכט אין פּאַרק. פּריער זיינען מיר געזעסן אין גאָרטן-רעסטאָראַן. עס שפּילט צו אַן אָרקעסטער. דאָ קאָסט אַלץ יקר, נאָר איינמאָל דאַרף מען זיך דערלויבן דאָ זיצן אַ שעה. מיר האָבן נאָר געטרונקען טיי און פּאַרכיסן מיט געפּילטע טייגלעך. דאָ זיצט מייסטנס נאַטשאַל-סטווע, טרינקט וויין און פּאַרבייסט מיט שאַשליק. עס דרייען זיך אַרום פּאַרוואָר-לאָזטע קינדער און קלויבן פון די טישלעך די איבערגעלאָזענע ברעקלעך עסן. איי-נער פון די יונגלעך האָט זיך אונז געוואָרפן אין די אויגן. ער איז אַלט דרייצן יאָר, אַ טאַדזשיק. זיין קאָפּ מיט די געדיכטע, געקרייזלטע האָר, זיין פנים, די אויגן — אַלץ איז סקולפּטוריש אויסגעפּאַרמירט, אַ קלאַסיש-מאַנומענטאַלער קאָפּ. ער איז ווונדערלעך שיין — מענערישע רייפּקייט און קינדערשער חן.

מיר זעצן אים אַוועק ביי אונזער טישל. ער איז איבערגעשראָקן, נישט-דרייסט, ער איז געוויינט, אַז מען זאָל אים פון די טישלעך אַוועקטרייבן, אָנזירלען. ער איז באַרוועט, אין צעריסענע, לייוונטענע הייזלעך און אַ צעריסן ווייס העמל.

ער דאַרף אונז מיט זיין שוואַכן רוסיש קיין סך נישט דערציילן:

„מיט זעקס יאָר צוריק, אין יאָר 1937, האָט מען זיין טאַטן אַרעסטירט, באַ-שולדיקט אין שפּיאַנאַזש, ער איז קיינמאָל נישט צוריקגעקומען. די מאַמע איז נישט לאַנג נאָכדעם געשטאַרבן. אים האָט מען אַריינגעגעבן אין אַ הויז פאַר „בעזפּרי-זאָרנע“. ער איז פון דאָרטן אַנטלאָפן.“

עס זיצן ביים טישל די דריי יונגע פרויען פון ריגע: ראַיאַ, ליאַליאַ, עדיאַ, דער ליטווישער דיכטער און איד. מען לעשט שוין אויס די לאַמפּן אין רעסטאָראַן. פּאַרלעך שפּאַצירן אַוועק דורכן בריקל אין דער געדיכטער בוימער-אַליי. אין דעם בריקל זיינען אויסגעריסן עטלעכע ברעטער, ביי אַ נישט פּאַרזיכטיקן טריט, פּאַלמ מען אַריין אין וואַסער. אָבער קיינער פּאַלט נישט אַריין, אפילו שיכורים.

מיר גייען אַריבער דורכן בריקל. עס איז אַ שיינע, אויסגעשטערנטע נאַכט. אין מיטל-אַזיע זעען די שטערן אויס צו זיין גרעסערע און ליכטיקערע. די לופט איז דורכגענומען מיט דעם אַראַמאַט פון די אַרומיקע גערטנער, פון די וויינטרויבן און פּערסיקעס. אַ שטיל ווינטל קילט אָפּ דעם קערפּער און צעוואַרעמט ראַמאַנטישע געפּילן. די דריי יונגע פרויען זיינען אַן די מענער. דער ליטווישער דיכטער האָט גע-לאָזן זיין פרוי און זויגיקינד אין ליטע, נישט באַוויזן זיי צו עוואַקואַרירן.

מיר זעצן זיך אויס אויף די אָנגעזענטע ביימער ביים טיך. אַלע שווייגן. דאָס הייסט, אַז יעדער רעדט מיט זיך אַליין. און ווען מען נעמט דאָך רעדן, הייבט יעדער אַן מיט דעם זעלבן: די פרויען דערציילן וועגן זייערע מענער און די מענער וועגן זייערע פרויען.

ראַיאַ איז שמאַל און שלאַנק, מיט אַ יונגלשן קערפּער, ווייכע, בלאַנד-געלאַקטע

האָר, בלויע אויגן און אַ קיילעכיק, פּוּכיק, ווייס־ראַז פּנימל. זי רעדט מיט באַיאָרטער חכמה און צייטיקייט, אָבער איר נאַיוו סאַפּראַן־שטימעלע דערמאָנט פּאַרט יעדע מינוט, אַז זי איז נאָך אַ קינד. אַ יונג מיידל, וועלכע צעבליט זיך ערשט. איר רעדן פּלעכט זי אַדורך מיט הומאָריסטישע עפּיואַדן, דעקלאַמאַציעס, געזאַנג. אינמיטן שטעלט זי זיך אויף און טאַנצט אויף די קלעצער. באַלד זעצט זי זיך האַסטיק צו ריק אַוועק, פּאַרוויקלט אַ ציגאַר־מאַכאַרקע, רויכערט און קוקט אין דער פינצטערניש. לאַנג איינזיצן קאָן זי נישט. קריכט זי אַרויף אויף דער העכסטער קופּע קלע־צער, שטעלט זיך אַוועק און דעקלאַמירט רוסישע און העברעאישע געדיכטן. דעם קאַמפּלימענט וואָס מען מאַכט איר, אַז זי זעט איצט אויס ווי דער דענקמאַל פּון זשאַן ד'אַרק, מאַכט אויף איר נישט קיין באַזונדערן איינדרוק. זי מיינט, אַז אַלע העלדישקייטן פּון יענער צייט זיינען קינדער־שפּילן לנבי דער העלדיש־קייט, וואָס יעדער איינציקער גרויער בירגער באַווייזט היינט אין דעם גרויען, טאַג־טעגלעכן לעבן.

נאָך לאַנגע חדשים שלעפּן זיך אויף דער עוואַקואַציע פּון ריגע קיין מיטל־אַזיע אין יענעם זומער 1941, איז זיי, איר און איר מאַן, אויסגעקומען נאָך אַ מעת־לעת שלעפּן זיך מיט אַן „אַרבאַ“ פּון באַן ביז צום קאַלכאַז. די וועגן זיינען געווען דורכגעוויקט, אַ רעגן האָט אוימאָיפהערלעך געגאַסן און זיי דורכגענעצט ביזן בייזן. צוויי טעג זיינען זיי שוין געווען אַן עסן. זי האָט געהאַט היץ העכער פּערציק. אין קאַלכאַז האָט מען זיי אַוועקגעלייגט אין אַ שיעור. זי, ראַיא, האָט זיך געפּרייט וואָס זי וועט שטאַרבן אונטער אַ דאַך. זי האָט אַריינגערעדט אינם מאַן און אים אויסגעמשלט, וואָס פאַר אַ ווייב, זי וויל, ער זאָל זיך נעמען נאָך איר טויט. זי האָט אים אויך אויסגעמשלט דעם אויסזען פּון דער מצבה וואָס זי וויל האָבן, אויב אים וועט געלונגען זיך איינצואַרדנען און פאַרדינען. זי איז דעמאָלט אַלט געווען איינ־אונצוואַנציק יאָר, אַ האַלב יאָר נאָך זייער חתונה.

דער מאַן האָט זי געהאַלטן אויף זיינע הענט און אומאָיפהערלעך כּסדר נאָר איבערגעהזרט פאַר איר די ווערטער:

„ראַיא, וועסט נישט שטאַרבן, ראַיא, וועסט נישט שטאַרבן, דו וועסט נישט שטאַרבן!“

דרייסיק שעה אָן איבערייס האָט ער איר געווידערט נאָר די איינצלנע פּראַזע. די ווערטער זיינע זיינען איר אַריין אין אַלע קעמערלעך פּון אירע אברים, אינם גאַנצן גוף. זיי האָבן זיך אומעטום באַזעצט, ווי זיי וואַלטן ווי טשוועקעס געוואָרן אין איר אַריינגעקלאַפט. זי האָט גאַרנישט געפּילט שוין פּון איר לייב, זי האָט נאָר געפּילט ווי זי באַשטייט פּון די ווערטער:

„ראַיא, דו וועסט נישט שטאַרבן, דו וועסט נישט שטאַרבן!“

און נאָך דרייסיק שעה האָט זי זיך פּלוצים אויפגעריסן פּון איר ליגן, אויפגע־עפנט די אויגן און אים הויך אָפּגעענטפּערט:

— איך וועל נישט שטאַרבן, אַלעקסאַנדער, איך וועל נישט שטאַרבן, איך וועל נישט שטאַרבן!

זי איז שנעל געזונט געוואָרן. אַלעקסאַנדערן האָט מען צוגענומען אויפן פּראַנט. זי איז אַריבער פּון קאַלכאַז קיין סאַמאַרקאַנד. זיי האָבן געוויינט צוועלף מענטשן אין אַ קליינער קיבּיטקע. עס האָט זיך אָנגעהויבן אַ טיפּוס־עפּידעמיע. אין שטיבל איז כּסדר געוואָרן גרוימער, יעדע פאַר טעג האָט מען אַן אַנדערן צוגענומען

אין שפיטאָל אַרײַן. קעננאיבער האָט געווינט אַ פּוילישער ייד, וואָס האָט געאַרבעט אין שפיטאָל, ער איז דאָרט באַגרעכער פּון די מתים. ער האָט איר געהאַט דער- צײַלט, אַז געוויינלעכע בירגער טראָגט מען צו דער קבורה אויף אַ פּשוט טראַג-בעטל, נישט איבערגעדעקט. דאָקענן אָנגעזעענע בירגער, מענטשן אויף הויכע אַמטן, ווערן צוגעדעקט מיט אַ זײדענער קאָלדער כּעח מען טראָגט זײ צו קבורה.

ראַיאַ איז קראַנק געוואָרן אויף טיפּוס, די נײנטע פּון זײער שטיבל. ווען מען האָט זי געברענגט אין שפיטאָל אַרײַן, האָט זי גענומען לײאַרעמען און רופן משהן דעם קברן, איר שכן, ער זאָל שוין צו איר קומען. ווען משה דער קברן איז צו איר צוגעקומען, האָט זי אים אַרומגעכאַפט און מיט געוויינ אים געבעטן:

— רב משה, טײערער רב משה, זאָגט מיר צו, אַז מײך וועט מען אויך צו דעקן מיט דער זײדענער קאָלדער כּיים טראָגן צו קבורה. זאָגט מיר צו! מיט דער זײדענער קאָלדער!

און ווען ער האָט איר דאָס צוגעזאָגט, האָט זי אויסגעבראַכן אין אַ ווילד גע- לעכטער און געשריגן:

— אײך בין גליקלעך! גליקלעך! מיך וועט מען צודעקן מיט דער זײדענער קאָלדער!

ווען זי איז געזונט געוואָרן, האָט איר רב משה דערצײלט, אַז ער האָט דע- מאַלט דאָס ערשטע מאָל אין זײן לעבן געוויינט. דעמאָלט, ווען זי האָט געלאַכט און זיך געפרייט אַז מען וועט זי איבערדעקן מיט דער זײדענער קאָלדער.

עס איז שוין צוויי מיטנאַכט, לײאַליאַ רעדט ווייניק, זי קוקט נאָר אויף דער פּאַטאָגראַפיע פּון איר אומגעקומענעם מאַן. ער איז געווען עלטער פּון איר מיט צוויי יאָר, זי איז איצט פּיראַונצוואַנציק. איר מאַן איז געווען אַ בױראַניזשינער. דער גלאַנץ פּון אירע פּאַספּאַר-גרינע אויגן לײכט איצט אָפּ אויף דעם קלײנעם בילדל פּון איר מאַן. עס גלאַנצן אויף אים אירע טרערן.

עדיע איז עלטער פּון זײ, זי איז זעקסאונצוואַנציק, זי האַלט זיך ווי זײערס אַ מאַמע און פּאַרנעמט זיך נאָר מיט טרײסטן זײ. וועגן איר מאַן און זיך רעדט זי זעלטן. זי איז געווען אַ טוערין אין אַ ציוניסטישער קאַמפּס-אָרגאַניזאַציע.

אַלע דריי יונגע פּרויען לערנען אין אינסטיטוט, עדיע איז די איינציקע, וואָס אַרבעט נאָך די לעקציעס. מיט איר פּאַרדינסט טײלט זי זיך מיט אַלע דריי. זי אַר- בעט אין אַ פּאָליקליניק. זי באַקומט אָפט פּון די אוזבעקישע פּאַציענטן פּראָדוקטן- מתנות אַלס באַלױונג פּאַרן דערלעדיקן זײ צו דער צײט אַ דאָקטער.

די „מאַמע“ זיצט איצט אַרומגענומען מיט בײדע חבּרטעס און גלעט זײ. דער לײטווישער דיכטער איז אַוועק אין אַ זײט, זיך אויסגעטאָן און אַרײנגעשפּרונגען אויסבאַרן זיך אין טײך.

עס ווײלט זיך רויכערן און עס איז נישטאָ קײן שוועבעלע אָנצוצינדן. קײן מענטשן אין פּאַרק זײנען שוין לאַנג נישטאָ. עס דרייט זיך אַרום אַן אָפּגעריסענע פּרוי, זעט אויס אײנע פּון די „נאַכטפּײגל“, פּון דער אונטערוועלט. מיר כּעטן בײ איר אַ שוועבעלע. זי קאָן גײן שאַפּן, מען זאָל איר נאָר געבן צו פּאַרויכערן. מיר גיבן איר אַביסל מאַכאַרקע און פינף רובל, אין פּופּצן מינוט אַרום קומט זי צוריק מיט אַ פּאַרויכערטן פּאַפּיראַס. עס האָט לאַנג געדויערט, ווײל דאָרט האָט זי זיך באַדאַרפט אַמפּערן מיט עטלעכע „יאַטן“, וועלכע ליגן דאָרט באַהאַלטן און זיך געגרייט אונז צו באַפּאַלן און אַראַפּציען פּון אונז דאָס אַנטועכץ. זי האָט בײ זײ

קוים געפועלט אונז צורו לאָזן. אזוי אלנפאלס דערציילט זי אונז, עס שיינט אויך צו זיין אמת.
מיר זיינען אוועק צו אונזערע היימען. בענקשאפט און אומעט האָבן געריזלט, געקילט און געוואַרעמט אונזערע גופים און נשמות.

**

אויפן צווייטן טאָג בין איך בייגעווען אויף אַ פאַרזאַמלונג פון די לעטישע און ליטווישע פליטים. מיט אַ רעדע איז אויך אַרויסגעטרעטן ראַיאָ. איר רעדע האָט זי פאַרענדיקט מיט די ווערטער:
— אַ האַרציקן דאַנק אונזער גרויסן פירער סטאַלין, וועלכער האָט אונז באַ-
שאַנקען מיט אַ שעפּעריש, פריידיק און גליקלעך לעבן! הוראַ, הוראַ, הוראַ!

ת ש ע ה ב א ב

אין אַ קליין שטיבעלע, אויף דעם שמאַלן און משופּעדיקן געסעלע קיטאַבס-קאַיא, האָבן זיך צונויפגענומען עטלעכע מנינים יידן אויף צו זאָגן „איכה“. סרוב זיינען עס פּוילישע יידן, אויך עטלעכע רוסישע און בוכאַרער. עטלעכע עלטערע בוכאַרישע פרויען שטייען אין פּעדערהייזל. אין דעם ליימיקן פּעדערהייזל איז אַפּ-געגרענעצט אַ שטיקל אַרט מיט אַ הילצערן פּלויטל, אַ מעטער די הויך — אויף דערלעדיקן אַ קליינעם נאַטירלעכן געברויך. אין טוכלען, ליימיקן שטיבל זיינען פאַרזאַמלט ביי דריי מנינים יידן. אויפן טיש טריפן אָנגעצונדענע ליכט. עס זיינען געקומען הערן „איכה“ אויך די שרייבער לייזער ראָן און ש. ב.
אַ הויכער, אויסגעמאַגערטער ייד, מיט אַ געל-בלייך פנים, רויטלעכער באַרד, האַלט אין האַנט אַ ליכט און לייכט זיך צו ביים פאַרזאָגן די מגילה. ער לייענט זי מיט דעם באַקאַנטן נוסח און ניגון, ווי מען האָט זי געלייענט אין די קליינע יידישע שטעטעלעך אין פּוילן.

די יידן זיינען נישט אין קיין ווייסע זאַקן, מען זיצט נישט אויף קיין נידעריקע בענקעלעך, אַלע שטייען, צונויפגעפרעסט, עס פאַרעט אויס אַ שלעכטער ריח. סרוב זיינען אין אָפּגעריסענע מלבושים, וואַטענע פּופיקעס, מיט אויסגעמאַטערטע, פאַר-צאָגטע פּנימער. דער תּשעה-באב קוקט אַלעמען אַרויס פון די אויגן. ווען עס דער-הערן זיך נאָר די ערשטע, באַקאַנטע ווערטער:
„איכה ישבה כּד העיר“ —

פאַרהאַקט זיך דער בעל קוראַ. עס האָט אים געכאַפט אַ ספּאַזם אין האַלז. אים און אויך די מתפללים. ער כּוחט זיך אָן און הייבט אָן נאָכאַמאָל מיט דעם זעלבן:

איכה ישבה כּד העיר!

טרערן טריפן אים אַראָפּ אויף דער באַרד און מגילה.
אינדרויסן איז אַן אַבלאַווע אויף דעזערטרען. אַ יידיש בוכאַרער יונגעלע ווייזט אָן די זעלנער, אַז דאָ געפינען זיך אַ סך מענער. זיי קומען אַריין. עס דער-שרעקן זיך מערסטנס די רוסישע יידן. די זעלנער גייען נישט אַריבער איבערן שוועל,

זיי זיינען עפעס איבעראשט און נשתומם. מען קלערט זיי אויף:
— זדיעס מאָליאַטסיאַ! (דאָ דאָוונט מען).

זיי אַנטשולדיקן זיך און ציען זיך גלייך צוריק. דער בעל קורא זאָגט ווייטער:

— בכּו תכּבה בלילה ודמעוּתם על לחיה אין-לח מנחם מכל אוהביה.

ווען ער קומט צו פארן סוף, זאָגט ער הויך, מיט געבעט און געוויין:

— השיבנו יה' אליך ונשוב חרש ימינו כקדם!

די מענטשהייט גייט טאַקע פאָרויס, די וויסנשאַפט, ציוויליזאַציע, טעכניק, קולטור, נאָר דאָך בענקט מען צום „כקדם“, צום אַמאָל.

ביים אַהיימגיין דערציילט אונז ש. ב. אַז בעת ער איז לעצטנס געשטאַנען אין

אַטשערעד נאָך וואַסער, האָט אַ יידיש-רוסישע פרוי, באַדויערט די פּוילישע יידן,

אַז שטענדיק האָבן זיי געליטן אין פּוילן פון פּאַגראַמען. אָבער דאָ, וווּ עס איז

„דרוזשבאַ נאַראַדאָוו“ (פּעלקער-פּריינטשאַפט), דאָ לידן זיי שוין נישט אַלס יידן.

האָט איר ש. ב. אַיינגערומט אויפן אויער:

„ליבע פרוי, איך וויל שוין ליבערשט יענע פּאַגראַמען אין פּוילן, אידער די

היגע „דרוזשבאַ נאַראַדאָוו“ — אייערע.

ער האָט זיך אפּשר אביסל פּאַרגאַלפּירט מיט דעם זאָג, אָבער צו דעם

„כקדם“, סיי צום אַמאָליקן ירושלים און אפילו צו דעם אַמאָליקן יידישן לעבן אין

פּוילן — איז דאָ וואָס צו בענקען.

ברויט און טעאַטער

געטראַפן אויף דער גאַס דעם קוראָווער זעצער וויינבערג. ער איז אַנטלאָפן פון

אַרבעטס-באַטאַליאָן אין טאַשקענט. זיי האָבן דאָרט געבויט אַן אוזבעקיש טעאַטער.

וויינבערג מיינט, אַז ער, אַ פאַרלויזיקטער און הונגעריקער, איז נישט מחויב צו

בויען פאַר זיי אַ טעאַטער. עס וועט סיי ווי געדויערן ביז צום אויפבוין, ווייל יעדן טאָג

ווערט דאָרט עפעס אַנדערש צוגעגנבעט. מען האָט אַראָפּגעברענגט אַ טיערע קורטינע

פון מאַסקווע, האָט מען זי אין דער זעלבער נאַכט צוגעגנבעט.

די סאָויעטן — זאָגט ער — ווילן נאָר געבן בלוז אַ העלפט דערפון וואָס

די רוימישע הערשער האָבן געגעבן זייער פּאַלק, זיי גיבן בלוז טעאַטער, אָן

ברויט.

„אױאַסקעס“

יעדער בירגער, דער עיקר יעדע פרוי, ווען זי גייט אַרויס אין גאַס אַרױן,

נעמט זי מיט אַ געפּלאַכטן פון שטריק האַנטקױשיל. עס ווערט גערופן „אױאַסקע“.

אַױאַס הייסט טאַמער, אפּשר. אפּשר וועט מען גראַד עפעס פאַרקויפן אין אַ מאַד

גאַזין, וועט מען זיך שטעלן אין אַטשערעד און האָבן וואָס אַרױנצולייגן אין

קױשיל.

אַ נייער ווייז ווישט אָפּ דעם הושך פון פנים. מען דערציילט אים גערן:

„די טעכניק פון אונזער לאַנד וועט נאָך דערגיין צו אַזאַ הױכער מדרגה, אַז

יערער איינער בירגער וועט האָבן אַ טעלעפאָן אין שטוב און אַן אייגענעם אַעראָד-פלאַן פאַר זיין הויז. קלינגט מען דיר אָן, אַז אַ מאַגאַזין פאַרקויפט איצט אין גאַס פּוּטער, צוקער, כאַפּסט דו דעם אַעראָפּלאַן און פּליסט גלייך צום מאַגאַזין און שטעלסט זיך אין אָטשערעד".

לעצטנס האָבן טייל באַלעבאָסטעס אַ קלאַפּאַט. אָבער נאָר די באַלעבאָסטעס, וועמענס מענער אַרבעטן אויף הויכע פּאַסטנס, אין דער פּאַרטיי, נקווּד. זיי באַקן מען פּראָדוקטן אין „פאַרמאַכטע מאַגאַזינען“. איז איצט אַרויס אַ שטיק אינסט-רוקציע, אַז די אַלע, וועלכע באַקומען פּראָדוקטן אין די „פאַרמאַכטע מאַגאַזינען“, דאַרפן קומען מיט געדיכט-געפּלאַכטענע, שוואַרצע „אָוואַקסעס“, כדי אויף דער גאַס זאָל מען נישט אַרויסזען די פּראָדוקטן. ס'זאָל נישט אַרויסרופן קיין קנאה און פאַרביטערונג ביי די דורכגייער.

עס איז אַ גוטער איינפאַל. מען דאַרף טאַקע נישט רייצן די געפילן פון די דורכשניטלעכע, פאַרהונגערטע בירגער.

וואָס איינער איז געווען, דאָס בלייבט ער

דער אַמאָליקער טעאַטער-אַדמיניסטראַטאָר אין פּוילן, מענדל, האָט אַמאָל געהאַט מיטגעאַרבעט אין דער פּוילישער דעפּענסיווע. איצט אַרבעט ער דאָ אַלס אַד-מיניסטראַטאָר אין אַ צירק. אָבער דאָס איז ווייניק, ער האָט נאָך אַ באַשעפטיגונג, אַ שטיק, אַ „בכבודיקע“. ער האָט אָנגעטראָפּן אונזערס אַ שרייבער אויפן גאַס און געבעטן אים זאָגן די נענויע דאַטע ווען עס האָט זיך אַמאָל געגרינדעט דער „בונד“. ער מוז עס נייטיק וויסן. דער שרייבער האָט פאַרשטאַנען צו וואָס פאַר אַ צוועק ער באַדאַרף עס און ער האָט אים אָפּגעפּטרט מיטן ענטפּער:

— מיין ליבער ייד, איך האָב אפילו פאַרגעסן שוין מיין אייגענעם נאָמען, פאַרגעסן ווי אזוי עס זעט אויס אַ פּריש וואַרשעווער זעמעלע, זאָל איך געדענקען אזא זאך? דאָס קאָנען נאָר וויסן אַזעלכע ווי אַלטער און ערליך. (מען האָט שוין דעמאָלט געוויסט, אַז זיי זיינען דערשאַסן געוואָרן).

מיט דעם אַדמיניסטראַטאָר מענדל בין איך געלעגן אין איין שפּיטאַל, אויף טיפּוס. די אַנדערע שכנים, ווי געבער פון דראָהאַביטש, דער דרוקעריי-אייגנטימער פון טאַרנאָוו, דער סטודענט פון וואַרשע, זיי זיינען נאָכן פאַרלאָזן דאָס שפּיטאַל, אוועק אין די גאַסן בעמלען, זיי זיינען גאַנץ גיך געשטאַרבן. מענדל איז פּריש און געזונט, אָנגעגעסן, גוט אָנגעטאָן. נאָר דאָך איז ער אומצופּרידן — ער ווייסט נישט די דאַטע ווען עס האָט זיך געגרינדעט אַמאָל דער „בונד"! ער וועט זיך נישט קאָנען באַווייזן אין דער היגער נקווּד, אַז ער איז אַן אינטעליגענטער „שפּיצעל", ער קאָן איצט אַראָפּ אויף אַ נידעריקערער שטופּע. נאָר ער וועט נאָך אויסגעפונען מיט וואָס זיך צו פאַרדינען, ער איז געניט אין דער מלאכה פון שפּיצלעריי.

ה י ל ה

עס איז אָנגעקומען אַ ידיעה, אַז איינער פון די עלטערע און חשובע אַקטיאָרן אונזערע, וואָס וווינט איצט אין אוראַל, געפינט זיך אין אַ גרויסער מאַטעריעלער

נויט, ליידיט הונגער. דורך צוויי שעה האָב איך צונויפגעזאמלט ביי באַקאנטע טויר זנט רובל און עס אים טעלעגראַפיש איבערגעשיקט. ער האָט אָפגעענטפערט מיט אַ דאַנקבריוו, אויסגערעכנט וואָסערע פּראָדוקטן ער האָט איינגעקויפט פאַר דעם געלט און פאַרענדיקט :

„איך פאַרהאָף, אַז די עטלעכע קילאָ קאַשע וועלן מיר אָפּראַטעווען מיין לעבן“. אַ צווייטן פון דער קינסטלער־משפּחה, אַ יידישן שרייבער, האָבן מיר איבער־געשיקט מאָראַלישע הילף. איך האָב געוואוסט, אַז ער איז אַלט געוואָרן פּופציק יאָר. אויך געוואוסט, אַז ער האָט נישט צווישן די שרייבער דעם פאַרדינטן אָנזען, די אייר גענע חברים אונזערע האָבן אים ביסלעכווייז אַרונטערגעריסן זיין אויטאָריטעט, כּסדר דערמאָנט, אַז ער האָט אין פּוילן געהערט צו די דעקאדענטישע, אַפּאָליטישע שרייבער.

בין איך אַרויס אין גאַס, זיך צונויפגעערדט און מיר, יידישע שרייבער און אַרטיסטן אין סאַמאַרקאַנד, האָבן אים איבערגעשיקט קיין קאַזאַכסטאַן צוועלף באַגריסונגס־דעפּעשן צו זיין 50־יעריקן יובל. מיר האָבן פאַרשטאַנען, אַז די דער פּעשן וועלן הויבן זיין אָנזען ביי דער נאַטשאַלסטווע אין קאַזאַכישן שרייבער־פּאַרטיי, הויבן זיין אויטאָריטעט און ממילא וועט דאָס אויך הויבן זיין פּראָדוקטן פּאַיאָס. און דאָס איז איצט וויכטיקער פון אַלעם.

איך, ווידער, האָב באַקומען צוגעשיקט עטלעכע מאָל צו עטלעכע צענדליק און עטלעכע הונדערט רובל, פון מיין חבר, דעם שרייבער צ. זאַקאַליק. ער איז געווען אויף אוראַל אין אַ קאַלכאַז. נאָכן באַפרייט ווערן פון לאַגער האָט ער, צוזאַמען מיט דעם באַקאַנטן שרייבער, לאַנגיעריקער מיטאַרבעטער פון „מאַמענט“, אברהם זאַק, אַרומגעוואָגלט אין מיטלאַזיע, איבער די באַזאַרן, געזוכט אַן אַראָפּגעפּאַלענעם טאָר מאַט פון די טישלעך. מ'האָט ביי זיי סוף כל סוף צוגעגנבעט די דאָקומענטן. איז אברהם זאַק אוועק קיין אַקבולאַס, אין אוראַל, ביי קאַזאַכסטאַן. געוואָרן דאָרטן אַ פּאַסטעך און וואַסערפירער. זאַקאַליק האָט זיך איינגעאָרדנט אין אַ קאַלכאַז אַלס מעכאַניקער. ער האָט מיר צוגעשיקט עטלעכע הונדערט רובל, וואָס זיינען מיר גראָד זייער צונויף געקומען.

איך האָב אויך באַקומען איינמאָל צוגעשיקט עטלעכע הונדערט רובל פון בר באַראַ, געשיקט דורך דעם דיכטער מ. וואַלדמאַן. ער אליין איז געווען אין גרויס נויט, זיין פרוי איז אים דאָרט אוועקגעשטאַרבן, נאָר די פּאַר הונדערט רובל פאַר מיר, זאָל אים האָבן געגעבן משה גרינבערג, אַ חבר פון די יונגע יאָרן, אַ מיטגליד פון דער פּועלי ציוניסטישער „יונגט“־אָרגאַניזאַציע. וואַלדמאַן ווי גרינבערג, זיינען נאָר געווען — פאַרשיקטע אין די פּאַסיאָלקעס. די פרוי פון משה גרינבערג, אַנקע, אַמאָל אַ שילדערין פון די צישאַי־שולן אין וואַרשע, איז אין סעפטעמבער 1939, ווען די דייטשן האָבן באַמבאַרדירט דאָס הויז אויף מילנע 9 ווו זיי האָבן געווינט, דאָס הויז האָט זיך אָנגעצוינדן, איז זי אַרויסגעשפּרינגען דורכן פּענצטער פון דריטן שטאָק. זי איז געווען דאָן מעוברת. מ'האָט זי אָפּגעפירט אין שפּיטאַל אַריין און אָפּערירט. עס זענען איר אַרויסגעפּאַלן עטלעכע ציין און אַ ברייטע פּאַסמע האָר אין מיטן קאָפּ — איז איר אין יענע מינוטן גרוי־ווייס געוואָרן.

אויף דער פאַרשיקונג אין רוסלאַנד, האָט אַנקע געאַרבעט אַלס קראַנקנשוועסטער. ווען איר מאַן איז אַרויס פון שפּיטאַל, נאָך אַ טיפּוס, און זי האָט געוואָלט זיין מיט אים צוזאַמען, (זי האָט געאַרבעט אין אַן אַנדערן פּונקט), האָט מען איר געשטעלט

א באדינג, אז זי זאל ווערן א צוטראגעריין, א פראָוואַקאָאָטאָריין. פאַר דעם פרייז וועט מען זי באַפרייען פון דער אַרבעט דאָ און איר דערלויבן וווינען צוזאַמען מיטן מאַן. דער נאַטשאַלניק און פּאָליטישער לייטער האָט זי אָפּגעהאַלטן אַכט שעה ביי זיך אין ביוּר־ציימער און מיט אַלע מיטלען געפרוּווט זי באַווירקן אז זי זאל אָננעמען דעם אַמט... אין די דאָזיקע אַכט שעה איז איר מאַן, משה גרינבערג, אַ נאָך־טיפּוסניק, געשטאַנען אין קאָרידאָר, אַן אַרומגעבונדענער דעם קאַפּ מיט אַ האַנטעך, די פּיס אַרומגעוויקלט מיט בינדעס און שמאַטעס, זיך קוים געהאַלטן אויף די פּיס און גע־ווען אין איין ציטערניש — אז אַנקע זאל חלילה זיך נישט איינברעכן. ווען זי איז אַרויס פון נאַטשאַלניקס צימער און געזאָגט משהן אז זי איז נישט באַשטאַנען אויף נאָרנישט, אז זי האָט זיך נישט איינגעבראַכן, אז זי איז באַשטאַנען דערויף אז ביידע זאָלן בעסער אויסגיין פון הונגער און נויט, איידער זי זאל זיין מאַראַליש פּאַרלויזיקט — האָט משה זיך געוואָרפן צו אירע פּיס און מיט געוויין געקושט אירע פּיס, פאַר דאַנקבאַרייט וואָס זי האָט זיך נישט געלאָזט ברעכן.

איצט זיינען די גרינבערגס אין בוכאַראַ, ער פאַרדינט ביי אומלעגאַלן מסחר מיט לעדער און געוואָר ווערנדיק וועגן מיין נויט, מיר אַריינגעשיקט עטלעכע הונדערט רובל.

די קעננזייטיקע חבּרישע הילף איז געווען דער צאַנקנדיקער סיגנאַל, אז נאָך איז מענטשלעכקייט נישט פאַרלוירן.

אַרבעט פאַר דער מלוכה

מען האָט אונזער אַרטעל מאַביליזירט אויף אַ טאַג־אַרבעט צום בויען אַן עלעקטרישע סטאַציע הינטער סאַמאַרקאַנד. זי וועט אויסנוצן די קראַפט פון די אַרומיקע טייכן און וואַסערפאַלן. עס איז נויטיק אַ סך עלעקטרישע ענערגיע, ווייל אין מלחמה־צייט זיינען געוואָרן איבערגעטראָגן אַהער אַ סך פאַבריקן פון אוקראַינע און רוסלאַנד. טייל פון די פאַבריקן וועלן זיך שוין נישט עוואַקואירן און פאַר בלייבן דאָ אויפן אָרט.

אַלע פאַבריקן, אַרטעלן, שולן, אינסטיטוציעס, קאָלכאָזן האָבן געמוזט אַרויס־שיקן זייערע אַלע אַרבעטער, שילער, פּערסאָנאַל, אויף עטלעכע טעג אומזיסטער אַר־בעט צו דער עלעקטראַסטאַנציע.

די אַנפירערשאַפט פון אונזער אַרטעל האָט די גאַנצע צייט דערמיט אָפּגעשלעפּט. גענעבן מתנות, זיך אָפּגעקויפט און כסדר אָפּגעלייגט מיט אונזער אַרויספאַרן אויף אַ טאָג אַרבעט. ווען עס איז געוואָרן שווערער מיטן אָפּשלעפּן, האָט דער אַרטעל געדונגען שוואַרץ־אַרבעטער און זיי אַרויסגעשיקט פאַרטרעטן דעם אַרטעל. איצט אָבער קאָן מען שוין מער נישט אָפּלייגן, מען דערלאָזט שוין אויך נישט קיין געדונ־גענע פאַרטרעטער, נאָר מען מוז אַליין קומען אַלע אויף אַ טאָג אַרבעט. צוויי טעג פאַר דעם האָט שוין אונזער נאַטשאַלסטווע איינגעקויפט בראַנפן, וויין, צוביינסנס. זיי האָבן אויך מיטגענומען לייונט אויף אויפצושטעלן געזעלמן, ווייל עס איז אויפן אָפּענעם פּעלד און די היץ בראָט און ברענט.

פארטאג זיינען מיר אלע אוועק צום באן, מיטגענומען לאָפּאַטעס, קילאָפּן, קירקעס צום גראָבן די ערד. עס איז צו פּאַרן עטלעכע צענדליק קילאָמעטער.
 מיר האָבן אָנגעטראַפּן ביי דער אַרבעט טויזנטער מענטשן. די אוזבעקן זיינען געשטאַנען אויסגעטאַן האַלב נאַקט, באַרוועס און געגראָבן די פּאַרברענטע און פּאַטרונקנטע ערד. אונזער נאַטשאַלסטווע האָט געמומלט, געהאַלטן קורצע רעדעס און אונז אויפגעמונטערט צו ענערגישער, איבערגעגעבענער אַרבעט. די ערשטע פּאַר מינוט האָבן זיי אַליין מיט ליאַרעם און געפילדער אויסגעגראָבן עטלעכע לאָפּאַטעס ערד, באַלד זיינען זיי געוואָרן בריגאַדירן, אַכטונג געגעבן, קאַמאַנדעוועט און גאַנץ שנעל זיינען זיי אוועק אין זייער אויפגעשטעלטן געצעלט און גענומען זיך צו אַ כּוּסָה.

די אַרבעט איז געווען זייער אַ שווערע, די היץ האָט געסמאַליעט, נאָך יעדע פּאַר מינוט איז מען געלאָפּן צום טייך זיך באַדן, כאַטש דאָס איז געווען פּאַרבאַטן. געענדיקט די אַרבעט האָבן מיר ניין אין אַוונט. מען איז געווען מיד, אָפּגעברענט פּון-דער זון, אָבער צופּירן דערמיט, וואָס מיר האָבן דערפּילט אַ בירגערלעכן חוב. איך האָב געהערט צו אַ בריגאַדע וואָס האָט צום ענערגישסטן געאַרבעט, ווען איך האָב פּונדעסטוועגן אויסגערעכנט גענוי וויפּל צייט יעדער פּון אונז האָט געאַרבעט דעם היינטיקן טאָג, האָט זיך באַקומען — 53 מינוט. ווייל נאָך יעדע צוויי מינוט אַרבעט האָט מען גערוט אַ האַלבע שעה, נאָך יעדע פינף מינוט אַ גאַנצע שעה. מען האָט נישט בלוז גערוט, נאָר מען איז געלאָפּן איבערן פעלד, פּאַריכט די נאַשעס, געלאָפּן צום סאַניטאַר זיך פּאַרבונדן אַ צעקאַליעטשטן פינגער, אָפּגעריבענעם פּוס, מען האָט זיך געבאַדן, געגעסן, געטרונקען, עטלעכע מאָל זיך רעגיסטרירט, ביים אַנ-קומען, אין מיטן טאָג, ביים אוועקגיין — מען האָט זיך כּסדר געפּאַרעט.

נאָר סייזוי איז אונזער אַרטעל פּאַרשריבן געוואָרן צום לויב, אַז זיי האָבן אלע ענערגיש געאַרבעט. מיר זיינען געווען טאַקע גוט מיד און פּאַרמאַטערט, ווי מיר וואַלטן אויפגעבויט כאַטש אַ טייל פּון דער עלעקטראַסטאַנציע.

א זעלטן בוך

אַבראַשאַ (חנ'קע) איז נאָכנישט אַלט קיין דרייסיק יאָר. ער האָט זיך געלערנט אויף שיפּס-אינזשיניער. ער איז אַ רוסישער ייד, אַ ליובאַוויטשער חסיד. ער טראַגט אַ קליין, בלאַנד בערדעלע. ער האָט געהלומט וועגן קאַנען אַרבעטן אויף אַ שיף. נאָך פּופּצן יאָר אַרבעטן אויף אַ שיף, געטרויט מען שוין צו אַרבעטן אויף אַ שיף וואָס פּאַרט קיין אויסלאַנד. אויף דעם מאַמענט וואַרט ער נאָר. זאָל נאָר די שיף זיין אין אויסלאַנד. אויף דעם ערשטן ברעג וואָס ער וועט נאָר אַראָפּ, וועט ער שוין מער נישט צוריקקומען. ער קען גוט דעם וועג קיין אַרץ-ישראל.

מען האָט אים גענומען לעצטנס אויף מיליטערישע איבונגען און דאָרט האָט מען אים אָפּגעשוירן דאָס בערדל זיינס. ער האָט זיך געווערט ווי ווייט ער האָט נאָר געקאַנט, זיך פּאַרופן. אויף געזעצן, פּראָטעסטירט. עס האָט אים אָבער נאָר נישט געהאַלפּן. ער לעבט איצט מיט דער האַפּנונג, אַז ער וועט דאָך אַמאָל אַרויס אויף דער פּרייער וועלט, קומען קיין אַרץ-ישראל, שוין נישט אַלס שיפּס-אינזש-ניער, נאָר אויף אַן אַנדערן אופן, ווען עס וועלן צוריקפּאַרן די פּוילישע יידן...

איך האָב באַקומען אַ בוך וואָס איך האָב געוויסט, אַז אַבראַשאַ וועט זיך דערמיט מחייה זיין. בין איך אַוועק צו אים אין שטוב שפּעט ביינאַכט. ער וווינט איצט צוזאַמען מיט די פּוילישע ישיבה-בּהורים. ער האָט דאָ אויך אַ מוטער און אַ שוועסטער, אָבער זעט זיך נישט מיט זיי, ווייל ער הייסט שוין אויף אַן אַנדערן פּאַמיליע-נאַמען...

דאָס בוך איז געווען אַ באַנד יידישע געשיכטע פון דובנאַוו, אויף רוסיש. דער ליובאַוויטשער חסיד אַבראַשאַ האָט אַ קוש געגעבן דאָס בוך. עס איז, זאָגט ער, אַ הייליק ספר. אים אַליין איז עס נישט אַזוי נויטיק, ער קען יידישע געשיכטע, נאָך ער וועט איצט שאַפן אַ קרייז פון יידישרוסישע יונגעלייט, וועלכע קענען נאָך רוסיש און ער וועט פאַר זיי יעדן אָונט פאַרלייענען אַ קאַפיטל. די יונגט איז אַזוי אַנטציקט מיט די רוסישע און אוקראינישע העלדן סוואַראָוו, קוטוואָוו, כּמיעל-ניצקי, זאָלן זיי געוואָר ווערן אויך וועגן אונזערע אייגענע העלדן! זאָלן זיי באַד קענען אונזער געשיכטע. עס ציט זיי לעצטנס שטאַרק צו יידישקייט און זיי לויפן מיט פּרייד אויף אַ יידישער אָפּערעטע, מיינענדיק, אַז דאָס האָט אַ שייכות צו יידישקייט.

ער האָט מיר ווידער געוויזן אַ צווייט בוך, וואָס ער באַהאַלט אויס: אַ רוסישע איבערזעצונג פון די יידיש-העברעאישע דיכטער ביאַליק, ז. שניאור, כּהן, פּרוג און אַנדערע. עס איז דערשינען בעת דער ערשטער וועלט-מלחמה. טייל שאַפונגען זיי נען דאָרט איבערזעצט דורך די באַדייטנדיקע רוסישע דיכטער וואַלערי ברויסקאָוו און אַלעקסאַנדער כּלאַק.

ווען אונזער יונגט קען באַקומען כּאַטש עטלעכע אַזעלכע יידישע ביכער אין אַ פאַר טויזנט עקזעמפּלאַרן, ווערט זי אָפּגעראַטעוועט פון אַסימילאַציע אויף נאָך אַ צען יאָר. דאָס עס הספר — אַן איין יידיש בוך, קאָן נישט עקזיסטירן! דאָס יידישע ספר און בוך זיינען זיילן פון אונזער נאַציאָנאַלן פונדאַמענט, האַלטן אויף אונזער קיום. דעריבער זיינען זיי אויך אַזוי שטרענג פאַרבאָטן דאָ, אונזער קיום איז זיי נישט נויטיק!

און ער האָט געגלעט דאָס בוך און עס אַרײַנגעלייגט צווישן די עטלעכע אַלטע, פאַרנעלטע ספרים.

פ א ר צ י י כ נ ו נ ג ע ן

דער ווילנער לעדער עזרא אָ. בעטלט נאָך אַליץ, ביז מען האָט אים סוף-כל-סוף אַרעסטירט. עזרא אָ. איז בעתן בעטלעריי געוואָרן אַ סטאַיקער, צי נאָך אַ ציניקער. ער האַלט אַז דאָס בעסטע פאַך איז בעטלען — אויב מען קאָן נישט גנבענען. ווען ער האָט געפרוּווט דאָ אַרבעטן, איז ער קיינמאַל נישט זאַט געווען, אָבער אַז ער בעטלט, פעלט אים נישט קיין עסן, לפחות ברויט, ער איז זאַט. מיט אַלטע שטיק-לעך ברויט טיילט ער זיך אפילו מיט זיינע חברים, וועלכע קאָנען זיך נאָך אַליץ נישט באַשליסן אויסצושטרעקן אַ האַנט. בעטלער, זאָגט ער, מוזן סייזוי זיין, ווייל מען טשן, דער עיקר פּרויען, ווילן אויף וועמען רחמנות האָבן. זיי גיבן גערן אַ נדבה, אַ שטיקל ברויט.

איצט פירט מען אים פון געריכט אין טורמע אַרײַן, ער איז פאַראַרטילט גע-

וואָרן צו אַנדערט־האַלבן יאָר. איך שטוי גראָד אויפן בריקל ביים אַרטעל, האָב איצט דיזשור. ער שרייט צו מיר אַרויף אַז איך זאָל אים ראַטעווען, ער האָט שוין דעם צווייטן טאָג נישט געגעסן. צוזאַמען מיט אים פירט מען נאָך אַ ייִדיש יונגל, וועלכער האָט אויך שוין צוויי טעג נישט געגעסן. דער ווילנער דיכטער פּרץ מיר ראַנסקי און איך זיינען אַראָפּגעלאָפּן, שנעל געקויפט עטלעכע לעפּיאַשקעס און געוואָלט דערלאַנגען. דער מיליציאַנער לאָזט נישט, מיר זאָלן זאָגט ער, נאָכגיין ביז זיי וועלן אַריין אין אַ זייטיק געסעלע, וווּ קיינער זעט נישט, וועט ער לאָזן זיי געבן די פּאַר פּלעצלעך. עזראַ אָ. איז שוין איצט גאַרנישט סטאַיש, ער איז פּאַרצווייפלט און וויינט.

מען זעט שוין לעצטנס ווייניקער בעטלער אויפן גאַס. עס האָט זיך צו זיי שטרענג גענומען די מיליץ, מאַכט אויף זיי אַבלאַוועס. זי כאַפט דאָס קליינוואַרג וואָס בעטלט, גנבעט, כאַפּאַלט, רייסט אַרויס דאָס ברויט וואָס עס טראָגט ווער, רייסט אַרויס די האַנט־קיישלעך. די מיליץ פּאַרזאַמלט זיי אַלע אין דער „טשאַר כאַנאַ“, פונדאָנען וועט מען זיי אַפּשיקן אין אַ אויסבעסער־הויז. דאָס זיינען אַלץ קינדער אונטער פּערצן יאָר. סרוב פון זיי רוסישע. זיי זיצן איצט פאַר דער טשאַר כאַנאַ און וואַרטן אויף אַ טראַנספּאָרט. דערווייל טוען זיי אויס זייערע העמדלעך, לויזן זיך, שפּילן אין קאָרטן. די מיידלעך צווישן זיי זיינען נאָך מער דעמאָראַליזירט ווי די יונגלעך. אייניקע פון זיי האָבן שוין אפילו געטריבן פּראַסטיטוציע. מען טרעפט נאָך עטלעכע בעטלער, ייִדישע יונגעלייט פון פּוילן, קראַנקע, נאָר וואָס אַרויס פון די שפּיטאַלן. זיי שטייען ביי די ברויט־מאַגאַזינען, בעטן נאָר אַ שטיקל ברויט. טייל פון זיי אַרבעטן אַלס נאַכטוועכטער אין די אינסטיטוציעס און אין די פּרימאָרגן־שעהן בעטלען זיי אויס אַ פּאַר שטיקלעך ברויט. עס איז דאָ אַרומגעגאַנגען איבער די שטובן בעטלען אַ יונג, הנעוודיק ווילנער ווייבעלע, עטלעכעצוואַנציק יאָר אַלט, אָבער זי האָט אויסגעזען קוים אויף זעכצן־זיבעצן יאָר. איר מאַן איז געווען אַ באַקאַנטער מאָלער אין ווילנע. אין די ערד־שמע צייטן האָט זי געוואַשן פּאָדלאָגנעס אין די טשאַי־כאַנאַס. די אַלטע אוזבעקן פלעגן אויף איר קוקן מיט תּאוּהדיקע אויגן, איר פּאַרלייגן עסן, געלט, נאָר זי האָט אָפּגעזאָגט און בעסער געוואַשן פּאָדלאָגנעס. נאָכן אַרויסגיין פון שפּיטאַל האָט זי שוין נישט געקאַנט אַרבעטן און אַוועק איבער די ייִדישע שטובן בעטלען. לעצטנס זעט מען זי שוין נישט, אַוודאי געפּאַלן ערגעץ הינטער אַ פּלוים, אָדער אַרעסטירט געוואָרן.

עס איז געווען פּאָפּולער אין סאַמאַרקאַנד אַ יונגע ייִדישע פּרוי פון גאַליציע, זי איז געווען אַן אַנפּירערין פון אַ בריגאַדע גנבים. זי איז געווען שטאַרק, ווילד, הפּקר און געקאַנט זיך שלאַגן מיט דריי מענער. מען האָט זי געכאַפט און איינגע־זעצט אין דער מיליץ. דעם דיזשור האָט דעמאָלט געהאַלטן דער אַלטער ייִדיש־בוכאַיישער מיליציאַנער דוד. פאַרן גיין אויף זיין פּאַסטן, דאַוונט ער פּריער אָפּ אין שטוב. זיין יונגעלע האָט געאַרבעט ביי אונז אין אַרטעל, זיך געלערנט שום־

טעריי. ווען דער דוד האָט אַרײַנגעפירט די גנבטע אין דער פרויען־קאַמער, האָט זי, כדי צו באַווײַזן זיך פאַר די רוסישע גנבטעס אין קאַמער, אַז זי איז אַ „קאַזאַק“, אַז מען דאַרף פאַר איר מורא האָבן, האָט זי אויפגעהויבן דאָס קלייד, באַווײַזן זיך אַזוי פאַרן בוכאַרײַשן מיליציאָנער און אים געזאָגט עטלעכע פרעכע זנות־ווערטער. שפעטער האָט ער זי אַרויסגערופן און געזאָגט צו איר:

— טי ישראל, אני ישראל, זאָטשעם מי טאַק פּלאַכאַ, פּלאַכאַ דיעלאַלאַ? (פאַרוואָס האָסטו אַזוי געמײן, געמײן, באַטרעטן).

די גנבטע האָט פריער נישט געוואוסט, אַז דער מיליציאָנער איז אַ ייד און זי האָט זיך שטאַרק פאַרשעמט. זי האָט אים אַרומגענומען און זיך פונאַנדערגעוויינט. אויך דער מיליציאָנער האָט זיך פונאַנדערגעוויינט און איר געזאָגט אין אַ צעבראַך כענעם לשון קודש:

— אני ישראל, חטא, עבירה, מוחל, מוחל.

*
*

געווען דאָ אַ יונגע פּרײַלין מיט איר טאַטן, זיי האָבן גערעדט נאָך דײַטש און ערשט דאָ זיך אויסגעלערנט רעדן אַביסל יידיש. די פּרײַלין דרײט זיך אַרום אין דער טשאַי־קאַנאַ וווּ עס קומען די ספעקולאַנטן, גאַלד־סוחרים, הענדלער פון ברויט־קאַרטן. זי גײט אָפּט אַוועק מיט וועמען פון די סוחרים צו אים אין שטוב אַרײַן. אָבער פאַרן אַוועקגיין פאַרברענגען אין לײַבע, מוז יענער איר פאַרויס געבן געלט אויף אַ לעפּיאָשקע און טעפּל טיי פאַר איר טאַטן. דער טאַטע שטייט אין אַ זײַט, זעט אַלץ, קרעכצט און לאָזט אַראָפּ דעם קאַפּ, מאַכט זיך נישט זעען. זי טראַכט קודם וועגן עסן פאַר איר טאַטן, כאָטש זי אַלײן איז נאָך אַלץ נישט געקומען צו זיך נאָך דעם טיפּוס. די האָר זײַנען איר נאָכנישט צוריק אָנגעוואַקסן, איז דאָר ווי אַ שפּאַן, שלעפט קוים די פּיס.

אָבער לעצטנס פאַרדינט שוין דער טאַטע אַלײן, האַנדלט מיט פּראָדוקטן, דאָס מײדל זעט שוין בעסער אויס, אָנשטענדיקער אָנגעטאַן און האָט שוין אפילו זיך אויסגעזוכט אַ גאַנץ לײטישן חתן.

*
*

דער אַקטיאָר אַר, גראַד דעמאָלט ווען אַלע האָבן געהונגערט, איז עס אים געגאַנגען גוט. ער האָט גוט געגעסן, געגאַנגען עסן מיטאַג אין אַ פּרײַוואַטער נאָר־קיך בײַ אַ פּוילישן ייד, אויסגעטרונקען אַ גלעזל שפּירט, געלעבט רואיק און צו־פּרײַן. עס האָט אים אויסגעהאַלטן אַ יונגע פּרוי, אַ יידיש־רוסישע, וועלכע איז געפאַרן יעדע צוויי וואָכן קײן טשאַלאָוו (אוראַל) שפּעקולירן, געפירט הײן און צוריק סחורות און היפש פאַרדינט. מען האָט זי געכאַפט און אײנגעזעצט. אַר. האָט נאָך אַ לאַנגע צײַט געהאַט פון וואָס צו לעבן, ווייל זי האָט געלאָזן בײַ אים אירע זאַכן. עס האָט זיך אָבער פאַרט אַלץ אויסגעלאָזן און איצט הונגערט ער אונטער.

ער האָט שוין איצט פאַר יעדן אָפּטער איבערדערצײלט זײן חכמה, וואָס ער טראַגט זיך שוין אַרום דערמיט עטלעכע יאָר:

ווען עס האָט זיך אָנגעהויבן די טיפּוס־עפּידעמיע, האָט געהאַנגען אין אַלע עפּנטלעכע ערטער אַן אַפּיש, וואָס האָט גערופן אַכטונג צו געבן אויף ריינקייט. עס איז דאָרט געווען אויסגעמאַלן אַ גרויסע לויז. זאָגט אַר.:

— פאַרוואָס, מיינט איר, איז די לויז אזוי גרויס? ווייל זי איז שוין אַלט פינפּאונצוואַנציק יאָר (אַן אַנדייטונג אויף די יאָרן זינט דער רעוואָלוציע).

עס האָט זיך אָבער נישט געוואָלט הערן קיין חכמות וועגן דער רעוואָלוציע פון מענטשן, וועלכע האָבן איבער דער גאַנצער צייט פון דער מלחמה גאַרנישט געליטן, געווען שטענדיק גוט אָנגעטאָן, גוט געגעסן, געהאַט געלט, געווען זאַט און צופּרידן. פון די מענטשן וויל זיך נישט הערן קיין חוּק איבער דער סאָויעטישער אָרדנונג — עס איז נישט זייער זאך.

אַ צווייטער פון די אַקטיאָרישע קרייזן, האָט ווידער זיך אַרומגעטראָגן מיט אַן אַנדערער חכמה:

— עס וואָלט שוין געמעגט אויף „זיי“ אויך קומען אַ וויסטער סוף. פּרעגט מען אים:

— ווען?

ענטפּערט ער אָפּ:

— אפילו שוין, איז שוין אויך צו שפּעט.

און אז דער סוף איז נישט געקומען, האָט ער זיך דערווייל אויסגעזוכט אַ לייכטע פּרנסה.

אָוועק צו מענטשן וועלכע האָבן אומלעגאַל געהאַנדלט, אָדער געאַרבעט אין געהיים ביי זיך אין שטוב און זיי שאַנטאַזשירט. מען זאָל אים געבן שווייגנעלט, אַז נישט גייט ער מעלדן אין דער מיליץ. ער האָט צום סוף אַליין גענומען מאַכן לייקע געשעפטן און אַריינגעפאַלן אין טורמע.

די נצחונות פון דער רויטער אַרמיי האָבן זיך פאַרשטאַרקט פון טאַג־צורטאָג. מען האָט לייכטער אָפּגעאַטעמט. די פאַרלייכטערונגען האָבן זיך גענומען פּילן אומער טום, די לופט אפילו איז געוואָרן אַן אַנדערע.

דעם היינטיקן יום־כיפור האָט מען אין אונזער אַרטעל נישט געאַרבעט. עס איז געווען אַן אינסטרקציע אין אַלע פאַבריקן און אַרטעלן, אַז אויב די פּוילישע יידן וועלן יום־כיפור נישט קומען צו דער אַרבעט, זאָל מען זיי דאָס פאַרשווייגן, זאָל מען נישט מאַכן קיין פּראָצעסן פאַר „פּראָגול“.

אין אונזער אַרטעל האָבן געאַרבעט סרוב יידן, מייסטנס רוסישע, אויך עטלעכע פּוילישע, בוכאַרישע, עטלעכע רוסי, אַזעלע און טאַטערן. האָט מען געבעטן די נישטידישע אַרבעטער מסכים זיין אויף צו אַרבעטן זונטיק און רוען יום־כיפור. זיי האָבן איינגעווייליקט. דאָס איז דאָס ערשטע מאָל זינט לאַנגע יאָרן, אַז יום־כיפור וועט זיין געשלאָסן אַן אַרטעל. אונזער ביישפּיל האָבן נאָכגעטאָן אויך אַנדערע אַרטעלן, וווּ ס'האָבן געאַרבעט אַ סך יידן. אַלס תּירוץ האָט געדינט דאָס, אַז

די פוילישע יידן וועלן סיוויי נישט קומען צו דער ארבעט, וועט דעריבער אלצאיינס זיין שווער דורכצופירן א נאָרמאַלן אַרבעטסמאַגן.

עס איז שוין נישט דאָס ערשטע מאָל אויסגעקומען זיך צו איבערצייגן אין דעם, וואָס פאַראַ איבערקערעניש עס האָבן דאָ אָנגעמאַכט אין די מוחות און הער צער פון דעם רוסישן יידנטום — אונזערע יידיש-פּוילישע פּליטים.

איצט האָבן זיי געוואַנט צו אזאָ אָפּענער טאַט, ווייל עס איז איבערהויפּט לייכטער געוואָרן מיט דעם ענין רעליגיע. עס איז געעפנט געוואָרן אין שטאַט די אַמאָליקע רוסישע צערקווע, נאָך עטלעכע מעטשעטן, אוזבעקישע בעטלער זיצן שוין אויף די גאַסן מיטן קאַראַן אויף דער שוים און לייענען הויך אַרויס פון אים קאַפיטלעך. אין מאַסקווע איז געוואָרן טעטיק די יידישע קהילה, וועלכע האָט אפילו געעפנט אַ ביוראָ פאַר אויסזוכן קרובים אין אויסלאַנד.

אוודאי געפונען זיך סקעפטיקער, וועלכע זאָגן, אז דאָס וועט אַ ליאַדע טאַג זיך ענדערן און יעדער וואָס וועט זיך דערווייל לאָזן כאַפּן אויף דער ווענדקע, וועט דערפאַר טייער באַצאָלן.

ווען די מאַכט האָט נייטיק נאַרעריי, נאַרט זי אָפּ, נאָר אפילו ווען עס איז שוין נישט נייטיק, נאַרט זי אויך, ווייל עס איז שוין געוואָרן אירם אַ נאַטור, ווי אַן אָר-גאַנישער טייל פון דעם רעזשים, סיסטעם, אָרדנונג.

נאָר ווען מען שענקט אַביסעלע פּרייהייט, כאַפּט מען עס אַריין גיריק, וויל מען נישט טראַכטן וואָס עס וועט זיין מאַרגן.

(אין אַ צייט אַרום איז אין ביוראָ פאַר אויסזוכן קרובים אין אויסלאַנד, ביי דער מאַסקווער קהילה, אַריין די ענקאוועדע, דורכגעפירט אַ רעוויזיע, צוגענומען אלע דאָקומענטן, אָנגעלאָרן אויף אַן אויטאָ אין דאָס ביוראָ אויף תּמיד געשלאָסן). אונזער אַלטער אוזבעקישער שוסטער-פּילאָזאָף הייבט אויף די הענט צו אַלאַך און זאָגט צו מיר אזוי:

— איך וואָלט זיי שוין מוחל געווען די קאָמוניסטן דאָס, וואָס זיי גלייבן נישט אין גאָט, ערגער איז אָבער דאָס, וואָס זיי גלייבן נישט אינם מענטש!

עם איז שוין לאנג שטייל געווען

ק א פ י ט ל א

אין דער נאכט פון זעקסטן אויפן זיבעטן נאוועמבער 1943, האָט די רויטע אַרמיי אָפגענומען פון די דייטשן די שטאָט קיעוו. די ידיעה איז פאַר אַלעמען גע-ווען אַ גרויסע פרייד. מען איז געלאָפן צו שכנים און באַקאנטע אָנוואָגן די גוטע בשורה. איצט איז שוין קלאָר, אַז די מפלה פון דייטש איז אַ געזיכערטע און זי דער-נענטערט זיך מיט ראַשע טריט.

מיר האָבן אין אונזער קרייז איינגעאַרדנט אַ שמחה, געטרונקען וויין, געזונ-גען לידער, געוונטשן דער רויטער אַרמיי ווייטערדיקע נצחונות, די דייטשן — אַ באַלדיקע מפלה און וויסטן סוף! — זיך אַליין — אַז מיר זאָלן נאָך דערזען לעבע-דיק אונזרע אייגענע און נאַנטע, זיין מיט זיי צוזאַמען.

אַז בערעלע שמאַיעוויטש איז שוין געווען אַביסל באַטרונקען, האָט ער זיך פאַרנומען אויף אַ דיסקוסיע. ער וואַרפט אונז פאָר, אַז מיר ווילן טאַקע ערנסט, אַז די דייטשן זאָלן לידן אַ מפלה, מיר מיינען אָבער נישט ערנסט מיט דעם ווונטש — אַז די רויטע אַרמיי זאָל זיגן. לויט אים, וואָלטן מיר זיך גיכער געוונטשן, אַז די אַליאירטע אַרמיען, די ענגלענדער און אַמעריקאַנער, זאָלן פריער אַריין קיין בער-לין און פּוילן.

ער וואַרעמט אויך אויף דעם אַלטן וויכוח וועגן די אומגעקומענע עלף טויזנט פּוילישע אָפיצירן אין קאַטינער וואַלד. טייל מיינען טאַקע, אַז דאָס האָבן געטאָן די סאָוועטן, ווייל מען האָט געוויסט אַז אין יאָר 1941, דאָרט וווּ די מאַכט האָט נישט באַוווּזן צו עוואַקואירן די פּאָליטישע אַרעסטאַנטן, האָט זי זיי דערשאָסן אויפן אָרט. חוץ דעם זיינען אין סאַמאַרקאַנד געווען עטלעכע פּרויען, וועלכע האָבן געהאַט זייערע מענער, פּוילישע אָפיצירן אין געפאַנגען-לאַגער ביעלסק ביי סמאָ-לענסק. דעמאָלט, ווען די פּרויען האָבן זיך נאָכגעפרעגט ביי דער מאַכט אויף זייערע מענער, וועלכע האָבן דאָך באַדאַרפט באַפרייט ווערן בעת דער אַמעסטיע אין אוי-גוסט 1941, האָט מען זיי געענטפערט, אַז די אַלע פּוילישע אָפיצירן פון דעם ביעלסקער לאַגער (אין קאַטינער וואַלד) האָט מען עוואַקואירט אויפן ווייטן צפון, אין זאַפּאַלאַריע, עס דאַרף דויערן עטלעכע חדשים ביז זיי וועלן פון דאָרטן צוריקקומען. איצט האָט זיך אַרויסגעוויזן, אַז מען האָט זיי נישט עוואַקואירט פון דאָרטן, נאָר זיי זיינען געוואָרן דערשאָסן. מען ווייסט נישט פון וועמען, צי פון די אָפּטרעטנדיקע רוסן, צי פון די אַנגרייפנדיקע דייטשן. אַלנפאַלס זיינען ביידע צדדים פעאַיק אויף אַזאַ טאַט.

שמאַיעוויטש וויל אָבער וויסן אויף קלאָר, מיט וועמענס צד מיר האַלטן. צי מיט די רעאַקציאָנערע פּאָליאַקן, וועלכע טענהן, אַז דאָס האָבן דערשאָסן די סאָ-וועטן, צי מיט די וועלכע האַלטן, אַז דאָס האָבן געשאָסן די דייטשן. ווי אזוי אָבער מען וועט נישט זאָגן, וועט בערעלע שמאַיעוויטש זיך אַרויסוואָגן קעגן. ער איז אַ צולעהכעיסניק און האָט סתם ליב אַלעמען איבערצושפאַרן. זיין גרעסטע טענה קעגן די דייטשן איז נאָר די, — פאַרוואָס זיי פאַרעכענען געשמרטע אויך פאַר

יידן, פארוואס מען קען זיך ביי די דייטשן נישט אויסקויפן מיטן פרייז פון שמה, ווי אמאל אין שפאניע.

מיך ארט דאס דווקא נישט. איך דערצייל אים, אז פאר דער מלחמה, בשעת א שמועס מיט מיין פרוי, האָב איך זיך אמאל אויסגעדריקט, אז ווען אונזער קינד וואלט זיך אָפגעשמדט, וואלט עס נישט נאָר געוואָרן אויס מיין קינד, נאָר איך וואלט גיכער דעמאלט באשטאנען, אז עס זאָל מער נישט לעבן. איצט, זאָג איך אים, ווען דער דייטש ברענגט אום יידישע קינדער, איז ווען איך וואלט וויסן, אז מיין קינד קאָן זיך דערוויל ראטעווען אין אַ קלויסטער, וואלט איך שוין גראד יאָ באשטאנען דערויף. אלע יידישע קינדער וואָס דארפן אומקומען און קאָנען ראטעווען זייערע לעבנס דורך דער קירכע וואלטן עס אפשר באדארפט טוען. אָבער דאָך בין איך צופרידן דערמיט, וואָס מען קאָן נישט אָקויפן דאָס לעבן ביים דייטש פארן פרייז פון שמה. שמאיעוויטש האלט פון דעם סאָוועטישן רעזשים דערפאר, ווייל מען קאָן זיך ביי זיי אָקויפן פון יעדן פארברעכן און שטראַף. איך נעם אים זידלען פאר זיינע צינישע גענג. מיר געפעלט דווקא נישט דאָס, וואָס מען קאָן זיך אויסקויפן פאר געלט פון יעדן פארברעכן און שטראַף. און די וועלכע האָבן נישט קיין געלט זיך אָפצוקויפן? איז קליינע גנבים גייען אין טורמע אריין און גרויסע גנבים הוליען אויף דער פריי. איך זאָג שמאיעוויטשן אז ער האלט פון כאבאר דערפאר, ווייל ער האָט אַליין גענוג געלט, כאַגייט אָפט חטאים און קויפט זיך שטענדיק אויס. דעריבער איז ער צופרידן פון אזא סיסטעם.

ער צינדט זיך אָן. ער פארטראַגט נישט קיין שום באַליידיקונג, אָבער גלייכ צייטיק האָט ער אַ וויסטע הנאה ווען מען זידלט אים, עפעס אַ סאַדיסטישע הנאה. די שמה קומט פאַר ביי אונזער שכנהטע, די ליטוואַטשקע מיט די צוויי יונגע טעכטער. בערעלע איז נישט גלייכנילטיק צו דער עלטערער, צווייאונצוואַנציקעריקער טאָכטער. מען האלט אים דאָ פאַר אַן אייגענעם. ער ווייסט נאָכנישט דעם גורל פון זיין פרוי און צוויי קינדער, וואָס ער האָט געלאָזן אין אוקראַינע.

די מיידלעך פארטראַגן נישט קיין פאַליטישע דיסקוסיעס אין זייער שטוב, אלע רעגן זיך אויף, מען קאָכט זיך, גוטע פריינט זאָגן זיך אריין, מען פארנעמט זיך נישט מער מיט די פרויען און דאָס ערגסטע איז דאָס, וואָס די ווענט האָבן אויערן — ווי עס זאָגט זייער מאמע — אויב נישט קיין אויערן, איז אזעלכע אונטערהערן אַפאַראַטן. מען האָט שוין געהערט אזעלכעס, איז זאָל מען בעסער אויפהערן מיט דער פאַליטיק.

עס זיינען דאָ פארזאמלט ביי אַ פופצן מענטשן. עס זיינען אויך דאָ די דריי יונגע רינגער פרויען. בערעלע האלט אין איין טרינקען בראַנפן. עפעס איז ער צערייצט. איז נישט קיין פאַליטיק, נעמט ער זינגען אַ צוויידייטיק, פאַרנאָרפיש לידל. דאָס איז גאָרנישט זיין שטייגער. ער נעמט אויך זאָגן גראַבע צוויידייטיקייטן צו איינער פון די פרויען. ער טשעפעט זיך ווייטער צו מיר. עס קומט צו אַ שאַרפן ווערטער-אויסטויש און איך פאַרלאָז די שטוב. מען קומט אַרויס אויפן הויף מיך צוריק אַריינבעטן, אָבער איך זאָג, אז כל זמן בערעלע שמאיעוויטש וועט דאָרטן זיין, וועל איך נישט אַריינגיין. איך האָב שוין גענוג געליטן פון אים באַליידיקעריי. איך קאָן נישט און וויל אים נישט שטענדיק פאַרשווייגן בלויז דערפאר, ווייל ער האָט מיך געראטעוועט מיט אַ פאַר הונדערט רובל נאָכן טיפוס. איך שטעל זיך אָפ אויף די קלייניקייטן און אויף דער פערזאָן פון בערעלע

שמאיעוויטש, ווייל זיי האָבן באַקומען ערשט שפעטער זייער גרויסע באַדייטונג.
מיר וווינען נאָך אָבער אלץ אין דער קליינער קיביטקע. צוליב איין אינצידענט
און נאָך עטלעכע אינצידענטן, רייסט מען נאָכנישט איבער קיין פריינטשאַפט מיט
א חבר, מיט וועלכן מען קען זיך פופצן יאָר.

ק א פ י ט ל ב

די ענקאוועדע זוכט אַרום א טיער פון „השומר הצעיר“, א געוויסן אַסקאַר
פון ליטע, וועלכער באַהאַלט זיך אויס. עס איז דערנאָנגען צו דער מאַכט, אַז אַ
גרופע „שומרים“ לעבט אין א דאָרף ערגעץ צוואַמען, אין אן אייגענער קאָמונע.
זיי באַקומען צוגעשיקט א סך פּראָדוקטן און מלבושים־פעקלעך פון פּאַלעסטינע
און פּאַרטיילן עס גלייך צו אַלע „שומרים“. דער אַסקאַר זאָל האָבן געווען אַמאָל אַ
וויכטיקער טוער אין דער ליטווישער „השומר“־באוועגונג. די מאַכט ווייסט דערפון,
אַז די „שומרים“ האָבן צווישן זיך אַ קאָנטאַקט אין גאַנצן לאַנד, דאָס ווערט שוין
פּאַרדענט פאַר אַן אומלעגאַלער אָרגאַניזאַציע.

צו מיר אין שטוב קומען אַפּטמאָל אַריין עטלעכע פון די „שומרים“. מיר
שמועסן, דיסקוטירן. אַלע זיינען זיי דאָך דערצויגן אין אַ אידעאָליסטישן, עטישן
גייסט. עס איז אַ נחתי־רוח מיט זיי צו רעדן. איך ווייס, אַז מען זוכט אַרום זייער
אַנפירער, אָבער איך פרעג ביי זיי ווייניק וועגן דעם. איך הער נאָר אויס דאָס, וואָס
זיי דערציילן. זיי דערציילן גאַנץ קנאַפּ וועגן אַזעלכע ענינים, אָבער איך מוין, אַז
זיי האָבן סייזוי נישט קיין סך צו דערציילן, וואָס אויסצובאַהאַלטן. זייער חטא
באַשטייט נאָר דערין, וואָס זיי האַלטן זיך צוואַמען און שטיצן זייערע חברים,
וועלכע וווינען אין אַנדערע שטעט.

אין אַ געוויסן פּאַרנאַכט קומען אַריין צו מיר צוויי פון זיי, פּאַרסאַפעטע, דע־
נערווירטע. זיי דאַרפן אויסבאַהאַלטן זייערס אַ חבר, וואָס ווערט געזוכט דורך דער
נקווד. זיי ווילן אים אַוועקשיקן אין אַרבעטס־באַטאָליאָן, אויף אַן אַנדערן פּאַמיליע־
נאַמען, דאָרט וועט ער זיין געזוכערט. מען מוז אָבער פאַר אים האָבן אַ רויטאַרד־
מייאישן שינעל, כדי ער זאָל קאָנען דורכגיין איבער דער גאַס די פּאַר קילאָמעטער
צום באַן.

ביי מיין חבר בערעלע שמאיעוויטש איז פּאַראַן אַן אַלטער רויטאַרמייאישער
שינעל, וואָס ער וויל אים שוין לאַנג פּאַרקויפן. איך רופ אַריין בערעלען פון אַרטעל
און דערצייל אים אין וואָס עס האַנדלט זיך. ער איז נישט קיין קאַרגער, איז אפילו
ברייטיגליק און האָט ליב טאָן אַ טובה, ער גיט זיי אַוועק דעם שינעל פאַר צוויי־
הונדערט רובל, כאָטש ער איז ווערט פיל מערער.

מען האָט שנעל אַוועקגעטראָגן דעם שינעל און יענעם בשלום דורכגעפירט צו
דער באַן. איך האָב ביי זיי נישט געפרעגט וועגן וועמען עס האַנדלט זיך, איך האָב
פּאַרשטאַנען, אַז דאָס האָט געדאַרפט זיין פאַר דעם אַסקאַרן.

אין אַ טאָג אַרום האָט בערעלע געהאַט אַן אוימאַנגעמלעכקייט:
אַ געהיים־אַגענט האָט אים געכאַפט מיט צען פּאַר לעדערנע זווילן. בערעלע,
חוץ דעם וואָס ער האָט געננבעט לעדער אין זיין אַרטעל, האָט ער נאָך אַפּגעקויפט
לעדער ביי דער נאַטשאַלסטווע, געהאַנדלט דערמיט.

דער געהיים־אגענט האָט חוץ די צען פּאָר זווילן וואָס ער האָט צוגענומען, געוואָלט פון בערעלען נאָך אַ גרעסערע סומע כאַבאַר. בערעלע האָט אָבער געהאַט קענטשאַפט מיט די מיליץ־אָנפירער און האָט דעריבער נישט געוואָלט געבן קיין כאַבאַר דעם געהיים־אגענט. ער האָט געהאַפּט, אַז אין דער מיליץ וועט ער צוריקבאַקומען אויך די צען פּאָר זווילן און וועט אָפקומען מיט אַ קלוינעם כאַבאַר. דער געהיים־אגענט האָט אים אַוועקגעפירט אין מיליציע.

זיין פּריילין, חנהלע, איר יונגערע שוועסטער, זייער מוטער, זיינען געזעסן אין שרעק און האַרץ־קלעמעניש. שוין עטלעכע שעה זינט ער איז אַוועק און מען זעט אים נאָכנישט צוריק. איך האָב אויך געהאַט דערפון געגמט נפש, געווען איבערגענומען, אָבער דאָך זיי געטרייסט און אויסגערעדט, אַז עס איז נישטאָ וואָס מורא צו האָבן, מען וועט אים זיכער נישט פאַרהאַלטן, עס קאָן נאָר אויסגיין צו מער געלט. די פּרויען האָבן מיר פאַרגעלייגט אַהינצוגיין אין מיליציע געוואָר ווערן. אָבער עס איז געווען צו גיין עטלעכע קילאָמעטער אין דער נייער שטאָט אַרײַן, עס איז שוין שפעט ביינאַכט און סײַווי וועל איך דאָרט גאָרנישט אויפּטאָן. נישט איך קען זיך מיט דער מיליץ און, דעם אמת געזאָגט, האָב איך אויך מורא נאָנט צוצוגיין צו אַזעלכע אינסטיטוציעס, איך שרעק זיך אייביק פאַר פּאָליציי.

זיינען זיי ביזן אויף מיר, איך בין נישט קיין גענוג איבערגעגעבן בענער חבֿר, ווייז אים נישט אַרויס קיין הילף אין אַ נויט. האָב איך זיך שוין אויפֿ געשטעלט גיין אין מיליץ, אפשר זיינען זיי טאַקע גערעכט, קאָמיד דאָרט אַהינגיין, האָט זיך געעפנט די טיר און בערעלע איז אַריינגעקומען.

עס איז געוואָרן אַ גרויסע פּרייד אין שטוב. מען האָט אַרויסגענומען אַביסל וויין, וואָס איז נאָך פאַרבליבן פון דער שמחה לִכבוד קיעוו און געטרונקען אַ לחיים. בערעלע שמאַיעוויטש איז געווען זייער גערירט און צעבראַכן. עס איז, זעט אויס, נישט קיין פאַרענגיגן צו זיין פאַרהאַלטן אפילו עטלעכע שעה אין מיליץ. ער האָט דערציילט גענוי ווי אַזוי עס איז דאָרט פאַרעקומען.

מיר זיינען אַוועק אין אונזער שטיבל זיך לייגן. איך בין געווען צופרידן וואָס דער פּאַל האָט זיך געענדיקט אַזוי גוט. בערעלע איז איצט צו מיר זייער פּריינטלעך. אָן מיר, זאָגט ער, וואָלט ער נישט געקאָנט לעבן, מיין פּריינטשאַפט האַלט אים אויף. איך זאָל אים נאָר נישט פאַריבל נעמען, אויב ער רעגט זיך אַמאָל אויף מיר אויף, דאָס האַרץ איז ביי אים קראַנק, די נערוון צערײַסן און די בענקשאַפט צו זיין פּרוי און קינדער גיט אים נישט קיין רו אינם לעבן, עס באַקומט אים גאָרנישט. אמתע, חבֿרשע פּריינטשאַפט פאַרטרעט אים דערווייל אַלץ.

ער איז איצט שטאַרק סענטימענטאַל און זינגט אַן אומעטיק, בענקשאַפט־לעך ליד.

אויך אויפן ים קומט דער שטורם פּלוצלינג

פון אונזער הויף רעוואַקואירן זיך שוין די רוסישע שכנים צוריק אין זייערע באַפּרייטע שטעט. עס דויערט עטלעכע וואָכן. יעדן טאָג גייט מען מיט די פעלקלעך צו דער באַן, מען קומט צוריק, אָדער מען ליגט אָפּ עטלעכע טעג אויפן וואַקאַל. גרויסע שטחים אין רוסלאַנד, אוקראַינע, ווייסרוסלאַנד, זיינען שוין באַפּרייט

און די עוואַקואַירטע פּאַרן שוין צוריק אַהיים. אַ געבענטשט וואָרט „היי טיי“. מיר נעמען אויך שוין חלומען אַז פאַר אונז דערנענטערט זיך דער טאָג פון אַהיימפּאַרן. זאָלן נאָך באַפרייט ווערן אונזערע שטעט, וועט מען זיך לאָזן מיט אַלע וועגן, מען וועט באַדאי גיין צופּוס, קיין שום כּוח וועט אונז דעמאָלט נישט קאַנען אָפּהאַלטן אָדער שטערן. מען וועט נישט וואַרטן אויף קיין דערלויבענישן, אויף אַן אָרט אין די באַנען — מיר וועלן לויפּן אַהיים! אפּשר וועלן מיר נאָך דערווישן אונזערע אייגענע? אפּשר וועלן איר נאָך דערזען לעבעדיקע מיין קינד, פּרוי, מאַמע, שוועס-טער, ברודער, פּריינט, חברים?

אַן אומרו ריזלט אין בלוט, עפעס לויערט אַ שרעק אַרום און אַרום. דאָ איז נאָך אַ מעשה מיט מיינעם אַ נאָנטן חבר, אַ „השומר“, משה לויפּנאַס, וועלכער אַר-בעט אַלס גלעזער אויפּן לעדער-זאָוואָד. עפעס איז מען געקומען אויפּן זאָוואָד און זיך נאָכגעפרעגט אויף אים. לויפּנאַס האָט מיט אַ צייט צוריק געהאַט זיך צעשמעסט דאָרטן אַביסל פּרייער מיט צוויי רוסישע יידן. זאָלן זיי דאָס נישט האָבן אַמאָל צוגעטראָגן דער נקוד?

לויפּנאַס גייט שוין נישט צו דער אַרבעט און שלאָפט שוין נישט אינדערהיים. ער שלאָפט ביי אונז אין שטוב. זיין פּרוי האָט געשאַפּן פאַר אים אַן אָרט צו אַר-בעטן אין אַ קאָלכאָז. היינט אָונט וועט ער אַוועקפאַרן אין דעם קאָלכאָז. איך בין איבערגעשראַקן. עס דוכט זיך מיר, אַז פּרעמדע מענטשן דרייען זיך אַרום דער שטוב, קוקן אונז נאָך, אָבער שמאַיעוויטש שרייט אויף מיר אָן, אַז איך בין אַ פּאַניקמאַכער, מען דאַרף זיין רואיק און זעען, אַז לויפּנאַס זאָל בשלום אַוועק אין קאָלכאָז.

דער היינטיקער טאָג איז פאַר מיר אַ גרויסער יום-טוב. איך האָב באַקומען אַ טעלעגראַמע פון מיין ברודער אברהם, אין אַמעריקע, טשיקאַגאָ. שוין פיר יאָר נישט געקריגן פון אים קיין בריוו, נישט געוויסט שוין זיין אַדרעס און ער האָט פון מיר נישט געוויסט. היינט איז מיר אָנגעקומען אַ טעלעגראַמע. איך זעץ זיך גלייך אַוועק אים אָנשרייבן אַ בריוו. דער בריוו ווערט מער דורכ-גענעצט מיט טרערן ווי מיט טינט.

פּריידיקע שעהן, אומרוואיקע שעהן. איך גיי אין דער נייער שטאַט. אין ביכער-מאַגאַזין געלונגט מיר היינט צו באַקומען מיינס אַ באַליבט ביכל, די בריוו פון סענעקאַ צו זיין פּריינט לוצילוס. עס איז אַן אויסגאַבע פון מיט פּערציק יאָר צוריק. עס איז נאָך ווי ניי, געבונדן אין לעדער, פון אַ קליינעם טאַשן-פאַרמאַט און קאַסט בסך-הכל פּערציק רובל. איך פּריי זיך מיט דעם ביכל, איך לייען עס באַלד אויף דער גאַס.

בינאַכט זיצן מיר אין שטוב פון דער ליטווישער שכנהטע. די טעכטער זיי נען שוין דאָ צוריק פון דער אַרבעט. זיי האָבן זיך שוין אָנגעמאַן זייערע ווייסע בלוזקעלעך, די מוטער קאָכט פאַר אונז אַ ספּעציעל מאָלצייט. אין שטוב איז איצט געהייעט, עס איז וואַרעם, געמיטלעך. אין דרויסן איז קאַלט, עס פאַלט אַ שניי, עס איז היינט דער 24-טער פעברואַר 1944. דאָס טויער פון הויף האָט מען שוין פאַ-רינגלט. לויפּנאַס איז שוין אַוועקגעפאַרן אין קאָלכאָז. איך לייען פאַר זיי פאַר פּראַג-מענטן פון סענעקאַ. דער רוימישער פּילאָזאָף שרייבט אַזוי לייכט, פּעליעמאַן-מעסיק, אַז עס איז פאַר אַלעמען פאַרשטענדלעך. עס קילט און היילט זיין סטאַציזם, זיין רוף צו זיין רואיק, אויפּצונעמען אַליץ אין לעבן מיט רעזערווירטקייט, גלייכבילטיי-

קייט, זיך מיט גאָרנישט איבערנעמען. ער רעדט ווי אַ פרוש, ווי אַ הייליקער.
דער מענטש, זאָגט ער, ווייסט קיינמאָל נישט וואָס הינטער אים גייט, דער
גורל שטעלט זיינע שטילע, באַהאַלטענע טריט, עס קומט אַליץ אומגעריכט, אָבער
אויב דער מענטש איז צו אַלעם צוגעגרייט, טרעפט אים גאָרנישט אומדערוואַרט.
דער ים, זאָגט ער ווייטער, איז שטיל און רואיק, דער שטורעם ברעכט אויס פֿלוצ־
לינג, אַזוי איז אויך אינס לעבן פונם מענטש. נאָר שטענדיק דאַרף מען זיין רואיק,
נעפּאַסט, צוריקגעהאַלטן, נישט ווערן איבעראַשט פון דעם פֿלוצומדיקן שטורעם.
דאָס מענטשלעכע לעבן, ווי דער ים, פֿליסט רואיק און שטיל, אָבער דער שטורעם
וועט אים נישט אויסמיידן, דערויף איז עס אַ ים.

מען קלאַפט אין טויער. איך רייס איבער דאָס לייענען. ווער קאָן דאָס איצט
קלאַפן אין טויער? אַלע שכנים זיינען שוין דאָ אין הויף. מען קלאַפט שטאַרקער
און עס הייבט שוין אַן אונז צו באַאומרואיקן. איך גיי אַרויס און פרעג זיך ווער
עס קלאַפט. מען ענטפערט:

— פון וואַיענקאַמאַט!

איך לויף שנעל צוריק אין שטוב אַריין און זאָג שמאַיעוויטשן, אַז מען איז גע־
קומען פון וואַיענקאַמאַט, דאָס איז אוודאי צו אים. ער איז עפעס נישט אין אַרד־
נונג לעצטנס מיט די מיליטערישע דאָקומענטן און מען רופט אים אָפט דאָרט
אַהין. אָבער יעדעס מאָל געלונגט אים זיך אַרויסצורייען און מען באַפרייט אים
ווייטער אויף אַ צייט פון מיליטער־דינסט.

אין שטוב ווערט אַ כּהלה, מען לעשט אויס דעם נאַפֿט־לאַמפּ און מיר ביידע
גייען אַרויס אין הויף אַריין עפענען דאָס טויער. אָבער איינער פון די אַנקלאַפער
איז שוין אַריבערגעשפרונגען איבערן פֿלויט, זיך נישט געקאָנט דערוואַרטן ביז מען
וועט אים עפענען דאָס טויער, מורא געהאַט, זעט אויס, אַז שמאַיעוויטש וועט
דערווייל אַנטלויפן. מיר האָבן געעפנט דאָס טויער און עס איז אַריינגעקומען נאָך
אַ צווייטער. ביידע זיינען זיי אין ציוויל.

זיי פרעגן אונזערע פאַמיליע־נעמען, פאָדערן דאָקומענטן און הייסן אויפּעפֿע־
נען אונזער שטיבל.

שמאַיעוויטש איז טויט־בלאָס. עס קאָן זיין, אַז זיי זיינען גאָרנישט פון וואַיענ־
קאַמאַט, נאָר פון דער מיליץ, מען איז אוודאי געקומען צו אים זוכן לעדער. איך
ווייס נישט צי ער האָט היינט ליגן לעדער אין שטוב. איך בין, פאַרשטייט זיך, אויך
אויפגערגעגט, ווי עס זאָל נישט זיין, איז מיט מיליץ נישט אנגענעם צו האָבן צו טאָן.
זיי פרעגן מיך נאָכאַמאָל מיין פאַמיליע־נאָמען, פאָר און פאַטער־נאָמען, געבורט־
אָרט, דאַטע, באַקוקן גוט מיין פאַטאָגראַפיע אויפן פערזענלעכן דאָקומענט.

זיי זיינען געקומען, זאָגן זיי, דורכפירן ביי אונז אַ רעוויזיע. איך פאָדער פון
זיי אַ פולמאַכט, וואָס זאָל באַשטעטיקן זייער רעכט אויף אַ שטוב־רעוויזיע. שמאַ־
יעוויטש איז אינגאַנצן צעטראָגן און פאַרלורן. זיי דערלאַנגען מיר אַן אַרדער. עס
איז פון דער נקוד. דאָרט איז באַמערקט בלויז מיין נאָמען. אין דעם אַרדער שרייבט
זיך, אַז מען דאַרף ביי מיר דורכפירן אַ רעוויזיע און מיך אַרעסטירן.

איך שריי אויף! דאָס געשריי פאַרהאַקט זיך מיר אין דער קעל. אַן אַרדער
אויף רעוויזיע און אַרעסט? ! מיך? ! מיך? ! ? !

די צוויי ציווילע לייט ציען אַרויס רעוואָלוערן פון די טאַשן, הייסן מיך

אויפהייבן די הענט אין דער הויך, זיך אוועקשמעלן ביי דער וואנט און זיי רופן
אויס:

— רירט זיך נישט פון אָרט! אין נאָמען פון נאַציאָנאַלן קאָמיסאַריאַט פאַר
מלוכהשער געפאַרלִאָזיקייט ביי דער נמווד דערקלערן מיר אייך:
— פון איצט אָן זענט איר אַרעסטירט!

צווייטער טייל

און ווידער גראטעלעך ... גראטעלעך ...

ק א פ י ט ל א

איך פיר א שמועס אין דער מחשבה מיט נערנאָנ'ס לערער, דעם רוימישן פילאָזאָף סענעקא. אין די בריוו צו זיין פרוינט לוציליוס שרייבט ער, אז מען דאַרף זיך נישט איבערנעמען מיט שרעק פאַר די טיראַנען. אפילו ווען עס לויערט אויף דיר די סכנה פון דערמאָרדעט ווערן דורך זיי, איז אויך נישט כדאי דערמיט זיך איבערצונעמען. היינט פאַלסט דו, מאָרגן וועט ער אַליין פאַלן, שטאַרבן וועט ער סירוויסטי, עס איז נאָר אַ פראַגע פון צייט.

פרעג איך אַצינד אין מיין תפיסה־קאמער דעם פילאָזאָף סענעקא:
— אָבער ווען בעת דער אויספאַרשונג שנעלט מען דיר אין נאָז אַרײַן, וואָלסטו אויך געווען רואיך? ווען מען הייסט דיר קרייען ווי אַ האָן, מיאַטשען ווי אַ קאַץ, שפּרינגען פון טיש — וואָלסטו אויך געווען אזוי סטאַאיש רואיך, אָ, דו גרויסער סענעקא?!

שוין דעם דריטן טאָג זײַ איך אין דעם תפיסה־קעמערל ביי דער נקב (נקווד). דאָס קעמערל איז 70 סענטימעטער די ברייט און אַנדערטהאַלבן מעטער די לענג. מען קאָן נישט פריי שטיין און מען קאָן אויך נישט ביים ליגן אויסציען די פיס. דער דיל איז אַ שטיינערנער. אין קעמערל איז גאַרנישטאַ הויז אַ קליין עלעקטריש לעמפל אויפן הויכן סופיט. נעבן לעמפל איז צוגעפּעסטיקט אַ האָקן, ער רויצט דײַך. ווען דו וואָלסט שוין אפילו באַשלאָסן צו פאַרוואַרפן דיין העמד אויף דעם האָקן און פאַרוויקלען עס אין אַ פעטליע, איז שווער. צו אים זיך אַרויפצוקריגן, דער סופיט איז הויך.

איך וויל זיך פרווון דאָס מאָל פאַרלאָזן אויף מיין קראַנק האַרץ, אפשר וועט עס מיר דינען. אפשר וועט עס שוין אויפהערן אזוי ווילד צו קלאַפן און זיך דאָך אַפּשטעלן, אַפּשטעלן אויף שטענדיק. איך וועל „דערלעבן“ אַ נקמה אין מינע אויספאַרשער, זיי וועלן זיך אויפהערן פרייען מיט זייערע קלוגע איינפאַלן, מיט זייער אויסטראַכטן אַלע נייע טאַרטורן איבער מיר.

און איך, איך וועל זיך שוין אויפהערן פלאַגן און פינגיקן. וואָס ווילן זיי פון מיר? וואָס האָב איך זיי געטאָן פאַראַ שלעכטס? און אז איך בין נישט מסכים מיט זייער אידעאָלאָגיע, טאָ וואָס קומט מיר דערפאַר? איך האָב דען וועמען אַנימירט, איך האָב דען וועמען אויפגעהעצט קעגן זייער מאַכט? איך, אַ געראַטעוועטער ייד פון פוילן, אפשר בין איך שוין אויך דער איינציק לעבנגעבליבענער פון מיין גאַנצער פאַמיליע, די דייטשן האָבן שוין אפשר אויסגעמאָרדעט מיין סינד, פרוי, מוטער, שוועסטער, ברודער, טאָ פאַרוואָס ווילן זיי, די סאָוועטן, מיר, דעם לעצטן, אויך

אומברענגען? האָב איך דאָך נאָך געוואָלט דערלעבן צו דער פולער נקמה איבער די דייטשן! פאַרוואָס שלאָגן זיי מיך און פייניקן? אין נאָמען פון וואָס? בין איך דאָך פון מיינע יונגסטע יאָרן אָן אַ סאַציאַליסט, בין איך דאָך אַליין אָן אַרבעטער. אַ זון פון אַרימע עלטערן, דער טאַטע איז קראַנק געוואָרן אויף שווינדזוכט און יונג געשטאַרבן צוליב קלעפּ פון פּוילישע כּוּליגאַנעס. האָב איך דאָך אַליין אויך עפעס צושטייער געגעבן דעם סאַציאַליזם מיט מיינע עטלעכע ביכער, וועלכע זיינען געלערנט געוואָרן אויף די קרייזן פון דער סאַציאַליסטישער און קאָמוניסטישער יונגט, געלייענט געוואָרן דורך טויזנטער אַרבעטער.

וואָס האָבן צושטייער געגעבן אַט די קיילער-יינגען פון דער נקווד, וועלכע זיינען געבוירענע סאַדיסטן, רשעים, וועלכע שלאָגן מיך מיט אַזאַ הנאה? וואָס ווייסן זיי וועגן אַ סאַציאַליסטישן אידעאַל? וואָס האָבן זיי צושטייער געגעבן דעם סאַציאַליזם?

ק א פ י ט ל ב

ערשט דריי טעג ווי איך זיין אין דעם טורמע-קעמערל און עס זעט מיר שוין אויס ווי לאַנגע יאָרן, אַ ווייטע פאַרגאַנגענהייט, אַ ווייטע, פאַרשווונדענע וועלט, וואָס איך וועל שוין, מסתמא, קיינמאַל מער נישט אָנזען.

ערשט מיט דריי טעג צוריק זיינען ביינאַכט אַריינגעקומען אין מיין קיביטקע צוויי ענקאוועדיסטן, אַרויסגענומען דעם אַרדער און מיר מיטגעטיילט אַז איך בין אַרעסטירט. זיי האָבן אַרויסגעצויגן רעוואָלוערן, מיך אַוועקגעשטעלט ביי דער וואַנט מיט אויפגעהויבענע הענט און האָבן אָנגעהויבן אַ רעוויזיע אין שטוב.

איך בין אומגעפאַלן. מיין חבר בערעלע שמאַיעוויטש האָט מיך באַגאַסן מיט וואַסער. די ענקאוועדיסטן האָבן מיר דערלויבט זיך אַוועקצוזעצן אויף אַ בענקל, נאָך מיטן תנאי זיך נישט צו רירן פון אַרט, נישט אַדוויסערען קיין וואַרט. איך האָב אָבער דאָך נאָך געזאָגט צו מיין חבר בלוז די ווערטער:

— איצט איז מיט מיר געענדיקט! נאָכאַמאַל תּפּיסה וועל איך שוין נישט אויסהאַלטן.

זיי האָבן אַריינגערופן אַ שכנאַטע, דאָס יידישע מיידל פון פּוילן, מאַרוסיאַ, אַז זי און שמאַיעוויטש זאָלן זיין אָנוועזנד ביי דער רעוויזיע, ווי עס פּאָדערט דער זאַקאַן.

דאָס ערשטע האָט דער ענקאוועדיסט אַראָפּגעריסן די דריי בילדלעך פון דער וואַנט. ער האָט אַזאַ האַסטיקן ריס געטאָן די „דזשאַקאַנדאַ“, ווי זי וואָלט זיין עפעס אַ מיאוסע זאַך, אויך זייערס אַ קעגנערין. זיי האָבן אויפגעפנט די רענצלעך, דורכגענישטערט יעדע קלייניקייט, מלבושים, צייטונגען, ביכער, פּאַטאַגראַפיעס. איך האָב געבעטן די ענקאוועדיסטן איבערצולאָזן מיינס אַ פּאַטאַ ביי מיין חבר שמאַיעוויטש. זיי האָבן מיר דאָס דערלויבט.

צוויי שעה צייט האָט געדויערט די רעוויזיע און דאָס צוזאַמענשטעלן דעם פּראָטאָקאָל. איך בין געועסן אויפן בענקל אַ געליימטער, אַלע כּוחות זיינען מיר מיטאַמאַל אויסגערונען, ווי איך וואָלט שוין געלעגן קראַנק לאַנגע חדשים. די ליפּן זיינען מיר געווען פאַרטרוקנט, די צינג פאַדדאַרט, דאָס האַרץ האָט זיך געוואָרפן

און נאָר געוואלט אַרויסשפּרונגען. בערעלע האָט מיר אַלע מאָל דערלאָנגט אַ שלונג
זואַסער. ער איז אויך געווען געל, איבערגעשראַקן און די הענט האָבן אים געציטערט.
די ענקאוועדיסטן האָבן מיך געהייסן מיטנעמען אַ דעק, וועש, מלבושים. איך
קאָן מיטנעמען אַלץ וואָס איז נאָר דערלויבט צו האָבן אין טורמע. זיי זאָגן מיר
גאַנץ פּריינטלעך:

— מען ווייסט נאָר ווען מען גייט אַריין אין טורמע, אָבער קיינמאָל נישט
ווען מען גייט אַרויס.

אין איינעם פון די צוויי האָבן איך דערקענט דעם, וואָס איך האָב אָפט געזען
די לעצטע טעג אין אונזער געסל זיצן אויף אַ שטיין, אָדער אַרומדרייען זיך. ער האָט
דעמאָלט אויסגעזען ווי אַ שוואַרץ־אַרבעטער, נישט ראַזירט, אין אַ צעריסענער
פּופיקע, צעריסענע שיך. איצט איז ער געקליידט עלעגאַנט.

ביים אַרויספירן מיך פון שטוב האָבן זיי אויסגעשטרעקט די רעוואָלווערן און
מיך געוואָרנט נישט צו אַנטלויפן. איך בין געגאַנגען מיט אַ זעקל אויף די פלייך
צעם. ביי דער ליטווישער שכנה'טע איז געווען פינצטער, איך האָב אָבער פאַרשטאַנען
אַז זיי שלאָפן נישט, נאָר שטייען מיט שרעק ביים פענצטער און קוקן אַרויס. איך
וואָלט זיך וועלן מיט זיי געזענענען. איך האָב זיך די לעצטע טעג מיט זיי נאָענט
באַפּריינדעט, וווּילע און סימפּאַטישע מענטשן, סיי די מאַמע, סיי די צוויי יונגע
טעכטער.

איך האָב זיך דאָס לעצטע מאָל אַרומגעקוקט איבערן פינצטערן הויף, געזעען
די דריי קליינע, פאַרשנייטע ביימלעך, דעם לימענעם פאַרקן איבער וועלכן ס'איז
פריער אַריבערגעשפּרונגען איינער פון די ענקאוועדיסטן, דאָס צעבראַכענע, הילף־
צערנע טויער. דאָס האַרץ האָט זיך תיכף אַ וויילע אָפּגעשטעלט און ווידער האַסטיק
אַ שלאָג געטאָן מיט אַ וואַרעמער כוואַליע בלוט. איך האָב אויסגעדרייט דעם קאָפּ
צו מיין חבר בערעלע שמאיעוויטש און אים געוונטשן אַ זינגעזונט. ער האָט זיך
מיט מיר צעקושט.

מען האָט מיך אַריינגעפירט אין דער שכנותדיקער מיליציע און פון דאָרט
טעלעפּאָנירט אין נקוד, אַז זיי זאָלן אַרויסשיקן אַן אויטאָ. ביים אַרויסגיין צום
אויטאָ האָבן איך געזעען די יידישע אַרטיסטן אַהיימינין פונם טעאַטער.

מען האָט מיך אַריינגעזעצט אין אַ פאַרמאַכטן פּאַסאַזשיר־אויטאָ. דאָס צווייטע
מאָל פאַר איך אין רוסלאַנד אין אַ פּאַסאַזשיר־אויטאָ, ביידע מאָל אַלס אַרעסטאַנט.
נאָכן אויסטאָן זיך נאַקעט, נאָך דער לייב־רעוויזיע, נאָכן דורכקוקן אַלע מיינע
זאַכן, נאָכן צונעמען מיר דאָס זייגערל, דעם רימען פון די הויזן, די שיק־בענדלעך,
האָט מען מיך גלייך אַרויפגעפירט צו דער אויספאַרשונג.

ק א פ י ט ל ג

דער סליעדאָוואַטעל איז נאָך אַ יונגער, פאַר די דרייסיק. דאָס איז דער זעלבער
וואָס האָט מיך אַרעסטירט. זיין פנים איז קליין, אויסגעדאַרט, מיט אַ פאַרשפיצטער
נאָמבע פון אַ כאַרט־הונט, בלאַנדע לייך־האַר און קליינע וועווריק־אייגעלעך. ער
זעט מיר אויס ווי איינער פון די טויבן־יענער אין אונזער שטעטל. אַצינד איז ער

שוין נישט געקלידט ציוויל, נאָר אין אַ מונדיר פון אַ לייטענאַנט פון נקווּד, מיט גרויסע, נייע עפּאַלעטן.

ער האָט שוין פאַרשריבן מיינע פּערסאָנאַליען און מיר מיטגעמיילט, אַז איך ווער באַשולדיקט לויטן פאַראַגראַף 66 פון אוּזבעקישן שטראַף־קאָדעקס. אין דער רוסישער פּעדעראַטיווער־רעפּובליק פיגורירט דער פאַראַגראַף אונטערן נומער 58 — קאָנט־רעוואָלוציע.

איך ווער באַשולדיקט אין קאָנט־רעוואָלוציאָנערער אַגיטאַציע.

דער סליעדאָוואַטעל האָט זיך פאַר מיר פאַרגעשטעלט מיטן נאָמען גאַגטיעוו. ער האָט זיך באַמיט אין אַנפאַנג צו שמייכלען, נאָר לאַנג קאָן ער דעם שמייכל נישט אָנהאַלטן, עס איז אים פּרעמד אַזאַ מין אייגנשאַפט. ער איז מיך אויך נישט מכבד מיט קיין פאַפּיראַס, ווי עס פירן זיך געוויינלעך די אויספאַרשער. ער ווענדט זיך צו מיר אויף „דו“.

איך זע ווי ער מיאַרקירט און ווייסט נישט אין וואָס פאַראַ טאָן אַנצוהויבן מיט מיר די אויספאַרשונג, מיט גוטן צי מיט ביוון. ער גיט אַ קוועטש ביי אַ קנעפל אויפן טיש און עס קומט אַרײַן אַ צווייטער סליעדאָוואַטעל, אַן עלטערער פון אים. נאָגטיעוו שטעלט מיך פאַר אים פאַר, יענער שטרעקט אויס צו מיר די האַנט און — דערלאַנגט מיר אַ זעץ איבערן אויער. איך פאַל צריק אויפן שטול, עס פאַר־טויבט מיך אַ געקלאַנג, פאַר די אויגן פליען פּונקען. איך הער קוים זייערע ביידנס געלעכטער. דער עלטערער זאָגט צו מיר:

— אַט אַזוי באַגריסן מיר זיך מיט פּאַלקס־שונאים!

נאָגטיעוו גייט אַפּער פון הינטערן טיש, גייט אָפּ אין אַ זייט און פון הינטן־אַרום דערלאַנגט ער מיר אַ זעץ אין צווייטן אויער:

— איך דאַרף זיך דאָך אויך מיט אייך באַגריסן! איר זענט דאָך אַ חשובער מענטש! אַ שרייבער! דערצײל אַלץ, דו דייטשער שפּיאָן! אַלץ וועסטו אונז היינט אויסזינגען!

ווען איך האָב אָפּגעכאַפט דעם אַטעם און אַביסל געקומען צו זיך, האָב איך זיי אָפּגענטפּערט:

— אויב איר וועט מיך ווייטער שלאָגן, וועל איך איבערהויפט נישט רעדן!

נאָגטיעוו האָט מיר נאָכגעלאָזט אַ קאַפּ צווישן די שענקלען. איך האָב זיך איבערגעדרייט מיטן שטול. אויפגעשריגן פון איין ווייטיק, האָב איך באַלד דער־פילט אַנדערע. מען האָט אויף מיר געטרעטן, געשלאָגן איבערן קאַפּ, געקאַפּעט אין די זייטן. איך האָב אויפגעהערט שרייען און קוים נאָך געקאָנט קרעכצן. מען האָט מיך באַגאַסן מיט וואַסער און מיך צריק אַוועקגעזעצט אויפן שטול. עס איז שוין געשטאַנען אַ דריטער ענקאָוועדיסט, מיט אַ קוואַרט וואַסער אין דער האַנט. איך האָב אין אים דערקענט נאָגטיעוו'ס באַגלייטער, אַן אוּזבעק, וואָס איז מיטגעקומען מיך אַרעסטירן. ער רעדט צו מיר מיט אַזאַ שיכורער גוטסקייט:

— אַך, אַ רחמנות, אַ רחמנות, פאַרוואָס זאָל מען אייך שלאָגן? זייט זיך בעסער מודה, זייט זיך מודה, איר זענט דאָך אַ קראַנקער, נאָך אַ פאַר קלעפּ און איר וועט נישט אויסהאַלטן! אַ שאַד, יעי באַגו, אַ שאַד, זייט זיך בעסער מודה! די אַנדערע צוויי גייען אַרויס און עס בלייבט נאָגטיעוו אַליין. ער פאַרויכערט אַ פאַפּיראַס.

— איך וויל גלייבן, אַז דו וועסט מיך נישט פאַרשעמען פאַר מײַן נאַטשאַל־

סטווע. איך בין נישט אויסן דורך צו שלאָגן, איך דאַרף נאָר דורכפירן מינס, אַז
 דו זאָלסט זיך אין אַלעם מודה זיין. איך וועל דאָך נישט באַוווּיזן פאַר מיין נאָר-
 משאַלסטווע, אַז איך בין אַ שלימזל און קאָן פון דיר נישט אַרויסבאַקומען דעם
 אמת. עס איז בעסער פאַר דיר. דו מיינסט, אַז מיר וועלן דורך דערהרגענען? האָסט
 אַ טעות, אַזאַ גליק וועט דיר נישט געשעען! אייגנטלעך דאַרפן מיר גאַרנישט אַז
 דו זאָלסט זיך מודה זיין, מיר ווייסן סיי ווי אַלץ, אפילו מער וויפּל דו אַליין ווייסט.
 פאַר דער נקווד זיינען נישט פאַראַן קיין סודות. זי איז אַל־וויסיק און אַלמעכטיק.
 אומעטום, נישט נאָר אין אונזער לאַנד, נאָר אויף דער גאַנצער ערד־קויל. מיר
 ווילן נאָר זען אויף וויפּל דו ביסט גרייט זיך מודה צו זיין אין דינע פאַרבּרעכנס
 און ביסט גרייט חרטה צו האָבן, תשובה טאָן (ראַסקאַוואַטסיאַ). האָסט אַ טעות,
 אויב דו מיינסט, אַז דו וועסט נאָר אָפּקומען מיט אַזעלכע פשוטע קלעפּ, דאָס איז
 גוט פאַר אַ געוויינלעך גנבּל. מיר האָבן מעטאָדן צוגעפאַסט פאַר יעדן איינעם באַ-
 זונדער. די נקווד באַזירט זיך אויף וויסנשאַפטלעכע אויספאַרש־מעטאָדן. מיר
 ווייסן וועגן דיר נישט נאָר, וואָס דו האָסט געטון און געזאָגט, נאָר אויך דאָס וואָס
 דו טראַכטסט ביי זיך, פאַרבאַרגן, אינעווייניק. די אויגן און די אויערן פון דער נקווד זיי
 נען איינגעשרויפט אין יעדנס מה, האַרץ, אין די אינגעוויידן. רופּ נאָר אָן וואָס פאַראַ
 טאָג דו ווילסט נאָר אַליין, וואָס פאַר אַ שעה דו ווילסט נאָר אַליין און מיר וועלן דיר
 זאָגן גענוי מיט וועמען דו האָסט גערעדט און וואָס האָסט גערעדט. אפילו וואָס
 דו האָסט געגעסן, וואָס געלעזן, וואָס געטראַכט און וואָס געפילט. די פאַר קלעפּ,
 דאָס איז נאָר דאָס ערשטע האַנט־געלט, אַן אַדערוויף בלוז, אויפן קומענדיקן.
 קלייב אויס! מיר ווייסן, אַז דו האָסט געלאָזן אין פּוילן אַ פרוי און קינד, מיר
 ווייסן אַז דו האָסט זיי ליב — ווילסטו זיך מיט זיי נאָכאַמאָל זעען? וועסטו אַרויסווייזן
 גוטן ווילן, זיך מודה זיין אין אַלעם, חרטה האָבן, באַוווּיזן דיין געטרייקייט אַלס
 סאָוועטישער בירגער, וועט אונזער יוסטיץ דאָס נעמען אין אַכט און דיין שטראַף
 דיר באַדייטנדיק מילדערן. קלייב אויס — אָדער אַ שווערן, לאַנגזאַמען טויט, אָדער
 אַ מענטשלעכע באַציונג צו דיר. איך רעד צו דיר ווי אַ פריינט, ווי אַ טאטע פון
 אַ קינד, ווי אַ סאָוועטישער פאַטריאַט, ווי אַ טרייער היטער פון די געזעצן פון
 אונזער גרויסן פאַטערלאַנד. ווי וועט זיין צו דיר, אויב דו וועסט זיך שנעל נישט
 באַשליסן אין אַלעם מודה צו זיין! פאַרשפּעטיק נישט אַזאַ זעלטענע געלעגנהייט!
 אַ נאַכט פאַרן אַרעסט ביסטו געווען מיט דינע פריינט אין קינאָ און געזעען דעם
 פילם־רעפּאָרטאַזש פון דעם פריערדיקן אַמעריקאַנער אַמבאַסאַדאָר דייוויס וועגן די מאַי-
 סקווער פּראָצעסן. דו האָסט געזעען וועמען מיר האָבן אַלץ אַרעסטירט און צעשאַסן?
 מיטגלידער פון צ. ק. פון דער קאָמוניסטישער פּאַרטיי, גענעראַלן, מאַרשאַלן! אויך זיי
 האָבן זיך איינגעבראַכן און אַלץ אויסגעזונגען. איך בין געזעסן נעבן דיר אין קינאָ,
 איך האָב געזעען ווי דו האָסט רעאַגירט אויף דעם פילם, איך האָב געזעען דיין
 יעדן צוק מיטן פנים, דיין יעדע באַוועגונג. האָסט דעמאָלט נישט פאַרנעפילט, אַז
 אין אַ טאָג אַרום וועסטו שוין אויך זיין אין די הענט פון דער סאָוועטישער גע-
 רעכטיקייט, אין די טורמע־קלערן פון דער נקבּ!

זע, איך רעד צו דיר ווי צו אַן אינטעליגענטן מענטש, איך רעד מיט דיר
 אויפריכטיק. פון איצטער אָן זאָלסטו מיר ענטפּערן אויף יעדער איינער געשטעלטער
 פּראַגע, אָן וואַקלענישן, אָן דורכטראַכטענישן, אָן ספּעקולאַציעס, גלייך זאָלסטו
 מיר ענטפּערן, שנעל, דו הערסט? ! דו הערסט? !

און ער בייגט זיך צו מיר אריבער און פירט מיט דער פויסט פאר מיינע אויגן.
איך ענטפער אים:

— איר זאגט, אז איר ווייסט אלץ, איך זע אָבער אז איר ווייסט גאַרנישט.
פאַרוואָס רופט איר מיך אָן דייטשער שפּיאָן? צי ווייסט איר דען נישט, אז איך
בין אַנטלאָפֿן פֿון די דייטשן? צי ווייסט איר נישט, אז די דייטשן מאַרדן אויס די
יידן? ווער ווייסט צי זיי האָבן שוין נישט אויסגעמאַרדעט מיין אייגן קינד און
פרוי, מיין מוטער, שוועסטער, ברודער. צי ווייסט איר נישט, אז יעדער ייד, נישט
נאָר אין סאָוויעטן-פּאַרבאַנד, נאָר אויך אויף דער גאַרער וועלט, פֿרייט זיך מיט
יעדן דערפֿאַלג פֿון דער רוטער אַרמיי איבער די דייטשן? צי ווייסט איר נישט,
אז יעדעס מאָל, ווען די אַרמיי האָט אָפּגענומען אַ שטאָט פֿון די דייטשן, האָבן מיר
איינגעאַרדנט אַ שמחה, געטרונקען, געפֿרייט זיך. דאָס ראַטעוועט דאָך די רוטע
אַרמיי איצט אונזערע ברודער, די יידן, אַלע יידן —

ער רייסט מיר איבער מיט אַ קלאַפּ מיטן פויסט אין טיש:

— הער מיר שוין אויף מיט דינע פאַרשאַלטענע יידן! איך האָס אַלע יידן
און די פּוילישע יידן צום מיינסטן! דו וועסט מיר נישט פאַרעדן די ציין, איבער-
כיטרעווען די נקוד! איר האָט געוואַרט אויפֿן זיג פֿון די דייטשן, איר האָט פֿיינט
אונזער רעזשים, איר האָט פֿיינט די סאָוויעטן! דער דייטש האָט אונז אָנגעשיקט
שפּיאָנען — דווקא יידן, ווייל קיינער וועט זיי דערין נישט חושד זיין. איר זענט
אונזערע שונאים! אפשר האָט איר אויך פֿיינט די דייטשן, פאַרערט איר אָבער
די ענגלענדער, די אַמעריקאַנער, אויף זיי וואַרט איר, זיי, מיינט איר, וועלן איך
ברענגען די באַפֿרייאַונג! דו האָסט געזאָגט דיין פֿריינט ריוזנשמיד, דעם
פאַבריקאַנט און ענגלישן אַגענט, אַ ציוניסט, אז ביי אונז אין לאַנד איז נישטאָ קיין
דעמאָקראַטיע! האָסט אים געזאָגט, אז ביי אונז איז נישטאָ קיין דעמאָקראַטיע?

— ניין, איך האָב נישט געזאָגט, אז עס איז נישטאָ קיין דעמאָקראַטיע.

ער גייט אַפּויר פֿון הינטערן טיש און בייגט זיך צו מיר אָן:

— איז פאַראַן ביי אונז דעמאָקראַטיע?

— יאָ, עס איז פאַראַן דעמאָקראַטיע.

ער לאָזט מיר נאָך אַ פאַטש:

— אויסוואַרף, טינאָפּ, פאַרשטינקענער מנוויל, עס איז פאַראַן ביי אונז דע-

מאָקראַטיע?

— יאָ, עס איז פאַראַן דעמאָקראַטיע.

ער דערלאַנגט מיר אַ פאַטש פֿון דער צווייטער זייט. ער הערט שוין נישט
אויף מיך כסדר צו פאַטשן און רופט כסדר אלץ אויס אין איין אָטעם, מיט צאָרן:

— פאַראַן דעמאָקראַטיע? פאַראַן דעמאָקראַטיע? ! ליגנער, שפּיאָן, עס

איז פאַראַן ביי אונז דעמאָקראַטיע? ! זאָג! זאָג!

— ניין, נישט פאַראַן קיין דעמאָקראַטיע!

— אַט אזוי! נאָר דאָס האָב איך געוואָלט! דו וועסט דאָס אונטערשרייבן!

— ניין, איך וועל דאָס נישט אונטערשרייבן.

ער ווישט זיך אָפּ די הענט מיט אַ טיכל:

— אזוי נאָר? ביסט אַ פּראָוואַקאַטאָר? ! ציסט צוריק? !

און ער הייבט מיר אָן שנעלן אין דער נאָז אַריין. איך כאַפּ אוועק דעם קאַפּ,

נעמט ער אים פעסט ארום מיט דער לינקער האנט, קוועטשט אָן אַ קנעפל אויפן טיש און שנעלט מיר דערווייל ווייטער אין נאָז.

עס קומט אַרײַן דער עלטערער סיעלאַוואַטעל. נאָגמיעוו זאָגט אים מיט אַ שמייכלעלע:

— ער פאַרטראַגט נישט, זעט אויס, אַז מען שנעלט אים אין נאָז, ער איז אַן אַדלמאַן, פּרוּוו נאָר דו, דיינע פינגער זיינען דאָך צווענגלעך.

זיי הייסן מיך גיך פאַלן אויף די קני, גיך זיך צוריק אויפהויבן און נאָכאַ-מאָל פאַלן. איך טו אַזוי. ביים דריטן מאָל האָב איך בכיוון געטאָן אַזאַ האַסטיקן פאַל, אַז איך האָב זיך שוין נישט געקאָנט צריק אויפשטעלן. דאָס בלוט פון די קני האָט שוין דורכגענעצט די הויזן. איך בין זיך פאַרגאַנגען אין אַ געשריי און געוויין:

— אַ דאָקטער ברענגט, אַ דאָקטער!

דער עלטערער שרייט צו נאָגמיעוו:

— ברענג אים גיך צוריק צום באַווסטזיין! דערלאַנג אים אַ דאָקטער! און ער הייבט מיך אויף ביים קאָלנער, האַלט מיך צו און נאָגמיעוו דערלאַנגט מיר אַ שנעל אין נאָז און אַ פאַטש אין באַק, אַ שנעל און אַ פאַטש, איינס נאָכן צווייטן.

דער אַלטער באַפעלט נאָגמיעוו:

— לאָז אים אַביסל זיך אַפרוען! ער וועט דאָך אויפהערן פילן די קלעפּ! איצט וועט ער אונז אַביסעלע פאַרוויילן! היים אים אַרויפקריכן אויף דער שאַנק און זאָל ער אַראָפקרייען ווי אַ האָן! זאָל ער דערנאָך אַרונטערקריכן אונטערן טיש און מיאַטשען ווי אַ קאַץ, אַזוי איז דאָך שרעקלעך לאַנגווייליק!

עס קומט אַרײַן דער געהילף־נאַטשאַלניק פון נקווד, אַן אוזבעק. ביידע סליע־דאָוואַטעלס סאַלוטירן און ראַפּאָרטירן אים מוין נאָמען און פאַראַגראַף. נאָגמיעוו און דער צווייטער סליע־דאָוואַטעל זעען מיר איצט אויס ווי מפּיל־קינדער און פיינע, איידעלע לייט אין פאַרגלייך מיט דעם אוזבעק. דאָס איז אַ מאַסקע פון אַזאַ שויר דער און גרויל, אַז אפילו אַ לייב אין וואַלד וואַלט פאַר אים אויפגעצייטערט.

ער קוקט זיך אין מיר איין און ווענדט זיך צו זיי:

— ער זינגט?

— ניין, חבר נאַטשאַלניק! ער וויל זיך נישט מודה זיין, דאָס איז אַ געניטער און פאַרביסענער קאַנטר־רעוואָלוציאַנער!

— נו, טאָ גיט אים אַ קיכעלע מיט האַניק און אַ גלעזעלע קאווע נאָכצור טרינקען, אפּשר וועט ער ווייכער ווערן.

און ער צעלאַכט זיך און זיי ביידע לאַכן מיט, אָבער באַלד שטייפט זיך נאָגמיעוו צריק אויס, סאַלוטירט:

— צום באַפעל, חבר נאַטשאַלניק, ער וועט באַקומען דאָס נויטיקע!

נאָך זיין אַרויסגיין, האָבן זיי ביידע אָפּגעאַטעמט, זיך אוועקגעזעצט, געווען צופרידן פון דער וויזט.

נאָגמיעוו וויל, אַז איך זאָל אים איצט ענטפּערן נאָר אויף איין פּראַגע:

— וווּ איז אַהינגעקומען משה לויפּגאַס, דער מיטגליד פון דער געהיימער אָרגאַניזאַציע „נאַשאַמער“ (השומר). ער איז ביי דיר געשלאָפּן, מען האָט אים

געזוכט פון נקווד, ער איז אנטלאפן אין א קאלכאז, ביי דיר דארף זיין דער אדרעס פון דעם קאלכאז.

— איך ווייס נישט ווו ער איז.

ער האָט נאָכאַמאָל איבערגעפרעגט דאָס זעלבע, געשריגן, געקלאָפּט אין טיש. און ווען ער האָט פון מיר קיין אַנדערן ענטפער נישט באַקומען, איז ער אַפּוירגע- גאַנגען פון הינטערן טיש. קיין חידושים האָט ער שוין נישט אויפגעטאָן. זיך אַוועקגעזעצט ביי מיר אויף די קני און געשנעלט מיר אין נאָז אַרײַן. ער האָט גע- פילט, אַז דאָס ווירקט אויף מיר צום ערגסטן. פונדעסטוועגן האָט ער אויך אויס- געפרוּווט אַ נײַעס, מיט דער פּוּיסט מיר דערלאַנגט אַ זעץ אין מויל און גלייך אויס- געהאַקט אַ צאַן. איך האָב זיך געהאַלטן ביי ס'מײַניקע:

— איך ווייס נישט ווו ער איז.

איך בין שוין געווען צעקלאָפּט, צעבלוטקט, איך האָב שוין סײַווי מער נישט געקאַנט רעדן, איך האָב מער געהעשעט, געקרעכצט, גערעוועט.

— נו, היינט וועט שוין פאַר דיר גענוג זיין!

מען האָט מיך אַראָפּגעפירט אין אַן אײַנצליקעמערל. ווי נאָר דער שליסער האָט פאַרמאַכט הינטער מיר די טיר און אַרויס פון קאַרידאָר, האָב איך דערהערט פון אַ שכנותדיק אײַנצליקעמערל רופן מיך ביי מיין יידישן נאָמען. עס איז דאָס קול פון משה' לויפנאַס! ער איז שוין אויך אַרעסטירט!

האָבן זיי, הייסט עס, יאָ געווסט דעם אדרעס פון קאלכאז ווהיין ער איז אַנטלאָפן!

און מאָדע — עס האָט מיך טיילווייז אויך דערפרייט דערהערנדיק דאָ די שטימע פון אַ נאָנטן. בין איך, הייסט עס, נישט אַליין! אָבער פּונוואַנען האָבן זיי באַקומען זיין אדרעס?

לויפנאַס האָט מיך נאָכאַמאָל אָנגערופן ביים נאָמען און איך האָב אים צריק- גערופן זיין נאָמען. אָבער ער האָט מיין קול נישט דערהערט. מיר האָט זיך אויסגע- דוכטן, אַז איך רוף הויר, אין אמתן האָב איך אוודאי קוים אַרויסגערעדט. ער האָט מיך, זעט אויס, דערקענט לויט די טריט און לויט מייע קרעכצן, כאַטש דער שלי- סער האָט ביים פירן מיך, אָנגעשריגן אויף מיר, אַז איך זאָל נישט קרעכצן, דאָ איז נישט קיין שפּיטאַל.

ווען משה לויפנאַס האָט נישט דערהערט פון מיר קיין ענטפער, האָט ער אויף אַזויפיל געוואַנט, אַז ער האָט אויפגעזונגען אַ ניגון. אַ באַקאַנטן ניגון פון מאָדזשי- צער רבין, וועלכן מיר פלעגן אָפּט זינגען צוזאַמען.

איך האָב אין איין רגע אין אַלעם פאַרגעסן, דער ניגון האָט מיך מוטערלעך געגלעט, געהיילט די זונדן, פאַרטראָגן מיך אין אַ צווייטער וועלט.

פלוצים רופט זיך אָן נאָך אַ שטימע אויף יידיש, פון אַן אַנדער קעמערל. יאָ, איך דערקען אים — דאָס איז דולדיג! דער קאַטאַוויצער סוחר, וואָס רעציטירט „פּאַוסט" פון אויסנווייניק. גאָט מיינער, וואָס טוט זיך דאָ?! און אַט דערהערט זיך נאָך אַ קול, אַ פּרויען-שטימע, עס איז דוכט זיך, הדסה, אויך פון „השומר". זי האָט געוויינט הינטער דער שטאָט, די לעצטע טעג האָט מען איר אָנגעהויבן נאָכקוקן, זי האָט געמיינט, אַז דאָס זוכט מען זי צוליב אַ מעשה מיט געקויפטע ברויטקאַרטן. זי איז אויך געווען די לעצטע טעג ביי מיר אין שטוב. זי זיצט שוין אויך?

איך ליג זיך אוועק אויפן שטיינערנעם דיל. אויסציען אינגאנצן די פיס איז נישטאָ קיין אָרט, סײַ וויי אײך נישט אויסציען די פיס, ווייל די קני זיינען מיר פאַרוונדעט. צוקאַפנס לייג אײך מיר דאָס זעקל מיט די זאַכן. אין קאַפ גליט, עס האַקט אין די שלייפן, האַסטיק קלאַפּט דאָס האַרץ. עס איז פאַר מיר שווער אַלץ צו באַנעמען מיט איין מאָל. אײך ווייס נאָך, אַז אײך ליג אין אַ לעבעדיקן קבר, אין דער אינערלעכער טורמע בײַ דער נקב, אויף דער גאַס וואָס טראָגט דעם נאָמען פּונקאַרל מאַרקס. אין אַזעלכע קברים ליגן אויך מײנע פּרײנט, אָבער מיר זיינען באַדזונדער, אָפגעשיידט, יעדער וועט שטאַרבן פאַר זיך אַליין.

די צווייטע און דריטע נאַכט האָבן זיך שוין נישט קיין סך אונטערשיידעט פון דער ערשטער. דער זעלבער אָרט אויספאַרשן, די זעלבע קלעפ, נאָך יעדעס מאָל פאַרבליפט ער מיך מיט אַן אַנדערער פּראַגע. ער ווייסט, אַז אײך בין אין יאָר 1940 אַנטלאָפן פון פאַרשיקונג, בין געזעסן אין טורמע. ער ווייסט, אַז פון דער פאַרשיי-קונג איז אַנטלאָפן אויך מײן ברודער און זײן פּרוי. צו דעם פאַראַגראַף 66, מעל-דעט ער מיר, ווערט מיר אויך איצט צוגעשריבן דער אַמאָליקער פאַראַגראַף 82, פאַר אַנטלויפן פון פאַרשיקונג. דאָס וואָס אײך בין אָפגעזעסן אין טורמע און פון דאָרט, אויפן סמך פון דער אַמנעסטיע באַפרייט געוואָרן, דאָס רעכנט זיך נישט. עס איז געווען אַ טעות מײן באַפרייען. ער האָט אפילו דערויף אַ דאָקומענט. אַכט חדשים נאָך מײן באַפרייען, האָט מיך דאָס מאַסקווער אָס אַ געריכט פאַרמשפּט דינטער די אויגן אויף דריי יאָר טורמע. פון דעמאָלט אָן בין אײך טאַקע אַרומגע-זוכט געוואָרן דורך דער פּאָליציי אין גאַנצן לאַנד.

ווייל ער ווידער וויסן וואָס אײך האָב געטאָן אין חודש אויגוסט יאָר 1939, אין דער שווייץ, אויפן ציוניסטישן קאָנגרעס.

אײך זאָג אים, אַז אײך בין נישט געווען קיין דעלעגאַט אויף דעם קאָנגרעס, נאָך אַ געוויינלעכער צושויער.

זאָל אײך אים איצט זאָגן, וווּ עס געפינט זיך דער הויפט פון דער ציוניסטישער באַנדע, אַ געוויסער פּראָפעסאָר גאים ווייסמאַן (געמײנט חיים ווייצמאַן). ער פּרעגט מיך צי יענער געפינט זיך איצט אויף דער טעריטאָריע פון ראַטנפאַרבאַנד? — ניין, ער איז אין לאַנדאָן.

— אויף וואָס פאַראַ גאַס וווינט ער דאָרט? וואָס פאַראַ נומער הויף? נומער פון זײן וווינונג?

— אײך ווייס נישט.

— וואָס פאַראַ אינסטרוקציעס האָסטו דו באַקומען פון דעם פּראָפעסאָר „ווייסמאַן“? וואָס פאַראַ קאָנטרירעוואָליציאָנערע אויפגאַבן האָט מען דיר צוגע-שיקט פון אויסלאַנד, דורכצופירן אויף דער טעריטאָריע פון ראַטנפאַרבאַנד? ער ליינט מיר פאַר אַ רשימה פון אַלע מײנע פּרײנט און קאָלעגן מיט וועלכע אײך האָב קאָרעספּאָנדירט אין לאַנד און אין אויסלאַנד. אײך זאָל אים וועגן יעדן איינעם פון זיי געבן אַן אויספירלעכע ביאָגראַפישע און פּאָליטישע כאַראַקטעריסטיק. אײך זאָל אים אויך זאָגן גענוי אַלץ, וואָס אײך האָב גערעדט מיט דעם קאַ-טאָוויצער „קופיעץ“ דולדיג, דעם 12-טן מאי 1943, בעת מיר האָבן געשפּילט אין שאַך און ער האָט רעציטירט געריכטן פון דייטשע, פאַשיסטישע שרייבער (גע-מײנט געטהען).

אײך זאָל אים אויך זאָגן וואָס מיר האָבן גערעדט אין דער פאַסכאַ-נאַכט

1943, אויף א מאַלצייט, אין דער שטוב פון משה לויפגאס. וואָס מיר האָבן צווישן זיך גערעדט וועגן דער ראַטן-מאַכט, וועגן פּאַלעסטינע. וואָס פּאַראַ לידער האָבן מיר דעמאָלט געזונגען? וווּ געפינט זיך איצט הדסה, וועלכע איז עטלעכע מאָל צו מיר אַריינגעקומען? וווּ געפינט זיך דער פירער פון דער געהיימער „נאַשאַמער“ אָרגאַניזאַציע, אַסקאַר, פאַר וועלכן מען האָט געקויפט אַ זעלנערשן מאַנטל און אים צוגעהאַלטן ביים אויסבאַהאַלטן זיך. וווּ געפינט ער זיך?

די פּראַגן וואַקסן אָן אין די צענדליקער, אין די הונדערטער. די צווייטע נאַכט האָט ער מיך געהאַלטן אַכט שעה, די דריטע נאַכט צוועלף שעה, ביז אין מיטן טאָג אַרײַן. איבער דער צייט האָט ער געגעסן און געטרונקען, געדריכערט פּאַפּיראַסן, געלייענט אַ צייטונג און עס איז נישט דורך קיין איין שעה אָן קלעפּ.

ק א פ י ט ל ד

עס איז שוין דער פּערטער טאָג. איך האָב פאַר דער נאַנצער צייט נאָך גאָר נישט גענומען אין מויל אַרײַן, חוץ אַביסל געקאַכט וואַסער, געדריכערט מאַכאַרקע. עס ליגן שוין די דריי פּייקעס ברויט, ס'שטייט די שיסל זופּ. עס איז שוין געווען ביי מיר די קראַנקן-שוועסטער און געגעבן עטלעכע פּילן צו שלינגען. דאָס האַרץ האַלט נאָך, אויף להכעיס, אַלץ אויס.

איך וויל זיך איצט דערמאַנען גענוי ווי אַזוי עס האָט אויסגעזען דער 24-טער פּעברואַר, דער לעצטער טאָג פון מיין פּרייהייט. איך האָב דעם טאָג, דאָנערשטיק, נישט געהאַט געאַרבעט. אינדערפרי, ווי איך בין נאָר אַרויס פון מיין קיביטקע, האָב איך אָנגעטראָפּן די שכנה'טע געניע, אַ יונגע יידישע פּרוי פון קרויס. איר מאַן, אַ פּוילישער ייד, געפינט זיך אין דער אַרבעטס-אַרמיי. זי האָט מיר מיט פּרייד דער-צוילט, אַז זי וועט זיכער היינט באַקומען געלט דורך דער פּאַסט, צוגעשיקט פון איר מאַן, זי איז זיכער דערין, וויל בינאַכט האָבן זיך איר געהלומט — לייז. דאָס איז, זאָגט זי, אַ זיכערער סימן, אַז זי וועט היינט צוילן געלט.

איך בין אַוועק אין דער נייער שטאָט און געקויפט דאָס ביכל פון סענעקאַ, מיט וועלכן איך האָב זיך אַזוי דערפּרייט. איך האָב דאָס בינאַכט פּאַרגעלעזן אין שטוב ביי דער ליטווישער פּרוי מיט אירע טעכטער און פאַר בערעלע שמאַיעוויטש. איך פּרעגן איצט נאָכאַמאָל ביי סענעקאַן די זעלבע פּראַגע:

— צי וואָלט איר אויך געווען אַזוי סטאַיש רואיק בשעת נעראַנס אַ טורמע-תּלן וואָלט אייך געשנעלט אין דער נאָז?

ער האָט זיך אויפן 68-טן לעבנסיאָר רואיק געקענט אויפשניידן די אָדערן, ווען נעראַן האָט אים פּאַרמשפּט צום טויט. אָבער דאָס איז לייכטער, ווי מען וואָלט אים געשנעלט אין נאָז, אַ סך לייכטער. דאָס לעצטע וואָלט ער נישט איבערגעטראָגן, ער וואָלט גערעוועט, געשאַלטן. ניין, ער וואָלט זיכער נישט געווען אַזוי סטאַיש רואיק.

איך ווייס נישט צי עס איז טאָג, צי עס איז נאַכט, ווידער נאָגטיעווי, ווידער קלעפּ. נאָט, ווען וועט זיך דאָס שוין ענדיקן?

עס עפנט זיך די טיר פון קאַמער. דער שליכער ברענגט מיר אַרײַן אַ פּעקעלע עסן, אַ „פּערעדאַטשע“. עס האָט עס מיר אַריינגעשיקט מיין חבר בערעלע שמאַיע-

וויטש. עס דערפרייט מיך. נישט דאָס עסן, נאָר דער גרוס. גוט כאָטש וואָס עס
נעפונען זיך נאָך נאָנטע פריינט, וועלכע געדענקען אין מיר, נעמען זיך איבער מיט
מיין גורל. אויף דעם פעקעלע עסן דערזע איך נאָך ווי אַן אָפּשיין פון זון־שטראַלן,
איך דערפיל זיי. דאָס פעקעלע קומט פון דער פרייהייט, עס האָבן עס געהאַלטן אין
האַנט נאָנטע פריינט.

*
*
*

מען רופט שוין ווידער צו דער אויספאַרשונג. כאָטש עס איז זונטיק, דער רוד
טאָג אויך אין נקווה, אָבער פאַר מיר, זעט אויס, מאַכט מען אַן אויסנאַם.
ווידער פאַרלייגט די הענט אויף הינטן, ווידער דאָס אַרױפּשלעפּן זיך אויף
די שטיגן, ווידער דערפילן דעם טוכלע ריח פון דעם קאַרדאָר און ווידער דערזען
דעם קאַבינעט נומער 42 און באַלד אים אַליין, נאָגטיעוון.
היינט, זאָגט ער, וועט ער זיך נאָר באַנגוגענען בלויז מיט עטלעכע פראַגן.
— ווער האָט דערמאָהדעט די עלף טויזנט פּוילישע אָפיצירן אין קאַטי-
נער וואַלד ?

— ווער ? די דייטשן !

ניין, ער ווייסט, אז איך האָב געזאָגט, אז דאָס האָבן זיי דערמאָרדעט די רוסן.
איך זאָל אים אויך אויפגעבן די נעמען פון מיינע פריינט די פּוילישע אָפיצירן.
ער ווייסט, אז איך אַליין בין אויך געווען אַ פּוילישער אָפיציר.
קלער איך אים אויף, אז אין דער פּוילישער אַרמיי זיינען חוץ דאָקטוירים,
כמעט נישט געווען קיין יודן־אָפיצירן. וואָס שייך מיר, האָב איך בכלל קיינמאָל נישט
געדינט אין דער אַרמיי.

איצט האָט ער נאָך איין פראַגע:

— וווּ האָב איך די בריוו, וואָס איך האָב אַמאָל באַקומען פון קאַרל קאוטסקי?
די פראַגע איז געווען פאַר מיר אַממייסטן אומגעריכט, האָט מיך איבעראַשט.
וועגן דעם ענין האָב איך דאָך אין די לעצטע יאָרן קיינעם נישט דערציילט, קיינער
האָט דערפון נישט געוויסט.

די מעשה דערפון איז, וואָס אין יאָר 1936—1937, בעת איך האָב געשריבן אַ
ביאָגראַפישן ראָמאַן וועגן ראָזאַ לוקסעמבורג, האָב איך דעמאָלט קאַרעספּאָנדירט
מיט אַלע אירע פריינט און חברים, וואָס האָבן זי געקענט. איך בין אויך געווען דע-
מאָלט אין פאַריז ביי פראַנץ קורסקי. ער האָט מיר געוויזן און זיין אַרכיוו די אַרײַ-
גינעלע בריוו פון ראָזאַ לוקסעמבורג. איך האָב געוויסט, אז איר נאָענטסטע פריינד
דין איז געווען לואיזאַ, די פרוי פון קאַרל קאוטסקי. לואיזאַ האָט אויך געהאַט
אַרויסגעגעבן אַ באַנד בריוו פון ראַזאַ צו אירער אַ פריינדין אין האַלאַנד, אַ באַד-
ווסטער סאָציאַליסטישער טוערין. לואיזאַ האָט אויך געהאַט גרייט צום דרוק אַ
גרויסן באַנד בריוו פון ראָזאַ צו איר און פון איר צו ראָזאַ. די סאָוועטישע אַמבאַ-
סאַדע האָט איר אָבער פאַרבאָטן אַרויסצוגעבן די בריוו, ווייל זי האָט אָפּגעקויפט
אַלע רעכט אויף ראָזאַ'ס ליטעראַרישער ירושה. זי האָט דאָס אָפּגעקויפט ביי ראָזאַ'ס
ברודער, אַ סוחר, וועלכער האָט געלעבט אין האַלאַנד.

איך האָב געשריבן אייניקע בריוו צו קאַרל און לואיזאַ קאוטסקי און געבעטן
זיי מיר מיטצוטיילן פאַרשידענע ביאָגראַפישע פּרטים וועגן ראָזאַ לוקסעמבורג, וואָס

האָבן מיך אינטערעסירט. איך האָב באַקומען פון זיי פיר בריוו, געשריבן האָט זיי לואיזאַ, זי איז געווען אויך זיין סעקרעטאַרין. קאַרל קאָוטסקי, פֿלעגט תמיד בעטן צושרייבן זיינע באַזונדערע גרוסן. ער איז שוין דעמאָלט געווען קראַנק און זיי האָבן זיך אויך געהאַלטן אין איין איבערציען פון איין לאַנד אין צווייטן, געוויינט אין פראַג, ווין, אַמסטערדאַם.

אין יאָר 1937 איז אַרויס מיין ערשטער באַנד וועגן לעבן פון ראָזאַ לוקסעמבּורג. די קאָוטסקים האָבן געבעטן זיי צושיקן דאָס בוך. לואיזאַ האָט אָפגעענטפערט, אַז אַ יידישער חבר האָט פאַר זיי פאַרגעלייענט מיין ביכל און עס איז זיי געפֿעלן געוואָרן.

די בריוו האָבן איך שטאַרק אָפגעהיטן.

דעם ערשטן אָקטאָבער 1939, ווען די דייטשן זיינען אַריין קיין וואַרשע, האָבן איך פאַרברענט אַלע מייע מאַנוסקריפֿטן, ביכער, בריוו און צווישן זיי אויך די בריוו פון די קאָוטסקים.

אין ביאַליסטאָק, ביי די סאַוויעטן, האָבן איך דערציילט וועגן די בריוו דעם מינסקער דיכטער זעליג אַקסעלאַראַד. ער האָט דאָן שטאַרק באַדויערט, וואָס איך האָבן קאָוטסקים בריוו פאַרברענט. די ראַטנמאַכט, האָט ער געזאָגט, וואָלט ביי מיר די בריוו אָפגעקויפט און באַצאָלט מיר אַ הון געלט. איך האָבן זיך געפילט דערפון באַליידיקט. צי וואָלט איך דען גענומען געלט ביי דער ראַטנמאַכט פאַר אַזאַ זאַך? איך וואָלט זיי זיכער אַוועקגעגעבן אומזיסט.

פון דעמאָלט אָן האָבן איך, דוכט מיר, שוין קיינעם נישט דערציילט וועגן די בריוו. אי עס איז נישט אַויסגעקומען, אי איך האָבן געהאַלטן פאַר פאַסיקער דאָס צו פאַרשווייגן. טאָ פּונוואַנען ווייסט נאָגיטעו וועגן די בריוו? זעליג אַקסעלאַראַד איז שוין לאַנג דערשאַסן געוואָרן, טאָ ווער נאָך האָט דערפון געוויסט?

נאָגיטעו באַמערקט, אַז איך האָבן זיך היפש צעטומלט. ער איז צופרידן דערפון און דרענגט אויף מיר, אַז איך זאָל אים תּיכּף ענטפערן. איך זאָג אים:

— יאָ, איך האָבן באַקומען בריוו פון קאַרל קאָוטסקים פרוי.
ער שפּרינגט אויף פון פּרייד און איבעראַשונג:

— איז עס טאַקע אַן אמת? האָסטו דו טאַקע באַקומען בריוו פון דעם זעלבן קאָוטסקי, וועגן וועלכן ביי אונז איז פאַראַן אַ בוך פון לענינען אונטערן נאָמען „דער רענעגאַט קאָוטסקי“?

— יאָ, פון דעם זעלבן.

ער איז שנעל אַרויסגעלאָפן און צריק אַריינגעקומען מיט דעם נאַנצן שטאַב נאַטשאַלסטווע, אַלע סליעדאָוואַטעלס, און ווייזט זיי אָן אויף מיר:

— אַט דער סוואַלאַטש, ווי איר קוקט אים אָן, האָט טאַקע באַקומען בריוו פון יענעם באַרימטן סוואַלאַטש, קאַרל קאָוטסקי!

זיין טרוימה איז גרויס. ער ציט זיך אויס די ביינער און רייבט די הענט, ער וואַקסט ביי זיך אַליין אויס.

אויב אַזוי, קאָן ער שוין גיין געניסן פון זיין זונטיקדו, זיך אַויסשלאָפן.

איך האָבן היינט אויך אַ יום־טוב, אַ קורצע אַויספאַרשונג. ער שיקט מיך גיך צריק אין קאַמער אַריין.

ק א פ י ט ל ה

אין דער קאמער האָב איך איצט געהאַט נאָר איין אויפגאַבע: זיך דערמאַנען וועמען איך האָב, הויז אַקסעלראָדן, דערציילט וועגן די קאומסקיריביוו. איך שלאָף שוין נישט די פערטע נאַכט. איך וואָלט וועלן אזוי אַביסל כאַטש איינשלאָפן, אָבער ניין, איצט טאָר איך נישט, איך מוז אָנשטרענגען אַלע כחות און זיך דערמאַנען וועמען איך האָב דאָס געקאַנט דערציילן. און עס האָט לאַנג נישט געדויערט. איך האָב זיך אַלץ דערמאַנט! דאָס איז געווען איינמאַל, פאַראַיאָרן, ווען איך בין געשלאָפן מיט נאָך איינעם אין בעט און מיר האָבן דעמאָלט לאַנגע שעהן זיך דערציילט זכרונות פון אַמאָל. עס איז מיין חבר און פריינט —

ב ע ר ע ל ע ש מ א י ע ו ו י ט ש!

אַ תהום האָט זיך אונטער מיר געעפנט. איך האָב איינגעבויגן דעם קאָפּ און געמיינט, אַז די נאַנצע וועלט שיט זיך אויף מיר אַרויף! זאָל אַלץ איינפאַלן, זאָל זיך די וועלט צעשיטן אין חורבות! בערעלע שמאַיעוויטש! מיין פריינט, וועלכער קען מיך שוין אזויפיל יאָרן! דער וואָס האָט מיך געראַטעוועט מיט אַ הלואה נאָכן טיפּוס, מיט וועלכן איך וווּן שוין קנאַפע צוויי יאָר צוזאַמען און נישט איינמאַל געשלאָפן מיט אים אין בעט!

ווען איך ווער געוואָר אין דער מינוט, אַז מיין טאַטע איז געווען אַ וואַלד־גולן און מיין מאַמע אַ משומדת, וואָלט עס פאַר מיר געווען פונקט אזוי אומגלויב־לעך, ווי דער פאַראַט פון מיין חבר בערעלע שמאַיעוויטש!

איצט דערמאַן איך זיך, אַז איינטלעך האָט מיך דער סליעדאָוואַטעל געפרענט וועגן אַ סך ענינים, וועגן וועלכע עס האָט געקענט וויסן נאָר איין בערעלע.

איצט פאַרשטיי איך שוין אויך, ווי אזוי זיי האָבן זיך דערוויסט דעם אַדרעס פונם קאָלכאַז, ווהיין עס איז אַנטלאָפן משה לויפגאַס. דער אַדרעס איז געלעגן אין שטוב, אויפן פענצטער. איך האָב אים איינמאַל איבערגעלייענט און אוועקגעלייגט. דער אַדרעס איז געווען אַ שווערער צום געדענקען, האָב איך דאָס צעטעלע נאָך געלאָזט ליגן און עס נישט צעריסן. נאַכהער אָבער איז עס פאַרשווונדן פונם פענצטער.

איצט האָב איך זיך דערמאַנט, אַז צום סדר ביי משה לויפגאַס איז געווען אויך בערעלע. איך האָב זיך דערמאַנט, אַז בשעת איך האָב אַמאָל געשפּילט אין שאַך מיט דולדיגן און געשמעסט, איז דערביי אָנוועזנד געווען נאָר בערעלע, אַז נאָך דולדיגס אַרויסגיין, האָט מיר בערעלע דעמאָלט געזאָגט, אַז דולדיג מוז אוודאי זיין אַ פּראָוואַקאַטאָר. בכלל האָט ער אַלע מיינע באַקאַנטע הוישר געווען אַז זיי זיינען פּראָוואַקאַטאָרן. איצט זיצן לויפגאַס און דולדיג אין טורמע און בערעלע שמאַיעוויטש איז אויף דער פריי און שיקט מיר אַריין עסן. איך דערמאַן זיך אויך, אַז אַמאָל, בעת אַ קליינעם אינצידענט צווישן אונז, האָט ער מיר אַמאָל געזאָגט: „זייט נישט אזוי זיכער אַז איר וועט נאָך אַמאָל אַרויספאַרן פון רוסלאַנד!“ איך האָב זיך דערמאַנט וועגן זיין פּלירט מיט דעם ליטווישן מידל. איין מאָל האָט ער מיר אויך געזאָגט, אַז ער וואָלט געהאַט חשק צו דעראַבערן אויך די

צווייטע שוועסטער, די יונגערע. דאָס האָט ער מיר געזאָגט אויף להכעיס, ווייל ער האָט געהאַלטן, אז מיר געפעלט די יונגערע שוועסטער.

איך האָב זיך אויך דערמאָנט וועגן זיין פּראָוואַצירן מיך צו דיסקוסיעס. זיך דערמאָנט ווי איינמאָל האָט ער מיר געגעבן זיין האַנטשריפט צו כאַראַקטעריזירן און איך האָב אים סתם אַזוי געזאָגט:

„איינער האַנטשריפט איז אַ פאַרדרייטע, עס איז אַ סימן, אז איר טראַגט אַ פאַרבאָרגענעם חטא אויף אייער געוויסן“.

ער איז דעמאָלט בלייב געוואָרן. איך האָב דערויף נישט געלייגט קיין אַכט. איך האָב זיך דערמאָנט ווי אין די לעצטע טעג, ווען איך האָב אָפּטמאָל אים גע-זאָגט, אז איך האָב דעם איינדרוק אז מען גייט מיר נאָך, האָט ער מיך אָנגערופן פאַניקער, היסטעריקער, געחזקט פון מיר. איך האָב זיך דערמאָנט ווי ערשט דעם לעצטן אָונט פאַרן אַרעסט, האָט ער מיך געפּרעגט די מיינונג וועגן די דערמאָר-דעטע פּוילישע אָפיצירן אין קאַטינער וואַלד. איך האָב אים געענטפּערט אז דאָס האָבן געטאָן די דייטשן און אויך געוויזן די צייטונג וווּ עס איז געווען באַשריבן דער באַזוך פון אויסלענדישע קאָרעספּאָנדענטן אין קאַטינער וואַלד און יענע האָבן פּעסטגעשטעלט, אז דאָס האָבן אָפּגעטאָן די דייטשן. דאָן האָט ער מיר געגעבן אַ זאָג: — אָבער אין האַרצן ספּקט איר אז עס האָבן עס טאַקע געטאָן די דייטשן. איך האָב זיך אפילו געוונדערט אויף זיין צודרינגלעכקייט. איך האָב זיך דערמאָנט, ווי ער פּלעגט אָפּט פאַרפאַלן ווערן אויף גאַנצע אָונטן און מיר זאָגן, אז דאָס רופט מען אים אין „וואַיענקאַמאַט“, וועגן זיינע מיליטערישע פּאַפּירן. איך האָב זיך געהאַלטן אַלץ אין איין דערמאָנען און דערמאָנען.

דער פּאַקט פון פאַראַט ווירקט אויף מיר שווערער ווי דער אַרעסט אַליין. איצט פיל איך זיך שוין פאַרלעצט נישט נאָר פיזיש, נישט נאָר מיין ערע און זעל-בסטגעפיל, נאָר עס איז פאַרלעצט און פאַרלענדט מיין נשמה, מיין גאַנצער מהות. ווי עס וואָלט מיך פאַראַטן מיין אייגענע מאַמע.

אנב, דערמאָן איך זיך אויך איצט, אז בערעלעס מאַמע האָט אים, איר איי-גענעם זון, אַמאָל געמסרט אין פּוילן פאַר דער פּאָליציי אז ער איז אַ קאָמוניסט און מען האָט אים דעמאָלט איינגעזעצט. ער איז, הייסט עס, אַ מסור בירושה; דאָס עפעלע פאַלט נאָנט פון בימעלע.

איצט האָב איך צו וואָס צו לעבן. איך מוז דערלעבן זיין נקמה! איך מאָל מיר גרויל-בילדער ווי אַזוי אַ חברים-גערעכט וועט אים אַמאָל פּייניקן. איך זוך אויס אַלע ראַפּינירטסטע און סאַדיסטישע פּייניקונגען איבער אים, אָבער צום סוף באַשלים איך, אז דאָס אַלץ איז איבעריק, איך וואָלט נאָר וועלן, אז ער זאָל זיך געפונען אין מיין מצב. זיצן אין טורמע ביי דער נקב און געפאַרשט ווערן פון נאָגטיעוון.

אָבער ווי אַזוי גיט מען וועגן דעם צו וויסן דער וועלט? באַקאַנטע, שכנים, דעם מיידל אין וועלכער ער ליבט זיך, אַלע אונזערע פּריינט? מען מוז דאָך וועגן דעם וויסן! אָבער ווי אַזוי? צי וועל איך דען נאָך דאָס מאָל אַרויס פון טורמע? וועל איך דען נישט אויסגיין דאָ ערגעץ אין אַ קאַמער, אָדער אונטער די קלעפּ פון נאָגטיעוון?

מיטן נאָגל קרייז איך אויס אויף דער וואַנט אין יידיש:

נאָגטעווי האָט מיך עטלעכע מאָל געפרעגט בעת דער אויספאָרשונג וועגן מיין מיטווינער און חבר שמאיעוויטש. איך האָב אים אויסגעלויבט, אז ער איז א גוטער קאָמוניסט, א פיינער מענטש, אן איבערגעגעבענער פריינט. איצט דערמאָן איך זיך ווי ער פלעגט ביי יעדן מיינעם ענטפער אזעלכן — אונטערשמייכלען.

איך באַשליס, פאַרשטייט זיך, אויך ווייטער זיך האַלטן ביים זעלביקן, ער זאָל נישט דערקענען, אז איך ווייס שוין ווער עס איז דער מסור. אָבער ווי אזוי גיט מען כאַטש צו וויסן מיינע חברים די אַרעסטירטע?

די נאָכט נישט־שלאָפן האָב איך שוין נאָרנישט געפילט. עס האָט אָנגעהויבן צו גיין אָנקומען כח און ענערגיע. איך מוז ווי ווייט מעגלעך זיך דערהאַלטן, אויס־האַלטן, אז איך זאָל האָבן א מעגלעכקייט כאַטש ווען עס איז מיטצוטיילן אינדרויסן די ידיעה וועגן בערעלע שמאיעוויטש.

איך האָב אַצינד דאָס ערשטע מאָל געגעסן.

באַלד האָב איך דערזען אויף זיך דאָס העמד וואָס איך טראָג, און זיך דער־מאָנט, אז דאָס איז שמאיעוויטשעס א העמד, ער האָט עס מיר מיטגעגעבן אין דער לעצטער מינוט בעתן אַרעסט. איך האָב פון זיך אַראָפּגעצויגן דאָס העמד און עס צעריסן אויף שטיקלעך. מיט די שטיקלעך פון זיין העמד וואָלט איך אים איצט אויפגעהאַנגען ביי די פיס.

איך האָב אָנגעהויבן רופן אביסל העכער:

— משה! משה!

משה לויפנאס האָט איצט דערהערט מיין קול און ער האָט מיר אָפּגעענטפערט — מיטן מאָדזשיצער ניגון.

עס איז אַריינגעלאָפן דער שליסער, ער האָט דערהערט דאָס זינגען. ער שרייט:

— אין קאַרצער זיצט איר שוין, איז נישטאָ מיט וואָס אייך צו באַשטראָפן, וועל איך פון אייך צונעמען דאָס וואַסער און די מאַכאַרקע! אזוי וויל איז אייך וואָס איר זינט? אינניכן וועלן אייך אייערע שטימען פאַרשטומט ווערן!

ק א פ י ט ל ז

אויף דעם אַכטן טאָג האָט מען מיך אַרויסגעפירט פון דעם קאַרצער־קעמערל און אַריינגעזעצט אין אַ נאָרמאַלער קאַמער. דאָרט זיינען שוין געזעסן צוויי אַרעסטאַנטן.

בלויז אַכט טעג בין איך געזעסן אין אַן איינזאַם קעמערל, אָבער דאָס זיינען גאַנצע זיבן הונדערט טויזנט סעקונדעס און יעדע סעקונדע איז געווען פּרעסיק־שווער, געטרופט מיט צעגל־טשן בליי אויף מיין גוף און נשמה און אויסגעברענט ווונדן.

מיט פרייד באַגרים איך די צוויי אַרעסטאַנטן. אַכמאַטאַף, אַן אוזבעקישער פינאַנס־אינספּעקטאָר און איוואַן גוסיעוו, אַ רויטאַרמיער.

איך באַקום מיינס אַ שטיקל אַרט אויפן דיף, שפּרייט אויס מיין דעקע און צוקאַפּנס לייג איך דאָס זעקל.

די קאמער איז אין א האלבן קעלער, די טיר גייט ארויס אויפן הויף. כאָטש
עס ברענט דאָ אויך בייטאָג אָן עלעקטריש לעמפל, זעט מען פונדעסטוועגן אויך
אביסל טאָגליכט דורך די קראַטן.

עס איז גענוג נאָר אַפּצולייגן עטלעכע שעה אין קאמער, שמועסן מיט די
אַרעסטאַנטן און עס דוכט זיך דיר אויס, אַז דו ביסט שוין אַן אַלטער שטאַטגאַסט.
עס ווערן ביי מיר שנעל פאַרווישט די דריטהאַלבן יאָר זיין אויף דער פריי און עס
קומט מיר אויס ווי איך זען ווייטער פאַר מיין פריערדיק טורמע־לעבן פון יאָר
1940—1941.

אכמאַטאָף, דער דרייסיקיעריקער אוזבעק, זעט אויס צו זיין אַן אידעלער און
סימפּאַטישער. ער איז געווען אַ צייט לערער, פינאַנס־אינספּעקטאָר, אָבער אַרעס־
טירט האָט מען אים פאַר פּאָליטיק. ער איז אַמאָל פאַרבייגעגאַנגען אַן אָטשערעד
צו ברויט, דער עולם האָט זיך געשלאָגן, צעקאַליעטשעט איינער דעם צווייטן, צע־
בלוטקט, האָט ער דאָן געזאָגט צו זיין באַגלייטער:

— צו אַ שיינעם מצב האָבן מיר דערלעבט, אינניכן וועט שוין איין מענטש
אויפּעסן דעם צווייטן אַ לעבעדיקן.

עס איז גענוג געווען. מען האָט אים אַרעסטירט.

אכמאַטאָף האַלט אין איין תפילה טאָג. זיצט מיט די פיס אונטער זיך, פאַר־
שטעלט זיך די אויגן, שאַקלט זיך און בעט צו אַללאַה און מוכאַמעד. שעהנווייז
דערציילט ער אונן וועגן קאַראַן.

איוואַן גוסיעוו פינטלט בעת־מעשה מיט די אויגן, ער האָט נישט קיין געדולד
צו די מעשהס, ער וואָלט אים, זע איך, גערן אויסגעזידלט אין דער מאמען אַרין,
נאָר ער האָט נישט קיין ברירה, אכמאַטאָף איז אים מכבד מיט אַ שטיקל ברויט
און אַ מיערל.

גוסיעוו איז נישט לאַנג צריק פון דער אַרמיי, געקומען אַן אינוואַליד. ער איז
שוין געווען אַ צייט אין דייטשער געפאַנגענשאַפט, נאָר די רויטע אַרמיי האָט אים
צריק באַפרייט. ער איז דערנאָך אָפּגעווען צוויי חדשים אין אַ ספּעציעלן קאָנטראַל־
לאַגער, איז אויסגעפאַרשט געוואָרן ווי אַזוי ער איז אַריינגעפאַלן. צו די דייטשן, וווּ
ער איז אַלץ געווען, ווי אַזוי ער האָט זיך דאָרטן אויפגעפירט. ער איז אַרויס אַ
ריינער, מען האָט אים באַפרייט פון לאַגער און צריקגענומען אין דער אַרמיי. אין
אַ שלאַכט איז ער קאָנטוזירט געוואָרן, כמעט אויפגעהערט זען און מען האָט אים
באַפרייט. אינדערהיים, בשעתן אָנשיכורן זיך, האָט ער דערציילט פאַר זיינע חברים
די ווונדער פון דער דייטשער טעכניק, זיי געוויזן אפילו אַ דייטשע מאַנאַשקע מיט
רום, וואָס ער האָט מיטגעברענגט.

מען האָט אים אַרעסטירט און באַשולדיקט אין פאַראַגראַף 66, צווייטער
טייל, קאָנטרער־וואָלוציאַנערע אַניטאַציע אין מלחמה־צייט.

ער האָט דעם זעלבן פאַראַגראַף וואָס איך, אויך צווייטער טייל.

ביי גוסיעוו איז נישט קיין נייעס טורמע און לאַגער, ער איז שוין עטלעכע
מאָל געזעסן צו עטלעכע יאָר פאַר גנבה, רויב און מאַרד. ער האָט אינטערעסאַנטערע
זאַכן צו דערציילן ווי אכמאַטאָף. גוסיעוו דערציילט אַן עקזאַלטרטער וועגן דעם
באַרימטן באַנדיטן־אַטאַמאַן פיעטקא יאַקאָר, וועלכער האָט מיט זיינס אַ מחנה זיך
אויפגעהאַלטן אין די וועלדער, באַפאַלן דערפער און צוויי יאָר צייט געקעמפט מיט
דער „שעקא“. גוסיעוו האָט דעם פיעטקא יאַקאָר געקענט פערזענלעך. יענער איז

נישט געווען סתם קיין באַנדיט, ער איז געווען אַ נקמה-געמער. זיין פעטער האָבן דערהרגעט די „ווייסע“ און זיין פאָטער האָבן דערהרגעט די „רויטע“. האָט פיעטקא זיך געשאַפן אַן אייגענעם באַטאָליאָן און געקעמפט דעמאָלט סיי קעגן די „ווייסע“ און סיי קעגן די „רויטע“.

אַז ער מיט זיין מחנה זיינען באַפאַלן אַ דאָרף, האָבן זיי צוגענומען שפּיוז, מלבושים, געלט, אָבער נאָר ביי די, וועלכע זיינען געשטאַנען נאָנט צו דער מאַכט. דאָס גערויבטע האָבן זיי צעטיילט צווישן די איבעריקע פּויערים און די רעשט גע-לאָזן פאַר דער אייגענער מחנה. פיעטקא יאַקאַר האָט אפילו איינגעאַרדנט פּאַלקס-פאַרוויילונגען אין די דערפער, אַלע יונגע פּויערטעס האָבן געמוזט טאַנצן מיט זיין חברה, ער אַליין האָט צובאַגלייט אויף אַן אַקאַרדעאָן. ווען פיעטקא אַליין האָט געוואָלט טאַנצן, האָבן זיך געריסן צו אים די שענסטע און בכבודיקסטע דיעוור קעס (מידן).

פיעטקא איז אַמאָל באַפאַלן די „טשעקאַ“ אין זייער ראַיאָן, אויסגעטאָן דעם נאַטשאַלניק אַ נאַקעטן און אים געהייסן אַזוי אַרמלוּיפן איבערן דאָרף. איוואַן קומט אַריין אין אַזאַ התפּעלות בעת ער דערציילט וועגן דעם אַטאַמאַן, אַז ער דערעדט זיך צום סוף:

— ווען פיעטקא וואָלט זיך אַביסל געקענט אויף די ביכלעך, אויף פּאַליטיק, וואָלט ער מיט זיין דרייסיקייט און העלדישקייט געקאַנט איינגעמען און הערשן איבער גאַנץ רוסלאַנד!

אויף אַ קרייץ-פאַרהער ביי גרויסע לייט

דער היינטיקער פאַרהער קומט פאַר אין אַן אַנדער צימער, ביים געהילף-נאַטשאַלניק אַליין. עס זיינען אָנוועזנד צוועלף אויספאַרשער, דריי זיינען אַראָפּגע-קומען ספּעציעל פון דער אוזבעקישער הויפט-שטאָט, טאַשקענט, מיט אַ פּולקאווינס פון דער דאָרטיקער נקב אין דער שפּיץ.

יעדער פון זיי וויל באַווייזן זיין געניטקייט און געשיקטקייט אין אויספאַרשן, וויל מיך צעטומלען, ווענדעט אָן הינטערגענגלעך, כיטרע שטיקלעך, כדי מיך צו כאַפן ביי אַ לינג. יעדער פון זיי דראָט מיט שלאָגן, אָבער קיינער טוט עס נישט. היינט איז נישט נאָגטיעוו מיין הויפט-באַלעבאַס, ער שפּילט אַ קליינע ראַלע, שטייט אין אַ זייט. ער איז צופרידן דערמיט וואָס צו זיינס אַ „קליענט“ זיינען אַראָפּגעקור-מען אַזעלכע גדולים פון טאַשקענט. ער וואַרפט נאָר אַריין פון מאָל-צור-מאָל אַ וואָרט, אַ פּראַגע. ער דערציילט זיי:

— אָט דער סוואָלאָטש האָט מיר געזאָגט, אַז אין פּוילן האָט פאַרפליכטעט אַ יקרות-טאַבעלע. אויב עס איז געשטיגן דער פּרייז פון פּראָדוקטן, האָבן די פאַבריק קאַנטן געמוזט העכערן יעדן חודש דעם לויזן פון זייערע אַרבעטער, לויט די סטאַטיסטישע אָנווייזונגען פון דער יקרות-טאַבעלע. דערצו, זאָגט ער, האָט זיי גע-צוונגען די רעגירונג. ער האָט זיך דערין אַליין מודה געווען אַז ער האָט דאָס דער-ציילט הי פאַר סאָוועטישע בירגער. דאָס האָט ער שוין ביי מיר אונטערגעשריבן. חוץ דעם האָט ער מיר אויך געזאָגט, אַז אין פּוילן זיינען לענאַל דערשיגען לענינס

ווערק, וואנדא וואשילעווסקאס ווערק און אז מען האָט אפילו דערלויבט צו דע-
מאָנסטרירן סאָוועטישע פילמען.

ער ווענדעט זיך צו מיר:

— זאָג, סוואַלאַטיש, דו האָסט אזוי געזאָגט?

אן עלטערער אויספאָרשער האָט נאָגטיעוון אַ צי געטאָן ביים אַרבל און אים
בייז אָנגעקוקט. נאָגטיעוו איז בלייך געוואָרן און גיך צו מיר געזאָגט:

— ענטפער נישט, מען דאַרף נישט!

מיר האָט זיך געוואַלט צעלאַכן. נאָגטיעוו אליין קאָן באַלד ווערן פון אַ באַד-
שולדיקער — אַ באַשולדיקטער! ער טרייבט דאָך אָפענע, קאָנטרירעוואָלוציאָנערע
פּראָפּאָגאַנדע. דער עלטערער אויספאָרשער האָט, מסתמא, געוואוסט, אז דאָס איז
אמת וועגן פּוילן. דאָ זיינען דאָך פאַראַן הויכגעשטעלטע לייט פון טאַשקענט און
די היגע נקוד קאָן פאַר אַזעלכעס אָפּרייסן אַן עוולעה.

דער פּולקאָוויניק שטעלט מיר נאָר איין פּראָגע:

— ווען האָט איר זיך געזען דאָס לעצטע מאָל מיט ראָזענבערגן?

איך מוז טראַכטן, ווייל ראָזענבערגס האָב איך געהאַט עטלעכע באַקאַנטע.

וועלכן מיינען זיי? דער פּולקאָוויניק דרענגט, אז איך זאָל גיך ענטפערן.

— אויב איר מיינט שלמה ראָזנבערג, איז ער נאָך פאַר דער מלחמה אוועק

קיין אַמעריקע.

— טרייבט נישט פון אונז קיין חוץ מיט אַ שלוימע, מיר מיינען אַלפּרעד

ראָזנבערגן.

— וועמען?!

— איך דאַרף אייך איבערחזרן? אַלפּרעד ראָזנבערגן! דער דייטשער מיני-
סטער, היטלערס משרת!

איך פאַרקרום זיך אין אַ שמיכל. איך בין אזוי פאַרחוישט געוואָרן פון דער

פּראָגע, אז איך האָב נאָר געהערט פון זיי שטיקלעך רייד:

— איר נישט קיין ייד, דייטשער שפּיאָן, קאָטסקי, שיידעמאַן, היטלער!

זיי האָבן מיך געהאַלטן נישט מער ווי אַ צוויי שעה. דער פּולקאָוויניק האָט זיך

שוין געלאַנגווייליקט, נאָגטיעוו האָט גענומען אומעטיקער ווערן. זיי האָבן זיך

איינציקווייז אַרויסגעשאַרט פון קאַבינעט און אוועק, אוודאי צום בופעט.

נאָגטיעוו האָט מיך נאָכדעם אַריינגעפירט צו זיך. ער האָט מיר געוויזן אַ

רשימה פון עטלעכעאונזעכציק מענטשן. וועגן די אַלע זאָל איך אים דערציילן, וועגן

מיינע באַציונגען מיט זיי. צום מיינסט אינטערעסירן אים: ד"ר יעקב צינעמאַן,

מחבר פון „געשיכטע פון ציוניזם“, וואָס האָט ביי מיר גענעכטיקט עטלעכע טעג

פאַרן אַנטלויפן פון דזשאַמבול; ד"ר כאַמעט, ציוניסטישער טוער פון טאַראַווא,

וואָס איז געווען אויפן ציוניסטישן קאָנגרעס אין זשענעווע אין יאָר 1939; דער

קראַקעווער מאַלער רימפּעל, וואָס איז אין פּוילן געווען אַ בונדיסט; דער ציוניסטישער

טוער פון וו. רויזנשמיד; אַרטוסקיאַייכענבוים, דער בונדיסט־טראַצקיסט, וועמען עס

איז געלונגען אין יאָר 1942 זיך אַרויסצוכאַפן מיט דער פּוילישער אַרמיי קיין פּער-

סיע; דער אַרטיסט דוד לעדערמאַן; דער שרייבער ש. ב. וועלכער האָט אין אָנווע-

זנהייט פון עטלעכע מיינע באַקאַנטע, חוץ געמאַכט פון דער רויטער אַרמיי,

אָפּגעלאַכט פון איר פּירונג און אומאַרדנונג. ער פּרעגט מיך אויך אויף אַ געוויסן

דראווין (רב) שטשעקאטש, דאָס איז, זאָגט ער, אַ מענטש פון אַ גאַנץ אַנדערער קאַטעגאָריע.

גאַנטיעווי איז איצט שלעכט געשטימט און אפילו פויל מיך צו שלאָגן. ער באַ-
דויערט וואָס עס איז אַוועקגעשטאַרבן משה ביעדערקא, אַמער וואָלט ער איצט
געזעסן דאָ און געלייזט קלעפּ!

וועגן יעדן איינעם, הויך דעם רב שטשעקאטש וועלכן איך קען לגמרי נישט,
גיב איך די בעסטע כאַראַקטעריסטיקעס, קיינער פון זיי האָט מיר קיינמאָל נישט
גערעדט קיין שלעכטס קעגן דער סאָוועטישער אָרדנונג.
ער קריצט מיט די ציין, ציט אַרויס אַ רעוואָלוציע פון טאש און שטרעקט
אים אויס:

— איך וועל דיך דערשיסן אויפן אָרט ווי אַ פאַרשיוון הונט און קאָנטר-
רעוואָלוציאָנער! און דו אַליין ביסט דען נישט קיין ציוניסט און אַ פּאַלעסטינאַ?
— יאָ, איך האָב געהאַלטן, אַז די יידן פון פוילן דאַרפן אַוועקפאַרן אין אַנד-
דערע לענדער, אויך קיין פּאַלעסטינע. אין פוילן זיינען די יידן אַפט פּאַגראַמירט
געוואָרן.

— און די סאָוועטישע יידן דאַרפן נישט פאַרן קיין פּאַלעסטינע?

— די סאָוועטישע יידן נישט, זיי זיינען גלייכבאַרעכטיקט מיט אַלע בירגער.

— דו האָסט געהאַט געזאָגט פאַר דינע חברים, אַז די סאָוועטישע יידן

זאָלטן באַדאַרפט די ערשטע פאַרן קיין פּאַלעסטינע.

— איך האָב אַזוי נישט געזאָגט.

— וויפּל קוילן ווילסטו זאָל איך אין דיר אַריינשיסן? ! פאַר יעדן ליגן

— אַ קויל!

— איר וועט נישט שיסן, ווייל איר ווייסט, אַז דערמיט וועט איר מיר נאָר

טוען אַ טובה.

ער האָט מיר געוואָרפן דעם אַש-בעכער און צובאַגלייט מיט אַ קללה אין דער

זונהשער מאַמען אַריין.

באַגעגעניש מיט אַ רוסישן ייד, וואָס האָט געוואָלט אַנטלויפן

קיין ארץ ישראל

אַכמאַטאַף כאַפט זיך אַרויף אויף די קראַטן און רעדט זיך דורך מיט דער
שכּנותדיקער קאַמער. ער זאָגט מיר, אַז זיין פּריינט, אַן אוזבעק, גיט אים איבער,
אַז אין זיין קאַמער זיצט אַ געוויסער רויזנשמיד פון וו., איינער פון מיין
קאַמפּאַניע. מען האָט אים געכטן אַרעסטירט. רויזנשמיד שיקט מיר איבער דורך
אים אַ גרוס.

באַלד קלאַפט מען אין וואַנט אויך פון דער זעלבער שכּנותדיקער קאַמער, דאָס

איז טאַקע, מסתמא, רויזנשמיד! ער איז שוין אויך אַרעסטירט!

אַכמאַטאַף שעלט די נאַטשאַלסטווע. די טורמע-וועכטער, זאָגט ער, קענען אים

פּערזענלעך, אַז זיי וועלן אים כאַפּן ביי אַ שמועס מיט אַ צווייטער קאַמער, וועלן

זיי אים קיין שלעכטס נישט טאָן. זיין ווייב אויף דער פריי וועט זיי שוין דערפאר פאַרנוטיקן.

מען האָט אַריינגעבראַכט אַ נייעם אַרעסטאַנט. אַ יונגער, בלאַנדער מאַן פון עטלעכע אונצוואנציק יאָר, אין לייוונטענע, צערויסענע שטיוול, אין אַ פאַרשטויב-טער, לייכטער גימנאַסטיאָרקע, אַ פאַרשטויבט פנים, פאַרטרוקנטע ליפן. אין האַנט האָט ער אַ קליין זעקעלע מיט זאַכן. אַ מידער זעצט ער זיך גלייך אויף דער ערד.

— אייער פאַמיליע-נאָמען?

— איסאַק מאַיסעוויטש בראַנשטיין.

עס ווערט מיר וואַרעם. נאָך אַ ייד אין קאַמער. אים איז שווער צו רעדן. איך דערלאָנג אים אַביסל וואַסער פון מיין שיסעלע און אַ שטיקל ברויט.

אַכמאַטאַף ווערט אומרויך און זאָגט צו יענעם:

— דוכט זיך אז איך קען דיך, ביסט געזעסן אין דער היגער צענטראַלער

טורמע, יאָ?

בראַנשטיין שאַקלט מיטן קאַפּ אויף יאָ. ער איז דאָרט געזעסן נאָר עט-

לעכע וואָכן.

איך פּרעג אים די סטאַטיאַ (פאַראַגראַף), אין וואָס ער ווערט באַשולדיקט. ער נעמט גלייך זידלען (אין רוסיש):

— אָט די פאַרשאַלטענע פּוילישע יידן, די ספּעקולאַנטן און מערזאוועס, זיי

זיינען שולדיק אין מיין אומגליק! זייערס אַ גרופּע פון פּופּצן מענטשן האָט מיך

אַנגערעדט מיט זיי צו אַנטלויפן קיין פּאַלעסטינע! און איך, אידיאָט, האָב זיך

געלאָזט פון זיי צורעדן און אוועק מיט זיי קיין אַשכאַבאַד, כדי פון דאָרט זיך

דורכצושמוגלען דורך דער פּערסישער גרענעץ.

ער איז שטאַרק פאַרמאַטערט און עס קומט אים אָן שווער דאָס רעדן.

— נו, האָט מען אייך דאָרט געכאַפט?

— אונזערע, די גרענעץ-שמוגלער, טורקמענער און בוכאַרער יידן, האָבן אונז

פאַרקויפט, פאַראַטן. מען האָט מיך אוועקגעפירט אין סאַמאַרקאַנדער טורמע. איך

האָב דאָרט געאַרבעט אַלס עלעקטראַטעכניקער. איך האָב געהאַט אַ פּאַלשן, פּוילישן

דאָקומענט, האָט מען מיך פאַרמשפּט נאָר אויף דריי יאָר. מען האָט מיך אוועקגע-

שיקט אין אַ לאַגער קיין סיביר. איך בין אַן עלעקטראַ-אינזשינער. אין לאַגער

דאָרטן האָבן זיי באַדאַרפט אַזעלכע, האָבן זיי מיך גלייך אַרויסגעשיקט פון דער לאַג-

גער-זאָנע צו פאַריכטן די עלעקטרי ביי נאַטשאַלסטווע. און שוין אויפן דריטן

טאָג בין איך אוועק צום „גרינעם פּראָקוראַר" (אין וואַלד אַריין) און געמאַכט

פּליטה. ניינצן טעג האָב איך זיך געשלעפּט דורך טייגעס, וועלדער, טייכן, אַזיערעס.

בינאַכט בין איך גענאַנגען און בייטאָג גערוט. איך האָב זיך דענערט אין וואַלד

מיט אַלערליי געוויקסן און קאָרעס. בעתן גיין ביינאַכט האָב איך זיך אַריענטירט

לויט די שטערן. איך האָב אָפּגעבראַכן גרויסע צווייגן, זיי צונויפגעפלאַכטן און

אַריבערגעשווומען אויף זיי איבער טייכן און אַזיערעס. נאָך ניינצן טעג האָב איך זיך

דערשלאָגן צו אַ באַן, פאַרקויפט דאָס העמד, די פּופּיקע, געקויפט אַ בילעט און

דערפאָרן ביז בוכאַראַ. איך האָב זיך ווידער פאַרשאַפּן אַ פּוילישן דאָקומענט און

געשטעלט זיך אַרבעטן. וועגן מיין אַנטלויפן פונם לאַגער האָט נאָר געוויסט איין

מענטש, מיינס אַ חבר. האָט ער מיך פאַרקויפט, אין זיין זונהשער מאַמען אַריין!

מיך פאַראַטן! מען האָט מיך אַרעסטירט און דאָ אַהערגעברענגט. פּאַלעסטינע האָב

איך נייטיק באדארפט! דאָס אַלץ צוליב די פּוילישע יידן, די ספּעקולאַנטן און סוואַלאַטשעס, אין זייער מאַמען אַרײַן!

איך קאָן זיך נישט באַהערשן און זאָג אים:

— הערט נאָר, איר העלד איינער, איר זענט אַ קינד? פּוילישע יידן האָבן אייך אָנגערעדט? מיט וואָס זײַנען זיי שפּעקולאַנטן און סוואַלאַטשעס? איר אַליין האָט דאָך געוואָלט אַנטלויפן קיין פּאַלעסטינע, טאָ וואָס וואָרפט איר אויף אַנדערע די שולד? זיי זײַנען אויסן געווען אייער שלעכטס? זיי האָבן אייך נייטיק באַ-דארפט האָבן אין וועג? זיי האָבן דאָך אייך נישט פּאַראַטן, זיי זײַנען דאָך אַליין אויך דורכגעפאַלן און זיצן איצט אין לאַגער! נישט שײַן אזוי, בירגער בראַנשטיין!

ער גיט צו מיר אַ זאָג אויף יידיש:

— מיט אייך וועל איך באַזונדער רעדן.

אַכמאַטאַף כעסט זיך:

— פאַרוואָס רעדט איר אויף אַ שפּראַך, וואָס איך פאַרשטיי נישט? פּע, מיר אום, מען דאַרף רעדן רוסיש, אַלע זאָלן פאַרשטיין.

ווען איך געטפער עפעס אָפּ אַכמאַטאַפן, גיט ער צו מיר אַ ווונק מיטן אויג, ווייזט אויף דער צונג און אויף בראַנשטיינען. דאָס הייסט, אַז בראַנשטיין איז אַ פּראַוואַקאַטאָר.

איך הויב דאָך אָן רעדן יידיש מיט בראַנשטיינען און ער גיט מיר שטיף אַ זאָג:

— היט זיך פאַר דעם שוואַרצן (געמיינט דעם אוזבעק אַכמאַטאַף), ער איז

אַ מסור!

איך בין שוין אינגאַנצן צעחושט. אַכמאַטאַף טומלט זיך ווייטער פאַרוואָס מיר רעדן צווישן זיך יידיש. אין זײַנע אויגן בליצט אויף אַזאַ ווילדער כעס, אַז עס איז שווער אין אים צו דערקענען דעם, וואָס זאָגט שעהן נאָכאַנאַנד תּפּילות.

איך זאָג בראַנשטיינען:

— הערט, איך ווייס נישט ווער איר זענט, איר ווייסט נישט ווער איך בין.

וואָס האָבן מיר מורא צו האָבן פאַר מוסרים? וועגן פּאָליטיק רעד איך בכלל נישט מיט קיינעם און אויב יאָ, האָב איך אויך גאַרנישט וואָס צו פאַרבאָרגן. איר זענט דאָך אַ יונגער, רוסישער ייד, מיר האָבן וועגן וואָס צו רעדן צווישן זיך אויך מחוץ פּאָליטיק.

און עס איז אַוועק אַ שמועס אויף עטלעכע שעה.

ער אַנטשולדיקט זיך דערפאַר, וואָס ער האָט באַשולדיקט די פּוילישע יידן, דאָס האָט ער געמאָן בכיוון, ווייל דער „שוואַרצער“ איז אַ מסור.

בראַנשטיין איז אַ באַוווסטזיניקער, נאַציאָנאַלער ייד. ער איז פון אַ טראַדיר-ציאָנעליידישער שטוב אין אַ שטעטל אין ווייסרוסלאַנד. וועגן אַרץ-ישׂראל ווייסט ער שוין פון זײַנע קינדעריאָרן אָן, כאַטש גענוג פאַרנעפּלט. ווען ער האָט זיך געטראָפּן מיט די פּוילישע יונגעלייט, מיט דער גרופּע פון פּופּצן מאַן, רעוויזיאָניסטן, אַלץ דיר פּלאַמירטע אינטעליגענטן, האָבן זיי אים ערשט אַלזייטיק אינפאַרמירט וועגן אַרץ ישׂראל. ער האָט באַשלאָסן מיט זיי צו אַנטלויפן. ער האָט פאַרלאָזט דעם פּאַסטן, גענומען זײַן יונגע פּרוי, מיט וועלכער ער האָט ערשט נישט לאַנג חתונה געהאַט און זיך אָנגעשלאָסן אין דער גרופּע. ער האָט נישט געקוקט דערויף וואָס ער איז ערשט געווען פינף טעג נאָכן פאַרלאָזן דאָס שפּיטאַל, ער איז קראַנק געווען אויף טיפּוס. די פּרוי זײַנע זיצט אויך אין טורמע.

עס איז אים שווער צו רעדן, ער כאפט איבער דעם אָטעם:

— וואָס זיינען פאַר אים איצט רעוויזיאָניסטן? די רוסישע יידן וואָלטן באַ-
וויזן ווי אזוי מען דאַרף דעראַבערן ארץ-ישראל! מיט פּיער און מיט שווערד!
אַלע מאָל, ווען ער רירט אָן אַ פּאָליטישע נאָטע, רייס איך אים איבער:
— מיר האָבן דאָך אָפּגעמאַכט נישט צו באַרירן קיין פּאָליטישע טעמעס!
ער רייסט מיר אומגעדולדיק איבער:

— הערט שוין אויף מיט דעם פחד! מיר זיינען צוויי יידן, וועלכע וועלן אוודאי
שוין פאַרפּוילט ווערן אין די היגע טורמעס. איך וואָלט מען נאָך אפשר אמאָל
באַפּרייט, אויב אָבער זיי ווייסן, אַז איר זענט אַ שרייבער, איז פאַרפאַלן, זיי האָבן
מורא פאַר שרייבער מער ווי פאַר פּיער. זיי ווייסן, אַז וועט איר אַרויס אויף דער
וועלט, וועט איר נעמען אָנדערציילן, באַשרייבן.

— איך וועל נישט אָנדערציילן, באַשרייבן, וואָס איז דאָ צו באַשרייבן? מילאַ,
שווערע באַדינגונגען, אַ שטרענגער רעזשים, דאָס מוז דערווייל אזוי זיין, אַנדערש
וואָלט מען נישט געקאָנט דערהאַלטן די מאַכט, פירן מלחמות. מיט דער צייט וועט
אַלץ ווערן בעסער. דער פירער איז אַ געניאַלער און שטאַרקער מענטש, אין אים
איז אַלץ געווענדעט. ווען מען וועט קאָנען און דאַרפן, וועט ער אַלץ ריכטיק אייני-
שטעלן.

בראַנשטיין שאַקלט מיטן קאָפּ:

— יאָ, מיר דאַרפן טאַקע נישט רעדן איבער פּאָליטיק. הערט, צי מיינט איר,
אַז איך פיל נישט אייער וואַרעם יידיש האַרץ? איר האָט מיר פּריער דערציילט
אַביסל וועגן דער יידישער ליטעראַטור אין דער וועלט, וועגן ארץ-ישראל, איך האָב
דערביי אויפגעלעבט. איך וואָלט יאָרן געזעסן און געהערט. אפשר וועט איך נאָך
פאַרט באַשערט זיין דאָרט אַמאָל אַהינצוקומען? ! נאָר גלייבט מיר, אַז איך בין
נישט קיין ערגערער ייד פון איך, מיין האַרץ קלאַפט פונקט אזוי יידיש ווי אייערס.
דאָס וואָס איך רעד אַנדערש פאַר זיי און אַנדערש פאַר איך? מיר האָבן זיך שוין
דערצו צוגעוויינט, אַן אַנדער מויל און אַן אַנדער האַרץ.

איך זיך אים צו כאַפּן ביי אַן אומפּינקטלעכקייט אין זיין דערציילן, איך וויל
דערגיין צי ער מיינט אַלץ אמת און אויפריכטיק. אין אָנהויב האָט ער מיר געזאָגט,
אַז ער האָט נאָר אַן אַלטע מאַמע, אָבער נישט קיין שוועסטער און נישט קיין ברור
דער. אָבער אין מיטן רעדן איצט, האָט ער זיך אַרויסגעכאַפט מיטן וואָרט „מיין
ברודער“.

איך זאָג אים:

— איר דאַרפט פירן אַ קאָנטראָל איבער אייערע רייד, אזוי טויג נישט. אייני-
מאָל זאָגט איר, אַז איר האָט נישט קיין ברודער, אַ צווייטמאָל כאַפט איר זיך
אַרויס, אַז איר האָט יאָ אַ ברודער. עס טויג נישט אזוי.
— איך האָב געמיינט מיינס אַ קוזין.

ער גיט אָבער באַלד צו:

— אַנטשולדיקט, איר פאַרשטייט דאָך! איך לייקן, אַז איך האָב משפּחה, ווייל
אַנדערש קאָן עס אויסגיין אויך צו זייערע קעפּ. איך האָב ברודער און שוועסטער,
אייניקע פון זיי פאַרנעמען הויכע פּאַסמנס, פאַרשטייט איר דאָך שוין.

בלויז דריי טעג איז ער געזעסן אין קאַמער. מיר האָבן זיך גוט באַפּריינדעט.
אין די ערשטע צוויי טעג האָב איך אים נאָך געהאַט צו געבן פון מיין עסן, וואָס

מען האָט מיר אַרײַנגעשיקט (שוין נישט שמאַיעווויטש, נאָר רויזקע, דער ליטווישער שכנהטעס יונגערע מאַכטער), אָבער היינט האָט מיר נאָנטיעוו געמאָלדן, אַז אזוי ווי קלעפּ העלפּן נישט, איך בין זיך צו נאָרנישט מודה, זאָג אים וועגן קיינעם נאָר נישט, שטעלט ער מיר אָפּ אויף צוואַנציק טעג די רעכט אויף אַרײַנצובאַקומען „פּערעדאַטשעס“.

איך האָב ביים געזעגענען זיך מיט בראַנשטיינען נאָרנישט געהאַט וואָס אים צו געבן. מען שיקט אים צוריק אויף אַ נייעם משפּט אין סיבירער לאַגער פּונוואַנען ער איז אַנטלאָפּן.

אויפּן אַנדערן טאָג האָב איך געהאַט ביי נאָנטיעוו אַ קאָנפּראַנטאַציע מיט רויזנשמידן. ער איז נישט אַרעסטירט, ער איז געקומען פּון דער פּריי. אַכמאַטאָף האָט מיך אָפּגענאַרט.

כ'בין אַראָפּגעקומען צוריק אַ פּאַרחידושטער. אויפּן אָרט פּון בראַנשטיינען האָט מען אַרײַנגעפירט אין קאַמער אַן אַוזבעק. ווען מען האָט אַכמאַטאָפּן גערופּן צום אויס־פּאַרשער, האָט דער נייער אַוזבעק דערציילט, אַז אַכמאַטאָף זיצט נישט פּאַר פּאַליטיק, נאָר פּאַר נעמען כאַבאַר, פּערציק טויזנט רובּל. אַכמאַטאָף איז אַ פּראָקוראַר. ער איז פּאַרמשפּט אויף צען יאָר. ער זיצט שוין דאָס פּערטע יאָר און איז אַ קאַמער־פּראָוואָקאַטאָר! מען שיקט אים ספּעציעל אַלעמאַל אין אַן אַנדערער קאַמער, כדי ער זאָל פּראָוואָקאַצירן און אויסגעבן וואָס עס רעדן צווישן זיך די אַרעסטאַנטן. מען האָט אים אַצינד אַרויפּגערופּן נישט אויף קיין אויספּאַרשונג, ווייל ער איז דאָך שוין אַ געמשפּטער, נאָר כדי ער זאָל איבערגעבן וואָס מען האָט דאָ גערעדט אין קאַמער.

דער אַוזבעק זיצט שוין אויך לאַנג. ער איז פּאַרמשפּט אויף פּופּצן יאָר, ער איז אַליין געווען אַ מיטאַרבעטער אין נקווה. ער קען גוט אַכמאַטאָפּן. פּאַר דעם מסרן באַקומט ער דאָס רעכט אויף אַ זעאונג מיט זיין פּרוי און קינדער איינמאַל אין חודש.

איוואַן גוסיעוו רופּט זיך אָן:

— איך האָב אָבער דערקענט, אַז ער מאַלעט זיך צום טייווול! זאָל אים זיין אַללאַך און מוכאַמער דערשטיקן! אויב נישט, וועל איך אים אַליין דערשטיקן — אין זיין זונהשער מאַמען אַרײַן!

דער פּראָוואָקאַטאָר בערעלע שמאַיעווויטש

זעצט פּאַר זיין מלאכה

מיט רויזנשמידן האָב איך שוין געהאַט צוויי קאָנפּראַנטאַציעס. איך בין אַמאָל געווען איינגעלאָרן חנוכה־צייט אויף לאַטקעס, צו רויזנ־שמידן אין שטוב, צוזאַמען מיט מיין חבר שמאַיעווויטש. מיר האָבן דעמאָלט געפירט אונזערע געוויינלעכע שמועסן. רויזנשמיד איז אַ טאָג פּאַר דער דייטש־סאָוועטי־שער מלחמה, דעם 21-טן יוני 1941, אַרעסטירט געוואָרן אין וו. צוזאַמען מיט זיין פּרוי און זון. אים האָט מען איינגעזעצט אין טורמע און זיין פּרוי מיטן יונגל האָט מען פּאַרשיקט קיין קאַזאַכסטאַן. זייערס אַ פּיר־יעריק קינד איז גראָד נישט געווען אינדערהיים, עס איז געווען ביי דער פּרויס שוועסטער, האָט די מאַמע גע־

וואָלט אוועק צו דער שוועסטער, מיטנעמען מיט זיך דאָס קינד, די נקוויד האָט דאָס אָבער נישט דערלויבט. זיי האָבן געמוזט לאָזן דאָס קינד אין וו. אַלס געוועזענער סוחר, גביר, געזעלשאַפטלעכער עסקן, האָט רויזנשמיד באַ- קומען אַכט יאָר. פון טורמע האָט מען אים איבערגעשיקט אין לאַגער. אַלס וו. האָט מען אים נישט באַפרייט בעת דער אַמנעסטיע פון פּוילישע בירגער, אין אוי- גוסט 1941, וואָס שיקאַרסקי האָט דעמאָלט אויסגעפּוּעלט. די ראַטנמאַכט האָט כּסדר אָפּגעשלעפּט מיט דער באַפרייאונג פון די וו. און עס איז ערשט צושטאַנדגע- קומען אין חודש מערץ 1942.

רויזנשמיד דערציילט וואָס ער האָט איבערגעלעבט אין דער מינוט, ווען מען האָט זיי, די וו. געפירט אין לאַגער צו דער באַפרייאונג און אַרום זיינען געשטאַנען הונדערטער יידן פון רומעניע, ליטע, לעטלאַנד. יענע זיינען נישט אַמ- נעסטירט געוואָרן. עס האָט זיך געפונען צווישן יענע אַ גרויסע צאָל געזעלשאַפט- לעכע טוער, ציוניסטן, סאַציאַליסטן. זיי זיינען געשטאַנען מיט אַראָפּגעלאָזטע קעפּ און צוגעברומט רויזנשמידן:

— געדענקט אין אונז, זייט מרעיש עולם, מיר וועלן דאָ אומקומען, ראַטעוועט!
רויזנשמיד האָט אויך דערציילט פאַר אונז וועגן אַ באַזוך אין זייער לאַגער פונם הויפּט־פּראָקוראָר און היינטיקן וויצע־אויסערן־מיניסטער — ווישינסקי. רויזנ- שמיד האָט זיך פאַרקלאָנגט פאַר ווישינסקי. יענער האָט אים שווייגנדיק אויסגעהערט און אים נאָר געפרעגט:

— פּינוואַנען קענט איר אַזאַ גוטן רוסיש רעדן, האָ?

האָט ער אים געענטפּערט, אַז ער האָט אַמאָל שטודירט אין פּעטערבורגער אוניווערזיטעט.

רויזנשמיד האָט אונז אויך דערציילט וועגן זיין שוועסטער, וועלכע וויינט שוויז זינט דער ערשטער וועלט־מלחמה אין רוסלאַנד. זי איז אַ פאַרטייערין. זי וויל זיך מיט אים נישט זעען, כאָטש זי וויינט נישט ווייט פונדאָנען, אין בוכאַראַ. די שוועסטער זיינע איז בעת דער ערשטער וועלט־מלחמה אַנטלאָפּן קיין רוס- לאַנד און אין וו. געלאָזן איר אַ טעכטערל. אין יאָר 1925 האָט זי דורכגע- שוואַרצט די רוסיש־פּוילישע גרענעץ, אָנגעקומען קיין וו., גענומען איר טעכ- טערל און זיך צוריק אַריבערגעשמונגלט קיין רוסלאַנד. ווען דאָס טעכטערל איז דאָס ערשטע מאָל געקומען אין שול אַרײַן, האָט זי זיך ביים פאַרשטעלן פאַר דער לייטערין באַגריסט מיט אַ קניקס, רעוועראַנס, אַ בויג געטאָן די קני.

די לייטערין האָט זי איבערגעפרעגט פּינוואַנען עס נעמען זיך צו איר אַזעלכע בורזשואַזע מאַניערן. אַ וואָרט צו אַ וואָרט און מען איז געוואָר געוואָרן דעם גאַנצן ענין. מען האָט די מוטער איינגעזעצט אין טורמע. נאָכן באַפרייען האָט מען זי רעהאַביליטירט און צוריק אַרײַנגענומען אין דער פאַרטיי. זי איז איצט אויף הויכע אַמטן. זי איז לעקטאָר פון פרעמדע שפּראַכן אין פּעד־אינסטיטוט און לעצטנס אַ צענזאָרין אויף דער פּאַסט. דאָס טעכטערל אירס איז שוין איצט אַ חתונה־געהאַטע פאַר אַ רוסישן גענעראַל. אין יאָר 1937 איז דער גענעראַל געזעסן אַ צייט אין טורמע, צוליב זיין אַמאָליקער באַקאַנטשאַפט מיט אַזעלכע, וועלכע האָבן זיך שפּע- טער אַרויסגעוויזן פאַר טראַצקיסטן.

די שוועסטער האָט זיך שטאַרק געוואָלט זעען מיט איר ברודער פון וו. אָבער זי האָט מורא געהאַט, ער איז דאָך פון פּוילן, אַ געזעסענער. זי האָט פּונ-

דעסטוועגן איינמאל ריזיקירט און אראפגעקומען צו אים דא אהער קיין סאמארקאנד.
פאר איר טאכטער און איידעם האָט זיך זיך דערמיט געהיטן.

איך האָב זי געזעען און גערעדט מיט איר עטלעכע שעה. דעם תוכן פון
די געשפרעכן וועל איך נישט איבערגעבן. זי האָט מער גערעדט מיט די אויגן ווי
מיטן מויל, אָפט נאָר באַדויערלעך צוגעשאַקלט מיטן קאָפּ.

רויזנשמיד האָט אונז געהאַט דערציילט ווי אזוי ער האָט אין די לעצטע טעג
פון זיין זיין אין לאַגער זיך שוין קוים געשלעפט אויף די פיס. ווען מען באַפרייט
אים נישט דעמאָלט, וואָלט ער לאַנג שוין, זאָגט ער, נישט אויסגעהאַלטן.

ער איז פון לאַגער געקומען קיין סאמארקאנד. ווען ער איז געשטאַנען אין
אַטשערעד נאָך הילף צום פּוילישן קאָמיטעט, האָט ער פּלוצים דערזעען זיין פּרוי.
זי האָט אים תּהילת נישט דערקענט. ער איז געווען אָפּגעריסן, אויסגעדאַרט, ברור
דיק און קרעציג.

רויזנשמיד איז שפּעטער געווען פאַרוואַלטער אין דער קיך ביים ציגל-זאַוואַד,
דאָרט וווּ איך האָב געאַרבעט פאַראַיאָרן ביים טראָגן ליים און ציגל.

ווען נאָגטיעוו האָט מיך געהאַט אויסגעפּרעגט וועגן רויזנשמידן, וועגן די
שמועסן מיט אים, וויסנדיק שוין, אז עטלעכע מאָל איז אויך געווען אָנוועזנד ביי
די שמועסן בערלע שמועסן, האָב איך, פאַרשטייט זיך, אַ סך זאַכן פאַרטוישט
און איבערגעגעבן עטלעכע נישט-שעדלעכע געשפרעכן. איך האָב אָפּגעלייקנט, אז
ער זאָל זיך האָבן באַקלאַנט אויף דער ראַטנמאַכט, אויף דער מוראדיקער פּוין אין
די לאַגערן, נאָר אז ער, נישט זייענדיק צוגעוויינט צו שווערער אַרבעט, איז שנעל
קראַנק געוואָרן און ווען מען וואָלט אים דעמאָלט נישט באַפרייט פון לאַגער, וואָלט
ער אין גיכן אויסגעאַנגען.

וואָס שייך מיין רעדן קעגן סאָציאַליזם, האָב איך נאָר געזאָגט פאַר רויזנ-
שמידן, אז נישט אלע מענטשן זיינען שוין איבערדערצויגן אין סאָציאַליסטישן
גייסט. איך האָב דערמיט געמיינט די פּוילישע, מיט וועלכע איך האָב צוזאַמען
געטראָגן ליים און ציגל. איך האָב אָפט געאַרבעט אַ הונגעריקער, ווען מיינע אַר-
בעטס-חברים אַרום מיר האָבן געגעסן און מיך אפילו נישט מכבד געווען מיט קיין
מעפעלע טיי.

אז איך פלעג זיך טרעפן מיט רויזנשמידן, פלעגן מיר נאָר שמועסן וועגן די
נצחונות פון דער רויטער אַרמיי און זיך געפרייט מיט זייערע דערפאַלן. רויזנשמיד
אַליין האָט שוין לאַנג פאַרגעסן אין זיין אַמאָליקער גבירישאַפט, ער האָט ליב דאָס
סאָוועטנלאַנד. איך ווייס אפילו, אז ער האָט מיט אַ צייט צוריק אַוועקגעטראָגן אין
דער היגער רעדאַקציע „לענינסקי פּוט“ אַן אַרטיקל צום דרוקן, אין וועלכן ער האָט
גערופן צו פאַרשטאַרקן דעם קאַמף קעגן די דייטשן, געלויבט די סאָוועטישע אַר-
דנונג, קאָמוניסטישע פאַרטיי און דעם פירער. דאָס אַרטיקל האָט מען נישט אָפּגע-
דרוקט, אָבער דער מאַנסקריפט געפינט זיך נאָך אפּשר אין רעדאַקציע.

רויזנשמיד ווייסט נאָכנישט, פאַרשטייט זיך, וועגן דער ראַלע פון בערלע
שמועסן, דעריבער האָט ער אויף דער ערשטער קאַנפּראַנטאַציע בכלל געלייקנט
אז ער האָט מיט מיר ווען עס איז גערעדט. נאָגטיעוו האָט אים דאָן געזאָגט, אז
אזויפיל גרויע האָר וויפיל רויזנשמיד האָט אויפן קאָפּ, אזויפיל פעטש וועט ער פון
אים אַריינכאַפּן. רויזנשמיד האָט זיך אָבער געהאַלטן ביי ס'זייניקע און אין אַלעם
געלייקנט. נאָגטיעוו האָט מיך געהייסן צוריקפירן אין דער קאַמער.

אויף דער צווייטער קאנפראנטאציע האָט שוין רויזנשמיד גערעדט אזויפיל, אַז
איך בין נשתומם געוואָרן. ער האָט שוין געזאָגט, אַז איך האָב גערעדט קעגן דער
ראַטנמאַכט, געזאָגט, אַז נישט די אַרבעטער האָבן דאָ די מאַכט, נאָר אַ קליינע
גרופע דיקטאַטאָרן, אַז דעם אַרבעטער דאָ לעבט זיך ערגער ווי אין אַלע אַנדערע
לענדער, אַז עס איז נישטאָ קיין דעמאָקראַטיע.

אַלץ אַזעלכע זיינע רייד, וואָס פאַר יעדן וואָרט קומט צען יאָר.

נישט קליין האָט געמוזט זיין די צאָל קלעפּ, וואָס רויזנשמיד האָט אַריינגע-
כאַפט פון נאָגטיעוון, אויב ער האָט דורך די פאַר טעג שוין אויסגעלערנט זיך אַזוי
שיין צו „זינגען“.

איך האָב דעמאָלט נאָכנישט געוואוסט, אַז אויך דערין שטעקט שמאַיעוויטשעס
האַנט. בערעלע איז געווען ביי רויזנשמידן אין שטוב און אים צוגערעדט, אַז ער
זאָל זיך אין אַלעם מודה זיין, דערציילן וועגן מיר דעם גאַנצן אמת, וועט די אויס-
פאַרשונג שנעל פאַרענדיקט ווערן און עס וועט קומען צום געריכט. בערעלע האָט
„פאַרטרויט“ רויזנשמידן אַ סוד, אַז ער האַנדלט שוין אונטער מיטן הויפטריכטער
און פּראָקוראַר, שוין געגעבן זיי צו גאָלדענע זייגערלעך און זיי האָבן אים צוגע-
זאָגט מיך צו באַפרייען.

איצט האָב איך באַקומען קלעפּ פאַר אַפליקאָנען רויזנשמידס דערקלערונגען.
נאָגטיעוון האָט מיך היינט באַזונדערס געשלאָגן און ווידער געהויסן מיך שפרונגען
און פאַרן אויף די קני.

טיילווייז איז נאָגטיעוון אויך היינט גערעכט מיט זיין כעס. איך האָב געהאַט
געזאָגט פאַר אַכמאַטאַפּן, נישט וויסנדיק נאָך דעמאָלט אַז ער איז אַ פּראָוואָקאַטאָר,
אַז נאָגטיעוון איז אַ גראַבער יונג, אַריענטירט זיך ווייניק אין פּאָליטישע ענינים,
פאַרשטייט אַפּטמאָל נישט דעם באַדייט פון פּשוטע, אינטערנאַציאָנאַלע ווערטער,
וואָס ווערן באַנוצט אין דער רוסישער שפּראַך, אַז ער וואָלט גיכער געדאַרפט אויס-
פאַרשן גנבים, אָדער אַליין גאָר זיין זייערס אַ חברה־מאַן, איידער זיין אַ סליעדאָוואַ-
טעל פאַר פּאָליטישע אַרעסטאַנטן.

היינט אינדערפרי האָט מען געהאַט אַרויסגערופן אַכמאַטאַפּן פון קאַמער,
דאָס איז ער אַוודאי געווען ביי נאָגטיעוון אויף אַ וויזיט און אים דאָס אַלץ דער-
ציילט. אַכמאַטאַפּ, זעט אויס, דערציילט נאָגטיעוון נישט אַלץ מיטאַמאָל, דאָס וואָס
ער האָט געהאַט צו דערציילן וועגן מיר, האָט ער צעלייגט אין עטלעכע ראַטעס,
אויף עטלעכע וואָכן. אַזוי, אַז דאָס היינטיקע שלאַגן נאָגטיעווס, איז שוין גיכער
אַ פּערזענלעכע נקמה.

א פ י י ג ע ל ע

מען לאָזט מיר נישט צו קיין עסן פונדרויסן און עס קומט אויס אונטערצו-
הונגערן. מען באַקומט פיר הונדערט גראַם ברויט אַ טאָג און צוויי מאָל צו שיסע-
לעך וואַסערדיקע זופּ. פינף פאַרטאָג טאָר מען שוין נישט שלאָפּן, דאָס ברויט און
די ערשטע זופּ ברענגט מען ערשט צווישן צוועלף און צוויי בייטאָג. אָבער ערגער איז
מיטן נישטרובערן. פאַר אַ רויכערער, אַן אַרעסטאַנט, אין אויספאַרשונג־פּעריאָד,

א הונגעריקער — נישט רויכערן, איז ערגער פון קלעפ. עס איז ווי מען וואָלט דיר ארויסגעצויגן דאָס לעצטע ביסל זאָפט פון די עצמות.

יערן טאָג פירט מען אונז צען—פופצן מינוט שפּאַצירן אויפן הויף. מיר אלע פיר דרייען זיך אַרום אין אַ קרוין, די הענט פאַרלייגט פון הינטן און די קעפּ אַראָפּ געלאָזט, מען טאָר נישט קוקן אין דער הויך. דאָרט זיינען די אויספאַרשונגס-צימערן פון דער נקוויד און נאָך העכער — דער הימל, די זון. נישט פאַר אונזערע אויגן זיינען די פענצטער פון דער נקוויד. די אויספאַרשער, נאַטשאַלניקעס, שטייען אַמאָל ביי די פענצטער און מיר טאָרן זיי נישט קענען, נישט זען. מען קאָן אויך דאָרט אַמאָל דערזען אַן אַרעסטאַנט, וואָס ווערט דאָרט פאַרהערט, אָדער נאָר אַ געהיימען מיטאַרבעטער, אַ קאַנפּידענט, וואָס קאָן זיך נאָך אַמאָל אַרויסווייזן פאַר אונזערס אַ באַקאַנטן און היימישן. פאַר אונז איז אויך נישט דער הימל און די זון — פאַר אַרעסטאַנטן שיינט נישט די זון.

דער רוסישער טורמע-וועכטער סלאַבאָדטשיק, וואָס זיצט אויפן הויף אויף אַ בענקעלע און טוט אויף אונז אַכטונג בעתן שפּאַציר, פאַריכט זיך דערווייל איצט זיינע שטיוול. ער האָט אַצינד דערזען אויפן הויף אַ קליין פייגעלע, האָט ער דע-רויף אַרויפגעוואָרפן זיין היטל און געכאַפט דאָס פייגעלע. ער האָט עס אַוועקגע-טראָגן צו זיך אין דיושור-קעמערל און פאַרשלאָסן די טיר.

נאָכן שפּאַציר פירט מען אונז אין קלאָזעט. נאָכדעם נעמען מיר אויפן הויף צו שיעלעך וואַסער פונם קראַן. סלאַבאָדטשיק עפנט איצט זיין דיושור-קעמערל אַרויסצונעמען זיין געפאַנגען פייגעלע. ער טראָגט עס אַרויס אין דער האַנט שוין אַ טויטס. ער זאָגט צו אונז מיט אַ רחמנות-שטימע:

— סוואָלאָטש, זאָא שייין פייגעלע און אַזוי שנעל אַוועקגעפּגרט!

סלאַבאָדטשיק האָט, זעט אויס, נישט געוויסט, אַז אַ פייגעלע האָט נישט די זעלבע מעלות וואָס אַ סאָויעטישער בירגער, אָן פרייהייט קאָן עס אפילו קיין האַלבע שעה נישט אויסלעבן.

פאַרבאַטענע בליקן

די קראַטן זיינע פאַרשטעלט אינדרויסן מיט אַ משופע דעכל, מען זעט נאָר אַ שמאָלן שפּאַלט פון הימל. אַרויסקוקן אויפן הויף קאָן מען נישט. ווען אַכמאַטאַף איז נישט געווען אין קאַמער, האָט גוסיעוו, מיט זיינס אַ צאָן וואָס איז אים אַרויס-געפאַלן פון מויל, אויסגעבויערט אַ קליין לעכעלע אין דעם דעכל. אַז איינער האָט אונטערגעהויבן און אונטערגעהאַלטן, האָט מען געקאַנט זען דורך דעם לעכעלע די אַרעסטאַנטן פון אַנדערע קאַמערן שפּאַצירן אויפן הויף. איך האָב דערזען דולדיגן מיט נאָך אַ יונגן רוק, אַ לייטנאַנט. גוסיעוו קען דעם לייטנאַנט. ער זיצט פאַר באַנ-דיטזום.

דולדיגן פלעג איך אָפטמאָל הערן שרייען און קרעכצן אין דער קאַמער. דאָס פלעגט זיין נאָך יעדן מאָל ווען מען האָט אים געברענגט אַ „פּערעדאַטשע“. דאָן פלעגט אים באַפאַלן זיין קאַמער-חבר, דער לייטנאַנט-באַנדיט און ביי אים צונעמען דאָס עסן. דולדיגן שרייט מיט אלע כחות, דאָס האָט אים אַוודאי דער לייטנאַנט

שוין צעשלאָגן. ווען עס לויפט אָן דער וועכטער, שליסט אויף זייער קאמער, הערט מען ווי דער וועכטער זידלט דולדיגן:

— דו פאשיסט, דייטשער שפיאָן, זאָלסט האַלטן די מאָרדע און נישט מאַכן קיין טומל, וועסט גיין אין קאַרצער!

אין דעם קליינעם טורמעלע איז פאַראַן פערצן קאמערן און פינף איינצל-קעמערלעך. עס זיינען אָנגעשטעלט זעקס וועכטער. שטרענגע און בייזע זיינען נאָר דריי פון זיי, צוויי אוקראינער און איין טאַטער, פון די אַנדערע דריי האָט ליב צו שרייען און קאַמאַנדעווען כאַדזשיעף, אַ יונגער אוזבעק, וועלכער איז ערשט נישט לאַנג צוריקגעקומען פונם פראַנט אַ פאַרווונדעטער. ער איז אָבער נישט קיין שלעכ-טער, ער האָט נאָר ליב זיך צו מאַכן וויכטיק, איז באַרוישט פון זיין „הויכן“ אַמט און האָט זיך ליב צו פאַרוויילן. ער קומט אָפטמאָל אויפן דיזשור אַ שיכורער. ווען ער האָט מיך איינמאָל געפירט אין קלאָזעט, האָט ער זיך פאַר מיר אַנטבלויזט... און געוויזן, אַז ער איז אַ היפשער מאַנספערשויין... ער איז אפילו געווען אזוי פריינטלעך און אויפגעלייגט, אַז ער האָט פאַרגעלייגט זיך צו מעסטן...

איצט זע איך כאַדזשיעפן שטיין אויפן הויף, עס שפאַצירן אין אַ קרייז דולדיג און דער לייטנאַנט. דולדיג בעט ביים דיזשורני עטלעכע שטיקלעך פאַפיר אויף צום רויכערן (וויקלען מאַכאַרקע). כאַדזשיעף הייסט אים לויפן אַרום און אַרום און ביי יעדן מאָל אַרומקרייזן, גיט אים כאַדזשיעף אַ שטיקלעך פאַפיר. ער האָט דערפון הנאה און לאַכט. ער האָט אַ קינדערשע נאַטור און האָט ליב זיך אַביסל פאַרוויילן.

איך האָב אויך עטלעכע מאָל געזען אויפן שפאַציר משה לויפנאַסן. אים איז אָנגעוואַקסן אַ גרויסע באָרד. ער שלעפט קוים די פיס אין זיינע צעריסענע שיד, אָבער זיין אייביק שמייכלעלע איז נאָכנישט פאַרשוונדן פון זיינע ליפן. דאַנקען גאָט, ער האַלט זיך נאָך!

קלעפּ וואָס פאַרשאפן ווייטיק און — פרייד

ביי נאָגטיעוון איז געווען פאַרשריבן, אַז בעת מיין שפילן אין שאַך און שמועסן מיט דולדיגן, האָט דער לעצטער געלויבט די דייטשע קולטור, טעכניק און פאַרויס-געזאָגט אַז די דייטשן וועלן געווינען די מלחמה. איך האָב דערין געלייקנט. דולדיג, זאָג איך אים, האָט דאָן געזאָגט, אַז הגם די דייטשן האָבן אַ גוטע טעכניק און זיינען געווען אַמאָל אַ קולטורעל פאָלק, וועלן זיי די איצטיקע מלחמה דאָך פאַרשפילן.

אין אַ צייט אַרום האָט מען מיך אַריינגערופן אויף אַ פאַרהער צו דולדיגס סליעדאָוואַטעל. מען האָט מיר פאַרגעלייענט מיינע דערקלערונגען, וועלכע איך האָב אָפגעגעבן פאַר נאָגטיעוון וועגן דולדיגן. דער סליעדאָוואַטעל פאַרהאַלט זיך זייער העפלעך און קאַרעקט, שרייט נישט, ווענדעט זיך צו מיר אויף „איר“, נישט אויף „דו“.

די דערקלערונג מיינע איז פאַלש פאַרשריבן. עס זיינען דאָרט דאָ נאָגטיעוון ווערטער, אָבער נישט מיינע, עס איז אָבער פאַראַן מיין אונטערשריפט. איך האָב אויפגעקלערט די סיבה:

— נאָגטעווי שרײַבט מיט נישט קיין דײַטלעכער האַנטשריפט, ער האַלט מיך אָפּ בײַנאַכט לאַנגע שעהן אויף דער אויספאַרשונג און באַגלייט נאָך מיט קלעפּ. שווינדלט מיר פאַר די אויגן און איך זע נישט דײַטלעך וואָס עס איז געשריבן, אָבער איך שרײַב אונטער. נאָגטעווי האָט מיך פאַרזיכערט, אז ער שרײַבט גענוי וואָרט און וואָרט, פּינקטלעך, וואָס איך דיקטיר אים.

— האַלט איר, אַלזא, די דערקלערונגען אײערע וועגן דולדיגן, פאַר נישט־ריכטיקע?

— אומבאַדינגט! איך האָב אזוי נישט געזאָגט. עס איז אַנדערש געשריבן, ווי איך האָב דערקלערט.

ער האָט געקלונגען צו נאָגטעווי. זיי ביידע האָבן מיך אַרײַנגעפירט אין אַ גרויס צימער. דאָרט זײַנען שוין געזעסן עטלעכע אָפּיצירן און דער אָנפירער פון דער אינערלעכער „ספעצישטאַסט“ (ספעציעלע אָפּטיילונג וואָס דאַרף אויפפאַסן אויף דער פּאָליטישער כשרות פון די אײגענע נקוד־מיטאַרבעטער).

מען האָט מיך גענומען אויספרעגן וועגן דולדיגן. איך האָב זיך געהאַלטן בײַ דאָס מײַניקע. דער אָנפירער פון דער „ספעצישטאַסט“, אַ נידעריקער, קרעמפער קאַזאַק־אָפּיציר, מיט אַ בלוט־פאַרלאָפּן פנים, מיט בלוט־פאַרלאָפּענע אויגן, האָט זיך אַוועקגעזעצט בײַ מיר אויפן שטול, מיטן פנים קעגנאײבער מיר און מיר אַרײַנגע־שריגן אין אױער:

— איר געפינט זיך צווישן אַ גרופע סאָוועטישע אָפּיצירן, פאַראַנטוואָרטלעכע אָנפירער פון די זיכערהייטס־אַרגאַנען! מיר וועלן אײך נישט דערלויבן, אז איר זאָלט טרײַבן פון אונז חוץ! מיר וועלן אײך צעמאַלן, מיר וועלן אײך פאַרפּײַניקן, איר וועט פריער צען מאָל משוגע ווערן ביז איר וועט זיך דערוואַרטן אויפן טויט! מיט אונז שפּילט מען זיך נישט! האָט איר אײַנמאַל אונטערגעשריבן, איז פאַר־פאַלן, קאָן מען נישט צוריקציען! רעדט, אויסוורף, מערזאַוועזן! נאָך ווייניק האָט איר אײַגענע פאַרברעכנס קעגן דער ראַטנמאַכט, ווילט איר נאָך שיצן און פאַרדעקן די אַנדערע שונאים אונזערע, אײערע קאָמפּאַניאָנען? ! רעדט און דער־צײלט אַלץ! איר וועט דאָ הײַנט נאָכאַמאַל אַלץ אונטערשריבן וועגן דולדיגן! רעדט, סוואָלאַטש, שונא פון פאַלק, קאָנטר־עוואָלוציאָנער! רעדט קלאַרע דיבורים און שרײַבט אונטער אײער דערקלערונג!

איך האָב מער געוויינט ווי גערעדט:

— וואָס ווילט איר פון מיר? פאַרוואָס פּײַניקט איר מיך? ! איך וועל נישט אונטערשריבן קיין פאַלש־געשריבענע דערקלערונגען!

— קאָמעדיאַנט! הערט אויף צו וויינען און צו רעווען! בײַ אונז גײען נישט אָן אַזעלכע שטיק. דרך ארץ פאַר סאָוועטישע אָפּיצירן! פאַר באַשולדיקן די סאָוועטישע מאַכט־אַרגאַנען אין פעלשונג, וועט איר באַזונדער באַשטראַפּט ווערן מיט צען יאָר!

איך בין געבליבן בײַ דאָס מײַניקע. די דערקלערונג איז אַ פאַלשע און איך וועל זי נישט אונטערשריבן.

נאָגטעווי האָט מיך אַרײַנגעפירט צו זיך אין קאַבינעט אַרײַן.

— פּראָוואָקאַטאָר! דו וועסט מיך מסרן פאַר דער „ספעצישטאַסט“, אז איך האָב געפּעלשט דײַנע דערקלערונגען? ! וועל איך דיר דאָס פאַרשווייגן? !

און ער האָט געשלאָגן הײַנט רעקאָרד. אזוי צעממיתט ווי ער האָט מיך דאָס

מאָל, בין איך נאָך ביז איצט נישט געווען. דער דיוזשורני, וואָס האָט מיך צוריק-געפירט אין קאמער אַרײַן האָט מיך געמוזט אונטערהאַלטן. ער, דער ביוזער טאַטער, אַ פאַרטייער, האָט מיר געשעפּטשעט:

— לײַגט זיך גלייך אַוועק שלאָפן. כאָטש עס איז בייטאָג, וועל איך אייך נישט שטערן, נאָר זאָגט נישט קיינעם, אַז כ'האַב אייך דערלױבט שלאָפן.

אין קאמער האָב איך פון זיך אַראָפּגעוואָרפן דאָס אַנטוועכץ און געלײַגט נאָסע טיכלעך צו די פאַרבלוטקטע ווונדן. ביז איצט האָב איך קיינמאָל נישט דער-צײַלט אין קאמער, אַז אויף דער אויספאַרשונג שלאָגט מען מיך. איצט, ווען זיי האָבן דערזען, ווי איך בין צעקײלט און זיי האָבן מיך געפרעגט ווער עס האָט מיך אַזוי צעקאַטעוועט, האָב איך געענטפערט:

— דער סימפאַטישער, אינטעליגענטער און אידעלער סליעדאָוואַטעל נאָגטיעוו!

איך האָב אָבער נאָך קיינמאָל נישט אַזוי אויפגענומען מיט פרייד די קלעפּ, ווי דאָס לעצטע מאָל, ווייל איך האָב אַרויסגעפילט, אַז דאָס מאָל לײַגט דער גורל פון דעם אַרעסטאַנט דולדיג טאַקי אין מײנע הענט, אַז זיי האָבן נישט קעגן אים קיין שום עדות און באַווײַזן, דעריבער איז זיי אַזוי שטאַרק געלעגן אין האָבן כאָטש איין דערקלערונג קעגן אים. איך האָב מיך געפרייט און עס אפילו געהאַלטן פאַר אַ גליק, איך האָב געפילט, אַז איך האָב געראַטעוועט אַ מענטש!

אין עטלעכע וואָכן אַרום איז מיין פרייד געקרוינט געוואָרן — מען האָט דולדיגן באַפרייט פון טורמע!

אַן אויסלענדישער פּאַס אין מײנע הענט

איך בין צום וויפּלטן מאָל געווען נאָווי און געגלייבט. איך האָב געגלייבט, אַז עס האָט ווער מיטגעטיילט אין אויסלאַנד וועגן מיין אַרעסט. מען וועט אפשר אינטערווענירן ביי דער סאַוועטישער רעגירונג און מיך באַפרייען. הגם איך האָב געוואוסט, אַז קיין שום אינטערווענץ העלפט נישט, פאַרערגערט נאָך דעם מצב פונם אַרעסטאַנט, ער ווערט פאַרשיקט אין ספּעציעלאַנערן, פּונוואַנען מען טאָר נישט קאָר רעספּאַנדירן, באַקומען צוגעשיקט עסן, זיך זעען מיט נאָנטע — און דאָך האָב איך געגלייבט, אַז עס קאָן קומען אַן אינטערווענץ פון אויסלאַנד און עס וועט העלפן.

איז דעריבער, ווען מען האָט מיך איינמאָל בייטאָג אַרויפגעפירט צו נאָגטיעוו, און עס איז דאָרט געזעסן אַ פרוי, וועלכע האָט צו מיר געזאָגט:

„איר וועט אונז איבערלייענען אַן אויסלענדישן פּאַס“ —

בין איך געווען זיכער אין דער מינוט, אַז דאָס איז אַנגעקומען אַ פּאַס פאַר מיר און מען וועט מיך אָפּטראַנספּאָרטירן קיין פּערסיע.

נאָגטיעוו פּרעגט מיך:

— דו קענסט, דאַכט זיך, ענגליש?

— אַביסל.

— טאָ לײַען איבער דעם פּאַס.

די פרוי דערלאנגט מיר דעם פאס, אָבער דאָס פּאַרערשטע בלעטל מיטן נאָמען פּאַרשטעלט זי מיט דער האַנט.

איך נעם לעזן און זאָג זיי:

— עס איז נישט ענגליש, נאָר פּראַנצויזיש.

נאָנטיעוו שמייכלט צופּרידן:

— איר זעט, נאַטשאַלניצע, דער סוואָלאַטש קען פּראַנצויזיש אויך.

איך ליען איבער דאָס פּראַנצויזישע סטעמפעלע. עס איז אַ טראַנזיטרוויע דורך פּערסיען. די וויזע איז גילטיק זעקס חדשים, עס איז אָבער נאָך פּאַרבליבן בלויז דריי טעג גילטיקייט, דער טערמין ענדיקט זיך.

די פרוי, וועלכע איז לייטערין פון „אָוויר“ (אויסלענדישע אָפטיילונג ביי נקוד) זאָגט מיר, אַז זי האָט שוין געגעבן צו לעזן דעם פּאַס אַן אַנדערן פּוילישן, האָט ער איר אויך געזאָגט דאָס זעלבע, אַז ער איז נאָך גילטיק בלויז דריי טעג, זי האָט אָבער געוואָלט זיין דערין אַבסאָלוט זיכער. אויב אַזוי, איז מען מחויב יענעם גלייך היינט אַוועקצושיקן קיין אַשכּאַבאַד, כדי ער זאָל באַווייזן איבערצוגיין די גרענעץ, אידער דער וויזע־טערמין ענדיקט זיך.

נאָנטיעוו מישט איבער נאָך אַ בלעטל און הייסט מיך דאָרט איבערלייענען. איך זאָג אים, אַז איך קען דאָס נישט לעזן, ווייל עס איז געשריבן אין אַראַביש. ער איז ווידער צופּרידן:

— אָבער דו דערקענסט גלייך אַז עס איז אַראַביש! וואָס, סוואָלאַטש־מאָלאַדיעץ!

איך וויל שוין אָבער זעען דעם נאָמען פון דעם פּאַס. איך זאָג דער פרוי, אַז מען דאַרף אויך ליענען די רעשט בלעטלעך, ווייל דאָרט קען זיין צוגעשריבן אַ וויכטיקע באַמערקונג. איך האָב אַ קוס געטאָן אויף דעם נאָמען און דערזעען, אַז עס איז נישט מיינער.

איך האָב זיך באַגונגט דערמיט, וואָס עס איז כאַטש אַ יידישער נאָמען און געווען צופּרידן וואָס כאַטש איינעם פון אונזערע יידן וועט געלונגען זיך אַרויסצו־באַקומען פון דעם לאַנד.

און מיך האָט מען צוריקגעפירט אין קאַמער אַריין.

אַ גרום פון ארץ ישראל

איך האָב באַקומען צוגעשיקט אַ פעקל פון ארץ־ישראל. אָפּגענומען האָט עס נאָנטיעוו. אויף דער פּאַסט איז געווען פּאַרזאָגט, אַז די גאַנצע קאַרעספּאַנדענץ און אַלץ וואָס קומט אַן אויף מיין אַדרעס, דאַרף ווערן איבערגעגעבן דער נקוד.

נאָנטיעוו האָט מיך אַרויפּגערופן צו זיך און מיר געוויזן דאָס פעקל. עס איז שוין געווען אויפּגעפּאַקט. ער האָט עטלעכע מאָל באַקוקט די זאַכן. צוויי פּאַר נייע שיך, אַ העמד, זייער, ראַזיר־מעסערלעך. ער האָט אַריינגערופן זיינע חברים און זיי געוויזן די שיינע זאַכן.

איך האָב אונטערגעשריבן, אַז איך באַפּולמעכטיק די פּריילין רויזקע אָפּצו־נעמען פּאַר מיר דאָס פעקל. איך דאַרף קאַנטראָלירן צי עס פעלט גאַרנישט. עס

האָבן נאָר געפעלט אייניקע קלייניקייטן, עטלעכע ראַזירמעסערלעך, נאָדלען און פּאָדים. איך האָב אונטערגעשריבן אַז אַלץ שטימט.

דאָס פעקל האָט מיך שטאַרק אויפֿגעהייטערט. אַ גרום פֿון דעם ווייטן און נאָנטן לאַנד, אַ גרום פֿון היימישע, אייגענע.

נאָגטיעוו קאָן עס מיר נישט פּאַרגינען:

— זעסט, דאָס שיקן דיר דיינע ציוניסטן, די חברים, זיי ווייסן נאָך אַלץ נישט, אַז דו ביסט אַ פענסיאָנער אין אונזער ענקאוועדע-סאַנאַטאָריע. מען וועט דיך דאָ אויסהיילן פֿון דער קאָנטרעוואָלוציאָנערער קרענק און וועסט קומען אויף יעדער וועלט אַ דיינער און הייליקער.

די קונץ פֿון ברעכן באַראַקטערן און פּראָוואַקאָציע

איך האָב געהאַט אַ קאָנפּראָנטאַציע מיט מיין חבר משה לויפּנאַס. ער זיצט קעגנאיבער מיר, אָבער מיר טאָרן זיך נישט אַנקוקן. וויל ווער פֿון אונז עפעס פּרעגן איינער דעם צווייטן, דאַרף מען עס פּרעגן דורך נאָגטיעוו. לויפּנאַס באַד שמעטיקט, אַז איך האָב ביי אים אין שטוב, אין יענער סדר-נאַכט, יאָ עפעס געדערט קעגן דער סאָוועטישער אָרדנונג. איך בין איבערגעראַשט און צעבראַכן. איך זאָג צום סליעדאָוואַטעל:

— איך בעט פּרעגן דעם באַשולדיקטן לויפּנאַס, צי ער געדענקט אויף זיכער, אַז איך האָב אזוי געזאָגט. אפשר האָט זיך מיט אַזעלכע רייד אַרויסגעכאַפט משה ביעדערקאָ? (ער איז געשטאַרבן נאָך מיט אַ יאָר צוריק). אפשר פּאַרטוישט ער ביעדערקאָס רייד אויף מיינע?

לויפּנאַס האַלט אונטער זיין דערקלערונג. ער האָט נישט געמאַכט קיין טעות, ער געדענקט עס גענוי. ער זאָגט ווייטער:

— איך בעט פּרעגן דעם באַשולדיקטן ג. צי ער געדענקט אזוי גענוי, אַז איך האָב געזאָגט, אַז די ראַטנמאַכט איז די גרעסטע רעאַקציאָנערע, טיראַנישע מאַכט אין דער וועלט, אַז זי דריקט אונטער דעם אַרבעטער מער ווי מען דריקט אים אונטער אין די קאַפיטאַליסטישע לענדער, אַז אַלע שטעט און וועלדער אין סאָוועטנלאַנד זיינען פֿול מיט טורמעס און קאָנצענטראַציע-לאַגערן?

איך בין נאָך מער איבערגעראַשט. איך וויל ענטפּערן, אויסשרייען, אָבער נאָג טיעוו גיט אַ צייכן מיט דער האַנט:

— איך פּאַרביט דעם באַשולדיקטן ג. אָפּצוענטפּערן אויף די פּראַגן פֿונם באַשולדיקטן לויפּנאַס!

איך דערזע, אַז דאָ איז אַ נייע מעשה דולדיג. לויפּנאַס האָט זיך געלאָזט פּראָ-וואַצירן, ווער ווייסט ווי אזוי מען האָט אים געפּייניקט. איך בין אויף קיין האָר נישט ביזן אויף אים, ער איז געפּאַלן אַ קרבן פֿון אַ פּראָוואַקאָציע, ער האָט גע-גלייבט, אַז איך האָב אויף אים געגעבן אַזעלכע דערקלערונגען און ער האָט מיר געוואַלט אָפּדינען מיטן זעלביקן, אָדער ער האָט זיך פּשוט איינגעבראַכן.

איך כאַפּ דאָך, קעגן פּאַרבאַט, אַ קוס אויף אים און זע זיין דערשלאַנגקייט. ער דערזעט מיין בליק און לאָזט אַראָפּ די אויגן.

דער ענקאוועדע איז געלונגען צו דערפירן דערצו, אַז איינער זאָל זיין אַ קרבן

פון א צווייטן קרבן, אז איין ארעסטאנט זאל באגראָבן דעם צווייטן, איין חבר זאל אומברענגען דעם אנדערן.

זאָגט מען דאָר, אז מאַסקווע איז א שולע פון ברעכן כאַראַקטערן. די קענט ניש איז שוין איצט אויסגעשפּרייט איבער אלע נקווד־שטאָבן פון ראַטנפּאַרבאַנד.

סאָלידאַריטעט מיט א טורמע־וועכטער

דער נייער אַרעסטאַנט אין אונזער קאַמער, אַבדולאַיעף, בריגאַדיר אין אַ קאַלכאַז, ווערט באַשולדיקט אין „באַסמאַטשעסטוואָ“ (אוזבעקישע פּאַרטיזאַנער־באַנדעס, וועלכע האָבן געקעמפט קעגן דער ראַטנמאַכט). מען האָט ביי אים אין שטוב געפונען אַ רעוואָלוצער. זיין אייגענע פרוי האָט אים געמסרט. ער האָט אַמאָל געדראָט איר מיט שלאַגן, דערשיסן, איז זי אוועק אין נקווד און אָנגעוויזן וווּ איר מאַן באַהאַלט אויס אַ פּיסטאָלעט.

איצט שיקט אים זיין ווייב יעדן טאָג עסן, ער באַקומט אַריין אַ גרויסע שיסל „פּלאָוו“, דאָס נאַציאָנאַלע אוזבעקישע מאַכל, אַזאַ מין טשאַלנט, רייז איינגעקאָכט מיט פעטס, פּלייש און מיערלעך. אַבדולאַיעף טיילט זיך מיט אַכמאַטאַפּן. אַכמאַט טאַף לערנט מיט אים דערפאַר דעם קאַראַן, ער געדענקט אַ סך פון אויסנווייניק. אז דער דיוזשורני באַדזשיעף קומט אַריין אין קאַמער און דערועט די שיסל „פּלאָוו“, די וויצענע לעפּיאַשקעס, קען ער נישט אָפּרייסן די אויגן. אַבדולאַיעף בעט אים איבערגעבן אַ לעפּיאַשקע צו זיינס אַ חבר, וועלכער זיצט דאָ אין אַן אַנדערער קאַמער. פאַר שכר־טירחה גיט ער דעם דיוזשורני אויך אַ פּלעצל און באַשמירט עס מיט פּלאָוו. כאַדזשיעף קווענקלט זיך אָנצונעמען, קאָן אָבער נישט ביישטיין דעם נסיון. בעט איך שוין ביי אים אויך אַ שטיקל צייטונגס־פּאַפּיר אויף צום רויכערן. אין געדרוקט פּאַפּיר, זאָג איך אים, רויכערט זיך די מאַכאַרקע בעסער ווי אין ווייס פּאַפּיר. איך בין אויסן צו לייענען עפעס נייעס פון דעם שטיקל צייטונג, איך וויל וויסן מיט דער מלחמה. איך וויל וויסן צי די רויטע אַרמיי האָט שוין אָפּגענומען די שטעט באַראַנאָוויטש און סלאָנים. דאָרט וווּ ס'דאַרף זיך געפונען מיין פרוי און קינד.

צוויי מאָל האָב איך געקריגן פון אים שטיקלעך צייטונגען, נאָר איין שטיקל איז געווען אין דער טורקמענישער שפּראַך און איך האָב גאָרנישט געקאָנט דער־פון אַרויסלייענען.

מען האָט מיך איבערנעפּירט פון דער קאַמער 14 אין דער קאַמער 1. אין עטלעכע טעג אַרום האָט מען מיך גערופן אין דער „ספּצטשאַסט“. עס האָט מיך אויסגעפרעגט דולדיגס אויספּאַרשער. ער וויל וויסן וואָס עס האָט געטאָן ביי אונז אין קאַמער דער דיוזשורני כאַדזשיעף. ער זאָל האָבן גענומען אַ לעפּיאַשקע מיט פּלאָוו ביי דעם אַרעסטאַנט אַבדולאַיעף. ביי מיר האָט ער גענומען מאַכאַרקע און דערפאַר מיר געגעבן שטיקלעך צייטונגען צום לעזן.

ער רעדט צו מיר העפלעך, איידל. ער גיט מיר צו פאַרשטיין, אז די נקווד מוז אַכטונג געבן אויף די טורמע־וועכטער. זיי טאָרן נישט רעדן און קומען אין קיין שום קאָנטאַקט מיט די אַרעסטאַנטן, וואָרים זיי קאָנען נאָך אַרויסטראָגן בריווע־לעך אויך. מיך אַליין באַשולדיקט ער אין גאָרנישט, ער ווייסט, אז איך וועל נישט

ארוישיקן קיין בריוועלעך אויף דער פריי, אָבער אַברולאיעף קאָן דאָס יאָ טאָן,
ער ווערט באַשולדיקט אין באַסמאַטשעסטוואָ.

איך האָב גלייך פאַרשטאַנען אז דאָס איז אַכמאַטאַפּס אַרבעט. איך האָב נישט
געגלייבט, אז ער זאָל וואַגן „פאַרשיטן“ אויך אַ דיזשורני פון נקווד און זיין פריינט
אַברולאיעף, וועלכער האָט אים אוועקגעגעבן אַ העלפט פונם עסן. דאָס שטיקל
צייטונג וואָס איך האָב באַקומען צום לעזן, האָט דאָך אַכמאַטאַפּן אויך אינטערע-
סירט, ווייל יעדער אַרעסטאַנט האָט דאָך געוואַרט אז די מלחמה זאָל זיך שוין ענ-
דיקן, געהאַפט אז עס וועט דעמאָלט געגעבן ווערן אַן אַמנעסטיע פאַר די אַרעסטירטע.
איך האָב מודה געווען, אז איך האָב כאַדזשיעפן געבעטן צו פאַרוזוכן פון מיין
מאַכאַרקע. ער האָט מיר געגעבן אַ שטיקל צייטונג, אָבער עס איז געווען אין דער
טורקמענישער שפּראַך, מען האָט סיווי נישט געקאַנט לעזן. וועגן דעם אז ער זאָל
האַבן גענומען אַ לעפּיאַשקע מיט פּלאָוו פאַר זיך און אַ לעפּיאַשקע אויף איבער-
צוגעבן אַן אַרעסטאַנט אין אַן אַנדערער קאַמער — ווייס איך גאָרנישט. איך האָב
נישט געזעען. איך ליידי אויף קאָפּווייטיק און האַלט סרוב פאַרמאַכט די אויגן,
אזוי אז איך האָב גאָרנישט געזעען.

ער שרייבט אויף אַלץ אזוי ווי איך זאָג אים, גיט מיר איבערצוליענען און
איך שרייב אונטער. אונטערגעשריבן אויך אַ פאַרפליכטונג, אז איך טאָר קיינעם
וועגן דעם נישט דערציילן.

א תפילה

איך האָב שוין געהאַט אַ צייט באַקומען פּערדאָטשעס און נאָגטעוון האָט
מיר ווידער אָפּגעשטעלט די רעכט אויף אַריינצובאַקומען עסן, דאָס מאָל שוין אויף
אַ גאַנצן הודש.

די לעצטע אויספאַרשונגען קומען שוין פאַר אין אָנוועזנהייט פון אַ פּראָקור
ראָר. נישט נאָר ער שלאָגט שוין נישט, נאָגטעוון, נאָר ער באַמיט זיך אפילו צו
האַלטן קאָרעקט. ביידע גיבן מיר צו פאַרשטיין, אז עס וועט זיין בעסער פאַר מיר
וואָס שנעלער צו פאַרענדיקן די אויספאַרשונג. ווי כ'וועל נאָר פאַראורטיילט ווערן,
וועלן זיי מיר, אַלס געוועזענעם פּוילישן בירגער, איבערשיקן אין דער נייער פּוילי-
שער אַרמיי, וואָס ווערט אָנגעפירט פון סאָוועטן-פּריינטלעכע פּאָליאַקן, ווי וואַנדאַ
וואַסילעווסקאַ און גענעראַל זיגמונט בערלינג.

איך האָב געוויסט, אז קיין פּאָליטיש-פאַראורטיילטע באַפרייט מען נישט און
מען נעמט זיי נישט אין דער אַרמיי, אָבער ווידער האָב איך שוין געפרוּווט גלייבן,
אז ביי געוועזענע פּוילישע בירגער מאַכט מען אפשר אַן אויסנאַם. ווען דער פּראָ-
קוראַר האָט מיר געזאָגט, אז עס דראָט מיר פון איין ביז צען יאָר תּפּיסה, האָב איך
געוויסט אז עס האָט נאָכנישט געטראָפּן אזאַ פּאַל, אז מען זאָל פאַרמישטן אַ פּאַר-
ליטישן ווייניקער ווי אויף דריי יאָר, אין מלחמה-צייט נישט ווייניקער ווי אויף
זעקס יאָר. אינם שטראַף-קאָדעקס שטייט געדרוקט שוואַרץ אויף ווייס, אז די
העכסטע שטראַף פאַר אַ פאַרברעכער, וואָס ווייזט זיך אַרויס אַלס שונא פון פּאָלק,
פאַר אַ קעגנער פונם סאָוועטן-רעזשים, אַ קאָנטרעוואָלוציאַנער איז — אים
ארוישיקן פון די גרענעצן פון סאָוועטנלאַנד!

מיין גאט, וואָס פאַר אַ ווונדערבאַרע שטראָף! דאָס וואָלט דאָך געווען די העכסטע באַפרייאונג! די מערהייט בירגער וואָלט דאָך אָפגעטאָן די סאַמע שווער־סטע פאַרברעכנס, אַבי צו געניסן פון דער „העכסטער“ שטראָף, אַרויסגעשיקט צו ווערן פון די גרענעצן פון סאָוועטנפאַרבאַנד.

נאָר אין איין פאַל האָבן זיי דעם סאָרט שטראָף באַנוצט — לגבי לעוו טראַצ־קיין! האָבן זיי דאָך באַלד דערויף חרטה געהאַט, ביז דער „מעקסיקאַנער“ מיטן שאַרפן העקל האָט נישט געשטימלט זייער חרטה־געפיל (דערהרגעט טראַצקין).

פאַרן קומען און נאָכן אוועקגיין פונם פראַקוואַר, האָט מיך נאָנטיעוו נאָך אָפגעהאַלטן שעהן ביי זיך אליין. עס איז שוין געווען ביי מיר דער געדאַנק אַלץ אונטערצושרייבן, וואָס זיי זאָלן נאָר נישט זאָגן אויף מיר, דערפירן די באַשולדיג־קונג קעגן מיר אַד אַבסורדוס און ערשט אויפן געריכט דערציילן דעם גאַנצן אמת. איך האָב אָבער דעם געדאַנק שנעל פון מיר פאַרטריבן און איינגעגאַנגען אויף אַ קאָמפראָמיס. איך האָב נאָר אונטערגעשריבן עטלעכע פונקטן:

1) פון מיין פאַרדינסט אַלס אַכראַנניק אין אַרטעל האָב איך נישט געהאַט אויף צום לעבן;

2) אַז איין פּוילן האָט זיך מיר בעסער געלעבט מאַטעריעל;

3) אַז איך האָב סימפאַטיעס פאַרן ציוניזם;

4) אַז איך בין באַהערשט פון רעליגיעזע שטימונגען;

5) אַז איך לייקן אין דער ריכטיקייט פון דער היסטאָריש־מאַטעריאַליסטי־שער אויפפאַסונג;

6) אַז ביי אַ סך פון די סאָוועטישע בירגער האָט זיך נאָכנישט געביטן זייער סאָציאַלע פּסיכיק;

7) אַז עס הערשט נישט קיין פּולקאַמע דעמאָקראַטיע.

נאָנטיעוו האָט דאָס אַלץ אָבער נאָך נישט צופרידנעשטעלט. ער האָט נאָך אַלץ צו מיר נישט צוגעלאָזט קיין עסן. לעצטנס האָט געטראַפן, אַז מען פלעגט אונז ברענגען דאָס ערשטע מאָל עסן, דאָס שטיקל ברויט מיט דער זוף (וואַסער מיט בלע־טער פון קראַפּיווע אָדער בוראַקעס) ערשט פינף—זעקס פאַרנאַכט. איך האָב אָנ־געהויבן געשוואַלן ווערן, בין געוואָרן געל, געלעגן אויף דער פּאָדלאָגע און קוים זיך געקאַנט רירן, רעדן. איך האָב געזוכט אין די מייזן־לעכער, אָפּשר פאַרוואַל־גערן זיך דאָרט קרישקעס, וואָס די מייז האָבן פאַרשטעקט אין די פּריערדיקע וואַכן. ווען מען לייגט מיר דעמאָלט פאַר מיך צו שיסן, נאָר מיטן באַדינג, אַז מען וועט פאַר דעם מיר געבן איינמאָל אָפּצוּעסן צו דער זעט, וואָלט איך מסתמא באַשטאַנען אויף דער טראַנזאַקציע.

איך האָב געוואָלט מתפלל זיין און נישט געדענקט קיין איין תּפילה פון אויסר־זוייניק. איך האָב נאָר איבערגעהזרט די פאַר ווערטער וואָס איך האָב געהערט דעם לעצטן תּשעה־באב אין שולכל:

— איכה ישבה בדד העיר!

איך האָב עס געזאָגט מיט דעם זעלבן ניגון וואָס עס האָט עס געזאָגט דעמאָלט דער אויסגעדאַרטער פּוילישער ייד מיטן צעפייניקטן פנים. איך האָב געוויינט ביי די ווערטער פונקט ווי ער. עס איז מיר לייכטער געוואָרן, דער הונגער האָט זיך פאַרטוישט אויף בענקשאַפט, אויף מענטשלעכן און יידישן צער.

הָאָב אִיךְ מִיר אױךְ פֿאַרפֿאַסט אַן אײַגענע תּפֿילה, װאָס אִיךְ הָאָב געזאָגט
פֿאַר מִיר יעדן אַינדערפֿרי און פֿאַרנאַכט:

אוי גאָט, פֿאַרלאָז מִיךְ נישט!
אַן דיר בין אִיךְ נאַקעט און שפּיל,
אַן דיר בין אִיךְ טרײַסטלאָזער אַבל,
אַן דיר איז די װעלט אַ פינצטערער טאָגל,
געפֿירט אַן חשבון, אַן שכל;
אַן דיר איז די װעלט אַ לײדיקע שאַל,
אַ געשענדטער, פֿאַרװיסטער היכל.
אוי גאָט, פֿאַרלאָז מִיךְ נישט!
אִיךְ הָאָב זיך קלײנערהײט צו מײַן מאַמען געטוליעט,
געזוכט בײַ איר נערונג און שוץ,
לאַמִיךְ הײנט זיך טוליען צו דיין געטלעך געשטאַלט,
דערוואַרעם, פֿאַרטרייב נישט, באַשיץ!
אוי גאָט, פֿאַרלאָז מִיךְ נישט!

מײנע הברים באַנדימן

אין די ערשטע טעג פון חודש מאי הָאָב אִיךְ אַרײַנבאַקומען אין קאַמער דעם
באַשולדיקונגס־אַקט, דרײַ זײַטלעך מאַשין־שריפט, געשריבן פון נאָנטיעוון, אונ־
טערגעשריבן דורכן פּראָקוראָר אין נאַטשאַלניק פון נקב.
אַ באַשולדיקונגס־אַקט װאָס עס קריגט אַרײַן אַן אַרעסטאַנט, איז גלײַך נאָכן
דורכלײענען צערהײסט ער אים, נוצט עס אױף צו װיקלען דערין מאַכאַרקע, עס איז
דאָך דין פֿאַפֿיר. אִיךְ הָאָב דעם אַקט אװעקגעלײגט. אפשר װעל אִיךְ נאָך פֿאַרט
אַמאָל אַרױס אױף דער פֿרײַ און הָאָבן דאָס פֿאַפֿירל אַלס אָנדענק.
אײוואַן גוסיעוון האָט מען אױך אַריבערגעפֿירט אין דער קאַמער 1. עס זיצט
דאָ קאַסילאָוו, אַ יונגער, נײַנצניער־יקער באַנדיט. ער איז פֿאַרווונדעט אין פּום
פון אַ קױל, װאָס מען האָט אים נאָכגעשאַסן בעתן אַנטלױפֿן.
עס זיצט דאָ קאַרימאַף, אַן אװבעק, װאָס איז ענלעך לױטן אױסזען צו דזשינ־
ניס כאַן. מען האָט אים אַרעסטירט פֿאַר דעזערציע און באַנדיטױזם. ער האָט דער־
מאַרדעט עלף מענטשן. אזױ איז פֿאַרשריבן אין די אַקטן. קאַרימאַף לאַכט דערפֿון:
— עלף קרבנות? אױך מיר אַ ציפֿער!

ער איז געווען אַ לערער און דירעקטאָר פון אַ שול, פֿאַרטיימיטגליד,
געווען סעקרעטאַר פון ראיאָן־קאָמיטעט. צום סוף האָט ער זיך אױסגעלענקט און
געוואָרן אַ רױבער.

עס זיצט אױך דאָ אַ יונגער, לאַמער אװבעק, װעלכער איז פֿאַרמשפּט געוואָרן
אױף צען יאָר פֿאַר זאָגן אַ שלעכט װאָרט אױף סטאַלינען. װאָס עס איז אזױנס פֿאַר
אַ װאָרט װײַל ער נישט זאָגן. ער זיצט שױן דאָס דריטע יאָר, געווען אין אַ לאַגער,
אין אַן אַינוואַלירד־קאָלאָניע. איצט האָט מען אים צוריקגעשיקט אין טורמע אױף
אַ נײַער אױספֿאַרשונג. ער האָט עדות און באַװײַזן אַז דער װאָס האָט אים געמסרײַט,

הָאָט דאָס געטאָן צוליב פּערזענלעכער נקמה, אויסגעטראַכט אויף אים אַ בלבל. ער קאָן באַווייזן, אַז ער האָט קיינמאָל נישט גערעדט קיין שלעכטס אויף סטאַלין נען. ער איז געווען אַ מיטגליד אין „קאָמסאָמאָל“.

דער הערשער אין אונזער קאמער איז קאסילאָוו, ער איז דער שטאַרקסטער און געוואַנסטער. דאָ דעצידירט קראַפט. ער האָט אָנגעהויבן גנבענען אַלט זייענדיק צוועלף יאָר. די לעצטע צוויי יאָר האָט ער שוין געהערט צו אַ באַנדע, וואָס טוט „נאַסע אַרבעט“. ער האָט געענדיקט אַכט קלאַסן שולע, האָט ליב רעציטירן פון אויסנווייניק פּושקינען. ער פאַרנעמערט פּושקינען, כריסטוסן און זיין אייגענער מאַמען.

קיינער וועט אים נישט איבערשפאַרן אין זיין גלויבן. ער גלויבט, אַז אין די פּאַסכאַ-טעג, ווען כריסטוס איז ווידערגעבוירן, בלינצלט דעמאָלט די זון. ער גלויבט, אַז דאָס הייליקע וואַסער אין פּלעשל וואָס עס גיט דער פּאַפּ, קאָן אָפּשטיין אַ גאַנץ יאָר צייט און נישט טוכלע ווערן. דערין גלויבט זיין מאַמע און ער. ער דערלאָזט נישט דעם געדאַנק, אַז דער פּאַפּ טוט דאָרט אַריין אַזעלכע כעמיקאַליען, אַז דאָס הייליקע וואַסער זאָל זיך נישט שפּירן. קיינער וועט נישט וואַגן אים איבערצו-שפּאַרן, ווייל ער איז דאָן נישט זיכער מיט זיין צורה.

איין גוטע זאך האָט ער דאָ אויפגעטאָן:

איוואָן גוסיעוו האָט, ווי קאסילאָוו און אַנדערע זיינסגלייכן, נישט גערעדט קיין דריי ווערטער, אַז ער זאָל נישט זידלען „אין דער זונהשער מאַמען אַריין“. דאָס איז נאָרמאַל. אָבער גוסיעוו פּלעגט נאָך אַביסעלע אַנדערש זידלען:

„אין דיין זונהשער מאַמען אַריין מיט גאָט און כריסטוס פאַרבאַקט!“

מיד האָט די קללה געערגערט. האָב איך געזאָגט הויך צו גוסיעוו:

— איוואָן, איז ווייניק וואָס דו שעלסט אין דער זונהשער מאַמען אַריין, מוזט דו נאָך אַריינבראַקן אָט די צוויי דיר אומבאַקאַנטע?

קאסילאָוו איז אויפגעשפרונגען:

— ג. איז גערעכט! יעי באָגו ווי איך וועל דיר מאַכן פון דיין פּרצופּ אַ קרעפּל, אויב וועסט נאָכאַמאָל שעלטן גאָט און כריסטוסן!

איוואָן האָט זיך איינגעקורטשעט, געפינטלט מיט די אויגן און ווי זיין טבע אָפּגענטפּערט:

— נו כ... ס'נימי!

קאסילאָוו האָט אים דערלאַנגט אין מאָרדע. גוכיעוו האָט זיך פאַרענטפּערט:

— ווינאָוואַט!

ער איז באַמת גאָרנישט אויסן געווען, עס האָט זיך אים אַרויסגעכאַפּט, פון געוויינשאַפט.

קאסילאָוו איז אַ געבוירענער אין סאַמאַרקאַנד. זיינע עלטערן זיינען מיט צוואַנציק יאָר צוריק דאָ אַהער געקומען פון אַסטראַכאַן. זיין פּאָטער איז אַ שלאַסער, די מאַמע האָלט עטלעכע ציגן און שעפּסן אינדערהיים, פאַרנעמט זיך מיט ווירט-שאַפט. זיין שוועסטער לערנט אין מעדיצינישן אינסטיטוט. נאָכן אַהיימינין פון די לעקציעס, קומט זי מיט אַ פּערעדאַטשע צו דער טורמע, ברענגט דעם ברודער עסן. זיי האָבן אויך אַמאָל געהאַדעוועט עטלעכע חזרים, האָבן די אוזבעקישע שכנים זיי דערהרגעט. אוזבעקן וועלן נישט דערלאָזן אַז אין זייער געסל זאָלן זיך אַרומ-דרייען חזרים, זיי מאַוסן זיך דורכצוגיין, זייערע ווייבער האָבן מורא און צעריטשען

זיך ווילד בעתן דערזעען א חזיר. דאָס אוזבעקישע קליינוואַרג באַוואַרפט די חזרים מיט שטיינער. בינאַכט האָט מען זיי איינמאַל געפנט דאָס קעמערל און אוועקגע- קוילעט אַלע דריי חזרים. די אוזבעקן וועלן גיכער דולדן אַ וואָלף, איידער אַ „טשוטשאַק“ (חזיר). אַ רום ווערט דורך זיי טאַקע אָנגערופן „טשוטשאַק“, פונקט ווי אַן אוזבעק ווערט אָנגערופן דורך די רוסן „אישאַק“ (אייזל).

קאַסילאַוו דערציילט אַלע זיינע לעבנס־פּאַסירונגען, גנבות, רויבערייען, מאַרדן. אין די יונגע יאָרן פלעגן אים זיינע עלטערע חברים אַרײַנלאָזן בינאַכט אין אַ מאַנאַזין אַרײַן דורכן קווימען. מען פלעגט אים אויך אַרײַנלייגן אין אַ טשעמאַדאַן, אַרײַנקומען מיט אים אין אַ מאַנאַזין און דאָרט אים מכלומרשט פאַרגעסן. בינאַכט, ווען די אָנגעשטעלטע זיינען אַוועק, איז ער אַרויס פון זײַן טשעמאַדאַן און דורכ־ געפירט די גנבה. ער איז אויסגעווען אין גאַנץ רוסלאַנד. ער קען אַלע באַדייטנדיקע „יאַטן“ (גנבים און באַנדיטן) איבערן גאַנצן לאַנד.

עס טרעפט זעלטן, זאָגט קאַסילאַוו, אַז זייערס אַן אייגענער זאָל „פאַרשיטן“, ווערן אַ „צויג“. איינמאַל האָט זיך זייערס אַ יאַט איינגעבראַכן בעת דער אויס־ פאַרשונג און גענומען „שיטן“, האָט מען אים נאָך דער באַפרייאַונג אַרויסגעפאַ־ דערט פון אַרכאַנגעלסק קיין סאַמאַרקאַנד (אַ שטח פון פינף טויזנט קילאָמעטער) און דאָ איז ער דורך אונז פאַראַורטיילט געוואָרן זיך אַליין צו דערלאַנגען פינפּאונ־ צוואַנציק שטעך מיט אַ מעסער.

קאַסילאַוו דערציילט אויך וועגן זיינע ליבעס. ביי פּופּצן יאָר איז ער שוין געווען אַ טאַטע. ער קען נישט דאָס קינד זיינס, ער וואָלט עס וועלן, זאָגט ער, כאָטש איינמאַל זעען.

דאָ באַרימט זיך שוין אויך גוסיעוון:

ער האָט געזעען זײַן קינד ווען עס איז אַלט געווען איין יאָר, היינט איז עס שוין אַלט פּופּצן יאָר, ער האָט עס אָבער די גאַנצע צײַט מער נישט געזעען. נאָכן צוריקקומען פון פּראַנט, האָט אים זײַן טעכטערל וואָס ווײַנט צוזאַמען מיט דער מאַמען אין אוראַל (ער האָט שוין אַן אַנדער ווייב), געשריבן אַ בריוו און געבעטן, אַז דער טאַטע זאָל כאָטש איינמאַל אַראַפּקומען, זי וויל כאָטש קענען איר פּאָטער. איך פרעג גוסיעוון:

— ווי וואָלט געווען ווען מען וויל דערשיסן דיין טעכטערל און דו קאָנסט עס אַפּלייזן מיט דיין גוף, מען זאָל דײַך שיסן אַנשטאַט זי, ווי אַזוי וואָלסטו אויס־ געקליבן?

— נו, אַ פּראַגע נאָך! ק'טשאַרטו, זאָל מען זי שיסן, קינדער קאָן איך דיר צושטעלן אַ שאַק!

— מערזאַוועץ! — שרייט צו אים קאַסילאַוו.

קאַרימאַפּן לאַנגווייליקן די מייסעס. עס פייניקט אים דער הונגער. געלט האָט ער אפילו גענוג, ער האָט ליגן פאַרגראָבן ערגעץ צוויי הונדערט טויזנט רובל. וועגן דעם אָרט ווייסט ער, זײַן ווייב און זײַן ברודער. ביידע זײַנען זיי פאַרטייער. דער ברודער איז אויף אַ הויכן פּאַסטן, וועט ער זיך נישט פאַרנעמען מיט אים, דעם אַרעסטאַנט, ער וועט נישט אַרײַנשיקן קיין עסן. זײַן ווייב באַהאַלט זיך אויס. ווען מען האָט אים אַרעסטירט, איז ער גענאַנגען צוזאַמען מיט איר אויפן באַזאַר. ער האָט צו איר אַ געשריי געטאָן „לויה“! און ער אַליין איז אַנטלאָפּן. ער האָט אַפּער־ געכאַפט פון הינטערן כאַלאַט זײַן אָפּגעשניטענע ביקס און אַנטלויפנדיק זיך אָפּ־

געשאסן, אריבערגעשפרונגען עטלעכע פלויטן, זיך אויסגעלענקט א פוס, אנדער-
געפאלן און מען האט אים געכאפט.

ער בארימט זיך נישט מיט זיינע אויפטוען, ער האלט דאס פאר יונגלעריש,
עס איז נישט כדאי איבערצודערציילן אזעלכע שטותים. ער איז געווען א לערער פון
געשיכטע. ער האט צום ליבסטן דעם גריכישן פעריאד. ער קען גאנצע שעה דער-
ציילן פון דער גריכישער געשיכטע. אמאל נאך, אויף איבערצובייטן, דערוינערט ער
זיך אמאל א קוריאז, דערציילט אים פאמעלעך, לאנגווייליק:

ער איז אמאל ארויף ביינאכט אויף א דאך, אראפגעגענגען א טיערן פערסישן
טעפיד. האט די באלעבאסטע דערהערט זיינע טריט און איז ארויסגעלאפן מיט א
לאמפ אין דער האנט און גענומען אלארמירן די שכנים. איז ער מיטן טעפיד אין
האנט ארויפגעשפרונגען אויף דער אוזבעקין. האט זי זיך צעשריגן אז שדים זיינען
זי באפאלן. דער לאמפ איז שוין געווען צעהאקט, האב איך איר א בים געמאן אין
וויבערישן ארט... איז זי אנטלאפן אהיים ווי א רוח.

קארימאף לאכט קינמאל נישט. ער איז אלט פינפאונדרייסיק יאָר. נידריק און
ברייט, מיט א גרויסן, ברייטן קאפ, מיט א ריזיק־ברייטן שטערן, צאיענדיקע, לאַקנ-
דיקע אויגן, דיקע וואַנסן און א מאַט־געל פנים. א געזיכט וואָס שפיגלט אָפּ — א
דענקער און אמאל — א באַרנ־רויבער.

ער רעדט אַפּטמאל וועגן סאַציאַלע ווירטשאַפּט־פּראָבלעמען. אַט האָט ער אַ
טענה צו דער שטאַט־פּאַרוואַלטונג, פאַרוואָס זי דערלויבט אויסצהאַקן די ביימער
אין שטאַט און נוצן זיי פאַר געהילץ. חוץ דעם וואָס די ביימער פאַרשענערן דעם
אויסזען פון דער שטאַט, שאַפן זיי שאַטן פאַרן מידן פאַרבייגייער, די בלעמער נע-
מען אויף זיך אויף דעם שטויב און אַמעמען אַרויס מיט אָזאָן, קילן מיט זייער
ווינטל. חוץ דעם וואַקסט דאָך אויף זיי טוטאַוּניק! דאָס איז דאָך אַ זיסע פרי וואָס
קומט שטאַרק צונוי אונזערע בירגער, מער נאָך, ווען עס איז אַ מאַנגל אין צוקער.
פאַרוואָס זאָל מען אויסצהאַקן די ביימער?

אַ מייסטער איז קארימאף אויף דערציילן פאַנטאַסטישע, אַדיענטאַלישע מע-
שהלעך. איין מעשהלע האָט ער דערציילט דורך זיבן טעג. ער וואָלט דרייַסט געקאָנט
געקאָנט קאָנקורירן מיט שעכערעזאָדע, אים וואָלט געסטאַיעט צו דערציילן מער ווי
אויף טויזנט און איין נאַכט.

ס'טרעפט אָבער אויך ווען ער רייסט אמאל איבער זיינע צויבער־מעשהלעך
מיט אַ פּראָזאַאישער ווענדונג.

— העהע! ווען מיר גייט אזוי אַנטקעגן אין די בערג אַ קאַראַוואַן מיט פּער-
ציק קעמלען, אויף יעדן קעמל פּערציק זעקלעך ווייץ, אין יעדן זעקל פּערציק מעסט-
לעך, איך קריך מיר אַרויס פון מיין הויז, שטעל אָן מיין ביקס און באַפעל:

— אין נאָמען פון אַללאַך און זיין נביא מוכאַמעד! צי זיך אויס אויף דער
ערד און זיי מתפלל! בעט פאַר דייע קינדער און וויבער אז זיי זאָלן נישט בלייבן
קין יתומים און אלמנות! בעט צו אַללאַך, קריך צוריק אויף אַלע פיר און דאַנק
מוכאַמעדן דערפאַר, וואָס מער קין סכנה וועט אויף דיין לעבן שוין נישט לויערן,
קיינער וועט דיך שוין מער נישט באַרויבן. אַצינד מולאַ־אַקאַ (רבי־ברודער), זאָג
מיר זיבן מאָל „ראַכמאַט אַקאַ דזשאַן!“ (אַ דאַנק, ברודער, נשמה מיינע).

קארימאף איז אַ געטרייער מאַן צו זיין ווייב, ער האָט זי זעלטן פאַראַטן מיט
אַנדערע פרויען, חוץ ביי צופעליקע געלעגנהייטן. אזוי דערציילט ער, אז אָנהויב

1942, ווען עס זיינען אָנגעקומען די עוואַקואירטע און די פּוילישע יידן, באַפּרייטע פּון די לאַגערן, דעמאָלט ווען עס איז געווען דער גרויסער הונגער, האָט ער שפּעט ביינאַכט באַמערקט זיצן אין פּאַרק אַ יידיש מיידל. זי איז געוועסן אַ מידע און דערשעפטע, האָט קוים געקאַנט עפענען דאָס מויל צום רעדן. האָט ער איר פּאַרנע-ליינט אַוועקצוגיין מיט אים אין די גראַזן. האָט זי געפּאַדערט פּון אים אַ לעפּיאַ-שקע. האָט ער איר צוגעזאָגט. ער וואָלט איר זיכער געגעבן צוויי, נאָר וווּ וועט ער נעמען ביינאַכט לעפּיאַשקעס? ער וועט איר געבן געלט און זאָל זי זיך אינדערפּרי קויפּן צו עסן. וויל זי נישט. און שוין איז זי געווען ווי אַ בעג'ס (פּירשט) אַ טאַכ-טער, הנעוודיק, רייצנדיק. האָט ער זי אַ נעם געטאָן פּאַר די האָר, פּאַרשטופּט איר דאָס מויל און אַוועקגעשלעפט אין די גראַזן. זי האָט אָבער געהאַט מזל. עס איז דערפּון נאָרנישט געוואָרן.

— פּאַרוואָס?

— ווייל פּון שרעק האָט זי באַקומען ס'לויפּעניש... איך האָב מיר פּאַרשטופּט די נאָז און אַנטלאָפּן. איך האָב איר אפּילו צוגעוואָרפּן געלט אויף אַ לעפּיאַשקע. גוסיעווי שפּייט אויס פּאַר כּעס:

— טפו! פּאַרוואָס האָסטו איר נאָך געגעבן געלט, ווייל זי האָט זיך באַמאַכט?
— מערזאוועץ! — שרייט צו אים קאַסילאוו. איך בין נאָר אַ באַנדיט מיט די הענט, און דו, גוסיעווי, ביסט אַ באַנדיט אויך אין דער נשמה!

דער יונגער, לאַמער אוזבעק רעדט ווייניק, דערציילט נאָר וועגן הייליקע שלאַנגען, וואָס מען מוז זיי אויפּנעמען מיט אַ טאָפּ-זויער-מילך. דאָן זיינען זיי, די שלאַנגען, אַ ברכה פּאַרן הויז, טאָמער אָבער נעמט מען זיי נישט אויף בכבוד, טוען זיי אָן שאַדנס. אויב, למשל, מען דערהרגעט איינע פּון זיי, וועלן די אַנדערע שלאַנ-גען נאָכקריכן אויף הונדערטער וויאַרסטן, אויסזוכן דעם מערדער און ביינאַכט, אין שלאַף, אים דערווערען.

איך האָב שוין אויך אויסדערציילט אַלע סיווזשעטן וואָס איך האָב געדענקט פּון ראַמאַנען, דראַמען, נאָוועלן, באַלאַדן, מעשהלעך, פּון דער אייראָפּעאישער און יידישער ליטעראַטור. איך האָב שוין געמוזט אָנקומען צום פּאַרפּאַסן אייגענע דער-ציילונגען, אימפּראַוויזירן, האָב איך אויסגעטראַכט אַ מעשהלע. איך בין אויסן גע-ווען זיי דערציילן אַ מעשהלע מיט אַ פּאָליטישער מאַראַל, מיט אַן אַנצוהערעניש און געוואָלט זען צי זיי וועלן זיך דערויף באַפּן.

אַ מעשהלע מיט אַ מאַראַל

איך גיב עס איבער אין קיצור:

„דער אַלטער קעניג איז געשטאַרבן און עס איז געקרוינט געוואָרן זיין יונגער זון. דאָס וויכטיקסטע וואָס ער האָט געקראַגן בירושה, איז געווען אַ גאָלדן פּאַנ-טאָפּעלע, וואָס ברענגט מיט זיך גליק. און גראַד קומט אָן אַ ידיעה, אַז היילות פּונם שונא גרייטן זיך באַפּאַלן זיין לאַנד. ער איז גלייך אַרויס אין קריג. ער מוז מצליח

זיין, ער האָט דאָך דאָס גאָלדענע לעטשעלע. אָבער דאָס לעטשעלע ברענגט גליק נאָר דעמאָלט, ווען עס איז אָנגעמאָן אויף דעם רעכטן פּוס פּון אַ יונגפּרוי, וואָס דאַרף ווערן דאָס ווייב פּונם קעניג.

צעשיקט דער קעניג שליחים איבערן גאַנצן לאַנד, אויסצוגעפונען אזא יונג-פּרוי אויף וועמענס רעכטן פּוס עס וועט פּאַסן דאָס גאָלדענע שיכעלע. ער ווונטשט זיך אָבער, אַז די פּרוי זאָל באַזיצן עטלעכע מעלות. איינע פּון זיי איז — גוטסקייט. זי זאָל זיין אזוי גוט, אַז ווען זי וועט אַרײַנגיין אין אַ שטייג פּון הונגעריקע וועלף, זאָל זי זיך אזוי צעשמייכלען מיט גוטסקייט, אַז די וועלף, נישט נאָר זיי זאָלן זיך נישט וואַרפּן אויף איר צום פּאַרצוקן, נאָר זיי זאָלן זיך אַוועקלייגן און צוטוליען צו אירע פּיס און אויך זיך — צעשמייכלען.

און די שליחים האָבן אויסגעפונען אזא יונגפּרוי, וועמענס רעכטער פּוס האָט געפּאַסט פּאַר דעם גאָלדענעם פּאַנטאַפעלע און האָט באַזיצן אַלע געפּאַדערטע מע-לות. זי האָט אָבער אַרויסגעשטעלט אויך אירע פּאַדערונגען:

דער קעניג וואָס וויל ווערן איר מאַן, מוז איינמאָל אין זיבן יאָר אַוועק אויף זיבן טעג איבערן לאַנד, זיין איבערגעמאָן פּאַר אַ בעטלער און בעטן נדבות איבער די הייזער. נאָכדעם מוז ער אַוועק אויף אַ ווייט אָרט, אויך אויף זיבן טעג און זיך פּאַרדינגען צו אַן אלמנה פּאַר אַ האַליד־העקער און וואַסערטרעגער.

ער מוז אויך קענען שפּילן אויף אַ פּידל. ער דאַרף שפּילן אזוי מתיקותדיק און האַרציק, אַז וואַלד־גולנים און קינדער־מערדער, ווען זיי וועלן דערהערן זיין שפּילן, זאָלן זיי זיך צעוויינען ווי קינדער און חרטה האָבן אויף זייערע מעשים. און צום סוף:

דריי טעג אין יאָר דאַרפן קומען צום קעניג שליחים פּון אַלע שטעטלעך און דערפּער און דער קעניג זאָל זיי אויפנעמען קניענדיק. יעדער פּון די פּאַלקס־שליחים דאַרף צוגיין צום קניענדיקן קעניג, שנעלן אים דריי מאָל אין נאָז און דריי מאָל אויסרופּן:

„דאָס פּאַלק איז העכער פּון דיר, דו ביסט זיין דינער!“

און דער קעניג דאַרף זיי דריי מאָל אָפּענטפּערן:

„אייערע ווערטער זיינען אמת און הייליק, אַ דאַנק, אַ דאַנק!“

איך האָב געקוקט אויף מייער קאַמער־חברים, געוואַלט זען וואָס פּאַראַ איינדרוק עס האָט אויף זיי געמאַכט, האָט דער וועכטער גראָד אויפגעשלאָסן די קאַמער און אַרײַנגעברענגט „באַלאַנדע“ (זופּ).

נוסיעווי האָט געמישט די „יושקע“, אַרויסגעוואָרפּן די קראַפּווע־כלעמער, זיידער געמישט און פּלוצים זיך אָנגערופּן:

— אוי, וואַלט איך געוואַלט, אַז כאַטש איינאונאיינציק מאָל זאָל ער (גע-מיינט סטאַלינען) אליין אויך פּאַרווכן אזא מין זופּ!

אַלע האָבן זיך הילכיק צעלאַכט.

פּון דעם האָב איך געזעען, אַז זיי האָבן מיין מעשהלע און דעם מוסר־השכל דיכטיק פּאַרשטאַנען.

פ א ר ן מ ש פ ט

עם דערנענטערט זיך דער טאָג פון מיין פּראָצעס. מען האָט מיך איבערנע-
זעצט אין דער קאַמער נומער 6. נאָגטיעוו האָט מיך אַרויסגערופן צו זיך און גע-
פרעגט בלוזי צי עס געפעלט מיר דער באַשולדיקונגס-אַקט, צי ער האָט אים אָנגע-
שריבן קולטורעל (!). איך, זאָגט ער, אַלס שרייבער, דאַרף קענען זאָגן זאך רעכט
אַפּשאַצן. עס איז אָנגעקומען דער פּראָקוראַר. ער פּרעגט מיך פאַרוואָס איך זע
אויס אזוי ביטער, פאַרוואָס איך פאַל פון די פּיס. איך זאָג אים, אַז דער סליעדאַ-
וואַטעל נאָגטיעוו לאָזט שוין ווידער נישט צו צו מיר קיין עסן. דער פּראָקוראַר
צעעפנט אַ פאַר אויגן, קוקט אָן נאָגטיעוו און פּרעגט אים:

— פאַרוואָס האָט איר אים צוגענומען די רעכט אויף פּערדאָטשעס? איך
האָב דאָך אייך פאַרבאַטן אַזעלכעס צו טאָן!

נאָגטיעוו פאַרלירט זיך און נעמט דרייען מיט דער צונג. מיך שיקט ער צוריק
אַפּ אין קאַמער.

דער פּראָקוראַר מאַגאַמעטאַף איז אַ טאָמער. ער האָט אַ פיין-איירל פנים פון
אַ טיפּישן פּאָלקס-אינטעליגענט און אידעאָליסט. ער טראָגט אַ גרויען, זעלנערישן
שינעל, ער איז אָרעם און באַשיידן געקליידט. ער זעט אפילו אויס ווי נישט דער-
נערט. איך האָב דורך דער גאַנצער צייט געפילט, אַז עס איז פאַראַן עפעס אַ ריס,
אַ שטרייט צווישן אים, דעם פּראָקוראַר, און נאָגטיעוו.

דעם זעלבן טאָג נאָך האָב איך שוין אַדיינגעקראָגן אַ פעקל עסן און מאַכאַרקע.
רויזקע, זעט אויס, איז דורך די גאַנצע זיבנאונדרייסיק טעג געקומען יעדעס מאָל
צו דער טורמע מיט עסן פאַר מיר און איז דערמיט צוריק אוועק.

רויזקע לערנט שוין נישט אין אינסטיטוט, אַרבעט שוין נישט אין זאוואָד,
נאָר אַרבעט אינדערהיים ביים מאַכן שטעק-שיך. אָבער איצט מוז זי אָפּשטיין מיטן
עסן גאַנצע טעג ביי דער טורמע.

איך בעט ביים וועכטער עטלעכע שטיקעלעך פאַפּיר אויף צום רויכערן. ער
האָט נישט קיין ווייסע שטיקעלעך פאַפּיר און גיט מיר עטלעכע געדרוקטע זייטלעך
פון אַ בוך, צעריסן אויף שטיקעלעך. קודם שטעל איך עס צונויף און לייען עס איר
בער. עס איז אין דער אַלטער, רוסישער אַרטאָגראַפיע, נאָך פון די צאַרישע צייטן.
עס איז אַ בוך מיט אינסטרעקציעס פון דער צאַרישער טורמע-מאַכט, ווי אזוי איר
בערצופירן אַרעסטאַנטן אויף ווייטע שטעקעס, ווי אזוי באַגלייטן די עשאַלאַגען,
ווי אזוי באַהאַנדלען די אַרעסטאַנטן אין תּפּיסה.

אַ סך שטעלן, וועלכע רעדן וועגן ספּעציעלע פּרויווילעגיעס פאַר אַרעסטאַנטן-
סוחרים פון דער ערשטער גילדע, פאַר גייסטלעכע, זיינען אויסגעשטראַכן. דאָרט
ווי עס איז אָנגעגעבן די צאָל זעלנער, וואָס דאַרף באַגלייטן אַן אַרעסטאַנטן-עשאַ-
לאָן, איז פאַראַן אַ רויטע צושריפט, וואָס גיט אַן אַן אַנדערע, אַ דרייפאַכע צאָל
מער זעלנער. אַנשטאַט מיט ביקסן וואָס עס דאַרפן זיין באַוואָפנט די זעלנער, איז
צוגעשריבן — קוילנוואַרפער. עס איז אַלנפאַלס מער צוגעשריבן ווי אויסגעמעקט.
דאָס זיינען, מסתּמא, גענומען געוואָרן די גרייטע, געדרוקטע צאַרישע אינסטרעק-
ציעס, ווי געהעריק אויסגעברייטערט געוואָרן אין זיינען פון דעם היינטיקן רעזשים
און פונאַדערנעשיקט געוואָרן צו די נקווד-אַפּטיילונגען. זיי מוזן זיין שוין פאַר-

עלטערט, ווערן שוין נישט גענוצט, אנדערש וואָלט מען זיי נישט אַרויסגעגעבן אויף צום רויכערן.

דעם טאָג ווען עס האָט געזאָלט פאַרקומען דער פּראָצעס, האָט מען מיך נישט אַרויסגערוּפּן. ער איז, זעט אויס, געוואָרן אָפּגעלייגט. ערשט דעם 24-טן מאַי האָט מען מיך אַריינגערופּן אין דיזשורניקעמערל פּונם טורמע-נאַטשאַלניק קאַבליק. איך דערזע דאָרט משה לויפּנאַס. מיר באַגרייסן זיך דורך אַ ווונק. דער נאַטשאַלניק גיט אונז שטריקלעך אויף אַריינציען אין די שיך, מיר זאָלן נישט דאַרפן אויפן גאַס נאָכשלעפּן די פּיס און פּאַלן. ער באַדויערט וואָס ער האָט נישט ביי זיך די שער-מאַשינקע אויף אָפּצושערן די אָנגעוואַקסענע בערד. ער קוקט אונז אַרום, ער וואָלט וועלן אז מיר זאָלן בעסער אויסזען, מיר דאַרפן דאָך דורכגיין דורך דער שטאָט ביז צום געריכט.

איך פרעג ביים נאַטשאַלניק צי ער באַהאַלט גוט אויס די פּאַטאָ פּון מיין פּרוי. איך האָב די פּאַטאָ געקראָגן צופּעליק נישט לאַנג פאַרן אַרעסט. עס האָט זיך אויס-געפּונען אין סאַמאַרקאַנד די פּריילין וואָס האָט געאַרבעט אַלס דערציערין פּון אונזער טעכטערל. די פּריילין איז געווען אָפּפּאַטאַגראַפּירט צוזאַמען מיט מיין פּרוי. ווען איך האָב באַקומען די פּאַטאָ איז ביי מיר געווען דעמאָלט אַ יום-טובּ. איך האָב צונויפּגערוּפּן דעמאָלט אַלע מיינע באַקאַנטע, צוזאַמען מיט דער דערציע-רין און האָב זיי מכבד געווען מיט וויין.

ביים אָנקומען דאָ אין טורמע האָט דער נאַטשאַלניק, בעת דער פּערזענלעכער רעוויזיע, צוגענומען ביי מיר די פּאַטאָ.

איך ווייס, אז קאַבליק איז נישט קיין שלעכטער. ער האָט אַ יידישע פּרוי און עטלעכע קינדערלעך מיט איר. די טורמע-וועכטער זאָגן, אז ער אַליין מוז אויך זיין אַ ייד, נאָר ער באַהאַלט זיך דערמיט אויס. זיי האָבן, זאָגן זיי, אַ סימן: ער גייט קיינמאָל נישט אַריין אין אוביקאַציע צוזאַמען מיט אנדערע וועכטער, מסתמא דערפאַר, כדי מען זאָל דאָרט נישט דערזעען זיין יידישקייט...

קאַבליק זאָגט מיר צו די פּאַטאָ אָפּצוהיטן. ער דערמוטיקט מיך און זאָגט מיר, אז אינדרויסן וואָרט שוין אָפּ מיין באַקאַנטע פּריילין רויזקע. איך פרעג אים פּונד-וואַנען ווייסט זי דען, אז עס קומט היינט פאַר מיין פּראָצעס, ענטפּערט ער מיר, אז זי האָט שוין געוויסט פּריער פאַר מיר. זי און אנדערע פּריינט מיינע פּאַרען זיך פאַר מיר און זיינען זייער באַזאָרגט צוליב מיין גורל.

די דריי זעלנער וואָס דאַרפן אונז באַגלייטן, רעפּעטירן די רעוואָלווערן, שטרעקן זיי אויס איבער אונזערע קעפּ און זאָגן אונז אָן די סאַקראַמענטאַלע פּאַרמולע: — אַ טריט אויף רעכטס, אַ טריט אויף לינקס, ווערט פּאַרעכנט ווי אַנטלויפן, איר ווערט אָן וואָרנונג דערשאָסן!

די גערעכטיקייט איז נישט אלעמאל בלינד

ק א פ י ט ל א

נאך דריי חדשים ווערט ווידער געעפנט דאס טורמע-טויער און מיר ווערן ארויסגעפירט אויף דער גאס. דאס ערשטע דערזע איך רויזקען. זי איז אין א ווייס בלוזקעלע, זעט גוט אויס, אָבער מיט פאַרוויינטע אויגן. זי דערקענט אונז נישט און ערשט אין אַ מינוט אַרום דערהער איך איר „אוי!“ נישט ווייט פון איר שטייט אויך רעניע, די פרוי פון משה לויפנאס. אויך פון איר דערהערט זיך דער זעלבער „אוי!“

מיר גייען אין מיטן שאַסי, די הענט פאַרלייגט אויף הינטן. איינער פון די זעלנער גיט אַ צייכן צו די דורכפאַרנדיקע אויטאָס זיך אָפּצושטעלן. זיי טאָרן איצט נישט פאַרן, ווייל דאָס קאָן אונז דערלייכטערן צו אַנטלויפן. מיר גייען פאַרביי דעם פאַרק. די זעבליטע ווייסע אַקאַציע שווינדלט פאַר די אויגן; עס בליען די אוריוקביימער, די זון שטייט הויך, עס איז ליכטיק און העל. אַ סך דורכגייער זיינען געקליידט אין ווייסן, יונגע מיידלעך שפאַצירן און לאַכן. דאָס לעבן גייט ווייטער אָן, עס איז אַלץ ווי געווען, נאָר מיר פאַרשעמען דעם ליכטיקן פּרילינג־טאָג, מיר, די צוויי אַרעסטאַנטן, געליבליכע, באַוואַקסענע, אויסגעמאַכטערטע, אונטער דער באַגלייטונג פון דריי אויסגעשטרעקטע רעוואָלוצערן.

ביים פאַרדרייען זיך אין אַ ראַג, גיט רויזקע אַ געשריי פונדערווייטס:
— לויבט די מאַכט! לויבט דעם באַלעבאַס! (סטאַלינען).

די זעלנער שרייען אויף איר אָן און טרייבן זי אַוועק. נאָנט צום געריכטהויז האָב איך דערזען שטיין אויך רויזקעס עלטערע שוועסטער און זייער מאַמע. ביים אַריינגיין אין קאַרידאָר, ווען איך בין געווען נאָנט צו לויפנאַסן, האָב איך אים אַ שעפּטשע געטאַן: — שמאַיעווייטט האָט געמסרט! לויבט אַלץ!

אין קאַרידאָר איז געזעסן דער עדות רויזנשמיד מיט זיין פרוי. מער קיין עדות זיינען, זעט אויס, נישט געקומען. מען האָט אונז אַריינגעפירט אין אַ צימערל אָפּ-וואַרטן. מיר זיצן אַ שעה און צוויי, אינזערע זעלנער לאַנגווייליקן זיך. רויזקע קומט אַריין מיט אַ פעקל עסן און וויל עס אונז דערלאַנגען. די זעלנער לאָזן נישט. זי דערלאַנגט זיי אויך עטלעכע לעפּיאַשקעס מיט קישמיש, זיי קוקן זיך אַרום צי קיינער זעט נישט, נעמען די מתנות, נעמען דאָס עסן פאַר אונז און דערלאַנגען. רויזקע גיט אַ שפרונג צו מיר צו, כאַפט מיך אַרום קושן און לויפט באַלד צוריק. די אוזבעקישע זעלנער שמויכלען.

מען פירט אונז אַריין אויפן זאַל. עס איז דאָס קרייזגעריכט. דער פּראָצעס וועט פאַרקומען ביי געשלאָסענע טירן. פון די ריכטער איז נאָך קיינער נישטאַ, דער טיש איז שוין באַדעקט מיט אַ רויטן טישטוך. עס קומט אַריין אַן עלטערער מאַן, וואָס שטעלט זיך פאַר אַלס אַדוואַקאַט, אונזער פאַרטידיקער, דעלעגירט פון דער נקווד. בלויז דריי פון אַלע אַדוואַקאַטן אין סאַמאַרקאַנד האָבן די רעכט אַרויסצו-טרעטן אין פּאַליטישע פּראָצעסן. זיי זיינען פאַרטייער. זיי פאַרטיידיקן אונז אָפּיר ציעל, האַנגאַראַר באַקומען זיי פון דער נקווד.

ער קוקט איצט אַריין אין די אַקטן און שטעלט מיר אייניקע פּראַגן. צי איז

אמת, פרענט ער, אז איך בין געווען אין ווארשע א רעדאקטאָר פון א יידישער, נאָ-
ציאָנאליסטישער, קאָנטרעוואָלוציאָנערער צייטונג.

— ניין, עס איז נישט אמת. איך האָב געאַרבעט בלויז אין אַדמיניסטראַציע
פון א צייטונג, געדרוקט האָב איך אין פראַגרעסיווע, ליטעראַרישע זשורנאַלן. איך
בין אין יאָר 1934 געווען רעדאקטאָר פון א ליטעראַרישן זשורנאַל „פאַרמעסט“,
אַבער דאָס איז געווען אַ קאָמוניסטישע אויסגאַבע און שוין דער צווייטער נומער
פון דעם זשורנאַל איז פאַרמאַכט געוואָרן דורך דער פּוילישער מאַכט. מיך האָט
מען נאָכדעם רעפּרעסירט.

— צי איז אמת, אז איך האָב אין אויגוסט 1939 אַנטיילגענומען אין אַ קאָנגר-
עס פון ציוניסטן אין דער שווייץ, וואָס האָט געהאַט די אויפגאַבע צו באַקעמפן און
שטירצן די ראַטנמאַכט?

— ניין, עס איז נישט אמת. נישט דער קאָנגרעס האָט געהאַט אַזעלכע אויפ-
גאַבן און נישט איך האָב אים אים אַנטיילגענומען אַלס דעלעגאַט. איך בין דאָרט
געווען אַלס געוויינלעכער צושויער.

— צי איז אמת, אז איך האָב אין פּוילן אָנגעהערט צו אַזעלכע קאָנטרעוואָ-
לוציאָנערע אָרנאַניזאַציעס ווי „פּוילי ציון“, „בונד“ און „גאַשאַמער גאַצאיר“
(השומר הצעיר)? צי איז אמת, אז איך האָב געשריבן פאַמפּלעטן קעגן דער
ראַטנמאַכט.

— ניין, דאָס אַלץ איז נישט אמת. דאַקעגן איז אמת, אז מינס אַ בוך וועגן
קאַרל מאַרקסן איז קאָנפּיסקירט געוואָרן דורך דער פּוילישער מאַכט.

— צי איז אמת, אז איך בין אין יאָר 1932 געווען אין פאַלעסטינע? צי איז
אמת, אז מינס אַ ווינגערער ברודער איז אַנטלאָפן פון פאַרשיקונג אין פּאַסיאַלעק
אַבראַמקוואָ? צי איז אמת, אז איך האָב געזאָגט, אז אַלע רוסישע יידן דאַרפן
אַוועקפאַרן קיין פאַלעסטינע?

די פראַגן און ענטפערס האָבן געדויערט בלויז פּופּצן מינוט. ער האָט מיר
דערקלערט, אז מיך דערוואַרט אַ שווערער אורטייל.

נאַכהער האָט ער גענומען שמועסן מיט משה לויפּנאַס. איך האָב ערשט איצט
געהערט, אז משה לויפּנאַס ווערט באַשולדיקט לויט צוויי פאַראַגראַפּן. הויז דעם
פּאַליטישן ווערט ער אויך באַשולדיקט אין אַנטלויפן פון דעם לעדער-זאַוואָד, ווו
ער האָט געאַרבעט אַלס גלעזער. דערפאַר דראָט באַזונדער זיבן יאָר.

דער אַדוואָקאַט איז אַרויסגעגאַנגען. די זעלנער זיצן מיידע, עס איז אַ גרויסע
הויז, זיי דרימלען, די פענצטער אין זאַל זיינען אָפּן. לויפּנאַס גיט מיר אויפּדערגיך
אַ זאַג:

— איך וועל שפּרינגען דורכן פענצטער!

איך כאַפּ אים פאַר דער האַנט:

— גאָט באַהוט! מיר זיינען דאָן אויף אייביק פאַרלוירן!

זיין פרוי האָט זיך אַריינגעקראָגן אין זאַל אַריין דורך אַ זייטיקער טיר און
געכאַפט אויף אונז אַ בליק פּונווייטנס. מיר האָבן ביידע גלייכצייטיק איר צוגע-
וואָרפן די ווערטער:

— ש-מאַיעוויטש האָט געמסרט!!!

זי האָט זיך געכאַפט פאַרן קאַפּ, אַבער באַלד צוריקערופן:

— אוממעגלעך! ער וויל אייך אויסקויפן, באַפרייען!

די זעלנער האָבן זיך אויפגעכאַפט פון דרימל און זי פאַרטריבן.
עס איז אַרײַנגעקומען דאָס געריכט, אַ פּאַרויזער, צוויי בײַזיצער, אַ סעקרע-
טאַרין און דער פּראָקוראַר. פּריער באַטראַכט מען לױפּנאַס'עם פּראָצעס.
מען לײענט פּאָר זײנע דערקלערונגען. איך ווער נבהל ונשתומם, לױפּנאַס איז
זיך מודה אין אַלע אים פּאַרגעוואָרפענע חטאים. ער גיט אויף זיך אַליין אָן, אַז ער
האָט גערעדט און געהעצט קעגן דער ראַטנמאַכט. אַז ער האָט געזאָגט, אַז די מאַכט
איז אין די הענט פון אַ קליקע, וואָס דריקט אונטער דאָס פּאַלק, אַז דאָס לאַנד איז
פול מיט טורמעס און לאַגערן, אַז די סאָוועטישע טיראַניע איז די שוידערלעכסטע
אין דער וועלט־געשיכטע, אַז די אַרבעטער דאָ לעבן ערגער ווי די כינעזישע קוליס,
און אַזוי ווייטער און כסדר אינם זעלבן נוסח.

איצט זע איך, אַז דאָס אַלץ וואָס ער האָט געזאָגט פאַרן אויספּאַרשער וועגן
מיר, איז אַ ברעקעלע קעגן דעם, וואָס ער האָט געזאָגט אויף זיך אַליין.
עס קומט פּאַר אַן איבערייס. איך קוק אים אָן פּאַרווונדערט. ער זאָגט מיר, אַז
ער האָט געטראַכט, אַז איך האָב זיך אײַנגעבראַכן און אָנגעהויבן שיטן. מען האָט
אים מוראדיק געשלאָגן, צומיינסט האָט מען אים געקאַפעט אין די געשלעכטס-
אַרגאַנען. יאָ, ער האָט אַלץ אונטערגעשריבן.

אַצינד האָט ער באַשלאָסן אין אַלעם צו לײקענען און דערצײלן פאַרן געריכט
וועגן דעם שלאָגן פון די אויספּאַרשער.

פאַרן באַנייען די אונטערהאַנדלונגען, האָט דער פּראָקוראַר פּאַראָרדנט, אַז
מען זאָל מיך באַזײטיקן, איך זאָל נישט זײן אָנוועזנד אויף די געריכטס־פּאַרהאַנד-
לונגען פון משה לױפּנאַס.

מען האָט מיך צוריקגעפירט אין וואַרט־צימערל. פּלוצלינג האָב איך דערזען ווי
עס קוקט ווער אַרײַן דורכן פענצטערל — עס איז שמאַיעוויטש! ער קוקט אַרײַן דורך
דער שױב און שאַקלט צו מיר באַגריסנדיק מיטן קאַפּ.

איך האָב באַדאַרפט אײַנהאַלטן אַלע כוחות נישט אויסצושרייען. איך טאָר זיך
נישט פּאַראַטן, איך האָב צוריקגעגריסט מיט אַ שאַקל פון קאַפּ און אַ שמײכל.
איך האָב געבעטן די זעלנער מיך פירן אין אוביקאַציע. עס איז מיר נאָכגע-
גאַנגען רויזקע. זי האָט ווידער מיט עפעס מכבד געווען דעם זעלנער. איך האָב צו
איר אויסגעשריגן:

— שמאַיעוויטש האָט אונז געמסרט! זאָל רױזנשמיד צוריקציען זײן שלעכט
עדות־זאָגן!

זי האָט צוריקגערופן:
— שמאַיעוויטש איז גרייט פאַר אײך אַוועקגעבן זײן לעבן! ער שלאַפט נישט
נאַנצע נעכט! ער וועט אַוועקגעבן זײן גאַנץ פאַרמעגן און אײך באַפרייען!
דער פּראָצעס איז אָפּגעלייגט געוואָרן אויף צוויי טעג און מען האָט אונז צוריק-
געפירט אין תּפּיסה.

ק א פ י ט ל ב

עס איז פּאַרענדיקט געוואָרן לױפּנאַס'עם פּראָצעס. עס איז נישט אַרויסגעטראָגן
געוואָרן קײן שום אורטייל, ער ווערט איבערגעשיקט צו אַ נײער אויספּאַרשונג. דאָס

איז א גוטער סימן, ער קאן אפילו באפרייט ווערן אויך, נאָר די אויספאַרשונג, די אויספאַרשונג, דאָס איז דאָך דער ערגסטער פּעריאָד! ווער ווייסט צי מען וועט איצט נישט נאָך מער קאטעווען ווי פּריער?

אין א טאָג אַרום, שבת דעם 27-טן מאי, האָט מען מיך שוין אַליין געפירט צום געריכט. איצט איז שוין אַן אַנדערע וואָך. מען האָט אַוועקגעטריבן רויזקען מיט איר מוטער פון דער געריכט־געבידע. מען לאָזט מיר נישט צו קיין עסן. עס זעט אויס, אַז מען האָט שוין ווייטער געמסרט, אויך וועגן דעם, אַז רויזקע האָט מיר דערלאָנגט עסן און גערעדט מיט מיר.

איך האָב היינט אַן אַנדערן פּאַרטידיקער, א פּרוי. זי האָט דורכגעקוקט די אַקטן און מיר געזאָגט, אַז איך האָב אַ שווערן פּראָצעס. עס איז דאָרט אָנגעגעבן וועגן מיר אַ סך שוידערלעכע פּאַקטן, ווי איך וואָלט זיין אַ דייטשער שפּיאָן. אַז איך האָב געשטרעבט דערצו, אַז די דייטשן זאָלן געווינען די מלחמה, אַז די רויטע אַרמיי זאָל באַזיגט ווערן.

איך זאָג איר ווי עס זעט אויס דער אמת. זי דערקלערט מיר אָבער, אַז אַ טייל דערקלערונגען זיינען אונטערגעשריבן דורך מיר אַליין. איך קלער איר אויף, אַז איך האָב אַזעלכע דערקלערונגען נישט אונטערגעשריבן. אין טייל פּאַלן האָב איך אפילו נישט געקאָנט איבערליענען די דערקלערונגען אויפגעשריבן דורך נאָגטיעוון, ווייל איך האָב נישט געקענט לעזן זיין כתב, אַז מיר האָט מייסטנס געשווינדלעך פאַר די אויגן און איך האָב רעכט נישט געזען, נאָגטיעו פלעגט מיך כמעט אויף יעדער אויספאַרשונג שלאָגן.

זי האָט געזען ווי עס האַלט דאָ מיטן אמת. איך האָב אפילו געזען, אַז זי האָט צו מיר מיטגעפיל. זי האָט נישט באַדאַרפט קיין סך טראַכטן, כדי צו זען, אַז איך, אַ ייד, אַן אַנטלאָפּענער פון די דייטשן, האָב נישט געקענט זיך ווונטשן, אַז די מלחמה זאָל געווינען ווערן דורך די דייטשן. זי זעט אַליין אויס ווי איינע פון אונזער פּאַלק און עס איז איר לייכט דאָס צו פאַרשטיין. זי זאָגט מיר:

— לעזנדיק די אַקטן האָב איך זיך טאַקע שטאַרק געוונדערט און באַין אופן נישט געקענט פאַרשטיין ווי עס קאָן מעגלעך זיין.

דערווייַל קומט פאַר אַ משפּט איבער דריי יונגע, אַוזבעקישע באַנדיטן. איך בין אָנוועזנדיק אויפן פּראָצעס, די פּאַרויצערין פונם געריכט דערלויבט דאָס מיר. זי איז אפילו פּריער צוגעקומען צו מיר, געפרעגט מיין נאָמען און באַדויערנדיק געד שאַקלט מיטן קאָפּ. איך האָב געזען, אַז זי ווייסט פון מיר. איך האָב אין טורמע שוין געהאַט געהערט וועגן איר. זי איז אויך מאַחינו.

עס איז געווען פאַר איר אַן אַנדערע פּאַרויצערין, אויך אַ יידישע, מיטן נאָמען גערמאַן, האָט מען זי באַזייטיקט צוליב איר — אַנטיסעמיטיזם! פלעגט זי משפּטן אַ ייד, האָט זי געגעבן די העכסטע שטראַף. זי האָט, זעט אויס, מורא געהאַט צו באַזייזן זיך אַלס טענדענציעזע, האָט זי דעם שטעקן שוין אינגאַנצן איבערגעבויגן אויף דער צווייטער זייט און געוואָרן טענדענציעזע, נענאַטיוו לגבי יידישע באַשולדיקטע. עס קומט מיין ריי. די בייזיצער זיינען היינט שוין אַנדערע: אַן עלטערע אַווד בעקין, אַ יונגע רוסיין און אַ ייד — אַ פּאַרשטייער פון דער פּאַרטיי. דער פּאַרויצער איז דער זעלבער. ער האָט אַ האַרט און שטרענג פנים, אַן אַסקעט. מיר געלונגט קוים צו דערקענען אין זיין פנים, אַז ער איז אויך „מאַחינו“. די סעקרעטאַרין איז אויך פון אונזער שטאַם. איך ווייס, אַז דער אורטייל, אויב עס דעצידירן יידן, קאָן ער

זיין נאך א שטרענגערער. אָבער דאָך האָב איך אַ גוט געפיל און איך ווייס, אז זייערע אויערן וועלן לכּל הפּחות, נישט זיין טוביב פאַר מיין יידישן ווירגעשריי.
דער טאַטער־ישער פּראָקוראַר מאַנאַמעטאַף איז אויפגערגעגט, ער סודעט זיך מיטן פּאַרזיצער. עס איז נאָר פאַראַן קעגן מיר איין עדות, רויזנשמיד.

נאָכן פּאַרלעזן דעם באַשולדיקונגס־אַקט און די דערקלערונגען, האָב איך באַ־קומען דאָס וואָרט. איך האָב גערעדט אַנדערטהאַלבן שעה. איך האָב דערציילט וועגן מיין גאַנץ לעבן. איך האָב גערעדט וועגן דעם גורל פון די יידן ביי די דייטשן, וועגן דעם גורל פון מיין אייגן קינד, פרוי, מאַמע, ברודער און שוועסטער, וועלכע ווערן אפשר איצט געברענגט דאָרט אין די דייטשע גאַזקאַמערן. איך האָב דערציילט וועגן דער גרויסער פרייד ביי אַלע יידן און ביי מיר, ווען מיר האָבן געהערט אז די רויטע אַרמיי באַפרייט אַ שטאָט פון די דייטשן. דערציילט אויך וועגן דעם ווי אזוי נאָנטיעוו האָט מיך געשלאָגן בעת די אויספאַרשונגען. גערעדט וועגן דעם, אז איך בין דער איינציג געראַטעוועטער פון אַ יידישער פּאַמיליע, וואָס איז אַנטלאָפן קיין סאַוויעט־רוסלאַנד, דעם לאַנד, וואָס האָט אַמאָל געהערט צו מייע שטעטע טרוימען און אידעאַלן.

פאַרוואָס זאָל איך, האָב איך זיי געפרעגט, דער איינציג לעבנגעבליבענער, אויך אויסגיין דאָ אין די קאַמערן פון תּפּיסה? בלוז צוליב אַ בלבול פון נקמה־דרושטיקע אויסוואַרפן, זאָל איך נישט דערלעבן אפילו צו דעם גרויסן טאָג, ווען עס וועט קומען די נקמה איבער די דייטשע מערדער? די מערדער פון אונזערע קינדער און מאַמעס! עס איז דאָך נישטאָ אין דער וועלט קיין איין ייד, וועלכער זאָל נישט ווונטשן דער רויטער אַרמיי דערפּאָלג איבער די דייטשן! די רויטע אַרמיי ראַטעוועט דאָך די קליינע רעשטלעך פאַרבליבענע יידן אין די שטעט פון וועלכע זיי טרייבט אַרויס די דייטשן. די רויטע אַרמיי איז דאָך די באַשיצערין און די דערלייזערין פון די געפיר־ניקטע און גערודפטע יידן!

אין דעם מאַמענט האָט דער פּאַרזיצער מיר געגעבן אַ ווונק מיטן אויג און אַ שאַקל מיטן קאַפּ אין דער ברייט. אַ בלייז־רגע האָט געדויערט, ביז כ'האָב זיך געכאַפט וואָס ער מיינט. יא, פאַרשטאַנען. ער מיינט, אז איך זאָל אויפהערן אזוי פיל אונטער־שטרייבן, אז די רויטע אַרמיי קעמפט פאַר די יידן. עס זיצט דאָך דאָ מענטשן פון אַנדערע נאַציעס, אַ רוסין, אַן אוזבעקין, אַ טאַטער. דאָס פּאָלק מורמלט דאָך סיווי צווישן זיך, אז די גאַנצע מלחמה איז נאָר צוליב די יידן און זיי פאַרגיסן בלוט אויף די פּראָנטן צוליב יידן.

איך האָב זיך פאַרהאַקט אין מיטן רעדן. דער ווונק פונם פּאַרזיצער האָט מיר שווערדיש אַ שניט געטאָן אין האַרץ — ער איז אַ ייד און איך בין אַ ייד! ער איז דער באַשולדיקער און איך דער באַשולדיקטער, אָבער קודם דאַרפן מיר ביידע אָפהיטן אונזער נאַציאָנאַלן יידישן אינטערעס! נישט דערציילן צופיל פאַר די פרעמדע וועגן אונזער טראַגעדיע און וועגן אונזער שייכות מיט דער באַפרייאַונגס־מלחמה פון דער רויטער אַרמיי.

איך האָב ווייטער גערעדט וועגן די שוידערלעכע שחיטות פון די דייטשן אויך איבער אַנדערע פעלקער. דערציילט זיי ביי וואָס פאַר אַ באַדינגונגען איך בין אַנט־לאָפן פון וואַרשע, ווי אזוי עס זיינען שפּעטער אַנטלאָפן אויך מיין פרוי און טעכטערל. וועגן מייע שלאַפּלאַזע נעכט צוליב זייער גורל.

אודאי האב איך אין מיטן רעדן זיך עטלעכע מאָל צעוויינט און מיט מיר האָט מיטגעוויינט די סעקרעטאַרין און די רוסישע בייזיצערין.
דער פּראָקוראָר האָט מיר געשטעלט פּראָגן. איך זאָל דערציילן גענוי ווי אזוי נאָנטיעו האָט מיך געשלאָגן. איך האָב דערציילט. איך האָב געזעען, אז ער לעבט דאָס איבער, ער איז צעכעסט, אויפגערעגט. ער האָט פּאַרנעשלאָגן, אז אין פּראָטאָקאָל זאָל ווערן אַרײַנגעטראָגן מיין דערקלערונג וועגן דעם ווי אזוי נאָנטיעו האָט מיך געשלאָגן.

עס האָט זיך אויפגעשטעלט מיין פּאַרטידיקערין און אויפמערקזאַם געמאַכט, אז דאָס טאָר מען נישט אַרײַנשרייבן אין פּראָטאָקאָל. עס וועט בלוז גענוג זיין די פּראָזע, דער אויספאַרשער נאָנטיעו האָט געפירט די אויספאַרשונג איבערן באַשולדיקטן מיט נישטגעזעצלעכע מעטאָדן."

עס איז אויסגעפרעגט געוואָרן דער עדות רויזנשמיד. ער האָט אונטערגעהאַלטן זיינע לעצטע דערקלערונגען, אז אויפן בריקל וווּ איך בין געשטאַנען אַלס וועכטער פאַרן שוסטער־אַרטעל, האָב איך מיט אים גערעדט וועגן דעם סאָויעטישן רעזשים, געזאַגט, אז עס איז נישט פאַרהאַן קיין דעמאָקראַטיע און קיין סימן פון סאָציאַליזם. איך האָב געבעטן דעם פּאַרזיצער איבערצופּרעגן דעם עדות, פאַרוואָס האָט ער אויף דער ערשטער קאָנפּראַנטאַציע מיט מיר, געליקנט אז איך האָב מיט אים געפירט קאָנטרעוואָלוציאַנערע געשפּרעכן. פאַרוואָס האָט ער אויף דער צווייטער קאָנפּראַנטאַציע שוין געביטן זיינע דערקלערונגען און פעסטגעשטעלט, אז איך האָב יאָ מיט אים געפירט אַזעלכע געשפּרעכן. זאָל אויך דער עדות רויזנשמיד דאָ דערקלערן צי נאָנטיעו האָט אים נישט געדראָגט, אז ער וועט אים דערלאַנגען אין מאָרדע, אויב ער וועט נישט אונטערשרייבן אַזאַ דערקלערונג ווי ער, נאָנטיעו, האָט פּאַרנעלייגט. רויזנשמיד האָט דאָס באַשטעטיקט. ער האָט שוין אָנגעהויבן ווערן וואַקלדיקער און פּלאַנטערן מיט דער צונג, זאָגן, אז עס איז נאָר טיילווײַז ריכטיק, אָדער לגמרי נישט, ער געדענקט שוין נישט.

רויזנשמיד איז זיכער נישט אויסן געווען מיין שלעכטס און וואָלט גערן מיך וועלן ראַטעווען, ער איז אָבער נאָך אַלץ געווען איבערגעשראַקן, מורא געהאַט אַליין נישט צו ווערן איינגעזעצט, ווייל נאָנטיעו האָט אים אויך געזאַגט, אז קעגן אים אַליין איז אויך פאַראַן אַ גרויסער באַשולדיקונגס-מאַטעריאַל. רויזנשמיד האָט שוין געזעען פאַר די אויגן דעם לאַגער פון וועלכן ער איז באַפּרייט געוואָרן ערשט מיט צוויי יאָר צוריק.

עס האָט זיך אויפגעשטעלט די פּאַרטידיקערין, זי פּרעגט דעם עדות:
— צי איז מעגלעך אז דער באַשולדיקטער, וועלכער איז אַן אינטעליגענטער מענטש, זאָל אין דער עפּנטלעכקייט, אויף אַ בריקל פאַרן אַרטעל, וווּ ס'גייען כּסדר מענטשן אַהין און צוריק, פירן מיט אייך קאָנטרעוואָלוציאַנערע געשפּרעכן? ! ער האָט דאָך געוויסט וואָסער שטראָף עס דערוואַרט ביי אונז אַ בירגער פאַר רעדן קעגן דער ראַטנמאַכט! צי האָט ער דען געשעפּטשעט אייך אויפן אויער, אָדער גערעדט נאָרמאַל?

— ניין, ער האָט נישט געשעפּטשעט, גערעדט נאָרמאַל.
— טאָ פאַרשטיי איך נישט! דאַרף דאָך דער באַשולדיקטער האָבן געווען אַ תּם, אַן אידיאַט! און דאָס זעען מיר דאָך און הערן פון זיין לעבנסגעשיכטע, אז ער איז דאָס נישט. איר, בירגער רויזנשמיד, דאַרפט זיך אָפּגעבן אַ קלאָרן חשבון! איר

זענט דער איינציקער עדות קעגן דעם באשולדיקטן און אייערע ווערטער קאָנען דע-
צירירן וועגן זיין לעבן! איר פארשטייט אייער אחריות? ! איר מוזט זאָגן דעם
גאנצן אמת! פארוואס זאָגט איר איצט אנדערש ווי מיט צען מינוט צוריק און פלאַג-
טערט זיך אין אייערע אייגענע דערקלערונגען? וועלכע ווערטער אייערע זיינען די
ריכטיקע? די וואָס איר האָט אַרויסגעזאָגט מיט צען מינוט צוריק, אָדער אַצינד?
די ווערטער, וועלכע איר האָט געזאָגט אויף דער ערשטער קאָנפֿראַנטאַציע, אָדער
אויף דער צווייטער? דאָס סאָוועטישע געריכט פֿאָדערט נאָר דעם אמת! יעדער
עדות דאַרף זאָגן נאָר דאָס, וואָס ער ווייסט, נאָר דאָס, וואָס איז אמת!
עס שטעלט זיך אויף דער בייזיצער, דער פֿאַרשטייער פֿון דער פֿאַרטיי און
פרענט מיך:

— איר קענט דעם דאָקטער כאַמעט?

— יאָ.

— איר זענט ביידע געווען אויפן ציוניסטישן קאָנגרעס אין דער שווייץ אין
יאָר 1939 און ביידע געפינט איר זיך איצט אין סאַמאַרקאַנד! צי זענט איר נישט
דאָ אַהערגעקומען מיט אַ באַשטימטן ציל, כדי צו גרינדן דאָ אַ געהיימע ציוניסטישע
אַרגאַניזאַציע? צי איז דען אַ צופאַל וואָס איר ביידע האָט זיך דאָ אָפֿט געטראָפֿן
צווישן זיך און געשמעסט? צי איז דען אַ צופאַל, וואָס איר האָט פֿאַרמיטלט ביים
פֿאַרקויפֿן אַ שינעל און צוגעהאַלפֿן דערצו, אַז אַ געוויסער אַסקאַר, אַ שונא פֿון דער
ראַטנמאַכט, זאָל זיך קאָנען אויסבאַהאַלטן פֿון די הענט פֿון די סאָוועטישע גערעכ-
טיקייטס־אַרגאַנען?

איך האָב אָפֿגעענטפֿערט:

— דאָס טרעפֿן זיך מיט דאָקטער כאַמעט איז געווען אַ צופאַל, איך האָב אים
ערשט באַקענט דאָ, אין סאַמאַרקאַנד. וועגן דעם שינעל האָב איך נישט געוויסט
פֿאַר וועמען דאָס גייט. מיין חבר שמאַיעוויטש האָט געהאַט אַן אַלטן שינעל פֿון
וועלכן ער האָט געוואָלט פֿטור ווערן, אים פֿאַרקויפֿן, האָב איך אים דערין צוגעהאַלפֿן.
דער בייזיצער זעצט זיך אוועק. ער איז צופֿרידן וואָס ער האָט געשטעלט
אַזעלכע ערנסטע, פֿאַליטישע פֿראַגן. ער האָט שוין דערמיט זיין פֿאַרטייאַישן חוב
דערפֿילט.

די פֿאַרטיידיקערין נעמט זיך ווייטער צום עדות רויזנשמיד. ער דרייט איצט
מיט דער צונג נאָך מער ווי פֿריער. ער וואָלט וועלן שוין זאָגן גוטס וועגן מיר, ער
מוז עס אָבער מאַכן שטופֿנווייז. ער באַשטעטיקט נאָכאַמאָל אַז נאָנטיעווען האָט אים
געדראָט מיט דערלאַנגען אין מאָרדע. ער זאָגט שוין, אַז איך האָב נישט גערעדט קיין
שלעכטס קעגן דער ראַטנמאַכט, נאָר קעגן די ביוראָקראַטישע אינסטיטוציעס, קעגן
אירע איינצלע באַזאַמע. אַז איך האָב זיך געקלאָגט אויף מינע חברים ביי דער
אַרבעט, אַז זיי זיינען נאָכנישט סאָציאַליסטיש איבערדערצויגן, אַז איך האָב זיך
געקלאָגט אויף דעם קליינעם לויז, וואָס איך האָב באַקומען אויסגעצאָלט ערשט נאָך
דריי חדשים און געקאָנט דערפֿאַר קויפֿן קוים צוויי קילאָ קאַרטאָפֿל.
די אַלע זיינע איצטיקע דערקלערונגען האָב איך דאָ, אויף די געריכטס־פֿאַרהאַנד-
לונגען, אים סוגערייט, דערמאָנט, און ער האָט עס שוין גענומען ביסלעכווייז באַ-
שטעטיקן.

האָט אים דער פֿראַקוראַר געדראָט צו באַשטראָפֿן לויט די פֿאַראַרגאַפֿן 224
— 225, פֿאַר אָפֿגעבן פֿאַלשע עדות־דערקלערונגען. מען וועט נאָר דאַרפֿן פעסט-

שמעלן ווען ער האָט געזאָגט ליגן, אויף דער ערשטער קאָנפֿראַנטאַציע צי אויף דער צווייטער.

האָט זיך רויזנשמיד ווידער דערשראָקן. טרערן זיינען אים געקומען אין די אויגן. ווידער גענומען פֿלאַנטערן, ביז די פֿארטידיקערין האָט פֿאָרגעשלאָגן נישט נעמען צו קענטעניש זיינע אַלע דערקלערונגען.

די געשריבענע עדות־דערקלערונגען פֿון משה לויפּנאָס, האָט ער נאָך אַליין זיי אָפּגערוּפֿן בעת זיין פֿראַצעס. די געשריבענע עדות־דערקלערונגען פֿונם אַרטעל־ברייגאָר דיר טשאַיעווסקי, שלאָגט פֿאָר די פֿארטידיקערין, זאָלן אויך נישט גענומען ווערן אין באַטראַכט, ווייל ער איז שוין נישטאָ אין סאַמאַראַנד און מען קען נישט פעסטן שמעלן זייער וואַרהאַפטיקייט. לייגט זי דעריבער פֿאָר אָפּצולייגן דעם פֿראַצעס. עס שמעלט זיך אויף דער פֿראַקוראַר און רופּט אויס פייערלעך :

— און איך גיי נאָך ווויטער ווי די חברטע פֿארטידיקערין! איך לייג פֿאָר, אַז מען זאָל דעם פֿראַצעס אינגאַנצן ליקווידירן און פֿאַרדענען אַ גאַנץ נייע אויספֿאַר שונג.

איך האָב געזעען ווי ביי דער סעקרעטאַרין זיינען ווידער פֿול געוואָרן די אויגן מיט טרערן — פֿון פֿרייד. זי האָט אויפּגעהויבן אירע אויגן און געקוקט אויף מיר מיט אַ סך מיטלייד און גוטתאָרציקייט.

פֿאַרן צוריקפֿירן מיך אין תּפּיסה אַדיין, האָט די פֿארטידיקערין צו מיר געזאָגט גאַנץ שטיל :

— עס קאָן זיין, אַז מען וועט אייך איצט נאָך מער שלאָגן ווי פֿריער, נאָר האַלט זיך ווי אַ מאַן! עס האַנדלט זיך אין אייער לעבן! שרייבט גאַרנישט אונטער, ביז איר זועט נישט גענוי אַלץ דורכלעזן. עס איז אַלץ געווענדט אין אייך. איר מוזט אויס־האַלטן!

איך האָב געדאַנקט דעם אַלעכסטן פֿאַר דעם אויסגאַנג פֿונם משפּט. עס איז היינט שבת, דעם 27-טן מאַי.

איצט מוז איך נאָך בעטן דעם גורל, אַז ער זאָל מיר געבן כּוח אויסצוהאַלטן די נייע קלעפּ, וואָס קאָנען קומען צוזאַמען מיט דער נייער אויספֿאַרשונג.

מען פֿירט מיך צוריק אין טורמע אַריין.

אויף דער גאַס איז אַ הייסער ווינט, די ביימער בויגן נידריק זייערע קעפּ פֿאַרן ווינט און ער צעקעמט זיי זייערע צווייגן און בלעטער.

מײן פֿאַרפֿלאַמט פֿנים קילט זיך אָפּ, איך גיי מיט אַ זיכערערן טריט, איך מוז זיך אויפּסניי אָננעמען מיט כּחות, זיך האַלטן נאָך פעסטער ווי פֿריער און איבערהאַלטן!

פארן לעצמן אקט

ק א פ י ט ל א

די היץ אין קאמער איז אומדערטרעגלעך. דער יונגער אוזבעק איבראגומאף האָט באַקאַנטשאַפט מיט אַ טורמע־וועכטער. ביינאַכט עפנט ער אויף די טיר פון דער קאָד־ מער אויף פּופּצן מינוט און מיר קאַנען אַביסל אָטעמען. דער וועכטער טוט נאָר אַכ־ טונג צי עס קומט נישט אָן ווער פון דער העכערער נאַטשאַלסטווע. ער לאָזט אונז אפילו גיין אין קלאָזעט אַרײַן, עפענען דאָרט דעם וואַסער־קראַן און זיך אויסבאַדן. קיין עסן לאָזט מען מיר ווידער נישט צו. עס האַלט מיך אונטער מיט עסן איברא־ גימאַף, אים ברענגט מען יעדן טאָג און ער טיילט זיך מיט מיר. ער איז פאַרהעלט־ נישמעסיק, אַן אינטעליגענטער פאַרשוין. ער דערציילט מיר אַ סך וועגן דער אַל־ טער און נייער אוזבעקישער ליטעראַטור. ער זינגט די לידער פון דעם אוזבעקישן פּאָעט טשולפּאַן (דער וויינענדיקער), וואָס איז אין יאָר 1937 דערשאַסן געוואָרן. כאָטש ער איז אַ פרומער, איבראגומאף, דאוונט עטלעכע שעה אין טאָג, האָט ער אָבער אַ סך צו דערציילן וועגן זיינע ליבע־אוואַנטורעס.

איבראגומאף גלייבט אין כישוף. ער דערציילט מיר, אַז אין לאַגער, וווּ ער האָט אַלס אַרעסטאַנט געאַרבעט אין קאַנטאַר, האָט ער זיך איינגעליבט אין אַ רוסיש מיידל, זי האָט דאָרט געאַרבעט אַלס פּרייגע־דונגענע. דאָס מיידל האָט אים נישט אָפּגעענטפּערט אויף זיין ליבע, אים אויפגענומען קאַלט. זיין הייס אוזבעקיש בלוט האָט זיך געקאַכט. ער האָט געמיינט אַז ער וועט אַראָפּ פון זינען. האָט ער זיך געווענדעט צו אַן אַלטן אַרעסטאַנט, אַן אוזבעקישער מוללאַ, און אים פאַרטרויט זיין קלעמעניש. ער האָט דעם מוללאַ אַרויסגעהאַלפּן מיט ברויט. האָט דער אַלטער אוזבעק אָפּגעזאָגט פאַר אים אַ תּפּילה, עפעס אַ כישוף־שפּרוך און אים צוגעזאָגט, אַז שוין היינט וועט ווערן געבראַכן דאָס האַרץ פון דער געליבטער. אין כך־הוואה. דעם זעלבן טאָג האָט זי זיך געביטן נישט צום דערקענען און אָנגעהויבן אים הייס צו ליבן.

איבראגומאף איז אַ שטימונגס־מענטש. ער פאַרגעטערט זיין אוזבעקיש פּאָלק, די אוזבעקישע ערד, די לידער, מאַראַל, מנהגים. זיין פּאָטער איז פּרום, אָבער דאָך אַ וועלט־מענטש, שוין מיט העכער דרייסיק יאָר צוריק געווען אין אייראָפּע, געווען אין לאָדזש איינקויפּן מאַנפאַקטור, געווען צורגאַסט ביי זיינס אַ ברודער אין אַמעריקע.

אין די ערשטע יאָרן ראַטנמאַכט, איז זיין פּאָטער געווען נאַטשאַלניק פון דער היגער מיליץ. ער אַליין, ענווער מאַכמודאוויטש איבראגומאף, האָט געענדיקט אַ מיטלשולע, דערנאָך געאַרבעט אַלס געהילף־דירעקטאָר פון דער שטאָטישער ווירט־ שאַפּט־אַפטיילונג. דאָרט האָט מען אים טאַקע אַרעסטירט. ער ווערט באַשולדיקט אין גרויסע געלט־מיסברויכן. עס האָט אים געמסרט זיינס אַ געליבטע, אַ טאָטערין, מיט וועלכער ער איז זיך געהאַט צעגאַנגען. ער זיצט שוין דריי יאָר, שוין באַדאַרפט באַפּרייט ווערן, האָט מען איצט אויסגעפונען, אַז ער דאַרף האָבן נאַכאַמאַל אַ פּראָצעס. עס האָט זיך אַרויסגעוויזן, אַז עס האָט געפּעלט מער געלט ווי מען האָט

לכתחילה פעסטגעשטעלט. פאלט ער שוין אצינד ארונטער אונטער אן אנדערן פאראנראף, וואָס זעט פאָר אַ שטראַף ביו צען יאָר.

זיין פאָטער, וועלכער איז נוט באקאנט מיט דער שטאָטישער נאָטשאַלסטווע, יאָגט זיך גאָרנישט צו באַמיען אַז מען זאָל זיין זון באַפרייען. די סיבה דערפון איז אַ פשוטע: עס איז מלחמה-צייט. ווערט זיין זון באַפרייט, שיקט מען אים גלייך אויפן פראַנט. איז בעסער זאָל ער זיצן דאָ אין קאָמער. יעדן טאָג שיקט מען אים צו עסן, זאָל ער זיך בעסער קוועלן און דער תפוסה איידער פאלן אויפן שלאַכטפעלד. איבראָנימאָף ווייסט צו דערציילן אַ סך פאָקטן וועגן טורמע-לעבן, וועגן עקד-עקוציעס, דערשיסונגען. זיין פאָטער איז דאָך געווען עטלעכע יאָר מיליזי-נאָטשאַל-ניק. ער דערציילט מיר אַ פאל, וואָס ער באַטיטלט מיטן נאָמען:

„צוליב אַ האַלבן פאַפיראַס“

אַ יונגע, טאָדזשיקישע פרוי, וועלכע האָט פאַרנומען אַ הויכן פאָסטן, איז אין יאָר 1927 פאַראַרטיילט געוואָרן, צוליב מיסברויכן מיט אַ גרעסערער געלטיסומע, צום דערשיסן.

פאַרן פירן זי צו דער עקזעקוציע, האָט מען זי געפרעגט וואָס זי ווונטשט זיך. זי בעט מען זאָל איר געבן טינט און פּעדער, אַ בייגעלע פאַפיר און אַ קאָנווערט, זי וויל עפעס אויפשרייבן. נאָר עפענען דעם בריוו זאָל מען ערשט נאָכן אויספירן איבער איר דעם טויט-אָרטייל.

אויפן עקזעקוציע-פלאַץ זיינען בייגעווען דער פראָקוראָר, אַ דאָקטער און אַ סעקציע זעלנער, אַרטייל-אויספירער. זי האָט געבעטן אין דער לעצטער מינוט איר געבן צום פאַרויכערן אַ פאַפיראַס. זי האָט פאַרויכערט. אלע אַרום איר זיינען געשטאַנען אויפגערעגטע. זי איז אַ בילד-שיינע פרוי, אַן אינטעליגענטע, באַגאַבטע, פאַרפאַסט אַליין ווונדערלעכע געדיכטן. די עקזעקוטאָרן זיינען אויפגע-רעגט, ווייל זיי פילן זיך אומבאַקוועם. די פרוי האָט זיך געהאַלטן אַזוי מונטער און דרייסט, אַז אלע האָבן צו איר געפילט סימפאַטיע. און אפשר האָבן זיי זיך אויפ-גערעגט, ווייל עס איז געווען אַ שטאַרקער פראָסט? זיי ווערן געפרוירן, זי רויכערט נאָך אַלץ דעם פאַפיראַס און זיי שטייען און וואַרטן. זי האָט דאָס באַמערקט:

— נו, קינדער, איך זע, אַז איר אומגעדולדיקט זיך, וועל איך שוין מיינ נאַנצן פאַפיראַס נישט אויסרויכערן!

זי האָט אַוועקגעוואָרפן דעם האַלבן פאַפיראַס, צערטעטן מיטן פוס און אויס-גערופן:

— נו, קינדער, איך בין גרייט, טוט אייער פליכט, פירט אויס אייער באַפעל! און זיי האָבן דעם באַפעל אויסגעפירט.

אין דער זעלבער רגע האָט זיך דערהערט דאָס שאַלן פון אַ טרומיט. עס איז געקומען אַנצופליען רייטנדיק אַ שלוח מיט אַן עקסטערע באַפעל:

„די עקזעקוציע נישט אויספירן! זי ווערט באַגעדיקט, זיך אַרויסגעוויזן פאַר אומשולדיק!“

מען האָט געעפנט איר פאַרמאַכטן בריוו. עס האָט זיך אַרויסגעוויזן, אַז זי

איז שוואנגער, שוין אין די הויכע חדשים. מען האָט בכלל נישט געמאָרט אויספירן איבער איר קיין טויט־אורטייל ביז נאָכן געלעגן ווערן.

אין דעם בריוו שרייבט זי, אז זי האָט נישט געמאָלדן דער טורמע־מאכט וועגן איר שוואַנגערשאפט, ווייל זי איז דאָך נישט קיין פאַרהייראַטע פרוי, וואָלט זי דאָך באַדאַרפט אָנגעבן דעם נאָמען פון איר געליבטן און דאָס האָט זי נישט געוואָלט, ווייל יענער האָט א פרוי. זי האָט אים נישט געוואָלט פאַרשעמען. זי האָט אים דאָך אזוי ליב.

די עקזעקוטאָרן זיינען אַהיימגעגאַנגען דערשלאָגענע, מיט אַראָפּגעלאָזענע קעפּ און געמורמלט:

— צוליב אַ האַלבן פאַפּיראַס! ווען זי וואָלט זיך נישט געאַיילט און אויסגע־רויכערט נאָך דעם אַנדערן האַלבן פאַפּיראַס, וואָלט זי געבליבן ביים לעבן!

ק א פ י ט ל ב

דער טורמע־וועכטער האָט אונז בסוד דערציילט אַלע מלחמה־נייעסן. מיך האָט אינטערעסירט צו וויסן צי מען האָט שוין אָפּגענומען די שטעט באַראַנאָ־וויטש און סלאָאָנים. ניין, מען האָט ערשט אָפּגענומען כערסאָן און אָדעס. אָבער פאַרדאָס איז געעפנט געוואָרן דער צווייטער פּראָנט פון די אַליאַנטן! דאָס איז אַ פּריילעכע ידיעה! אַלע אַרעסטאַנטן האָפּן דאָך דערויף, אז ווען עס וועט זיך ענדיקן די מלחמה, וועט מען זיי אַלע באַפּרייען, עווענטועל פאַרקלענערן די שטראַף.

איך האָב באַשלאָסן מיטצוטיילן לויפּנאַסן די ידיעה. איך האָב דורכגעלעכערט אַ שטיקל פאַפּיר מיט אַ שפּילקע און צונויפּגעשטעלט אותיות, אין דער אוובעקיר־שער שפּראַך:

„געעפנט דעם צווייטן פּראָנט. גרויס דערפּאָלג. די מלחמה דערנענטערט זיך צו איר סוף.“

דאָס צעטעלע האָב איך געלאָזן אין קלאָזעט, אין אַ רער. יעדער אַרעסטאַנט פּלעגט דאָרט זוכן און געפונען „גריפּסן“ (תּפּיס־בריוועלעך). משה לויפּנאַס האָט אוודאי מיין צעטעלע דערהאַלטן. ער האָט געוואַגט נאָך מער פון מיר און גייענדיק אויף שפּאַציר אין הויף, האָט ער אַריינגעוואָרפּן דורך די קראַטן אין אונזער קאַ־מער אַ קליין שטיקל טיכעלע, באַשריבן מיט אַן אויסגעברענט שוועבעלע.

אין דעם בריוועלע האָט זיך שוין געהאַנדלט וועגן אַ קאָנקרעטן ענין. אויף אים איז געווען אָנגעגעבן, אז ער איז פאַר דער מלחמה געווען אַמאָל אויף „הכשרה“ אין אַ קיבוץ פון „השומר הצעיר“ אין סלאָאָנים. ביים פאַרהערן מיך וועגן לויפּנאַסן, האָב איך געזאָגט, אז דער קיבוץ אין סלאָאָנים איז געווען אַ סקוויט־לאַגער, וווּ די יונגט האָט זיך געלערנט פיזישע מלאכות, כדי זיך צוצוגעוויינען צו שווערער אַר־בעט. האָט נאָנטיעוו מיך געפרעגט צי די אַלע יונגעלייט פון דעם קיבוץ זיינען נאָכ־דעם אוועקגעפאַרן קיין פּאַלעסטינע? ניין, האָב איך געזאָגט, ווער עס האָט גע־וואָלט, דער איז געפאַרן קיין פּאַלעסטינע.

ביי לויפּנאַסן האָט זיך אוודאי שוין אויפּגיין אָנגעהויבן די אויספאַרשונג און מען פרעגט אים אויס וועגן דער „הכשרה“ אין סלאָאָנים. ער האָט אוודאי אינ־

גאנצן געלייקנט, אז ער איז דאָרט אַמאָל געווען. ביי דער נקודד איז געווען די מיר
נונג, אז די אַלע, וועלכע פאָרן קיין פּאַלעסטינע, איז נאָר דערויף, כדי פון דאָרט
אויס איבערצופאַלן דעם ראַטנפאַרבאַנד. ציוניסטן ווערן פאַרעכנט פאַר ענגלישע
אַגענטן און שפּיאָנען. בעט מיך לויפנאַס, אז טאָמער וועט מען מיך פּרעגן וועגן
דעם קיבוץ אין סלאָנים, זאָל איך זאָגן, אז עס איז געווען זיינס אַ יונגערער ברודר
דער, נישט ער.

איך האָב באַווונדערט די דרייַסטקייט פון לויפנאַס, ווי אזוי ער האָט גע-
וואַנט, נייענדיק אויף שפּאַציר אין הויף, די הענט אויף אַרונטער, און ס'טוט דאָך
אַכטונג דער דיזשורני, מיר אַרייַנצוואַרפן אַ „גריפּס“ דורך די קראַטן.

**

מיך האָט מען נאָך אַלץ נישט גערופן צו דער נייער אויספאַרשונג.
אין טורמע האָט מען אַרייַנגעבראַכט אַ פּרישן אַרעסטאַנט, אַן אַרטיסט פון
דער כאַרקאָווער אָפּערעטן-טרופּע. ער ווערט באַשולדיקט דערין, אז ער האָט אין
היגן פאַרק, זייענדיק שיכור, געשריגן אויף אַ קול:

— „בעי זשידאָוו, ספּאַסיי ראָסיו!“ (שלאָג יידן, ראַטעווע רוסלאַנד).

דער אַרטיסט איז געווען אין כאַרקאָוו בעת דער דייטשער אָקופּאַציע. ער האָט
דאָרט געשפּילט טעאַטער און אַפּילו געווען אַן אַנפירער. ווען די רוטע אַרמיי האָט
באַפּרייט כאַרקאָוו, איז זייער טרופּע אַרויסגעפאַרן אויף אַ טורנע איבערן לאַנד
און געקומען אויך קיין סאַמאַרקאַנד.

ער וויל מיר דערווייזן און איבערצייגן, אז ער איז נישט קיין אַנטיסעמיט. דער
בעסטער סימן: ער האָט שוין געהאַט צוויי יידישע פּרויען. איינע פון זיינע געווע-
זענע פּרויען האָט ער אַפּילו געראַטעווט בעת די דייטשן זיינען געווען אין כאַרקאָוו.
ער האָט זי אויסבאַהאַלטן.

זיין איצטיקע פּרוי איז אַן אוקראַינערין. ער איז אַ היסטערישער אינטעלי-
גענט, האָט מורא אז ער וועט זיך פאַרקילן אין דער קאַמער, כאַטש מען שטיקט זיך
דאָ פון היץ. ער טראָגט אויפן האַלז אַ וואַלענעם שאַל, נישט צו פאַרקילן זיין שטרי-
מע. ער איז אויך, זאָגט ער, אַ מחבר פון אייניקע פּיעסן.

די פּרוי שיקט אים יעדן טאָג אַריין עסן. ער האָט אויך אַרייַנגעקומען אַ האַלבן
קויש קאַרשן. די קערעלעך רייכט ער אין דיל, מאַכט אויס לעכלעך און ציט זיי
אַרויף אויף אַ שטריקל. ער וועט עס, זאָגט ער, שענקען אַ מתנה זיין פּרוי. ווען
מען וועט אים פירן צום געריכט, וועט ער איר איבערגעבן דאָס שנורל קרעלן פון
די קאַרשן-קערעלעך.

דער וואָס האָט געהייסן שלאָגן יידן און ראַטעווען רוסלאַנד, איז אַן אומ-
באַהאַלפּענער און צעקראַכענער שליממזל. ווען מיר דאַרפן פּיער צום פאַפּיראַס
און מיר רייבן אויפן דיל אַ קנויטעלע וואַטע, רייבן עס מיטן דעקל פון דער „פּאַ-
ראַשע“ (נאַכט-עמער) ביז עס גלייט זיך אָן און הייבט אָן צו טליען — ליגט ער
פּוננווייטנס, באַווונדערט אונזער אויפטו. אָבער ער האָט עס נאָך קיין איין מאָל נישט
געטאָן. נעמט ער נאָר דאָס פאַראַשע-ברעטל און גיט די ערשטע פּאָר רייב, כאַפט
ער זיך באַלד פאַרן האַרץ. ער איז שוואַך, ער קאָן נישט, ער וועט זיך נאָך דער-
שוויצן און צוקילן.

אינמאָל פּרעגט ער ביי מיר אַן עצה:

אזוי ווי טראַצקי, קאמיעניעוו, זינאָויעוו, ראַדעק, גאמאַרניק זיינען אַלע גער
ווען יידן, און זיי האָבן זיך דאָך אַרויסגעוויזן פאַר פּאַטערלאַנד-פאַרעמער,
געוואָלט אָפּרייסן שטיקער טעריטאָריע פון רוסלאַנד לטובת דייטשלאַנד און יאַפּאַן
— האָט ער טאַקע געמיינט מיט זיין אויסגעשריי „שלאָג יידן, ראַטעווע רוסלאַנד“
— אָט טאַקע די אַלע יידישע פאַרעמער.

ער פּרעגט מיך, צי עס איז אַ גוטער אינפּאַל. איך פיל אויס מײן אַרעסטאַנד
טישן סאָלידאַריטעט־חוב און שטים מיט אים איין, אַז עס איז טאַקע אַ גוטער
אינפּאַל...

ק א פ י ט ל ג

אַ קראַנקן־שוועסטער מאַכט אונז אינשפּריונגען קעגן בויך־טיפּוס. אויפן
צווייטן טאָג באַקום איך גרויסע היץ.

נאָנטיעוו רופט מיך נאָך אַלץ נישט אַרויף. קיין עסן לאָזט ער מיר נאָך אַלץ
נישט צו. עס שפייזט מיך איבראַגימאַף. דאָס ערשטע טורמע־עסן ברענגט מען
שוין לעצטנס ערשט שפעט נאָכמיטאַג. פינף—זעקס פאַרנאַכט.

פון דער שכנותדיקער פרויען־קאַמער הערט מען געשרייען און זיפצן. זיי פאָר
דערן דעם דאָקטער, זיי ווילן אין שפיטאַל אַרײַן, זיי זיינען קראַנק, זיי האַסן אין
די טירן, שרייען און רופן:

— דעם דאָקטער! אין שפיטאַל אַרײַן! מיר שטאַרבן!

איבראַגימאַף האָט זיי איבערגעשיקט דורך זיין באַקאַנטן דיזשורני עטלעכע
שטיקלעך ברויט.

דער אַרטיסט האָט שוין געהאַט זיין משפּט, פאַראורטיילט געוואָרן אויף זעקס
יאָר. ביים צוריקקומען פון געריכט, האָט אים דער וועכטער געפּרעגט אויף וויפּל
ער איז פאַרמשפּט געוואָרן. דערהערנדיק אַז אויף זעקס יאָר, האָט ער צו זיך גע-
זאָגט:

— נײַ כ... פאַר גאַרנישט, פאַר באַליידיקן יידן — זעקס יאָר!

ביינאַכט האָט מען מיך אַרויפגערופּן. נישט אַריינגעפירט אין קאַבינעט נומער
42, צו נאָנטיעוו, נאָר אין אַן אַנדער צימער, צום הויפּט־נאַטשאַלניק פון דער
נקוד אַליין! איך בין ביי אים דאָס ערשטע מאָל, נאָך ביז איצט אים נישט געזעען.
עס איז אַ ריזיקער קאַבינעט, קאָמפּאַרטאַבל אויסגעשטאַט. דער נאַטשאַלניק
איז אין אַ וויסדזייענעם אַנצוג. ער זיצט אָנגעלענט אין אַ גרויסן, לעדערנעם
פּאַטעל.

ער רעדט רוסיש מיט אַן אויסלענדישן אַקצענט. ער פאַרהאַלט זיך קאַרעקט
און העפּלעך:

— פאַרוואָס, איך בעט אייך, איז אייער יידישע אינטעליגענץ פון פּוילן אזוי
ווידערשפעניק צו אונזער ראַטנמאַכט? עס איז דאָך פאַר קיינעם נישט קיין סוד,
אַז די „פּוילישע“ באַרען אונז ביי יעדער געלעגנהייט. עס געפּעלט זיי נישט אונ-
זער רעזשים. אין פּוילן האָבן זיי טאַקע בעסער געלעבט, אָבער וואָס האָבן זיי פאַר
אַ טענות? מיר האָבן דאָך אייך געראַטעוועט אייערע לעבנס! מיר נעמען אייך

אויך נישט אויף די פראַנטן, איר זיצט אין הינטערלאַנד, מיר דערלויבן אייך צו באַקומען פאַקטן פון אויסלאַנד, אייך אַלעמען לעבט זיך נישט ערנער ווי אונז זערע בירגער, אפשר נאָך בעסער! טאָ פאַרוואָס פּלוידערט איר כּסדר אין אַלע אייערע שמועסן צווישן זיך וועגן אונזער רעזשים, העצט אונטער אייער דעם אַנ-דערן און שטעקט אָן מיט אומצופרידנקייט? עס איז דאָך מלחמה-צייט! מיר קאָנען אייך נישט נעבן מער ווי דאָס וואָס מיר האָבן. דעם רעזשים וועלן מיר אויך צוליב אייך נישט ענדערן! קאָנטרעוואָלוציאָנערע שטימונגען, אפילו פשוטע פּלוידעריי (באַלטאָוויאַ)) מוזן מיר שטרענג באַקעמפן, אויסרייסן מיטן וואָרצל. מיר טוען עס מיט אַזעלכע מיטלען, וועלכע מיר באַנוצן שוין זינט זיכאָנאָוואַנציק יאָר, זינט אונזער גרויסער אַקטאָבער-רעוואָלוציע.

ער פּרעגט מיך אויס אייניקע פּרטים, וועלכע זיינען שוין אַ סך מאָל גע-פרעגט געוואָרן בעז די הירערדיקע אויספאַרשונגען. איך ענטפער אים אָפּ, קלער אים אויף. איך בין זייער איבערנענומען און גערירט מיט זיין סאָלדן, ערנסטן און מענטשלעכן טאָן. איך גיב אים צו פאַרשטיין, אַז נישט אין אַזעלכע ווי מיר דאַרף ער זוכן די שונאים, אַז די יידישע אינטעליגענץ פון פּוילן קלאָגט זיך אפשר אויף איר מאַטעריעלן מצב, אָבער אַלע ווונטשן זיי גוטס דער רויטער אַרמיי, דער סאָוועטישער מלוכה, ווייל זי האָט געראַטעוועט אונזערע לעבנס.

ער קלינגט אָן און עס קומט אַריין נאָנטיעוון. מיר גיט אַ זעץ אין האַרץ. ער גייט מיטן קאָפּ געבויגן. דער קאָפּ איז ביי אים גלאַט אַפּראַזירט און זעט אויס ווי אַ טויטן-שאַרבן. ער איז איינגעלייגט און קוקט נישט אויף מיר. דער נאַטשאַלניק יעמט ביי אים מיינע אַקטן, קוקט דורך, פּרעגט מיך ווידער אויס. נאָנטיעוון שיקט ער צוריק אַרויס.

דער נאַטשאַלניק מעלדעט מיר, אַז דער פּאָליטישער פּאַראַגראַף 66 ווערט ביי מיר אַראָפּגענומען. איך וועל אָבער אַפּזיצן דעם אַלטן אורטייל פון דריי יאָר, פאַר אַנטלויפן פון פאַרשיקונג אין יאָר 1940. דעמאָלט בין איך נאָר אָפּגעזעסן ניין מאָנאַטן. די אַמנעסטיע איז מיר געוואָרן צוריקגעצויגן. איך דאַרף אַפּזיצן צוויי מיט אַ פּערטל יאָר.

איך בין איבעראַשט פון דער גוטער בשורה! דער פּאַראַגראַף 66 ווערט ביי מיר אַראָפּגענומען! דאָס האַרץ קלאַפט פון פּרייד. איך האָב אַרויסגעפילט, אַז ער וויל אַז איך זאל אים בעטן וועגן שענקען מיר דעם אַלטן אורטייל. אַזא פאַל, ווי איך האָב שוין געווסט פון אַרעסטאַנטן און טורמע-וועכטער, באַשליסט די אַרטיקע נקוד אַליין. זי קאָן ליקווידירן דעם אַלטן אורטייל.

אָבער עס איז געווען פאַר מיר שוין אַ גרויסע פּרייד צו הערן, אַז איך ווער אויס פּאָליטישער אַרעסטאַנט. ווען איך וועל בעטן מיר שענקען די רעשט שטראַף, האָב איך פאַרשטאַנען, אַז עס וועט באַלד קומען אַ קעגן-פּאַראָזיציע, ער וועט מיר פּאַרלייגן מיט זיי מיטצואַרבעטן...

דערווייל האָב איך געווענען דאָס גרויסע געווינס און בין פול מיט פּרייד און גליק.

אויפן אַנדערן טאָג בין איך געוואָר געוואָרן, אַז משה לויפּנאַס איז אינגאַנצן באַפּרייט געוואָרן!

מען האָט געהרגעט דעם סעקרעטאַר פון ראַיקאָס. איינער פון די פאַרדעכ־טיקע אין דעם מאָרד, דער אוזבעק קורבאַנאַף, זיצט אין אונזער קאַמער. ער איז געווען דירעקטאָר פון שטאַטישן באַזאַר. דער סעקרעטאַר פון ראַיקאָס האָט אים אַראַפּגענומען פון דעם אַמט אין פאַרטוישט מיט אַ צווייטן. איז פאַראַן אַ חשד אַז דאָס האָט טאַקע ער, קורבאַנאַף, אים דערשאַסן ביינאַכט אויפן גאַס.

קורבאַנאַף האָט געלאָזן אינדערהיים אַ ווייב מיט זיבן קינדער. אָבער וועגן זיי זאָרגט ער זיך נישט אַזויפיל, ווי וועגן די פּאָר זעקלעך מעל און עטלעכע גאַל־דענע הפּצים, וואָס זיינען געבליבן באַהאַלטן אין שטוב. די נקווד וועט זיכער דורכפירן אַ רעוויזיע אין זיין הויז און די אַלע זאַכן אויסגעפונען.

ווען מען האָט מיך דעם 27־טן מאַי געהאַט צוריקגעפירט פון געריכט, האָט איינער פון די זעלנער־באַגלייטער, אַן אוזבעק, מיך שטיל געפּרעגט צי עס זיצט נישט אַמאָל אין אונזער קאַמער איינער קורבאַנאַף. ווען איך האָב אים געזאָגט אַז יאָ, האָט ער מיך געבעטן אים זאָגן, אַז זיין ווייב און קינדער לאָזן אים גרוסן, אַז ביי אים אינדערהיים איז אַלץ אין בעסטן אָרדנונג, אַלע זאַכן אויפגערוימט. ער מעג זיין פּולקאַס רואיק. דער זעלנער איז אַן איינגייער אין קורבאַנאַפּס שטוב, אַ היימישער.

איך האָב קורבאַנאַפּן איבערגעגעבן דעמאָלט דעם גרוס און דערציילט אים אַלץ וואָס דער זעלנער האָט מיר געזאָגט. איך האָב נאָר פאַרגעסן דעם זעלנערס נאָמען, האָב איך קורבאַנאַפּן בליזן אויסגעמשלט ווי אַזוי ער זעט אויס.

ער איז געווען דערפון שטאַרק צופּרודן און מיר זייער געדאַנקט. אין אַ צייט אַרום האָט דער טורמע־נאַטשאַלניק מיך אַרויסגערופן אונטערצושטייבן אַ באַשטע־טיקונג פאַר רויזקען, אַז מען זאָל איר איבערגעבן אַ פעקל, וואָס איז פאַר מיר אָנ־געקומען פון ארץ־ישראַל. ווען איך בין צוריקגעקומען אין קאַמער אַריין, האָבן ביידע אַרעסטאַנטן, קורבאַנאַף און איבראַגיאַמאַף, עפעס מאָדע פאַרעקשנט גע־שוויגן. איך האָב זיי געזאָגט וועגן וואָס מען האָט מיך אַרויסגערופן, זיי האָבן אָבער נישט אָפּגעענטפּערט. ערשט שפּעטער האָט זיך קורבאַנאַף צו מיר אָפּגערופן:

— און איר מיינט, אַז מיר פאַרשטייען נישט אייערע געגן? איר מיינט, אַז איר זענט קלוגער און כיטער פון אַנדערע? נישקשה, איך קען זיך גוט אויף „דזשוגוטן“ (יידן). איך האָב אַמאָל אין די יונגע יאָרן געאַרבעט ביי אַ בוכאַרער „דזשוגוט“, האָב איך אים פאַר כעס אַלע הינער דערשטיקט אין איין נאַכט. איך קאָן דערשטיקן נישט נאָר הינער! אַז מען דאַרף קאָן איך דערשטיקן נאָך וועמען אויך, איר פאַרשטייט דאָך וועמען איך מיין!

איך בין אויסער זיך. וואָס איז עס פּלוצים געשעען? פאַר וועמען נעמט ער מיך אָן? צי מיינט ער נישט אַמאָל אַז איך בין אַ „סטוקאַטש“ („קלאַפּער“, קאַמער־מסור)?

איך שריי אויף אים אָן, קלער אים אויף. עס העלפט נישט. ער פּאַלט אַריין אין רוגזע. עס מישט זיך אויך אַריין איבראַגיאַמאַף:

— חבר ג.!. וואָס מיינט איר, אַז מיר זיינען קינדער? וואָס רופּט אייך עפעס פּלוצים אַרויס דער טורמע־נאַטשאַלניק? וועמען וועט איר איינרעדן, אַז אין דער נקווד קומען אָן פאַר אייך פּעקלעך פון פּאַלעסטינע און אַז מען רופּט אייך

ארויס צום אונטערשרייבן א פולמאכט? איך בין דאך אן אלטער ארעסטאנט.
איך קען זיך אויף די זאכן!

און קורבאנאף האָט שוין נאָך א סימן:

— דער גרוס פון דעם זעלנער איז אויך געווען א פאַרדעכטיקער! וואָרים
פאַרוואָס געדענק איך נישט יענעמס נאָמען? און פּונוואַנען ווייסט יענער וועגן
זיינע זאכן, וואָס ער האָט געלאָזן אינדערהיים? ער האָט דאָס פאַר אונז דערציילט
אין קאַמער, אָבער פּונוואַנען ווייסט עפעס א סטרעלאַק פון דער נקווד, אז ער,
קורבאנאף, האָט אין שטוב זאכן, וואָס מען דאַרף אויפּרוימען? ער האָט איבער-
הויפט נישט אזא באַקאַנטן זעלנער. ער דערמאַנט זיך גאַרנישט אין אַזעלכן.

קורבאנאף האָט צו מיר נאָך א טענה:

— פאַרוואָס, אין די ערשטע טעג פון זיין דאָ אין דער קאַמער, ווען ער האָט
זיך דעמאָלט געוואָלט צעפלעטן דעם קאַפּ אין וואַנט, האָב איך אים דערפון אָפּ-
געהאַלטן! פאַרוואָס? איך האָב אים נאָך אויסגעטאַן, באַנאַסן מיט וואַסער, גע-
זעסן איבער אים און אַכטונג געגעבן, באַרוואַקט, געטרייט. וואָס בין איך דערמיט
אויסן געווען? צי נישט אַמאָל דאָס, אז ער זאָל בלייבן לעבן און מען זאָל אים
ווייטער פּייניקן אין נקווד? צי נישט דערפאַר, ווייל איך האָב באַדאַרפט האָבן א
קרובן צו פאַראַטן און פאַרקויפן? דערציילן אויבן אַלץ וואָס ער רעדט דאָ אין
קאַמער?

אויף אזא צרה האָב איך זיך נישט געריכט. דאָס האָט אזוי אַנגעהאַלטן א טאָג
נאָך א טאָג. עס האָט מיך פאַרפּייניקט. עס איז מיר ווידער נמאס געוואָרן דאָס
לעבן. דאָס איז נישט קיין קלענערע מאַראַלישע פּיין ווי דעמאָלט, ווען איך בין
געוואָרן געוואָרן, אז שמאַיעוויטש האָט מיך געמסרט.

איך זאָג קורבאנאָפּ:

— גיכער וואָלט איך זיך געלאָזן דערווערנן, איידער צו פאַראַטן א מענטש!
איך שווער ביים לעבן פון מיינע נאָנטסטע, אז דער זעלנער האָט מיר טאַקע דאָס
אַלץ געזאָגט, וואָס איך האָב אייך דעמאָלט דערציילט און אז דער נאַטשאַלניק פון
טורמע האָט מיך טאַקע אַרויסגערופן אונטערצושרייבן א פולמאכט אויף א פעקל
פון פאַלעסטינע. איך שווער אייך נאָכאַמאָל ביים לעבן פון מיינע נאָנטסטע און
טייערסטע, אז עס איז אַלץ אמת!

ער איז שוין גרייט מיר צו גלייבן, נאָר דאָ רופט זיך אַן איבראַנימאַף:

— איר שווערט ביים לעבן פון אייערע נאָנטע, ווייל איר ווייסט, אז זיי לעבן
שוין נישט, אז דער דייטש האָט זיי שוין אויסגעהרגעט!
וואָס האָב איך אים געקאַנט דערויף ענטפערן?

ק א פ י ט ל ה

עס האָט מיך נאָכאַמאָל אַרויסגערופן נאָגטיעוו. זיינע שפּיזלדיקע אויגן און
אויסגעשפיצטער קיין זאָגן גאַרנישט אָן קיין גוטס. אין זיין קאַבינעט זיצט נאָך
עמיצער פון נאַטשאַלסטווע. ער טרעט גלייך צו צום ענין:
— פּראָוואַקאַטאָר! איך האָב דיך געשלאָגן?

— יאָ!

— דאָס הייסט ביי דיר געשלאָגן? דו וואָרעם, לויז, זונהשער זון, טינופּת, קאָנטרעוואָלוציאָנער, שפיאָן! דאָס הייסט ביי דיר קלעפּ? ערשט איצט וועסטו דערפילן דעם ריכטיקן טעם! ערשט איצט וועסטו דערזען וואָס נאָגטיעווען קען! און דו האָסט אוודאי געמיינט, אז מען וועט דיר איבערגעבן אויף אויספאַרשן צו אַן אַנדערן סלעידאוואַטעל, וואָס? נאָגטיעווען וועט באַקומען אַ פאַרווורף און ג. וועט זיך מאַכן תּם'וואַטע, אז ער האָט נישט גערעדט קעגן דער ראַטנמאַכט, אז ער איז נישט געווען אין פאַרבינדונג מיט קאָנטרעוואָלוציאָנערע ציוניסטישע אָר- גאַניזאַציעס, האָ? אז ער האָט נישט צוגעהאָלפּן אַנטלויפּן זייערס אַ הערשט, דעם אַסקאַר, פאַר וועמען דו האָסט באַזאָרגט אַ רויטאַרמייאישן שינעל, וואָס? אזוי האָסטו געמיינט?

ער שטעקט מיר זיין פּויעט אין פנים אַרײַן:

— זאָג, אויסוורף, וויפּל מאָל האָב איך דיר געשלאָגן? זאָג, וויפּל מאָל?

— כמעט אויף יעדער אויספאַרשונג, כ'געדענק נישט גענוי.

— אָבער וויפּל, זאָג, וואָרן איך הרגע דיר! זאָג, באַנדיט!

— ביי פינפּאונצוואַנציק מאָל.

ער ווענדט זיך צום אָנוועזנדיקן חבר:

— הערסט? זיי אַן עדות, פינפּאונצוואַנציק מאָל, און אויפּן געריכט האָט

ער אויפגעגעבן אז דרייסיק מאָל. ער איז אַ געניטער פּראָוואַקאַטאָר!

ער ווענדט זיך ווידער צו מיר:

— איצט וועסטו צוקריגן נאָך אַ סטאַטיאָ, פאַר באַשמוצן אַן אָפּיר

ציר פון דער נקווה, פאַר אויסטראַכטן אַ בילבול אז איך האָב דיר געשלאָגן!

זאָג, וועסטו אַצינד אונטערשרייבן, אז דו ציסט צוריק דינע דערקלערונגען אויפּן

געריכט?

— ניין!

— און איך זאָג דיר, מנוול, פּראָוואַקאַטאָר, שפיאָן, אז דו וועסט יאָ אונט-

טערשרייבן! איך וועל דיר דערפירן ביז צו אַ רגע פאַרן טויט און אין דער לעצ-

טער רגע וועסטו אונטערשרייבן! וועסטו אויך אונטערשרייבן, אז איך האָב נישט

געפעלשט דינע פּראָטאַקאָלן, וועסטו אַלץ אונטערשרייבן! איך ווייס דאָך וועגן

דיר אַלץ גענוי, וועגן דיין גאַנץ לעבן, אַלץ וואָס דו האָסט געטאָן, אַלץ וואָס דו

האָסט געטראַכט! איך וועל דיר שוין איצטער אפילו אויסזאָגן ווער עס האָט דיר

פאַראַטן! דיין נאָנטסטער חבר! ער קען דיר שוין העכער פּופּצן יאָר, ער האָט

אונז אַלץ דערציילט, אַלץ ווייס איך, פון מיינע הענט וועסטו זיך שוין נישט אַרויס-

דרייען! זאָג, וועסטו אונטערשרייבן, אז דו ציסט צוריק דינע דערקלערונגען אויפּן

געריכט?!

— ניין, איך וועל נישט אונטערשרייבן!

— אפילו ווען איך וועל דיר הרגענען ביז טויט?!

— אפילו ווען איר וועט מיך הרגענען ביז טויט.

— קוק אים נאָר אָן! דו שטאַרבסט דאָך שוין אַ ליאַדע טאָג, זעסט דאָך

שוין אויס אויף אַ מת און דו רעדסט נאָך אזוי האַפּערדיק און פאַרעקשנט!

זאָג, וועסטו אונטערשרייבן? דאָס לעצטע מאָל פּרעג איך ביי דיר, דאָס לעצטע

מאָל! דו פאַרשפּילסט אַ שאַנס, שפּעטער וועסטו חרטה האָבן. וועסטו פאַרשעלמטן

די מוטער־טראכט וואָס האָט דיך געבוירן! זאָג, דאָס לעצטע מאָל, וועסט אונטער־
שרייבן?!

— ניין, איך וועל נישט אונטערשרייבן!

א פארשוויצטער האָט ער זיך שווער אוועקגעזעצט אויף זיין בענקל. ער נעמט
די טעקע מיט די אַקטן.

— זעסט, אָט דאָ ליגן באַשריבן צוויי הונדערט אונדרייאונזעכציק זייטן, אַלץ
וועגן דיר. איז וואָס זשע זאָל איך איצט טאָן מיט די אַלע אַקטן? אַרויסגיין מיט
זיי אויפן באַזאַר? פאַרקויפן זיי אויף פאַפיר, ווי מיינסטו, האָ?
איך שווייג.

— נו זאָג, סװאַלאַטש, שעם זיך נישט. וויפֿל געלט קאָן מען פאַר זיי באַקומען
אויפן באַזאַר? זעכציק רובל וועל איך פאַר זיי קריגן? נו זאָג, מערזאוועז, וויפֿל
געלט וועל איך קריגן פאַר דעם פאַפיר אויפן באַזאַר, וויפֿל?
— אַזויפֿל וויפֿל זיי זיינען ווערט.

ער צעשמייכלט זיך, אָבער פאַרבייסט אים שנעל צוריק.

— חכמהסט זיך שוין! ביסט דאָך שוין מער מת ווי מענטש! עסן וועסטו
ביי מיר קריגן אַ קרענק! איך וועל אויך ווייטער דיר נישט צילאָזן קיין „פּערע־
דאַטשעס“, וועסט קראַפירן אין דער קאַמער אונטן! וואָן פונדאַנען! פּראָוואָקאַט־
טאָר! מער וויל איך אויף דיר נישט קוקן, פאַרשאַלטענע זרע!
און ער האָט געקלונגען צום דיזשורני און מען האָט מיך צוריקגעפירט אין
קאַמער.

נאָגטיעוו האָט דאָס מאָל געזאָגט דעם אמת. דאָס איז געווען מיין לעצטע וויזיט
ביי אים. מער האָב איך זיין פּרצופֿ נישט געזעען.
דעם 9־טן יולי האָט מען מיך אַריבערגעפירט אין דער גרויסער, צענטראַלער
טורמע פון סאַמאַרקאַנד.

אייניקע טעג פאַר דעם האָט מען באַפרייט קורבאַנאַפן.

ווי עס האָט זיך שפּעטער אַרויסגעשמעלט, איז דער יונגער, סימפּאַטישער
אוזבעק ענווער מאַכמודאוויטש איבראַמינגאַף, וואָס האָט מיך אויסגעהאַלטן מיט
זיין עסן און מיך באַשולדיקט אין מסרן קורבאַנאַפן — זיך אַרויסגעוויזן פאַר אַ
טורמע־פּראָוואָקאַטאָר!

פון טורמע צו טורמע

ק א פ י ט ל א

די צענטראלע טורמע איז אויף סאָויעטסקאָיאַ גאַס. ווען איך בין אַריין אויפן גרויסן הויף, האָב איך דאָס ערשטע דערזען אַ קליין קינדעלע, וואָס האָט זיך געד שפּילט אויפן הויף. עס איז אַ קינד פון אַ טורמע־וועכטער, וואָס וווינט אין דער געביידע. איך האָב שוין לאַנג נישט געזען קיין קליינע קינדער.

אויפן הויף טומלט זיך ווי אין אַ גרויסער אונטערנעמונג, אָדער ווי אויף אַ וואַקזאַל. עס שטייען אָנגעשטעלט לאַסט־אויטאָס, מען ברענגט צו פירן און מען פירט אַוועק אַרעסטאַנטן. אומעטום שטייען גרופן און מען רופט אויס זייערע נע־מען, מען פאַרלאָדעוועט זיי אין אויטאָס. די זון סמאַליעט און פאַרעט אויס די אָפּגעקראַכענע און צעריסענע מלבושים פון די אַרעסטאַנטן. טייל טראָגן נאָך זייערע ווינטערדיקע וואַט־פּופּיקעס. מען האָט זיי, זעט אויס, איינגעזעצט נאָך אין ווינטער־צייט. די זון־שטראַלן ברוינען אָפּ די גע־לאַויסגעבלייכטע, אַרעסטאַנט־טישע פּנימער. זיי פאַרמאָכן די אויגן, וועלכע זיינען אָפּגעוויינט פון ליכט.

איך האַלט אין האַנט אַ שטיקל פּומער איינגעוויקלט אין פאַפּיר. דער דיזשורני, וואָס האָט מיך אַהערגעפירט, האָט דערלויבט רויזקען צוגיין צו מיר אין מיך אפילו פירן אונטערן האַנט. רויזקע, ווייזט אויס, האָט שוין געקענט דעם דיזשורני און אים פריער „אָפּגעחורשט“. ער האָט אפילו נישט אַרויסגענומען דעם רעוואָלווער פון שידל. ער האָט מיך געהייסן שלעפן דאָס האַנט־וועגעלע מיטן קעסל. דער דיר־זשורני נעמט עסן אין דער צענטראַלער טורמע פאַר דער קליינער, אינערלעכער טורמעלע. עס זעט אויס ווי איך בין אַ שליח פון טורמעלע נאָך דעם עסן. אויף דעם וועגעלע האָב איך אויך אַוועקגעלייגט מיין פעקל מיט זאַכן.

איך פּרעג בייים דיזשורני מיט וואָס פאַראַ אַקטן שיקט מען מיך אָפּ אין טורמע, מיט וואָס פאַראַ סטאַטיא, ווייל איך בין נאָך אַלץ נישט זיכער, אַז מען האָט מיר אַראָפּגענומען די פּאָליטישע סטאַטיא 66, כאָטש דער הויפּט־נאַטשאַלניק האָט מיך אין דעם פאַרזיכערט.

דער דיזשורני זאָגט מיר, אַז די סטאַטיא 66 פיגורירט נאָך אין די אַקטן, אָבער זי איז דערווייל פאַרהאַנגען. איצט רעכן איך זיך פאַר אַ פאַרמשפטן לויט דער רוסישער סטאַטיא 82, פאַר אַנטלויפן אין יאָר 1940 פון דער פאַרשיקונג. איך בין אָבער נאָך אַלץ נישט דערין זיכער. איך מוין, אַז ער וויל מיר פשוט אויסרעדן, מיך טרייסטן.

פאַרן טורמע־טויער האָט זיך רויזקע מיט מיר געזענגט. זי האָט מיר דערציילט, אַז איבער דער צייט האָט זי און משה לויפּנאַס'עס פרוי נאָכגעשפּירט שמאַיעוויטשן, אים נאָכגענאַנגען זען ווו ער גייט דאָס ווידער אַוועק ביינאַכט אין דער נייער שטאָט, זיי האָבן געזען ווי ער גייט אין נקווד. איצט גלייבן זיי שוין און ווייסן, אַז ער האָט אונז געמסרט. זיי זאָגן אָבער וועגן דעם קיינעם נישט.

איך האָב געבעטן אָנזאָגן לויפּנאַסן, אַז כל־זמן איך וועל זיצן אין תּפּיסה, זאָל ער קיינעם נישט דערציילן וועגן שמאַיעוויטשן, ווייל דאָס קאָן מיר נאָך שאַדן.

דענען. ער וועט שוין אצינד אראפשווארפן פון זיך די מאסקע און זיך אָננעבן אלס אָפּענער עדות. דער פּראָצעס קאָן נאָך באַנייט ווערן.

הדסה, ווייזט זיך אַרויס, איז נישט אַרעסטירט. מען זוכט אַרום זי, איר מאַן און איר ברודער שלמה. שמאַיעוויטש האָט איינמאָל אָנגערטראָפּן הדסה אַויף דער גאַס, האָט ער זיך דערפּרייט מיט איר און געזאָגט, אַז ער איז שולדיק איר ברודער עטלעכע טויזנט רובל, נאָר ער וויל אים אָפּגעבן דעם חוב פּערזענלעך, צו דער האַנט. ער איז אפילו גרייט באַצאָלן די הוצאות, אַז ער זאָל אַהערקומען קיין סאַ-מאַרקאַנד. אויב ער קאָן דאָ נישט אַהערקומען, וועט ער, שמאַיעוויטש, צו אים אַהינפאַרן, ווייל ער האָט אים איבערצוגעבן וויכטיקע ידיעות. הדסה האָט נאָך דעמאָלט נישט געוויסט וועגן זיין ראָלע, זיך גישט געהיטן פאַר אים, פונדעסטוועגן האָט זי אים דעם אַדרעס פון איר ברודער און מאַן נישט אויסגעגעבן און אין דעם זעלבן טאָג אויך אַוועק פון דער שטאָט. ניכער געטריבן מיטן אינסטינקט ווי דורכן באַוויסטזיין.

פון נאָגטיעוון האָב איך זיך דערוויסט, אַז ער איז געווען אינפאַרמירט וועגן דעם, אַז בעתן פּראָצעס, ווען איך בין געגאַנגען ספּעציעל אין קלאָזעט, האָב איך אויפן וועג גערעדט מיט רויזקען. ער האָט געוויסט, אַז זי האָט איבערגעקויפט די זעלנער מיט פּלעצלעך און ראָזשינקעס און מיר דערלאָנגט עסן, זיך באַגריסט מיט מיר און צוגעוואָרפן אַ פּאַר ווערטער. שמאַיעוויטש האָט וועגן דעם אַלעם צוגעטראָגן אים, נאָגטיעוון.

איך ווער געוואָר פון רויזקען, אַז שמאַיעוויטש האָט געוואָלט דורכפירן אַ פּראָוואַקאַציע אויפן גרויסן פּאַרנעס: איבערקויפן דעם פּראָקוראַר, דעם פּאַרויצער כּונם געריכט און די פּאַרטידיקערין, כּדי ער זאָל זיי שפּעטער „פּאַרשיטן“ פאַר דער נקווה. עס איז, ווייזט אים, דאָ אָנגעגאַנגען אַ קאַמף צווישן דעם פּראָקוראַר און סליעדאָוואַטעל נאָגטיעוון. דער לעצטער האָט געוואָלט, מיט דער הילף פון בע-רעלע שמאַיעוויטש, זיי אַלע פּראָוואַצירן, איינזעצן דעם פּראָקוראַר, ריכטער, פּאַר-טיידיקער. דאָן וואָלט ער אַרויס דער זיגער. ווייל נאָגטיעוון זאָל מען האָבן לעצטנס דעגראַדירט, אים אַראָפּגענומען צוריק איין שטערנדל פון זיינע עפּאָלעט, וואָס ער האָט באַקומען אין דער צייט פון דער אויספאַרשונג. ער איז שוין געהאַט דערהויבן געוואָרן צו אַן עלטערן לייטענאַנט און איצט איז ער צוריק געוואָרן אַ געוויינלעכער לייטענאַנט.

נאָגטיעוון האָט געזאָלט אַרעסטירן אַלע עטלעכעאונזעכציק עדות. די היגע נקווה האָט געהאַט דעפּעשירט אין טאַשקענט און מאַסקווע, אַז איר איז געלונגען אויסצוגעפונען אין סאַמאַרקאַנד אַ געהיימע אָרגאַניזאַציע פון קאַנטרעוואַלוציאַ-נערן און פּאַרשווערער, באַדייטנדיקע פּערזענלעכקייטן און פיגורן, וואָס האָבן אַמאָל אָנגעהאַלטן קאַנטאַקטן מיט דעם באַרימטן רענעגאַט קאַרל קאַוטסקי.

דאָס אַלץ איז אים שנעל אויסגערונען און ער, נאָגטיעוון, קאָן נאָך אפילו גע-משפּט ווערן דערפאַר, וואָס ער האָט געוואָלט אויף אַ קינסטלעכן אופן אויפבלאָזן אַ פּראָצעס וועגן אַ געהיימער אָרגאַניזאַציע, וואָס האָט בכלל נישט עקזיסטירט. וואָלט ער זיך באַגונגט און אויפגעגעבן, אַז ער האָט בלויז געכאַפט עטלעכע פּוילישע יידן, וואָס פּלוידערן קאַנטרעוואַלוציאַנערע רייד, וואָלט יעדער פון זיי געקריגן די נאַרמאַלע צען יאָר תּפּיסה און פּטור. אַזוי אָבער האָט אַלץ געפּלאַצט

און די באשולדיקטע זיינען נאך באפרייט געוואָרן, וואָס דאָס איז בכלל אזאָ זעלטענער פּאַל.

רויזקע באַווייזט מיר נאָך צו דערציילן, אַז ווי רויזנשמיד האָט איר איבער-געגעבן, איז שמאַיעוויטש ביי אים געווען עטלעכע מאָל בעת די טעג פון מיין פּראָ-צעס, ווען ער האָט באַדאַרפט עדות זאָגן. שמאַיעוויטש האָט געוואָלט ביי אים פּוועלן, אַז ער זאָל נישט צוריקציען זיינע דערקלערונגען, זאָגן וועגן מיר דאָס סאַמע ערנסטע און דאָס וועט מיר גאָר זיין לטובה. מען וועט מיך גיך פאַרמשפּטן, איבער-שיקן אין לאַגער און ער, שמאַיעוויטש, האָט שוין דאָרטן אַ „בלאַט“, שוין אָפּגע-מאַכט מיט די לאַגער-אַנפירער, אַז מען זאָל מיך פון דאָרטן באַפרייען.

איך ווער נאָך איצט געוואָר עטלעכע נעבן-זאַכן, קלייניקייטן, אָבער זיי זיינען פאַר מיר אויך וויכטיק:

דאָקטער כאַמעט, דער ציוניסטישער טוער פון טאַרנאָוו, איז געוואָרן אָנפירער פון פּוילישן פּאַטריאָטן-פאַרבאַנד אין סאַמאַרקאַנד. מען רעדט אויף אים, אַז ער איז נאָך עפעס אויך, געוואָרן אַן איינגייער אין די פיר אותיות" (נקווד).

מיין חבר, דער שרייבער איקס, וועמען איך האָב אַזוי שטאַרק פאַרטיידיקט בעת דער אויספאַרשונג און אָפּגעלייקנט זיינע רייד, וועלכע ער האָט יאָ גערעדט (קעגן דער ראַטנמאַכט), דאָס איז דאָך נאָרמאַל און עס קומט מיר נישט דערפאַר קיין דאַנק, אָבער דער זעלבער איקס האָט געפונען פאַר נויטיק אַריינצוקומען צו רויזקען אין שטוב אַריין און איר אויפּקלערן, אַז מיין פּאָזיציע אין דער ליטעראַ-טור איז לגמרי נישט אזאָ אָנגעזעענע, דעריבער פאַרשטייט ער נישט פאַרוואָס זי רייסט זיך אַזוי איין פאַר מיר.

רויזקע גייט יעדן טאָג עטלעכע קילאָמעטער, בעת די קעלטן און היצן, צו דער טורמע, שטייט אָפּטמאַל אָפּ גאַנצענע טעג פאַר די תּפּיס-הטויערן, איז זיך מוסר נפש. מוז איקס אומבאַדינגט איצט אַרויסזאָגן פאַר איר זיינע קריטישע מיינונגען וועגן מיין ליטעראַריש שאַפּן. רויזקע האָט כמעט נישט געוואוסט וועגן מיין ליטע-ראַרישער טעטיקייט, עס האָט זי אויך נישט איבעריק אינטערעסירט. נישט צוליב מיין פּאָזיציע אין דער ליטעראַטור איז זי געלאָפּן יעדן טאָג מיט פּערעדאַטשעס צו דער טורמע.

עס איז מיר שווער דאָס אַלץ אויסצוהערן אין אַזעלכע מינוטן.

איך גיי אַ צופרידענער אין טורמע אַריין, גלייבנדיק, אַז מען האָט שוין פון מיר אַראָפּגענומען די פּאָליטישע סטאַטיאַ. איך וועל נאָר דאַרפן אָפּזיצן בסדר-הכל צוויי יאָר מיט דריי חדשים פאַר דעם אַלטן אורטייל. און דאָך איז מיין געמיט אַ שווערס, ווען איך הער וועגן דער אויפּפירונג פון מיינע באַקאַנטע און חברים. רויזקע האָט מיר געגעבן אַ פּעקעלע עסן, אַ גרויס שטיק פּוטער איינגעוויקלט אין פּאַפּיר. איצט, ביי דער גרויסער הייז, צערינט מיר די פּוטער אונטער די הענט. אַרעסטאַנטן לייגן זיך אוועק נעבן מיר אויף דער ערד און שטעלן אונטער די מיר לער, אַז די פּוטער זאָל זיי אַריינטריפּן. איך צעטייל גלייך צווישן זיי די פּוטער, יעדער נעמט אָן אַביסל אויף די פינגער און כאַפּט דאָס אין מויל אַריין.

עס קומט אָן מיין ריי צום רעגיסטרירן אין טורמע-קאַנצעלאַרעיע. ער פּרעגט מיך די סטאַטיאַ. איך גיב אָן 82.

— און די סטאַטיאַ 66 פאַרוואָס באַהאַלט איר אויס? זי פיגורירט דאָך אין

די אַקטן.

— איך ווייס נישט. די סטאטיא 66 איז, ווי מען האָט מיר געמאָלדן, ליך-ווידרט.

— נו, ביטרי!

ביים צווייטן מאָל רעגיסטרירן האָב איך שוין נישט געוווסט וואָס צו ענט-פערן און אויפגעגעבן ביידע סטאטיאס, 82 און 66.

ביז מען וועט באשטימען אין וועלכער קאמער מיך אריינצופירן, דארף איך דאָ דערווייל ווארטן אין אַ „באָקס“. דאָס איז אַ שמאָלער, הויכער, פארמאכטער קאסטן אין וועלכן מען קאן נאָר שטיין, אָבער נישט זיך אויסדריען. איך האָב געזען פריער ווי פון די באָקס-קעמערלעך רינט אַרויס. דאָס דערלעדיקט זיך דאָרט אזוי אַן אַרעסטאַנט „אויף קליין“, פון באָקס פירט מען נישט אַרויס אין קלאָזעט אַריין. עס קומט אויס דאָרט אָפצושטיין עטלעכע שעה.

אַ האַלבער טאָג פאַרנעמט דאָס אויססאָרטירן און רעגיסטרירן ביז מען פירט אָפּ אין די קאמערן. דערווייל זעט מען זיך צו ווי עס קומען אָן פון די מיליציע-אַפטיילונגען און „קאפּעזעטס“, פאַרטיעס אַרעסטאַנטן. נישט אַלע האָבן מזל און ווערן אָנגענומען אין טורמע, טייל דאַרפן צוריקגיין פּוננאָנען זיי זיינען געקומען, אין מיליציע אָדער קאפּעזעט (פרעווענטיווער אַרעסט-הויז). דאָס איז דערפאַר, ווייל אין די אַקטן, זיינען די נעמען פון די אַרעסטאַנטן נישט דייטלעך געשריבן, נעמט זיי שוין די טורמע-אַדמיניסטראַציע נישט אָן.

אין אַזעלכע פאַלן קומט פאַר אַ דינגעניש און קריגעריי צווישן די מיליציאַ-נערן, וועלכע האָבן געבראַכט צופירן זייערע פאַרטיעס אַרעסטאַנטן, מיט די טורמע-באַאמטע. די סיבה פון דער מחלוקה איז אונז באַקאַנט. די מיליציאַנערן דאַרפן מיטברענגען אַ זעקעלע מאַכאַרקע, אָדער פּראָדוקטן פאַר די טורמע-באַאמטע. די מיליץ האָט איבערגענוג אַזעלכע זאַכן. זי גייט נאָר אַרויס אויפן באַזאַר, אַרעסטירט עטלעכע אומלעגאַלע הענדלער, נעמט צו זייער סחורה, מאַכאַרקע, לעפּיאַשקעס, פּרוכטן, מלבושים. דעם גרעסטן טייל פון די קאַנפּיסקירטע סחורות נעמט פאַר זיך צו די מיליץ. טאָ פאַרוואָס זאָל דערפון נישט געניסן אויך די טורמע-נאַטשאַלסטווע? איז טאָמער ברענגען יענע מיליציאַנערן מיט זיך גאָרנישט מיט, אָדער ווייניק, וועט שוין דער קאַנצעלאַריסט אויסגעפונען, אַז דער אַרעסטאַנטן-צעטל איז נישט דייטלעך געשריבן, אַז די נעמען זיינען נישט גענוי פאַרצייכנט און מען שיקט די אַרעסטאַנטן צוריק. עס איז פאַר דער מיליץ אַ קלאָפּאַט, מען דאַרף ווידער איבער-שרייבן, רעגיסטרירן, אויפּסניי פּונאַנדערזעצן אין די קאמערן, נאָכאַמאָל זיי פירן אין דיווענעקציע.

נאָר סוף כל סוף וועלן זיי אַדורכקומען. די מיליציע וועט ביים צווייטן מאָל שוין מיטברענגען די געהעריקע מתנה און די אַרעסטאַנטן וועלן שוין מער זיך נישט פּלאָגן, נאָר גלייך צעפירט ווערן דאָ איבער די קאמערן.

ק א פ י ט ל ב

די קאמער 29 איז דאָ באַרימט אַלס וואַנצן-פּעסטונג. די ערשטע עטלעכע טעג, איידער די אַרעסטאַנטן גייען דורך די דיווענעקציע-באָד, ליגן זיי דערווייל אין דער קאמער 29. די אַ קאמער וואָלט דרייַסט געקאַנט זיין אַלס איינע פון די אָפּ-

טיילונגען אין גהינם. די ווענט און דער סופיט זיינען ברוין פון וואנצן. זיי פאלן אויף דיר גלייך פון סופיט. קיינער טוט זיך ביינאכט נישט אויס, מען ליגט אין אַנטוועכץ, פארוויקלט די הענט און דאָס פנים, אָבער עס העלפט נישט. אַלע זיינען ביינאכט אויף, קיינער שלאָפט נישט. דאָס לייב ווערט שנעל פול מיט ווונדן, אַלע זיינען צעקרעלט און צעבלוטיקט.

דערצו הענגט נאָך אַ מעלדונג אויף דער טיר, אַז מען טאָר נישט צעקוועטשן די וואַנצן אויף דער וואַנט, צוליב „ריינקייט“. פאַר עובר זיין אויף דעם פאַרבאָט ווערט מען באַשטראַפט מיט פינף טעג קאַרצער.

עס איז נישט צו פאַרגלייכן די תפיסה מיט דער אַרכאַנגעלסקער. דאָרט ליגט מען אויף נאַרעס, עס איז פאַראַן אַ טיש צום עסן. דאָ איז דערפון קיין סימן נישטאָ. אַלע ליגן אויף דעם שטיינערנעם דיל.

די צווייטע נאַכט איז שוין געווען לייכטער. זייער ערשטער הויפט־אַנגריף איז שוין אַריבער און מיר האָבן זיך שוין אויך אַביסל צוגעוויינט. אויפן פערטן טאָג האָט מען אונז געפירט אין באָד אַרײַן. דאָרט האָבן די „אורקעס“ (גנבים) צוגע־נומען ביי מיר מיט כח עטלעכע פון מיינע זאַכן און דאָס ביסל עסן וואָס איך האָב נאָך געהאַט. איך האָב דאָרט אָנגעטראַפֿן עטלעכע פּוילישע יודן, וועלכע זיינען ערשט נישט לאַנג אַרעסטירט. איך האָב זיי געפרעגט אויף מלחמה־נייעס. וועגן וואָס פאַראַ שטעט איך האָב זיי נאָר נישט אויסגערעכנט, האָבן זיי מיר געענטפערט: „שוין אָפּגענומען, שוין באַפרייט!“ די מלחמה, גיבן זיי צו, וועט זיך אַ ליאָדע טאָג ענדיקן.

עס האָט זיך שפּעטער אַרויסגעוויזן פאַר נישט ריכטיק. אָדער זיי האָבן נישט געוויסט, אָדער זיי האָבן מיך געוואָלט אויפהייטערן, אַז איך דאַרף שוין דעריבער נישט האַלטן ביי זיך קיין סך מאַכאַרקע און מעג זיי געבן מער וויפּל כ'האָב זיי געגעבן. זיי זיינען פאַרמשפּט צו פינף יאָר פאַר גנבענען ריז אין די שפּייכלערס, וווּ זיי האָבן געאַרבעט אַלס טרענער. זיי ווערן איצט אַוועקגעשיקט אין אַ ווייטן לאַגער. נאָך דער באָד האָט מען אונז צעפירט איבער פאַרשידענע קאַמערן, פאַראַן דאָ עטלעכע הונדערט.

ק א פ י ט ל ג

אין אונזער קאַמער געפונען זיך זעקסאונפערציק אַרעסטאַנטן. אַלס סטאַראַקסע, עלטסטער, האָט זיך אַליין באַשטימט סעראַזשקאַ. ער איז צו ריקגעקומען פונם פּראַנט אַ פאַרווונדערטער, אין ראַנג פון אַ סערוזשאַנט. ער איז אַן אַלטער גנב. אויפן פּראַנט איז ער אַוועק פון לאַגער. ווי ער איז נאָר אַרויס פון שפיטאַל, באַפרייט געוואָרן פון דער אַרמיי, האָט ער זיך גלייך גענומען צו זיין אַמאָליק פאַך.

זיין לייב איז אינגאַנצן אויסטאַטואירט. אויפן בויד איז ביי אים אָנגעצויכנט אַ שלאַנג, אויף דער ברוסט — אַ נאַקעט פאַרל ליגט הינטער אַ בוים און איבער זייערע קעפּ — צוויי טייבעלעך. אויף איין אַרעם איז אים אָנגעצויכנט אַ קייט און אויפן צווייטן — אַ סקעלעטן־קאַפּ. אויף די שענקלען זיינען אים אויסטאַטואירט

א' הירש און א' מיגער. ער איז דער שטארקסטער און ברוטאלסטער אין דער קאָ-
מער. זיין יעדעס וואָרט איז פאר אונז א באַפעל.

די אוזבעקן האָבן זיך גרופירט אין א באַזונדער ווינקל. זיי זיצן צוזאַמען, עסן
צוזאַמען. טיילן זיך מיט זייערע אַרײַנבאַקומענע „פּערעדאַטשעס“, הויז דעם טייל
עסן וואָס זיי זיינען מחויב אָפּצוגעבן צו דיספּאָזיציע פונם סטאַראַסטאַ סעריאַזשאַפּאַ.
ער צעטיילט דאָס צווישן זיין חברה, לויט זיין אייגענעם איינזען.

די אוזבעקן, נאָכן אָפּעסן, זאָגן אָפּ אַ תּפִּילָה בציבור, גיבן אַ פִּיר מיט ביידע
הענט איבערן פנים און באַרד — אַ לויב מוכאַמעדן.

עטלעכע יונגע אוזבעקישע באַנדיטן זיצן באַזונדער, צוזאַמען מיט זייער
יידישן חבר, אַ יונג בוכאַרער בחורל, וואָס געהערט אויך צו זייער קאַמפּאַניע. דאָס
בוכאַרער בחורל האָב איך עטלעכע מאָל געזען אין אונזער שוכטער-אַרטעל,
זינס אַ יונגערער ברודער האָט דאָרט געאַרבעט.

ווען עס קומט צו דער אוזבעקישער תּפִּילָה נאָכן עסן, גייען אויך אַהין די
אוזבעקישע באַנדיטן — כאַטש דאָרטן זיצן באַלעבאַטישע מענטשן, שפּעקולאַנטן,
קאָלאָניקעס און אויך איין מוללאַ.

די רוסן האַלטן זיך באַזונדער און צו זייער חכרותא געהערט נאָר איין צי-
ביינער.

מיר, אַ גרופּע פון זיבן יידן, זיצן אויך אין אַ באַזונדער ווינקל. אין אונזער
גרופּע זיצט אויך אַ רוסישער אַקטיאָר, וועלכער גיט זיך אָן פאַר אַ האַלב־בייד,
כאַטש זיינע חברים, די רוסישע נגבים, רופן אים סיווי „יעוורעי“. און גראָד גע-
הערט דער אַקטיאָר צו אַ פּאָפּולערער נגבים און רויבעריבאַנדע אונטערן נאָמען
„טשאַרנאַיאַ קאַשאַפּאַ“ (די שוואַרצע קאַץ).

די באַנדע האָט נישט נאָר געננבעט און גערויבט, נאָר אויך שאַנטאַזשירט און
טעראָריזירט. דעם אַקטיאָר האָט מען געכאַפּט אין מיטן נאַכט ביים אַרײַנוואַרפן אַ
בריוו אין דער וווינונג פון היגן דירעקטאָר פון אַלע הינע אַרטעלן. אין בריוו איז
געווען געשריבן, אַז אויב ער וועט נישט אונטערלייגן אויף אַזא און אַזא אָרט, אין
אַ באַשטימטן טעראַמין, אַזא און אַזא סומע, וועט ער, אַלס „זשיד“, דערמאָרדעט
ווערן. און דער דירעקטאָר איז גאָר געווען אַן אוקראינער, איך האָב אים געקענט,
זיין פרוי איז בלויז אַ יידישע.

ביים אַקטיאָר האָט מען געפונען אַ ברעך־אייזן און אַ ראַזיר־מעסער. זיינע
מיטהעלפער האָבן באַוויון צו אַנטלויפן.

דער אַקטיאָר, וואָס האָט זיך אויסגעצייכנט אין דער ראַלע פונם קאָמיקער אין
אַסטראָווסקיס פּיעסע „בעז וויני ווינאָוואַטוי“ (אָן שולד — אַ שולדיקער), דער-
ציילט וועגן אַלעם זייער רואיק און געמיטלעך, דריבניטשקע, מיט פּילאַזאָפּישער
פאַרקלערטקייט און אין אַן אינטעליגענטער שפּראַך. ער איז אויך אַ מחבר פון
קופּלעטן און „טשאַסטושישעס“, וואָס ער פאַרקויפט צו די מלחמה־אינוואַלירדן,
וואָס זינגען און שפּילן אין די באַנען.

דער אַקטיאָר־רויבער קען גוט די רוסישע ליטעראַטור. טשעכאַווס נאָוועלן
געדענקט ער כמעט אַלע פון אויסנווייניק. טשעכאַוו איז זיין באַליבטסטער
שרייבער.

אין מיטן דערציילן און שמועסן מיט מיר, האָט ער מיר דערווייל אַרויסגע-
גנבעט פון הינטערן קאַפּ מיין פּויקע ברויט.

ער איז אויך א גוטער פיאניסט. אין לאַגער ווו ער איז געווען, האָט מען געשאפן אַן אייגענעם אַרקעסטער און אַרומגעפאַרן מיט גאַסטרעלן איבער די שכ- נותדיקע לאַגערן. ער איז שוין געזעסן צען יאָר אין די טורמעס און לאַגערן. ווען ער איז אין קורצע איבערזייסן אַרויס אויף דער פּריי, האָט ער ווייטער געשפּילט טעאַטער.

אים איז אויך אויסגעקומען צו זיין אין איין לאַגער צוזאַמען מיט דער באַרימטער אַרטיסטין און אַרגאַניזאַטאָרין פון די קינדער-טעאַטערן אין רוסלאַנד, גאַטאַליאַ זאַץ. זי איז אַרעסטירט געוואָרן אין יאָר 1937, אַלס באַשולדיקטע אין טראַצקויזם. זי האָט אין לאַגער אַרגאַניזירט אַ טרופּע און אויסגעפירט אַסטראָווד סקיס פּיעסע, „בעז וויני — ווינאָוואַטי“. נאַטאַליאַ זאַץ האָט געשפּילט איר ראָלע אין דער פּיעסע „נעניאַל“, אַלע נאַטשאַלניקעס פון די אַרומיקע און וויי- טערע לאַגערן זיינען געקומען זעען די פּאַרשטעלונג.

דער אַקטיאָר זאַרין (ער האָט זיך אָנגעגעבן אַ פאַלשן נאָמען) איז אַלט צוויי- אונפערציק יאָר, קליינוווקסיק, מיט אַ בלאַנד בערדעלע, סובטעלע שטריכן, וועלכע דעגענערירן שוין און אַ דריבניטשקע גענגל. מיט זיינע רוסישע חברים-גנבים רעדט ער אויף דער סאַמע מיאָסטער זידל-שפּראַך, נאָר צווישן אונז באַנוצט ער נישט דעם טורמע-זשאַנגאַן, רעדט נאָר אויף אינטעליגענטישע טעמעס.

צו אונזער גרופּע געהערט אויך אַן אַפּעריסט, אַ „פאַרמאַזאָן“. זיין קענט- ניש און מלאכה באַשטייט דערין, וואָס ער גייט אַרום אויפן באַזאַר, קויפט אַליץ וואָס עס לאָזט זיך און ביים באַצאָלן דאָס געלט ציילט ער אַזוי, אַז דער סוחר באַקומט נאָר אַ העלפּט און אַמאָל דאָס אויך נישט. אַמאָל ציילט ער אָפּ אַ סומע באַנקנאָטן, גיט דעם סוחר איבערצוציילן, נעמט עס צוריק אין האַנט אַריין און ציילט ווידער איבער. אין ווען ער גיט עס צוריק, איז נאָר דאָ איין באַנקנאָט פון אויבן און פון אונטן ליגן שוין גלייך-צוגעשניטענע שטיקלעך צייטונגס- פאַפּיר.

דער „פאַרמאַזאָן“ איז אַ וואַרשעווער ייד. אַ גאַנצן טאַג זיצט ער און וויינט מיט ביטערע טרערן, כליפּעט, היסטערעוועט, באַשר ער האָט אינדערהיים געלאָזן אַ ווייב מיט דריי קליינע קינדערלעך.

מען מוסרט אים:

— וואָס בעטשעט איר ווי אַ יידענע! אַזאַ מענטש ווי איר, מיט אַזאַ „פאַך“, דאַרף דאָך זיין גרייט אויף טורמע. וואָס האָט איר גערעכנט, אַז עס וועט אייך שטענדיק געראָטן? צי ווייסט איר אַז מיט אייער שווינדלען פאַרשוואַרצט איר דאָס פנים פון אַלע יידישע פּליטים? איר האָט דאָך אַליין דערציילט, אַז עטלעכע מאָל האָט מען אייך אויף די באַזאַרן שוין אָנגעבויקערט! די אוזבעקן אויפן באַזאַר האָבן זיך צעשריגן אַז אַזעלכע שטיקלעך טוען אָפּ נאָר די פּוילישע „דזשוגוסן“ (יידן). איר האָט דאָך געקאַנט דערפירן צו אַ צרה, צו אַן אומגליק איר בער יידן.

— יאָ — זאַנט ער — ער איז שוין געווען אפילו עטלעכע מאָל פאַרהאַלטן אין דער מיליץ, נאָר פון דאָרט האָט ער זיך אַלעמאָל אויסגעקויפט. דאָס מאָל האָט זיין ווייב צופיל מעדיטירט, זיך געדונגען איבער דער אויסלייז-סומע און מיך פאַרפאַסט. מען האָט אין דער מיליץ שוין צונויפגעשטעלט אַן אַקט און איבער- געשיקט צום געריכט און מיך איבערגעפירט דאָ אַהער אין טורמע אַריין! איך

וועל דאך דאך אומקומען! איך וועל עס דאך נישט אויסהאלטן! די באנדיטן דאָ נעמען מיר צו דאָס גאַנצע ביסל עסן, וואָס מיין ווייב שיקט מיר אַרײַן. זי רײסט עס דאָך אָפּ פֿון מײַנע קינדערס מײלעכלעך! און די עשׂוים דאָ פרעסן זיך דערמיט אָן. און ווי אַזוי וועל איך אויסהאלטן דרײַ—פיר יאָר טורמע? איך האָב דאָך אַ שוואַך האַרץ, איך וועל דאָך דאָ קראַפֿירן! און טאַמער ענדיקט זיך די מלחמה, און מען וועט קאָנען צוריקפֿאַרן קײן פּוילן, וועל איך דאָ פּוילן אין תּפּיכה. אוי, איך בין אומגליקלעך, איך בין באַגראָבן אויפֿן גאַנצן לעבן!

דאָ מײַסט זיך שוין אַרײַן מענדל זינגער. ער קען עס שוין נישט פֿאַרטראָגן: — קיחץ נאָר אָן דעם אַפּערײַסט! אַ האַלבע וועלט האָט ער שוין אָפּגענאַרט, מיט די זעלבע שטיק זיך נאָך פֿאַרנומען אין וואַרשע, יעצט, אַז מען דאַרף אַ פֿאַר יאָר אונטערסטענקען אין טורמע, ווײַנט ער ווי אַ ביכער, אָן עופּה'לע, אַ נעבעכל, אַ כּומיקל, „האַץ רחמנות ייִדן“, „גיץ מיר אַן עצה ווי אַזוי זיך אַרױסצוראַטעווען“, „איך בין אַ טאַטע פֿון דרײַ שוואַלבן!“ פֿאַסקודניאַק! אירט דאָך נעקאַנט דער-פּירן צו אַ פֿאַגראָם איבער ייִדן צוליב אײערע שווינדלערייען!

פֿאַרנאַכט איז גראַד אויסגעפֿאַלן תּשעה-רבֿאב. מיר האָבן זיך אַלע צונויפֿגע-טוליעט אין אַ קופּקע (חוץ דעם אַקטיאָר, וועלכן מיר האָבן נישט אנערקענט פֿאַר קײן ייִד, ער האָט סײַווי נישט פֿאַרשטאַנען קײן וואָרט ייִדיש) און מענדל זינגער האָט געזאַגט אַ פֿאַר ווערטער פֿון „איכה“. ער האָט געזאַגט און געוויינט. עס האָט אויך געכליפּעט דער אַפּערײַסט. בײַ דער געלעגנהײַט האָט מען פֿון אים גע-פֿאַדערט, אַז ער זאָל אונז אַלע געבן תּכיעת-כּף, אַז טאַמער וועט געלונגען זײַן ווייב איבערצוקויפֿן די ריכטער און ער וועט פֿון משפּט באַפֿרײַט ווערן, זאָל ער מער אין זײַן לעבן זיך נישט פֿאַרנעמען מיט אַזעלכע געמײנע, שווינדלערישע שטיק, וואָס פֿאַרלעצן דעם ייִדישן כּבֿוד.

ער האָט געשווירן ביים לעבן פֿון זײַנע קינדער, איבערן גאַנצן ייִדישן פֿאַלק, דערלאַנגט אַלעמען די האַנט אין ווײַנענדיק צוגעזאַגט, אַז ער וועט שוין מער קײן „פֿאַרמאַזאָן“ נישט זײַן.

ק א פ י ט ל ד

מענדל זינגער איז אַרומגעגאַנגען איבער דער קאַמער אינגאַנצן אַ נאַקעטער. די רוסישע אַרעסטאַנטן האָבן אים דערפֿאַר געזידלט, דערלאַנגט קלעפּ, נאָר ער האָט זיך נישט אָפּגעשראַקן. ער האָט אַלעמען צוריקגעזידלט און זיך געוואָרפֿן צוריקשלאָגן. ער האָט אפילו געוואַגט אויפצוהויבן אַ האַנט אויף דעם קאַמער-סטאַראַסמע סעריאַזשאַק. סעריאַזשאַק איז געשטאַנען און געלאַכט. ער איז גע-ווען פֿאַרחידושט און עס האָט אים געשמייכלט, וואָס דאָס הויכע, אויסגעדאַרטע, קאַמישע ייִדל, וואָס טראָגט אַ צעמוועטשטע, קוויטיקע, אוובעקישע טיובעטעיקע אויפֿן קאָפּ, מיט דעם שוואַרצן, שיטערן בערדעלע, וואָס וואַקסט אים אין אַ זײַט פֿון דער גאַמבע, אָט דער ייִדליק הייבט אויף אים, סעריאַזשאַק, אויף אַ האַנט צום שלאָגן! דער שמײַכל איז אים אָבער באַלד פֿאַרשווונדן, ווײַל די אַרומיקע גנבים האָבן געשריגן צו אים:

— דערלאַנג אים אין בײליק אַרײַן, סעריאַזשאַק, מאַך פֿון אים אַ סאַרדינקע!

סעריאזשא האָט אויפגעהערט שמייכלען און דאָס פנים — ווי מען וואָלט דערין איצט אַריינגעפאָמפּעוועט אַ שפּאַר ביסל רציחהדיק בלוט. אָבער מענדל זינגער האָט זיך נאָך אַלץ גערייצט מיט אים:

— אַנו, פּרוּביר נאָר דערלאַנגען, כוליאָנאָ, איך וועל דיך אוועקלייגן אַ טויטן אויפן אָרט!

חברה גנבים האָבן געכיקקעט און סעריאָזשאַ האָט אויסגעצויגן זיין האַנט. איך בין אונטערגעשפרונגען, געכאַפט אים פאַרן האַנט און אין אים אַרייַן געטענהט:

— סעריאָזשאַ! פאַר אייך דאַרף זיין אַ חרפה צו שלאָגן אַזאַ פאַרשוידל! איר זעט דאָך, אַז ער איז גערייט פון זינען, ער איז דאָך אַ פולשטענדיק משוגע-נער, וועט איר זיך מיט אַזעלכן אָנהייבן?!

און איך האָב אוועקגעשלעפט מענדל זינגערן אין אַ זייט. ער האָט אַלץ נאָך געשריגן:

— זאָל ער נאָר שלאָגן, איך וועל אים מאַכן פאַר אַ מת, איך בין נישט משוגע, מיין טויט און זיין טויט!

מענדל זינגער איז באמת אַ צעדרייטער ייד. ער איז געווען אָנגעשטעלט אַלס וועכטער אין אַ וועש-מאַגאַזין אין סאַמאַרקאַנד. ער האָט ליב געהאַט שמועסן פּאָליטיקע מיט זיין נאַטשאַלסטווע, נישט דורכלאָזן קיינמאָל דעם יידישן דירעקט-טאָר, ביז ער האָט אים נישט דערציילט אַזעלכע נייעסן און „נבואותן“ ווי אַ שטייגער:

„און איך זאָג אייך, אַז דאָס יידישע פּאָלק וועט נאָך ווערן אויפגעריכט! מיר וועלן אָפּקריגן ציון! מיר וועלן ווערן אַ גרויסע מלוכה און אַלע שונאי יש-ראל, אַלע אַנטיסעמיטן וועלן איינגעמען אַ מיתה-משונה! איך זאָג אייך, אַז עס איז שוין נאָנט דער טאָג פון אונזער גאולה, מיר וועלן קומען קיין ירושלים! איך ווייס עס פון באַגלייבטע, זיכערע קוועלן. די רשעים וועלן אומקומען, ישראל וועט דערלייזט ווערן, עס ישראל הי!“

אודאי האָט דער דירעקטאָר וועגן דעם מיטגעטיילט דאָרט וווּ מען באַדאַרף און מען האָט אים גערופן אויף אַ פאַרהער אין נקווּד. עס האָט אים אויפגענומען טאַקע נאָגטיעוו. ווען ער האָט דערזעען דעם אָפּגעריסענעם, קאָמישן און צעדרייטן פאַרשוין, האָט ער אים אַ פּרעג געטאָן:

— ביסטו דאָס דער ציוניסטישער אַניטאַטאָר מענדל זינגער?
האָט אים מענדל צוריקגעפרעגט:

— ביסט אַט דו דאָס טאַקע דער סליעדאָוואַטעל פון נקווּד?

נאָגטיעוו ווייסט נישט וואָס מיט אים צו מאַכן. ער פּרעגט אים ווייטער:

— זאָג נאָר, זינגער, ביסט אַ ציוניסט?

— וואָס דען בין איך, אַן אַנטיסעמיט?

— וואָס, דו האַלטסט מיט ענגלאַנד, מיט טשערטשילן?

— איך האָב זיי טיף טייער אין דרערד. איך האַלט מיט אונזער נאָט, מיט

אונזער משיח.

— וואָס, ביסט אַ משוגענער?

— משוגע זאָלן ווערן אַלע אַנטיסעמיטן.

— ביסט א שונא פון די דייטשן? וואָלסט וועלן אז מיר זאָלן זיי אַלע אויס-

הרגענען?

— הילף! וואָס עפעס אויסהרגענען? איבערלאָזן זיי לעבעדיקע! נאָר יעדן איי-

נעם דייטש אַרײַנשמעכן אַ גראָס נאָרלען אין לײב אַרײַן! צום פאַסיקסטן איז אין הינטן אַרײַן! און זײ אַ לעבעדיקער בײַטאָג און בײַנאַכט! די צונגען וואָלט אײך בײ זײ אויסגעשניטן, זײ זאָלן נישט קאָנען האַווקען „הײל היטלער“. די צונגען זײַר ערע וואָלט אײך אָפּגעבראַטן אויף שאַשליס און זײ אַלײן געגעבן עס אויפצועסן. אייך, פּאַניע סלײדאָוואַטעל, וואָלט אײך אויך געפונדעוועט אזא צונג.

נאָגטיעווי האָט אויסגעשפּיגן, אים אַרײַנגעזאָגט אַ רוסישן „פּאַ מאַטערי“, אים אָנגעכאַפט פאַרן קאָלנער און אַרויסגעוואָרפּן:

— פּאַשאַל וואָן, סוואָלאָטש! מער זאָל אײך דײך נישט זעען פאַר מײנע

אויגן!

מענדל זינגער איז צוריק אוועק צו דער אַרבעט און אָנגעזידלט דעם דר-

רקסטאָר.

אין עטלעכע טעג אַרום האָט מען זינגערן אַרעסטירט. מען באַשולדיקט אים, אז ער האָט אַרויסגעגנבעט דרײַ העמדער פון מאַנאַזין. אויב ער וועט נישט קאָר נען דערווייזן, אז ער האָט נישט געגנבעט, דראָט אים אַן אורטייל פון צוויי יאָר. אײך האָב געהאַט בײ זײך אין זעקל אַ פּאַר הויזן און וועש. האָב אײך גע- נעבן מענדלען אַ פּאַר גאַטקעס און הויזן, אז ער זאָל זײ אָנטאָן. עס איז אַ חרפה, זאָג אײך אים, אַרומצוגיין אַ נאַקעטער אין דער קאַמער. אויף אַ צולאָג האָט ער נאָך אַ קאַליע מאָגן און ווי ער עסט נאָר אויף אַ פּײקע ברויט מיט דער זופ, לאָזט ער זײך הערן... די אַרעסטאַנטן ווילן אים דורסן.

מענדל זינגער וויל נישט נעמען די זאַכן. עס איז הייס, זאָגט ער, מען ווערט דערשטיקט אין קאַמער, קאָן ער נאָרנישט טראָגן אויף זײך, ער האָט אַ שוואַך האַרץ. ער רעכנט זײך גאָרנישט מיט די „כאַמעס“ אַרום, זאָלן זײ זידלען און שלאָגן, ער פּרעגט נישט נאָך זײ. כאָטש ער איז שוין איבער די פּופציק, קאָן ער נאָך פונדעסטוועגן דערלאָנגען אַ קלאַפּ אויך.

— עס איז דאָך אָבער אַ חרפה אזוי אַרומצוגיין צווישן מענטשן! אַלעמען

איז דאָך הייס, אָבער קײנער פירט זײך נישט אזוי ווי איר, קײנער גײט נישט אַרום אַ נאַקעטער, איר זענט דאָך אַ מענטש און דאַרפט זײך שעמען!

— פאַר וועמען? פאַר די כאַמעס?

— יאָ, פאַר אונז און אויך פאַר די כאַמעס. אנב, פאַרוואָס רופט איר זײ אָן

כאַמעס? די אַלע גנבים דאָ האָבן ס'רוב געענדיקט מיטלשולן, אײנער פון זײ איז אַ סטודענט-מדעיצין. אפילו צווישן די אוזבעקישע באַנדיטן זײנען פאַראַן עטלעכע סטודענטן און אײנער פון זײ האָט געלערנט אין קאָנסערוואַטאָריע. איר האָט באַמערקט, אז ווער פון די אוזבעקישע באַנדיטן וויל איבערטאָן די הייזלעך, בעט ער זײנע חברים, אז זײ זאָלן אים פאַרשמעלן, כדי מען זאָל אים אפילו אַ רגע נישט זען קײן נאַקעטן.

— אָבער די רוסן פאַרשמעלן זײך נישט, זײ שעמען זײך נישט אויסצוטאָן

פאַר אַלעמען אין די אויגן.

— נו, איז עס דאָך אויף אײן מינוט, אָבער אַרומגיין נאַקעט אינגאַנצן וועט

קײנער פון זײ נישט וואָגן.

און איך האָב קוים געפּוּעלט ביי אים אז ער זאָל אָנמאָן כאָטש די גאַטקעס.
ער האָט אויך גענומען די הויז, זיינע אייגענע זיינען געווען אינגאַנצן צעהאָר
דערט. די הויז וועט ער דאַרפן צום אַרויסגיין פון טורמע, ער האָפט באַפרייט צו
ווערן. יידן זיינען, זאָגט ער, שוין נישט איינמאַל אויסגעשטאַנען עלילת־דמים.

ק א פ י ט ל ה

אין דער טורמע איז אַ סך פרייער און פּריוועכער ווי אין דער קליינער, איר
נערלעכער טורמע. דאָ מעג מען שלאָפן אויך בייטאָג, מען מעג רעדן הויך, מען
נעמט ביי קיינעם נישט צו די רעכט צו קריגן פּערעדאַטשעס. אַ גרויסער עולם
דאָ, פאַרשידענע טיפן, יעדן טאָג ווערן אוועקגעפירט אַרעסטאַנטן און עס קומען
אָן אַנדערע. מען ווייסט די לעצטע געשעענישן און מלחמה־נייעסן.

אַלס פּערעדאַטשיק דינט דאָ דער פּראָקוראָר אכמאַטאָף, דער פּראָוואָקאַטאָר,
וואָס איז געזעסן מיט מיר אין יענער טורמע אין דער קאַמער 14. אויך איבראַגי
מאָף איז שוין אין דער טורמע, ער אַרבעט דאָ אין טורמע־וואַרשטאַט אַלס שלאָסער.
דער „פאַרמאַזאָן“ קריגט יעדן צווייטן טאָג „פּערעדאַטשעס“, מען נעמט
אים שוין נישט צו אַלי, ער האָט געשלאָסן אַן אָפּמאַך מיט סעריאַזשקא און יע
נער נעמט אַראָפּ נאָר אַ דריטל.

ביים צוריקשיקן דאָס לידיקע טעפּל, פאַרשטעלן מיר דעם פאַרמאַזאָן. אויף
דער סאַזשע פונם טעפּל שרייבט ער דאָן אַן עטלעכע ווערטער צו זיין ווייב. סרוב
לויטן זיינע בריוועלעך:

„גיב וויפּל מען וויל און ראַטעווע מיך“!

דערפאַר איז דאָ ביינאַכט אומהיימלעכער. ניין אָוונט לאָזט מען אַראָפּ פון
די קייטן די טורמע־הינט און זיי לויפן איבערן הויף און בילן. יעדע פּופּצן מיר
נוט שיסן אויס די טורמע־וועכטער, אַלס סימן, אז זיי זיינען וואָך אויף זייערע
פּאַסטנס.

עח האַלט איצט דיזשור אויפן קאָרידאָר אַ פּרוי, וועלכע איז אַמאָל דאָ אַליין
אָפּגעזעסן פינף יאָר, דעם אורטייל האָט זי באַקומען פאַר אָפּשניידן מיט אַ ראַזיר
מעסער דעם געשלעכטס־אָרגאַן ביי איר מאַן. נאָכן אָפּזיצן דעם טערמין, האָט זי
אָנגענומען דאָ דעם פּאַסטן אַלס תּפּיסה־וועכטערין. זי איז אַ ביטער שטיק און
באַשטראָפּט אונז אַלעמאָל מיט נישט לאָזן עפּענען דאָס לענדל פון טירל און גיט
אונז נישט קיין וואַסער. סעריאַזשקא אָבער לאָזט זיך נישט. ווען זי קומט אַריין
אין קאַמער אָנשרייען פאַרוואָס מען שלאָפט נאָכנישט, פאַרוואָס מען רעדט הויך,
גיט אונז סעריאַזשקא אַ באַפעל:

— פאַרטיידיקן אונזער מענער־שקייט!

און אַלע אַרעסטאַנטן שטייען אויף און מיט די הענט פאַרשטעלן זיי זיך די
מענלעכקייט...

זי ווערט דעמאָלט ווילד, לויפט אַרויס און גיט אַ זעץ מיט דער טיר. זי לאָזט
אונז דערפאַר פאַרטאָג נישט גיין זיך וואַשן. סעריאַזשקא האַלט אָבער, אז עס
איז ווערט, מיר מוזן זיך דאָך אויך אַביסל פאַרוויילן!
עס איז שווער איינצושלאָפּן. איך ליג צווישן דער גרופּע יידן און דערצייל

זיי פארשידענע מעשהלעך. איך דערצייל זיי היינט וועגן בעל־שם־טוב. דער בעי סעראבער ייד רופט זיך אָן, אז ביי זיי אין שטאָט, אין קישינעוו, האָט מען גע' שפיטלט אַ טעאָטער־שטיק וועגן דעם בעל־שם־טוב. מיך פאַראינטערעסירט עס, איך פרעג אים אויס פרטים, ער גיט איבער דעם אינהאַלט און עס ווייזט זיך אַרויס, אז דאָ האַנדלט זיך נאָר וועגן דער פּיעסע, „הערשעלע אָסטראָפּאָליער“.

מען דערציילט זיך וועגן אַמאָליקן לעבן, וועגן די פּאַמיליעס, יעדער רעדט אַרום זיין ענין, פאַרוואָס מען האָט אים אַרעסטירט, מען חלומט וועגן סוף פון דער מלחמה, וועגן באַפּרייט ווערן.

אַ יונגעראַן פון קראָקע, אַרעסטירט פאַר גנבענען ווייץ ביי דער אַרבעט, וואָרנט קעגן די אילוזיעס, אז מיטן סוף פון דער מלחמה וועלן מיר ממילא באַ פּרייט ווערן. מען דאַרף בעסער זען ווערן שווער קראַנק. אויב מען איז נישט קיין פּאָליטישער פאַרברעכער, נאָר אַ קרימינעלער, קען מען „אַסטירט“ ווערן פון אַ מעדיצינישער קאָמיסיע, באַפּרייט ווערן פון טורמע. ער מיינט, אז עסן אַ סך זאַלץ און געשוואַלן ווערן, איז נישט קיין זיכער מיטל, די טורמע־דאָקטוירים האָבן זיך שוין דערויף געכאַפּט. עס איז דאָ אַ בעסער מיטל: אַרויסרייסן עטלעכע פּע' דעם זייד פון אַ מלבוש־אונטערשלאַג, צעצופּן אויף קליינע פּיצעלעך, עס אויס־ מישן מיט מאַכאַרקע און יעדן טאַג אויפּעסן צוויי לעפל. נאָך איין חודש פאַסט מען די שווינדזוכט און דעמאָלט איז דאָ אַ שאַנס באַפּרייט צו ווערן.

מענדל זינגער זאָגט, אז ער האָט אַ בעסער מיטל:

— יעדן טאַג זאָגן דריי קאַפיטלעך תּהלים, בעטן צו גאָט — איז דער שאַנס אויף באַפּרייט ווערן זיכערער.

**

בייטאַג קומען דאָ נאַטשאַלניקעס פון די לאַגערן, פרעגן אויס ביי די אַרעס־ טאַנטן וועגן זייערע פּאַכן, ספּעציאַליטעט, ביי וואָס זיי קענען אַרבעטן, הייסן זיך אויסטאַן, מען באַטראַכט די מוסקולן און מען מעסט דעם קערפּער. עס גייט אויך מיט אַ דאָקטער. יעדער לאַגער־נאַטשעלניק קלויבט אָפּ אַ גרופּע מענטשן פאַר זיין לאַגער. די אַרעסטאַנטן, וועלכע ווערן נישט אָפּגעקליבן דורך די נאַטשאַלניקעס פון די אַרומיקע לאַגערן, ווערן אַוועקגעשיקט אין די שטיינהאַקערייען, אין די קאַזאַכישע אָדער אוראַלער קוילנגרובן, אויפן ווייטן צפון אָדער אין סיביר.

איינער פון די נאַטשאַלניקעס זעט מיר אויס אויף אַ ייד. ער קוקט מיך אָן און פרעגט ביי מיר דעם נאָמען, ספּעציאַליטעט. איך גיב זיך אָן פאַר אַ בוכהאַלטער. ער הייסט אפילו נישט דעם דאָקטער מיך באַטראַכטן און באַפעלט מיר זיך אַוועקצו־ שטעלן אין דער פּאַרטיע וואָס ער האָט שוין אָפּגעקליבן.

אויפן הויף דאַרף איך נאָך דורכגיין אַ רעגיסטראַציע און פּערזענלעכע רעוויזיע. ביים רעגיסטירן זיך זאָגט מיר די טורמע־באַזאַמטין:

— אייער ברודער האָט זיך פאַר אייך אויסגעסטאַרעט, אז מען זאָל אייך

אָפּשיקן אין אַ היגן לאַגער.

— מיין ברודער? איך האָב נישט דאָ קיין ברודער.

— ווער פרעגט אייך דען? איז עס אייערס אַ קוזין, אז יענער האָט געזאָגט

אז ער איז אייערס א ברודער, שטימט עס, איז עס אזוי, דארף עס אזוי זיין, איז
האָט פאַרשטאַנען?

און זי האָט צו מיר געגעבן א נויג מיטן קאַפּ. איך האָב שוין פאַרשטאַנען.
פאַרשטאַנען אז דאָס איז נישט קיין ברודער, אז דאָס איז עפעס א פּראָטעקציע,
א „בלאַט“ (כאַבאַר). אָבער ווער האָט זיך דאָס געסטאַרעט פאַר מיר? שמאַיע-
וויטש? אויב אזוי וואָלט איך נישט וועלן פון אים קיין שום טובה. און מסתמא
איז ער דערביי אויך עפעס אויסן, זיכער נישט מיין טובה.

אין א צייט אַרום בין איך געוואָר געוואָרן, אז שמאַיעוויטש האָט געמאַכט
באַמאָנגען, געוואָלט אפילו אונטערקויפן די רעגיסטראַטאָרין פון טורמע — אז
מען זאָל מיך פאַרשיקן אין די ווייטסטע לאַגערן אַרײַן, אויפן ווייטן צפון, אָדער
סיביר! איך זאָל נישט זיין דאָ נאָענט און קענען איבערגעבן. וועגן זיין פאַרברעכן.
פונדערווייטנס וועל איך אויך נישט באַקומען קיין פּערעדאַטשעס און וועל דערי-
בער גיכער אויסגיין.

עס איז אים אָבער פאַרלאָפּן דעם וועג דער ווילנער דיכטער פּרײַז מיראַנסקי,
וועלכער האָט זיך „אויסגעסטאַרעט“ אז מען זאָל מיך איבערשיקן אין א סאַמאַר-
קאַנדער לאַגער.

דעם 17 יולי האָט מען מיך אויפגעלאָרן אויף אַן אויטאָ מיט נאָך עטלעכע
צענדליק אַרעסטאַנטן, מענער און פּרויען, און אונז אוועקגעפירט אין א היגן לאַגער.
ענדלעך האָב איך פאַרלאָזן די טורמע און פאַר איבער די גאַסן פון סאַ-
מאַרקאַנד.

אין לאגער

קאפיטל א

דורך די עטלעכע יאָר זיין אין ראַטנפאַרבאַנד, האָב איך ווי אינסטינקטיוו, געזוכט דורכצומאַכן דאָס אַלץ, וואָס עס מאַכט דאָ דורך אַ היפשער טייל פון די בירגער און קודם-כּל, די יידישע פּליטים פון פּוילן.

איך בין שוין געווען אויף פאַרשיקונג און אין טורמעס, איך בין שוין געווען אין שפּיטאַלן און קאַלכאַזן, געאַרבעט ביים גראַבן די ערד, געאַרבעט אויף בוים וואָל-פּלאַנטאַציעס, געטראַגן ליים און ציגל, געאַרבעט אַלס רעכנפירער, געווען אַ נאַכטוועכטער, געזענט האַלץ אין די וועלדער, געאַרבעט אַלס מאַטראַז אויף אַ לאַסט-שיף, געהונגערט, געשלאָפּן אויף די גאַסן, געוואָרן געפייניקט דורך קלעפּ בעת דער אויספאַרשונג — עס האָט מיר נאָר נאָך געפּעלט צום רומל — אַ קאַנצענ-טראַציע-לאַגער.

אין די פּריערדיקע יאָרן האָבן די לאַגערן אזוי געהייסן אָפיציעל, קאָנצענטראַ-ציע-לאַגערן. נאָר ווען עס האָבן אָנגעהויבן „בארימט“ ווערן אין דער וועלט די היטלעריסטישע קאַנצענטראַציע-לאַגערן, האָט מען דאָ שנעל געביטן דעם נאָמען אויף אַרבעט און דערציונג-לאַגערן.

דאָס איז אַ באַזונדערע רעפּובליק פון אַ פּאַר צענדליק מיליאָנען מענטשן, די רעפּובליק פון די סאַמע ליידנדיקסטע, די נישט-אָפיציעלע רעפּובליק פון די סאַמע טראַגישסטע און פאַרשטויסנסטע אין דער וועלט. די הומאַניסטן און פּרייהייטס-קעמפּער אין דער וועלט געדענקען צום ווינציקסטן אין דער מלוכה פון ליידן און פּיין — די מיליאָנען פאַרשפּאַרטע מענער און פּרויען, זקנים און קינדער, די פאַר-שפּאַרטע אין די „אַרבעט-און דערציונג-לאַגערן“.

אין די יאָרן ווען איך בין געווען אין רוסלאַנד אויף דער פּריי, האָט זיך מיר אויסגעדוכטן, אַז איך בין נאָכנישט מיט אַלעם יוצא געווען. מײן שרייבערישע נייגיריקייט האָט מיר כּסדר געמאַכט פּאַרוורפּן:

„און דו וועסט ארויספאַרן פונדאָנען, נישט האָבנדיק געווען אין די לאַגערן?!“
ווען איך פּלעג אין סאַמאַרקאַנד פאַרבייגיין די צענטראַלע טורמע הינטער דער שטאָט, האָב איך באַקומען חשק זיך אַריינצוכאַפּן צו די אַרעסטאַנטן אויף עטלעכע שעה, זיי דערציילן די לעצטע נייעסן, זיי מכבד זיין מיט מאַכאַדקע, שווע-בעלעך, פּרוכטן. איך האָב זיך אויף דער פּריי נאָך געפּילט ווי זייערער אַ גורל-ברודער, איינער פון דער גרויסער אַרעסטאַנטן-משפּחה.

וועגן די לאַגערן האָב איך געוויסט, אַז אויב עס קומט דאָרט אַרײן אַ נייער אַרעסטאַנט צום ערשטן מאל און פּרעגט איבערגעשראַקן ביים וועכטער:
— צי וועל איך לאַנג דאָ אויסהאַלטן?

ענטפּערט אים דער וועכטער מיט דעם פּאַפּולערן שפּרוך:
„זשיט בודיעש, נאָ י... ניע זאַכאַטשעש!“ (לעבן וועסטו, נאָר אַן חשק צום זינדיקן מיט ווייבער).

ק א פ י ט ל ב

דער לאַגער געהערט נישט צו די גרויסע, וועלכע האָבן צו עטלעכע הונדערט טויזנט אַרעסטאַנטן, אָדער צו די קלענערע, נאָר מיט עטלעכע צענדליק טויזנט אַרעסטאַנטן. דאָס איז אַ קליינע לאַגער-קאָלאָניע, אַ צווייג פֿון די זעקס קליינע לאַגער-קאָלאָניעס אַרום דער שטאָט. דאָ אַרבעטן בלויז הונדערט מענער און זעקס הונדערט פֿרויען.

ביים אַנקומען זיינען מיר געוואָרן סאָרטירט, לויט די פּאָכן, פּיזישע כּוחות. איך האָב געמיינט, אַז אַלס בוכהאַלטער, וועט מען מיך נעמען אין קאַנטאַר. עס וואָלט, מסתּמא, אזוי געווען, ווען נישט דער רוסישער בוכהאַלטער, וואָס האָט זיך אויך געפונען צווישן אונזער גרופּע. ער איז קודם'ער. און אזוי ווי די נאַטשאַלנדי-קעס דאָ זיינען יידן, נעמען זיי גערנער אַ נישטייד.

מען האָט מיך צוגעטיילט צו דער אַלגעמיינער גרופּע שוואַרץ-אַרבעטער, וואָס דאַרפן בויען אַ נייעם באַראַק.

מען האָט אונז נישט געלאָזן אפילו קיין פינף מינוט אַפּרוען. מיר האָבן זיך באַלד אוועקגעשטעלט צום טראַגן ליים און ציגל.

פאַר מיר איז עס אַ גליקלעכער טאָג. איך בין אויף אַ גרויסן פּלאַץ, אַטעם פֿרייע לופּט, מען באַוועגט זיך הין און צוריק, אויף אַ גרויסן שטח. נאָך פינף חד-שים לייגן פאַרשפּאַרט אין די תּפּיסה-קאַמערן, איז דאָס אַן אויפריכטונג.

איך בין אָבער זייער אָפּגעשוואַכט. האַלט זיך קוים אויף די פּיס און פונדעסטוועגן איבערגעשראַקן פֿון דער נייער ווירקלעכקייט. איך טראַג ליים אויף נאָשעס צוזאַמען מיט אַלטע אוזבעקנים, מיט יונגע, רוסישע גנבטעס. מען זידלט זיך, מען שעלט, דער בריגאָדיר טרייבט אונטער און לאָזט קיין רגע זיך נישט אַפּשטעלן.

דער בריגאָדיר, אין אַ גראַנט-לייוונט-אַנצוג, אַ הויכער און ברייטער פאַר-שוין, מיט צוגעשוירענע, קליינע וואַנסעלעך, שוואַרצע האָר, שוואַרצע אויגן, לאַנגע נאָז, ער האָט מיר אויסגעזען ווי אַן אַרמענער. ער יאָגט אונטער און זידלט די אַרעסטאַנטן, וואָס כאַפּן אַ מינוט דעם אַטעם, לויפן נישט שנעל מיט די נאָשעס, וואַרפן נישט שנעל אָפּ די ציגל. ער פאַרהאַלט זיך גאַרנישט מעשה-אַרעסטאַנט.

ער האָט געזעען מיין פאַרלויבנקייט, מיין אויסזען, שוואַכקייט, און באַלד דערהער איך פֿון אים גאַנץ שטיל אין אונזער יידיש לשון:

— שרעקט זיך נישט, פאַרלירט זיך נישט, איך בין אַ ייד, מיט אַ יידיש האַרץ, איך וועל אויף אייך אַכטונג געבן.

ער האָט זיך מיר אויסגעוויזן ווי אַ משיח. זיינע פּאַר ווערטער האָבן מיך געריט ביז טרערן.

איך האָב גענומען איצט שנעלער אַרבעטן ווי פֿריער. אַן אוזבעק האָט מיך עפעס פאַרטשעפעט, גערופן מיך מיט דעם הונדריקן, „האַללאַ-האַללאַ“. איך האָב זיך נישט געלאָזן און באַלד אים אָפּגעענטפּערט:

— איך האָב מיינס אַן אייגענעם נאָמען, דו זאָלסט מיך נישט רופן, „האַללאַ-האַללאַ“, איך וועל דיר דאָס נישט פאַרשווייגן.

און באַלד איז נעבן אונז אויסגעוואַקסן דער לאַגער-נאַטשאַלניק אליין. ער איז אַ גבר אַ פאַרשוין. מיט אַ לייבן-פּנים. פאַר זיין בליק ציטערט מען. פֿריער האָב איך

געזען ווי ער האָט אָנגעכאַפּט אַ יונגע רוסישע אַרעסטאַנטין, וואָס איבער איר ברוסט איז אויסטאַטואירט די אויפשריפט:

„איך וועל קיינמאָל נישט פאַרגעסן מיין אַלטימשקע מאַמע“.

זי האָט עפעס נישט אזוי שנעל דערלאַנגט די ציגל. האָט זי דער נאַטשאַלניק אַ כאַפּ געטאָן פאַרן קאַרק און אוועקגעשלידערט, שרייענדיק:

— אַרבעטן ביסטו אַהערגעקומען, און נישט קוקן אויפן הימל, סוואַלאַטש דו! און אַט שטייט ער אַצינד צווישן מיר און דעם אוזבעק און פּרעגט מיך וואָס

דאָ קומט פאַר. איך דריי מיט דער צונג:

— עט, אַ נאַרישקייט, אַ קלייניקייט.

— מיט מיר רעדט מען פולע דיבורים! ענטפערט גלייך וואָס דאָ איז פאַר-

געקומען!

איך זאָג:

— ער האָט נישט געווסט מיין נאָמען, האָט ער מיך גערופן „האַללאַ-האַללאַ“,

האָב איך אים געזאָגט מיין נאָמען און געבעטן אַז מער זאָל ער מיך אזוי נישט רופן.

דאָס בלוט האָט אים אַ שפאַר געטאָן אין קאַרק, פנים און אויגן. דאָ איז שוין אַן ערנסטער ענין. ער, דער נאַטשאַלניק כערסאַנסקי, איז אַליין אַ ייד. ער וואַלט דעם אוזבעק איצט מער דערלאַנגט ווי יענער רוסישער גנבטע. דער אוזבעק האָט דאָך דערמיט אויך אים, כערסאַנסקי, באַליידיקט. אָבער טאַקע דערפאַר, איז ער נישט פריי אין זיין האַנדלונג און קאָן נישט ווי געהעריק רעאַגירן. ער דראָט נאָר מיטן פינגער דעם אוזבעק:

— געדענק! נאָכאַמאָל זאָל איך אַזעלכעס פון דיר נישט הערן!

דער בריגאַדיר זאָגט מיר שפּעטער:

— אונזער נאַטשאַלניק זעט אויס ווי אַן עשיו, ער איז אָבער אַ טרייער ייד,

אַ באַהאַלטענער, ער קען דאָס נישט אַלעמאָל אַרויסווייזן.

דער בריגאַדיר איז אַן אוקראינער ייד, רובינשטיין. ער איז געווען דירעקט טאָר פונם היגן ברויט־זאוואָד. מען האָט אים געכאַפּט ביי מיסברויכן און אים פאַרמשפּט צום דערשיסן. מען האָט דעם אורטייל פאַרביטן אויף צען יאָר.

אין די יונגערע יאָרן האָט רובינשטיין געאַרבעט אין קיעוו אַלס קאַמאַשן שטעפּער. ער האָט געאַרבעט אין איין וואַרשטאַט צוזאַמען מיט קאַנאַנאוויטשן, דער ברודער פון לאַזאַר מאָסעיעוויטש, דער היינטיקער מיניסטער.

רובינשטיינס איינציקער זון איז אויפן פּראָנט. ער האָט דאָ אַ פרוי, שנור און אייניקל. זיי זיינען אין גרויס נויט און שיקן אים אפילו נישט אַריין קיין עסן. אַלס בריגאַדיר, וואָס האָט צו זאָגן איבער אַ הונדערט אַרעסטאַנטן, באַקומט ער ביי טייל פון זיי עפעס עסן, יענע באַקומען „פּערעדאַטשעס“. זיי ווילן זיין גוט געזעען ביים בריגאַדיר, נישט צופיל אַרבעטן, פאַרשריבן ווערן, אַז זיי אַרבעטן אויס די נאָרמע, לוינט זיי דעריבער אָפּצוגעבן אַ חלק פון זייער עסן דעם בריר גאַדיר. איך געהער שוין אויך צו דער גרופּע, וואָס באַשטייער זיך מיט אַ חלק פאַר רובינשטיינען. אַ בריגאַדיר איז אַ שטיק באַלעבאָס איבער דיין געזונט און לעבן

אינם לאגער. מען ארבעט דאך פערצן שעה אין טאג ביי א היץ פון 77 גראד (צעלזיום).

בינאכט, ווען מען לייגט זיך אויס אויף דער הוילער ערד צום שלאפן, ווייזט מיר רובנישטיין א פארשריבן צעטעלע. איך זאָל עס דורכלעזן און אים זאָגן צי עס איז ריכטיק אויפגעשריבן. עס איז „קדיש“, געשריבן מיט רוסישע אותיות. ער האָט די טעג יאָרצייט נאָך זיין טאָטן, וויל ער דאָ אָפּזאָגן קדיש פאַר זיך. ער געדענקט אָבער נישט פון אויסנווייניק, האָט עס אים אָן עלטערער רוד מיטער ייד פאַרשריבן מיט רוסישע בוכשטאַבן. רובנישטיין ליענט עס איצט נאָכאַמאָל איבער און חורט זיך איין יעדעס וואָרט:

„יעגיי, שמיי, ראבאָ“ (יהא שמה רבא).

אויף די זיבנהונדערט אַרעסטאַנטן דאָ, זיינען פאַראַן דרייסיק יידישע מעד-נער און פרויען — ס'רוב פון פוילן.

ק א פ י ט ל ג

רויזקע שיקט מיר אַרײַן פּערעדאַטשעס יעדן דריטן טאָג. דער לאַגער איז אין אַ טאָל, פון דער רעכטער זייט זעט מען דעם באַרג. אַרום לאַגער, אויף בערגלעך, שטייען די וואַך-טורעמס. ווען רויזקע גייט צוריק, זע איך זי אויפן בערגל. זי פאַכעט פּוננױטנס מיט דער האַנט. איך קען צו איר צוריקגריסן מיט דער האַנט, אויב עס זעט נישט קיינער פון די וועכטער. איך פאַרשטעל זיך הינטערן לאַסט־אויטאָ אויפן הויף, אָדער אין קאָרדאָר פון שפּיטעלעכל.

אין דעם צעטעלע וואָס ווערט בייגעלייגט צו דער פּערעדאַטשע, איז אויס-גערעכנט אַלץ וואָס זי שיקט מיר אַרײַן און עס איז אויך צוגעשריבן:

„איך ווינטש אייך געזונט. גרויסן, קושן.“ אַמאָל ווערט דורכן לאַגער-צענזאָר אויסגעמעקט די צושריפט.

צוביסלעכווייז ווער איך געניט אין דעם גאַנצן לאַגער-מעכאַניזם, ווער געד-וואָר אַביסל אין די זייטיקע גענג, הינטערקוליסן-סודות. איך ווייס שוין ווי אַזוי מען קאָן אַרײַנבאַקומען און אַרויסשיקן אין געהיים בריוועלעך.

דער לאַגער איז נישט קיין היגער, נאָר עוואַקואירט געוואָרן פון אוקראינע. ווען די דייטשן האָבן פאַרנומען אין אוקראינע איין שטאָט נאָך דער אַנדערער, האָבן די טורמעס און לאַגערן פון דאָרטן קוים באַוויזן זיך צו עוואַקואירן. אין מערסטע פּאַלן, אויב מען האָט נישט באַוויזן צו עוואַקואירן די אַרעסטאַנטן, האָט מען זיי באַפרייט, גענומען אין דער אַרמיי, אָדער אַרבעטס-באַטאַליאָן — אָבער נאָר די קרימינעלע. די פּאָליטישע אַרעסטאַנטן, וועלכע מען האָט נישט באַוויזן צו עוואַקואירן, זיינען דערשאָסן געוואָרן אויפן אָרט.

כערסאַנסקי, דער נאַטשאַלניק פון אַ לאַגער אין אוקראינע, אַ מענטש מיט אַ סך גענעריע און איניציאַטיוו, האָט געראַטעוועט זיין קליינעם לאַגער, איבער-געפירט אַלע פאַבריקס-מאַשינען און די אַרעסטאַנטן. די ציווילע באַפעלקערונג האָט דעמאָלט אפילו מקנא געווען די לאַגערניקעס, וויל מען האָט זיי אָפּגעגעבן

וואָנגאַנען, באַזאָרגט מיט עסן, ווען די פרייע בירגער האָבן גראָד ווייניק געהאַט די דאָזיקע מעגלעכקייטן.

דער נאַטשאַלניק כערסאַנסקי און אלע געהילף-נאַטשאַלניקעס דאָ, ס'רוב יידן, זיינען גאַנץ צופעליק אָנגעקומען אויף אזעלכע אַמטן. זיי זיינען ביזן יאָר 1927 געווען אָרגאַניזירט ביי זיך אין שטעטל אין אַן אַרטעל. די פינאַנץ-מאַכט האָט ביי זיי אויסגעפונען מיסברויכן, אָפּגענאַרט מיט די מלוכה-שטייערן, עס האָט זיי גע-דראָט אַרעסטירט צו ווערן. זיינען זיי פאַרלאָפּן דעם וועג און געמאָלדן דער מאַכט, אַז זיי זיינען גרייט צו פאַרלייגן אַן אַרטעל ביים „דאַפּר“ (תּפּיסה) און אַרבעטן פאַר דער טורמע-לייטונג.

דאָס האָט זיי געראַטעוועט פון אַרעסט, זייער פּלאַן איז געוואָרן אָנגענומען. צוביסלעכווייז זיינען די האַנטווערקער פון דעם אַרטעל פאַרוואַנדלט געוואָרן אין נאַטשאַלניקעס פון אַ לאַגער דאָרטן, וואָס האָט אויפגעשטעלט ביי זיך אַ היפשע טעקסטיל-פאַבריק און עטלעכע קלענערע וואַרשטאַטן, אַ שניידעריי, שוסטעריי און שלאָסעריי.

חויז דעם הויפט-נאַטשאַלניק, זיינען אין דעם לאַגער פאַראַן נאָך עטלעכע אונד-דרייסיק געהילף-נאַטשאַלניקעס. אויסער דעם וואָס יעדער וואַרשטאַט האָט זיין נאַטשאַלניק, איז נאָך פאַראַן אַ נאַטשאַלניק פון רעזשים, נאַטשאַלניק פון קולטור-דערציערישן אָפּטייל, אַ פּאָליטישער לייטער, נאַטשאַלניק פון דער „וואַכראַ“ (מיר-ליטערישע לאַגער-וואַך), לאַגער-קאָמענדאַנט, „אורטשע“ (אַקטן-אָפּטיילונג), פייער-לעשער-בירגאַדע און אַ ספּעציעלער באַפּולמעכטיקטער פון דער נקוויד. דער לעצ-טער דאַרף אַכטונג געבן סיי אויף די אַרעסטירטע, סיי אויף די נאַטשאַלניקעס און באַאַמטע.

דער באַפּולמעכטיקטער שאַפט זיך איין דאָ מוסרים, פון וועלכע ער באַקומט קאָנפידענציאָנעלע ידיעות וועגן דער אויפפירונג פון די אַרעסטאַנטן, זייערע שמור-עסן, מיינונגען. ער שטעלט צונויף אַקטן און פאַרפירט נייע פּראָצעסן קעגן די אַרעסטאַנטן. טייל פאַר גנבענען אין די וואַרשטאַטן וווּ זיי אַרבעטן און טייל פאַר פּאָליטיק, פאַר רעדן קעגן דער ראַטנמאַכט.

בלויז צען פון די נאַטשאַלניקעס, צוזאַמען מיט דעם נקוויד-באַפּולמעכטיקטן, זיינען נישט קיין יידן. אפילו די אַרעסטאַנטן קומט אויס צו הערן פון די נישט-ידישע נאַטשאַלניקעס און פון די עטלעכע צענדליק לאַגער-וועכטער, ווי זיי זאָגן מיט שפּאַט און שנאה: „זשידאָווסקי לאַהער“ (אַ יידישער לאַגער).

פון די פייערלעשער זיינען דריי יידן. דאָס זיינען אלץ פרייע, געדונגענע. עטלעכע פון די פייערלעשער, ווי אויך אייניקע פון די וועכטער, זיינען די הויפט-אָפּנעמער פון אלע לאַגער-גנבות. סיי פון די זאַכן וואָס איין לאַגערניק גנבעט צו ביים צווייטן און דער עיקר פון די אויסאַרבעטונגען אין די פאַבריקן און וואַר-שטאַטן דאָ. ווערט דאָך בלויז אין איין צעך אויסגעאַרבעט פינף טויזנט פּאַרלעך טריקאָדזש אַ טאָג. אַן אַנדער צעך אַרבעט אויס צוועלפהונדערט מעטער ליייוונט אַ טאָג, חויז די קלענערע צעכן, אַזוי, אַז עס איז דאָ וואָס צו גנבענען.

ביים אַרויסגיין פון לאַגער, חויז דעם הויפט-נאַטשאַלניק און זיין פאַרטעמער, פּאָליטישער לייטער, ספּעציעלער נקוויד-באַפּולמעכטיקטער און מאַגאַזין-נאַטשאַל-ניק, ווערן אלע רעוויזירט ביים אַרויסגייען פון טויער. די וועלכע טראָגן אַרויס גנבות, „בלאַטירן“ אָפּ די וועכטער ביים טויער.

אָט דורך די גנבה־אויפקויפער שיקט מען אַרויס „גריפסן“ אויף דער פריי. עס קאָסט דרייסיק רובל אַ בריוועלע. פאַרשטייט זיך, אַז נישט ביי אַלע מען נעמען זיי בריוועלעך, עס דראָט דאָך דערפאַר גאַנצע פינף יאָר. די אַלע פריי־געדונגענע באַאמטע איז אפילו פאַרבאָטן צו רעדן מיט די אַרעסטאַנטן. נאָר בלויז געציילטע פון אונז זיינען באַקאַנט מיט די אַלע הינטערקוליס־סודות און ווייסן ווי אזוי דאָס דורכצופירן.

דער אַלטיטשקער אוקראינישער ייד, אַ פייערלעשער, אַ שטיקל בן־תורה, אַ קענער אויך פון דער משכילישער ליטעראַטור, ער טראָגט נישט אַרויס קיין שום גנבות. ער נעמט אויך נישט קיין בריוועלעך. הויז אין גאַנץ זעלטענע פּאַלן. אָבער גאָט זאָל אָפּהיטן, אַז מען זאָל אים פאַרשלאָגן דערפאַר שכר הליכה, ער וואָלט זיך בלוטיק באַליידיקט. ער הונגערט טאַקע. אינדערהיים האָט ער אַ קראַנק ווייב און אַ געליימטן זון. די אַנדערע צוויי זין זיינען אויפן פּראָנט. עטלעכע פון אונזערע היימישע מענטשן שטופן אים אַמאָל אונטער עפעס עסן. ער נעמט דאָס מיט צי־טערדיקע הענט — פון פרייד, וואָס ער וועט האָבן עפעס אַהיימצוברענגען פאַר זיין קראַנקער פריי און זון; פון חרפה, וואָס ער דאַרף נעמען עסן ביי אַן אַרעסטאַנט; פון שרעק — עס זאָל נישט דערעזן קיינער פון די וועכטער און נאַטשאַלסטווע. דריי מאָל אין וואָך שיק איך אַרויס און באַקום אַריין אין געהיים בריוועלעך. כדי עס זאָל נישט ווערן אויפפאַלנד, שרייב איך איינמאָל אין צוויי וואָכן אַן אָפּי־ציעל בריוועלע און שיק עס דורך דער אָפיציעלער לאַגער־פּאָסט.

ק א פ י ט ל ד

מיר אַרבעטן שוין די פינפטע וואָך אָן אַן אָפּרויטאַג. אָפיציעל דאַרף מען רוען יעדן צענטן טאָג. נאָר דער נאַטשאַלניק מוז אָנאַגן דעם פּלאַן, די נאָרמע, וואָס איז אים באַשטימט. מען דאַרף אויך אויפבויען צוויי נייע באַראַקן, ווייל ס'רוב אַרעסטאַנטן שלאָפן נאָך אַלץ אונטערן פרייען הימל און אויף דער הוילעך ערד. אַ טייל פון דער געביידע וואָס איז שוין געווען אויפגעבויט, איז איינגעפאַלן און באַגראָבן אונטער זיך זעקס פרויען. עס איז פאַרבאָטן אין לאַגער צו רעדן וועגן דעם פּאַל. עס איז פאַראַן אַ קאַרצער, פאַר קליינע חטאים זעצט מען איין אין קאַרצער, פאַר גרעסערע ווערט שוין פאַרפירט אַ באַזונדערער משפּט און מען באַ־קומט אויף אַ צולאָג עטלעכע יאָר.

פינף פאַרטאָג איז דער „פּאַדיאָם“, אויפֿשטיין. אַלע איילן זיך אין דער סטאָ־לאָווקע. זעלטן ווער עס וואַשט די הענט און פנים אינדערפרי. פאַראַן פיר וואַסער־קראַנען, קאָנען קוים עטלעכע צענדליק מענטשן באַווייזן זיך אָפּצוואַשן, אָפט פאַרפעלט וואַסער. פאַראַן צוויי באַסיינען (דאָס וואַסער איז נייטיק פאַר דער פּאַב־ריק), שפירט זיך פון דעם וואַסער, עס איז באַדעקט מיט מיִליאָנען רויטע זומפֿ־וואַנצן און געלן שימל. דאָך שווענקט מען דאָרט אָפּ די הענט.

אין דער סטאַלאָווקע באַקומט מען אַ פּאַרציע ברויט און זופּ. נישט אַלע באַקומען גלייך. יעדער בריגאַדיר האַלט ביי זיך אַ טאַבעלע און רופט אויס דעם נאָמען פון יעדן אַרבעטער פון זיין בריגאַדע. ער באַקומט ברויט לויט דער פּראָצענט־

נארמע, וואָס ער האָט נעכטן אויסגעארבעט. אזוי דאָס ברויט און אזוי די זופ. עס זיינען פאראן צוויי סאַרטן קעסלען.

נישט אלע לאַגערניקעס גייען אַרײַן מיט איינמאַל אין סטאַלאַווקע, נאָר פאַר טיעסווייז. עס שטייען דאָרט עטלעכע נישט־באַדעקטע, נאַקעמע טישן. קיין בענק צום זיצן זיינען נישטאָ. מען עסט שטייענדיקערהײט. יעדער דאַרף האָבן זיין איי־גענעם לעפל. די גראַע, נאַסע ווענט זיינען פאַרשריבן מיט רויטע לאַזונגען: וועגן אָנגעשטרענגטער, מיזאַמער אַרבעט, הויבן די פּראָדוקציע, פאַרווירקלעכן דעם אינ־דוסטריעלן פּלאַן פון דער סטאַלינישער „פּיאַטילעטקאַ“ (פּינפּיאַר־פּלאַן); אַ באַ גריסונג דער סטאַלינישער קאָנסטיטוציע, וואָס איז די סאַמע דעמאָקראַטישסטע קאָנסטיטוציע אין דער גאַרער וועלט; אַ לאַזונג:

„דאָס לעבן אָן קונסט, איז ווי דאָס געקעכץ אָן געשמילץ.“

און אַ לאַזונג מיט גרויסער שריפט:

„ספּאַסיבאַ סטאַלינו זאַ נאַשו סטשאַסטליוואַווי זשיזן!“ (אַ דאַנק סטאַלינען פאַר אונזער גליקלעכן לעבן).

אין סטאַלאַווקע איז אוממעגלעך צו אַטעמען. די ריחות פון דער קרויט־זופ, די ריחות פון די שמוציקע מלבושים פון די לאַגערניקעס, פון זייערע נישט־געוואָר־שענע לייבער, דעמפן זיך איצט אויס אין דער היץ. פון אלעמען גיסט אַ שווייס, מען שטופט זיך און מען זידלט, געשלעגן, איינער גנבעט צו ביים צווייטן זופ, דאָס ברויט. צום ערנסטן איז ווען עס צעשלאַגן זיך די ווייבער, דאָ וועט שוין קיינער נאָרנישט אופטאַן, ביז דער דיושורני פירט זיי נישט אָפּ אין קאַרצער אַרײַן. פּערצניעריקע און זיבעציקעריקע אַרעסטאַנטן זיינען אלע צווישן זיך אויף „דו“. נאָר אַ קליינע גרופע פון אינטעליגענטן וואָס „אירצט“ זיך, גיבן זיך קעגן זייטיק אָפּ כבוד און רופן זיך ביי די נעמען און פאַטער־נעמען:

— וואַסילי סערגיעוויטש, ווי אזוי איז זיך אייך געשלאַפן? וואָס פאַראַ גוטע חלומות האָט איר געזען?

דער אַלטער אליעזר שטיינהאַרדט שטייט אין אַ זייט, שטופט זיך נישט. זיינע ליפן שעפטשען תפילות. ער וויל באַווייזן נאָך אָפּדאווענען פאַרן עסן. אין אַ זייט שטייט אויך איליא. ער דאוונט נישט, קען אפילו נישט קיין יידיש אַות. ער וועט זיך אויך נישט שטופן. ער ווייסט ווי לייכט עס איז צו פאַרוואַנדלען אַ מענטש אין אַ חיה. איליאַ איז נאָך אַלץ אַ פאַרביסענער און איבערצייגטער קאָמור ניסט, אין לענגינישן זין און סטיל.

דער אַלטער, פּראַוונעכציק־יעריקער שטיינהאַרדט, אַ ליובאַוויטשער חסיד פון ווייסרוסלאַנד אין דער יונגער, דרייסיק־יעריקער, נישט־פאַרענדיקטער אינזשיניער, איליאַ, אַן אַסימילירטער יידישער יונגערמאַן פון מאַסקווע, אַקטיווער קאָמסאָמאָל־טוער — דאָס זיינען ביידע צוויי ליכטיקע געשטאַלטן, די ריינסטע, ערלעכסטע און איידלסטע צוויי מענטשן אין דעם לאַגער

אליעזר שטיינהאַרדט איז געוואָרן איינגעזעצט פאַר שפּעקולאַציע, מען האָט געפונען ביי אים אין שטוב אַ זעקל מאַכאַרקע. דאָס האָט צו אים אַריינגעלייגט זינס אַ שכן. ער האָט אים אָבער נישט געוואָלט אויסגעבן, גענומען דעם חטא אויף זיך. אין טורמע האָט ער פאַר אַן אַנדערן ייד זיך אַרויסגעכאַפט מיט עטלעכע בייזע ווערטער וועגן דעם סאָויעטישן רעזשים. יענער ייד האָט אים געמערט און מען

האָט שטיינהאַרדטן פאַרמשפּט צום דערשיסן. (פאַר אַניטאַציע אין טורמע אָדער לאַגער קומט טויט־שטראַף).

שטיינהאַרדט איז אָפּגעזעסן הונדערט און צוויי טעג אין דער טויטן־קאַמער, ביז דער העכסטער ראַט אין מאַסקווע האָט אים באַננעדיקט און פאַרביטן זיין אור־טייל אויף צען יאָר לאַגער.

איליאַ איז אַ זון פון אַ קאָמוניסט. אַליין איז ער געבוירן געוואָרן אין יאָר 1914 אין פאַריז. זיין טאַטע איז געווען דעמאָלט אַ בונדיסט. נאָכן אויסברוך פון דער רוסישער רעוואָלוציע, איז זיין טאַטע אַרויסגעפאַרן פון פאַריז קיין מאַסקווע, געוואָרן אַ באַלשעוויק, מיטגליד פון דער פאַרטיי און גלייך פאַרנומען הויכע, פאַר־אַנטוואָרטלעכע שטעלעס. זיין פאָטער האָט אָנטייל גענומען אין די שווערסטע קאַמפּן, אַוועק אויף די געפערלעכסטע פּאָזיציעס, אין מלחמה, אין בירגער־קריג, דערנאָך אויף פאַרטייאישע פּאָזיציעס. גענומען אַן אַקטיוון אָנטייל ביי דער קאָלעקטיוויזירונג אין די דערפער, נישט איינמאָל געווען באַדראַקט פון טויט, אַליין געלעבט אין די שווערסטע, מאַטעריעלע באַדינגונגען — ער איז אַלץ בייגעשטאַנען. בעת דער רייניקונג אין יאָר 1937 האָט מען אים גערופן אין „געפּעאָר“. מען האָט אים געפרענט זיין מיינונג וועגן דער פאַרטייליניע און באַצוינג צו סטאַלינען. האָט ער אַרויסגענומען אַ העפט, דאָרט האָט ער געהאַט פאַרשריבן אַלע זיינע מיינונגען, פאַרמולירט אין טעזן, זיין גאַנצער קאָמוניסטישער אַנימאָוון. דעם העפט האָט ער געגעבן דער געפּעאָ אויבערצולעזן. ער איז אַוועק אַהיים. אין דער זעלבער נאַכט האָט מען אים שוין אַרויסגענומען פון בעט. ער איז פאַרמשפּט געוואָרן צו צען יאָר אין די ווייטע לאַגערן, אָן רעכט אויף קאָרעספּאָנדענץ מיט דער משפּחה. די פאַר־מיליע, איליאַ, זיין עלטערע שוועסטער (די מאַמע איז נאָך פריער געשטאַרבן) האָבן באַקומען אַ באַפעל צו פאַרלאָזן מאַסקווע במשך 24 שעה צייט.

איליאַ האָט אין מאַסקווע געהאַט געלערנט אין איין אינסטיטוט מיט ראַמען ראָלאַנס אַ זון. ער האָט גלייך געמוזט פאַרלאָזן דעם אינסטיטוט און געוואָרן אויסגעשלאַסן פון קאָמסאָמאָל. זיי מוזן זיך באַזעצן אין ווייטן אויבּעקיסטאַן, אין סאַמאַרקאַנד. דאָ איז ער מחויב זיך צו מעלדן יעדע זיבן טעג אין דער היגער געפּעאָ. ער איז אַוועק אַרבעטן אין אַ פאַבריק אַלס מעכאַניקער. אין יאָר 1942 האָט ער געהאַט אַ שמועס מיט זיין דירעקטאָר וועגן דער רוסישער געשיכטע, דערמאָנט אין דער צייט פון מיטלאַלטער, ווען רוסישע הערשער האָבן איינגעלאָדן צו זיך אין לאַנד הערשער פון דער פרעמד, ווייל זיי אַליין זיינען נישט געווען אומשטאַנד אָנ־צופירן און אַנטוויקלען רוסלאַנד.

אין אַ קורצער צייט נאָך דעם שמועס האָט מען אים אַרעסטירט. זיין אויס־פאַרשער איז גראָד אויך געווען נאָנטיעוון. איליאַ איז באַשולדיקט געוואָרן אין פאַר־שפּרייטן דעפּעטיזם, אין נישט גלייבן אין דעם אייגענעם כח פון רוסלאַנד. ער איז פאַראַרטליק געוואָרן לויטן פאַראַגראַף 66, פאַר טרייבן קאָנטרעוואָלוציאָנערע פּראָפּאַגאַנדע, אויף צען יאָר לאַגער און אויף נאָך פינף יאָר פאַרלירן אַלע בירגער־רעכט.

איליאַ, מיט זיינע גוטע, קורצזיכטיקע אויגן און קינדישן שמיכל, נעמט איצט גוט־ברודעריש אַרום דעם אַלטן שטיינהאַרדט. זיי האָבן זיך ביידע ליב און שעצן זיך. שטיינהאַרדט האָט ביי זיך אויסבאַהאַלטן אַ קליין תהלימל. איליאַ איז אַ היסטאָרישער מאַטעריאַליסט און אַטעאיסט, פונדעסטוועגן האָט ער אַמאָל דאָ געבעטן דעם אַלטן,

ער זאל פאר אים איבערזעצן עטלעכע קאפיטלעך פון תהילים. ווען שטיינהארט האָט פֿאַר אים פֿאַרנעלייענט און איבערגעזעצט, האָט אים איליאַ איבערגעריסן: — עם געפעלט מיר נישט. נאָר מען לויבט און מען דאַנקט, אזוי ווי ביי אונז סטאַלינען. אַ לעניניסט האָט פֿינט אַזעלכע שטיק.

יעדער בריגאדיר שטעלט שוין איין זיין בריגאדע. מען נעמט די אַרבעטס־מכשירים. אויף דערויף לעבן מיר. אויף דערויף זיינען מיר אין די לאַגערן, אַז מען זאָל נישט פֿאַרזימען קיין איין מינוט צו דער אַרבעט. בויען, אינדוסטריאַליזירן דאָס לאַנד, פֿאַרווירקלעכן סטאַלינס פֿערטע פּיאַטילעטקע. די בריגאדירן באַפעלן:

— צו אונזערע אויפנאַבן! צו דער אַרבעט! שאַנאָס מאַרש!

ק א פ י ט ל ה

איך בין אַ שלאַנגלער. אויף דער טאַפעל וואָס מען הענגט אויס יעדע וואָך, אויף וועלכן ס'זיינען פֿאַרשריבן די אַלע, וועלכע האָבן געאַרבעט איבער דער נאָרמע, פיגורירט אויך מיין נאָמען. איך האָב באַמת געאַרבעט מיט אַלע כוחות, זיך אָנגעשטרענגט נישט אָפּצושטיין פֿון די אוזבעקן און רוסן, מען זאָל נישט קאָד גען פֿאַרוואַרפֿן, אַז אַ ייד פֿוילט זיך. איך באַקום הונדערט גראַם ברויט מער אַ טאָג, אַ זופּ פֿון בעסערן קעסל און אַ פֿאַרציע קאַשע. די הונדערט גראַם ברויט נעמט זיך צו מיין בריגאדיר. ווען איך זאָל אפילו אַרבעטן צען מאָל מערער, אויב איך „שמיר“ נישט דעם בריגאדיר, וועל איך די נאָרמע קיינמאָל נישט אויסאַרבעטן. ער ווייסט ווי אזוי צו פֿאַרשרייבן.

די היז איז העכער 70 גראַד. איך טראָג ליים און ציגל. מיין „נאַפֿאַרניק“, וואָס טראַגט מיט מיר די נאָשעס, איז אַ הויכע אוזבעקין, זי גייט די ערשטע. מיט איר הויכן, כאַטש געבונוגענעם גוף, שאַפט זי אַ שטיקל שאַטן און איך קאָן זיך עטוואָס אָפּקילן. אָבער דאָך פֿאַל איך פֿון די כחות. דאָס האַרץ שטייט אָפּ. איך בין אַרײַן צום דאָקטער, ער זאָל מיך באַטראַכטן און אַרויסגעבן אַ ביולעטיין באַפֿרייען כאַטש אויף אַ טאָג פֿון דער אַרבעט.

דער דאָקטער סוויעטלאָוו האָט מיך באַטראַכט, פֿעסטגעשטעלט אַ שטאַרקע האַרץ־אָפּשוואַכונג און באַפֿרייט מיך פֿון דער אַרבעט אויף — אַ האַלבע שעה צייט. סוויעטלאָוו איז אַליין אַן אַרעסטאַנט, אַ „קאָנטריק“ (קאָנטררעוואָלוציאַנער), פֿאַרמשפּט אויף צען יאָר. ער איז געווען אין מאַסקווע אַסיסטענט פֿון דעם וועלט־באַרימטן פֿראַפעסאָר פּאַוולאָוו. אין יאָר 1937 האָט מען אים אויסגעשאַסן פֿון דער פֿאַרטיי צוליב חשד אין טראַצקײַזם, מען האָט אים פֿאַרשיקט אַדמיניסטראַטיוו קיין סאַמאַרקאַנד. אין יאָר 1942 איז ער אַרעסטירט געוואָרן צוליב אַ בייזווײַ־ליק חכמהלע. ווען די רויטע אַרמיי האָט פֿאַרלוירן איין פּאָזיציע נאָך דער צווייטער, האָט סוויעטלאָוו געזאָגט פֿאַר זיינעם אַ באַקאַנטן:

— אַני טאַנקאַמי אַ מי סאַנקאַמי, אָדנאַקאַ נאַס ניע דאַנאַניאַט (זיי מיט טאַנקן און מיר מיט שליטנס, דאָך וועלן זיי אונז נישט דעריאָגן).

דאָס הייסט, אַז די דייטשן יאָגן אונז נאָך אויף טאַנקן, מיר אַנטלויפֿן פֿון זיי אויף שליטנס, דאָך וועלן זיי אונז נישט דעריאָגן, ווייל מיר לויפֿן שנעלער.

ער האָט באַצאָלט פאַר דער חכמה מיט צען יאָר.

איך האָב אים פאַרגעוואָרפֿן פאַרוואָס ער באַפֿרייט מיך פֿון דער אַרבעט נאָר אויף אַ האַלבער שעה, איך קאָן זיך דאָך נישט רירן פֿון אָרט, ער גיט מיר נישט אפֿילו קיין פּאָר טראָפֿנס „קאָרדיאַמין“ צו באַרואַיקן דאָס האַרץ, איך וואָלט דאָך באַדאַרפט אַפֿרוען כאָטש עטלעכע טעג. ער צעפֿירט מיט די הענט:

— מיין ליבער, איך בין נישט באַלעבאָס איבער זיך, נישט אַלץ איז געווענדיגט אין מיר. אויסער דעם קומט נאָך אין באַטראַכט דאָס, וואָס איר זענט אַ ייד און איך בין אַ ייד, מען וועט באַלד מורמלען אַז דאָס איז פּראָטעקציע, „פּאָ בלאַטו.“ קיין „קאָרדיאַמין“ קאָן איך איך נישט געבן, דאָס איז אַ טייערער מעדיקאַמענט, נאַטשאַלסטווע קרענקט אויך, זיי האָבן אויך אַפֿגעשוואַכטע הערצער, פּאַרשטייט איר דאָך שוין, אַז זיי האָבן פּאַרהאַנט. אויסשרייבן אייך אַ בילעטין אויף אַ טאַג צוויי מוז דאָס באַשטעטיקן מיין געהילף, וואָס איז נישט קיין אַרעסטאַנט, נאָר אַ „וואָלני נאַיאָמני“ (פֿרייגעדונגענער), דאַרפט איר שוין דורכגיין אַ קאָמיסיע. איך האָב אפֿילו נישט געהאַט קיין רעכט אייך צו אונטערזוכן אין דער אַרבעטסצייט. איר האָט נישט געטאַרט צו מיר קומען, איך טראַקטיר דאָס ווי אַ דרינגנדן פּאַל, קאָן איך אייך אויף אייגענער אַחריות געבן נאָר אַ האַלבע שעה אַפֿרו. אַן אַרעס טאַנט האָט אפֿילו נישט די רעכט אויף קראַנק זיין. נו, איך האָב אייך שוין צופֿיל געזאַגט, זייט געזונט און גייט צו דער אַרבעט.

איך בין פֿונדעסטוועגן נישט באַלד אוועק צו דער אַרבעט. איך מוז נאָך כאַפֿן מיט אים אַ קליינעם שמועס. ער רעדט נישט גערן. אָבער איך ווער געוואָר, אַז ער איז אויך אַ קרבן פֿון נאַטיעוון, אַז יענער האָט אים שרעקלעך געממיתט. אַז ער האָט זיך איינגעבראַכן, דאָס האָב איך שוין געהאַט געווסט, געוואָר געוואָרן פֿון אַיליאַ. זיי האָבן אויף דער פֿריי געפֿלעגט זיך טרעפֿן און שמועסן. ער איז אַ פּחדן, סוויעטלאָוו, ער וועט נישט רעדן קיין דריי ווערטער, אַז ער זאָל באַלד נישט צוגעבן די מוזהווערטער:

„אונזער פּאַרטיי און רעגירונג, אונזער גרויסער סטאַלין.“

איך פּאַרטשעפֿע אים מיט אַ פּאָר ווערטער וועגן יידישע ענינים. ער וויל נישט רעדן, כאָטש אים זיינען נישט פּרעמד, ווי ער זאָגט, די „קליינע אותיות־לעך“, זיין טאַטע איז געווען אַ למדן און חסיד. (סוויעטלאָוו איז זיין „אַרישער“ נאָמען, ער האָט אַ ריין יידישן פּאַמיליע־נאָמען). איך רעד מיט אים וועגן דעם אויסמאַרדן די יידן דורך די דייטשן. ער קנייטשט זיך, די אויגן ווערן אים פּייכט, ער פּאַרטראַכט זיך אַ מינוט און וואַגט זיך דאָך מיר אַריינצוזאָגן אין אויער אַריין:

— מיר וועלן אומקומען, ווייל עס פֿעלט אונז היינט אַ נייער יהודה המכבי!
ער האָט מיר פּאַרלענגערט מיין אַפּרו־צייט אויף נאָך אַ האַלבע שעה.

ק א פ י ט ל ו

ניין ביינאַכט איז „אַטבאָי“, מען דאַרף שלאָפֿן. מיר ליגן נאָך אַלץ אויף דער הוילעך, ליימיקער ערד, צווישן פֿיר מויערן, אָבער אָן אַ דאָך. כאָטש אַלע זיינען מיד פֿון דער אַרבעט, אָבער ס'שלאָפֿט זיך נישט. עס ליגן דאָ הונדערט מענער. איר וואַנאָוו לייענט פּאָר די מלחמה־קאָמוניקאַטן אין צייטונג. נישט אַלע הערן זיך איין.

יעדע פינף מינוט קלינגען די וואך-טורעמס, א סימן, אז זיי וואכן, אז אלץ איז אין אַרדנונג.

יעדער ליגט מיט אויפגעריסענע אויגן און קוקט צום אָפּגענעם שטיק הימל איבער אונזער הרוכן באַראַק. דאָרט אין הימל זעט ער זיין שטוב, זיין פרוי, קינד דער. יונגוואַרג זעט זייערע מאַמעס, טאַטעס. דאָרט אין הימל זעט מען די אויסגעני בענקטע פרויהיים, דעם אייגענעם הויף, די שכנים, די אוריוקביימער. דער הימל דאָרט אינדערהיים איז אויך אַן אַנדערער. דאָ זען די שטערן אויס אַמאָל אויף אייגענע, באַקאַנטע, פריינטלעכע און אַמאָל זען זיי אויך אויס ווי — לאַגער־וועכטער.

עס איז די צייט פון אַרעסטאַנטישער בענקשאַפט, פאַרן אַנטשלאָפּן ווערן. יעדער בענקט און טרוימט אויף זיין אופן. עס איז דאָ אַ געמיש פון צענדליקער נאַציעס, פון די פאַרשידנסטע טיפן פאַרברעכער, סיי קאַלקאַ, דער גרוזינישער סטודענט, וואָס האָט אַמאָל אַנטיילגענומען אין אַן אַרבעט־אָנאַיטער עקספּעדיציע און שפּעטער געוואָרן אַ באַנדיט, סיי פּיאָטר איוואַנאָוויטש, מיט דער לאַגנער, רויטער באַרד, אַ „סטאַראַוויער“, מיט אַן ענלעך פנים צו קריסטוסן. ער איז אַ מאַרטירער פון זיין אמונה. באַקומען אַכט יאָר.

עס טויען זיך צו זיך די צוויי יונגע וועבער פון פאַביאַניץ, וועלוול און הערשל. זיי זען איצט זייערע מאַמעס, טאַטעס, שוועסטער און ברידער, וואָס זיינען דאָרט פאַרבליבן אין פאַביאַניצער געטאָ. ווען זיי זיינען אַנטשלאָפּן פון דערהיים, זיינען זיי נאָך געווען יונגע, אָפּגעציטערטע קינדער. געאַרבעט שוין ביי וועב־שטולן אין לאַדזש, אָבער זיך נאָך גערעכנט פאַר „מאַמעס קינדער“. זיי זיינען אין רוסלאַנד נישט פאַרשיקט געוואָרן. זיי האָבן געאַרבעט ביים בויען הייזער, דערנאָך זיינען זיי אַריבער אין אַ גרויסער טעקסטיל־פאַבריק אין איוואַנאָו־וואַזניעסענסק, דאָרט האָבן זיי גוט פאַרדינט. זיי זיינען געווען ספּעציאַליסטן, האָבן זייער פאַך שטור דירט אין אַ וועבער־שול, אין לאַדזש. זיי האָבן דאָ גוט פאַרדינט, האָבן נאָך פאַר־קויפט זייערע מיטגענומענע אַנצוגן און זייגעלעך, געקויפט דערפאַר שפּיז און געשיקט פעקלעך אַהיים, צו זייערע עלטערן אין פאַביאַניצער געטאָ. זיי האָבן זיך געהאַט נישט שלעכט, ווי עס האָבן זיך געהאַט נישט שלעכט אויך די פּוילישע פּליטים, וועלכע האָבן געווינט אין גרוזיע, דאָרט האָבן פּוילישע געקאַנט אַרבעטן אויף העכערע פּאַסטנס.

בעת דער עוואַקואַציע זיינען וועלוול און הערשל אָנגעקומען קיין סאַמאַר־קאַנד. דאָ האָבן זיי אָנגענומען שטעלעס אין דעם לאַגער אַלס מייסטער אין דער וועבעריי. נאָך עטלעכע וואָכן אָפּאַרבעטן דאָ, האָט מען זיי געכאַפט ביי אַ גנבה, פאַרמשפט צו דריי יאָר און זיי זיינען געבליבן אַרבעטן אינם זעלבן לאַגער שוין נישט אַלס פּריינדערונגענע, נאָר אַלס אַרעסטאַנטן.

נעבן מיר ליגט דאָס דאַרע, לאַדזשער בחורל היים. ער איז אַלט ניינצן יאָר, זעט אָבער אויס קוים אויף פּופּצן. ער איז אַ באַוווסטזיניק בחורל, אָנגעהערט אין לאַדזש צו אַ סאָציאַליסטישער יוגנט־אָרגאַניזאַציע. ער איז אויסגעטרוקנט, קראַנק. ווען ער איז פאַרשיקט געוואָרן אין יוני 1940 אין לאַגער אַריין, איז ביי אים קאַליע געוואָרן דאָס לשון, געוואָרן אַ שטאַמלער. נאָך דער אַמנעסטיע, איז ער געקומען קיין סאַמאַרקאַנד. ער האָט געבעטלט אויף די גאַסן. מען האָט אים דער־פאַר אַרעסטירט און פאַרמשפט אויף אַנדערטהאַלבן יאָר. ער האָט נישט הי קיין

קרובים און באקאנטע, באקומט נישט אריין קיין פערעדאטשעס. ביי דער ארבעט בלייבט ער שטארק הינטערשמעליק דער געפאדערטער נארמע, באקומט ער נאָר פירהונדערט און אמאָל נאָר דרייהונדערט גראַם ברויט אַ טאָג. ער דערגייט צו ביסלעכווייז, געהערט צו דער קאטעגאָריע „דאָכאָדיאָני“ (אויסגיווענדיקע).

חיים קוקט אויך איצט אויפן הימל און זעט, מסתמא, דאָרט נאָר אַ גרויס ראַזאָווע ברויט, אַ שטיקל קנאָבל און אַ זיס טעפל טיי.

דער אַלטער שטייגהאַרדט זעט אין הימל, מסתמא, נאָר עפעס אַנדערש. ער זוכט סימנים פון קיז, אָדער ער זעט דאָרטן זיין ליובאַוויטשער רבין, וועלכער איז אין אַמעריקע. ער זעט אים אַוודאי איצט דאָ, איבער זיך, דעם פאַרהייליקטן רבין זיינעם, וואָס איז ווי אַ פאַרטערטער פון מלכות שמים אויף דער ערד. אפשר זעט ער אויך איצט זיין אייגענע טאַכטער, דאָס כלה־מיידל, וואָס דאַרף בקרוב שטעלן אַ חופּה?

און אויך איליאַ קוקט אויפן הימל. ביי אים איז דאָס אַן אויסגעמאַסטענער שטח, אַ מאַטעריעלער קערפּער, נישטאַ דאָרט וואָס צו זוכן. פונדעסטוועגן זעט ער אויך דאָרט זיין פרוי, וואָס האָט אים פאַרלאָזן. ער איז דאָ געוואָר געוואָרן, אַז זי האָט חתונה געהאַט מיט אַ צווייטן. זי איז אַ יונגע פרוי, שוין דריי יאָר אָן אַ מאַן, זי האָט נאָך צו וואַרטן זיכן יאָר, האָט זי דען געקאַנט ביישטיין דעם נסיוֹן? אָדער אפשר זעט ער איצט אין דעם שטיק לאַגער־הימל — לענינען? הינטער מיר ליגן אַ באַנדע געוויינלעכע „אורקעס“, רוסישע, אַווד בעקישע, פּוילישע און אויך איין ייד.

חיים שאַרט זיך צו מיר צו און רוימט מיר איין, אַז די חברה דאָרט פאַר־האַנדלט מיין מאַנטל, וועלכער ליגט ביי מיר צוקאַפּנס, אַנשטאַט אַ קישן. מען איז מושווה געוואָרן מיטן היטל־מאַכער אויף 120 רובל. עס זיינען שוין באַ־שטימט געוואָרן צוויי חברה־לייט, וואָס וועלן אים אַפּערציען פון הינטערן קאַפּ, בעת איך וועל שלאָפּן. חיים זאָגט מיר צו אויפצווייזן אַ גאַנצע נאַכט און מיר העלפּן אַכטונג געבן.

דער דיזשורני קומט אַריין און מאַכט אַ סקאַנדאַל, פאַרוואָס מען שלאָפּט נאָך נישט, עס איז שוין צען אָונט. אַלע שליסן די אויגן און מאַכן זיך שנאָרכן. ווען דער דיזשורני גייט אַרויס, זיינען אַלע שוין צוריק אויף. עס איז אומעטיק און בענקשאַפטלעך, שווער איינצושלאָפּן. עס קריכט אַריין אַ קאַץ אין באַראַק. אַ געשעעניש. עס הייטערט אַלעמען אויף. די חברה אורקעס האָבן אַן איינפאַל. זיי כאַפּן די קאַץ און בינדן איר צו צום עק אַ בלעכן שאַכטל פון קאַנסערוון. די קאַץ דערשרעקט זיך און לאָזט זיך גאַלאַפּ לויפן, דאָס בלעכענע שאַכטל קלאַפט אָן דער ערד, די קאַץ שפּרינגט איבער די לינגדיקע אַרעסטאַנטן, עס איז אַ טומל, אַ הייטערקייט, אַ געשעעניש. די אַרעסטאַנטן פרייען זיך ווי קינדער. די קאַץ לויפט איבערן הויף. די ביינאַכטיקע לאַגער־שטילקייט איז צעשטערט. דער טומל אין הויף פאַרשטאַרקט זיך, מען הערט געשדייען, די אַלאַרם־גלאַקן סיגנאַליזירן. מען דערהערט אַ שיסעריי.

עס קומען אַנצולויפן אין באַראַק עטלעכע זעלנער־דיזשורנעס. מיר אַלע מאַכן זיך שלאָפּן. זיי טרעטן גלייך צו צום אויספאַרשן. די קאַץ איז, ווי מיר הערן, אַריינגעשפּרונגען אין סטאַל־וואַוקע, דאָרט קאַכט מען שוין די זופּן אויף מאָרגן, די קאַץ האָט אויסגעהאַקט עטלעכע שויבן, די קעכינס האָבן זיך דערשראַקן און

צעליארעמט, די וועכטער אויף די טורעםס האָבן געמיינט, אז עס קומט פֿאַר אַ „פּאַביענ“ (אַנטלויפֿן) און אויסגעשאָסן.

קיינער וועט, פֿאַרשטייט זיך, נישט אויסגעבן ווער עס האָט געמאַכט דאָס שטיק מיט דער קאַץ. די דיוזשורנעס שטעלן צונויף אַ פּראָטאַקאָל און נעמען צו דריי הבררלייט אין קאַרצער. די דיוזשורנעס קענען שוין גוט זייער עולם אַרעס-טאַנטן און ווייסן ווער עס האָט געקענט פעאיק זיין אָפּצוטאָן אַזאַ שטיקל. דאָס געשעעניש איז פֿאַר די אַרעסטאַנטן געווען נישט ווייניקער וויכטיק ווי די קריגס-קאָמוניקאַטן, וועלכע מען האָט פֿריער פֿאַרגעלעזן. די אַרעסטאַנטן פֿירן זייער אייגענעם קריג. אַ קליין ביסעלע פֿאַרוויילונג מוז מען אויך אויסקעמפֿן און דעראַבערן.

די אַרעסטאַנטן שלאָפֿן איין צופֿרידענע. דוכט זיך, אז די שטערן אויפֿן הימל זיינען אויך אַצינד צופֿרידענער. זיי לויכטן העלער, שיינען און בלינדלען, ווי ווייניג קענדיק צו די אַרעסטאַנטן:

„גוט אזוי קינדערלעך, מיר זיינען מיט אייך!“

ק א פ י ט ל ז

אין אַ טאָג פֿון סוף חודש אויגוסט 1944, באלד אינדערפֿרי, האָבן מיר עט-לעכע אַרעסטאַנטן געזאָגט, אז אויפֿן בערגל דרייט זיך אַרום די פֿרילין, וואָס שיקט מיר פֿערעדאַטשעס. וואָס טוט זי דאָרט באלד אינדערפֿרי? איך פֿאַרנעם מײַן פֿאַר-זיציע הינטערן לאַסט-אויטאָ, פֿוננאָנען איך קאָן זען רויזקען. זי פֿאַכעט האַסטיק מיט דער האַנט און שרייט הויך, ווי זי וואָלט גאָר פֿאַרגעסן, אז מען טאָר נישט אַריבערשרייען, אז מען קאָן זי דערפֿאַר פֿאַרהאַלטן. צוויי מאָל ווידערט זי הויך די זעלבע פֿראַזע: „אַן אַמנעסטיע פֿאַר די פּוילישע! ווי מיט דריי יאָר צוריק! אַן אַמנעסטיע פֿאַר די פּוילישע! ווי מיט דריי יאָר צוריק!“

די פֿרייד האָט מיר אָפּגעצויגן דאָס בלוט פֿון פֿנים, איך בין בלייך געוואָרן און זיך אָנגעכאַפּט פֿאַרן אויטאָ. אַן אַמנעסטיע! מיר ווערן באַפֿרייט!

אין אַ מינוט אַרום האָבן שוין אַלע פּוילישע אין לאַגער געוויסט די גוטע בשורה. אין אַ שעה אַרום זיינען שוין געווען אין לאַגער „גריפֿסן“ פֿון דער פֿריי, וועלכע האָבן איבערגעגעבן פֿרטים פֿון דער פֿאַרעפֿנטלעכטער אַמנעסטיע. טייל וועכטער און נאַטשאַלסטווע האָבן אונז גראַטולירט. פֿון די נישט-פּוילישע אַרעס-טאַנטן איז דאָך אָפּגערעדט. זיי האָבן אונז אָבער באַגריסט מיט קלעמעניש: „גאָר די פּוילישע ווערן אַמנעסטרט, אין זיי האָט מען פֿאַרגעסן“. שוין זיבעצן יאָר, זינט 1927, איז נאָך נישט געווען פֿאַר זיי קיין אַמנעסטיע און פֿאַר די פּוילישע איז במשך דריי יאָר שוין די צווייטע אַמנעסטיע.

איצט האָט זיך אָנגעהויבן אַ פֿלפּול צווישן די פּוילישע, ווער עס וועט קאָנען געניסן פֿון דער אַמנעסטיע. צי אויך די איינוווינער פֿון די געביטן אין פּוילן, וואָס זיינען אין סעפּטעמבער 1939 פֿאַרנומען געוואָרן דורך די סאָוועטן? ווי די שטעט לעמבערג, דאָוונע, קאָוועל, לוצק, ווילנע, ביאַליסטאָק, בריסק, באַראַנאָוויטש און אַלע געגנטן אַרום? די לעמבערגער און ווילנער שטייען מיט אַראָפּגעלאָזענע קעפֿ, עטלעכע פֿרויען פֿון זיי ספּאַזמירן.

אָבער צוריקגעשמועסט, זיינען מיר, וואַרשעווער, לאָדזשער, לובלינער, אויך שוין נישט קיין פּוילישע בירגער, מיר האָבן דאָך אַלע אָנגענומען סאָוועטישע בירגערשאַפט אין יאָר 1943! מיר האָבן דאָך נישט אפילו קיין אַלטע, פּוילישע דאָך קומענטן. אגב, שוין ביים אַרויסנעמען דעם סאָוועטישן פּאַספּאָרט, האָט מען דאָך געמוזט אָפּגעבן די אַלטע, פּוילישע דאָקומענטן. נאָר דער רוב האָט פונדעסטוועגן אויסבאַהאַלטן נאָך עפעס אַ פּוילישן דאָקומענט, אָבער פּונדוואַנען וועט אזעלכעס נעמען און אַרעסטאַנט?

קומט דערויף דער לאָנגשער תירוץ, אַז אויב מען האַלט אונז פאַר סאָוועטישער שעה בירגער, וואָלט דאָך די סאָוועטן-מאַכט נישט פאַרעפנטלעכט אין די צייטונגן גען אַ פאַרדרינגט וועגן אַמנעסטיע פאַר פּוילישע?

וואַרפט שוין איינער אַרײַן דעם פאַרצווייפלטן געדאַנק:
— ביי זיי זוכסט דו לאָניק און יושר?

מען איז גרייט יענעם דורס צו זיין פאַר אַזאַ אפיקורסין און פאַרצווייפלטן געדאַנק. ער טויט אָפּ אונזער אינציק פאַרבליבענע האָפּנונג! מען פאַר-טרייבט פון זיך דעם צווייפּלער, זאָל ער נישט פאַרסמען אונזערע גליקלעכע מינוטן.

די בריגאדירן יאָגן אונז צו דער אַרבעט. שוין גענוג זיך אָנגעפרייט. ביז עס וועט נישט זיין אַ באַפּעל שוואַרץ אויף ווייס אין דער קאַנצעלאַריע פון לאַגער, מוז מען דערווייל אַרבעטן. מיט פרייד און מיט חשק גייט מען צו דער אַרבעט. אונטערן האַרץ ריזלט אַ פריידיק שטראַמעלע:
— פרייהייט! פרייהייט!

די צוויי פאַביאַניצער בחורים, וועלוול און הערשל, האָבן זיך אַרומגעכאַפט קושן, זיך צעוויינט:

— וועסט זען! מיר וועלן נאָך דערלעבן צו זעען אונזערע מאַמעס און טאַט-טעס, אונזערע שוועסטער און ברידער! גאָט האָט אונז דאָך געהאַלפּן!

ק א פ י ט ל ח

לאָמיר עס זאָגן באַלד אין אָנהויב. מען זאָגט:

„גאָט האָט שוין לאַנג פאַרלאָזן דאָס לאַנד פון די סאָוועטן! ער האָט עס אַרויסגעלאָזט פון זיין השגחה! ער האָט פאַרשאַלטן דאָס גאַנצע לאַנד!“
מען האָט געלעבט מיט דער גליקלעכער בשורה וועגן פרייהייט, געוואַרט יעדן טאָג, יעדע שעה, יעדע מינוט. מען איז נישט געשלאָפּן אין די נעכט, געוואַרט, אָט קומט מען אונז באַפרייען! די אַמנעסטיע איז דאָך אַ פאַקט, עס איז דאָך אונטער-געשריבן דורך דער העכסטער רעגירונגס-אינסטאַנץ, דורכן אויבער-ראַט פון מאַ-סקווער קרעמל! דער באַפּעל איז דאָך געחטמעט און געדרוקט אין אַלע צייטונגען! און מען האָט געוואַרט טעג, וואָכן, חדשים. עס וועט פאַריבער אַ האַלב יאָר, עס וועט שוין דערגיין צו אַ יאָר — און קיינער ווערט נישט באַפרייט! דער צווייפּלער איז גערעכט געווען מיט זיין זאָג:

„ביי זיי זוכסט דו לאָניק און יושר“?

יעדן טאָג זיינען געווען קעגנזעצלעכע ידיעות. אָט קומט אַ קאָמיסיע, אָט

דארף מען דורכקוקן די אקטן, שוין דאָ אַ באַפעל פון מאַסקווע, עס איז שוין דאָ אַ קעגן-באַפעל פון טאַשקענט.

די משפחות פון די אַרעסטירטע טעלעגראַפירן צום אויבער-ראַט קיין מאַסקווע, צו קאַלינינען, צו מאַלאַטאַוו, צו סטאַלינען, צום פאַרבאַנד פון די פּוילישע פּאַטריאָטן אין מאַסקווע, צו וואַנדאַ וואַסילעווסקאַ — נישטאָ קיין ענטפער.

ביז עס איז געקומען דער טאָג און מען האָט אונז אָפיציעל מיטגעטיילט: „די אַמנעסטיע איז חל אַויף פּוילישע בירגער. איר, אָבער, זענט אונזערע געזעצלעכע, סאָוועטישע בירגער!“

אָבער אויב אזוי, איז דאָך נישטאָ קיין איין געזעצלעכער פּוילישער בירגער אין גאַנצן ראַטפאַרבאַנד! אַלע האָבן דאָך אָנגענומען די סאָוועטישע בירגער-שאַפט! די, וועלכע האָבן זיך דערפון אָפּגעזאָגט, זיינען דאָך פאַראַרטיילט גע-וואָרן צו עטלעכע יאָר טורמע און מען האָט זיי אויך פאַרעכנט אַלס סאָוועטישע בירגער, ווי דאָקומענטלעך זענען, סאָוועטישע בירגער!

אָבער דאָס פאַרשטייט זיך, וועט קיינער פון אונז נישט וואַגן איבערצופרעגן ביי נאַטשאַלסטווע, מען קאָן באַקומען נאָך אַ צולאָג עטלעכע יאָר זיצן.

מיר ווייסן די סיבה פון דער פאַרעפנטלעכטער אַמנעסטיע: אין מאַסקווע איז דעמאָלט געגרינדעט געוואָרן די נייע פּוילישע רעגירונג, עס איז געווען מיקאָלייטשיק פון לאַנדאָן. מען האָט דעמאָלט באַוווּזן פאַר דער וועלט, אַז נישט נאָר אַ דאַנק שיקאַרסקין האָט די ראַטן-מאַכט פאַראַרדנט אַן אַמנעסטיע אין אויגוסט 1941, אויך די נייע, פּראָ-סאָוועטישע פּוילישע רעגירונג באַקומט די זעלבע פּריווילעגיע, אַן אַמנעסטיע פאַר די אַרעסטירטע פּוילישע ביר-גער. אָבער וועגן אויספירן די אַמנעסטיע? די נייע פּוילישע רעגירונג וועט דאָך איר נישט נאָכקוקן אויף די פינגער, זאָגן דעות, פרעגן קשיות!

דאָך פרעגט מען שטאַמלענדיק און פאַרזיכטיק ביי נאַטשאַלסטווע:

— אויב אזוי, פאַר וועמען איז די אַמנעסטיע? מיר האָבן דאָך אַלע פּריוויר-ליק אָנגענומען סאָוועטישע בירגערשאַפט, טאָ פאַר וועמען איז געוואָרן אַרויסגע-געבן די אַמנעסטיע?

דער ענטפער איז אַ בריקע מיטן פּוס און קלאַפּ מיטן פּויסט אין טיש: וואָס דאַנקט איר זיך פאַר אַנדערע? ווער האָט אייך דערצו באַפולמעכטיקט? ווי וואַגט איר צו שטעלן קשיות אויף אַ פאַראַרדנונג פון אונזער העכסטן ראַט? וואָן אַרויס צו דער אַרבעט!

נאָר איינער פון אונז, איינער פון די צוואַנציק פּויליש-יידישע אַרעסטאַנטן, איז יאָ אַרויס אויף דער פּריי. דער איינער זיצט אין טורמע און לאַגער שוין פון פעברואַר 1942 אָן, האָט ער דאָך אין מערץ 1943 נישט געקענט אָננעמען די סאָוועטישע בירגערשאַפט. זיין כּלה אויף דער פּריי האָט וועגן דעם געשיקט אויף-קלערונגען און פעטיציעס קיין מאַסקווע און טאַשקענט. ס'האָט נישט געפּוועלט. האָט זי געשאַפן אויף זיין נאָמען אַן אַלטן פּוילישן דאָקומענט (אַ פּאַלשן, פאַבריצירט דאָ אין סאַמאַרקאַנד) און מיט דער הילף פון פּערציק טויזנט רובל כאַבאַר, איז ער נאָך פיר חדשים צייט זינט דעם פאַרעפנט-לעכן די אַמנעסטיע, באַפרייט געוואָרן פּונם לאַגער. דאָס איז געווען דער איינ-

ציקער פאל, וואס אן ארעסטאנט, א פוילישער בירגער, האָט גענאָסן פון דער אַמנעסטיע.

די געזעץ־געבער אין מאַסקווע האָבן זיך, זעט אויס, נישט פאַרגעשמעלט, אז מען קאָן אויך דאָ, אין סאַמאַרקאַנד, פאַבריצירן אַן אַלטן, פוילישן דאַק־מענט און אז דער סאַמאַרקאַנדער אויבער־פּראָקוראַר זאָל אויסטייטשן דאָס געזעץ בוכשטעטלעך און טאַקע באַפרייען אַן אַרעסטאַנט. זיי האָבן זיך נישט געריכט, אז פּערציק טויזנט רובל קאָנען אזוי פאַרדרייען דעם קאַפּ אפילו פון אַן אויבער־פּראָקוראַר, אז ער זאָל אנהייבן צו טראַכטן נאָרמאַל און נעמען ערנסט אַ געשריבן געזעץ.

און וועלוול פון פאַביאַניץ האָט געזאָגט צו זיין חבר הערשל:

— יאָ, טאַקע פאַרגעסן, אז נאָט באַוווינט נישט דאָס סאָויעטן־לאַנד, אז ער האָט דאָס דאָזיקע לאַנד פאַרשאַלטן. מיר וועלן דערווייל ווייטער דאָ פוילן אין לאַגער!

און עס איז ווייטער אָנגעגאַנגען דאָס נאָרמאַלע, פאַרשאַלטענע לעבן אינעם לאַגער!

ק א פ י ט ל ט

איך בין געשטאַנען אויף אַ דאָך און גענאָסן ליים. די עמערס מיט ליים האָט מען אַרויפגעצויגן מיט שטריק. אויפן דאָך גלייט די זון נאָך שטאַרקער, זי טריפט אויס דעם שווייס פון לייב. די אַרבעט דאָ איז אָבער אויך אַ מעלה, מען זעט פונדאָנען די גאַס, מען זעט די אוזבעקן דורכרייטן אויף אייזעלעך, מען זעט קעמלען־קאַראַוואַנען, וואָס פירן זעקלעך ווייץ צו דער מיל, מען זעט דאָרט פרייע מענטשן, באַוועגן זיך פרוי, אָן דער באַגלייטונג פון אַ קאַנוואַי.

איך האָב אַצינד אַריינבאַקומען אַ גריפּס, אַ בריוועלע פון דעם דיכטער פּרץ מיראַנסקי. איך האָב אים געהאַט געבעטן, אז ווי נאָר עס וועלן ווערן אָפּגענומען דורך דער רויטער אַרמיי די שטעט סלאָנים און באַראַנאוויטש, זאָל ער מיר גלייך מודיע זיין וואָס מער פּרטים. און אָט איז די ידיעה געקומען:

פון באַראַנאוויטש און סלאָנים האָט מען שוין פאַרטריבן די דייטשן, עס איז אַריין די רויטע אַרמיי. אין באַראַנאוויטש האָט מען אויסגעפונען צוועלף יידן און אין סלאָנים נאָר דריי יידן. עס זיינען אָנגעגעבן זייערע נעמען. די נעמען פון מיין פּרוי און קינד זיינען נישטאָ. זיי זיינען הייסט עס אומגעקומען.

איך בין אַריין פון דאָך אין בוידע־שטיבל, נאָך אַמאָל איבערגעלעזן דאָס בריוועלע. זיך אויסגעוויינט. מיין קינד און פרוי זיינען אומגעקומען! איך ווייס, אז עס איז נאָרמאַל, אַלע יידן זיינען אומגעקומען, פאַרוואָס זאָלן זיי דען האָבן געהערט צו די געציילטע אויסנאַמען? עס איז נאָרמאַל, אָבער ווי איז מיר צו דער נאָרמאַלקייט! מיין איינציק טעכטערל, מיין איידעלע, צאַרטע פרוי אומגעקומען! דערשאַסן, דערשטאַכן, געסמט, פאַרברענט, איך ווייס אפילו נישט אויף וואָס פאַראַ אופן זיי זיינען אומגעקומען. פאַרוואָס בין איך נישט געווען צוזאַמען מיט זיי? עס וואָלט זיי אפשר אָנגעקומען לייכטער צו שטאַרבן? כאַטש עס קאָן זיין גראָד פאַרקערט, עס איז זיי אפשר לייכטער אָנגעקומען צו

שטארבן, וויסנדיק, אז כאָטש איך בלייב ביים לעבן, אז עם בלייבט כאָטש אַ נקמה-נעמער, א באַוויינער, אז עם בלייבט כאָטש אַ זכר פון דער משפּחה. בעת איך בין דעם צווייטן סעפטעמבער 1939, דעם צווייטן טאָג מלחמה, געקומען פון דער שווייץ קיין וואַרשע, ווען איך האָב אויפגעפנט די טיר און זיך געדוואַרפן מיט פרייד האַלזן זי און דאָס קינד, האָט זי, מיין פרוי, נישט געוואָלט זיך מיט מיר באַגריסן. פאַרוואָס, האָט זי געטענהט, בין איך געקומען פון דער שווייץ? אויב זיי וועלן דאָ אומקומען, האָב איך כאָטש באַדאַרפט זיך ראַטעווען. סיווי, זיי זיינען נישטאָ מייע טיערסטע, מייע נאָענטסטע, פאַר וועמען איך וואָלט אַפגעגעבן צען לעבנס מייע. אָבער איך קום אָפּ בלויז מיט טרערן. נאָך אַביסל געווייט, נאָך אַביסל טרערן. זיי זיינען מער נישטאָ, וועלן מער נישט זיין. איך דערמאָן מיך אַצינד אַ פאַמיליען-עפּיזאָד:

מיר האבן געפירט שפאצירן אונזער טעכטערל אין אַ וועגעלע איבער דער בלאַנדע גאַס אין וואַרשע. מיר האָט זיך אויסגעוויזן, אז עם פאַלט אַראָפּ פון דאָך אַ ציגל, האָב איך גיך אַרויפגעלייגט מיין קאָפּ אויפן קינדס קערפער צו פאַרשטעלן. איך זאָג עם דער פרוי, און זי ענטפערט מיר מיט אַ פאַרוורף:

— עם זעט אויס ווי דו וואָלט זיך באַרימט. און ווען עם דאַרף, גאָט באַהיט, צעקאַלעטשעט ווערן אַ פינגערל פונם קינד? וואָלט איך נישט פאַרשטעלט מיט מיין קערפער, אפילו ווען איך דאַרף דערביי אומקומען?

אַצינד זיינען זיי שוין ביידע פאַרשניטן, מיין טעכטערל אַ י אַ און מיין פרוי פּ אַ ג אַ אַ. די וועלט זעט מיר איצט אויס ווי איין קבר, די זון ווי אַן אויסגעלאָסענע חצופה. נאָכוואָס און פאַר וועמען שיינט זי? פאַר וועלכע חט אים זיינען זיי אומגעקומען? זיי זיינען דאָך געווען ריין פון שולד, זיי זיינען דאָך געווען גוטע און שטילע טויבן. וואָס פאַראַ טויט האָט זיי באַגענגט? זיר נען זיי כאָטש אומגעקומען צוזאַמען, זיך צוטוילענדיק איינע צו דער צווייטער? אַפּשר האָט מיין קינד, אין דער לעצטער מינוט פאַרן טויט, כאָטש געוואַרפן אַ שטיין אין די מערדער?

דער בריגאָדיר רופט צו דער אַרבעט. איך זיך אָפּ די פאַר מינוט „שבעה“ און זאָג נאָך זיי קדיש. דער בריגאָדיר רובינשטיין קומט אַרײַן אין קעמערל. איך ווייז אים דאָס בריוועלע. דער האַרטער און ברוטאַלער רובינשטיין צעוויינט זיך. ער טראַכט אודאָי איצט וועגן זיין איינציקן זון אויפן פּראָנט, פון וועלכן ער האָט שוין לאָנג קיין ידיעה נישט דערהאַלטן. און אַפּשר האָט זיין פּאָטערלעך האַרץ שוין פאַרגעפילט זיין אייגן אומגליק? ווייל אין עטלעכע טעג אַרום איז אים שוין אנגעקומען אַן אַפּיציעלע מעלדונג, אז זיין זון איז געפאַלן מיט אַ העלדישן טויט אויפן שלאַכטפּעלד.

איך גיי צוריק צו מיין אַרבעט. שיט ווייטער עמערס ליים אויפן דאָך. מיר דוכט זיך אויס, אז דאָס שיט איך איצט ערד אויף די פרישע קברים פון מייע טיערסטע. איך זע פאַר מייע אויגן אַצינד גאַרנישט, נאָר זייערע צוויי פנימער. מאַיא און פאַניאַ פאַרשטעלן אַצינד די זון. די וועלט איז איצט פאַרשטעלט נאָר מיט זייערע צוויי טיערע, הייליקע פנימלעך.

— גוט אזוי, קינדערלעך מייע, לאָמיק איך שטענדיק זעען פאַר די אויגן. זייט שטענדיק מיט מיר, ווי איך וועל זיין מיט אייך. דער טויט איז מיר שוין

איצט אייגן און נאָנט. עס מוז דאָך נישט זיין אזוי שרעקלעך אין יענער וועלט, אויב איר געפינט זיך דאָרטן.

ק א פ י ט ד י

ענדלעך בין איך פטור געוואָרן פון אַרבעטן ביים טראָגן ליים און ציגל. מען האָט מיך איבערגעפירט אין שוסטער-וואַרשטאָט. עס איז אין אַ ווינקל פון גרויסן פאַבריקס-האַל, וווּ עס אַרבעטן דאָ צוואַנציק וועב-שטולן. די שוסטערס זיצן אַרום אַ טיש, צוועלף בעל-מלאכות.

איך האָב נישט די מינדעסטע אָנונג אין דער מלאכה, איך האָב קיינמאָל נישט געוויסט ווי אזוי עס ווערט אויפגעשטעלט אַ שוך, פאַר מיר איז עס געווען עפעס אַ טיפער, קאָמפליצירטער ענין. בין איך דאָ דערווייל אין דער ראַל פון אַ לערנ-יונגל. איך דאַרף אָפהאַקן שטיקלעך דראָט, אַריינלייגן אין אַ פאַרמע און מאַכן פון דעם טשוועקעלעך. אזוי דאַרף איך אויך קלעצלעך האַלץ צעשניידן אויף שטיפטן.

פאַר מיר איז דאָס אַ גרויסע דערגרייכונג. מען ווערט נישט אָפגעסמאַליעט פון דער זון, מען אַרבעט נישט קיין פערצן, נאָר צען שעה אַ טאָג, אין אַ האַל, ביים טיש, מען יאָגט דיך נישט אונטער, מען טרייבט נישט. די מלאכה איז אפילו אַן אנגענעמע, אַ מעכאַנישע, מען קאָן טראַכטן ביי דער אַרבעט, מען קאָן אפילו הינטערן טיש לעזן אַ צייטונג און אפילו שרייבן לידער.

דער נאַטשאַליק פון דעם שוסטער-וואַרשטאָט איז אַ קיעווער ייד. ווען ער איז דאָ אין וואַרשטאָט, פאַרשפאַך איך צו אַרבעטן, ווייל ער זעצט זיך צו מיר צו און פאַרפירט אַ שמועס. ער רופט מיך וויציק, „רב יוחנן הסנדלר“.

ער וויל מיט מיר שמועסן וועגן יידישע ענינים. איך בין דאָך אַמאָל געווען אין פאַלעסטינע, זאָל איך אים דערציילן וועגן דאָרטיקן לעבן. ער איז איבער די פערציק, אַן אויסגעבלייבט פנים, מרה-שחורהדיקע גלות-אויגן פאַרשטעלט מיט בינאָקלען, ער מאַכט אַן איינדרוק פון אַן אַלטן ישיבה-בַּחור, כאָטש ער טראָגט דעם האַקיר-מונדיר פון אַ לאַגער-נאַטשאַליק.

זיין פרוי מיטן קינד האָבן זיך שוין רעוואָקואירט קיין קיעוו, עס וווינט דאָ זיינס אַ שוועסטער. ער באַנוצט נישט די רוסישע זידל-ווערטער, הכרט זיך ווייניק מיט רעשט נאַטשאַלסטווע. נאָך דער אַרבעט פאַרברענגט ער אינדערהיים ביי אַ בוך. ר'האַט אָנגענומען דעם פאַסטן אין לאַגער צוליב פרנסה און צוליב „בראָן“, נישט צו גיין אין דער אַרמיי. כאָטש מען וואָלט אים סיוויי נישט גענומען, ער איז קורצזיכטיק און האָט אַ קראַנק האַרץ, נאָר מען וואָלט אים פאַר-שלעפט אין אַן אַרבעטס-באַטאָליאַן.

אַבער דאָך איז ער אַ כעסן און שטרענגער, נעמט זיך ערנסט איבער מיט זיין אַרבעט. גיט אַכטונג אויף יעדער פאַר שיד ווי זי זוערט געמאַכט, זעצט זיך אַליין אוועק אַריינקלאַפן אַ טשוועקל, טרעפט אָבער שטענדיק דערנעבן און צעקאַליעטשעט זיך. ער איז צעטראָגן, אויפגערענט. אַט זיצט אַ יונגער אוזבעק און קלאַפט צו די זויל צום שיד, דעם נאַטשאַליק געפעלט עס נישט, כאַפט ער ביי אים אַרויס דעם האַמער און וויל אַריינקלאַפן דעם טשוואַק, דער אוזבעק

פאלט אראָפּ פון זיין פוסבענקעלע און ליגט שוין אויף דער ערד מיטן שוך אין האַנט, דער נאָטשאַלניק שטייט איבער אים מיטן העמערל און קלאַפט ווייטער דעם טשוואַק אינם שוך אויפן לינגדיקן אוזבעק.

ער שרייט, קאָכט זיך, מען פאַרפושט אים גוטן מאַטעריאַל. די שידך ווערן אָנ-גענומען צו אַרבעטן פון אַן אַרטעל, מוזן זיי ווערן גוט געמאַכט, לייטיש, אָבער די שוסטערס זיינען לאַטומניקעס, קענען נישט מאַכן קיין רעכט שטיקל אַרבעט, כאַטש אָנגעגעבן האָבן זיי זיך פאַר ספּעציאַליסטן.

נאָכן אָפּשריייען, ווישט ער זיך אָפּ דעם שווייס פון שטערן און זאָגט צו די אַרבעטער:

— אַנטשולדיקט פאַר מיין אויפּרעגונג, מען איז דאָך נאָר אַ בידנער נאָ-טשאַלניק.

די אַרבעטער לאַכן, זיי זיינען אים מוחל. לייזער דאַנישעווסקי, דאָס ווילנער יאַטל, וואָס זיצט פאַר באַנדיטוזם, פאַר גנבענען אין די באַנען בעת דער עוואַקואַ-ציע, ער האָט אַ נאָמען געגעבן אונזער באַלעבאָס:

„נאָטשאַלניק ציצה-כנפות“.

**

עס איז שווער זיך צוצוגעוויינען צום רויש פון די צוואַנציק מעכאַנישע און צוואַנציק האַנטוועב-שטולן. ביי זיי אַרבעטן בלוז פרויען און עטלעכע אַלטע אוזבעקן. די לייטערס פון די וואַרשטאַטן זיינען די צוויי פאַביאַ-ניצער, וועלוול און הערשל, וועלכע מען רופט דאָ וואַלאַדיאַ און גערמאַן. די פרויען זיינען כמעט אַלע קרימינעלע פאַרברעכעריןס, חוץ דריי פּאָליטישע. אַ סך זיצן פאַר „פּראָגול“, פאַר פאַרשפּעטיקן אויף מער ווי צוואַנציק מינוט, אָדער נישט קומען אייניקע טעג צו דער אַרבעט. אורטיילן האָבן זיי פון פיר חדשים ביז זיבן יאָר. דריי אוזבעקניס זיצן פאַר מאָרד, זיי האָבן דערשטיקט זייערע איי-גענע קינדער, נישטגעזעצלעכע, פון פרעמדע מענער, ווען זייערע אייגענע מע-נער זיינען געווען אויף די פּראָנטן. עטלעכע זיצן פאַר מיסברויכן אויף זייערע לייטנדע אַמטן, דירעקטאָרינס, בוכהאַלטערנינס. עטלעכע זיצן פאַר שפּעקולאַציע, אָבער דער גרעסטער פּראָצענט זיצט פאַר גנבה — אין די פאַבריקן וווּ זיי האָבן געאַרבעט, אָדער פּראָפּעסיאָנעלע גנבטעס.

זאָיאַ קאָן לאַנג נישט איינשטיין ביים וועבשטול, עס איז איר לאַנגוויליק, זי מוז זיך אביסל איבערשפאַצירן איבערן האַל, צוכאַפן זיך צו די שוסטערס, אויסהערן עטלעכע קאָמפּלימענטן. זי איז נאָכנישט אַלט קיין זיבעצן יאָר, זי איז די שְענסטע פון די זעקסהונדערט פרויען דאָ. מען וואַלט זי געקאָנט אוועקשטעלן צווישן נאָך עטלעכע הונדערט פרויען אויף דער פּרוי, אין דער נייער שטאָט, זי וואַלט דאָרטן אויך אַרויסגעלויכטן מיט איר שיינקייט. זאָיאַ זיצט פאַר גנבה, דאָס איז איר פּראָפּעסיע. איר מאַמע איז אויך אַ גנבטע און האָט זי, זאָיאַן, געבוירן אין אַ לאַגער. זאָיאַס שיינקייט איז אַ רעטעניש. זי זיצט שוין דאָס צווייטע מאָל, ביים ערשטן מאָל אַ יאָר און איצט דאַרף זי אָפּזיצן צוויי יאָר. מער ווי אַ האַלבן טערמין איז זי שוין דאָסכיבאָל אָפּגעזעסן. זי באַקומט אַ האַלבן קילאָ ברויט אַ טאָג, דריי מאָל אין טאָג „באַלאַנדאַ“, וואַסער-זופּקעס, וועלכע זיינען אַן געשמילץ, אַן קאַשע, אַן איין קאַרטאָפּל, נאָר מיט בלעטער און אַמאָל פאַלט אַריין

א שטיקל בוראק. מען באקומט אויך א לעפל גרויפן אָדער א שטיקל הערינג. נישט קיין פוטער, נישט קיין צוקער, מילך, טייג, קארטאָפּל — די צונג און גומען האָבן שוין לאַנג זייער טעם נישט פאַרזוכט.

ביי די פרויען טרוקענען אויס די בריסטן. זיי שמעלן זיך אָפּטמאָל וואָשן ביים קראַן, אַנטבלויזן זיך, זיי האָבן זיך נישט וואָס צו שעמען, עס איז זיי פאַר-בליבן קוים קנאָפּע סימנים פון בריסטן. זיי גייען איין, ווערן שנעל „דאָכאָיאַגעס“, זיי זיינען שטענדיק הונגעריק. ווען די אַלמע פרוי, וואָס האָדעוועט די עטלעכע חזירים פאַר נאַטשאַלסטווע, וואַרפט אַרויס פאַרן כליעוו די קליאַמפּן, די ברוקעוויקעפלעך, וואָס עס עסן שוין נישט די חזירים, וואַרפן זיך דערויף די אַרעסטאַנטן ווי אויף אַ געבראַנטס. מען צעכאַפט עס אין איין רגע און דער דאָקטער סוויטלאָוו באַווייזט שוין נישט אָפּצונעמען ביי זיי די דעראַבערטע שפּיז. ער באַווייזט נאָר זיי אויסצומוסרן אין נאָמען פון היגייענע און געזונטהייט-פאַרשריפטן.

דער לאַגעריקאַמענדאַנט האָט געכאַפט עטלעכע פרויען ביים אָפּקאַכן זשאַבעס, וואָס זיי האָבן דאָ געכאַפט אין די זומפּן. ער האָט אויסגעגאַסן דאָס עסן, די בלעכענע קעסעלעך קאַנפּיקירט און די פרויען איינגעזעצט אויף דריי טעג אין קאַרצער.

די וועלכע באַקומען פּערעדאַטשעס, ווערן פאַרעכנט ביי די אַרעסטאַנטן צו דער אַרויסטאַקראַטיע, צו די „קאַפיטאַליסטן“. טייל אָבער פון די אַרעסטאַנטן, וועלכע אַרבעטן אין די פאַבריקן און וואַרשטאַטן, גנבענען שטיקלעך שטאַף, אָדער שוין אויסגעאַרבעטע פּראָדוקציע און פאַרקויפן עס צו די פּיערלעשער, צו די לאַגערוועכטערס. אפילו דער לאַגעריקאַמענדאַנט אַליין טראָגט אויך אַרויס אָפּגעקויפטע גנבות. ער ווערט אויך באַזוכט ביים אַרויסגיין, אָבער ער ניט זיך אַן עצה פונקט ווי אַלע.

די אַרעסטאַנטן, וועלכע האָבן די זייטיקע פאַרדינסטן, שיקן דאָס געלט אַרויס אויף דער פּריי (אין געהיים) און באַקומען דערפאַר אַריין פּערעדאַטשעס. אין לאַגער איז אויך דאָ אַ קליינער „לאַראַק“, וווּ מען קאָן באַקומען צו קויפן ראָזשינקעס, טאַמאַטן, זויערמילך און מאַכאַרקע. דער אייגנטימער פון דעם לאַראַק איז קאָזלאָווסקי, אַ קיעווער ייד, געווען ווירטשאַפּטלייטער אויפן קיעווער וואַק-זאַל, געכאַפט געוואָרן ביי מיסברויכן און באַקומען צען יאָר. קיין פּרויוואַט-לאַראַק טאָר מען נישט האַלטן, אָבער דער רעזשים-נאַטשאַלניק און קאַמענדאַנט באַקומען אין דער שטיף זייערס אַ חלק, דערלויבן זיי קאָזלאָווסקי דעם דאָזיקן מסחר. עס הייסט דאָך, אַז עס איז פאַרן וויל פון די אַרעסטאַנטן.

דער הויפּט-נאַטשאַלניק כּערסאַנסקי מאַכט זיך נישט זעען די אַלע זאַכן. ער האַלט זיך פאַר אַ פּריינט און פאַרזאָרגער פון זיינע אַרעסטאַנטן. כאַטש מען צי-טערט בלויז פאַר זיין בליק. נישט נאָר די אַרעסטאַנטן, נאָר אויך די נאַטשאַלס-טווע. ווען ער איז אַמאָל אַריינגעקומען אויף אַן אינספּעקציע אין סטאַלאָווקע, האָט זיך די קליינע יידישע פּריילין, נאַטשאַלניצע פון דער קולטור-אָפּטיילונג, באַהאַלטן אונטערן טיש, כּערסאַנסקי זאָל זי נישט זעען, וויל ער קאָן זי אָנזידלען דאָ אויפן אָרט, אין אַנוועזנהייט פון די אַרעסטאַנטן. אַ חטא וועט ער שוין אויף איר אויס-געפונען.

כּערסאַנסקי ווייסט אויך, אַז מען גנבעט און מען שאַכערט, מען טראָגט

ארויס, אָבער ער מאַכט זיך אויך דערפון נישט וויסנדיק. ער וויל נאָר זיין וועגן אלעם אינפאַרמירט, דערויף האָט ער שוין זיינע פאַרטרויאונגס-מענטשן צווישן די לאַגעריניקעס, מען דערטראַגט אים אַליי. אַמאָל פאַראַרדנט מען פּלוצמידיקע רעוויזיעס אין די באַראַקן, מען געפינט געגנבעטע שטיקלעך סחורות, זעצט מען אין דעם גנב אין קאַרצער אויף צען ביז דרייסיק טעג. דער באַפּולמעכטיקטער פון נקוויד וויל אין אזא פּאַל פאַרפירן אַ פּראָצעס קעגן דעם גנב, מען זאָל יענעם פאַרמשפּטן אויף נאָך עטלעכע יאָר, אָבער כּערסאַנסקי פירט מיט אים אַ קאַמף ווי ווייט ער קען נאָר. ער רופט אָפּטמאַל ציוניוּף אַ פאַרזאַמלונג פון די לאַגעריניקעס און האַלט פאַר זיי פייערדיקע רעדעס, מיט גוטע רייד און מיט דראָנגען. אויף אַ צייט ווירקט עס. כּערסאַנסקי איז אַן אויסגעצייכנטער רעדנער. ער באַנוצט אַ גוט פּאַרטל: ער שילדערט דאָס שוידערלעכע לעבן אין טורמע. ער, זאָגט ער, מיידט שטענדיק אויס דורכצוגיין נעבן די טורמעגעביידעס, ער גייט אַריבער אויף דער צווייטער זייט. דערנאָך שילדערט ער אין העלע פאַרבן דעם זיסן טעם פון פריי-הייט, וועגן דער בענקשאַפט פון די אַרעסטאַנטן צו זייערע היימען, מאַמעס, טאַטעס, קינדער, התננים. דער לאַגער — זאָגט ער — איז צווישן טורמע און פריי-הייט, באַמיט זשע זיך וואָס שנעלער פונדאַנען אַרויסצובאַקומען! אַרבעט מיט אלע כּחות, זייט אַרנטלעך, גנבעט נישט דאָ און איר וועט ווידער דערלעבן צו דעם גליקלעכן טאַג, ווען איר וועט אַרויס פון אונזער לאַגער-טויער און דערזעען די פרייהייט, דערזעען אייערע נאַנטסטע און טייערסטע!

אַ סך פרויען צעוויינען זיך בעת זיין רעדן. זיי רופן אים צערטלעך „באַטקאָ“, כאַטש ער קאָן נאָכדעם אַנכאַפּן איינע פון זיי ביי די האָר און אַנידערזענען אויף דרערד.

אָבער זאָטער פון זיינע רייד ווערט מען נישט. דאָס שפּיטעלעכע אין לאַגער איז פּול מיט „דאָכאַדיאַנעס“, זיי זיינען אין די הונדערטער, זיי ווערן אָפּגעשיקט אין דעם פּיליעל-לאַגער, וווּ זיי אַרבעטן אויפן פעלד (יעדער לאַגער און טורמע האָבן זייערע אייגענע תּבווא-הפּלדער), אָדער פּלעכטן שטריק. עס ווערט אויך וואָס אַמאָל פּולער דאָס „בערגעל“, דאָס איז דער לאַגער-בית-דעולם.

אָבער זאָיאַ קריגט נישט קיין פּערעדאַטשעס, גנבעט נישט און דאָך בלייבט איר שיינקייט, דאָך האָט זי אַ פּולן, כאַטש שלאַנקן קערפּער, איר פנים איז ראָז, די אויגן פּול מיט פּרישקייט, חן און רייז. זאָיאַ האָט אַ שטימע, ווי זי וואָלט זי אַרויסגעגנבעט פון אַ פּידל, בשעת עס האָט געשפּילט אויף איר אַ מכשף-ווירטואַז. איבער זאָיאַ האָט אויפזיכט די פאַבריקס-ברייגאַדירין, אַליין געווען אַמאָל אַ דירעקטאָרין און פאַרמשפּט געוואָרן אויף צען יאָר פאַר פאַרשווענדן סאָציאַליסטיש אייגנטום. די דירעקטאָרין האָט אָפּגעמאַכט מיט זאָיאַ, אַז זי זאָל זיך נישט באַנוצן מיט די מיאוסע זידל-ווערטער, דערפאַר וועט זי איר אַוועקגעבן אַ טייל פון אירע מלבושים, שטעלן זי ביי אַ לייכטערער אַרבעט און פאַרקוקן ווען זי כאַפט זיך אַוועק פון וואַרשטאַט אויף אַ פּערטל שעה. זאָיאַ האָט געהאַלטן וואָרט. עס איז פאַר מיר געווען אַ רעטעניש ווי אַזוי עס בלייבט און שיינט אַט דאָס רוסישע מיידל, ווען אירע חבּרעס, פּופּציניעריקע מיידלעך, זעען שוין אויס אויף פינפאַונצוואַנציקיעריקע, זיינען אויסגעדאַרט, שלעפּן קוים די פּיס און זיינען אַן חשק צום לעבן. און זאָיאַ עסט דאָך דאָס זעלבע ווי זיי.

די פּראַגע זאָיאַ איז נישט קיין זאָך פון אַ באַזונדערן אינטערעס, אָבער עס

האָט מיך אינטרויגירט, ווייל עס האָט געהערט צו אַ גאַנצן קאָמפּלעקס פּראָגן און רעמענישן, וואָס איך האָב אזוי אָפט אָנגעטראַפּן אינם סאָוועטישן לעבן און נישט געפונען אויף זיי קיין באַשייד.

ק א פ י ט ל י א

היינט פאַרנאַכט פּאַלט אויס יום־כיפור. נאָך דער אַרבעט גייט מען גלייך אין באַראַק אַרײַן. מען האָט שוין אויפגע־ בויעט דעם נייעם, געדעקטן באַראַק, מיט צווייגאַרנדיקע נאַרעס. די יידן זעצן זיך אויס אין עטלעכע גרופּקעס, אַלע צוזאַמען טאָר מען נישט, כדי עס זאָל נישט אַרויסרופּן קיין פאַרדאַכט. מען טאָר איבערהויפט נישט זיצן אין גרעסערע גרור פּעס און שמועסן. מען רעדט וועגן תּענית. די פּוילישע, בוכאַרישע און בעסעראַ־ בער יידן באַשליסן אַלע צו פּאַסטן, אויך עטלעכע פּון די רוסישע יידן וועלן פּאַסטן. אַן אויסנאַם איז, פאַרשטענדלעך, איליאַ. מיט אים רעדט מען בכלל נישט וועגן דעם; קאַזלאָווסקי, דער קיעווער ייד, וואָס האַלט זיך אַליין פאַר אַ שטיק נאַטשאַלינק און עס אַרט אים גאַרנישט וואָס מען איז אים חושד, אַז ער איז אַ „קלאַפּער“ (מסור) און נאָך איינער, אַן עלטערער קיעווער ייד, אַ קראַנקער, וואָס פאַרענטפּערט זיך דערמיט, אַז גאָט אַליין, ווען ער זאָל זיין, וואָלט ער אויך נישט געהייסן פּאַסטן קיין אויסגעהונגערטע אַרעסטאַנטן, דערצו נאָך קראַנקע.

מען דאַרף וויסן וויפּל עס איז די צאָל פּאַסטנדיקע, כדי מען זאָל קאָנען בעטן ביי דער קיך־לייטונג איבערצולאָזן אויף מאָרגן ביינאַכט אַזא און אַזא צאָל פּייקעס ברויט און זופּ.

דער יונגער ווילנער גנב, לייזער דאַנישעווסקי, צווייפּלט צי ער וועט קאָנען אויסהאַלטן אומגעגעסן ביז מאָרגן ביינאַכט. ער האָט, זאָגט ער, אַ פּאַסקודנעם, נערוועאישן מאָגז, וואָס טאַמער קריגט ער נישט דאָס שטיק ברויט, נעמט ער אים טאַנצן אַ „קאַזאַטשאַק“. איך זאָג אים צו אַוועקצוגעבן מיין פּייקע ברויט, איך האָב היינט אַריינבאַקומען פּערעראַטשע. קומט דער אויסגעדאַרטער היים, מיט די טרייסלענדיקע הענט, אויך מיט אַ טענה:

— אַ שטאַמלער בין איך שוין געוואָרן, וועל איך נאָך פּאַסטן העכער אַ מעת־ לעת אויך, וועל איך שוין אינגאַנצן שטום ווערן. נאָר לאָמיך שטום ווערן, אַבי עסן אַעל איך נאָך קענען.

וועלול זאָגט אים צו אַוועקצוגעבן זיין פּייקע ברויט, ער באַקומט אויך אַרײַן פּערעראַטשעם.

איך רעד אָפּ לייזערן און היימען פּון פּאַסטן, זיי זיינען אָפּגעשוואַכטע, אויסגעדאַרטע, עס וועט גענוג זיין פאַר זיי צו פּאַסטן אַ האַלבן טאָג, אפילו ביז צוועלף, זיי טאָרן גאַרנישט פּאַסטן אויך. לייזער דאַנישעווסקי צינדט זיך אָן: — איר ווילט, זע איך, אַז איך זאָל אויסזיצן דעם גאַנצן „סראַק“? די גאַנצע אַכט יאָר? אַזא גוטער פּריינט זענט איר מיר?! אַזוי וועל איך כאַטש האָבן אַ האַפּענונג. מיין טאַטע־מאַמע האָבן אויך געפּאַסט, איצט האָבן די דייטשע באַנדיטן אַוודאי זיי שוין אויסגעקוילעט, טאָ לאָמיך כאַטש מיט עפּעס מזכיר זיין מיין טאַטע־מאַמע!

און די אויגן ווערן אים פול מיט טרערן.
היים זאגט זיך אויך אָפּ פון נישט פאסטן. ער שטאַמלט אַרויס זיין אַרגונג
מענט :

— איך בין נאָך אַלץ ווייטער אַ סאַציאַליסט, נאָר אין שפּיטאַל און אין טורמע
— אָן אַ גאַט, איז פאַרזי זיך בעסער מיט אַ שטריק דעם האַלז. איך וועל פאַסטן,
ווען כ'זאָל אפילו קראפירן!

* * *

דער תענית איז אַלעמען אַדורך בשלום. ווען מען איז גענאָנגען אין סטאַ-
לֶאוּקע אָפּנעמען דאָס ברויט און זופּ, איז אָנגעקומען פון גאָס די נאַטשאַלניצע
פונם שפּאַלער־צעד. זי האָט עטלעכע פון אונז אַוועקגערופן אין אַ זייט, אָנגער-
וונטשן אונז אַ גוט יאָר, אַז מען זאָל זיך האָבן אויסגעבעטן אַלדאָס גוטס פאַר
זיך און אַ ישיעה און נחמה פאַר אַלע יידן.

זיבעצן יאָר איז זי שוין אָנגעשטעלט אין דעם לאַגער אַלס צעך־נאַטשאַלניק.
זי האָט נאָך זינט זי לעבט נישט געגעסן קיין טרופות. וועגן עסן חמץ פּסח,
אָדער נישט פאַסטן יום־כיפור — איז דאָך אָפּגערעדט.

זי האָט אונז נאָכאַמאָל צוגעוונטשן, אַז איבעראַיאָר אין דער צייט זאָלן
מיר שוין זיין אויף דער פּריי.

מיר האָבן געשפּאַנט אָפּגעשוואַכטע, מידע, אָבער אויסגעלייטערטע און אַנ-
געפולטע מיט האָפּנונג. כאַטש אַזוי ווייניק איז שוין פאַרבליבן אויף וואָס צו
האַפּן, אַלע דינע נאָנטסטע זיינען שוין אויסגעמאַרדעט און דאָך איז די שטרעי-
בונג באַפּרייט צו ווערן פּונדאָנען זייער גרויס. עס וואָלט זיך געוואָלט שוין אויף
אַן אמת איבעראַיאָר אין דער צייט זיין אויף דער פּריי.

ק א פ י ט ל יב

דעם דרייצנטן דעצעמבער בין איך געלעגן אַ קראַנקער אינם לאַגער־שפּיטאַל,
איז אַריינגעקומען דער קאָמענדאַנט און מיך געהייסן גיך אָנטאָן.
וואָס איז דאָס אַזוינס פּלוצים געישען? איך בין דאָך קראַנק, פאַרוואָס זאָל
איך עפעס אויפשטיין פון בעט? צו וואָס דאַרף מען מיך, ווהיין וועט מען מיך
שיקן? איך הייס אַריינרופן דעם דאָקטער.
אַזאַ באַפעל! איך מוז זיך שוין אָנטאָן, עס איז געקומען נאָך מיר אַ קאַני-
וואָי און דאַרף מיך ערגעץ אַוועקפירן. ווהיין? אויף דערויף, פאַרשטייט זיך,
וועט קיינער נישט ענטפערן.

דער קאָמענדאַנט פירט מיך אַדורך דורכן ערשטן לאַגער־טויער. אויפן קליי-
נעם שטח צווישן די צוויי לאַגער־טויערן וואַרט שוין אויף מיר אַ קאַנוואָי. מען
באַפעלט מיר פאַרלייגן די הענט אויף הינטן, מען זאָגט מיר אָן דעם באַקאַנטן
פּומון וועגן דערשיסן ביים פרוו פון אַנטלויפן און מען פירט מיך אַרויס.
מען פירט מיך אין דער נייער שטאַט, אויף קאַרל־מאַרקס־גאַס, אין דער
קליינער, אינערלעכער טורמע ביי דער נקווד!

איך בין ווידער אין דער קאמער 14.

וויפל איז דער שיער איבערצולעבן? וויפל איז דער שיער צו אנטניין אין שרעק? ניין, עס איז גארנישטאָ קיין שיער! די פיין האָט אַן אומענדלעכע צאָל שטאַפּלען, זי איז אַן אַ סוף, דורך איין מינוט שטאַרבט מען צענדליקער מאָל. פאַר-וואָס האָט מען מיך צוריקגעפירט אין טורמע אַרײַן? אַ נייער פּראָצעס? אַ נייע מסירה? האָב איך אין לאַגער ווידער זיך אַרויסגעכאַפּט פאַר וועמען מיט אַ קרום וואָרט וועגן דער ראַטנמאַכט?

עס זיצן שוין דאָ עטלעכע, וועלכע זענען אויפסניי אַרעסטירט געוואָרן אין לאַגער. דער אינזשיניער אַקימאָוו, וועלכער זיצט שוין פון יאָר 1937 אָן, פאַר-משפט געוואָרן דעמאָלט אויף צען יאָר. ער האָט אָנגעפירט אין לאַגער מיט דעם וועבער-צעדן. וועלוול און הערשל זיינען געווען זיינע געהילפן. ווען עס איז אַראָפּ-געקומען אין לאַגער אַן אינספּעקציע-קאָמיסיע פון טאַשקענט, האָט אַקימאָוו זיך פאַר זיי געקלאָגט, אַז ער הונגערט דאָ, אַז דער נאַטשאַליניק כערסאַנסקי האָט צו אים אַ ווידערגעפיל, פּאַוואָרזירט די צוויי געהילפן וואָלאָדיאַ און גערמאַן (וועלוול און הערשל), וואָס זיינען נאָך בלויז מעכאַניקער. דערנאָך האָט ער זיך געקלאָגט, אַז דער דאָקטאָר סוויעטלאָוו שרייבט אים קיינמאָל נישט אויס קיין קראַנקן-פּאַיאָק, ער טוט דאָס אָבער יאָ פאַר זיינע פּאַלקס-גענאָסן, די יידן.

פאַר כערסאַנסקין איז דאָס גענוג געווען. ער האָט אים אָפּגעשיקט צוריק אין טורמע און ס'ווערט קעגן אים פאַרפירט אַ נייער פּראָצעס פאַר קאַנטרעוואָליר-ציאָנערער אַניטאַציע, פאַר פאַרשפּרייטן ראַסן-שנאה, בלבולים, פאַר קלאָגן זיך אויף דער לאַגער-אַרדנונג, פאַר העצן קעגן די אָנפירער.

עס זיצט דאָ אויך געראַסימאָוואַ, די סטאַראַסטין פון אַלע פרויען אין אונז-זער לאַגער. זי האָט געהאַט אָפּצוקומען אַ שטראַף פון זיבן יאָר פאַר שפּעקולאַציע, זי האָט אָבער אין לאַגער ווייטער שפּעקולירט אויף אַ מיאוסן אופן. זי האָט אָפּ-געקויפט פאַר פייקעס ברויט די קליידלעך ביי די פרויען, זייערע זייגערלעך, שידן. טייל זאכן האָט זי פשוט צוגענומען. אַנדערש האָט זי יענער געדראָט צו שיקן אויף אַ שווערער אַרבעט. די זאכן האָט זי אַרויסגעשיקט אויף דער פריי צום פאַרקויפן. אַרויסגעטראָגן די זאכן זאָל איר האָבן טאַקע דער לאַגער-קאַמענדאַנט אַליין. ער האָט אָפּטמאָל קאַנפּיסקירט ביי די לאַגערניקעס גענובעטע שטיקלעך לייונט, נאָר אַ טייל האָט ער אוועקגעגעבן דעם מאַגאַזינער, די רעשט האָט ער אַרויסגעטראָגן צום פאַרקויפן. עס איז אין געראַסימאָוואַס ענין פאַרמישט אויך די נאַטשאַליניצע פון דער „אורטשע“ (אַקטן-אַפּטיילונג). אָבער דערווייל האָט מען נאָר זי אַליין איינגעזעצט. יענע זיינען דאָך פאַרט נאַטשאַליניקעס און זי איז אַן אַרעסטאַנטיין.

אָבער פאַרוואָס האָט מען מיך אויפסניי אַרעסטירט? מיט וועמען האָב איך דאָס גערעדט, וואָס פאַראַ מסירה האָט איצט געקאַנט זיין?

איך האָב אין לאַגער געהאַט אָנגעשריבן עטלעכע לידער וועגן אומקום פון מיין קינד און פרוי, וועגן אונזער פּאַלקס-חורבן, וועגן נקמה איבער די דייטשן. איך האָב די עטלעכע לידער נאָך באַוויזן אָפּצושטעקן פאַרן אַרויסגיין פונם לאַגער. איך האָב זיי איבערגעגעבן הערשלען. איך האָב זיי נישט מיטגענוג-מען מיט זיך, נישט דערפאַר, ווייל איך האָב מורא געהאַט פאַר זייער אינהאַלט. אינם ערנסטן פאל האָט מען זיך געקאַנט צו מיר טשעפן פאַרוואָס איך שרייב אין

די לידער נאָר בלויז וועגן נקמה איבער די דייטשן און לויב נישט דערביי די רויטע אַרמיי, דאָס סאָויעטנלאַנד, סטאַלינען. אָבער באַשטראַפֿן דערפֿאַר האָט מען מיך נישט געקאָנט. איך האָב זיי איבערגעלאָזן דערפֿאַר, ווייל איך האָב געדוואָלט, אז כאַטש די פֿאַר געשריבענע לידער, וועלכע זיינען ס'רוב געווידמעט מינע נאָענטסטע און טייערסטע, אז כאַטש זיי זאָלן בלייבן, אויב איך אליין וועל אומקומען. איך ווייס דאָך נישט אויף וואָס איך גיי ווידער אין טורמע אַריין און אויף ווי לאַנג.

ביי דעם ערשטן אַרעסט אין סאַמאַרקאַנד האָב איך געהאַט מיט זיך אַ העפּטל לידער. איך האָב קיינמאָל נישט געדיכטעט, איך האָב דאָס ערשט אָנגעהויבן אין תּפּיסה אין אַרכאַנגעלסק, איך האָב זיי מיר פֿאַרצייכנט אין זיכרון. אין סאַמאַר קאַנד האָב איך געהאַט אָנגעשריבן אַ צוויי צענדליק לידער, אַלץ אויף דער טעמע פֿון נקמה איבער די דייטשן און עטלעכע לירישע מעדיטאַציעס. די פֿאַר לידער וואָס איך האָב געהאַט אָנגעשריבן וועגן סאָויעטישן לעבן, זיינען געווען ערגעץ פֿאַרשטעקט אין אַ באלקן ביי מיינעם אַ באַקאַנטן. שמאַיעוויטש האָט וועגן זיי גע- וווסט, אָבער עטלעכע טעג פֿאַרן אַרעסט דעם 24-טן פעברואַר, האָב איך אליין נישט וויסנדיק פֿאַרוואָס, די לידער צעריסן. אָבער דער העפּט מיט די אַנטי־דייטשע לידער איז געלעגן ביי נאָנטיעוון. איך האָב זיך בעת דער אויספֿאַרשונג פֿאַרופֿן אויף די ליי- דער, איך האָב געזאָגט, אז איך וויל זיי פֿאַרשטעלן אַלס צייגניש פֿאַרן געריכט. האָט נאָנטיעוון די לידער פֿאַרניכטעט.

האָב איך נישט געוואָלט, אז די פֿאַר נייע לידער, וועלכע איך האָב שוין אָנ- געשריבן דאָ אין לאַנער, זאָלן אויך אומקומען. קיין פֿאַטאָגראַפיע פֿון מיין קינד און פֿרוי האָב איך נישט געהאַט. זיינען די פֿאַר שאַפֿונגען וועגן זיי מיר געווען באַזונדערס טייער. איז דאָך נישט פֿאַריבער קיין איין נאַכט, אז איך זאָל נישט האָבן געזעען אין חלום מיין פֿרוי און קינד. זיי זיינען געקומען צו מיר אויף דער נאַרע אין לאַנער, איך האָב מיט זיי גערעדט, געהאַלט זיך, געוויינט. איך האָב זיי געבעטן אין חלום, אז זיי זאָלן מיך נישט פֿאַרלאָזן, זאָלן אָפט צו מיר קומען. האָב איך אין שוסטער־וואַרשטאַט, הינטערן טיש, פֿאַרצייכנט מיר עטלעכע סטראָפֿן וועגן דעם. איך דערלויב מיר זיי איבערצוגעבן:

ב י י נ א כ ט

און גוט וואָס קומסט צו מיר אין חלום נאָך — מיין ווייב —
און מיר שטיפֿן לייכט און צערטלען זיך ווי גאָר אַמאָל —
און אַ פֿאַרליבטער כּיקוש דיין טויט־פֿאַרפּייניקט לייב —
און אונזער קינד אַ וויגליד ברומט — מיט זיסן קול.

איך זע אייך שטענדיק ביידן צוגעטוליעט פעסט —
אין קאַמערן פֿון גאַז און פֿלאַקער פֿונם שייטער —
איך הער אייער רוי: „ליבער, נישט פֿאַרגעס!“
„אין דרייען בלייבן מיר אויף אייביק נישט־צעשטיידטע!“

מאכט אן אַרט פאַר מיר, קינדער ליבע מיין —
דער טויט איז איצט מיר אייגן נאַנט און וואָך —
און נישט קיין מלאך־המות וועט ווייזן מיר דעם וועג אַהין —
נאָר אַ בלו־אויגיק מיידעלע — מיט זיידן־שוואַרצע האָר.

קומט אָפּט צו מיר אין חלום נאָך, איך בעט —
און קושן כיוועל אייער טויט־פאַרברענטע גופים —
טוליעט מיך צו זיך אויך פעסט און זעט —
אַז ווי אַמאָל מיר זאָלן צערטלען זיך און שטייפֿען.

און ווען דערהערן כיוועל אייער פאַרבענקטע שטיס,
דעם זין פון אייער רוף — כיוועל פאַרשטיין דעם טייטש —
כיוועל אַ מתנה גדייטן און ענטפֿערן — „איך קום!“
מיט אַ דורך מיר — דערשטיקטן דייטש!

איך ווייס נישט פאַרוואָס איך זיי ווידער אין תּפּיסה, נאָר ווען איך דערמאָן
זיך וועגן אומקום פון מיינע נאַנטסטע, פאַרליר איך די שרעק פאַרן טויט און
בין גרייט אויפצונעמען רואיק אַלין, וואָס זאָל נאָר נישט געשען.

אין קאַמער איז קאַלט און נאַס. איבער דער צייט וואָס איך בין נישט געווען
אין דער דאָזיקער קאַמער, האָבן זיך די לעבער אין דיל פאַרמערט און פאַרגרעסערט.
די שטשורעס שפּרינגען שוין אַרום אויך בייטאָג, האָבן נישט קיין מורא. אן אַרעס־
טאַנט דערהרגעט קיינמאָל נישט קיין מויו אָדער שטשור, זיי זיינען אפילו אָנגע־
לייגטע געסט אין קאַמער, מען איז ווייניקער איינזאַם.

די קעלט און פּייכטיקייט נעמען דורך די ביינער, זיי פאַרפּירן דעם גוף, דאָס
האַרץ. אַ פּראָסט פון 50 גראַד נעמט נישט דורך מיט אַזאַ בייסיקער און צווענגל־
דיקער קעלט, ווי די אין קאַמער איצט. אינדרויסן פאַלט אַ שניי מיט אַ רעגן. איך
ליג אויף דער הויילער ערד, האָב נישט מיט וואָס זיך צוצודעקן אָדער אונטער־
לייגן. אין לאַגער האָט מיך דער קאַמענדאַנט נישט געהייסן מיטנעמען די זאַכן.
פון איין זייט פרייט עס מיך, דאָס דאַרף זיין אַ סימן, אַז מען האָט מיך אַהערגע־
ברענגט צייטווייליק, איך וועל נאָך ווערן צוריקגעשיקט אין לאַגער, אָבער פון דער
צווייטער זייט — קען מען דאָ אומקומען פון דער בלוויזער קעלט.

מען האָט מיר ביז צומאַרגנס דריי בייטאָג נישט געגעבן נאָרנישט צו עסן, איך
בין נאָכנישט אַריינגעצויגן אין דער פּאַיאָק־שימה. אויפן דריטן טאָג, שוין אַכט
אינאָונט, עפנט זיך די טיר און דער דיושורני ברענגט מיר אַריין אַ גרויסן
טופּיאַק (וואַט־מאַטעראַץ), אַ דעקע און אַ פעקל עסן, געשיקט פון רויזקען.

אין דער שפּעטער שעה ווערן שוין נישט אָנגענומען קיין פּערעדאַטשעס,
אָבער רויזקע האָט, זעט אויס, אויסגעפּועלט. איצט, ביינאַכט, אין אַזאַ וועטער,
האָט זי עטלעכע קילאָמעטער ווייט געמאַשטשעט אַזאַ משא פון דער אַלטשטאַט, געגאַנז
גען דורכן פּוסטן באַרג, געטראָגן מיט זיך דעם גרויסן מאַטראַץ, דעקע און דאָס פעקל
עסן. עס האָט איר אוודאי צוגעהאָלפֿן די מוטער.

מיד רופט מען נאך אלץ נישט אויף קיין אויספארשונג. איך האָב שוין איר בערגעטרעכט אלע מעגלעכסטע השערות, איך קען אָבער נישט דערניין קיין טאַק. וועגן שמאַיעוויטשן ווייט מען שוין אין שטאַט אז ער איז אַ מסור, משה לויפנאַס האָט דאָס אַלעמען דערציילט, מענטשן האָבן אים שוין אפילו נאָכגע- וואָרפן שטיינער, אָבער ער איז זיך נאָך אלץ נישט מודה. דעם בעסטן סימן, זאָגט ער:

— ג. האָט נאָך מיט קיין איין זואַרט נישט אַרויסגעשריבן פונם לאַגער, אז איך זאָל אים האָבן געמסרעט.

און עס איז אמת. נישט נאָר האָב איך נישט געשריבן. וועגן דעם, נאָר אפילו אַלאַמירט לויפנאַסן, אז ער זאָל דערווייל קיינעם נישט דערציילן, ביז איך וועל נישט באַפרייט ווערן. אויב שמאַיעוויטש ווערט שוין דעמאַסקירט, קאָן ער איצט שוין זיך שטעלן ווי אַן אָפּענער עדות קעגן מיר. אָבער לויפנאַס האָט מיר נישט געפאַנגט, ער און זיין פרוי האָבן זיך נישט געקאָנט באַהערשן. שמאַיעוויטש האָט נאָך אלץ גערעדט פאַר מענטשן, אז ער איז מין בעסטער פריינט, אז ער ליידט שרעקלעך צוליב מיין אַרעסט, האָט שלאָפּלאַזע נעכט, דאָס האַרץ שטייט אים אָפּ, אָבער ער וועט נאָך אלץ טאָן מיר צו באַפרייען.

איצט, גלייב איך, איז דאָס אַ רעזולטאַט פון זיין וועלן מיר „באַפרייען“. ער האָט אוודאי באַנייט דעם ענין קעגן מיר און עס הויבט זיך אָן אַ נייע אויס- פאַרשונג.

מען האָט אין קאַמער אַריינגעפירט נאָך צוויי אַרעסטאַנטן. אַן אַלמער און בעק, וואָס ווערט באַשולדיקט, אז אַלס שפּיטאַל-וועכטער האָט ער געהאַט אַ „בלאַט“ מיט די שפּיטאַל-דאָקטוירים, וועלכע האָבן אויפגענומען געזונטע מענטשן, אויס- געשריבן פאַר זיי קראַנקהייט-צייגענישן, כדי זיי זאָלן דערווייל באַפרייט ווערן פון גיין אין דער אַרמיי. עס זיצן אויך די דאָקטוירים. דער צווייטער אַרעסט- טאַנט איז אַ רויטאַרמיער. ער רעדט נאָר אוקראַיניש. ער באַגראַכט דעם קאַפּ אין זיין שינגל, וויל מיט קיינעם נישט רעדן און צלמט זיך.

איך בין אים מכבד מיט עסן, אָבער ער דערשרעקט זיך דערפאַר, זאָגט אָפּ, ווערט זיך מיט די הענט קעגן דעם כיבוד. איך באַנעם עס נישט. ער איז דאָך הינגעריק, ביים אַנקומען האָט ער נאָר גערעדט. וועגן עסן און דאָ וויל ער פון מיר גאָרנישט נעמען! מיר ווערט די זאָך פאַרדעכטיק. איך נעם אַ הויכן, וויל- יונגערישן טאָן:

— הער נאָר, דו פריינט, פון וואָס פאַראַ שטאַט ביסטו? פונוואָנען קומסט דו און אין וואָס ווערסט דו באַשולדיקט?

ער הערט נישט ביים ערשטן מאָל, איך חזר איבער מיט נאָך אַ פעסטערן טאָן. ער צעגערט, קווענקלט זיך און ענטפערט צעצויגן:

— איך קום פון בוכאַראַ, פון מיין אַרמיי-פאַלק, מען האָט מיר אַרעסטירט צוליב גנבענען אַ העמד און פאַרקויפן עס אויפן מאַרק.

— אָבער דו ביסט דאָך נישט קיין אוזבעק, נאָר אַן אוקראַינער, טאָ פונ- וואָנען ביסט דו געקומען קיין בוכאַראַ?

— האָ? פונוואָנען? איר וועט נישט קענען דאָס אָרט, עס איז אַ דאָרף.

— ווו ליגט עס? נעבן וועלכער שטאַט? מאַרדוזשע נישט, ענטפער ווי אַ

מענטש!

— הא? ביי וועלכער שטאָט? ביי טאַרנאַפּאָל.

— אזוי בראַטיעץ, ביי טאַרנאַפּאָל! איך קען יאָ די שטאָט, ביז 1939 האָט עס דאָך געהערט צו פּוילן. ווען ביסטו געקומען פון דאָרטן?
— אָט נישט לאַנג. עס איז אַרײַן אונזער באַפּרײערין, די רויטע אַרמײ, האָט זי אַלע מענער צוגענומען, מאַביליזירט אין דער אַרמײ און אַהערגעשיקט דאָ אַהער, קײן אוּובעקײסטאָן.

— נו, זאָג שוין ווייטער, וויפּל יידן זײנען דאָרט געבליבן לעבן? האָסטו נישט אַלײן אויפן געוויסן אַ פּאָר דערמאָרדעטע יידן?! שעם זיך נישט, דער צײל, איך בין דאָך אַן אַרעסטאַנט גלייך מיט דיר!
ער צלמט זיך:

— איך? גאָט באַהײט, אין דער צווייטער קאַמער זיצן עטלעכע פון אונזער דאָרף, זײ זײנען אויך געווען אין דער אַרמײ אין בוכאַראַ, זײ האָבן געהרגעט יידן, איך נישט, איך האָב ליב יידן.

— דו האָב נאָר אַביסל ווייניקער ליב! עס איז אַ שלעכטער סימן פּאָר דיר! דו זאָגסט, אַז דו האָסט נישט געהרגעט, גלייב איך דיר, דו זעסט נישט אויס אויף קײן מערדער. אָבער צי האָט מען דען דיך דאָ אײנגעזעצט בלוזן פּאַר גנבענען אַ העמד? פּאַר אַזאַ קלײניקײט זעצט מען נישט אײן אין נקווד. אָבער עס איז נישט מײן זאָך, דערצײל וואָס דו ווייסט וועגן די יידן דאָרטן. האָט מען אין דײן דאָרף עפּעס אַ סך יידן אויסבאַהאַלטן?

— אוי, בידאַ, בידאַ, מען האָט זײ אויסבאַהאַלטן, צוגענומען בײ זײ דאָס געלט, אויסגעטאָן נאַקעט און דערנאָך דערהרגעט מיט שטעקנס. אוי האָט מען נעבעך זײ געהרגעט! שוין אַ טאָג פאַרן אָנקומען פון דער רויטער אַרמײ אין אונזער דאָרף, האָט אַ פּויער, ער און זײן זון, וואָס האָבן אויסבאַהאַלטן די גאַנצע צײט אַ יודישע פּאַמיליע, געקראָגן פון זײ באַצאָלט אין גאַלד, האָבן זײ דעם לעצטן טאָג, פּאַר דער באַפּרײאונג, דערהרגעגט די גאַנצע יודישע פּאַמיליע, צו ליב די גוטע מלכּושים אויף זײ. דער פּויער זיצט טאַקע אין דער צווייטער טער קאַמער, ער האָט זיך שוין דערצו אַלײן מודה געווען. ער זאָגט אַז דאָס איז שולדיק זײן זון, נישט ער.

— נו, דערצײל ווייטער, נאָך.

— אוי, שווער זיך צו דערמאָנען. דער דײטש האָט אין אונזער דאָרף, ווינ טערצײט, אַוועקגעלײגט אַ פּאַרטיע נאַקעטע יידן, צוזאַמען מיט זײערע פּרויען און קינדער, זײ אָנגעלײגט אין אַ קופּע, אײנעם אויפן אַנדערן. דורך אײן נאַכט זײנען אַלע אויסגעגאַנגען, טײל זײנען פּאַרפרוירן געוואָרן, טײל דערשטיקט געוואָרן.

— נו, נעם עפּעס עסן, דו ביסט דאָך הונגעריק.

— נײן, נײן, נײן, איך וויל נישט קײן עסן.

פּאַרוואָס? איך האָב דאָך, דו ביסט דאָך הונגעריק.

— איך וועל נישט האָבן אָפּצוגעבן, דאָס עסן איז דאָך דײנס, איך האָב נישט קײן געלט צו באַצאָלן.

— איך שפּײ אויף דײן געלט, איך דאַרף נישט קײן געלט, נעם, עס!

— אוי, אוי, אַ דאַנק! אַ דאַנק! כּרײסטוס וועט באַצאָלן!

ער נעמט עסן. ער דערצײלט שוין איצט נאָר וועגן עסן. דעם גאַנצן וועג פון

טאַרנאָפּאַל ביז בוכאַראַ, די נעמען פון די סטאַנציעס ווו זיי זיינען געשטאַנען,
דאָס געדענקט ער נישט, נאָר יעדע סטאַנציע געדענקט ער לויט דעם עסן, וואָס
זיי האָבן דאָרט געקריגן:

— אָך, אָך, אויף דער סטאַנציע ווו מען האָט געגעבן געדיכטע קאַשע,
דאָרט איז מען לאַנג געשטאַנען. אויף דער סטאַנציע ווו מען האָט אונז געגעבן
אַ סך קרויט, ביינער און אפילו שטיקער פלויש, דאָרט איז מען נישט לאַנג גע-
שטאַנען.

ער האָט אָפגעגעסן און איז שוין מיד. ער וואָלט וועלן, זאָגט ער, כאַפן אַ
דרימל, שוין עטלעכע נעכט נישט געשלאָפן. ער האָט דאָרט געלאָזן אַ ווייב מיט
קינדער, צוויי קי, דרייצן חזירים, אַ גוט שטיקל פּעלד, ווער וועט דאָס באַאַר-
בעטן? אַלץ וועט ווערן ניוועטש, אַלץ, אַלץ, זיין נאַנץ ביסל האָב און גוטס.

ער רעדט שוין איצט דרייַסטער. ער פרעגט מיך צי ער קאָן זיך צולענען אויף
מיין מאַטראַץ און זיך צודעקן מיט מיין דעקע.

און ער האָט זיך געלייגט אויף מיין מאַטראַץ, זיך צוגעדעקט מיט מיין קאָל-
דרע. איך האָב זיך אויך אוועקגעלייגט און מיר האָבן נאָנט פון זיך געאַטעמט.
בשעתן שלאָף זיך אפשר אויך געטוליעט צו זיך? ער, מסתמא אַ מערדער פון מייע
ברידער און שוועסטער!

ער איז נישט געזעסן פאַר ננבענען אַ העמד, צוביסלעכווייז האָט ער שוין
אויסגעבלעקעצט, אַז מען איז אים חושד אין אָנגעהערן צו די „באַנדעראַוועס“
(אוקראַינישע פאַשיסטן און פּאַנאַמישטיקעס). אַט לייגט ער דאָ נעבן מיר, ער,
דער מערדער און איך, זיין קרבן. מיר זיינען ביידע אַרעסטירט ביי די סאַוועטן.
ער — פאַר מאַרדן, און איך פאַרוואָס? מייע אַלע נאַנטסטע זיינען דערמאַרדעט
געוואָרן דורך דעם אוקראַינער אָדער זיינע ברידער. איך איינער בין געבליבן פון
מיין גאַנצער פאַמיליע און משפּחה, איך בין געבליבן לעבן כדי נקמה צו נעמען
אין די מערדער, זיי איך גאָר צוזאַמען מיט אים אין איין קאַמער, לייג מיט אים
אויף איין געלענער. מיר לויפט דורך אַ געדאַנק, אַז עס וואָלט נישט שלעכט גע-
ווען, אַז איך זאָל אים דערשטיקן! עס פּעלט מיר אָבער אויס מוט. כאַטש אָנ-
פאַטשן אים אין מאַרדע, כאַטש אַראַפּרייסן פון אים די קאָלדע, שפּייען אים אין
פנים אַרײַן, אויסגראַטשען די אויגן, זאָל ער זיך מתוודה זיין! זאָל ער כאַטש זיך
מודה זיין וויפּל יודישע קרבנות ער האָט אויף זיין געוויסן!

מייע מחשבות ווערן איבערגעריסן דורכן אויפּשליסן די קאַמער־טיר. מען
רופט מיך צו דער אויספאַרשונג.

עס איז אַראַפּגעקומען אַ ספּעציעלער אויספאַרשער פון טאַשקענט. איך
דאַרף ווידער דערציילן אַלץ פון אָנהויב אָן. איך דאַרף אויך גענוי דערציילן ווי
אַזוי נאַנטיעוו האָט מיך געשלאָגן, ווען און וויפּל מאָל. צי איך קען דערויף צו-
שמעלן עדות?

איך גיב אָן אַלס עדות די אַרעסטאַנטן, מיט וועלכע איך בין דעמאָלט גע-
זעסן. זיי האָבן געזעען מייע ווונדן, צעבלוטקטע פיס, ווען איך האָב זיך אויס-

געטאָן נאָכן אַראָפּקומען פון דער אויספאַרשונג. איך גיב אויך אָן נאָנטיעווים
געהילף, דעם אוזבעק, וועלכער איז אייניקע מאָל בייגעווען ביי די פאַרהערן.
— פאַרוואָס האָט איר דאָס באַלד נישט געמאָלדן דעם פּראָקוראָר און ערשט
געוואַרט דערמיט ביזן געריכט?
— איך האָב מורא געהאַט.

חוצן אויספאַרשער זיצן דאָ אַרום נאָך עטלעכע נאַטשאַלניקעס. זיי דראָען מיר
מיט אַ פּראָצעס פאַר אויסטראַכטן אַ בלבל אױף אַן אָפיציר פון דער נקודה. איך קאָן
זיך נישט באַהערשן און ברעך אויס מיט אַ געוויין. זיי פּרעגן מיך ווידער אויס
די פאַרשידנסטע פּרטים. די עדות וועלכע איך גיב אָן, זיינען שוין צעשיקט אין
די לאַגערן, עס דאַרף לאַנג דויערן ביז מען וועט זיי דאָ אַהערברענגען. מען שיקט
מיך צוריק אין קאַמער.

אין לאַגער האָב איך שוין געוואוסט, אַז נאָנטיעוו איז שוין נישטאָ אין סאַ-
מאַרקאַנד, ער איז צוריקגעפאַרן קיין אוקראַינע. מען האָט אפילו געוואוסט צו דער-
ציילן, אַז מען נאָנטיעווין דעגראַדירט פון זיין מיליטערישן ראַנג, אים צוריק
אַראָפּגענומען אַ שטערנדל, וואָס ער האָט זיך דערוואָרבן בעת אונזער אַרעסט.
ער האָט געוואָלט שטייגן גאָר הויך. ער האָט אויפגעגעבן, אַז ער האָט אַנטדעקט
אַ פאַרצווייגטע קאָנטרעוואָלוציאַנערע אָרגאַניזאַציע, וואָס האָט אוודאי אויך
געטריבן שפּיאַנאַזש.

אין לאַגער האָב איך איינמאָל געהאַט געקראָגן אַ ידיעה, וואָס זאָל האָבן געשטאַמט
פון אַ יודישן מיטאַרבּעטער פון דער קאָנטר-שפּיאַנאַזש-אַפּטיילונג, אַז מיך וועט מען
נאָך איבערפירן אויף אַ צייט אין דער ספּעציעלער קאָנטר-שפּיאַנאַזש-אַפּטיילונג. אויב
עס וועט זיך אַרויסווייזן אַז איך האָב נישט קיין שייכות צו שפּיאַנאַזש, וועט מען מיך
באַפרייען. דער יודישער מיטאַרבּעטער האָט שוין געוואוסט וועגן דעם פאַל שמאַיעוויטש,
עס האָט אים, פּערזענלעך, געקאָסט געזונט, וואָס איין יוד טראַכט אויס בלבלוים אויף אַ
צווייטן יוד, אויף זיין נאָנטסטן חבר און וויל אים באַגראָבן. און דער מסור אַליין
איז גראָד געווען פול מיט פאַרברעכנס לגבי דער ראַטנמאַכט, דעזערטירט פון אַר-
בעטס-באַטאַליאָן, דורכגעפירט גרויסע גנבות אין אַרטעל, זיך פאַרנומען מיט
שפּעקולאַציע. שמאַיעוויטש, האָט יענער געזאָגט, האָט פאַרקאָכט אַ מיאוסע קאַשע
און עס וואָלט רעכט געווען, אַז ער זאָל זי אַליין אויפּפּרעסן.

אַבער פון דעם איבערפירן מיך אין דער קאָנטר-ראַזוויעדקע-אַפּטיילונג איז
גאַרנישט געוואָרן, איך זיין דערווייל דאָ, אין נקודה.

דעם אוקראַינער פון טאַרנאָפּאָל, דעם באַנדעראָוועץ, האָט מען טאַקע אין
עטלעכע טעג אַרום איבערגעפירט אין יענער מוראדיקער אַרעסט-אַפּטיילונג פון
דער היגער קאָנטר-ראַזוויעדקע.

עס איז געלונגען אַראָפּצוברענגען גאָר איין עדות פון מיין קאַמער און ער
האָט באַשטעטיקט אויף אַ קאַנפּראַנטאַציע, אַז ער האָט מיך געזעען אַראָפּקומען
אין קאַמער אַ צעשלאָנגענער און פאַרבלוטיקטער.

גאָר דרייצן טעג אפּוויצן דאָ, האָט מען מיך צוריקגעשיקט אין לאַגער אַריין.
איך בין געגאַנגען דאָרט אַהין אַ גליקלעכער, ווי צו אַן אייגענער, הימישער,
וואַרעמער היים.

ווען די שליסערין האָט מיר געעפנט דאָס לאַגער־טויער, האָט זי מיך נישט דערקענט. די אַנגעוואַקסענע באָרד און די ליימיק־געלע הויט פון געזיכט, די כאַראַקטעריסטישע פאַרב פון אַרעסטאַנטישע פּנימער, האָבן פאַרענדערט מיין אויס־זען. זי האָט זיך מיט מיר אפילו שיער נישט דערפרייט. איך בין דאָך שוין אַן אַלטער באַקאַנטער, בין שוין אין לאַגער אַ קנאַפּ האַלב יאָר, עס קומט איר יעדן טאָג אויס מיט מיר זיך צו טרעפן, זי גיט מיר איבער די אַרײַנגעשיקטע פּערע־דאַטשעס, זי היט ביינאַכט אונזער באַדאַס. אַמאָל שפּילן מיר זיך אויך מיט איר קליין, שוין מיידעלע, וואָס זי ברענגט מיט אויף דער צייט פון איר דיזשור. זי אַליין איז אויך אַ שטיִלע און צאַרטע פּרוי, אַ פאַרבענקטע אוקראַינערין.

זי פּרעגט מיך פאַרוואָס מען האָט מיך גענומען צוריק אין טורמע אַרײַן. איך ווייס אָבער נישט פונקט ווי זי, איך ענטפער, אַז איך האָב באַדאַרפט עדות זאָגן וועגן אַ סליעד־אַוואַטעל.

אַלע באַקאַנטע לאַגערניקעס האָבן זיך מיט מיר דערפרייט, וועללוף און הערשף האָבן זיך מיט מיר צעקושט, זיי זיינען שוין געווען איבערגעשראַקן, טאַמער האָט מען אויף זיי אויך אַנגעוויזן, זיי רעדן דאָך אָפט מיט מיר, זיי זיינען נאָנטע שכנים פון מיר אויף די נאַרעס.

דער אַלטער ליובאַוויטשער חסיד שטיינאַהאַרדט האָט מיך באַגריסט מיט אַ „ברוך מתיר אסורים“, כאַטש איך בין צוריק אַן אַרעסטאַנט אין לאַגער, אָבער צו טורמע, זאָגט ער, קומט עס נישט.

עס האָט זיך מיט מיר שטאַרק דערפרייט איליאַ. מיר זיינען צווישן זיך נאָנט צוגעבונדן, זיך אפילו ליב באַקומען. מיר האָבן דאָך אָפט געשמועסט צווישן זיך גאַנצע שעה, געאַמפּערט זיך, דיסקוטירט. נישט איינמאָל איז עס גע־קומען צו ליידיגשאַפּטלעכע, היציקע וויכוחים. ער איז נאָך אַלץ פאַרבליבן דער פאַרעקשנטער קאָמוניסט, היסטאָרישער מאַטעריאַליסט, אַטעאיסט און קאָסמאָ־פּאָליט. מיר האָבן צווישן זיך גערעדט אַלץ אָפּן, מיר האָבן שנעל באַקומען צו זיך קעגנזייטיקן צוטרוי. אויך ער האָט מורא געהאַט, אַז מיין נייער אַרעסט איז פאַר־בונדן מיט אַ מסירה, שוין דאָ אין לאַגער, און זיך געשראַקן שוין פאַר זיך אויך, ווייל מען זעט אונז אָפט ביידע צוזאַמען. ער איז אַ זעלטן גוט־אַרציקער מענטש, געקענטן פונם ריינסטן, אידעאָליסטישן טײַג. אים איז פּרעמד עגאָיזם, צביעות. אַ שטיִלער, לויטערער, באַשיידענער, צניעותדיקער.

עס האָט זיך מיט מיר אויך דערפרייט דער ניינצינער־יקער רוסישער פּאָעט פון ראַסטאַוו. ער גיט זיך אָן פאַר אַ האַלבן ייד, אָבער דאָס זאָגט ער נאָר פאַר די יידן, פאַר די רוסן גיט ער זיך אָן פאַר אַ רוס. עס קאָן זיין, אַז אים לוינט עס זיך אַנצוגעבן פאַר אַ ייד, ווייל ער איז פאַרמשפט געוואָרן צום דערשיסן פאַר פּאָטער־לאַנד־פאַראַט. נאָר אַזוי ווי מיט דריטהאַלבן יאָר צוריק, בעתן אורטיילן, איז ער געווען קוים זעבצן יאָר אַלט, האָט מען אים פאַרביטן אויף צען יאָר. ער האָט געהערט צום „קאָמסאַמאָל“, געדרוקט אין זייערע צייטונגען לידער, אַרטיקלען. אַ פעאיקער און אינטעליגענטער יאַט. זיין מוטער באַהערשט פּערפעקט צען שפּראַכן. ער האָט באַקומען אַ גוטע דערציאונג, אַנגעגאַנגען פאַר אַ ווונדער־קינד. מען האָט אים אויפגענומען אומעטום מיט אָפענע אַרעמס, ער האָט געהאַט אַנ־

זען, געשריבן און גערעדט ווי א פייערדיקער קאמוניסט און פאטריאט. אָבער דאָס אַלץ האָט געדויערט נאָר ביזן טאָג ווען די דייטשן זיינען אַריין קיין ראָסטאָוו. נאָך אין פּרילינג 1941, האָט ער דערציילט, האָט מען מיט זיי געקנעלט אויף די לעקציעס וועגן דער מעכטיקייט פון דער דייטשער אַרמיי, וועגן דעם געניאַלן גע- נעראַל גודעריאַן, וועגן זיינע מעכאַניזירטע פּאַלקן, וועגן די ווונדערלעכע טאַנקן, וועגן זייער נאַנצער טעכניק, דעריבער, איז געווען דער אויספיר, מוזן די דייטשן באַזיגן ענגלאַנד, פּראַנקרייך און אַלע קלענערע, אַרומיקע לענדער. מען האָט גע- רעדט וועגן דעם געשלאָסענעם פּאַקט מיט די דייטשן מיט גרויס באַגייסטערונג, מיט לויב-ווערטער און סופּערלאַטיוון.

איז געקומען דער 22-טער יוני, דער טאָג פונם דייטשן איבערפאַל און פּלוצלינג האָט זיך אַלץ געביטן. לויט די רייד פון די אַניטאַטאָרן זיינען שוין איצט די דייטשן נישט נאָר בלוטיקע פּאַשיסטישע הינט, מערדער און רויבער, נאָר אויך פּחדנים, שליםמולס, וועלכע ציטערן פאַרן רוסישן סאָלדאַט און זיין באַגנעט. עס פאַרלויפט א- קורצע צייט און די דייטשן קומען אַריין קיין ראָסטאָוו. ער זעט, אַז גערעכט זיינען געווען די אַניטאַטאָרן פון פּרילינג 1941, נישט די פון חודש יוני. די דייטשן זיינען נאָך מעכטיקער ווי מען האָט וועגן זיי געזאָגט. און זייער עסן, קליידונג, קולטור! ער האָט זיך באַלד געמאָלדן צו די דייטשן און פּאַרגעלייגט זיין מיטאַרבעט. פריער האָט מען אים געוויזן זייערע פּילמען, שיינע זשורנאַלן, ביכער וועגן טעכניק, אָבער ביסלעכווייז האָט מען אים גענומען נוצן צו מיאוסע מעשים. ער האָט באַדאַרפט אַרומפאַרן מיט די דייטשן אויף אויטאָס און אָנווייזן וווּ עס געפינען זיך שיינע באַרישניעס (פּריילינגס). זיי זיינען אַריין אין די שטובן און פאַרגוואַלטיקט די פּרויען. איין יונג רוסיש מירל האָט אַרויס- געריסן דעם רעוואָלוער ביים דייטש און אים געשאָסן אויפן אָרט.

ער האָט דערזעען אין וואָס פאַראַ זומפּ ער איז פאַרקראַכן, ווי אזוי עס פירן זיך אויף די „קולטורלע“ דייטשן און ער איז אַנטלאָפּן פון זייער אויטאָ. זיי האָבן אים נאָכגעיאָגט, נאָכגעשאָסן, אָבער ער האָט זיך אויסבאַהאַלטן.

ווען די רויטע אַרמיי איז צוריק אַריין קיין ראָסטאָוו, האָט מען אויף אים אָנגעוויזן אין נקווד, אַז ער איז אַרומגעפאַרן מיט די דייטשן אויף אויטאָס, זיי אָנגעוויזן אַלע פאַבריקן, אַמוניציע-לאַגערן און אויך זיי איבערגעגעבן שיינע יונגע פּריילינגס. מען האָט אַרעסטירט אים און זיין מאַמען. ווען די דייטשן זיינען וויר דער אַריין קיין ראָסטאָוו, איז ער שוין געווען אַוועקגעפירט אין דער טורמע פון סאַמאַרקאַנד.

ער פרייט זיך איצט מיט מיין צוריקקומען, ער האַלט זיך דאָ פאַר אַן איינ- זאַמען, פאַר דעם איינציגן רעכטן אייראָפּייער, פאַר אַ מענטש מיט העכערע אַס- פּיראַציעס. אייאָ, זאָגט ער, איז אַ סעקטאַנט. דער יונגער פּאַעט איז שוין דאָ געזעסן צוויי מאַל אין קאַרצער פאַר גנבענען העמדלעך און הייזלעך אין דער פאַבריק, וווּ ער אַרבעט אַלס עלעקטראַטעכניקער. דער נאַטשאַלניק בערסאַנסקי האָט אים שרעקלעך פּיינט, טייל אַרעסטאַנטן רותן אים אָן „הערדאַטעל“ (פאַרעטער). מיך עקלט מיט אים צו רעדן און איך מייד אים אויס ווי ווייט איך קאָן נאָר. ער האָט פּיינט רוסלאַנד און די ראַטנמאַכט, ער בענקט אפּילו נישט צו דער פּריי- היט, צו דער „גרויסער טורמע“, ווי ער רופט עס אָן. ער הלוּמט, אַז אויב ער וועט ווען עס איז יאָ באַפּרייט ווערן, וועט ער גיין צו דער גרענעץ. וועט מען אים ווידער

אינזעצן אויף צען יאָר, וועט ער נאָך דער באַפרייאונג נאָכאמאָל גיין צו דער גרע-
נעץ, וועט מען אים נאָכאמאָל כאַפן, וועט ער ווידער אָפזיצן און ווידער פרווון.
אפילו ער זאָל שוין דעמאָלט זיין אַן אַלטער מאַן. כאַטש איין יאָר וויל ער לעבן אין
אויסלאַנד און פאַרווכן דעם טעם פון אמתער פרויהייט.

עס האָבן זיך מיט מיר אויך געפרייט טייל נאַטשאַלסטווע. עס איז מאַדנע
צו זעען ווי לאַגעריניקעס מיט נאַטשאַלניקעס פאַרבינדט שוין אויך אַ גע-
וויסע היימישקייט, געוויינשאַפט, שיער נישט משפחהשאַפט.
אַצינד האָט מיר שוין דער לאַגער אויסגעזעען ווי אַ כמעט־פּרויהייט. ווי עס
זאָל נישט זיין שלעכט, איז נאָך שטענדיק פאַראַן עפעס ערגערס. און דאָס שלע-
כטע זעט שוין דעמאָלט אויס נישקשהדיק.

ק א פ י ט ל יד

אין לאַגער האָט אויסגעבראַכן די טיפּוס־עפידעמיע. דאָס שפיטעלעכל איז
שוין צו קליין אויף אַריינצונעמען אַלע קראַנקע, מען פירט זיי אין דעם פּיליע-
לאַגער. מען פירט דורך דעזינפעקציעס, מען שערט אַלעמען אָפּ די האַד, אויך
ביי די פרויען, מען וועקט אויף אין מיטן נאַכט און מען פירט אין באַד אַריין. אזא
באַד געדויערט עטלעכע שעה. דאָ איז שלעכט געהייצט, דאָ איז צו שטאַרק גע-
הייצט, מען קאָן נישט אַריינגיין, דערווייל שטייט מען אויסגעטאַענע נאַקעט, די
טיר עפנט זיך יעדע רגע. די אַרעסטאַנטן זאָגן, אז זיי איז, זעט אויס, באַשערט
צו שטאַרבן פון אַ פאַרקילונג, זיי וועלן זיך גאַרנישט דערוואַרטן ביז צום טיפּוס,
אזא באַד אַליין קאָן שוין גלייכלייגן.

דאָקטאָר סוויטעלאָוו איז צעקאַכט, ער אַרבעט טאַג און נאַכט. מען ברענגט
אין לאַגער אַריין נאָך אַ דאָקטאָר, מען מאַכט פרישע דעזינפעקציעס, מען לאָזט
שוין נישט אַריין קיין פּערעדאַטשע אויך, אַלץ צוליב היגיענע. מען נעמט נישט
אָן קיין נייע אַרעסטאַנטן, מען באַפרייט אפילו נישט די, וועלכע האָבן שוין גע-
ענדיקט זייער אורטייל.

דער אומדערמידלעכער און ענערגישער נאַטשאַלניק כערסאַנסקי גייט נישט
אַהיים אַ גאַנצן טאַג, פאַראינטערעסירט זיך מיטן פאַרלויה פון דער עפידעמיע,
וויפל עס זיינען פאַראַן קראַנקע. ער זידלט סוויטעלאָוו, די קיך־לייטונג, די
קולטור־אָפטיילונג — מען מוז אָפשטעלן דעם טיפּוס! אַכט קראַנקע זיינען שוין
געשטאַרבן!

מען ווערט געוואָר, אז אין אַנדערע לאַגערן אין אוזבעקיסטאַן, איז עס נאָך
ערגער, אין דעם לאַגער אין דושיזאַק, אין דער שטיינהאַקעריי, זיינען פון פלעק-
טיפּוס געשטאַרבן זעכציק פּראָצענט פון די אַרעסטאַנטן. עס זיינען אַראָפּגעפאַרן
קאָמיסיעס, פעסטגעשטעלט פאַרלויוזקטייט, הונגער. זופּ האָט מען דאָרט געגעבן
צו עסן איינמאָל אין דרייפיר טעג, די נאַטשאַלניקעס זיינען באַגאַנגען מיט-
ברויכן, פאַרקויפט דאָס עסן אויפן שוואַרצן מאַרק. אָבער אין אמתן איז עס די
שולד נישט נאָר פון די נאַטשאַלניקעס. אז מען פירט אַן עשאַלאַן אַרעסטאַנטן
פון סאַמאַראַנד ביז בוכאַראַ, בלוזי עטלעכע הונדערט קילאָמעטער, שלעפט ער

זיך אָפּטמאָל ביו צוויי וואָכן אין וועג. ווען דער צוג קומט אָן אויפן אָרט, נעמט מען פון יעדן וואָגאָן אַרויס צו עטלעכע טויטע.

א חודש צייט האָט אָנגעהאַלטן די מגפה אין אונזער לאַגער. ביי אונז איז געווען אַ קליינע צאָל טויט־פּאַלן, בלויו צוועלף. אין פּאַרגלייך מיט אַנדערע לאַגערן, איז דאָס אַ נישטיקע צאָל. כּערסאַנסקי האָט פאַר אַלעמען איין די אויגן, גע־קלאַפט דעם דאָקטער סוויצעטלאָוו אין פּלויצע, דאָס איז שוין אַ סימן פון גאָר גרויסער אַנערקענונג. (אגב, היילט סוויצעטלאָוו אויך דעם נאַטשאַלניקס ווייב, איר האַרץ־קראַנקהייט, עס פירט אים אָפּ יעדעס מאָל אַ קאַנוואַי צום נאַ־טשאַלניק אין שטוב אַריין און צוריק). מען האָט, אַלזאָ, דעם טיפּוס דאָ באַזיגט. דער נאַטשאַלניק און דער דאָקטער שמייכלען צופרידענע, ווי טריאומפּאַטאָרן. זיי האָבן עס ערלעך פאַרדינט.

אין לאַגער ווערט איינגעשטעלט אַ בעסערע אָרדנונג. ווער עס האָט נישט קיין אייגענע וועש, באַקומט אַ ניי העמד און אונטערוועש, יעדער זונטיק ווערט אַ רוטאַנ (אויך צוליב דעם, ווייל עס פעלט דאָ שוין סיווי אויס רו־שטאַף פאַר די פאַבריקן), אין די זופּן געפינט מען שוין אַ לעפל קאַשע און אַ פאַר פעט־אויגן פון געשמילץ.

די אַרעסטאַנטן נעמען צונויף זייער אייגן געלט און די קולטור־לייטעריין קויפט איין אַ ראַדיאָ־הילכער. דער פּאָליטישער לייטער און דער רעזיש־נאַטשאַל־ניק האָבן דערלויבט צו הערן ראַדיאָ, מיר קאָנען איצט הערן מאַסקווע און טאַש־קענט. מען האָט שוין אויך אייניקע מאָל דאָ דעמאָנסטרירט פּילמען.

עס קומט אַראָפּ אַ קאָמיסיע פון טאַשקענט. זיי וועלן זיכער איצט זיין צופרידן מיט דער אָרדנונג דאָ. טאָמער געפעלט זיי דאָס נאָך אַלץ נישט, עס קאָן נאָך אַלץ זיין צו שלעכט, אָדער פאַרקערט — צו גוט, באַוואַרענט זיך דער נאַטשאַלניק פון פּאַרויס. ווען זיי קומען אָן, נעמט מען זיי אויף אין נאַטשאַלניקס קאַבינעט. עס ווערן אַריינגערופן די שענסטע מיידלעך פון לאַגער און זיי סערווירן ביים טיש. מען טרינקט פון די בעסטע וויינען, מען כּראַט אָפּ אַ הויר, עס ווערן דערלאַנגט די שענסטע פּרוכטן. זיי זיצן דאָרט אָפּ אַ פאַר שעה און פאַרווילן זיך. איבער דער צייט רופט מען אַריין דעם בעסטן שניידער פון לאַגער, ער נעמט זיי אַ מאָס אויף אַנצוגן. עס קומט אַריין דער שוסטער־מייסטער און נעמט ביי זיי אַראָפּ מאָסן אויף שטיוול. פון דעם וועש־צעך ווערן געברענגט עטלעכע קאַמפּלעטן מענער־דאַמען און קינדער־וועש. נאָכן אויסרוען זיך, פירט מען זיי אין באַד, וואָס ווערט פאַר דעם ספּעציעל אויסגערייניקט. אין דער צייט ווען זיי באַדן זיך, ברענגט מען זייערע שטיוול אין שוסטער־וואַרשטאַט און זיי ווערן אָפּגעפּוצט אויף אַ גלאַנץ. די היטל־מאַכער גרייטן פיבערדיק צו פאַר זיי נייע היטלען.

יא, די קאָמיסיע וועט זיכער זיין צופרידן, זי וועט צונויפשטעלן אַ גוטן פּראָטאַקאָל פאַר טאַשקענט. כּערסאַנסקי וועט באַקומען אַן אָרדען. ער איז טאַקע ווערט אַן אָרדען, עס איז די בעסטע לאַגער־קאָלאָניע פון אַלע אַרומיקע, גיט אַרויס די בעסטע און גרעסטע צאָל פּראָדוקציע, האָט אויפגעבויט אַליין עטלעכע גרויסע, נישט־שלעכט איינגעאָרדנטע באַראַקן. דער לאַגער פאַרמאָגט גוטע ספּע־ציאַליסטן: סטאַליעריס, שלאָסערס, מעכאַניקער, עלעקטראַטעכניקער, וועבער־מיר סטער, שוסטערס, שניידערס, היטל־מאַכערס. די גאַנצע היגע נקווד און אַלע פּאַרטי־אָנפירער, פּראָקוראָרן, געניסן פון די גוט־איינגעאָרדנטע צעכן, פון אירע

ספעציעאליסטן, אָנגעפירט דורך דעם פאַרדינסטפולן, ענערנישן הויפט־נאַטשאַליק
יעפים סאַלאַמאַנאָוויטש כערסאָנסקי.

*
*
*

איך האָב זיך געזעען מיט באַקאַנטע. איך האָב באַקומען זונטיק די רעכט
אויף אַ זעאונג מיט רויזקען און רעניע לויפנאַס. איך האָב זיי אָנגעגעבן פאַר
משפּחה. מען זעצט אויס אין דיוזשור־שטיבל עטלעכע אַרעסטאַנטן ביי איין טיש
און די קרובים פון דער צווייטער זייט. עס טוט אַכטונג דער קאַמענדאַנט. מען
טאָר זיך נישט קושן נישט ביים באַגעגענען און נישט ביים צעשיידן זיך, נאָר
זעלטן ווער עס האַלט זיך ביי דעם פאַרבאַט. מען פאַלט זיך אין די אַרעמס אינס־
טינקטיוו, ספּאַזמאַטיש, געוויינען, היסטעריע. דער קאַמענדאַנט צעשיידט און
שרייט אָן, אָבער אין אַ לייכטן טאָן. נישט איינמאַל וויינט ער אַליין מיט, ווען אַ
מאַמע באַגענט זיך מיט אַ טאַכטער, אַ מאַן מיט אַ פרוי.

במשך צען מינוט דאַרף מען אַלץ אויסריידן. וועגן לאַגע־לעבן טאָר מען
נישט דערציילן, נאָר וועגן געזונט און פאַמיליע־ענינים. די ווערטער פאַלן האַסטיק,
מישן זיך אויס, אַלע רעדן הויך און שנעל, מען וויל אַריינכאַפן וואָס מער און דווקא
פאַרהאַקט מען זיך אין מיטן, פון צופיל וועלן רעדן אַלץ מיטאַמאַל, פאַרשוונדן די
ריד. וויינט מען דערווייל. די צעשיידונג איז פיינלעך. די לאַגע־ריקעס, נאָך אַזעלכע
באַגעגענישן מיט זייערע קרובים, גייען אַרום עטלעכע טעג דערשלאַגענע, פאַרמרה־
שחורחטע.

רויזקע און רעניע ניבן מיר איבער אַ פעקל פאַפיראַסן. דער קאַמענדאַנט
קוקט עס דורך, קאָנטראָלירט, צי עס ליגט נישט דאָרט עפעס פאַרדעכטיקס, אַמור
ניציע. איך בין אים מכבד מיט עטלעכע פאַפיראַסן (קיינער זאָל עס
נישט זעען), ער דאַנקט, איז צופרידן.

אַ צווייטע באַגעגעניש:

אין לאַגער אַריין איז געקומען דער וואַרשעווער אַרטיסט משה ליפּמאַן. הויז
שפּילן אין היגן טעאַטער, פאַרנעמט ער זיך אויך מיט גלעזערן, מען האָט אים
אַריינגערופן דאָ אַהער אַריינשטעלן עטלעכע שויבן.

איך דריי מיך אַזוי, אַז איך זאָל קאָנען איבערכאַפן מיט אים עטלעכע ווער־
טער. איך גיב אים אויך איבער אַ פּאַר פון מיינע דאָ אָנגעשריבענע לידער. די איר
בערגעכאַפטע פּאַר ווערטער מיט אים זיינען ביי מיר אויך אַ געשעעניש. ער גיט
מיר איבער עטלעכע נייעסן: מען פּלאַנט צו שאַפן אַ יידישע רעפּובליק אין קרים.
מען פאַרשיקט פון דאָרט די טאַטערן, ווייל זיי האָבן מיטגעאַרבעט מיט די דייטשן.
קיין אוזבעקיסטאַן אַליין האָט מען שוין געברענגט זיבעציק מויוזנט פאַרשיקטע
טאַטערן. די ידיעה וועגן דער יידישער רעפּובליק איז דערווייל אַ קלאַנג, געקומען
מיט דער פּאַנטאַפּל־פּאַסט פון מאַסקווע, ווי אַ סך אַנדערע ידיעות, וועלכע מען זעט
זיי נישט און די צייטונגען. ער שטופּט מיר אונטער די מאַסקווער יידישע צייטונג
„איניקייט“.

אַ דריטע באַגעגעניש:

ווען איך בין געזעסן אין שוסטער־וואַרשמאַט און צוגעקלאַפט זיילן צו שיד,
האַט זיך פּלוצלינג באַוויזן ביים טיש איינער, וואָס דערזענדיק אים, האָב איך

געוואָלט מאַכן אַ געוואָלט, אויסשריען, וואַרפֿן אים אַ האַמער אין קאָפּ אַרײַן,
אַדער אַלײַן אײַנזינקען אין דער ערד — עס איז געווען —
בערעלע שמאַיעוויטש!

אונזער וואַרשטאַט האָט אויסגעאַרבעט שײַך פאַר זײַער אַרטעל. איז ער, אַלס
מאַגאַזינער שױן איצט פֿון יענעם אַרטעל, געקומען דאָ אַהער באַקוקן די פּראָ-
דוקציע. פאַרשטייט זיך, אַז נישט בלױז צוליב דעם איז ער געקומען, ער איז גע-
קומען זיך זעען מיט מיר.

באַגרייסן זיך מיט מיר און רעדן האָט ער, אַלס דרויסנדיקער, נישט קײן רעכט.
דער צעך־נאַטשאַלניק, וואָס האָט שױן געוויסט וועגן אים, וועגן זײַן מסירה, האָט
אים דאָך געגעבן אַ מעגלעכקײט צו מיר צוצוגײן, מכלומרשט באַקוקן מײַן אַרבעט.
ער זאָגט מיר אַ זײַטיקן „גוטמאַרגן“ און דערלאַנגט מיר די האַנט. ער רעדט אויף
רוסיש כלומרשט וועגן די שײַך און וואַרפט אַרײַן ײִדישע זאַצן:

— דאגהט זיך נישט, איר וועט נאָך ווערן באַפּרייט. משה לויפּנאַס פאַר-
שפּרייט אַ בלבול אין גאַס אַז אײך, אײך, בערעלע שמאַיעוויטש, האָב אײך אַלעמען
געמסרט.

די האַנט, וואָס אײך האָב אים צוריקדערלאַנגט איז מיר ווי אָפּגעפרוירן, ווי
אַ פרעמדע, מיאוסע, טמא זאָך, אײך וואָלט זי מיר אָפּגעהאַקט. אײך מוז זיך אָבער
האַלטן און גאַרנישט אַרויסווייזן. אײך זאָג אים, אַז משה לויפּנאַס איז אַ שוטה,
אַ נישט־פאַראַנטוואָרטלעכער מענטש. ווער קען דען וואַגן צו טראַכטן אַזאַ אומד-
זינקײט, אַז ער, בערעלע, האָט געמסרט?!

אײך בין מיט זיך צופּרידן, אײך בין אַן אַקטיאַר, אײך שפּיל גוט מײַן ראָלע,
אײך ביטערעווע אים איבער. גלײַבט ער דערײַן? באַמערקט ער עס?

אײך קוק זיך גוט אײַן אין זײַנע אויגן, הער זיך גוט אײַן אין זײַן קול. ער
האַט אַ טאָפּלע שטימע, אַ טאָפּלטן בליק, אַן אונטער־שטימע און אַן אונטער-
בליק. יאָ, ער איז אַ געבוירענער פּראָוואַקאַטאָר. דאָס ווערט מען נישט צופּעלײק.
דערמיט ווערט מען געבוירן. די פּאַסיקע געלעגנהײט רופּט נאָר אַרויס די
פאַרלײגטע, אונטערבאַוווסטזיניקע אײַגנשאַפּטן.

ער איז העכער מיטלוואַקס, שײַן, געפּוצט, לײַטיש אויסזעען, נאָר אַלץ איז קאַלט
און פרעמד. עס זיצט אין אים אַ רוצח. ער געהערט נישט צו זיך אַלײַן. ער איז אַ
מענטש מיט אַ געשפּאַלטענער נשמה. ער קאָן זינגען סענטימענטאַלע לידלעך, פאַר-
גיסן אויך אַ טרער, אָבער דער רוצח אין אים פאַרווישט דאָס גלײַך.
ער האָט פּײַנט מענטשן, נאַרט זײ אָפּ מיט שײַנע, גלאַטיקע רייד, דאָס
פאַרשאַפט אפּילו הנאה אים — דעם צווייטן אין אים — דעם פאַרברעכער, רוצח,
מסור. ער איז געוועזן, קראַנק אויפֿן האַרץ, עס איז נאָרמאַל, פאַרשטענדלעך. ער
איז אַן ענאָיסט, אַ פרעסער, אַ גואַף, אָבער אַלץ פאַרבאַרגענעהײט, קײנער זאָל
דערפֿון נישט וויסן. ער טוט אַן זײַנע פאַרברעכנס אין שײַנע מענטלעך. ער פּילט
אויך אין זיך אַ דראַנג צו טאָן טובות, שענקען מתנות, ער טוט דאָס, ער האָט הנאה
דערפֿון, זײַנע אונטערשטע פאַראַט־כוונות האָבן נאָך מער הנאה דערפֿון.

ער וויל מיר איצט איבערלאָזן זײַן היטל, ער ווײַסט אַז אײך האָב נישט קײן היטל.
ער וויל מיר איבערלאָזן אַ צינדערל. נײַן, אײך דאַרף נישט, אײך וויל נישט. ער לאָזט
עס לײַגן בײַ מיר אויפֿן טיש, דערלאַנגט די האַנט און גײט אַוועק.
נאָך זײַן אַוועקגײן, שרײַב אײך באַלד אַן אַ בריוו און שיק איבער, געלעגנט־

הייטלעך, צו בערעלעס פריילין, רויזקעס עלטערער שוועסטער, וואָס רעכנט זיך שוין פאַר זיינס אַ כלה. איך הייס איר זאָגן בערעלען, אין מיין נאָמען, אז מער שווייגן קאָן איך נישט! איך וועל נישט זיין מער קיין קאָמעדיאַנט. זאָל ער מער נישט קומען אין לאַגער אַרײַן. איך ווײס וועגן אים אַלץ, ער איז אַ געראַטענער ברודער פון אַזעף.

איך שרײב שוין אַלץ אויספירלעך, דעס אויף די קאַרטן.
איך ריזיקיר דערמיט אַ סך, אָבער פאַרפאַלן, מער קאָן איך שוין נישט אין זיך פאַרבאָרגן דעם אמת.
איך שרײב:

„זאָל ער זיין ווי אַ מצורע, זאָל די ערד אַנטער אים זיך טרײס־ לען, ער זאָל קיינמאַל קיין רו נישט געפונען, זיין געוויסן זאָל אים ווי אַ וואָרעם אייביק טאָטשען זיין האַרץ! ער האָט באַדאַרפט זיין אַן אָפּלייזער פאַר זיין איר דעלער פרוי און צוויי קינדערלעך, וועלכע זיינען דערמאָדעט געוואָרן דורך די דייטשן אין בערסאָן.

אויך מיין פרוי און קינד און אַלע מייע גאַנטסטע זיינען דער־ מאָדעט געוואָרן דורך די דייטשן און ער האָט געוואָלט דורך פאַראַט און בלבול־ אויך מיך, דעם איינציג לעבן־געבליבענעם, אויך דערמאָרדן. זאָל אים אַן אויסגעברענטער קינד־צײכן אייביק גליען אויף זיין שטערן און יעדער דורכגייער זאָל קענען איבערלייענען די שאַנד־אויפֿשריפט:
„מסור!“ „פּראָוואָקאַטאָר!“

ק א פ י ט ל טו

אין לאַגער איז פאַרגעקומען אַן אַנטלויפן. פון די אַרעסטאַנטן וואָס האָבן בײַר נאַכט, שוין נאָך דער „פּאָווערדקע“, אויסגעלאָרן באַלן שטאַף אין מאַנאַזין אַרײַן, האָבן דריי זיך אויסבאַהאַלטן צווישן די באַלן אין מאַנאַזין. נאָכן פאַרשליסן, האָבן זיי גענומען אַונטערגראָבן די ערד. כלים דערצו האָבן זיי שוין געהאַט אַרויסגע־ גנבעט פונם שלאַט־וואַרשטאַט און דאָ צוגעגרייט. עס איז זיי דאָס דורכגראָבן געלונגען. נאָך עטלעכע שעה האָבן זיי זיך אַרויסגעקראָגן אויף דער פרוי. עס איז נישט געווען אויף דער זייט פונם באַרג. זיי זיינען געקראָבן אויף אַלע פיר בײַ די ווענט. זיי האָבן אויסגעשיט אַ זעקל מאַכאַרקע אויפן וועג, כדי די שפּור־ הינט זאָלן פאַרלירן זייער שפּור.

זייער אַנטלויפן האָט אַרויסגערופן אַ טומל און דענערווירטקייט. עס האָבן זיך אָנגעהויבן שטרענגע רעוויזיעס אין די באַראַקן.
עס טרעפט זעלטן, אז מען זאָל דורכשלאָפן די נאַכט רואיק, ווייל אַלעמאָל קומען די דיזשורנעס וועקן די מענער, אז מען זאָל גיין דרייען דאָס גרויסע ראָד פונם עלעקטרישן טראַנספּאָרמאַטאָר. עס ווערט זייער אָפט קאַליע. עס דאַרפן אַרויס־ גיין זעכצן מענער און דרייען דאָס ראָד, ציען דעם לעדערנעם טראַנסמיסיע־פּאַס, ביז עס צינדט זיך אַן דער קעסל און דאָס ראָד באַוועגט זיך שוין אַליין. אָפטמאָל דויערט אָפּ עטלעכע שעה ביז עס געלונגט.

איצט קומען נאָך צו די בײַנאַכטיקע רעוויזיעס אין באַראַק. פינף פאַרטאָג

דארף מען שוין אויפשטיין. אלע זיינען מיר און ביין. מען איז שטאַרק מקנא די דריי ארעסטאנטן, וואָס עס איז זיי געלונגען דאָס אַנטלויפן. ריוויקרט און געטראָפן! בעסער איין טאָג לעבן אויף דער פריי, איידער אַ יאָר אינם לאַגער.

**

אין זעקסטן לאַגער־פונקט, עטלעכע קילאָמעטער ווייט פון אונז, האָט אַ רוס דערהרגעט אַ ייד, אַ מסור. קיינער פון אונז האָט דעם יידישן מסור נישט באַדויערט, ער האָט באַקומען זיין פאַרדינטע שטראַף. דער רוס, אַ מעכאַניקער, האָט אויף ביי נאַכט מיטגענומען אַ האַק אין באַראַק און ווען דער מסור איז געשלאָפן, האָט ער אים מיט איין זעץ, געשפּאַלטן דעם קאָפּ.

מען איז אויך געוואָר געוואָרן, אַז די אוזבעקישע אַרעסטאַנטן אין יענעם לאַגער־פונקט, האָבן זיך געגרייט צו דערהרגענען אַכמאַטאַפּן, דעם אוזבעקישן פּראָקוראַר, וואָס איז געזעסן מיט מיר אין קאַמער און געדינט אַלס קאַמער־מסור. מען האָט אַכמאַטאַפּן שנעל איבערגעשיקט אין אַ לאַגער קיין סיביר, ער האָט דאָס אַליין געבעטן.

ביי אונז זיינען אויך געווען עטלעכע אַרעסטאַנטן, געוועזענע מיליציאַנערן. מען איז זיי דערגאַנגען די יאָרן, ביי יעדער געלעגנהייט האָבן די אַרעסטאַנטן זיי געמקלט. זיי האָבן זיך געבעטן ביי נאַטשאַלסטווע, אַז מען זאָל זיי שוין בעסער זעצן אין קאַרצער. דער נאַטשאַלניק האָט זיי משלח געווען אין אַן אַנדערן לאַגער. עס איז אויך דאָ ביי אונז אַ געוועזענע אויספאַרשערין. זי איז געווען באַ־קאַנט פון איר ממותן אַרעסטאַנטן בעת דער אויספאַרשונג. איצט זיצט זי דאָ מיט אונז. זי האָט צוגענומען ביי אַ גנב אַ גרעסערע סומע געלט און צירונג און געגעבן אים די מעגלעכקייט צו אַנטלויפן. זי האָט דערפאַר באַקומען נאָר דריי יאָר. עט לעכע מאָל האָבן די פרויען זיי ביינאַכט איבערגעדעקט מיט אַ קאַפּ און דערלאַנגט איר אַ שוין ביסל קלעפּ. מען האָט דערפאַר עטלעכע פרויען איינגעזעצט אויף צען טיג אין קאַרצער. עס האָט געווירקט. מען האָט זיי מער נישט געשלאָגן, נאָר תמיד צוגעגנבעט ביי איר די פּערעדאַטשעס, וואָס עס האָט איר אַריינגעשיקט איר מאַן, אַ קאַפיטאַן.

אין לאַגער איז לעצטנס פאַרגעקומען אַ דראַמאַטישע געשעעניש: עס איז געווען ביינאַכט, שוין נאָך דער „פּאַוויערקע“. מיר האָבן נאָך געהערט ראַדיאָ. עס איז אַריינגעקומען אונזער וועכטערין אויך אויסהערן די קאָמוניקאַטן. עס ווילט זיך נישט לייגן שלאָפן. די קאָמוניקאַטן האָבן דערציילט וועגן ווייטער־דיקע נצחונות אויף די פּראַנטן. די האַפּנונג אויף סוף מלחמה און באַפרייאונג שטייגט.

עטלעכע שטייען מיר פאַרן באַראַק. די וועכטערין, די גראַבע גאַליאַ, אין זעל־נערישן מונדיר און שטיוול, דערציילט אונז וועגן אירע אַמאָליקע ליבע־דערפּאָלגן. זי דערציילט אונז וועגן איר איצטיקן מאַן, ווי ליב ער האָט זי, וועגן איר קינד. עס איז איר אומעטיק צו שטיין אַ גאַנצע ווינטער־נאַכט אויפן וואַך־פּאַסטן ביי אונזער קאַמער. ביינאַכט טאָרן די אַרעסטאַנטן נישט גיין אין קלאַזעט, נאָר מוזן זיך באַנוצן מיט דעם פעסל, וואָס שטייט פאַר דער טיר. און יעדער איינציקער לויפט אַ סך מאָל דורך דער נאַכט, דאָס פעסל איז כסדר באַזעצט. גאַליאַ, נאָך אַ

יונגע פרוי, מוז שטיין דערביי און זיך צוקוקן ווי די מענער דערלעדוקן זיך. עס מאכט שוין נישט אויף איר קיין איינדרוק, נאָר אנגענעם איז עס נישט, עס איז איר סקוטשנע, אומעטיק. שמועסט זי זיך דורך מיט די ארעסטאנטן.

פון וואָך-טורעם פאלט אַ שאַס. עס לויפט אָן דער אוזבעקישער דיוזשורני, אַקיר באיער, ער לויפט צום וואָך-טורעם און אַ קויל לייגט אים אַוועק אויפן אָרט. עס פאלן נאָך עטלעכע שאַסן. מיר לויפן אין באַראַק אַרײַן אויף די געלעגערס. מיר הערן פון וואָך-טורעם אַ געשרײַ:

— נא ווראגא! אורא! סטרעליאי! (אויפן שונא! הורא! שים!)

עס זיינען אָנגעלאָפן אין באַראַק אַרײַן די וועכטערס, מען ציילט עטלעכע מאָל די אַרעסטירטע, עס איז, מסתמא, פאַרגעקומען אַן אַנטלויפן. די דיוזשורנעס זיינען אויפגערגעט, צעוויילדעוועט, זיי באַפעלן אַלעמען גלייך זיך לייגן שלאָפן און אפילו נישט אַרויסגיין צום פעסל.

אין אַ שעה אַרום קומען אָן די אַרעסטאנטן, וואָס אַרבעטן אויף דער נאַכט-שיכט, מען האָט איבערגעריסן די אַרבעט.

עס ווייזט זיך אַרויס, אַז דער וועכטער אויפן טורעם, אַן אוזבעק, וואָס איז ערשט נישט לאַנג אָנגעקומען פונם פראַנט, אַ קאַנטווירטער, האָט פלוצים באַקור מען אַ שגעוין-אַנפאַל. עס האָט זיך אים אויסגעדוכטן, אַז מען רופט אים אויף אַן אָנגריף קעגן די דייטשן און ער האָט גענומען שים אין דער לאַגער-זאָנע אַרײַן. נאָכן אויסשים דעם גאַנצן זאַפּאַס קוילן האָט מען אים סוים געבענדיקט. איין קויל האָט געטראָפן דעם דיוזשורני אַקיבאיער. עטלעכע קוילן זיינען געפאלן נעבן נאַטשאַליקס כערסאַנסקי, ווען ער איז אַרויסגעלאָפן פון זיין קאַבינעט.

אַקיבאיער איז געווען דער באַליבטסטער דיוזשורני אין לאַגער. ער איז געווען זייער אַ גוטער. ער איז נישט לאַנג צוריקגעקומען אַ פאַרוונדערטער פונם פראַנט. באַזונדערס האָבן אים ליב געהאַט די פרויען. ער האָט קיינמאָל נישט געשלעפּט קיין פרוי ביי די האַר אין קאַרצע אַרײַן, ווי עס טוען עס אַנדערע, ווען אַ פרוי לייגט זיך אַוועק אויף דער ערד און וויל נישט גיין פרויוויליק אין נאַסן, פינצטערן קעלער אַרײַן.

דעם משוגענעם וועכטער האָט מען איינגעזעצט אין דעם וואָך-אַרעסט. מען האָט דורך דער נקווד-ראַדיאָ גלייך צווייטן געגעבן טאַשקענט וועגן דעם פאַרפאַל. וואָרים עס קאָן דאָך זיין, אַז דער שיסער איז גאַרנישט געווען משוגע, נאָר אַז עס איז געווען אַ צוגעגרייטער, באַוווסטזיניקער אַטענטאַט. אָט האָט ער דאָך געשאַסן עטלעכע מאָל אויפן נאַטשאַליקס אַלײַן.

אין דער זעלבער נאַכט נאָך האָט זיך דער משוגענער זעלנער אויפגעהאַנגען אין דער קאַמער.

נאָך עטלעכע טעג נאַכדעם, האָבן די קראַנקע אין שפיטאַל, וואָס האָט זיך געגרענעצט מיט דער קאַמער פון וואָך-אַרעסט, דערציילט, אַז פון יענער ליידיקער קאַמער האָבן זיי אין די נעכט געהערט טויבע קלעפּ. עס שרעקט זיי דער געהאַנגענער נער. אפילו די פרויען-דיוזשורנעס, שוין לאַנגיעריקע נקווד-זעלנער, האָבן אויך דערציילט דאָס זעלבע, אַז זיי הערן ביינאַכט דייטלעך אונטערערדישע קלעפּ פון דער וואָך-קאַמער, אַז דאָס שרעקט זיי דער טויטער אַקיבאיער, וועלכער איז דאָרט גע-לעגן און אויך דער געהאַנגענער וועכטער.

אין אזעלכע טעג פארגעסט מען אין לאגער אין דער אייגענער פוין, אז מען איז אדעסטאנט, פאראורטיילטע צו זיצן נאך לאנגע יארן, שווער הארעווען, הונד גערן און בענקען. עס דוכט זיך אויס, אז דא איז א קליין, פארשלאסן שטעטלע, וואס האט זיך אירע אייגענע אינטערעסאנטע פאסירונגען און געשעענישן.

**

קאלקא, דער יונגער גנב, וואס האט געארבעט אין שוסטער-ווארשטאט, איז מיט צוויי חדשים צוריק גענומען געווארן אויפן פראנט. אין לאגער איז דעמאלט אראפגעקומען א מיליטערישע קאמיסיע און אלע דינסט-פאיקע, נישט פאראור-טיילטע פאר פאליטיק און באנדיטיזם, די אלע, וועלכע האבן נישט געהאט קיין גרעסערע אורטיילן פון פינף יאר, האט מען גענומען אין ארמיי און אוועקגעשיקט אויפן פראנט. די געוועזענע פוילישע בירגער האט מען בכלל נישט גע-וואלט אָננעמען.

קאלקא איז שוין געווארן צוריקגעברענגט א פארווונדעטער פון פראנט, גע-מאטערט זיך עטלעכע טעג אין א היגן שפיטאל און געשטארבן. ער איז אלט געווען קוים אכצן יאר. עס באוויינט אים זיין עלטערער חבר, פעדיא, אויך א פראפע-סיאנעלער גנב, וועלכער ארבעט אין אונזער ווארשטאט.

פעדיא געהערט צו די גנבים, וואס זיינען עס געווארן נישט צוליב נויט. זיין טאטע איז אן אנגאנאם, זיין מאמע א דאקטאריין און ביידע פארדינען זיי פאר-העלטנישמעסיק גוט, אים האט אינדערהיים גארנישט געפעלט. עס איז אים געווען בעסער ווי זיינע חברים. און דאך איז ער געווארן א גנב. זייער שכן און הויז-פריינט איז געווען א וועדע-קאָ, דער מחבר פון „איך האב ליב“, וועלכער איז אין די יונגע יארן אליין געווען א גנב, גראסירט מיט זיינס א באנדע אין דעם צוג מאַסקווע — זולאדיוואַסטאָ. פון דעם צוג האבן זיי ארויסגעגנבעט, אָדער ארויסגעכאפט וואַליזעס ביי די פאסאזשירן.

פעדיא האט מיר שוין עטלעכע מאל צוגעגנבעט מיינע פערעדאטשעס. בין איך געפאלן אויף אן אויפטו: ווען איך דארף אוועקגיין פון ווארשטאט אין הויף אריין, לאז איך איבער מיין עסן ביי אים, פעדיא, ער זאל דערויף אכטונג געבן. פון דעמאלט אן פעלט מיר שוין גארנישט. געוויינלעך טייל איך מיין פערע-דאטשע מיט די ווארשטאט-חברים, אָבער פעדיא האט מיר אמאל געזאָגט, אז ער האט נישט דערפון קיין הנאה, ער האט פיינט אז מען שענקט אים, ער איז נישט קיין שנאָרער. ווען ער גנבעט אָבער עפעס, האט ער דערפון טאָפּל הנאה. דאָס עסן איז זיס, עס איז זיין דעראַבערונג, ער פארדינט עס „ערלעך“ מיט זיין פלינקייט, איינ-פאל און געוואַנטקייט.

מייסטנס ווארשטאט-חברים זעען אז איך באקום אַריין געהיימע בריוועלעך, אָבער אויף די גנבים מעג איך זיך פארלאָזן, זיי וועלן נישט מסרן. גיכער דארף איך זיך היטן פאר דעם געוועזענעם פאָרטיי-מיטגליד, לערער און צייכנער — אוואַנ-טשענקאָ.

ער איז געהילף-מייסטער. א גוטער שוסטער. ער שטעלט אויך אַליין צונויף א האַרמאָניע. ער רעדט שיינע, זיסע ריידעלעך, איז א חונף, האט זיך שוין גע-

שאפן דאָ צוויי געליבטע, וועלכע גיבן אים אָפּ טייל פון זייער עסן, גנבענען שטאָף אין וואַרשטאָט, כדי צוצופאַרדינען — פאַר אים דאַרף מען זיך היטן.

איך האָב טאַקע היינט אַריינבאַקומען מיטאַמאָל דריי בריוועלעך. איינס פון דעם דיכטער פּרין מיראַנסקי, ער שיקט מיר אויך אַרײַן דריי הונדערט רובל (וואָס מען האָט זיי מיר באַלד צוגעגנבעט). אַ בריוועלע פונם אַרטיסט משה ליפּמאַן, אין וועלכן ער טיילט מיר מיט וועגן דעם דערפאַלג, וואָס עס האָבן געהאַט מייע עטלעכע לידער („טויטן־טאַנגאַ“, „נקמה“). ער האָט זיי שוין עטלעכע מאָל רעציר טירט אין טעאַטער, דעם נאָמען פונם מחבר, פאַרשטענדלעך, נישט אָנגעגעבן. אַ דריט בריוועלע פון בערעלע שמאַיעוויטש. ער שרייבט מיר:

„יאָ, איך האָב געזינדיקט! איך בין זיך מודה, איך האָב אָבער דאָס נישט געטאָן פּריוויליק, מען האָט מיך געשלאָגן מיט רעוואָלוערן איבערן קאַפּ. איר מוזט דאָס אַליז נעמען אין אַכט. מען האָט דערמאָרדעט אייער פּרוי און קינד, מען האָט אויך דערמאָרדעט מיין פּרוי און צוויי קינדער. איר האָט דאָך זיי געקענט. איר ווייסט דאָך ווי איך האָב זיי ליב געהאַט. איך פאַרדין פאַר מיין פאַרברעכן לַגבי אייך די גרעסטע שטראַף, אָבער איר, איר, וואָס האָט אין אייערע דערצייר לונגען באַזינגען די לייַדניקע, מיט זיי מיטגעליטן, איר וואָס זענט ביכולת צו פאַרשטיין די טונקעלע לאַבירינטן פון דער מענטשלעכער נשמה, איר, וואָס פאַר הערלעכט מאַהאַטמאַ גאַנדין, כריסטוסן און רב לוי יצחק בערדיטשעווער, איר וועט נישט זיין אַזוי גרויסמוטיג מיר אַליז מוחל צו זיין און פאַרגעבן?! האָט איר דען נישט אָפּט אַליין געזאַגט, אַז דער מענטש איז נישט אַליין באַלעבאָס איבער זיך און איבער זיינע מעשים? צי לייַדט נישט אַמאָל דער מערדער (אומשולדיקער מערדער) מער ווי זיין קרבן? איר ווילט מיר צאַפּן מיין בלוט, מיך לייַגן אין חרב, דערפירן צו זעלבסטמאָרד? איך האָב שוין נישט איינמאָל געשלאָגן מיין קאַפּ אין דער וואַנט פון אונזער שטוב. צי קענט איר נישט מוחל זיין? ווייסט איר, אַז איינס טאַג, ווען עס איז אָנגעקומען אייער בריוול צו מיין ליבער חנה'לען, האָט זי מיך פאַרטריבן פון זייער שטוב און איבערגעריסן מיט מיר אַלע באַציוונגען?! מיאָ, אַז איר ווילט אַזוי, אַז איר ווילט מיר צעשטערן מיין לעבן און גליק, אויסצאַפּן מיין בלוט ביזן לעצטן טראָפּן, טוט אַזוי, שלאָגט, קוילעט, פאַרשעלט מיך. איך פאַר אַוועק פונדאַנען קיין לעמבערג און וועל זיך דאָרט שטעלן אויף שוואַרצער אַרבעט. עס האָט שוין געהאַלטן ביי אַ חתונה מיט מיין חנה'לען און איר דאַרפט וויסן, אַז זי איז שוין פון מיר אין אַנדערע אומשטענדן אויך, צעשטערט איר אויך איר לעבן! וואָס איז זי דען, חנה'לע, דערין שולדיק? מיר האָבן זיך ביידע ליב און איצט האָט איר אַריינגעשטאַכן אין אונז בידן אַ מעסער! זייט געזונט, איך פאַר אַוועק. ווערט שנעל באַפרייט! ענטפערט מיר, אפשר וועט איר מיר דאָך מוחל זיין, דאָס איז אַ גרויסע מצווה און איר האַלט דאָך היינט פון מצוות.

אייער אַלטער, איבערגעגעבענער פּריינט און פאַרערער,

בערעלע שמאַיעוויטש

רויזקע האָט מיר אויפצומאַרגנס מיטגעטיילט אין אַ באַזונדער בריוול, אַז אין שטוב טוט זיך הוישן. זי שרייבט:

„איך האָב די גאַנצע צייט נישט געוואַלט דערציילן פאַר מיין שוועסטער און מוטער דעם סוד וואָס איך האָב געוויסט וועגן בערעלעס פאַרברעכן. זיי וואַלטן זיך דאָס גענומען שטאַרק צום האַרצן. חנה'לע, האָט אים, לייַדער, זייער ליב. ווען

משה לויפנאס האָט פונאַנדערגעלאָזט די ידיעה איבער דער שטאָט וועגן בערעלעס מסירה, האָט ער געלייקנט שטיין און ביין. פאַרשטייט זיך, אַז מיין מאַמע און שוועסטער האָבן אים געגלייבט. אייער בריוו האָט זיי געעפנט די אויגן און עס איז ביי אונז תשעה־באב. ער האָט שוין געוויינט ביי אונז אין שטוב, זיך שוין גע־רעכנט פאַר אַן אייגענעם, אָבער דעם זעלבן טאָג האָט אים מיין שוועסטער אַרויס־געטריבן, כאָטש זי האָט אים נאָך ווייטער ליב. ער האָט זיך געהאַקט קאָפּ אין וואַנט און ספּאַזמירט. אַז מיין חנהלע איז פון אים שוואַנגער — איז אַ ליגן. דאָס האָט ער ספּעציעל צוגעטראַכט, כדי אייך דערמיט צו רירן. ער פאַרט די טעג אַוועק פונדאַנען. איך מיש זיך נישט אַרײַן, נאָר אין שטוב וויינט מען אַ גאַנצן טאָג און עס טוט זיך הוישן. איך האָס אים און קאָן אויף אים נישט קוקן. ער וואַרט נאָך אויף אייערס אַן ענטפער. טוט ווי איר אַליין פאַרשטייט.

אייער פריינדין רויזקע."

איך בין אַ גאַנצע נאַכט צוליב דעם נישט געשלאָפן. איך האָב בערעלען אָפּ־געענטפערט קורץ:

„אייער בריוועלע איז נאָך אַלץ פול מיט צביעות און ציניזם. איך צאַפּ אייך דאָס בלוט? איר זאָגט דאָס אָן חרפה? פאַרט, אויב איר ווילט, קיין לעמבערג, וואַגלט אַן איינזאַמער איבער דער וועלט. אויב איר האָט נאָך אַ שטיקל געוויסן אין זיך, וועט עס אייך סיי ווי איינמאַל אין אַ נאַכט זיך וואַרפן אויף אייער האַרץ, זיך פאַרשטעקן אין אייער גאַרנל, אָדער אייך דערווערנן, אָדער אויפרייסן אייער פאַלש האַרץ. אָבער איך וויל נישט זיין דערצו קיין גורם, איך טרייב אייך נישט פונדאַנען. אויב איר האָט ליב חנהלען, ביטע זייער, האָט מיט איר חתונה און לעבט זיך גליקלעך. אפשר וועט זי האָבן אַ קינד פון אייך, וואָס וועט אויסקויפן אייערע אַלע חטאים. איך וויל נישט צעשטערן חנהלעס גליק, ווייל זי איז דערין גאַרנישט נישט שולדיק. אפשר וועט איר אויפריכטיקע ליבע צו אייך אָפרייניקן פון אייך אַלע זינד. אפשר וועט איר אַליין אַזויפיל חרטה האָבן און וויינען, אַז די טרערן וועלן אָפשווענקען אייער פאַרברעכן. איך וויל נישט פאַרמיידן צו געבן אייך די געלעגנהייט תשובה צו טאָן. אפשר דאַרף פאַרט פאַרבלייבן איינער פון אַ יידישער פאַמיליע, וואָס זאָל קאָנען באַוויינען זיינע דערמאַרדעטע קינדער. איך שטיי אייך נישט אין וועג. האָט מיט איר חתונה, זייט גליקלעך, איך וועל אייך נאָך ווינטשן מיין מזל־טובּ."

ק א פ י ט ל מ ז

עס איז ערב־פריילינג 1945. זונטיק, ריטאָג. מען האָט געשאַפן אַן אייגענעם כאָר און אָרקעסטער. קאָזלאָווסקי שפּילט פּידל; דער אוקראַינישער ריכטער, וואָס אַרבעט דאָ אין קאַנטאָר אַלס בוכהאַלטער, שפּילט אויף אַ גיטאַרע אין איזאַק פּויקט אין פּויקל. ער איז אויך כאָר־דיריגענט און זינגער־אַליסט. צוערשט זינגט מען דעם סאָוועטישן הימן. מען זינגט עטלעכע מיליטערישע מאַרשן און „טשאַס־טושקעס". נאַכהער זינגט די מענער־גרוּפּע יידישע לידער. זיי זיינען פינף מאַן: די פאַביאַניצער וועבער וועלוול און הערשל, דער שניידער פון גאַמבין לייזער קאָן, איזאַק פון וואַרשע און יוזשעק, אַ פּראָפּעסיאָנעלער גנב און אַפּעריסט פון וואַרשע.

דעם גרעסטן דערפאלג ביים גאנצן עולם האָבן די לידלעך, „אוי, אוי, באַראַ-
נאָוויטש“ און „מיינ שמעטעלע בעלז“. דאָס ערשטע לידל מוזן זיי ביסירן. עס גע-
פעלט די רוסן, אוזבעקן, טאַטאַרן, אוקראינער, גרוזינער און זיי הערן נישט אויף
צו אַפּלאַדירן. ביים צווייטן מאָל איבערזינגען האָט שוין דער גאַנצער עולם אונ-
טערגעכאַפּט:

„אוי, אוי, באַראַנאָוויטש“!

עס געפעלט אויך דער נאַטשאַלסטווע. זיי זיצן אויף די ערשטע בענק געבן
דער אימפּראָוויזירטער עסטראַדע אויפן לאַגערהויף. זיי גייען אויס פאַר אַ יידיש
לידל, זיי האָבן אפילו מיטגעברענגט צום קאָנצערט זייערע קינדער. אינדרויסן וועלן
זיי די לידלעך, אפילו אין יידישן טעאַטער, נישט הערן.

איזאק זינגט די אַריע פון די „פּערל־פּאַנגער“ ביזעט'ס, ער זינגט עס אין איר
טאַליעניש און די ווערטער וועלכע ער געדענקט נישט, פאַרטערט ער מיט ווערטער
פון „יקום פּורקן“. נאַטשאַלסטווע קוועלט אָן, אַפּלאַדירן. זיי ווינקען ווידער שוין
צו איזאק, ער פאַרשטייט וואָס זיי ווילן — ער זאָל זינגען דאָס פּאַלקסליד „איז
געזעסן רב מנשה“.

די לאַגעריקעס זיצן אויסגעזעצט אויף דער ערד און די רעשט שטייען. אַ
קליינע צאָל פון די יונגע פּרויען זיינען אָנגעטאָן אין פּרישע, וויסע בלוזקעלעך
און העלע קליידלעך. זעען זיך אַצינד מער אָן די אָפּגעריסענע, קויטיקע קליידלעך
פון די עלטערע פּרויען, צומיינסט ביי די אוזבעקיסן. די צוויי קלאַסן אַרעסטאַנטן,
די וועלכע באַקומען אַריין פּערעדאַטשעס און האָבן נאָך עפעס אָנצוטאָן און די
צווייטע, אַכציק פּראָצענט, וואָס זיינען אויסגעזערט, פאַרשוואַרצט, פאַרהונגערט,
שמוציק און אין צעהאַדערטע טראַנטעס, אין צעריסענע שמאַטעלע־שלעך, וואָס
זיי גייען זיך דאָ אַליין אויף — דער אונטערשיד צווישן די צוויי קלאַסן זעט זיך
דאָ נאָך בולטער און שאַרפּער ווי ערגעץ אַנדערש.

דער קאָנצערט איז געענדיקט און די פּרויען לאָזן זיך טאַנצן. עס שפּילן צו
די דריי אינסטרומענטן. די נאַטשאַלניצע פון דער קולטור־אָפּטיילונג שיינט אַ צו-
פּרידענע. דאָס איז איר פאַרדינסט. זי הייסט איבערייסן דאָס טאַנצן און האַלט אַ
רעדע. אַז מען זאָל זיך פון היינט אָן נאָך נעמען מיט מער ענערגיע צו דער אַרבעט.
איין צעך וועט אַרויסרופן דעם צווייטן אויף אַ סאָציאַליסטישן געוועט, די זיגער וועלן
באַקומען אַן אנערקענונג־טראַנספּאַרענט. זאָלן די לאַגעריקעס באַווייזן, אַז
אויך זיי העלפן צו אין קאַמף אין דער פּערטער „פּיאַטילעטקע“, אַנט-
וויקלען די אינדוסטרי און בויען די קאָמוניסטישע ווירטשאַפּט, באַרייכערן דאָס
לאַנד, וואָס איז דאָס דעמאָקראַטישסטע און גליקלעכסטע אין דער וועלט. זי פאַר-
ענדיקט מיט אויסרופן פאַרן באַלעבאָס און פּאַטער פון די לאַגעריקעס — נאָ-
טשאַלניק כּערסאַנסקי און פאַר דעם פּאַטער און פּירער פון ראַטנפּאַרבאַנד, דעם
קלונג און געניאַלן און גרעסטן מענטש אין דער וועלט — יאַסיף וויסאַריאָנאָוויטש
סטאַלין!

די לאַגעריקעס אַפּלאַדירן. אַצינד מעגן זיי שוין ווידער גיין טאַנצן. אַן אַלטע
רומענערין טאַנצט סאָלאָ. זי פאַרשאַרצט איר קלייד, באַווייזט איר וויס אונטער-
קלייד אויסגעהאַפּטן מיט קריינדלעך, דאָס איז דאָ אַ זעענסווירדיקייט, זי הייבט
פלינק די פיס ווי אַ יונגע, שרייט אונטער און לאָזט זיך גאַלאַפּ אין אַ ווירבל־טאַנץ.
עס איז איר גוט דער פּופּציקעריקער רומענערין, אין עטלעכע וואָכן אַרום

ענדיקט זי שוין איר טערמין און וועט באפרייט ווערן. זי האָט אפילו נישט ביי זיך קיין איין גראַשן, אָן קרובים, אָן באַקאַנטע, נאָר זי זאָרנט זיך נישט, זי פירט, זאָגט זי, מיט זיך מיט איר פאַרדינסטוואַרשטאַט...

די קליינע קולטור־נאַטשאַלאַניצע וואָלט אויך גערן געוואָלט זיך לאָזן טאַנצן, נאָר דאָס איז פאַרבאָטן. ביינאַכט וועט דער כאָר און אָרקעסטער אויפטרעטן אויף אַ באַזונדערן קאַנצערט פאַר די נאַטשאַלאַניקעס, וועכטערס, שליסערס, קאַמענדאַנטן.

די קליינע נאַטשאַלאַניצע האָט מער גוטע פריינט צווישן די אַרעסטאַנטן, ווי צווישן אירע אייגענע חברים פון נאַטשאַלאַסטווע. זי טוט וואָס זי קען. זי האָט שוין געלעבט דאָ מיט אַ פּראָסטן אוקראַינישן וועכטער, האָט ער זי אויך אוועקגעוואָרפן. יעדן פאַרנאַכט לייענט זי פאַר אויפן הויף די קריגס־קאָמוניקאַטן. פאַר דעם באַראַט זי זיך מיט דעם קיעווער ייד, דעם אַרעסטאַנט קאַזלאָווסקי. ער דאַרף איר פאַרטייטשן אייניקע שווערע פרעמדווערטער. דאָך פאַרפלאַנטערט זי זיך. זי האָט איינמאַל פאַרגעלייענט אַז:

„אונזערע מיליטערישע פאַרבינדעטע האָבן פאַרנומען אַ „באַפעלקערטן פונקט“ (אַ קליינעם ישוב, אַ דאָרף) אין מערב־איראָפּע — פאַריז“.

עס איז דאָ אינם לאַגער אַ „רויט קולטור־ווינקל“. דאָרט זיינען פאַראַן עטלעכע צייטונגען, בראַשורן און אַ „דאַמקע“. זונטיק קאָן מען זיצן דאָרט צוויי שעה, לייענען און שפּילן דאַמקע. עס געפינען זיך אויך דאָ פיר בענדער פון דער אַלטער גרויסער רוסישער ענציקלאָפּעדיע. יעדעס מאָל ווערן די פיר ביכער מיט ווייניקער בלעטער, מען רייסט פון זיי פאַפיר אויף צו וויקלען מאַכאַרקע.

די רוסישע מיידלעך ווערן נאָך אַלץ אַצינד נישט מיר פון טאַנצן. פון אַלע הונדערט מענער טאַנצן נאָר אונזערע יידישע יונגעלייט.

די עלטערע פרויען און די אוזבעקינס האָבן זיך אויסגעזעצט אין אַ זייט און לויזן זיך.

איך זיי אַויף דער ערד אין אַ זייט מיט איליאַ און מיר פירן אונזערע פאַרביי־סענע וויכוחים. דאָס ערנסטע איז צוצוקוקן, זאָגט ער, ווי שקלאַפן קושן נאָך די הענט פון זייערע אונטערדריקער, קושן די בייטש און שרייען, אַז זיי זיינען גליקלעך. ער טראַכט, זאָגט ער, ערנסט, וועגן זעלבסטמאָרד, ער האָט זיך שוין איינגעדבראַכן, מער קען ער נישט. מען האָט דאָ צוריקגעדרייט דאָס געשיכטע־ראַד אויף עטלעכע טויזנט יאָר צוריק, מיר וועלן דאַרפן אָנהויבן אַלץ אויפסניי, ער האָט שוין מער קיין כוח נישט.

עס רוקט זיך אָן דער פאַרנאַכט און די נאַכט־שיכט גייט שוין צו דער אַרבעט. איליאַ הויבט זיך אויף. ער דאַרף גיין פאַריכטן עטלעכע מאַשינען.

— פון דער אַרבעט בין איך צופרידן, דאָס איז מיין סטיכע. אינסטרומענטן זיינען טויטע אָבער קלוגע קעגנשטאַנדן, דאָס קלענסטע מאַשינדלעלע באַזיצט מער שכל ווי אַ טויז פּילאָזאָפּן. דער ר־טאַג, די פאַרוויילונגען דאָ, ברענגען מיך אַריין אין דער שווערסטער דעפּרעסיע, זיי —

ער פאַרענדיקט נישט. זיין צאַרטער, קינדערישער שמויכל צעשיינט זיך אויף זיין אויסגעבלייכט, אידל פנים. ער גיט אַ מאַך מיט דער האַנט און גייט אוועק צו דער אַרבעט.

**

דאָס ערנסטע איז מיט די אומגעריכטיקייטן. דיין גורל ליגט אין די הענט פון דער נאַטשאַלסטווע און דו ווייסט נישט וואָס עס וועט מיט דיר געשעען אין אַ שעה אַרום. אַלץ געשעט אין דער לעצטער מינוט.

מאָנטיק פּאַרטאַג איז אַרײַנגעקומען דער קאָמענדאַנט אין באַראַק. ער איז שוין איבער די פּופּציק, אַ נידריקער, מיט אַ פּאַרבלאַז פּנים און קליינע, גרויע אויגעלעך. ער דינט שוין עטלעכעאונצוואַנציק יאָר אין דער „טשעקאַ“. אין דער צאַרשער אַרמײַ איז ער געווען אַ דענשטשיק בײַ אַן אַפיציר. ער גייט אזוי שטיל און זײַטיק, לאָמיר-געמאַכ'דיק און רעדט אויך אזוי שטיל און זײַטיק. ער זאָגט מיר:

— פּאַקט איין אייערע זאַכן, איר ווערט אָפּגעשיקט מיטן עטאַפּ אין אַ צווייטן לאַגער.

פאַר מיר איז עס פונקט ווי ער וואָלט מיר פּאַרגעלייענט אַ טױט-אַרטײַל. אַוועק מיטן עטאַפּ אין אַ ווייטן לאַגער, איז געענדיקט מיט די פּעקלעך, וואָס מען שיקט מיר אַרײַן פון אויסלאַנד, מיט פּערעדאַטשעס, מיט באַקומען און אַרויסשיקן בריוו, מיט די אַלע זכּויות וואָס איך האָב זיך שוין דאָ דערוואַרבן דורך באַקאַנט-שאַפט און פּראָטעקציע, מיט דער פּאַרהעלטנישמעסיק לײכטער אַרבעט אין דער שוסטעריי — עס שטייט אַלץ אין קאָן, דאָס איז אַ פּראַגע פון לעבן און טױט.

די רשימות אויף איבערצושיקן אין אַנדערע לאַגערן שטעלט צונױף דער רעזשיס-נאַטשאַלניק, דער אוקראַינער סערעדאַ. ער האָט שוין אויף מיר לאַנג גע-האַט אַן אויג. ער איז אַמאָל אַרײַנגעקומען אין וואַרשטאַט און מיר געגעבן צוצור-נייען זיין לעדערנעם פּוטעראַל אויף פּאַטראָנעס. איך האָב נאָך דעמאָלט קנאַפּ באַ-הערשט די שוסטער-נאָדל און עס איז אַרויסגעקומען פּאַרטאַטשנע פּאַרנייט. ער האָט עס מיר צוריקגעוואָרפן מיט רוגז און זיך צעשריגן:

— איר זענט אַ „וורעדיטעל“ (שעדיקער), אַ סאַבאַטאַזשניק! איר צעש-טערט מלוכה-אייגנטום! איר האָט אָפּגעקלאָגט מײַן פּאַטראָנען-טאַש, וורעדיטעל! איך האָב אים געענטפּערט:

— און איר שעמט זיך נישט צו רעדן אזוי פייערלעך ערנסט וועגן אַזאַ נאַ-רישקייט? אַז איך האָב שלעכט צוגענייט אייער פּוטעראַל, בין איך אַ מלוכה-שעדיקער און סאַבאַטאַזשניק? גיט עס מיר צוריק, דער מײַסטער וועט מיר צור-ווייזן און איך וועל עס איבערנייען, וועל איך צוריק ווערן אויס סאַבאַטאַזשניק.

ער האָט זיך אַ ביס געטאָן אין ליפּ און אָנגעשאַרפט אויף מיר זײַנע שפּיזל-דיקע, אומהײַמלעכע אויגן. צו אַזאַ ענטפּער פון אַן אַרעסטאַנט איז ער נישט צור-געוויינט. ער ווייסט, אַז איך האָב אָנזען בײַ דער העכערער נאַטשאַלסטווע און מען באַציט זיך צו מיר נישט שלעכט. ער קאָן מײַך איצט אײַנזעצן אין קאַרצער אויף צען טעג, אָבער ער איז נישט זיכער צי עס וועט גוט אויפגענומען ווערן דורך זײַנע עלטסטע. ער האָט נאָך אויף זיך אַן אַלטן חטאַ. אין קאַרצער, אויב מען דאַרף גע-פּאַרשט ווערן פאַר אַ פּאַרבּרעך אין לאַגער, באַנוצט מען אַ גומענע העמד, וואָס מען טוט אָן אויף דעם נאַקעטן קערפּער פונם אַרעסטאַנט און מען ציט איין מיט שטריק די הענט און די פיס. בײַ אַזאַ עקזעקוציע מוז בײַזײַן דער דאָקטער. מער ווי זעקס מינוט קאָן מען אויף זיך נישט טראָגן דאָס גומענע העמד, די אָדערן זײַנען פּאַרצויגן, מען הערט אויף אַטעמען און מען פּאַלט אין חלשות. דעמאָלט באַניסט מען מיט וואַסער און אין אַ האַלבער שעה אַרום ציט מען נאָכאַמאָל אויף אים אַרויף דאָס העמד.

איינמאָל האָט דער רעזשים־נאַטשאַלניק סערעדא זיך דערלויבט דורכצופירן אזא פייניקונגס־אַקט איבער אַן אַרעסטאַנט און נישט אַרויפגערופן דעם דאָקטער בייצוויין. ער האָט געלאָזט אויף דעם אַרעסטאַנט דאָס גומענע העמד גאַנצע צען מינוט און יענער איז געשטאַרבן אויפן אָרט.

אין לאַגער, צווישן דער נאַטשאַלסטווע, זיינען אויך פאַראַן צוויי פיינטלעכע צדדים, א יידישער און אַן אוקראַינישער. מיט די לעצטע פירט אָן דער באַפולמעכ־טיקטער פון דער נקווד. ער האָט זיך אפילו דערלויבט אַמאָל, זיצנדיק מיט אַלע אַרומ טיש אין זייער סטאַלאווע, אַ שלידער טאָן דאָס טיש־מעסער אין אַ זייט און זאָגן איראַניש:

— מיט דעם מעסער קאָן מען שניידן נאָר פוטער, עס איז גוט נאָר פאַר יידן. די יידישע נאַטשאַלסטווע, ס'רוב פאַרטיי־מיטגלידער, האָבן זיך געפילט גע־טראַפן און באַלידיקט, געטראַכט וועגן אָנקלאַגן אים פאַר דער פאַרטיי. דער באַפולמעכטיקטער איז דערפון געוואָרן געוואָרן, ווייל יעדער צד האָט זיך זיינע מוסרים, צווישן דער נאַטשאַלסטווע ווי צווישן די אַרעסטאַנטן. האָט ער פאַרדאָס גענומען נאָכקוקן די ביכער אין מאַגאַזין. ער האָט געוואוסט, אז אַ סך פראָדוקטן פונם לאַגער־מאַגאַזין ווערן אַרויסגעטראָגן דורך עמלעכע נאַטשאַלניקעס און פאַר־קויפט אויפן שוואַרצן מאַרק. ער האָט זיי געוואָלט דערביי פאַקן. אמת, אויף דעם הויפט־נאַטשאַלניק כערסאַנסקי און זיין געהילף ליטוויין איז קיין חשד נישט גע־פאַלן, זיי האָבן אויף אַ לעגאַלן וועג באַקומען אַלדאָס נויטיקע, מלבושים, שיד, פראָדוקטן, אַלץ באַקומען זיי דאָ אין אַ גענוגנדיקער צאָל. ער האָט אָבער געוואָלט כאַפן די אַנדערע יידישע נאַטשאַלניקעס, וועלכע זיינען נאָנטע פריינט פונם הויפט־נאַטשאַלניק.

דער רעזשים־נאַטשאַלניק סערעדא האָט, פאַרשטייט זיך, געהערט צום צד פונם באַפולמעכטיקטן, כאַטש אָפן דאָס אַרויסווייזן האָט ער מורא געהאַט און מוז דעריבער לאַוורירן.

צווישן כערסאַנסקין און דעם באַפולמעכטיקטן קומען כסדר פאַר שטרייטן וועגן דעם, אז איינער קריכט אַריין אין דעם צווייטנס קאָמפּעמענצן. אין אזעלכע פאַלן דעצידירט די העכערע נקווד־מאַכט אין טאַשקענט. יעדע פאַר וואָכן פאַרט יעדער פון זיי קיין טאַשקענט אויף אָנקלאַגעס. דער נאַטשאַלניק האָט צו זיין דיספּאָז־זיציע אַן אויטאָ, וויל פון אים געניסן אויך דער באַפולמעכטיקטער. זאָגט כערסאַנ־סקי, אז פאַר דעם באַפולמעכטיקטן, אַ יונגער פאַרשוין פון עמלעכע אונצוואַנציק יאָר, וועט גענוג זיין בלויז צו רייטן אויף אַ פּערד.

דער קאַמף טראַגט זיך איבער אויך אויף די קעפּ פון די אַרעסטאַנטן. יעדער צד האָט זיך זיינע „ליבלינגען“ און זוכט צו רעפּרעסירן, אונטערשטעלן פּיסלעך דעם צווייטנס ליבלינגען. אַט האָט דער אַלטער, קראַנקער קיעווער ייד, וואָס איז אַ סך מאָל געשווינט געוואָרן פון כערסאַנסקין, באַקומען אַ לייכטע אַרבעט, עס איז אים פאַרשוויגן געוואָרן אַ גרעסערע גנבה. האָט זיך אים דווקא פאַרגלוסט צוצו־טראָגן אַ מסירה צום באַפולמעכטיקטן. ער האָט איבערגעגעבן, אז פאַמפּילאָוו האָט אים געזאָגט, אז דעמאָלט ווען דער משוגענער וועכטער האָט געשאַסן אויפן לאַגער־נאַטשאַלניק, זאָל האָבן געווען אַן אַרגאַניזירטער אַטענטאַט.

פאַמפּילאָוו איז אַ פאַראורטיילטער אויף צען יאָר פאַר קאָנטרעוואַלוציאַנע־רער אַגּיטאַציע. ער איז אָבער דער בעסטער מעכאַניקער אין לאַגער. דער באַפול־

מעכטיקטער האָט אים גלייך געהייסן אַרעסטירן און איבערגעשיקט אין דער אינער-
לעכער נקוויד-טורמע. ער האָט געוואָלט שוין דערמיט צוויי האָזן מיטאַמאַל:
אי עס קאָן זיך אויפדעקן עפעס אַ פּאָליטישער פּאַרברעכן, וועט ער דאָך דורך
דעם שטייגן אין זיין קאַריערע, אי ער וועט צונעמען ביי כערסאַנסקין דעם בעסטן
מעכאַניקער פון לאַגער און אים דערמיט פאַרשאַפן גרויסע קלאַפּאַטן.

כערסאַנסקין האָט זיך איינגעגעבן צוריקצוקריגן פּאַמפּילאָוו אין לאַגער
אַרין, עס איז נישט געווען קיין שום ערנסטער ענין. פּאַמפּילאָוו האָט פשוט אַרויס-
געזאָגט זיינס אַ בויך-סברא וועגן דעם אַטענטאַט. דער באַפּולמעכטיקטער איז נישט
געווען דערפון צופרידן. כערסאַנסקי האָט נאָך פאַראַרדנט, אַז מיטן נאָנטסטן
עטאַפּ אין די ווייטע לאַגערן זאָל מען אַוועקשיקן דעם אַלטן, קראַנקן קיעווער ייד,
ווייל ער איז געאַנגען מיט אַ מסירה צום באַפּולמעכטיקטן און נישט צו אים.

און אָט ווערט היינט אַוועקגעשיקט אַזאַ עטאַפּ.

מיט עטלעכע טעג צוריק האָבן איך שוין געוויסט, אַז סערעדאַ האָט מיך
אַרויפגעשטעלט אויף דער עטאַפּ-רשימה. איך בין אָבער געשטעלט געוואָרן אויף אַ
מעדיצינישער קאַמיסיע און מען האָט פעסטגעשטעלט אַז איך בין קראַנק, טאָר
נישט אַוועקגעפירט ווערן מיט אַ ווייטן עטאַפּ. אוודאי האָט דערצו מיטגעוויקט,
חוצן דאָקטער, אויך ווער פון דער העכערער נאַטשאַלסטווע און מען האָט מוין
נאָמען געשטראַכן פון דער רשימה.

איצט איז פאַרטאָג, די העכערע נאַטשאַלסטווע איז נאָכנישט געקומען אין
קאַנטאָר, ווייל סערעדאַ דורכפירן דאָס זייניקע, אַרײַנכאַפּן. איך פאַרפאַק מיינע
זאַכן. איך לאָז איבער אַ בריוול אויף אַרויסצושיקן צו ריוזקען. איך זײַ אין וואַר-
שטאַט אַ בלאַסער, אַן אויפגעגעבענער, דאָס האַרץ שמעלט זיך אָפּ, בין אַ האַלב-
פאַרחלשטער. עטלעכע פון די רוסישע און אוזבעקישע וועבערינס, מיט וועלכע
איך האָב נאָך צומאַל קיין וואָרט נישט אויסגערעדט, באַדויערן מיך שטאַרק. עס
לאָזט ווער פון זיי אפילו אַ טרער. עס שטייען אַרום מיר עטלעכע פון די נאָנט-
באַקאַנטע, שטיינהאַרדט, איליאַ, וועלוול און הערשל, זיי נעמען זיך איבער מיט
מיין גורל. מען האָט זיך שוין איינגעלעבט צווישן זיך, עס איז זיי אַ שאַד זיך מיט
מיר צו שידן. זיי ווייסן אויך, אַז אַזאַ ווייטער עטאַפּ באַדייט אַמאָל אויך — טויט.
וועלוול און הערשל זיינען אַרויסגעלאָפּן אינטערווענירן. זיי האָבן געטראַפּן
אויפן הויף דעם געהילף-נאַטשאַלניק, געזאָגט אים אַז סערעדאַ איז אַן אַנטיסעמיט,
ער האָט אויף מיר אַן אויג און ווייל מיך דעריבער אַוועקשיקן. ער איללט ספּעציעל צו
אַ דער עטאַפּ זאָל אַוועק וואָס שנעלער, איידער עס קומט נאָך אַן דער הויפּט-
נאַטשאַלניק.

עס איז געלונגען אָפּצוהאַלטן דעם עטאַפּ אויף נאָך אַ שעה. איך בין שוין
געזעסן אויף דער ערד אויפן הויף מיט דער נאַנצער עטאַפּ-פאַרטיע, מען האָט
אונז שוין רעוודירט, נאָכאַמאַל איבערגעליענט די נעמען, עס שטייען שוין
גרייט די לאַסט-אויטאָס אָפּצופירן צו דער באַן, די וועכטער האַלטן שוין אויס-
געשטרעקט די ביקסן.

דער הויפּט-נאַטשאַלניק איז אָנגעקומען. וועלוול און הערשל, זיינע ליבלינגס,
האָבן דורך פאַרמיטלונג אים מיטגעטיילט וועגן מיר. ער זעט, אַז סערעדאַ האָט
געוואָלט גיין קעגן זיינע פאַראַרדנונגען. ער האָט אויף אים אָנגעשריגן. ער האָט
מיך תּיכּף געשטראַכן פון דער רשימה.

איך בין צוריק אריין אין באראק מיט מינע זאכן.
איך בלייב ווייטער אינם זעלבן לאגער, איך בין שוין ווידער א גליקלעכער.
איך האָב שוין נישט קיין כח פון די כסדרדיקע גליקן...

* * *

אין חודש אדר איז געווען אויסגערופן א תענית פון אלע יידן אין דער וועלט. אין מאַסקווע איז די שול געווען געפאקט מיט מתפללים, צענער טויזנטער יידן זיינען נאָך געבליבן אין דרויסן אַרום דער שול. ביים אל מלא רחמים און קדיש אָפּזאָגן האָבן די געוויינען און שלוכצן זיך געהערט אויף די אַרומיקע מאַסקווער גאַסן.

וועגן דעם זיינען מיר געוואָר געוואָרן פונם געהילף־נאַטשאַלניק ליטוויין. מיטאַג־צייט, ווען אלע זיינען אַוועק אין סטאַלאַווקע, זיינען מיר, עטלעכע יידן, שטענדיק געבליבן אין וואַרשטאַט, דעמאָלט זיינען אַרײַנגעקומען עטלעכע נאַטשאַלניקעס און געכאַפט מיט אונז אַ שמועס וועגן ליטעראַטור, אָדער וועגן יידישע ענינים. זיי האָבן זיך באַווײַזן מיט זייער באַהאַונטקייט אין פּוּשקײַנען, טשע־כאַוון, קאַראַלענקאַ, טאַלסטאָי. וועגן יידישע ענינים האָבן זיי קנאַפּ געוואוסט. זיי האָבן נאָר געדערנקט אויסצורעכענען די מאכלים, וואָס מען פלעגט אַמאָל עסן אין די יידישע ימים־טובים.

וועגן דעם תענית און אָפּריכטן תפילות איז ליטוויין געוואָר געוואָרן פון אַ בריוו פון זיין טאַכטער, וואָס שטודירט אין מאַסקווע. ער באַדויערט וואָס ער האָט דערפון פריער נישט געוואוסט:

— אויב אונזער וולאַסט (מאַכט) ראַזרעשאַיעט (דערלויבט) צו דאַווענען און פאַסטן אין מאַסקווע, וואָלט איך אויך דאָ געפאַסט, ניטשעוואָ, פון איין טאַג נישט עסן שטאַרבט מען נאַכנישט.

אין אַ זייט שטייט דער פּאָליטרוק (פּאָליטישער ליימער), ער וואָלט אויך וועלן וועגן דעם עפעס זאָגן, אָבער ער אַנטשליסט זיך נישט. זיין וואָרט מוז זיין אָפּגעווייגן און אָפּגעמאַסטן, ער מוז פּאַרויסזען צי דאָס וואָס ער זאָגט אַצינד, וועט אויך זיין ריכטיק מאַרגן און איבערמאַרגן. וואָרים טאַמער איז עס נאָר אַזאַ מאַנעוור פון קרעמל, עס איז אַ צייטווייליקע הנתח און מאַרגן קאָן עס ווידער ווערן אויס. מוז ער זיין אָפּגעהיטן. ער וועט ערשט רעדן וועגן דעם, ווען עס וועט אַנקומען אַ גענויע אינסטרוקציע, מיט טעזיסן, ווו עס שטייט געשריבן אַלץ גענוי, וואָס מען מעג און מען דאַרף זאָגן און וואָס נישט.

דער פּאָליטרוק האָט נאָך קליינערהייט באַווײַזן צו לערנען אַביסל תנ"ך און גמרא. היינט דערקענט מען עס שוין נישט אין אים. זיינע הענט זיינען אויסטאַט־טואירט מיט אַנקערס, ביקסן. דאָס טרעפט מען נישט ביי קיין ייד (און אויך נישט ביי די אוזבעקן). ער האָט חתונה געהאַט מיט אַ קריסטין, האָט מיט איר עטלעכע קינדער, אין זיין אויסזען וועט קיינער אין אים נישט דערקענען דעם ייד. ער האָט שוין צוואַנציק יאָר קיין יידיש וואָרט נישט אַרויסגערעדט. דעמאָלט ווען ער האָט געהערט פון מיר, אַז דער באַוואוסטער סאַציאַליסט מאַרטאַוו איז געווען אַ ייד, אַז זיין ריכטיקער נאָמען איז געווען צעדערבוים, האָבן זיינע אויגן אויפגעשיניט. יעדעס מאָל ווען ער האָט דערהערט אַ באַוואוסטן נאָמען פון דער סאַציאַליסטישער

באוועגונג און געוואָר געוואָרן אז יענער איז אַ ייד, איז ער געווען פּאַרבליפט, זיך געריבן די הענט און קינדיש זיך געפרייט. אפילו וועגן באַווסטע קאָמוניסטישע טוער אין רוסלאַנד, האָט ער אויך נישט געוואוסט וועלכע פון זיי זיינען יידן. פונקט ווי אַ סך אַרעסטאַנטן אין אונזער באַראַק, אינטעליגענטן און אַנאַלפּאַבסטן, יונגע און אַלטע, האָבן נישט געגלייבט, אז סטאַלין איז נישט קיין ייד (אַ גרוזיניר שער ייד, ווי זיי האָבן געזאָגט), אזוי ווייסן אויך נישט אַ סך פון דער נאַטשאַל־סטווע, ווער פון די אָנפירנדיקע פּערזענלעכקייטן אין רוסלאַנד איז אַ ייד.

די נייע הנחות פאַר רעליגיע האָבן זיי שוין אינגאַנצן צעטומלט. אַ יונגע יידישע אינטעליגענטע פרוי, וואָס האָט געהערט צו דער פּאַרטיי און געפֿינט זיך איצט אין לאַגער (צוליב געלט־מיסברויכן), אַרבעט אין קאַנטאַקט, שרייבט און צייכנט די וואַנט־צייטונג, זי באַשליסט פייערלעך, אז ווי נאָך זי וועט אַרויס פון לאַגער און נאָכאַמאָל חתונה האָבן (איר מאַן, אַ רוסי, איז געפאַלן אויפן פּראָגראַם), וועט זי אַנדערש נישט חתונה האָבן ווי נאָך אין — צערקווע. זי מוז דאָס מאָל פּראַווען איר חופּה אין אַ ווייס־זיידן קלייד און אין צערקווע.

דער קליינער, גראַבינקער, קרענקלעכער געהילף־נאַטשאַלניק ליטוויין זאָגט אַצינד מיט אַ מחילה־בעטנדיק שמייעלע: — אין די מלחמה־יאָרן קען מען, יעי באַגו, אַביסל צעדרייט ווערן פון די פּאַרשידענע, נייע פּאַראַרדינגען.

דער פּאָליטרוק ענטפּערט אָפּ מיט אַ מרוק: — אונזער פּאַרטיי און רעגירונג ווייסן וואָס זיי טוען, סטאַלין פירט מיט זיי אָן, ניטשעוואָ, אַלץ שטימט, אַלץ! ליטוויין פּאַרווילט זיך, לאָזט אַראָפּ דעם קאָפּ און טריטלט שנעל אַוועק מיט זיינע קורצינקע פיסלעך. ער מורמלט אונטער דער נאָז דעם פּאַפּולערן זאָג: — מאָיע דיעלעך מאַלענקאַיע! (מיון ענין איז אַ קליינטיקער), ס'הייסט: נישט פאַר מיר איז צו מיטן זיך אין אַזעלכע ענינים. איך נעם קלאַפּן מיטן האַמער איבער אַ זויל — און אַלע צענייען זיך. די וועבערינס און שוסטערס קומען שוין צוריק פון סטאַלאַווקע. אַלץ שטימט, אַלץ...

צו דער ערשטער פּסח־נאַכט האָב איך באַקומען אַריינגעשיקט אין אַ פּע־רעאַטשע צוויי גרויסע מצות. אויף אַ געהיימען וועג האָבן וועלוול, הערשל און איך באַקומען אַריינגעשיקט אַ פּלעשל וויין. די מצות האָב איך צעטיילט צווישן די יידן אין אונזער באַראַק, יעדן אַ שטיקל, געגעבן אויך צו שטיקלעך די נאָנטסטע רוסישע שכנים. דער אַלטער שטיינהאַרדט און די בוכאַרער יידן האָבן אויך אַריינבאַקומען מצה, שוין גאַנצע פעקלעך, אויף גאַנץ פּסח. איליאַ האָט דאָס מאָל זיך אָנגעטאָן אַ כּוח און אויך גענומען אַ שטיקל מצה. ער האָט דער־בײַ פּאַרשעמט געשמייכלט.

אונזער פּראַווען אַ „סדר“ אויף דער נאַרע אין לאַגער פּאַרוואַנדלט זיך שנעל אין אַ תּשע־דבּאַב. וועלוול און הערשל קוקן אויף די שטיקלעך מצה און זייערע

אויגן און נשמות זעען איצט די אמאָליקע סדר־טישן אין זייער היים אין פאָ-
ביאניץ, מיט טאַטע־מאַמע, ברידערלעך און שוועסטערלעך, ליכט אויפן טיש,
ווייסע טישטעכער, די זילבערנע בעכערלעך, אלע אַרום שיינען יומטובדיק. וווּ
זיינען זיי איצט? אלע אויסגעמאָרדעטע, דערשטיקטע, פאַרברענטע. זיי דאָ, די
איינציקע, זיי לעבן נאָך, עסן אַצינד אפילו שטיקלעך מצה, דאָ, אין אַ לאַגער אין
אַזיע, אַלס אַרעסטאַנטן, מיט אַן אומזיכערן מאָרגן, ווייסן נישט ווען זיי וועלן
כאַפּרייט ווערן. און אויב שוין יאָ, צי וועט מען זיי לאָזן צוריקפאַרן קיין פּוילן,
כאַטש זוכן די קברים פון די אייגענע, כאַטש אויסגעפונען זייער אַש?

די שטיקלעך מצה ווערן באַנעצט מיט טרערן. איליאַ איז קיינמאָל ביי קיין
סדר נישט געווען. זיין טאַטע האָט געקעמפט פאַר רעוואָלוציע. צי לעבט ער נאָך
דאָרטן אין לאַגער אין סיביר? שוין אַכט יאָר זינט זיי האָבן זיך צעשיידט, קיין
איינציקן בריוו נישט באַקומען. ער זיצט דאָ, פאַראורטיילט אויף צען יאָר. איליאַ
קייט מעכאַניש דאָס שטיקל מצה און טרערן באַנעצן יעדן ביסן.

שטיינהאַרדט זיצט אינגאַנצן אָפּגעזונדערט, ביי זיך אויף דער נאַרע. זיין
טאַכטער האָט שוין חתונה געהאַט. אין טאָג פון דער חופּה זיינען זיין ווייב, די
טאַכטער און איר חתן געקומען צו אים אויף אַ זעאונג אין לאַגער. שטיינהאַרדט
איז אַ חסיד, אָבער אַ ליובאַוויטשער, ער וועט נישט וויינען. ער האָט זיי דעמאָלט
געבענטשט. די נאַטשאַליקעס וואָס זיינען בייגעווען ביי דער זעאונג האָבן
יאָ געוויינט, ער, שטיינהאַרדט, נישט. דאָס ווייב האָט אים איבערגעגעבן אַ שניפֿ-
טיכל מיט קיכעלעך. ער האָט אונז דעמאָלט אַלעמען מכבד געווען מיט קיכעלעך
און מיר האָבן אים געוונטשן מזל־טוב. ער האָט אפילו אַריינבאַקומען, אויף אַן
אומוועג, אַ קליינטיק פּלעשעלע בראָנפן און מיר, עטלעכע נאַנטע זיינע, האָבן
אויסגעטרונקען אַ לחיים.

ביי דער טאַכטערס חופּה האָט זיין ווייב צעבראַכן אַ פּוס. דער חתן האָט
זי געכאַפט אויף די הענט און געלאָפּן מיט איר צו אַ דאָקטער. ער איז מיט איר
אומגעפאַלן און געבראַכן דעם רוקן. ביידע ליגן זיי איצט אין שפיטאַל. דריי וואָכן
צייט איז געלונגען אויסצובאַהאַלטן די ידיעה פאַר שטיינהאַרדטן. ער איז עס
געוואָר געוואָרן. ער איז געוואָר געוואָרן, אַז זיין ווייב און אירעם ליגן קראַנק
אין שפיטאַל, אָבער דאָס געוואָר געוואָרן ערשט דעמאָלט, ווען זיין ווייב איז שוין
געווען עשטאַרבן. דאָס לעצטע ווייסט ער נאָך אויך איצט נישט. מיר ווייסן עס
יאָ. ער פילט עס אָבער אַרויס. ווען מיר זיינען צוגעגאַנגען צו אים ווונטשן אַ
פריילעכן יום־טוב, האָט ער זיך פּונאַנדערגעוויינט.

די זעעכצער מיט נאַנטע און די ימים־טובים דאָ, זיינען אַן אומגליק פאַר די
לאַגערניקעס. די ערד דאָ איז שוין דורכגעזאַפט מיט אַרעסטאַנטישע טרערן.

**

איך האָב באַקומען דורך פּאָסט עטלעכע בריוו פון חברים. עס האָט מיר גע-
שריבן אברהם זאַק, ער וווינט איצט אין קאַזאַכסטאַן, אַרבעט אַלס וואַסערטרעגער.
איך האָב באַקומען אַ בריוו פון לעאָ פּינקעלשטיינען און אַ בריוו פון אַ געזעל־
שאַפּלעכען טווער, אַ קאָמוניסט. ער טיילט מיר מיט, אַז ער האָט אונטערגענומען
שריט מיך צו באַפרייען. ער האָט זיך געווענדעט צו די אָנפירער פון פּוילישן

פאטריאטישן פארבאנד, צום נייעם פוילישן אמבאסאדאר, צו דער שריפטשטע-
לערין וואנדא וואסילעווסקא, זיי וועלן אוודאי אויספועלן, אז איך זאל באפרייט
ווערן אויפן סמך פון דער אמנעסטיע פאר פוילישע בירגער.

איך האב נישט געגלייבט אז זיי וועלן עפעס אויספועלן, אָבער צי האב איך
דען געמעגט נישט גלייבן? האָב איך מיר געקאָנט אזעלכעס פארגינען? איך האָב
געדארפט, איך האָב געמוזט גלייבן. אין די בריוו שרייבט זיך:

„מיר פארהאפן, אז איר וועט אינגיכן באפרייט ווערן און מיר וועלן זיך
נאך זעען.“ צי קען איך זיך אָפּזאָגן פון נישט צו גלייבן אין אזעלכע ווערטער?
באפרייט ווערן!

איך האָב קיין איין מאָל נישט, נישט ביים ערשטן מאָל זיצן אין 1940—
1941 און נישט ביים איצטיקן מאָל, נישט געשריבן קיין פעטיציעס און בקשות
קיין מאַסקווע מיך צו באפרייען. כמעט יעדער אַרעסטאַנט שרייבט צו סטאַלינען,
קאַלינינען, צום אויבערראַט און בעט אים צו באפרייען. עס טרעפט זעלטן אַ
פאַל, אז אזאַ בקשה זאַל עפעס אויספועלן. איך האָב שוין אייניקע מאָל געהאַט
אַנגעשריבן אזעלכע ווענדונגען, איך האָב שוין געקענט דעם נוסח, ווייל פאר
אַנדערע אַרעסטאַנטן האָב איך געשריבן אַ סך אזעלכע בריוו, אָבער מינע ווענד-
דונגען האָב איך גלייך נאָכן אַנשרייבן, צעריסן.

איך האָב מיר געהאַט פאַרגענומען, זינט אַפּריל 1940 אָן, אז איך זאַל אין
דאַטן-פאַרבאַנד נישט דרוקן קיין ליטעראַרישע אַרבעטן, נישט אַנגעמען קיין שום
העכערן פּאַסטן, ווי נאָר זיין אַ שוואַרץ-אַרבעטער, נישט גנבענען און נישט גע-
ניסן פון קיין שום פּריווילעגיעס. איך האָב זיך אפילו אָפּגעזאָגט פון באַקומען אַ
ברויטקאַרטע אין סאַמאַרקאַנדער שרייבער-סקעציע, גראַד דעמאָלט, ווען איך
האָב גאַנצע טעג נישט געגעסן. האָב איך דעריבער אויך נישט געוואָלט שרייבן קיין
הינפיהדיקע און לויב-זינגערישע בקשות צו די גרויסע מענטשן אין מאַסקווע און ביי
זיי בעטן רחמים מיך צו באפרייען.

נאָר אויב אַן אינטערוויעניץ פון פוילישן אמבאסאדאר, אָדער פון וואַנדא וואַ-
סילעווסקא וועט אויספועלן מיין באפרייאונג, וועט עס אוודאי זיין אַ גרויס גליק.
נאָר שוין בלויז די בריוו פון חברים האָבן מיר צוגעגעבן אַ סך וואַרעמקייט און
טרייסט. זיי האָבן געוואַגט צו שרייבן צו אַן אַרעסטאַנט אין לאַגער אַרין, אינטער-
ווענירט פאר אים, נישט פאַרגעסן אין אים, מיטגעליטן מיט זיין גורל.

עס איז אַנגעקומען אויף מיין אַדרעס אינדערהיים אַ פעקל פון אַמעריקע, גע-
שיקט דורך פּנחס שוואַרץ. די פעקלעך האָט רויזקע פאַרקויפט און געהאַט אויף
שיקן מיר פּערעדאַטשעס. ווי איך בין דאָס געווען טיף דאַנקבאַר די אַלע חברים
און פּריינט — יצחק לעוו און מוליע עדעלמאַן, מ. צאַנין, ב. צאַלעוויטש און אַדוו.
יעזשי גליקסמאַן אין תּל-אַביב, פּנחס שוואַרץ אין ניריאָרק — פאַר זייערע פעקלעך
וואָס זיינען געווען פאַר מיר מער ווי בלויז אַ מאַטעריעלע הילף, וואָס האָבן טאַקע
דערהאַלטן ביים לעבן און געווען אַ גרויסע, מאַראַלישע טרייסט.

מיר איז אויך אַנגעקומען אויף מיין הייט-אַדרעס אַ בריוו פון הערץ בערגער
פון אויסטראַליע, מען האָט מיר דעם בריוו איבערגעשיקט אין לאַגער. ער פרעגט
מיך אָן פאַרוואָס איך האָב אים נישט געענטפּערט אויף זיין טעלעגראַמע פאַר-
יאָרן, אין וועלכער ער האָט געבעטן אים מיטצוטיילן די אַדרעסן פון אַלע אונזערע
שרייבער, וועלכע נויטיקן זיך אין הילף. ער פרעגט מיך אָן פאַרוואָס ער זעט נישט

גערדוקט מיינע זאכן אין די סאָויעטישע אויסגאַבן. ער פרעגט ביי מיר אָן אויף קאַלעגן, נישט וויסנדיק אז זיי זיינען שוין דאָ געשטאַרבן, אָדער זיצן אין תּפּיסות. ער איז מיך מקנא, שרייבט ער, וואָס איך האָב דעם זכות צו לעבן און צו שאַפן אין דעם הייליקן און געבענטשטן לאַנד פון די סאָויעטן.

א קליין בריוועלע האָב איך באַקומען פון דעם נייעם פּאַרל, בערעלע שמאַיע-וויטש און חנהלע. זיי האָבן מיט מוזל געשטעלט אַ חופּה. (מען האָט זיי, וואָס אמת, בעת דער חופּה, אַריינגעוואָרפן שטיינער דורכן פענצטער, מען האָט געוואָלט שלאָגן דעם רב פּאַרוואָס ער איז מסדר קידושין, נאָר אַלץ איז אַדורך בשלום. דאָס בין איך געוואָר געוואָרן נישט פון זיי, נאָר פון אַן אַנדער בריוול). די יונגע פרוי, חנהלע, שרייבט מיר, אז זי וועט מיר אייביק דאַנקבאַר זיין פאַר מיין גרויס-מוטיקייט, פאַר מיין מוחל זיין איר בערעלען. באַלד נאָכן באַקומען מיין בריוועלע האָט זי באַשאַלסן מיט אים חתונה צו האָבן. פאַרן נישט צעשטערן איר לעבן און גליק, דאַנקט זי מיר טויזנטפאַך. זי ווינטשט מיר בקרוב באַפרייט צו ווערן און צו טרינקען ביי זיי אַ לחיים.

ק א פ י ט ל י ז

ערשטער מאי 1945.

שוין פון נעכטן נאָכמיטאָג אָן איז אַלאַרם-צושטאַנד אין לאַגער. די גאַנצע נאַטשאַלסטווע, אַלע וועכטער, פייערלעשער, אַלע זיינען אויפן אָרט. במשך 48 שעה טאָג קיינער פון זיי נישט פאַרלאָזן דעם לאַגער-שטח. זיי עסן און שלאָפן דאָ. נעכטן איז פּאַרגעקומען אַ גרינטלעכע רעוויזיע אין אַלע באַראַקן און אַ פּערזענלעכע רעוויזיע. דער טאָג פונם אינטערנאַציאָנאַלן פּראָלעטאַרישן יום-טוב, דער ערשטער מאי, איז אין אַלע טורמעס און לאַגערן דער שטרענגסטער טאָג. איבערן טויער הענגט אַ גרויסע, רויטע פּאָן מיט אַ האַמער און סערפּ.

היינט קאָן מען אויפשטיין שפעטער. היינט קאָן מען זיך שערן און גאָלן. מען דאַרף דעם דאָזיגער אַריינרוקן אַ פּאַר רובל, ווייל אַלע הונדערט מענער וועט ער היינט נישט באַארבעטן, נאָר אַ העלפט. מען דאַרף אים סיווי געבן יעדעס מאָל אַ פּאַר רובל, אַנדערש צעקאַליעטשט ער ביים גאָלן. אַן אמתער אַרעסטאַנט דערלאַנגט אים דערפאַר מיט זיין שיק אין קאַפּ אַרײַן, אָבער טייל קלויבן בעסער אויס דאָס ערשטע. דער גאָלער וואַסערמאַן איז שוין אַלט זיבנאונזעכציק יאָר, די האַנט ציר טערט אים אָפט ביים ראַזײַן, אָבער אז מען גיט אים אַ פּאַר רובל, ציטערט זי נישט.

ער שטאַמט פון וואַרשע, וווינט שוין דרייסיק יאָר אין רוסלאַנד. אַ מענטש פון דער אונטערוועלט, גענוי דערניין ביי אים וואָס און ווען איז אוממעגלעך. ער איז שוין אויסגעווען אין אַלע סאָויעטישע טורמעס און לאַגערן, צוזאַמען זיבעצן יאָר, פאַר די פּאַרשידנסטע פּאַרברעכנס. אין אַלגעמיין איז ער אַן ערן-מאַן. פאַר אַ ייד איז ער גרייט-אוועקצוגעבן דאָס האַרץ. קריגט ער אַרײַן אַ פּערעדאַטשע, איז ער גלייך מכבד און פּרוווט איר זיך אָפּזאָגן, איז ער אייך אַ שונא אויפן לעבן. ער האָט דורך וועמען אויך אַריינבאַקומען אַ פעשל קאַרטן, ער געפינט שוין אויס אַ באַ-העלטעניש אויף צו שפּילן מיט וועמען אין אַן אָקע. ער קען פון זיך אַלץ אַראַפּ-

פארשפילן. ער האָט שוין, זאָגט ער, אין זיין לעבן פאַרשפילט מיליאָנען. ער שפילט אויך אין דאָמקע, אין שאַך, דאָס אויך אויף געלט, אויף אַ פּויקע ברויט, ער מוז זיך האַזאַרדירן.

עטלעכע פון אונז ווייסן, אז ער האָט ערגעץ ליגן געמאַכטע פּוילישע פּאַפּירן. ווען ער וועט אַרויס אויף דער פּריי און מען וועט צוריקלאָזן די פּוילישע אַהיים, וועט ער זיך מיטכאַפּן. ער וויל נאָך, זאָגט ער, קושן דעם טראַטואַר פון „פּאַ-טשעיאָוו" אויף באַנגע גאַס (אין וואַרשע). ער וויל נאָך, זאָגט ער, פּונדערווייטנס, ווען ער וועט אַריבער די סאָויעטישע גרענעץ, זיך אויסדרייען צו זיי און אָנווינטשן אז דאָס גאַנצע לאַנד זאָל איינגעזונקען ווערן, אז אַ שרפה זאָל אַרומכאַפּן אַלע גאַטשאַלינקעס, אַלע טורמעס און לאַגען און עס זאָל אָפּגעמקט ווערן דאָס גאַט-לאָזע, פאַרשאַלטענע לאַנד, וואָס איר ערד איז דורכגעזאַפט פון שווייס און בלוט. ער קריגט אָפּטמאַל נערוון-אַטאַקן. דאַן לויפן צו עטלעכע פּוילישע יידן צו אים און פאַרבונדן אים מיט אַ האַנטוך דאָס מויל, וויל דעמאַלט נעמט ער שוין שעלטן און זידלען בקוּל רם, ער קאָן פאַר אַזאַ מעשה דערשאַסן ווערן. ער האָט נאָך אַ טבע דעמאַלט צו שרייען אין גראַמען. באַלד פאַרטאַג האָט ער היינט אָנגע-הויבן צו רעווען:

עס איז היינט דער ערשטער מאי,
עס זאָל זיי זיין ווינד און וויי,
עס איז אַ יום-טוב אינדערוואָכן,
זאָלן זיי שוין ווערן ראָד-געבראַכן!

מען מוז אים פעסטער איינציען מיטן האַנטוך דאָס מויל. ער כאַפט זיך שלאָגן אָדער כאַפט זיך פאַר זיין אייגענעם האַלז און וויל זיך ווערגן. מען האָט אויסגע-גאַסן אויף אים אַ קוואַרט וואַסער. אַ שעה-צוויי נאָכדעם האָט מען נאָך מורא צו צוגיין צו אים זיך ראַזירן.
אַצינד וויצלט ער זיך שוין:

— קומט אַהער, קינדערלעך, מיט די העלזער, סי מיר שוין אַריבער דאָס משוגעת, דאָס מעסער מיינס וועט אייך איצט גלעטן ווי אַ טייבעלע.
איך זיין ביי איליאַ אויף דער נאַרע. מיר קוקן זיך אָן. עס ווילט זיך שטאַרק עפעס שמועסן, דער ערשטער מאַריום-טוב רעגט דערצו אָן. מען דאַרף אָבער שעפּ-טישען און יעדע געזיך אַרומקוקן צי עס הערט זיך ווער נישט אונטער.
אין סאַמאַרקאַנד זיינען געווען געסט, אַ גרויסע צאָל דעלעגאַטן און זשורנאַל-ליסטן פון אַמעריקע. מיר האָבן זיך אָנגעהערט ווי אַזוי עס איז צוגעגאַנגען. ווער וואָלט עס געגלייבט אין אַזאַ ספּעקטאַקל? און צום וויפּלטן מאָל זיי ווידערן שוין דעם זעלבן נומער, מיט די זעלבע פּרימיטיווע מעטאָדן און גאַרנישט, עס גע-לונגט זיי, קיינער פון די הויכגעשטעלטע געסט באַמערקט עס נישט.
עטלעכע טעג פאַר דעם האָט מען שוין גערייניקט און געפּוצט די גאַסן פון סאַמאַרקאַנד. ווי יענע זיינען נאָר אַראַפּ פון באַן, האָט מען מיטאַמאַל געפּנט אַלע מאַנאַזינען און מען האָט אָנגעהויבן פאַרקויפן צוקערלעך, זייער, פאַפּיראַסן, שקאַר-פעטן. אַ המון מענטשן איז זיי נאָכגעגאַנגען, אַרין אין די מאַנאַזינען און אַלץ אָפּגעקויפט. ווי די געסט זיינען נאָר אַוועק ווייטער, האָט מען שוין פאַרהאַקט די

קראָם, די פאַרזאַמלטע בעלנים אויסצונוצן אזא זעלטענע געלעגנהייט, האָט מען גלייך אַרויסגעטריבן.

צי האָבן די געסט כאָטש געזען די פאַרמאַכטע סטאַלאָווקע, ווו עס הענגט נאָך אַלץ אַ מעלדונג אויף דער פאַרשלאָסענער טיר: „טעטיק אָן איבעריים 24 שעה אין מעת-לעת“?

ניין, זיי האָבן עס זיכער נישט געזען. אַרום די געסט גייט אַ שפאַלער פון מיר ליציאָנערן מיט ספּעציעלע באַאַמטע. די געסט שטעלן אָפּ אַן אוזבעקין אויף דער נאָס וואָס פאַרקויפט ווייצענע לעפּיאָשקעס. זיי פּרעגן אַ פּרייז. דער סאָויעטישער איבערזעצער פּרעגט ביי איר דעם פּרייז און זאָגט איר גלייך:

„זאָג אַז עס קאָסט צוויי רובל אַ שטיק“ (עס קאָסט צוואַנציק).

זיי זיינען געווען אין צוויי מאַגאַזינען קויפּן אַ קאַראָולענעם קאַלנער, וואָס איז דאָס מאָל געלעגן אין אויסשטעל־פענצטער. אין איינעם, ווו מען האָט נישט באַוווּזן צו פאַרשטענדיקן זיך מיטן פאַרקויפּער, האָט יענער געזאָגט דעם פּרייז פון צוועלף הונדערט רובל און אין צווייטן געשעפט האָט מען שוין פאַר דעם זעלבן געבעטן נאָר צוויי הונדערט און פּופּציק רובל. זיי האָבן געקויפט אזא קאַלנער. זיי האָבן געלאַכט די ענגלענדער און אַמעריקאַנער. האָבן זיי שוין פאַרשטאַנען, וואָס דאָ קומט פאַר?

זיי זיינען אַרויס אויפן באַזאַר אין צוגעגאַנגען צו אַ יידישן יונגערמאַן פון פּוילן, וואָס האָט געהאַלטן אין האַנט צום פאַרקויפּן אַן אַנצוג. זיי האָבן געפּרעגט אַ פּרייז און יענער האָט געענטפּערט אין ענגליש, אַז עס קאָסט צוועלף טויזנט רובל. זיי האָבן זיך שוין גענומען מיט אים פונאַנדערשמעסן, פאַרוואָס ער פאַר קויפט זיין אַנצוג, וויפּל ער פאַרדינט. יענער האָט געגעבן אויסמיירנדיקע ענטפּערס, אָבער עס האָט אים נישט געהאַלפּן, נאָכן אוועקגיין פון דער דעלעגאַציע האָט מען אים גלייך אוועקגעפירט אין נקווד.

איך האָב געהערט פון אַ יונגער יידישער דאָקטערין פון פּוילן, וועלכע האָט גוט באַהערשט ענגליש און זי האָט אויפגענומען אין שפּיטאַל ווו זי האָט גע־אַרבעט אין מאַסקווע, די מאַדאַם טשערטשיל. עטלעכע טעג פאַר דעם האָט מען די דאָקטערין גערופן אייניקע מאָל אין נקווד און ווי געהערקט זי באַאַרבעט, זי זאָל וויסן ווי אזוי זיך צו פירן.

ווען די דאָקטערין איז געקומען יענעם פּרימאַרן אין שפּיטאַל אַרײַן, האָט זי כמעט קיינעם נישט דערקענט, אַלץ נייע מענטשן. דער ווינדע־פירער, דער שוויי־צער, די סאַניטאַרין, דאָקטוירים, אפילו אַ סך פון די קראַנקע. דאָס זיינען אַלץ גע־ווען ספּעציעל באַשטעלטע אויף דעם טאַג. די איבערגעמוענע, פאַרשטעלטע „דאָקט־טוירים“ האָבן געטראָגן ווייסע פאַרטוכער, די „קראַנקע“ זיינען געלעגן באַנאַד־זשירט, אַלץ האָט געשטימט.

ווען די פּרוי טשערטשיל איז צוגעגאַנגען צום בעט פון אַ קראַנקן, טאַקע אַ ריכטיקן, אַ רויטאַרמיער אָן אַ פּוס, און זי האָט אים געפּרעגט (די דאָקטערין האָט איבערגעזעצט) וויפּל ער האָט היץ און ווי אזוי ער פילט זיך, האָט יענער גלייך אָפּגעענטפּערט דעם אים אויסגעלערנטן פּזמון:

„איך בין געוואָרן פאַרווונדעט אין קאַמף פאַר מײַן פאַטערלאַנד, אָבער איך בין ווידער גרייט צו גיין אויפן פּראָנט און קעמפּן פאַר אונזער היימלאַנד און פאַר אונזער גרויסן סטאַלינען!“

די דאקטערין איז געווען אין א פארלעגנהייט, יענער דארף דאך קודם ענטפערן וויפל ער האָט היין, ווי אזוי ער פילט זיך, האָט זי אביסל פארגלעטיקט זיין ענטפער.

ווען פרוי טשערטשיל איז נאָר אַרויס פון שפיטאַל, האָט מען גלייך דורך אַ צווייטער טיר אַרויסגענומען די זעלבע מעדיצינישע איינריכטונגען, אינסטרומענטן און שנעל זיי איבערגעפירט אין דעם צווייטן שפיטאַל אַריין וווּ זי האָט באַדאַרפט וויזיטירן.

אויך נאָכדעם האָט מען די דאָקטערין עטלעכע מאָל גערופן אין דער נקוד און זי האָט באַדאַרפט איבערגעבן אַלע פרטים, דעם פאַרלויף פונם באַזוך, כאַטש עס זיינען דאָך סיווי מיטגעגאַנגען עטלעכע באַגלייטער, אייגענע פאַרטראַוונגס-מענער.

מען האָט אויך געוואָלט ווי אזוי מען האָט געפראַוועט שטיק מיט אַ באַקאַנ-טער, וועלטיבאַרימטער זשורנאַליסטין, ווען זי האָט באַזוכט קיעוו אין יאָר 1937. איר האָט זיך דעמאָלט פּלוצלינג פאַרוואַלט גיין אין שטוב אַריין פון אַן אַרבעטער, וועלכן זי האָט געזעען אין פאַבריק. מען האָט איר געמוזט צוליב טאָן. דער אַרבעטער איז מיט איר מיטגעגאַנגען. ווען ער איז אַריין מיט איר אין זיין שטוב, האָט ער זי נישט דערקענט, ווי זי וואָלט דורך אַ כּישוף פאַרטוישט געוואָרן: עס הענגען עטלעכע נייע אַנצוגן, עס שטייט אַ טרעמאָ-שפיגל, עטלעכע פּאַר שײך, וועש, אַליץ איז ניי און בלאַנט.

די זשורנאַליסטין האָט באַווונדערט די גוט-איינגעאַרדנטע וויינונג פון אַ פשוטן אַרבעטער, אָבער נאָכמער האָט דאָס באַווונדערט דער אַרבעטער אַליין. ווי זיי וועלן נאָר אַרויס פון דער שטוב, וועט ווי דורך אַ צייכן מיט אַ כּישוף-שטעקעלע אַליץ צוריק פאַרשוונדן.

איך פרעג איליאָ וואָס ער זאָגט צו דעם אַלעם, ער הייבט מיט די פּלייצעס, ער קען זיך נישט אויף קיין זעלבע שטיק. ער האָט געלערנט סאָציאַלע און פּאָלי-טישע עקאָנאָמיע, קען די קלאַסישע ווערק פון מאַרקסיזם, ער קען אויסגעצייכנט אַלע ווערק לענינס — דאָרט האָט זיך נישט גערעדט וועגן אַזעלכע מאַטעריעס. ער פאַרשטייט דערין גאָרנישט, זיינע טרייע מאַשינען-שרייפּעלעך ווייסן נישט פון אַזעלכע האַקוס-פּאַקוסן.

מען קומט ווידער צו דעם אָפטן וויכוח וועגן דער ראַל פונם יחיד אין דער געזעלשאַפט. ער האַלט זיך נאָך אַליץ ביי ס'זייניקע, אַז דער גרויסער יחיד איז נאָר אַן אויסדרוק פון דעם ווילן און שטרעבן פון די מאַסן, אַז אַליין קאָן ער קיין גע-שיכטע נישט מאַכן. עס זיינען פאַראַן האַרמע געזעצן.

טאָ ווי אזוי, פרעגט זיך, קאָן פּאַרט איין מענטש פירן מיט אַזאַ גרויס לאַנד ? מען מוז דאָך מודה זיין, אַז ווען נישט סטאַלין, וואָלט די מלחמה נישט געהאַט אַזאַ פאַרלויף. מען קען זי שוין איצט רעכענען פאַר אַ געוואונענע. סטאַלין איז געניאַל, אַ פענאָמען. קעגן דער מלחמה פון אַזאַ היטלער, האָט זי געקענט געוואונען נאָר אַזאַ סטאַלין.

מענטשן לעבן אָפטמאָל אָפּ צענדליקער יאָרן מיט גרייטע פאַרמולעס, שאַב-פּאַנען, נישט קאָנטראַלירטע דורכן לעבן און אַט פּלאַצן זיי פּלוצים ווי זויפּנבאַקאָן. עס איז פאַראַן איין גרויסער פּלוס אין דעם לאַנד און אין דער איצטיקער אָרדנונג. ווען ער וויל, ענדערט ער אַליץ כּמשך פינף מינוט. אַליץ איז געווענדעט אין אים.

קיין איין בירגער האָט שוין נישט זיין אייגענעם ווילן און געדאַנק. וועסט אים זאָגן אויף אַ שטעקן אז עס איז אַ מלאַך, וועט ער עס גלייך איבערהוזן און אפילו אויפווייזן „דיאַלעקטיש“, אז עס איז טאַקע אַ מלאַך. דורך איינציקע פינף מינוט קען סטאַלין ליקווידירן די טיראַניע, הייסן עפענען די טורמעס און לאַגערן, קען איינשמעלן פרויהייט און יושר אין זיין לאַנד.

ער וועט עס אָבער נישט טאָן. פונקט ווי ער איז געניאַל, פענאַמענאַל, אזוי גרויס איז ביי אים די כבוד־גירויקייט. ער וועט אייננעמען אַנדערע לענדער בלויז דערפאַר, ווייל דאָרטן הענגען נאָכנישט זיינע בילדער אויף די ווענט. אז עס קומט צו אים אַ גרויסער מענטש פון אַ צווייט לאַנד, לאָמיר זאָגן אַ פּרעזידענט פון אַ רעפּובליק, קוקט אויף אים סטאַלין מיט ביטול און טראַכט זיך מן הסתם דערביי: „אַ, ווען דו וואָלסט נאָר געזעסן אַביסעלע אין אונזערע טורמעס, וואָלסטו שוין אַנדערש געזונגען, וואָלסטו שוין נישט גערעדט צו מיר אזוי שוין און דרייסט, געפאָדערט ביי מיר דאָס און יענץ. ביי מיר פאָדערט מען נישט! איך האָב שוין געזען אַזעלכע שטאַרקע ערן, וועלכע האָבן זיך ביי מיר זייערע אייגענע פּיסקע־לעך איינגעשמירט מיט ט...“

און ער באַטראַכט זיך טאַקע אַלס הערשער פון דער גאַנצער וועלט. אַלע הערשער און רעגירער פון די אַנדערע לענדער זעט ער שוין ווי זיינע צור־קונפטיקע אונטערטאַנען און אַרעסטאַנטן. אפילו ווען מען וואָלט רוזוועלטן דאָ נאָר איינגעזעצט אויף אַ פּאַר וואָכן, וואָלט ער זיך שוין מודה געווען, אז ער איז דאָ אַהערגעקומען מיטן ציל אויפצורייסן דעם קרעמל, אז אין אַ צאָן האָט ער געהאַט באַהאַלטן אַ ספּעציעלע דאָזע דינאַמיט.

און סטאַלין איז דרייסט, שעפּעריש, האַלט נישט פון קיין טויטן בוכשטאַב. דאָרף מען אזא און אזא האַנדלונג זאָל הייסן מאַרקסיסטיש, ביטע זייער. ער טוט ווי יענער שיסער: פריער שיסט ער און דערנאָך צייכנט ער אַן אַ קרייז אַרום דער קויל, ער האָט געטראָפּן אין פינטל. פריער טוט ער אזוי ווי ער פאַרשטייט, דער־נאָך צייכנט ער אַרום אַ מאַרקסיסטישן קרייז. קיינער וועט עס נישט אָפּליקענען. זיינע טעאָרעטיקער זיינען די געניטסטע סכאַלאַסטיקער־זשאַנגלערן, עס וועט שוין שטימען! „ביי אונז שטימט אַלץ“, אַלץ.

**

עס איז אַ מיטינג אין לאַגער און אַלע אַרעסטאַנטן דאַרפן אַרויסגיין אויפן הויף. עס רעדן דער פּאָליטרוק, דער הויפט־נאַטשאַלניק, זיין פאַרטרעטער, די קולטור־לייטערין.

מען רעדט וועגן דער רוסישער אַרמיי, וועגן סטאַלינען, וועגן דער פּיאַטי־לעטקע און וועגן דער אַרבעט אין לאַגער. מער פּראָדוקציע! עס ווערט פאַראַרדנט אַ נייער סאַציאַליסטישער געוועט. עס טרעטן אַרויס עטלעכע מיידלעך־אַרעסטאַנטינס. איינע אַ גנבטע, אין אַ מאַטראָזן־בלוזה, מיט טאַטואַירונגען אויף די הענט און איבער דער ברוסט, זי האַלט איצט די פּייקע ווייס ברויט וואָס די אַרעסטאַנטן האָבן היינט באַקומען, אַנשטאַט שוואַרצע, לכבוד יום־טוב. דאָס געשעט נאָר איינמאָל אין יאָר, אין ערשטן מאַי, און זי פּאַכעט מיט דעם שטיקל ברויט אין דער לופּט: — ווער באַזאָרגט אונז אַרעסטאַנטן, פאַרברעכער, מיט אזא ליכטיק, ווייס

ברויט? דאָס טוט אלץ פאַר אינז אונזער פּאָטער, לערער און געניאלער פירער מאַרשאַל סטאַלין, אורא! מוזן מיר אים אָפּדאַנקען מיט אונזער ענערגישער אַר-בעט! איך זאָג פייערלעך צו אויסצואַרבעטן מיט פּופּציק פּראָצענט העכער פון דער נאָרמע אין דעם חודש! איך רוף אַרויס אַלע מיינע פּאַבריק-חברטעס נאָכצוטאָן מיין ביישפּיל! זאָל לעבן די רויטע אַרמיי אונזער באַפּריווערין! זאָל לעבן איר קלוגער און געניאלער פירער, אונזער פּאָטער, דער מאַרשאַל יאַסיף וויסאַריאַנאָב וויטש סטאַלין! אורא! אורא! אורא!

און די פּאַרזאַמלעטע כאַפּן אונטער דעם אויסרוף.
דער כאָר זינגט דעם הימן. אַלע הערן אים אויס שטייענדיק, עס איז אַ פייער-לעכע און באַנייטערטע שטימונג. מען דערפּילט שוין איצט דעם טעם פון אַן אמתן ערשטן מאַייום-טוב...

**

עס שטייען גרופּקלעך פּרויען און מענער, עס געפינען זיך אייני-צלנע וואָס פּלירטעווען. אויף זעקס הונדערט פּרויען זיינען דאָ בלויז הונדערט מענער. פאַר טרעפּן אַ פּאַרל פּאַרברענגען ביחידות... באַקומען בידע צו צען טעג קאַדצער. אָבער נישט אַלע פּאַרלעך כאַפט מען. די וועלכע קאָנען געבן אַ פּאַר רובל דער היר טערין פון חזיר-שטאַל, קאָנען זיך דאָרט אַרײַנכאַפּן אויף אַ פּאַר מינוט. די אַל-מיטשקע טוט אַכטונג אין דרויסן צי עס קומט נישט אָן קיין דיזשורני. די וואָס האָבן נישט קיין געלט פאַר דער היטערין פון חזיר-שטאַל, באַנוצן זיך מיטן קלאָזעט.

יוזשעק, דער אַפּערײַסט, וועלכער האָט אַמאָל „אַמטירט“ אויף די שטיגן פונם אַמעריקאַנישן קאָנסולאַט אָדער פּאַלעסטינע-אַמט אין וואַרשע, אויסגענאַרט דאָס געלט ביי די יידישע עמיגראַנטן, ביי אַלטע פּראָווינצער פּרויען און זיי צוריקגעגעבן אַ קאַנווערט מיט שטיקלעך צייטונגס-פּאַפּיר אָנשטאַט דאָלאַרן — יוזשעק גיט זיך אומעטום אַן עצה. אויב עס איז אַ גרויסע רייע אויפן וואַקזאַל ביי דער אויפהיטונגס-קאַמער פון מאַנאַזין, וועט יוזשעק צוגיין צו עטלעכע יידישע פּאַסאַזשירן, זיי איינרוימען, אַז ער האָט אַ „בלאַט“ מיטן באַאַמטן און פאַר צווייהונדערט רובל גיט ער אַרײַן די רענצלעך דורך אַ זייטן-טיר. יוזשעק ערלעדיקט עס שנעל און ברענגט גלייך די קוויטאַנציע. ווען יענער קומט אין אַ טאַג אַרום אָפּנעמען זיין באַגאַזש, זיינען עס רענצלעך אָנגעפאַקט מיט זעגעכץ און שטיינער.

עס האָט זיך אין אים פּאַרליבט אַן עלטערע יידיש-רוסישע דאָקטערין, דאָ אין אוזבעקיסטאַן. ער האָט אָפּגעלעבט מיט איר צוויי וואָכן, ביז ער האָט זי נישט באַגנבעט. דאָ זיצט ער בלויז פאַר אַ פּשוטער גנבה, באַקומען בלויז צוויי יאָר, ער איז אויף אַן אַנדערן פּאַמיליע-נאָמען.

יוזשעק קען אַלע יידישע פּאַלקסלידער, ער זינגט דאָ אין כאָר, ער איז אַ פּריילעכער יונג, האָט ליב צו טאַן טובות. ער האָט געלאָזן אין וואַרשע אַ פּרוי מיט עטלעכע קינדער, ער באַוויינט זיי אָפּט — אָבער דערווייל דאַרף מען לעבן און געניסן. ער אַרבעט דאָ אין דער עלעקטרישער סטאַנציע. ער האָט שוין דאָ זיינע זייטיקע פּאַרדינסטלעך. ער אַרבעט אין דער נאַכט-שיכט. דאָ האָט ער אויך אַ באַקוועם אָרט פאַר דער געליבטער, מיט וועלכער ער האָט זיך אָפּגעערט פאַר-

נאכט, אז זי זאל קומען צו אים נאך צוועלף. בעתן אפריכטן מיט איר ליבע, שטייט דער צווייטער חבר זיינער פאר דער טיר און טוט אכטונג. יוזשעק בארימט זיך:

ער נוצט זעלטן איין פרוי צוויי מאָל, יעדעס מאָל מוז זיין אן אנדערע. פארר נאכט, נאָכן ארויסגיין פון סטאַלאַווקע, דרייט ער זיך ארום דאָ אויפן פלעצל, אין האַנט האַלט ער אַ צוקער-בוראַק, קומט צו איינע פון די יונגע אַרעסטאַנטינס, בעט ביי אים דעם בוראַק, ענטפערט ער אָפּ:

— וועסט קריגן, נאָר האַלב איינס ביינאַכט זאָלסטו זיין ביי מיר אין דער עלעקטראַ-סטאַנציע. אז דו וועסט ווערט זיין, וועסטו נאָך צוכאַקומען אַ האַלבע פייקע ברויט אויך, איך בין נישט קיין קאַרגער, איך וועל דיר נישט זשאַלעווען. צו דער אָפּגערעדטער צייט גייט יענע אַראָפּ פון באַראַק אין הויף אַרײַן, כלומרשט אין טואַלעט-קאַבינע און גיט זיך אַ כאַפּ אַרײַן צו יוזשעקן. אויפצור-מאַרנגס באַרימט ער זיך:

— נעכטן ביינאַכט איז געווען ביי מיר שוין די צווייאונגעכציקסטע, אַ שוין קינד, זעכצן יאָר אַלט. איך האָב נאָך אָפּצוויין דריי חדשים, איך פאַרהאַפּ, אז איך וועל דערציען ביז אַ מאַה, אַ פּוֹלן הונדערטער.

דער דאָקטער סויעטלאָוו האָט מיר דערציילט, אז נאָך אן אונטערזוכונג פון אַלע זעקסהונדערט פרויען, צווישן זיי זיינען דאָך אויך פאַראַן פערצניערקע מיידלעך, איז נאָר איינע פון זיי געווען אַ מיידל, אַלע אנדערע האָבן שוין געלעבט מיט מענער. די איינע, דאָס איז געווען דווקא די שיינע זאָיאַ. אַלע פרויען אין לאַגער האָבן זי גערופן מיט פאַראַכטונג:

„צניעותדיקע בתולה!“

זי איז אָבער פאַרט געפאַלן אַ קרבן, געוואָרן אויס מיידל, און דאָס נאָר דורך אַ פרוי, אן אָנפירערין פון אַ גנבים-באַנדע, וועלכע האָט זיך באַנוצט מיט נישט-נאַטירלעכער, לעסבישער ליבע.

אין אַלגעמיין זיינען די פרויען-אַרעסטאַנטינס מער גערייצט סעקסועל ווי די מענער. אין טורמע, אין די פרויען-קאַמערן, ביים דורכפירן אַ רעוויזיע יעדע צוויי וואָכן, געפינט מען דאָרט קליינע, שמאַלע זעקעלעך מיט קאַשע אָדער ברויט, מיט וועלכע זיי באַנוצן זיך צו געוויסע צוועקן... ספעציעל ווערן די פרויען גערייצט נאָכדעם, ווי מען שערט זיי אָפּ די האָר פון קאַפּ.

טייל פרויען גיבן נאָך דאָ אַוועק אַ העלפט פון זייערע פּאַיאָקן צו די מענער, וואָשן זייער וועש, פאַריכטן, צערעווען, אַבי יענער זאָל מיט איר וועלן פאַרברענ-גען, אָדער כאַטש דורכגיין מיט איר איבערן לאַגער-הויף, אירע חברטעס זאָלן זי זען מיט אַ מאַנספּערשוין. מעג דער מאַן אַלט זיין 58 יאָר און זי נאָר 19, דאָס האָט נישט קיין באַדייטונג. אַ גוטן שם האָבן ביי זיי די יידישע מענער — שלאַגן נישט, זידלען נישט, באַהאַנדלען גוט און פאַדערן נישט צו גנבענען פאַר זיי קיין עסן.

דער יונגער איזאַק פון וואַרשע האָט דאָ געהאַט פאַר אַ געליבטע אַ רוסישע גנבטע. זי האָט זיך דורך אַ קורצער צייט געביטן. נישט נאָר זי האָט אויפגעהערט זיך באַנוצן מיט דעם גנבהשן זידל-זשאַרגאַן, נאָר געוואָרן איינע פון די סאָלידסטע און פיינסטע פרויען דאָ אין לאַגער. ווען זי איז אַרויס אויף דער פּריי, האָט זי אים אָפּט אַריינגעשיקט פעקלעך, כאַטש זי האָט שווער געאַר-

בעט אין א פאבריק, נישט אוועק מער צו איר אמאליקן, גנבהשן פאך. ווען זי איז געוואָר געוואָרן, אז איזאָס האָט שוין דאָ א צווייטע געליבטע, א יונגע יידישע קראַנקן־שוועסטער, א שיינע, אינטעליגענטע פרוי פון אוקראינע, האָט זי אים אַריינגעשריבן א בריוו, אז אויב ער וועט נישט איבערויסן זיין ליבע מיט יענער, וועט זי צוריק ווערן א גנבטע, אָדער באַגיין זעלבסטמאָרד.

עס איז שוין אָבער געווען צו שפעט, די קראַנקן־שוועסטער איז שוין געוואָרן שוואַנגער פון איזאָקן. דעם נאַטשאַלניק האָט פאַרדראָסן די געשיכטע. ער האָט געוואָלט, אז די יידישע אַרעסטאַנטן זאָלן זיך אויפפירן לייטישער ווי די אַנדערע. ער האָט די מעוברתע קראַנקן־שוועסטער איבערגעשיקט אין אַן אַנדערן לאַגער, די אַרומיקע לאַגערניקעס זאָלן זי נישט זעען קיין מעוברתע.

**

היינט, דעם ערשטן מאי, אויף דעם פלעצל ווו עס שטייען איצט די לאַגער־ניקעס און פאַרוויילן זיך, דרייט זיך אַרום דער נאַטשאַלניק כערסאַנסקי. ער וויר צילט זיך אפילו מיט די פאַרלעך, זאָגט זיי אַן זיך אויסצוהיטן, אז מען זאָל זיי נישט כאַפן ביי קיין עבירה. ער האָט שוין געהעכערט, זאָגט ער, די שטראַף פון צען אויף פופצן טעג קאָדצער פאַר טרעפן ביי א „ליובאַוו“. ער איז היינט זייער גוט געשטימט, ער נעמט אַליין די גיטאַרע אין האַנט אַריין און שפילט צו צום טאַנצן.

ווייניקע פון די לאַגערניקעס פאַרוויילן זיך. ס'רוב פּויען דרייען זיך ביי די ווענט איבערן הויף און קוקן צום בערגל איבער די מויערן, דאָרט שפאַצירן דורך זייערע נאַנטע, וואָס קומען ספּעציעל היינט כאַפן אַ קוק אין לאַגער־הויף, אפשר וועלן זיי דערזעען זייערע אייגענע. די שפאַצירנדיקע טאָרן זיך נישט אָפּשטעלן און מוזן גיין ווייט פון טויער, עס שטייען דאָרט היינט ספּעציעלע דיזשורנעס, חוץ די שטענדיקע וועכטער אויף די טורעמס.

אָט שטייט דאָ א יונגע פרוי פון דער סובאַטניקעס־סעקטע, זי האָט אַן אור־טייל פון צען יאָר. אויפן בערגל גייט דורך איר מאַן מיט די צוויי קליינע קינדער־לעך אויף די הענט. זי דערזעט זיי שוין פון ווייטנס און העשעט אַרויס מיט א געוויין.

אָט שטייט דער זיבעציקיעריקער לאַוורענטיעוו, דער שלאַסער. זיין טאָכ־טערס חתן האָט אים געמסרט, אז ער רעדט קעגן דער ראַטנמאַכט. ער האָט גע־וואָלט ביי אים צונעמען נישט אזוי די טאָכטער, ווי די קו, וואָס ער האָט געהאַט זיין אייגנס. עס איז יענעם דאָס געלונגען. די קו האָט ער שוין פאַרקויפט און פאַרטרונקען, דאָס ווייב האָט ער צעשלאָגן און אוועקגעוואָרפן. איצט קומט די טאָכטער אויפן בערגל, וויל זעען איר טאַטן. זי שיקט אים בריוועלעך און וויינט אז זי האָט חרטה אויף איר טאַטן. זי האָט עדות געזאָגט קעגן טאַטן, ווייל דער חתן האָט זי דערצו צוגערעדט. היינט האָט זי דערויף חרטה און בעט ביים טאַטן מחילה. דער אַלטער לאַוורענטיעוו וויל איר אָבער נישט מוחל זיין. ער ענטפערט איר נישט אָפּ אויף די בריוועלעך. ווען זי וויל אים זעען פונדרויסן, באַהאַלט ער זיך הינטער אַ מויער, זי זאָל אים נישט זעען, אָבער ער זעט זי יאָ, ער וויל זי זעען, נאָר זי זאָל דאָס נישט באַמערקן.

לאוויענטיעו פארדינט זיך דאָ זיין ברויט. ער אַרבעט אויס אין געהיים לעפל, פאַדקויפט זיי צו די אַרעסטאַנטן פאַר אַ האַלבע פּיוקע ברויט, אַביסל מאַר כאַדקע, ער לעבט זיך ווי עס איז אַדורך. די פּרייהייט, זאָגט ער, דאַרף ער שוין נישט, נאָר ער וואָלט נאָך געוואָלט אַהיימקומען, כדי אויסצורייסן ביי זיין טאַכטער די האָר פּון קאַפּ, זי זאָל ליגן ביי זיינע פּיס און אים איבערבעטן, וועט ער זי דאָן אַרומנעמען, געבן איר אַ קוש אין קאַפּ, זיך אַוועקלייגן אויף אירע הענט און רור אים שטאַרבן.

עס דרייען זיך דאָ אַרום אַ סך, וועלכע זיינען מיטגעקומען מיטן לאַגער פּון אוקראַינע, זיי האָבן נישט דאָ קיין שום באַקאַנטע. פאַראַן דאָ אַ יונגע פּרוי, וועלכע איז פאַרמשפּט געוואָרן אויף צען יאָר פאַר „קאָנטרעוואָלוציאָנערער אַגיטאַציע“.

אירע דריי ברודער זיינען אַלע העכערע אָפיצירן, באַקומען אַרדנס פאַר זייער העלדישקייט אויפן שלאַכטפּעלד. זיי האָבן אַלע דריי גענומען אורלוויב אויף עט לעכע טעג, געקומען קיין מאַסקווע און אַוועק צו קאַלינינען בעטן פאַר זייער שוועסטער. זי איז דאָך איינגטלעך, אומשולדיק, זי האָט זיך נאָר אַרויסגעכאַפּט מיט אַ בייז וואָרט, ווען זי איז געוואָר געוואָרן, אַז איר מאַן איז געהרגעט געוואָרן אויפן פּראַנט. זיי בעטן ביי קאַלינינען זי צו באַפרייען.

זיי האָבן גאָרנישט אויסגעפּוּעלט.

פאַראַן דאָ אַ מיידל אין זיבעצנטן יאָר, וואָס איז פאַרמשפּט געוואָרן אויף זיבן יאָר פאַר נישט קומען צוויי טעג צו דער אַרבעט, אין אַ מיליטערישער פאַבריק. זי האָט געליטן אויף ציינווייטיק און איז אַוועק אין אַמבולאַטאָריע, דאָס פנים איז ביי איר געווען געשוואַלן, דער דאָקטער האָט זי באַפרייט אויף צוויי טעג. זי האָט אָבער דעם באַפרייאונגס־ביולעטין פאַרלוירן און אין דער פּאָלי־קליניק האָט זיך נישט געפונען קיין קאַפּיע. איז זי פאַרמשפּט געוואָרן אויף זיבן יאָר. איר פּאָטער, אויך אַן אָפיציר, מאַכט באַמיאונגען אין מאַסקווע זי צו באַד פרייען. אָבער דאָ האָט זי נישט קיין שום קרובים און באַקאַנטע, זי איז איינזאַם, זי ווילט זיך נישט היינט צוזאַמען מיט די אַרומיקע.

עס זיצט דאָ איינער, וועלכער איז אַוועק אין דער אַרבעטס־צייט, קעגן פאַר־באָט פונם פאַבריקס־דירעקטאָר, אויף דער לווייה פּון זיין אייגן ווייב, ער איז דערפאַר פאַרמשפּט געוואָרן אויף פינף יאָר.

עס זיינען דאָ פאַראַן מערערע פאַרמשפּטע פאַר אָנגעהערן צו רעליגיעזע סעקטעס. אָט איז פּיאָטר איוואַנאוויטש מיקאַלאַיעוו מיט דעם רויטן בערדל און יעזוס־פנים, ער אַרבעט דאָ אַלס סטאָליער. אין אַ געוויסן פּרימאָרגן האָט ער זיך דאָ פּלוצלינג אָפּגעזאָגט צו גיין צו דער אַרבעט. עס האָט זיך אים געהלומט, זאָגט ער, כריסטאָס, און אים שטרענג אָנגעזאָגט נישט מער צו גיין צו דער אַרבעט. מען האָט אים איינגעזעצט אין קאַרצער און געהאַלטן אויף דרייהונדערט גראַם ברויט אַ טאָג. ער איז אָפּגעזעסן דאָרט אַ חודש צייט און נישט נאָכגעגעבן. עס דאַרף פאַרפירט ווערן קעגן אים אַ נייער פּראָצעס. דער נאַטשאַלניק כערסאַנסקי האָט מיט אים איינגעטענהט, געבעטן, אים דערמאָנט אַז ער איז אַ טאַטע פון קינדער, ער וויל דאָך נאָך אַמאָל אַרויס אויף דער פּרוי, עס האָט אָבער נישט געהאַלפּן. דער נאַטשאַלניק האָט קעגן אים נישט פאַרפירט קיין נייעם פּראָצעס. ער פאַר־שרייבט אים אַוועקצושיקן אין אַ צווייטן לאַגער, זאָל ער קומען אויף אַנדער רע הענט.

עם איז דאָ אַן אַלטימשיקע אוקראינערין, זי איז אַלט 54 יאָר, נאָר זעט שוין אויס העכער זיבעציק. זי איז פאַרמשפּט געוואָרן אין יאָר 1937 אויף אַכט יאָר „זא רעליגיו“, ווי זי זאָגט. זי איז אַ קראַנקע, גייט נישט אויף קיין שווערער אַר-בעט, זי צלמט זיך פאַרן עסן און נאָכן עסן, אָבער כדי צו פאַרדינען אַ זייטיקע פייקע ברויט, שליסט זי אָפּט שותפות מיט די גנבים. מיינס אַ פאַלטאָ, וואָס די אורקעס האָבן שוין געהאַט באַשטימט צוצוגעבענען, האָבן איר אַליין פאַרקויפּט דאָ פאַר 150 רובל, אָבער דאָס געלט האָט מען מיר סיווי צוגעגעבעט. ביי אַ רעד-ווויזע אין קאַמער האָט מען דאָס געלט געפונען ביי דער אַלטימשיקער אוקראינער-רין, דאָס האָבן איר די גנבים אונטערגעשטופּט. אָבער זי איז פרום, אַ שטיילע און גוטימשיקע. לעצטנס באַקומט זי שוין אַריינגעשיקט פּערעדאַטשעס פון אירע סעקטן־ברידער, זי קען זיי נישט, נאָר זיי זיינען שוין פון איר געוואָרן געוואָרן. זיי זאָגן איר צו אין אַ ברויול, אַז ווען זי וועט באַפרייט ווערן, וועלן זיי זי אַריינגעמען דאָ צו זיך אויף עטלעכע וואָכן אָפּרו.

עס זיינען דאָ פאַראַן צוויי אוקראינער, אַ מעכאַניקער און אַ מישלעך, ביידע גוטע ספּעציאַליסטן. זייערע אורטיילן האָבן זיך שוין געענדיקט מיט דריי יאָר צוריק, אָבער מען באַפרייט זיי נישט. טייל זאָגן גאָר, אַז דאָס איז אויפן פאַרלאַנג פונם נאַטשאַלניק, ער וויל זיי נישט אָפּלאָזן, ווייל זיי זיינען גוטע בעל־מלאכות, ספּעציאַליסטן. האָט דער נאַטשאַלניק מיט זיי איצט אָפּגעמאַכט, אַז נאָכן באַפרייען זאָלן זיי בלייבן דאָ אַרבעטן אַלס פּריווגעדרונגענע. זיי האָבן אזא אָפּמאַך אונטערגע-שריבן און טאַקע גלייך באַפרייט געוואָרן. זיי שלאָפן נאָר אין שטאַט, אָבער אַ גאַנצן טאָג אַרבעטן זיי דאָ אין לאַגער.

די אַלע דרייען זיך אַרום אין אַ זייט און פאַרוויילן זיך נישט. עס פאַרוויילן זיך אויך נישט די צוויי יונגע יידישע פרויען פון מעזריטש (פּוילן), די יונגערע „שומרקע“ פון קראַקע און די עלטערע יידישע פרויען פון אוקראינע און בעסער-ראַביע. עס פאַרוויילט זיך אויך נישט די אינטעליגענטע רוסין פון לענינגראַד, וואָס איז פאַרמשפּט געוואָרן אויף צען יאָר פאַר אויסגראַבן קברים אין לענינגראַד, שניידן שטיקער פלייש פון די מתים און אהיימטראַגן צום אָפּקאַכן.

דאָ זיצט אויך די פרוי, וועלכע האָט געהערט צו אַ באַנדע אין סאַמאַרקאַנד, וואָס האָט געהרגעט מענטשן און פאַרקויפּט דאָס פלייש אויפן מאַרק. די גאַנצע חברה, רוסן, ציגוינער, קאַרעער, האָט מען דערשאַסן. די פרוי איז געווען אַ פאַרמיטלערין ביים פאַרקויפן. איר איז געלונגען אויפצוווייזן, אַז זי האָט נישט געוואוסט אַז עס האַנדלט זיך וועגן מענטשן־פלייש. זי איז פאַרמשפּט געוואָרן אויף פופּצן יאָר. קיינער רעדט נישט מיט איר, יעדער פון די אַרעסטאַנטן וואָס גייט נעבן איר דורך, דערלאַנגט איר אַ קלאַפּ אָדער שפייט פאַר איר אויס.

גרויס איז די צאָל אַרעסטאַנטן, וועלכע וויילן זיך נישט, אָבער דאָך שפּילן איצט עטלעכע אינסטרומענטן, עס טאַנצן פאַרלעך, טייל אָנגעטאַן יום־טובדיק און שיינען פון שמחה, אפילו אויך נאַטאַשקאַ, וואָס האָט אויסטאַמאירט איבער איר ברוסט די אויפשריפט:

„מיינע יונגע יאָרן האָבן איך אָפּגעפינצטערט הינטער תּפּיס־הקראַטן“.

עם איז געווען פארטאָג, ווען אַ ווילד געשריי האָט זיך צעהילכט אין באַראַק. איך האָב זיך אַ דערשראָקענער אויפגעכאַפּט, מינע שכנים האָבן זיך געוואָרפן אויף מיר קושן, אַלע שרייען, מען אַפלאָדירט, מען וויינט:

— שלום! שלום! שלום! אויף דער וועלט!!!

ערשט די רגע האָט מען געהערט די ידיעה דורכן ראַדיאָ־הילכער אין באַראַק:
„די מלחמה איז געענדיקט! שלום! שלום! שלום!

מען האָט דערלעבט די גליקלעכע שעה! די דייטשן זיינען באַזיגט! איצט קאָן מען שוין האָפן אויף באַפרייאונג. די גאַנצע צייט האָט מען דאָך גערעדט און געטרוימט וועגן דער מינוט. אפילו נאַטשאַלסטווע האָט אייניקע מאָל פאַרויכערט, אַז מיטן פאַרענדיקן די מלחמה, וועלן די טויערן פון די לאַגערן און תּפּיסות גע־עפנט ווערן, גייט אייך, קינדערלעך, אַהיים, צו אייערע מאַמעס און טאַטעס, צו אייערע קינדער, צו אייערע מענער און פרויען, צו אייערע כלות און חתנים, צו דער פרייהייט!

מען הערט שוין דאָס קוויטשעריי אויך פון די פרויען־באַראַקן. אַלע זיינען שוין אויפן הויף, די פרויען ספּאַזמירן, זיי כאַפן אַרום די מענער און צעקושן זיך. עס לויפן אָן די דיושורנעס און צעטרייבן. זיי פרויען זיך אויך, זיי ווונטשן אונז אַ שנעלע באַפרייאונג, אָבער דערווייל מוז געהאַלטן ווערן דער נאַרמאַלער רעזשים, אַלע צו דער אַרבעט, רואיק, אָן טומל, זאָל נאָר אַנקומען דער נאַטשאַל־ניק, זיי האָבן דערווייל נישט קיין שום באַזונדערע אינסטרוקציעס.

אויפן בערגל פאַרן לאַגער זיינען זיך צוזאַמענגעלאָפן אַ סך באַקאַנטע, פאַ־מיליען־מענטשן, זיי פּאַכען פון דאָרטן מיט די הענט, רופן מיט פרייד. די וועכ־טערס טרייבן אַוועק, אָבער יענע לאָזן זיך נישט, האָבן איצט נישט קיין מורא פאַר איינזעצן, די פרייד שפּאַלט דאָ די לופט.

איך דערזע אויפן בערגל אויך רויזקען, איר שוועסטער און בערעלע שמאַ־יעוויטש. זיי פּאַכען צו מיר מיט ווייסע טיכלעך. איך באַקום באַלד אַריין אַ פּערע־דאַטישע. מען נעמט היינט אָן פּערעדאַטשעס מיט עטלעכע שעה פאַר דער באַש־טימטער צייט. איך באַקום אַריין בלומען און עטלעכע שאַכטלען פאַפּיראַסן, וואָס איך צעטייל באַלד צווישן די אַרעסטאַנטן.

עס זיינען געקומען אויפן בערגל נאָך עטלעכע מינע באַקאַנטע, צווישן זיי די יונגע פרוי הנהטשע קעללער פון כּעלם, וועמען איך האָב, דורך דער פּרעסע אין אַמעריקע, אויסגעפונען דאָרט איר מאַן. זי האָט מיר אַריינגעשיקט עטלעכע רויטע רויזן און אַ געפּלעכטל קאַרשן.

איך זע אויפן בערגל אויך די פרוי גאַווע פון באַראַנאוויטש, אַ העברעאישע לערעריי, זי איז, בעת די סאָויעטן זיינען אַריין קיין באַראַנאוויטש, געוואָרן דאָרט שטאַט־דעפּוטאַטין. זי האָט איינמאָל געוואַגט צו נעמען שטיצע אין פּוילישן פּונקט דאָ, האָט מען זי דערפאַר גערופן אין נקווד און בעת דעם פאַרהער דער־לאַנגט איר פּעטש.

אַלע מינע באַקאַנטע, וואָס האָבן די גאַנצע צייט מורא געהאַט צו מיר צו שרייבן, זיינען איצט געקומען אויפן בערגל מיך זעען, זיי האָבן שוין איצט נישט קיין מורא, עס איז היינט שלום אויף דער וועלט!

עם קומט אן דער נאטשאַליק. עם ווערט פאַראַרדנט איבערצורויסן די אַר-
בעט און זיך פאַרזאַמלען אויפן הויף צו אַ מיטינג.
היינט דאַרף מען נישט קיין סך רעדן אויף אַרויסצורופן באַגייסטערונג,
פרייד, טרערן. מען באַגרייט די רויטע אַרמיי, דעם גענעראַליסמוס סטאַלין, די
רעגירונג און פאַרטיי. כערסאַנסקי דערמאַנט אין זיין רעדע אויך עפעס וועגן
דער באַפרייאַונג פון די אַרעסטאַנטן, אָבער ער רעדט וועגן דעם צוריקהאַלטן,
רעזערווירט. ער גיט צו פאַרשטיין, אז מען קען דאָך נישט מיטאַמאַל אָפּשטעלן
אַלע פאַבריקן אין די לאַגערן, מיט איינמאַל זיי פאַרמאַכן. דאָס מוז געשען שטור-
פנווייז, עס וועלן אפילו נישט זיין אַזויפיל באַנען, וואָס זאָלן זיין אימשטאַנד
גלייך איבערצופירן אַלע באַפרייטע. די דייטשע מערדער האָבן פאַרוויסט אונזער
לאַנד, עס דאַרף לאַנג געדויערן ביז מיר וועלן דאָס אַלץ צוריק אויפבויען. איצט,
דווקא איצט, איז די וויכטיקסטע זאַך — אַרבעטן, אַרבעטן, אַרבעטן!
וויפֿל די פרייד און באַגייסטערונג זיינען נישט געהאַמעוועט געוואָרן, אָפּ-
געקילט, צוגעטעמפט, איז נאָך אַלץ גרויס די באַגייסטערונג. קודם וועלן דאָך אַלע
מענער צוריקקומען פון די פראַנטן און עס איז נישטאָ קיין איין אַרעסטאַנט,
וועלכער זאָל נישט האָבן זיינע נאָנטע אויפן פראַנט. חוץ דעם איז טאַקע שווער
אויסצולעשן דעם לעצטן פונק האַפנונג אויף אַן אַמנעסטיע! עס קאָן דאָך אַנט-
דערש נישט געמאַלט זיין! די גאַנצע וועלט יובלט פון פרייד, די מענטשהייט איז
באַגליקט געוואָרן, ראַטנפאַרבאַנד איז אַרויס אַ זיגער, די דייטשן ליגן צעשמע-
טערט! די מלחמה איז געענדיקט! און איצט וועט קומען אַ ווילישטאַנד אין דער
וועלט. אין די אַלע מלחמה-יאָרן האָט מען דאָך כסדר געמורמלט און געגעבן אַנט-
צוגעהערן, אז נאָכן פאַרענדיקן די מלחמה, וועט אויך דאָ ווערן לויזער דער רע-
זשים, דעמאָקראַטישער. אַלע וועלן אָפּאַטעמען פרייער — זאָל אין אַזעלכע פריי-
דיקע טעג נישט קומען שוין די לאַנג גענאַרטע אַמנעסטיע פאַר די פאַרשלאָסענע
אין די טורמעס און לאַגערן?!

ניין, עס מוז קומען! האָבן מיר דערלעבט דעם שלום, וועלן מיר אויך דער-
לעבן די פרייהייט!

ק א פ י ט ל יח

אין מיטן חודש יולי האָט דער אויבערראַט פאַראַרדנט אַן אַמנעסטיע. אַלע
די, וועלכע זיינען פאַראורטיילט ביז דריי יאָר, ווערן אינגאַנצן באַפרייט. פאַראור-
טיילטע אויף פינף יאָר ווערט אַראַפּגענומען אַ העלפט פון דער צייט, וואָס עס
איז זיי נאָך פאַרבליבן צו זיצן. פאַראורטיילטע אויף העכער פון פינף יאָר ווערט
אַראַפּגענומען אַ דריטל פון דער צייט, וואָס איז זיי נאָך פאַרבליבן אָפּצוויצן. עס
געניסן נישט פון דער אַמנעסטיע: שפּיאַנען, קאָנטרעוואַלוציאַנערן, באַנדיטן,
פאַרשווענדער פון סאַציאַליסטישן אייגנטום (גרעסערע סומען).

מיין פאַראַגראַף איז אַ קרימינעלער, פאַר אַנטלויפן פון פאַרשיקונג אין
1940, פאַרמשפט אויף דריי יאָר. אָבער אין די אורטיילן וואָס עס גיט אַרויס
הינטער די אויגן „אַסאַ“ אין מאַסקווע, זיינען אָפט פאַראַן צוגעשריבן ספּע-
ציעלע, פאַרטרוילעכע צייכנס, וואָס באַדייטן, אז נאָכן ענדיקן דעם טערמין, טאָר

יענער נישט אויטאמאטיש באפרייט ווערן, נאָך עם דאָרף ווערן אָנגעפרעגט ביי „אַסאָ" אין מאַסקווע. אָפט קומט אַלס ענטפּער נאָך אַ נייער אורטייל, מייסטנס אויף צען יאָר.

איך מוז אומבאדינגט געוואָר ווערן צי אין די אַקטן מיינע איז נישט צוגעד שריבן דער געהיימער צייכן, דער בוכשטאַב „על" וואָס באַדייט — נישט באַ פרייען. אויסער אַלעם בין איך נאָך אַלץ נישט זיכער, צי עם איז שוין ביי מיר אראָפּגענומען דער פּאַראַגראַף 66. נישט אַלעמאָל ווערט דעם באַשולדיקטן מיטגע טיילט אַלע זיינע פּאַראַגראַפּן, דערויף זיינען דאָ באַזונדערע געהיימע אַקטן אין לאַגער־ביוראָ.

דורך פאַרשידענע אומוועגן... איז מיר געלונגען געוואָר צו ווערן דעם אינד האַלט פון מיינע אַקטן. נישט פאַראַן קיין שום געהיימע צייכנס און פּאַראַגראַפּן. דאַנקען נאָט!

עם איז שוין סוף יולי און מען האָט נאָך קיינעם נישט באַפרייט. עם דאָרף אראָפּקומען אַ באַזונדערע קאָמיסיע פון דער נקודה. די אַקטן דארפן פריער איר בערגעשיקט ווערן צו דער געהיימער, ספּעציעלער אָפּטיילונג ביי דער נקבה. דערנאָך דאָרף אַ באַזונדערע קאָמיסיע זייערע נאָכאַמאָל דורכקוקן די אַקטן אויפן אָרט, פאַרדערן דעם אַרעסטירטן, אויספאַרשן. זי קאָן אויפן אָרט צונעמען די רעכט אויף אַמנעסטיע.

קייער פון אונז, וואָס אונטערליגט דער באַפרייאונג, שלאָפּט נישט קיין נאַכט. יעדע שעה קומען אָן אַנדערע ידיעות און קלאַנגען. צוויי מאָל אין טאָג שיק איך אַרויס און באַקום אַריין בריוו. מען דאָרף געוואָר ווערן ווי אזוי עם זעט אויס אין אַנדערע לאַגערן, צי מען באַפרייט שוין פון טורמע. יעדע שעה איז אַ שטיק לאַנג זאַמע אייביקייט.

דערווייל קומען אַראָפּ אין לאַגער אַריין ווערבירער פון טאַשקענטער טעקס־ טיל־קאָמבינאַט. דער נאַטשאַלניק מיט די ווערבירער נעמען צונויף די אַלע אַרעס־ טאַנטן, וואָס דארפן באַפרייט ווערן און מען רעדט זיי צו, אַז זיי זאָלן שוין דאָ אויפן אָרט, פאַרשרייבן זיך און שליסן אָן אָפּמאָך אויף צו אַרבעטן אַ יאָר צייט אין דעם טאַשקענטער טעקס־טיל־קאָמבינאַט. סרוב פון די, וועלכע גייען אַרויס אויף דער פריי, זיינען אָן אַ גראַשן געלט, זיי האָבן נישט קיין היימען און קיין קרובים. אַ צוגעגרייטער צוג וועט גלייך איבערפירן די אַלע, וועלכע וועלן זיך אָנדינגען אין דעם קאָמבינאַט. מען אינפאַרמירט זיי וועגן די באַדינגונגען, וואָס פאַראַ לויז, וווי נונגען (באַראַקן). דער טעקס־טיל־קאָמבינאַט — רופט אויס זייער ווערבירער — איז דער גרעסטער אין דער וועלט.

עם קאָן זיין אַז ער איז טאַקע דער גרעסטער (פּופּצן טויזנט אַרבעטער), איך בין דערין נישט זיכער, אָבער אַלנפאַלס — דער אַריגינעלסטער: ער באַזעט אָן אייגענע טורמע און אָן אייגענעם לאַגער! פאַרשולדיקט זיך אָן אַרבעטער מיט עפעס, מען כאַפט אים ביי אַ ננבה, איז באַלד אויפן אָרט די תּפּיסה, אָן אויספאַר שער, פּראָקוראָר, געריכט. אויב ער איז אַ גוטער פּאַכמאַן, וועט ער נישט איבער גיין אויף שוואַרצער אַרבעט, אָדער אויפן פעלד. ער וועט שטיין ביי דער זעלבער מאַשין וואָס פריער, נאָך ער וועט שוין נישט באַקומען קיין לויז, גיין שלאָפּן אין לאַגער אַריין.

דעם ווערבירער איז אויך שטאַרק געלעגן דערין צו ווערבירן די צוויי פאַר

ביאניצער וועבער-מייסטער וועלוול און הערשל. ער זאגט זיי צו ספעציעלע באדיני-
גונגען. עס דעמט זיי אויך צו דערצו דער נאטשאליניק כערסאנסקי. ער האָט מיט
דעם קאָמבינאָט האַנדלס-באַציונגען, ער באַקומט פון זיי רוי-שטאַף פאַר זיינע
לאַגע-פאַבריקן און שיקט זיי אָפּ די אויסגעאַרבעטע פּראָדוקציע. ער דאַרף זיי צו
העלפֿן דאָ ווערבירן מער אַרבעטער.

וועלוול און הערשל זיינען דערויף נישט באַשטאַנען. לאָדזש און פּאַביאָניץ
זיינען שוין באַפּרויט פון די דייטשן, די מלחמה איז געענדיקט, אפשר וועלן זיי
שוין אויך דערלעבן און זוכה זיין אָנצוקוקן זייער שטעטל? אפשר האָט זיך דאָך
ווער פון זייערע משפּחות אָפּגעראַטעוועט? וואָס וועלן זיי זיך פאַרקאָנטראַקטירן
אויף אַ נאַנץ יאָר צייט?

דער „שאַלמאַן“, די אָפּגעריסענע און פאַרהונגערטע פּרויען, די איינזאַמע, זיי
האָבן זיך גערן פאַרשייבן אין דער פאַבריק אַרײַן. די וואָס האָבן עס נישט גע-
וואָלט, האָבן עס אויך געמוזט טאָן, מורא האָבנדיק אז אַנדערש וועט מען זיי נישט
באַפּרויען, מען וועט שוין אויסגעפּינען אויף זיי עפעס אַ חטא. זאָלן זיי נאָך באַ-
פּרויט ווערן און אַהינפאַרן, אָפּאַרבעטן אַ שטיקל צייט, מען קאָן פון דאָרט אויך
מאַכן פּליטה.

און ענדלעך איז אָנגעקומען דער טאָג פונם פּערטן אויגוסט 1945. עס איז
היינט שבת. מען רופט אַרײַן אַ קליינע גרופּע מענטשן אין קאַנצעלאַריע. עס זיצט
שוין דאָרט די קאָמיסיע פון נקב. צוזאַמען מיט מיר גיען אויך וועלוול און
הערשל. מיר זיינען די עדישטע דריי.

דאָס האַרץ וויל נישט איינלייגן אויפן אָרט, עס וויל אַרויסשפּרונגען. הענט
און פיס ציטערן.

עס קומט אָן מיין ריי. די קאָמיסיע קוקט מיך אָן, קוקט אַרײַן אין מיינע אַקטן.
דער עלטסטער פון זיי פּרעגט מיך:

— וואָס האָט איר געטאָן אין יאָר 1937 אין קיעוו?

איך פאַרליר זיך אין דער ערשטער רגע. איך כאַפּ זיך אָבער באַלד, אז דאָס
געהערט צו די געוויינלעכע אויספאַרשונגס-טריקן. איך ענטפּער:

— אין יאָר 1937 בין איך געווען אין וואַרשע. איך בין פון וואַרשע אַנטלאָפּן
קײַן ביאַליסטאָק דעם דרייצנטן אָקטאָבער 1939.

— איר זאָגט ליגן! איך האָב אין יאָר 1938 אייך געזעען אין אָדעס.
איך שמייכל.

— און ווי איז אייער ריכטיקער פּאַמיליע-נאָמען? איר האָט דאָך אַן אַנדערן
פּאַמיליע-נאָמען. דאָס ווייסן מיר דאָך, זאָגט אונז דעם ריכטיקן פּאַמיליע-נאָמען
אייערן.

איך שמייכל ווידער. מסתמא מיט אַזאַ מיין שמייכל, ווי בשעת מען שפּילט
זיך מיט איינעם דורך פאַרלייגן אים אַ תּלִיח־פּעטלע אויפן האַלז און אַראָפּנעמען.
ער ווייסט נישט ביי וואָס עס וועט זיך אָפּשטעלן. איצט שטייט דאָס גאַנצע לעבן
אין קאָן, אַט אין דער רגע. עס קאָן זיך זיי פאַרוועלן די פּעטלע נישט אַראָפּנעמען
פון מיין האַלז, נאָך געבן זי אַ פאַרצי.

— דאָס איז מיין ריכטיקער פּאַמיליע-נאָמען.

און ער גיט אַ פיר מיט דער פּעדער איבער אַ צעטעלע און דערלאַנגט עס מיר:
— נאָט אייך, איר זענט פריי, סלעדוויושטי (דער נעכסטער)!

ביים לאַגערטויער פירט מען איבער מיר דורך א פערזענלעכע רעוויזיע. די שליסערין ביים טויער זוכט אין מיין קעסטל, אָבער זי שמייכלט צו מיר גוטוונטשנדיק: — עס איז שוין אייער לעצטע רעוויזיע, דענערווירט זיך נישט, נאָך א מינוט און איך וועל אייך אַרויסלאָזן. און זי האָט געעפנט פאַר מיר דאָס לאַגערטויער. איך בין אַרויס אויף דער פּריי!

טיינער האָט מיר נישט אָפּגעוואַרט. איך בין געלאָפּן מיט מיין קעסטל איבער דער גאַס. איך האָב באַמערקט ווי אין אַ בייזל וווּ מען פאַרקויפט קישמיש, זיצט אַן אוזבעק און גענעצט. ער לאַנגווייליקט זיך! איך וויל שרייען: — געוואַלט, אויף דער פּרייהייט לאַנגווייליקט ער זיך?!

איך לויף אַן איבערגליקלעכער מיט מיין קעסטל. איך לויף דורך זייטן-געס-לעך, די בצלמלע זאָלן מיר נישט אָפּשטעלן, איך לויף צו זיך אַהיים. איך וויל זיך אויך באַווייזן פאַר רויזקען, זי האָט נישט געוואַרט, אַז איך וועל שוין היינט באַ-פּרייט ווערן.

איך בין אַריין אין דעם קליינעם הויפל. עס האָבן מיר גלייך דערזען רויזקע, איר שוועסטער און זייער מוטער. זיי זיינען אויף מיר אַרויפגעפאַלן מיט אַ האַליש געשריי און געוויין. ווי עס וואַלטן מיר באַגעגנט אַ מאַמע און שוועסטערן. איך האָב פאַרלוירן דאָס לשון. זיי האָבן מיר אַלץ געטוליעט און געקושט און געוויינט פון פּרייד. די מאַמע האָט אויפּגעהויבן די אויגן צום הימל און אויסגערופן:

— קינדער, איך שווער איך, אויב עס האָט געקאָנט געשען אזאַ נס, אַז נ. זאָל באַפּרייט ווערן, שווער איך איך, אַז עס איז דאָ אַ גאָט אויף דער וועלט, עס איז דאָ אַ גאָט אין הימל, אַ דאַנק און אַ לויב אים!
איך האָב זיך אַרומגעקוקט. עס שווינדלט פאַר די אויגן. צי איז עס נישט אַ קאַשמאַר? צי הלום איך נישט? צי בין איך טאַקע אויף דער פּריי?

רויזקעס שוועסטער זאָגט:
— איך גיי רופן פון אַרטעל מיין בעדעלען, זאָל ער איך זען אַ באַפּרייטן! איך שאַקל מיטן קאָפּ: — ניין, ניין, דערווייל נישט, שפּעטער אַביסל. און ווען איך האָב געעפנט די טיר פון מיין טונקל ליימענעם שטיבל, דערזען מיינס אַ פּאַר צעוואָרפענע ביכער, דערזען ליגן אַ ציעפנטס דאָס ביכל פון סע-נעקאַ, דערזען די צעריסענע רעפּראָדוקציע פון „דזשאַקאָנראַ“, ווען איך האָב דאָס אַלץ דערזען און גענומען אין דער האַנט אַריין, זיך אוועקגעזעצט אויף מיין פּריי טשע, האָב איך שוין געגלייבט, אַז עס איז אמת, אַז איך בין טאַקע שוין זיכער אויף דער פּריי!

די וועלט ווייסט גאַרנישט וויפל גליק עס איז אין איר פאַראַנען, דאָס גליק איז אַזוי גרויס ווי די גאַנצע ערד-קויל, נאָך גרעסער, דאָס גאַנצע גליק האָט זיך אויס-געגאַסן אויף היינט, שבת, צוויי בייטאַג, דעם פּערטן אויגוסט 1945.

און דאָך איז דאָס גרויסע גליק נאָך אַלץ נישט פּולשטענדיק. עס וועט פאַר-הונדערטפאַכט ווערן אין דעם טאַג, ווען איך וועל אַרויס פון די גרענעצן פון דעם לאַנד, ווען איך וועל זיין אויף פּרייער ערד. עס וועט פאַרטויזנטפאַכט ווערן דער-מאָלט, ווען איך וועל אפּשר נאָך אָנטרעפן וועמען פון מיינע נאָענטסטע אַ לעבע-דיקן. אפּשר וועט נאָך אויך דער גרויסער נס געשען?!

ווייל נסים, זע איך, געשען יא, איך בין דערפון אַ לעבעדיקער עדות.

דער לעצטער עטאפ

ערב אהיימפארן

מ'האט שוין רעגיסטרירט די פוילישע אויף אהיימפארן. מ'האט אָבער קנאָפּ געגלייבט, אז דאָס זאָל אַדורך גלאַטיק און בשלום, אז דאָס אַהיימפאַרן זאָל אויף אַן אַמת צושטאַנד קומען. פּריער האָט מען ביי יעדן געפּאָדערט אַלמע פּוילישע דאָקומענטן, דערנאָך האָט שוין גענוגט צוויי עדות, אין טעג אַרום האָט מען שוין אויפּסניי געפּאָדערט פּוילישע דאָקומענטן. מיט יעדן טאָג האָבן זיך געביטן די פּאַר-אַרדנונגען. די פּוילישע האָבן געלעבט אין אַ כּסדרדיקן פּיבער.

דער פּאַרבאַנד פּון פּוילישע פּאַטריאָטן, וואָס איז געווען אין יעדער שטאַט וווּ ס'האָבן זיך געפינען פּוילישע פּליטים, האָט געהאַלטן אין איין צוזאַגן, אז די רעפּאַטריאַציע וועט פּאַרקומען. שפּעטער האָבן זיי געביטן דעם טאָן און גענומען אַגיטירן אז מ'דאַרף פּאַרבלייבן אין ראַטפּאַרבאַנד. מאַטיוון:

„אין פּוילן הוליען פּאַשיסטישע באַנדעס, זיי מאַרדן דאָס קליינע רעשטל פּאַר-בליבענע יידן; דאָס לאַנד דאַרט איז רואינירט און וויסט, סוועט אויסקומען צו הונגען. חוץ דעם, דאַרפן מיר, פּליטים, זיך שעמען פּאַר דער ראַטנמאַכט, וועלכע האָט געראַטעוועט אונזערע לעבנס, אז מיר זאָלן אַצינד מאַסנווייז פּאַרלאָזן דאָס לאַנד. דאָס איז מצד אונז אַ באַליידיקונג און אומדאַנקבאַרע האַנדלונג לגבי דעם גאַסטפּריינטלעכן און זיגערנישן סאַוויעטלאַנד.“

„דער תּירוץ אונזערער, אז מען וויל פּאַרן קיין פּוילן זוכן די איבערגעלאָזענע דאַרט פּאַמיליעס, איז אויך נישט קיין באַגרינדעטער און גענוגדיקער. מיר ווייסן דאָך, אז כּמעט אַלע יידן דאַרטן זיינען אויסגעמאַרדעט.“

אין דער אַניטאַציע האָט נאָך צוגעהאַלפּן דער העקטאַגראַפּירטער יידישער ביולעטין, אַרויסגעגעבן אין מאַסקווע דורך דעם יידישן אָפּטייל ביים צענטראַלן פּוילישן פּאַטריאָטן-פּאַרבאַנד. אין דעם ביולעטין נומער 8, (רעדאַגירט, דוכט זיך, דורך ב. מאַרק), האָט מען העסלעך פּראָפּאַגאַנדירט, אז מיר זאָלן זיך נישט רייסן אזוי צום פּאַרן קיין פּוילן. אז מיר האָבן זיך שוין, הייסט עס אין דאָזיקן ביולעטין, ווי עס איז איינגעאַרדנט אויף די ערטער, געוואָרן פּראָדוקטיווע בירגער. די ראַטנ-מאַכט וועט אונז שטיצן מיט געלט, ספּעציעל אַכט לייגן אויף אונזער מאַטעריעלן מצב. אין פּוילן, זאָגט זיך אין דעם ביולעטין, וועלן מיר נאָך אַנטרעפן חורבות און קברים פּון אונזערע נאָענטע. דאָ דאַרפן מיר פּאַרבלייבן! די, וועלכע ווילן דווקא פּאַרן קיין פּוילן, זאָלן וואַרטן אויף זייער ריי.

דער פּאַטריאָטן-פּאַרבאַנד האָט געדאַרפט אַכטונג געבן, אז קיינער זאָל נישט פּאַרן אומלעגנאָל, מ'זאָל וואַרטן אויף דער אַלגעמיינער, אַרגאַניזירטער רעפּאַטריאַ-ציע. די וועלכע פּאַרן איצט אַוועק אויף אייגענער האַנט, ווערן אָנגערופן — פּאַ-ניקט-אַכער, שעדיקער, אַנטי-מלוכהשער עלעמענט, דעזערטערן.

וואָס מער מען האָט געוואָרנט קעגן פּאַרן, קעגן אַנטלויפן, וואָס מער מען האָט אַגיטירט אויף צו בלייבן, אַליץ מער האָט מען זיך געריסן דורך אַלע וועגן און אַרמוועגן.

מען האָט זיך אָנגעדונגען פאַר באַגלייטער פון וואַגאַנען וועלכע פירן קיין אוקראַינע פּערד, אויבסט, רייז. מען האָט זיך „אָנגעדונגען“, דאָס הייסט, אז מען האָט נאָך באַדאַרפט צוצאָלן צענטוויזנט רובל דעם עקספּעדיטאָר, אז ער זאָל אָננעמען פאַר אַ באַגלייטער. מען האָט זיך געוואָלט אַרויסקריגן כאַטש קיין צענט-ראַל-רוסלאַנד, אוקראַינע, ווייסרוסלאַנד און פון דאָרטן שוין ווייטער זוכן אַ וועג קיין פּוילן.

ווען עס איז שוין געווען אַ באַפעל נישט אָנצונעמען קיין פּוילישע אַלס באַ-גלייטער פון פּראַכט-וואַגאַנען, האָט מען זיך געסטאַרעט צו באַקומען אַרויספאָר-דערונגען פון לעמבערג, ווילנע. אויפן סמך פון אזעלכע אַרויספאָדערונגען פון אַ פּאַבריק, אַרטעל, האָט מען דאָ אַרויסבאַקומען אַ פּראָפּוסק, וואָס האָט דערלויבט צו פאָרן אויף די באַנען.

קורץ דערנאָך איז ווידער אַרויס אַ פּאַרדדונג, אז פּוילישע טאָרן נישט באַ-קומען קיין פּראָפּוסק אויף צו פאָרן נאָנט צו די גרענעץ-שטחים, אין די אַמאָליקע פּוילישע געביטן.

דאָס אַרויסבאַקומען אַ פּראָפּוסק האָט סיווי געקאָסט אין די שווערע טוויזנט-טער רובלס כאַבאַר.

איז דאָ נאָר איין אויסוועג: אַרויסקריגן אַ פּראָפּוסק מיט אַן עלטערער דאַטע, נאָך פאַר דער צייט פון דער לעצטער פּאַרדדונג. דאָס קאָסט אַ צונאָב נאָך עט-לעכע טוויזנט רובל.

און מען איז געפאָרן, געלאָפן.

מיליץ האָט אָבער אַראָפּגענומען פון די באַנען. צום ערגסטן איז געווען דער וועג ביז טאַשקענט. מען האָט פאַרהאַלטן באַלד ביים אַרויספאָרן פון סאַמאַרקאַנד, עס איז שוין געווען אַ מחנה מוסריים, וועלכע האָבן באַלד דערטראַגן אין נקווה. דער פּוילישער פּאַטריאָטן-פאַרבאַנד האָט געמוזט מיטאַרבעטן מיט דער נקווה, זיי איבערגעבן אַלע נויטיקע אינפּאַרמאַציעס וועגן יעדן פּוילישן.

דעריבער האָט מען זיך באַדאַרפט אזוי היטן מיט דעם אַרויספאָרן פון סאַמאַרקאַנד.

די גאַנצע צייט, זינט דער באַפרייאַונג, בין איך נאָך אַלץ אַרומגעגאַנגען אין שרעק אז אַטדאָט פאַל איך צוריק אַריין. אז אין בעסטן פאַל — וועט מען מיך נישט לאָזן צוריקפאָרן קיין פּוילן. איך האָב נישט געהאַט אויך קיין אַלטע פּוילישע דאָקומענטן. בערעלע שמאַיעוויטש האָט מיך אפילו צוגערעדט, אז איך זאָל זיך מאַכן אַ פאַלשן דאָקומענט, פונקט ווי ער האָט זיך דאָ געמאַכט אַזעלכע, אָבער איך בין, פאַרשטענדלעך, דערויף נישט איינגעגאַנגען — דאָס האָט דאָך ווידער געקענט זיין פאַר מיר אַן אונטערגעשטעלטע נעץ...

איך האָב געהאַט איינמאַל אַ שמועס מיט בערעלען. איך האָב אים געזאָגט: — איך בין אייך גרייט מוחל צו זיין, אויב איר וועט זיך פאַר מיר אין אַלעם מתוודה זיין, דערציילן מיר אַלץ פון אָנהויב אָן, ווען איר האָט אָנגעהויבן צו דער-טראָגן דער נקווה, וואָס עס איז געווען די סיבה. איך וועל זיך באַמיען אַלץ צו פאַרשטיין, אפילו ווען איר וועט מיר זאָגן, אז איר האָט דאָס געטאָן כּדי צו פאַר-

ווישן אייערע אייגענע פארברעכנס. אָדער פשוט צוליב שנאה צו מיר, צוליב קנאה, צי נאָר פון אייפערזוכט, וואָס פאַראַ סיבה עס זאָל נישט האָבן געווען, זייט זיך נאָר דערין מודה, דערציילט מיר דעם גאַנצן אמת און איך בין אייך גרייט אויף אַן אמת מוחל צו זיין.

ער האָט אָבער ווידער גענומען זינגען זיין לידל, אַז מען האָט אים געשלאָגן מיט רעוואָלווערן, אַז מען האָט אים דערצו געצוונגען.

האָב איך אויפגעהערט מיט אים רעדן וועגן דעם. אָבער אַרויסווייזן מיין כעס און שנאה צו אים, האָב איך נאָכנישט געטאָרט, איך האָב זיך נאָך אַלץ געפילט אין זיין נעץ. לויפנאָס מיט זיין פרוי זיינען שוין אַנטלאָפן פון סאַמאַרקאַנד אין דעצעמבּער 1944. דעמאָלט ווען מען האָט מיך גענומען פון לאַגער צוריק אין טורמע אַרײַן, האָט מען אויך געזוכט לויפנאָסן. אים געוואָלט נעמען צוריק אין טורמע אַרײַן. עס איז אים געלונגען צוזאַמען מיט זיין פרוי צו אַנטלויפן און זיך דער-שלאָגן אין די שוין דעמאָלט באַפֿרייטע שטחים אין פּוילן.

איך בין אָפטמאָל געגאַנגען איבערן גאַס צוזאַמען מיט בערעלען, זיינען צו געקומען מענטשן, אונז אָפגעשטעלט אזו צו מיר געזאָגט:

— כּרוך מתיר אסורים! די גאַנצע שטאָט, אַלע פּוילישע יידן פּרייען זיך מיט אייער באַפֿרייט ווערן. אונזערס אַ גרופע שכנים, געוואָר ווערנדיק וועגן אייער באַ-פּרייאונג, האָט אויסגעטרונקען אַ לחיים לכבוד אייך. איך אַליין האָב נישט איינמאָל געזאָגט פאַר אייך תּהילים. דאַנקען גאָט. וואָס איר זענט שוין פּריי! און זאָל דער רוצח, דער מסור, וואָס האָט געוואָלט פאַרשניידן אייערע זינגע יאָרן, אַליין פאַר-שניטן ווערן פון דער וועלט! ער איז נישט בעסער פון די דייטשע רוצחים און ער פאַרדינט אַזאַ סוף פונקט ווי יענע.

בערעלע האָט אַראָפגעלאָזט די אויגן און אָנגעהויבן זיך בייזערן:

— היינטיקע צייטן טאָר מען נישט שעלמן קיין ייד, ווער עס זאָל נישט זיין, אגב איז דער מסור שוין נישטאָ הי, ער איז שוין אַנטלאָפן קיין פּוילן...

טייל באַקאַנטע האָבן דאָך מורא געהאַט זיך מיט מיר צו באַגריסן. קוים האַלכט-באַגריסט האָט זיך דר. כאַמעט פון טאַרנאָוו, דער ציוניסטישער עסקן. ער איז פאַר דער צייט געוואָרן פאַרזיצער פון פּוילישן פאַטריאָטן-פאַרבאַנד אין סאַמאַרקאַנד און שוין געהאַלטן די באַקאַנטע קאַזיאַנע לויב-רעדעס. ער האָט זיך איינמאָל מיאום טועה געווען, אַנשטאָט צו זאָגן אין זיין רעדע:

„אונזער טייערע און הייליקע ווייט-אַמאַראַנטאַווע פּאָל“.

האָט ער געזאָגט:

„אונזער טייערע, הייליקע בלווי-ווייטע פּאָל“.

דאָס האָט זיך ביי אים אַרויסגעכאַפט, פון געוויינשאַפט, ער איז דאָך געווען אַ לאַנגיעריקער ציוניסטישער רעדנער. ער איז נאָך דער רעדע געכט נישט גע-שלאָפן, געוואָרט, אַז מען וועט אים קומען נעמען פון די פיר אותיות. וואָרום אויב אַ זעצער אין לעמבערג, האָט באַקומען פינף יאָר פאַר צעטיילן אויף צוויי שורות דעם נאָמען סטאַלין, דער קאָרעקטאָר האָט באַקומען אַכט יאָר, קאָן ער, ד"ר כאַ-מעט, אויך באַקומען פאַר אַזאַ שפּאַץ-לאַפּסוס — דעם געהעריקן פּסק.

איצט דארף מען זיך דאך שוין אורדאי היטן, אין קאן שמיט דאס אהיימ פארן קיין פוילן, מיט דעם טאך מען זיך נישט שפילן. און דער דאקטער איז נער בעך א גרויסער פחדן, ער און זיין איידעלע פרוי האבן זיך שוין דא גענוג אָנגעליטן. זיי וואָלטן דאך וועלן בשלום אַרויס פונדאָנען. וואָס שייך מיר, זע איך, אז איך וועל מוזן גיין אויף אַ גאַנץ באַזונדערן וועג, מיר וועט דאָס אַהיימפּאַרן שוין גאַרנישט אָנקומען לייכט. מ'וועט דאַרפן קודם אַ שפּאַר ביסל געלט.

די שכנים פון מיין הויף

אין די ערשטע טעג פון מיין פרייהייט, האָב איך זיך נישט אויסגעקענט מיט דער צייט. אין לאַגער איז ביי אונז דער טאָג געווען געמיילט אויף די צייטן ווען מען דערלאַנגט אָנבייסן, מיטאָג, ווען מען ענדיקט די אַרבעט, נאַכט־עסן, סיגנאַל צום שלאָפן גיין, סיגנאַל צום אויפשטיין. ביי דער אַרבעט איז די שעה אַ לאַנגע, אַ שווערע, אַ קלעפּיקע; נאָכן ענדיקן די אַרבעט ביזן שלאָפן גיין, איז די שעה אַ קורצע, אַ לייכטע, אַן אָנגענעם־אינטימע. דאָ, אויף דער פּרײַ, זײַנען די שעהן עפעס הפּקרע, ציווילע, ווערן נישט באַצײכנט דורך קלײַנגען, פּײַפּן. איך גײ אויף דער גאַס אַן באַד גלײַטונג פון אַ קאַנוואַי מיט אַ ביקס, אזוי גײען דאָ אויך די שעהן אַן אַ קאַנוואַי באַגלײַטער, סתּמ־צײַט, פּרײַע, געהערן צו קײנעם נישט, נאָר צום טאָג. צו דער זון, צו מיר אַלײן.

איך זיין אויף אונזער הייפל לאַנגע שעהן, סתּם אזוי, און געניס פון דער פּרײַ הייט. דערפון געניסט דאָך קײנער נישט, מחוץ אַרעסטאַנטן, אין די ערשטע טעג באַפּרײַאונג.

אונזער הייפל איז אין אַ שמאַל טופּיק־געסל, אַ ווינקל פון דער לאַנגער גאַס, וואָס האָט שוין אַ רוסישן נאָמען — וואָסטאַטשנאַיאַ. אונזער הייפל איז פּאַרשטעלט מיט אַ הילצערן טויער וואָס הענגט שוין קוים אויף די האָקעס, הענגט קרוב, אָבער פּאַרט אַ טויער, וואָס מען קאָן פּאַרשליסן ווען מען וויל. דאָס טויער האָט אַן „אײראָפּעאיש“ טײַל, די הויך פון אַ דערוואַקסענעם מענטש. מען וועט שוין נישט דאַרפן בײם דורכגיין אַראָפּבײַגן דעם קאַפּ גאַנץ נידריק, ווי עס איז נױטיק בײ די טײַלעך פון די עכט אױזבעקישע הײף, כדי צוװײסן טוען די אױזבעקישע פּרױען, אז זײ זאָלן פּאַרְהױלן זײערע פּנימער מיט די פּאַראַנדזשאַס — עס גײט אַ מאַנספּערשױן. אָבער אין אמתן זײַנען אין אונזער הײף שױן נישטאַ אַזעלכע פּרױען. אין אונזער הײף געפײנט זיך נאָר אײצט אַ זנות־הײזל. דאָס האָט אַרײַנגעפירט די קרײמער ײִדישקע געניע און איר חבּרמע די בוכהאַלטערין, אַ יונגע ײִדישע פּרױ פון אוקראַינע. זײ האָבן בײדע קלײנע קינדער און זײערע מענער זײנען אין דער אַרמײ.

איך האָב מיר פּאַרגענומען דאָס הײזל צו ליקווידירן. איך האָב נאָך געהאַט אין זיך דעם אײמפעט, וואַגעניש און רײזקאַנטישקײט פון אַן אַרעסטאַנט. האָב איך געדראָט דער געניען, אז איך וועל איר אונטערצינדן דאָס הײזל, אויב זײ וועט נישט אָפּשטעלן דאָס אויפנעמען בײ זיך „געסט“.

איך וויל זיך דאָ אָפּשטעלן און דערציילן נאָך עפעס וועגן מיינע שכנים פון אונזער הויף.

זעקס דירהלעך זיינען פאַראַנען אין אונזער הייפל. אויף דעם קליינעם שטיקל אויסגעטרוקנטער ערד דאָ, שטייען דריי ביימלעך אויף וועלכע עס וואַקסט אוריוק (מאָרעלן). די ביימלעך זיינען געבעכדיקע, אָרעמע. דער אוריוק שטייט זיך קיינמאָל נישט אויס, ווערט קוים צייטיק. ער איז דעריבער האַרט, קליין און זויער. מען פרובירט אפילו נישט וואַרטן ער זאָל ווערן רייפער, וויל די קינדער און זויער מאַמע, די אוזבעקין איסטאַט, הייבן אים שוין אָן אָפּצוצופן תחילת פּרילינג. זיי זיינען אויסגעהונגערט און זוכן דאָס ביסל זאַפט פון דער פּרי.

די צינגער דאַרן ביי די קינדער שוין פון לאַנג — פון דעם בלויון עסן דאָס גאַסע, שוואַרצע ברויט און פּאָסטנע זאַטשערובכע־זופן דורך דעם גאַנצן ווינטער. ווען דער אוריוק נעמט בליען און דער ווייסער צווייט בלענדעט אַרויס פון די צווייגלעך, ווערט ליכטיקער אויפן הויף און הייטערעד אויפן געמיט. כאָטש דער צווייט איז נישט אזוי ראַשיקהעל ווי ביי אַנדערע ביימלעך, וויל זיי זיינען דאָך שוין אויסגעמאַטערטע יורדים, אָבער דאָך איז נאָך אין זיי עפעס פאַרבליבן פון יענע יאָרן, בעת אַ האַנט פון אַ באַלעבאַס האָט זיך געפאַרעט, אַרום דעם שטיקל ערד דאָ. באַגאַסן מיט וואַסער צו דער צייט, איבערגעאַקערט, אַכטונג געגעבן אַז די שכנים זאָלן נישט גיסן קיין פּאָמיעס, זיידוואַסער פון דער וועש — וואָס דאָס פאַרדאַרבט דאָך די זאַפטן פון די איידעלע ביימלעך.

דער באַלעבאַס, טורסון קאַסימאַף, איז נאָך אַלץ אין דער אַרמיי. איך האָב זיך געהאַט אַרײַנגעצויגן אין דעם הייזל יוני 1942, געווינט אין אַ קיביטקע צו זאַמען מיט בערעלע שמאַיעוויטש. דעמאָלט איז נאָך טורסון קאַסימאַף נישט געווען אין דער אַרמיי. ביי זיינע עטלעכעפּערציק יאָר איז ער נאָך געווען אַ געזונטער מאַנצביל און שוין פון לאַנג אונטערגעלעגן דער אַלגעמיינער מאַביליזאַציע אין דער רויטער אַרמיי. ער האָט אָבער אויסגעפונען די פאַרשידנסטע וועגן, מיטלען און אופנים אויסצומיידן דאָס מיליטערידינסט. זיך געשטעלט צו מיליטערישע־מע־דיצינישע קאָמיסיעס און אַרויסבאַקומען אַ קראַנק־שיין — אָבער אַז זיין געזונט האָט פאַרט געריסן און געשטאַכן אין די אויגן! איז ער אַוועק אויף אַ צייט אין אַ קאָלכאַז, דער פּאַרויצער דאָרט איז געווען אַן אייגענער, האָט ער באַקומען „בראַן“ (באַפּרייט פון גיין אין אַרמיי). לאַנג האָט עס נישט אָנגעהאַלטן און ער האָט גע־מוזט צוריק קומען אין שטאַט אַרײַן. האָט ער אויף ביינאַכט פאַרבעטן צו זיך גאַטשאַלסטווע, דאָס פענצטער אין שטוב איז געוואָרן פאַרהאַנגען. זיי זיינען אַרויס שפּעט ביינאַכט באַזויפּענע.

זיינען געלאָפּן מסירות פון שכנים. דאָס צעגערן און אָפּשלעפּן פון גיין אין אַרמיי איז געוואָרן אוממעגלעך. יעדע וואָך זיינען פּאַרגעקומען אַבלאַוועס אין שטאַט, אויף די באַזאַרן, אין די שטיבער — מ'האַט געזוכט דעזערטירן. קאַסימאַף איז געוואָרן דאַרער פון טאַג צו טאַג. די שוואַרצע, דיקע וואַנסעס הענגען אים פאַרלאָזן אַראָפּ. ער הערט שוין אויף צו זיין ענלעך צו די דיקע, בודדישע געטשקעס, נאָר ווערט ענלעך צו די אויסגעדאַרטע טאַטערן, וועלכע פאַר־קויפן אין געהיים נאַרקאַטישע געוויקסן. אַפּאַטיע, מוטלאָזיקייט, דערשלאָנגקייט קנייטשן אים אויס פאַלדן אויף זיין פנים.

ביז איצט האָט ער נישט געוואָלט אַוועק אויפן פּראַנט אויך מחמת דעם,

ווייל ער איז נישט געווען זיכער מיט דער געטריישאפט פון זיין ווייב. זי איז אַ רוסישע, זי וועט זיך נאָך נעמען אַן אַנדערן מאַן און פאַרטאַבלעווען זיין ביסל פאַרמעגן. אַצינד האָט ער זיך, זעט אויס, שוין מיאש געווען פון ווייבס געטריי-שאַפט, פון זיין פאַרמעגן. עס ליגט אים אפילו שוין נישט אין זינען די יונגע, פריילעכע שכנה מאַרוסיא, די „ביעזשענקע“ פון פּוילן, וועלכע לאַכט מיט אַזויפיל יונגפרוילעכער גלֹסטיקייט און פאַרפירעניש. ביים פאַרדינגען איר דאָס שטיבל אויפן הויף, האָט ער זיך פאַרגענומען און געגלייבט, אַז ער וועט זיך אַנטאָן אַביסל הנאה מיט איר.

ניין, איצט גייט עס אין נאַקעטן לעבן, אין זיין אייגענעם גוף. ער האָט שוין געזעען אַ סך פאַרווונדעטע אין די שפּיטעלער, געברענגטע פון פּראַנט, מיט אָפּגער-ריסענע הענט און פּיס. נאָך וואָס טויג אים די גאַנצע אַנשיקעניש מיט מלחמה? עס איז לגמרי נישט זיין ענין.

איז ער דעמאָלט אין אַ פאַרנאַכט געהאַט אַריינגעקומען צו אונז אין קיביטקע, מיטגעבראַכט אַ שטענגל וויינטרויבן, אַ שעלעכל ווין, באַגריסט זיך אונטערטעניק פּריינטלעך און ווינגדיק דעם קאָפּ געקרעכצט:

„יאַמאָן, יאַמאָן, אַקאַ דזשאָן“ (שלעכט, שלעכט, נשמה-ברודער).

ער פּרעגט שטיל, סודותדיק-פאַרטרוילעך:

— אפשר האָט איר עפעס אַ באַקאַנטן דאָקטער, אַ ייד, פון דער מיליטערי-שער קאָמיסיע, אָדער עפעס אַ פאַרמיטלער אין די ענינים? פאַר געלט קען מען דערגיין ביז צו גאָט, מען דאַרף נאָר קענען דעם וועג, דעם שטעג. מײן דאָקטער איז געכאַפט געוואָרן און שוין אַוועק אין טורמע.

ער טרינקט אַליין אויס דאָס אַריינגעבראַכטע שעלעכל ווין, גיט אַ פיר מיט בידע הענט איבערן פנים — אַ לויב צו אַללאַה און זיין נביא מוכאמעד — לייגט אַריין אַביסל גרינעם טאַבאַק אונטער דער צונג און שטרעקט תּפּלהדיק אויס די הענט:

— ראַטעוועט, ברידערלעך, אַן אַרעמען אוזבעק! די דייטשן האָבן אייך פאַרטריבן, מיר האָבן אייך אויפגענומען! העלפט, העלפט, איך וועל מײן גאַנץ פאַרמעגן אַוועקגעבן!

ער האָט געגלייבט, אַז מײן מיטל־אַקאַטאָר קאָן זיך אַמאָל קענען מיט אַ מיר-ליטערישן דאָקטער אויך און האָט מיט אים „בלאַט“.

גאַנץ גיך האָט מען טורסון קאַסימאָפּן גענומען אין דער אַרמיי. אים, צוזאַמען מיט זיין זיבצניעריקן זון אירגאַש, אין איין טאָג. אירגאַש איז געווען דער זון פון טורסונס ערשטער פּרוי, דער אוזבעקישער. אירגאַש איז געווען היפש טויבלעך און ס'האָט זיך נישט געגלייבט, אַז אויך אים וועט מען נעמען אין דער אַרמיי.

דעם אַוונט האָבן די שכנים אויפן הויף זיך נישט געקריגט צווישן זיך און געווען פאַרנומען מיט טרייסטן טורסונס אַלטע מאַמע און זיין שוועסטער איסטאַט, וואָס וויינט אין אַ באַזונדער שטיבל. גאַנץ באַזונדערס האָט מען אויך געמוזט טרייסטן איסטאַטס פירצניעריקע טעכטערל, אַלאָידיאַ. אירגאַש, דער קוזין, איז גע-ווען אין איר פאַרליכט פון די קינדעריאָרן אָן און זיך פאַרגענומען זי צו נעמען פאַר אַ ווייב.

אזוי ווי אַ שפּליטער אונטער אַ נאָגל, אַזוי האָט דאָס דינ־צעצויגענע געוויין

זיך פארשטאָכן אונטער די אויערן, באלד אַרבער אין אַ געוואָי צו די הימלען,
צעטומלט די לופט — טורסון און אירגאַש, דער טאַטע מיטן זון, גייען אוועק
אין דער אַרמיי!

**

אויף אונזער הויף האָבן געוויינט פרויען, וועמענס מענער און זין זיינען שוין
געהאַט לאַנג אוועק אויפן פּראָנט. די צוויי שוועסטער, ראַכיל און סאַראַ, שניידע-
רינג, יידישע פרויען פון אוקראינע, די לעצטע יאָרן געוויינט אין אַ מאַסקווער
פּאַרשטאַט, האָבן זיך עוואַקואירט אַהער סוף 1941.

ביי דער יונגערער, סאַראַ, איז אוועק אויפן פּראָנט דער מאַן. זי איז פאַר-
בליבן מיט איר צוועלפּיעריקן יונגל. ביי דער עלטערער, ראַכיל, זיינען אוועק סיי
דער מאַן, סיי דער איינציקער זון.

דאָס שטיבל, וווּ זיי וווינען איצט צוזאַמען, האָט נישט קיין פענצטער. די
קליינע שויב אין דער טיר איז תמיד פאַרלאָפן מיט דאַמף און שטויב און לאָזט
קוים דורך אַן אויסגעמאַטערט, פאַרנעצט ליכט. דער דיף אַ ליימיקער. עס איז דאָרט
ענג, דושנע, פינצטער. עס ליגן נאָך אַלץ נישט אויפגעפאַקט עטלעכע פעק און זעק
מיט שטוב־חפצים, זיינען דורכגעזאַפט מיט פייכטקייט און וואַקזאַל־ריח. בינאַכט,
ווען מ'צינדט אַן דאָס קליינע קאַפעמאַש, אַן אַ גלעזל, מוז ראַכיל אַרויסגיין אויפן
הויף — צוליב איר אַסטמאַטישן הוסט. באַפאַלט זי דער הוסט, איז עס אויף שעהן.
אַן אויפהער. עס איז צו שטוינען ווי זי דערשטיקט זיך נישט. זיצט זי אויפן הויף.
דערמיט איז זי שוין אויסן נאָך עפעס: זי קאַכט אָפּ דאָס טעטפּל עסן און טוט
דערביי גלייכצייטיק אַכטונג צי עס קומט נישט אַין הויף אַריין קיין „שלעכט אויג“
— אַ קאָנטראָלער פון פינאַנס־אַפּטייל. סאַראַ אַרבעט איצט אין שטוב אויף דער
ניי־מאַשין. נייט פרויִוואַטע באַשטעלונגען. דאָס איז נאָכדעם ווי זי האָט שוין אָפּגע-
אַרבעט אַ גאַנצן טאָג אין שניידערשן, מלובקשן אַרטעל.

ראַכיל גיט אַכט, ס'זאָל נישט אַנקומען פּלוצים, אַן אַגענט פון פינאַטדיעל.
בינאַכט פאַרען זיך אַלע שכנים אויפן הויף ביים קאַכן עסן. מ'ערדט וועגן
עסן און וועגן בריוו פונם פּראָנט. ראַכיל וויינט תמיד, סיי דעמאָלט ווען זי באַ-
קומט אַ בריוו פון איר מאַן אָדער זון, און ערשט רעכט דעמאָלט — ווען זי באַ-
קומט נישט. גיכער טרעפט דאָס צווייטע. בריוו קומען זעלטן.

אַ קליינע טרייסט איז דער אויסרייד, אַז אפשר זיינען טייל בריוו צו איר
אַריינגעפאַלן אין דעם זעקל בריוו, וואָס די פּאַסט־טרעגערין האָט פאַרברענט אויף
צום היצן. אַ קליינע טרייסט איז איר אויך דאָס, אַז די זעלבע פּאַסט־טרעגערין
איז געוואָרן דערפאַר דערשאַסן.

און אפשר טרעפן אויפסניי אַזעלכע פאַלן? פאַרברענען נישט די פּאַטשטיליאַ-
נען קיין גאַנצע זעק, קאָנען זיי דאָך פאַרברענען קליינע פעקלעך. ביי זיי זיינען
דאָך אויך פאַראַן קליינע קינדער, וואָס פּירן אין שטוב.

ווען מען קוקט אויף ראַכילן, גלייבט זיך נישט, אַז איר פנים איז אַמאָל נישט
געווען צעקנייטשט. עס ליגט שוין אַ פאַלכ אויף אַ פאַלכ, ווי זי וואָלט שוין צום
צווייטן מאָל אַלט געוואָרן. קינדער וועט באַין אופן נישט גלייבן, אַז זי איז בסך
הכל אַלט קוים פּערציק יאָר.

ראַכיל און סאַראַ אַרבעטן ביידע אַ גאַנצן פעליקן טאָג אין שניידער־אַרטעל.

אהוימגעקומען — נעמט איינע זיך צו דער פרוואַטער שניידער־ארבעט און די צווייטע צום קאכן דאָס עסן, איבער אַ פּיער צווישן צונויפגעלייגטע ציגל, און צום פּאַטרוֹלירן דעם הויף.

אייביק קריגן זיי זיך אַרום, שעלטן זיך מיט די אויסגעזוכטסטע קללות. זיי טוען עס מיט אַזאַ התמדה, ווי דאָס וואָלט זיין ביי זיי דאָס איינציקע פּאַרגעניגן, די איינציקע באַליוונג פאַר זייער ביטער, געמאַטערט לעבן.

סאַראַ דערשרעקט מיט איר קאָפּ צעפלאַשעטע, געלע, אָפּגעבליאקעוועטע האָר. זי בלייבט קיינמאָל נישט שולדיק קיין ענטפער אויף אַ קללה. זי וואַרפט זיך און טרייסלט זיך ווי אַן אָפּגעברייטע, שפּרינגט אין די אויגן און עס דאַכט זיך, אַז אַטאַט וועלן די געלע זומער־שפּרענקעלעך אַראָפּשפּרינגען פון איר פנים און אַרויף אויף דער שוועסטערס פנים. ס'רוב בלייבט שולדיק אַן ענטפער ראַכיל, ווייל זי באַ־קומט איר הוסט־אַטאַט. סאַראַ מוז דאַן גלייך לויפן ברענגען אַ שליק וואַסער. ווי ראַכיל טוט נאָר דעם ערשטן שלונג — צעוויינט זי זיך. צעוויינט זיך שוין אויך סאַראַ און סקומט צו אַ שלום ביזן מאָרגנדיקן אָונט.

אַמאָל טרעפט אַז אין מיטן דער קריגעריי לויפט אַרויס דאָס יונגע רוסישע פּאַרפאַלק פון לענינגראַד — די מאָלער. זיי מישן זיך אַרײַן, זאָגן מוסר, שרייען אָן, בעטן — פּועלט עס, ווערט די מחלוקה איבערגעריסן. די מאָלער מוז מען האַרכן, עס פּאַסט נישט. הויז דעם טרעפט, אַז ראַכיל און סאַראַ געניסן פון ברויט, וואָס די מאָלערס ברענגען זיי. יענע האָבן גענוג ברויט, ווייל ווי געניטע מאָלער, מאַכן זיי פלינק נאָך ברויטקאַרטן און האָבן אַזוי אַרום ברויט איבערגענוג.

איז איבערגעריסן די מחלוקה, וואָרטשעט ראַכיל, איז נישט צופרידן, קאָן זיך נישט איינהאַלטן און לויפט לסוף אַרײַן צו דער יידישער שכנה פון ליטע, אויס־דערציילן איר ביטער האַרץ. ביז זי פאַרענדיקט נישט מיט אַ געוויין און הוסט־אַנפאַל.

**

אין אַ שכנותדיק שטיבל וווינען די צוויי שוועגערנים עלקע און מלכה, ביידע פון רובעשאָוו. מלכה ווערט זי גערופן נאָר פון דער שוועגערין, פאַר די פּוילישע רופט זי זיך מאַניע און פאַר די רוסישע — מאַרוסיאַ. ווען זיי זיינען אַוועק פונ־דערהיים, יאָר 1939, איז מלכה אַלט געווען פּופּצן יאָר. זי איז אַוועק צוזאַמען מיט איר ברודער מאָטל, זיין יונג ווייבל עלקע און זייערס אַ קנאַפ־יעריק קינד. אָנגעקומען קיין קאָוועל האָט זי צוזאַמען מיטן ברודער און שוועגערין זיך פאַר־שריבן אויף אַרבעט קיין אוקראַינע. בעתן איבערפאַל פון די דייטשן אין יאָר 1941, האָבן זיי זיך עוואַקואירט פון דאָרטן קיין סאַמאַרקאַנד, אָבער שוין אָן דעם ברודער, וועלכן מ'האַט גלייך דאָרט אויפן אָרט מאַביליזירט. דאָס קינד איז געשטאַרבן אין וועג.

זיי וווינען אין אַ שטיבעלע גרויס ווי אַ טיש. זי אַרבעט אַלס קעלנערין אין אַ סטאַלאָוקע פאַר לופטפליער. פאַרדינט נישקשה, קיין עסן פעלט איר נישט. ברענגט נאָך אָפט אַהיים עסן פאַר דער שוועגערין. איז אַמאָל שווער מיטן אַרויס־טראָגן, קומט עלקע צו איר אין סטאַלאָוקע און עסט שוין, ווי עס איז, אויפן אָרט. עלקע קרענקט אונטער, עס איז איר שווער צו אַרבעטן. מאַרוסיע טענהט אפילו, אַז דאָס איז פּוילקייט, איז נאָך צוגעוויינט צו יענער צייט ווען דער מאַן

האָט פאַרדינט פאַר זיך און פאַר איר, זי מיינט נאָך אַלץ אז דאָ איז רובעשוויוו. עלקע אָבער טענהט, אז זינט דאָס קינד איז איר געשטאַרבן, איז עפעס אָפגעשטאַרבן אין איר גוף, זי ווייסט נישט וועלכע איברים, קאָן נישט צו זיך קומען. זאָל נאָר מאַטל צוריקקומען אַ לעבעדיקער. אָבער זי האָט מורא פאַר דעם מאַמענט ווען ער וועט זיך דערוויסן אז דאָס קינד איז נישטאָ. ער וועט זי פאַרשעלטן דערפאַר, וואָס זי האָט נישט צוגעהיטן, אז דאָס קינד זאָל נישט אויסגיין אין וועג.

אין דעם פאַל טרייסט זי גאָר מאַרוסיאַ. צוליבן קינד וועט מאַטל קיין טענות נישט האָבן, ווייל עס איז דאָך נישט דאָס איינציקע קינד וואָס איז געשטאַרבן אין וועג. וואָלט עס נישט געשטאַרבן אין וועג, וואָלט עס דאָ אויפן אָרט אויסגעגאַנגען. ווייל אָן מילך, אָן וואַרעמקייט, אָן אַ דעק און אָן אַ לייילעך — וועט אַ פּיצלס סיווי לאַנג נישט אויסהאַלטן. ניכער וועט איר שוין מאַטל „אויסצוואַנגן דעם קאַפּ" פאַרוואָס זי האָט נישט אַכטונג געגעבן אויפן ביסל מלבושים. געווען אין דעם פעקל זיינס אַן אַנצוג, וועש און אַ ווינטער־פאַלטאָ מיט אַ פוטערנעם קאַלנער! ער וועט דאָך שוין קיינמאָל אַזאַ זאַך נישט צוריק האָבן און אַרומגיין אַ גאַנץ לעבן אַן אָפּגער־שליסענער, אין אַ וואַטענעם „גאַרניטור". ווי אַזוי איז דען געשעען דאָס אומ־גליק? זי, מאַרוסיאַ, איז אַוועק אויפן פּעראַן נאָך אַביסל קיפּיאַטאַק, צוריקגעקומען — און שוין, נעלם געוואָרן דאָס פעקל מלבושים! זאָל נאָר מאַטל צוריקקומען אַ לעבעדיקער, וועט ער זי פון שטוב אַרויסטרייבן און וועט זיין כשר גערעכט.

עלקע שווערט זיך מיט כל השבועות, אז זי קען בעסער מאַטלען ווי זיין שוועסטער קען אים. ער וועט זי פון שטוב נישט אַרויסטרייבן. ער איז נישט גער־ראָטן אין איר, מאַרוסיען, מיט איר ביסל רשעות.

עלקע איז נישט גערעכט. מאַרוסיע איז ווייט נישט קיין שלעכטע, נאָר עפעס איז איר דאָרט אָנגעזאַצן, יאַדעט זי דער שוועגערין. בכלל איז זי אַ פּריילעכע, מאַרוסיאַ, פּריש, מיט דאָרפֿיש־רויטע באַקן, מיט אַ גרויסשטאַטישן קאַקעטישן בליק, געזונט, לוסטיק, אפילו דאנהאלאָ. פון צער און זאָרג שרומפט איין די הויט אויף די באַקן און דעמאָלט וועסטו שוין פאַר קיין קעלנערין ביי פליער נישט אַרבעטן — זאָגט זי שטיפּעריש־פאַרזאָרגט.

וועגן דער מלחמה ווייסט זי נאָר דאָס, וואָס זי הערט פון די יונגע שילדער־פליער (סרעדט זיך דאָ וועגן פּעריאָד 1942—1943). זיי לערנען הי אין שולע. זיי ווייסן ווי אַזוי צו מאַכן קאַמפּלימענטן און אַרומשטיפּן. מאַרוסיאַ בענקט אפילו נישט אַהיים קיין פּוילן. טראַכט שוין גאַרנישט דערפון. ווען איינער פון די געסט אין סטאַלאַווקע, שוין אַן עלטערער פליער, האָט איר אָנגעוויזן אויף אַ צווייטער קעל־נערין, שעפטשענדיק איר אין אויער אַרין, אז ער האָט יענע נישט גערן, ווייל זי איז אַ יעוורעיקע (יידישקע), האָט זיך מאַרוסיע אפילו קיין קרום נישט געטון, צוגעשמיכלט און גלייכגילטיק אָפּגעענטפּערט:

„נו, אַ דאנה מיט זיי!"

און פון דעמאָלט אָן האָט מאַרוסיאַ שוין נישט דערמאַנט איר פאַמיליע־נאָמען צוקערמאַן, געביטן אים אויף זאַכאַראָוו.

דאָס דערציילט אונז אַלץ איר שוועגערין עלקע, וועלכע כאַפט זיך אָפט אַרין צו אונז אין קיביטקע. זי וויל אויפּווייזן, אַז אויב זי קריגט זיך, אָדער שלאָגט זיך מיט מאַרוסיען, איז עס קיינמאָל נישט צוליב איר שולד. זי פאַרנעסט דערביי

קיינמאל נישט צו באמערקן, אז איר מאָטל איז, חלילה, נישט ענלעך אין כאראַקטער צו זיין „שוועסטערל“. איר מאָטל איז געווען אַן איידעלער, באַלעזענער. ווען זי איז בייטאָג אַליין ביי זיך אין שטוב, כאַפט זיך צו איר אַמאָל אַריין מיין מיטווינער. זי וויל נאָר אז מ'זאָל איר צוזאָגן אז איר מאָטל וועט נאָך צו איר אַהיימקומען אַ לעבעדיקער. פאַר אַזאַ צוזאָגן איז זי באַדאַי זיך גרייט אַוועקצורשענקן... און מיין חבר זאָגט איר גאַנץ אָפּט דאָס צו...

**
**

אין גרעסערן שטיבל, די איינציקע שטוב אין דעם הויף מיט אַ הילצערנעם דייל און עלעקטריש ליכט (עס איז שוין פון לאַנג קאַליע און ברענט נישט) וווינט די אלמנה פון ליטע מיט אירע צוויי יונגע טעכטער. די שטוב האָט געהערט דעם באַלעבאַס אַליין, נאָר זינט ער מיטן זון זיינען אַוועק אין דער אַרמיי, האָט זיך זיין פרוי לענא, די רוסישע, צוזאַמען מיט איר מאַמען, זיך אַרויסגעצויגן פונדאָנען. לענא איז געוואָרן אַ וועכטערין אין אַ קאַראַוואַן סאַראַי (אַן איינפאַר-הויף פאַר די אַוזבעקן און זייערע קעמלען און אייזלען, וועלכע קומען פון די דערפער) און דאָרט געקראָגן אַ קליין שטיבל צום וווינען.

די ליטוואַטשקע מיט די צוויי טעכטער האָבן תּחילת געקוקט אויף יעדן איר נעם מיט אומרו און אומצוטרוי, אז מ'וועט זיי באַגאַנבענען. זיי האָבן מורא פאַר רוסי, אַוזבעקן און צום מערסטן — פאַר פּוילישע יידן. זיי זיינען דאָך טרוב אַרויס פון די לאַגערן, אָפּגעריסענע, באַרוועסע, אָן אַ גראַשן געלט — זיי אַלע גנבענען. אַזאַ שם האָבן מיר אין יענער צייט געהאַט ביי די עוואַקואירטע אוקראַינישע, רוסישע און בעסאַראַבער יידן. זאָל אַ פּוילישער ייד צוגיין צו אַ רוסישן און פרעגן ווי שפּעט איז, וועט יענער נאָר אָנזידלען און דעם זייגער טיפּער פאַרשטעקן אין טאַש. די ליטוואַטשקע מיט די טעכטער, איינע צוואַנציק, די צווייטע נינצן — זיינען צוליב זייער איבערגעשראַקנקייט — געווען איינזאַם, נאָך דעמאָלט אויסגע- מיטן די שכנים. עס האָט אָבער נישט געהאַלפּן — מ'האַט באַדאַרפט צאָלן דיר-ה געלט, הייצן די שטוב — אַליין זיינען זיי דאָס נישט אומשטאַנד — האָבן זיי אַריינגענומען אין זייער שטיבל צום וווינען צוויי פּוילישע יונגעלייט.

בסך הכל זיינען דאָ געשטאַנען צוויי בעטן, זיינען די דריי פרויען געשלאָפּן אין איינעם און די צוויי מענער אינם צווייטן. דער עלטערער פון די צוויי מענער איז שמחה טרונק — אַ סוחר פון גאַליציען, געווען אַ כלל-טוער ביי זיך אין שטעטל און דער יונגערער, זיינס אַ פּלימעניק — ערנעסט נוימאַן. ער איז אַכצן יאָר אַלט, זיך דערצויגן און געלערנט אין ווין. אַ וואָך פאַר דער דייטש-פּוילישער מלחמה איז ער געקומען צו זיין פעטער קיין טאַרנאָוו, שוין פאַרבליבן דאָרטן און דורכגע- מאַכט דעם גאַנצן וועג פון רוב יידישע פּליטים אין רוסלאַנד. ביידע, דער פעטער און ער, זיינען אָפּגעווען פּערצן חדשים אין לאַגער און בעת דער אַמנעסטיע באַ- פרייט געוואָרן.

שמחה טראַגט נאָך אַליץ דעם אַלטן פּויליש-זעלנערישן מונדיר. ער איז אַ פּלינקער, געריכענער און רירעוודיקער. האָט זיך גיך איבערגעוואָרפּן צום אומ- לענאַלן האַנדל — מיט ברויט, זיסע בראַקעס, צוקערלעך, ציגל — ער איז אין אַלעם געניט. ער אַרבעט אַלס וועכטער אין אַ ציגל-פאַבריק, איז שוין באַקאַנט

מיט דער נאטשאַלסטווע, מיט דעם מאַנאַזינער, בוכאַלטער, פאַרוואַלטער. פאַר-
קויפט אויפן שוואַרצן מאַרק די אַלע פּראָדוקטן וואָס נאטשאַלסטווע נעמט אַראָפּ
פון די אַרבעטער-פּאַיאָקן.

די פּיס זיינען ביי אים צוביסלעך געשוואַלן פון לאַנגער און פּלעקן-טיפּוס,
דאָס האַרץ איז נאָך אָפּגעשוואַכט — אָבער ער עסט און טרינקט וויפּל נאָר עס
לאָזט זיך. ער מוז דעקן דעם הונגער-דעפיציט פאַר אַזאַ לאַנגער צייט. ערגער איז
מיט וועש. אויף דעם פאַרדינט ער נאָכנישט. איז ער 'שמוציק', פאַרלייזיקט. ער
רעדט גיך, אייליק, באַרימט זיך מיט זיינע מסחרים — און קראַצט זיך, פאַרקריכט
מיט די הענט אונטערן העמד. דאָס זעט אים שוין אויס צו זיין נאָרמאַל און ער
מאַכט זיך דערפון גאַרנישט. די מיידלעך אין שטוב ברומען אונטער. זיי באַמיען
זיך אָפּט צו וואַשן, טוישן אָפּט די בלוזקעלעך, קעמען זיך — אָבער קיין פּולע
ריינקייט געלונגט זיי נישט צו דערהאַלטן. די מוטער האָט שוין געבעטן ביי
אירע לאַקאטאָרן די וועש זייערע צום וואַשן, זי וועט וואַשן באַדאי אומזיסט, זאָלן
זיי נאָר געבן דערצו זייער. אָבער שמחה האַלט, אַז מלחמה-צייט קאָן מען סייזוי נישט
אויסמיידן קיין לייז:

— זאָל מען נאָר צוריקקומען אין דער אַלטער היים! עס וועלן זיין די גראַ-
צערס, וועט אַלץ ווערן פאַרענטפּערט.

דער פּלימעניק זיינער, דער סטודענט ערנעסט, איז מוראדיק הויך געוואַקסן
און מוראדיק דאַר. עס ווערט אומהיימלעך צו קוקן אויף אים. ער איז אייביק פאַר-
טראַגן. רעדט צו אייך, קוקט אויף אייך, נאָר איר זעט דייטלעך, אַז זיינע אויגן
זעען אייך נישט און די רייד רעדט ער צו וועמען אַנדערש, נישט צו אייך.

ווי דאַר און לאַנג ער איז, זיינען אָבער די הענט זיינע אַן אויסנאַם צו זיין
גאַנצן גוף — גראַבע, ווייסע, געפּלענטע. די הויט ביי די נעגל שטענדיק צוגעשניטן
און אַרומגערייניקט. קיין איין רגע קאָן ער די הענט נישט איינהאַלטן אויף קיין
אַרט. ער לייגט זיי איבער, פאַרשטעקט זיי אין די טאַשן, נעמט זיי צוריק אַרויס
און פאַרלייגט זיי אויף הינטן, פאַרלייגט זיי איבערן קאָפּ — עס זעט אויס ווי ער
וואַלט וועלן פון זיי שוין איינמאַל פאַר אַלעמאַל פטור ווערן. אין אַ צייט אַרום האָט
זיך דאָס אויפגעקלערט — די מאַמע איז אַריינגעקומען:

— עס איז איר פאַרלוירן געגאַנגען אַ זילבערנער לעפּל!

אפּשר האָט מען עס ביי איר צוגעגנבעט אין וועג? — פּרעג איך. ניין, זי האָט
אפילו געזעען ווי מען פאַרקויפט אין גאַס דעם לעפּל צו אַן אוזבעק. פאַר צוויי
קילאָ בוראַקעס און אַ פייקע ברויט. עס האָט אים טאַקע פאַרקויפט — ערנעסט
נוימאַן! זי איז אַזוי דערפון געוואָרן איבעראַשט, אַז זי האָט זיך געשעמט צוגיין
און אַרויסרייסן דעם לעפּל. איצט דערציילט זי שוין, אַז עס האָט איר כסדר גע-
פּעלט אין שטוב עסנוואַרג, אפילו אין מיטן קאַכן זיינען פאַרשווונדן די קאַרטאַפּל
פון טעפּל. עס איז איר אויך פאַרלוירן געגאַנגען עטלעכע שטיקלעך וועש, עטלעכע
כלים — עס איז איר די גאַנצע צייט נישט איינגעפאַלן אַז דאָס טוט דער איידע-
לער בחור, דער סטודענט ערנעסט.

און ער איז דאָך געווען אַזאַ גוט-דערצויגענער, העפּלעך, כסדר געליענט ביי-
כער פאַר די מיידלעך אירע, אויך געענדיקטע נימנאַזיסטינס, פאַרגעליענט לאַטיי-
נישע פּערזן — און אַזאַ אומגליק!

אַרבעטן האָט ער נישט געקאַנט, געווען נאָך אָפּגעשוואַכט פון לאַנגער. עסן

האָט ער געקאָנט פאַר צען. זיין פעטער האָט אים איינמאַל אַוועקגעלייגט צוויי קילאָ ברויט און ערנעסט האָט עס אויפגעגעסן מיט איינמאַל. די אויגן זיינע זיינען ווידער פאַרבליבן אַזוי אומרואַיק און פאַרטראָגן. די הענט ווידער איבערגעלייגט פון איין אָרט אויפן צווייטן. אַ קרענק, אַ מיאוסע קרענק — אַזוי האָט אָפגעפסקנט זיין פעטער שמחה. ער האָט אים צוגעטיילט 800 גראַם ברויט אַ טאָג, דאָס הייסט שוין זיין אייגענע ראַציע אויך. שמחה אַליין האָט שוין געגעסן וואָס ער האָט געד קויפט אויפן שוואַרצן מאַרק, אָדער אָפגעקויפט אַ ברויט־קאַרטע ביי נאַטשאַלסטווע. ביי זיי איז שטענדיק געווען עטלעכע איבעריקע ברויט־קאַרטן, פון די אַרבעטער וועלכע מען נעמט אַוועק אין שפיטאַל, אָדער שטאַרבן אַוועק. אין די ערשטע טעג בלייבט תמיד זייער ברויט. שמחה גיט זיך שוין אַן עצה מיטן עסן.

שמחה באַנוצט ערנעסטן צו שליחותן, ווען מ'דאַרף אָפטראַגן אַ פעקל, אָדער שטיין אין אָטשערעד.

די צוויי טעכטער, די געענדיקטע גימנאַזיסטינס, האבן איצט געאַרבעט אין אַ לעדער־זאַוואָד. איז די מאַמע געזעסן אין שטוב און אַכטונג געגעבן אויפן ביסל האָב און גוטס, וואָס זיי האָבן נאָך מיטגעברענגט פון דער היים. האָט זי באַדאַרפט גיין אויפן מאַרק עפעס קויפן, אָדער אין אָטשערעד, האָט זי ערנעסטן אַרויסגע־שיקט פון שטוב און אָנגעהאַנגען אויף דער טיר צוויי שלעסלעך.

די שטוב ביי איר האָט נאָך געהאַט אַ באַלעבאַטישן, היימישן ריח און נוסח. אויף אַ שענקעלע זיינען געשטאַנען אויסגעשטעלט זעקס זילבערנע בעכערלעך מיט אויסגראַוירטע יידישע אותיות „פסח“. פון די בעכערלעך האָט זיך נאָך, דוכט זיך, געטראָגן דער ריח פון דעם אַמאָליקן יומטובדיקן וויין.

ביינאַכט קומען די מיידלעך פון זאַוואָד, פאַרמאַטערטע, פאַרנעצטע, דורכ־געזאַפטע מיט דער פאַרב און ריחות פון לעדער. זיי גייען פריער אַריין אין פאַדער־הייזל, זיך דאָרט אָפּוואַשן, איבערטאָן און קומען אַריין אין שטוב אין פרישע, ווייסע בלוזקעלעך. פאַר דער מלחמה האָבן נאָך די מיידלעך געטיילט זייער לעבן לויט די דאַטעס — ווען די מומעס האָבן געברענגט מתנות צו זייערע געבורטס־טעג; ווען מ'האַט זיי אויפגענייט נייע קליידלעך. איצט וווינען זיי אין איין שטוב מיט פרעמדע מענער. שמחה טרונק — מיט וועמען מ'דאַרף זיך שפאַרן וועגן דער צאָל שטיקלעך האָלץ, וואָס ער גיט צושטייער צום הייצן; דער אויסגעהונגערטער, דאַרער סטודענט, וואָס זוכט נאָר מיט די אויגן וואָס מ'קאָן צונעמען; עס קומען אַריין טיר, די צוויי עלטערע יונגעלייט, וואָס קומען צו זיי עסן מיטאַג, טרינקען אַ גלעזל טיי אין אַוונט און רעדן אָפּט וועגן זייערע פאַרבליבענע פרויען און קינדער אויף יענער זייט. עס קומט אַריין געניע, אַ יונגע יידישע פרוי פון קרים. זי איז אַ פראַסטע און אָפגעשטאַנענע פרוי, אַ קליינשטעטלדיקע שיינהייט, אַביסל טעמפ און נאַרעשעוואַטע — אָבער אַ גוטע און האַרציקע. זי האָט זיך באַקענט דאָ מיט אַ פוילישן יונגמאַן, ער האָט זיך אָנגעגעבן פאַר אַן אינזשיניער. דאָס האָט פאַר איר סיווי נישט קיין שאם באַדייטונג. זי האָט גערן יעדן מאַנצפערשוין וואָס פאַר דינט נאָר אויף צו עסן און איז נישט צו איר גראַב. זי האָט געהאַט מיט דעם אינזשיניער אַ קינד, אָבער גלייך נאָכדעם האָט מען אים צוגענומען אין דער אַרבעטס־אַרמיי. זי ליידיט הונגער, האָט נישט קיין אָרט וווּ צו וווינען, יעדע נאַכט אין אַן אַנדער ווינקל. צייטנווייז נעמט זי דאָס קינד אויפן האַנט און גייט דערמיט אַוועק אויף עטלעכע טעג אין די אוזבעקישע קאַלכאַזן. זי בעט דאָרט אויס אָפ־

צועסן און קומט צוריק מיט א זעקעלע זיסע בוראקעס און געטרוקנטע פרוכטן. זי גייט אָפּ מיט דעם קינד צענדליקער קילאָמעטער, בעת די גרעסטע פרעסט און זאווערעכעס, עס פאַרשאַדט איר קיינמאָל נישט, פאַרקילט זיך נישט. ווער עס איז נאָר געווען, זאָגט זי, עטלעכע יאָר אין קרים, וועט זיך שוין קיינמאָל נישט פאַר-קילן. ערגער איז מיטן קינד, פאַרקילט זיך שוין צו אָפט, הוסט און וויינט. אָבער זי שטעלט זיך נישט אָפּ פון אירע טורנען איבער די דערפער. אין די טעג ווען זי האָט א רעזערוו שפייז, זיצט זי דאָ אויף דעם הויף, ביי דער אלמנה אין שטוב, נעמט אָן ביי די פּוילישע וועש צום וואַשן — זי האַלט זיך שוין אַליין אויך פאַר א „פּוילישע“, צוליב איר מאַן. איר מומע, וואָס וווינט אין סאַמאַרקאַנד, לָאָזט זי איבער דער שוועל נישט אַריבער. טאַקע דערפאַר וויל זי האָט איר אָנגעטאָן אזא בזיון און חתונה געהאַט מיט א „פּוילישן“. אָבער געניע איז שטאַלץ אויף איר מאַן. ער איז געווען צו איר גוט, זי קיינמאָל נישט געשלאָגן ווי ס'האָט געטאָן איר ער-שמער מאַן, א רוסישער, אן אַנגאַנאַם. איר איצטיקער מאַן, איסר, האָט נישט געזויפט קיין בראַנפן, זי נישט געשלאָגן און זיך געטיילט מיט איר מיטן עסן גלייך אויף גלייך.

חויז געניען, קומען נאָך אַמאָל אין דער שטוב אַריין צו דער ליטווישער אלמנה, אויך די שכנות עלקע, מאַרוסיאַ מיט אירע חברטעס, צוויי יודישע מיידלעך פון ראָסטאַוו, עוואַקואירטע. איינע פון זיי איז א פּיאַניסטין און באַרימט זיך מיט איר באַקאַנטשאַפט מיט דעם באַווסטן פּידלעראַווירטואַז בּוסיאַ נאָלדשטיין. זי ווויזט אפילו זיינס אן אונטערגעשריבן בילד.

אַלע דאָ זעצן זיך אויס אַרום טיש, אויף די בעטן, בענק און עס שאַפט זיך א משפּחה-דשטימונג. פּלעגט טרעפן בעת א פּרוילעכער ידיעה פון פּראַנט, א זיג פון דער רויטער אַרמיי, האָט מען צונויפגענומען געלט אויף עטלעכע פּלעשלעך וויין און געטרונקען פאַרן נצחון פון דער רויטער אַרמיי און מּפּלה פון די דייטשן. אזא אָונט פּלעגט זיך פאַרענדיקן מיט זינגען יודישע פּאָלקסלידער.

די היימישע יודישע פּאָלקסלידער האָבן אין זיך א מאַגישן כּח. זיי ריזלען אויף די בלוטן. עס ווערט א נאָענטער, אייגענער עולם, פאַרבינדט אַלעמען מש-פּחדיק. די בענקשאַפט ווערט ווייטיקדיקער און גלייכצייטיק מילדער. אזוי איז עס געווען פאַר מיין אַרעסט.

וואָס האָט זיך אין דעם הויף געביטן פאַר די אַנדערטהאַלבן יאָר פון מיין נישט זיין ?

דער סטודענט ערנעסט נוימאַן האָט געהאַט אַמאָל אַוועקגעטראָגן זיין פּער-טערס א זעקל צוקערלעך. אומלעגאַלע סחורה. אויף דער גאַס האָט זיך אים פאַר-וואַלט נאַשן עטלעכע צוקערקעס, האָט ער זיך אָפּגעשטעלט, אויפגעפנט דאָס זעקעלע און גענומען פאַרוכּן. איז צוגעקומען א מיליציאַנער און אים פאַרהאַלטן, אַוועקגעפירט אין אַרעסט. מ'האַט אים פאַרמשפּט אויף פינג יאָר. ער איז אָבער נאָר אויסגעזעסן פיר חדשים און געשטאַרבן אין תּפּיסה.

זיין פּעטער שמחה טרונק, וועלכער איז געזוכט געוואָרן דורך דער מיליצ, האָט זיך אויסבאַהאַלטן אין א שכנהש דאָרף. געביטן דעם נאָמען. און כּרי צו האָבן

ווי צו וויינען און צו עסן, האָט ער חתונה געהאט מיט אַ טאָטערין, וועמענס מאַן איז געפאלן אויפן פראַנט. ער האָט איר געמוזט צוזאָגן, אַז ער וועט שוין קיינמאָל נישט וועלן צוריקפאָרן קיין פּוילן. סיי ווי האָט זי אים געהאַלטן אין דער האַנט, ווייל זי האָט דאָך געקאָנט אויסגעבן זיין ריכטיקן נאָמען און איבערגעבן אים דער פּאָליציי. שמחה טרונק וועט שוין מער נישט אָנזען נישט ריישע, נישט טאַרנאָוו, נישט מער פאַרנעמען זיך מיט קהלשער טעטיקייט, מיט ציוניסטישער עסקנות, זינגען חסידישע ניגונים, שווערן זיך אַז ער וועט נאָך אַמאָל זיין אין ארץ ישראל — ער וועט זיך שוין עלטערן אין לידן מיט דער טאָטערין, וועלכע רופט אים אויף אַן אויסגעטראַכטן נאָמען פון אַ פאַרשטאַרבנעם.

איסטאָט, די אוזבעקין, איז שוין מער נישט לערערין און דירעקטאָרין פון אַ שולע, זי האָט שוין אויך נישט ביי זיך איר טעכטערל אַלאַידאַ — זי חתונה גע- מאַכט פאַן אַן עלטערן קאָלכאַזניק, וואָס אַרבעט איצט אין שטאָט אויף אַן אַמט און האָט איין ווייב איבערגעלאָזט אין קישלאַק (דאַרף). איסטאָט איז אַ פאַרטיי- מיטגליד, אַ מאָדערנע פרוי, שוין אַן אַ פאַראַנדזשאַ. רוסיש קען זי קנאַפּ, כאַטש זי האָט מיר געוויזן ביי איר אין שטוב עטלעכע בענדער אין דער רוסישער שפראַך, לוקסוס-אויסגאַבן, געבונדן אין לעדער און געלייטשט מיט גאָלד-אותיות. די ווערק פון מאַרקס, לענין, סטאַלין. זי לייענט זיי נישט, נאָר דאָס איז אַזאַ באַפּוּצונג פאַר אַ פאַרטייער. איסטאָט איז אַ שטילע פרוי, האַלט זיך קולטורעל, זאָרנט פאַר דער רייניקייט און דערציאָונג פון אירע קינדער. ווען אַ קינד איז ביי איר אַמאָל קראַנק געוואָרן, איז זי אַריינגעלאָפן צו מיר אַ דערשלאָגענע און געזאַגט, אַז איר קינד האָט אוודאי ניינציק גראַד היץ! (צעלזויס). זי האָט זעט אויס אָנגענומען, אַז הייבט זיך — מיינט הונדערט גראַד.

זי איז אַן אָרנטלעכע, באַשיידענע, געבעך אויך אַ מיאוסע, כאַטש זי האָט שוין גע'נט — דריי מענער. איינער פון זיי איז געווען עטלעכע יאָר טורמע, דאָס איז דער טאַטע פון אַלאַידאַ, דער עלטסטער טאָכטער איסטאָטס. ווען ער איז אַרויס פון טורמע, געווען אַן געלט, האָט ער דאָס פאַרקנסט אַלאַידען צו אַן אַלטן קאָל- כאַזניק, כאַטש יענער האָט שוין איין ווייב מיט קינדערלעך. עס איז גאַרנישט וואָס אַלאַידאַ האָט געוויינט און זיך געריסן די האָר. איר קוזין אירגאַש, וועלכער איז אין איר פאַרליבט פון קינדווייז אָן, האָט איר כסדר געשיקט ליבע-בריוו פון דער אַרמיי, זיך באַנוצט מיט אלע צאַרטע ליבע-אויסדרוקן, וועלכע זיינען אַזויפיל אין דער אוזבעקישער שפראַך. און אַלאַידאַ האָט אים צוריקגעענטפערט מיט ליבע- בריוו. זי האָט געלערנט אין אַן אינסטיטוט און האָט געקענט שרייבן שיינע בריוו, אָבער איר טאַטע האָט באַדאַרפט געלט. דער חתן גיט אים אַ שיינעם „קאַליש“ (נדן): פיר שעפּסן, צוויי זעקלעך רייז, אַ זעקל קישמיש, אויסשטייער פאַר דער כלה און פּופּצן טויזנט רובל מזומן.

ווען איך האָב געהאַט געאַרבעט אַלס וועכטער אין שוסטער-אַרטעל, האָב איך אַמאָל צוגעזען אַ סצענע ווי אַזוי אַ פּופּצניעריקע אוזבעקין איז פאַרקויפט געוואָרן פון טאַטן. זי איז געווען שייין ווי אין אַ מזרח-מעשהלע, עלאַסטיש ווי אַן אינדין, זיך טוליענדיק און איבערגעשראַקן ווי אַ לאַם. איך האָב זי געזען אין דעם שמאָלן געסעלע, פאַר זייער טויער, אַן אַ פאַראַנדזשאַ איבער איר פנים. ווען זי איז געגאַנגען נאָך וואַסער צום „כאָוז“, האָט זי פאַרדעקט איר פנים. איר טאַטע איז געווען אַן אַרעמאָן, אַ לאַמער, אַ וועכטער אין שכנותדיקן קאַראַוואַן-אַראַי. האָב

איך איינמאל געזען ווי עס איז אָנגעקומען אַן אַרבע פון קישלאַק, אָנגעלאָרן מיט זעקלעך תבואה און שפייז. דער לאַמער טאַטע האָט פלינג אַויסגעלאָרן די זעקלעך, די נדומות, און אויף דער ליידיקער אַרבע אַרױפגעזעצט זיין טאַכטער, זי אָפּ געשיקט אין קישלאַק צו דעם, צו וועמען ער האָט זי פאַרקנסט. ער האָט כסדר געהאַלטן אױפגעהויבן דעם ווייזפּינגער צו איר און געדראָט: „נישט כליפּען!“

אָבער זי האָט נישט אױסגעהאַלטן. ווען די אַרבע האָט אַ ריר געטון פון אַרט, האָט זי אױסגעשטרעקט די הענט אויף צוריק און זיך צעכליפּעט.

אַלאַידאַ אָבער, גייט שוין אין אַן אינסטיטוט, זי איז קולטורעל און האָט שוין אַוודאי נישט געכליפּעט. עס איז איר אָבער געלונגען — נאָך צוויי חדשים האָט זי זיך געשיידט מיטן מאַן. דאָס איז געשען דערפאַר, ווייל ביי דעם מאַן אירן האָבן גענומען אַוועקשטאַרבן די קינדערלעך זיינע, איינס נאָכן צווייטן — צוויי קינדערלעך געשטאַרבן במשך די צוויי חדשים.

חויז אַלעם האָט זיך שוין געהאַט אַריינגעמישט אויך די פאַרטיי, אַפּיציעל טאָר מען נישט האָבן קיין צוויי ווייבער. די פאַרטיי האָט געדראָט אים אױסצורשליסן. זעט ער, אַז עס גרייט זיך אויף אים אַ שטראַף, סיי פון אַללאַה, סיי פון דער פאַרטיי, האָט ער רעזיגנירט פון דעם גרויסן אַוועקגעגעבענעם „קאַליס“, פון דעם יונגן ווייבל און זיך צעשיידט מיט איר.

דער טאַטע האָלט אַלאַידען ביי זיך, ווייל זי נישט צוריקלאָזן צו איר מוטער אױסטאַט, ער וועט לייכט געפּינען פאַר איר אַ נייעם זיווג.

* * *

טורסון קאַסימאָף האָט שוין געהאַלטן ביים צוריקקומען פון דער אַרמיי. די לעצטע צוויי יאָר האָט ער געהאַלטן אין איין שיקן פון פּראַנט פּאַקעטן מיט מלבושים, אַלץ טייערע זאַכן — זיידענע שלאַפּראַקן, פּידזשאַמעס, זיידענע קליידער, וועש און אפילו אַ שטיקל צירונג האָט מען אַמאָל געפונען געשיקט פאַרנייט אין די נעט. לענאַ זיין ווייב האָט אָפּגענומען די פּאַקעטן, אָבער צוזאַמען מיט דעם האָט זי אָנגענומען אויף זיך צרות. זי האָט אױפגעהערט שלאָפּן — צוליב שרעק אַז מען וועט איר צוגעגעבן די פּאַקעטן! מען וועט זי ביינאַכט איבערפּאַלן, דער-הרגענען און צונעמען ביי איר די אַלע גוטע זאַכן. עטלעכע מאָל איז זי געקומען צו לויפן זיך עצהנען מיט אירע יידישע לאַקאַטאַרן. וואָס זאָל זי טוען? ווי אזוי זאָל זי פאַרהיטן דאָס ביסל גוטס? אַלע אַרום איר אין קאַראַוואַן-סאַראַי סודען זיך אָפּט, מ'ווייזט מיט די פינגער אויף איר שטוב, מ'גייט איר נאָך — דאָס אַלץ גרייט מען זיך צו באַפּאַלן זי און באַרויבן.

זי איז איינגעגאַנגען, געוואָרן איינגעשרומפּן, אױסגעטרוקנט. די ווייסלעך פון אירע אויגן האָבן זיך פאַרוקט אין די ווינקלען, דעמאָלט האָט זי באַקומען אַ היס-מערישן אָנפאַל און גענומען שרייען אַ באַנומענע און ווי אַ געקוילעטע:

— מען באַפּאַלט מיך! מען רויבט! טורסון וועט דערהרגענען!

זי האָט איר אַלטער מאַמען פאַרשלאָסן אין שטוב און אַוועקגעלאָפּן מעלדן אין דער מיליזי, אַז מען גרייט אויף איר אַן איבערפּאַל. באַלד האָט זי חרטה באַ-קומען — די מיליזי אַליין וועט קימען ביינאַכט און זי באַפּאַלן, באַרויבן. דערנאָך

הָאָט זי זיך ווידער דערמאָנט, אַז זי האָט זיך פאַרטרויט פאַר אירע יידישע לאָקאַל-
טאָרן, האָט זי גענומען רעווען, אַז די יידן וועלן זי באַפאַלן און באַרויבן. עס איז
געקומען מיליין, מיטגעברענגט אַ דאָקטער און מ'האָט זי אוועקגעפירט אין אַ
שפיטאַל פאַר משוגעים.

**

די צוויי שוועסטערן, ראַכיל און סאַראַ, ווייסן שוין אַז זיי זיינען געוואָרן
אַלמנות. באַקומען אַפּיציעלע מעלדונגען, אַז זייערע מענער זיינען געפאַלן אויפן
פּראָנט. ראַכיל ווייסט נאָכנישט דעם גורל פון איר זון. איר שוועסטער סאַראַ און
מיר אַלע, די לאָקאַטאָרן פון הויף, ווייסן שוין יאָ — איר זון איז אויך געפאַלן
אויפן פּראָנט! סאַראַ באַהאַלט די דאָזיקע מעלדונג.

שוין צוויי חדשים ווי זיי זיצן אין שטוב אויף די צוגעפאַקטע פעקלעך, פאַרן
אַלעמאַל מיט די פעק צום וואַקזאַל דערוואַרטן אַן עשאַלאָן אין דער ריכטונג מאַס-
קווע, קומען אָבער כסדר צוריק. דאָ איז דער עשאַלאָן איבערגעפאַקט, דאָ פעלן
נאָך עפעס פאַפּירלעך, אַלעמאַל זיינען נויטיק נייע — און זיי זיצן נאָך אַלץ אין
שטוב און דערוואַרטן יעדן טאָג שוין ענדלעך זיך צו עוואַקואירן אין זייערע היימען.

**

עלעס מאַן, מאַטל, האָט זיך אָפּגעפונען אַ לעבעדיקער. אָבער ער איז שוין
נישט איר מאַן. ער האָט חתונה געהאַט מיט אַ רוסיין און וווינט ערגעץ ווייט אין
ווייסרוסלאַנד. אַז זיין קינד לעבט שוין נישט, האָט ער שוין, מסתמא, פון פריער
געמוזט געוואָר ווערן, ווייל אין דעם אַנטשולדיקונגס-בריוו וואָס ער האָט געשריבן
צו עלקען, האָט ער זיך אָנגעפּרעגט נאָר אויף זיין וויינטער-פאַלסטאָ און אַנדערע מלך-
בושים. האָט עלקע לאַנג נישט געוואַרט און אויך זיך גענומען דאָ אַ מאַן. איז שוין
מאַרוסיאַ אויס איר שוועגערין און וווינט שוין באַזונדער סיווי האָט שוין מאַרד-
סיאַ נישט געוואַלט וווינען אין דעם הויף, ווייל די שכנים פונם גאַנצן געסל האָבן
זיך אָנדערציילט וועגן איר אַזעלכע זאַכן, וואָס מ'דערציילט, געוויינלעך, אויף אַ מיידל
וואָס קליידט זיך שוין און פאַרדינט אַפּיציעל נאָר דאָס ביסל עסן. האָט מען דער-
ציילט אויף איר, האָט מען עס שוין דערציילט אויך אויף אירע חברטעס די ראַס-
טאָווער פּריילינס, אויך אויף דער פּיאַניסטין מיטן אויטאָגראַף פון בּוסיאַ גאָלדשטיין.
זיי האָבן נאָך צוגעהאַט אין זייער קאַמפּאַניע אַ רוסיש מיידל, אַ באַאַמטע פונם
ברויטקאַרטן-בּיוּראָ און אַלע האָבן זיי זיך געהאַלטן אין איין קאַמפּאַניע, זיך שוין
אָנגעטון, געוויילט זיך און פאַרברענגט.

עס איז אָבער נישט צו גלייבן אויף מאַרוסיען די שכנישע רכילות, ווייל
שפּעטער האָט זיך אַרויסגעוויזן, אַז זי האָט פאַרדינט פונם האַנדלען מיט ברויט-
קאַרטן, וואָס די רוסישע האָט געגנבעט פון איר בּיוּראָ. עס איז געקומען צו זיי
מיליין אַרעסטירן, אָבער נאָכן אָפּהאַלטן די מיליציאַנערן אַ האַלבע נאַכט ביי זיך
אין שטיבל, מיט אַ געהעריקן כיבוד און אַזעלכע פּיר שיינע פּריילינס האָבן זיי

פארוויילט — האָט זיך אַלץ געענדיקט גוט. מאַרוסיאַ האָט אויף צומאַרנגס שוין אויף שטענדיק פאַרלאָזט די וווינונג און געפאַרן קיין אוראַל אויף שמוגל-מסחרים. דאָס שטיבל פון עלקע און מאַרוסיע שטייט שוין היינט אינגאַנצן ליידדיק.

* * *

אין דעם שטיבל וווּ עס האָבן געווינט די יונגע רוסישע מאַלער, דאָס פאַר-פאַלק פון לענינגראַד — זיי האָבן זיך שוין רעוואַקואירט אין זייער היימשטאָט — אויף דעם אָרט וווינט טאַקע איצט געניע, די יידישע פרוי פון קרים, וואָס האָט פון איר שטיבל געמאַכט אַ זנות-הייזל.

דעם ערשטן טאָג דאָ זיין צוריק פון לאַנער, אין אָונט, האָבן אַלע שכנים זיך אויסגעלייגט אויף זייערע געלעגערס אויפן הויף. חודש אויגוסט שלאָפט מען דאָ נישט אין די שטיבער. דאָס יונגע פאַרפאַלק, שמאַיעוויטש און חנהלע, האָבן זייער בעטל פאַרהאַנגען מיט אַ קאָלדערע, אַ פאַראַוואַן. דווקא געניע מיט איר קינד זיינען נישט אַרויס שלאָפן אויפן הויף. האָט עס מיך געהירושט. איך האָב נאָכנישט געווסט דעמאָלט מיט וואָס זי פאַרנעמט זיך אין די נעכט. איך האָב געוויינטלעך געווסט, אַז זי איז נישט קיין צנועה. אַ שטילע, גוטע פרוי, אַ יונגע, נישט-מיאוסע, קאַרפּולענטע, מיט גוטע, נאַאיווע, שיער נישט קעלבישע אויגן. אויף יעדן מאַנצ-ביל קוקט זי מיט באַווונדערונג און אַכטונג. שוין לאַנג, נאָך מיט צווייטריי יאָר צוריק, האָט מיין מיטוויינער געהאַט געווסט, אַז געניען קען מען נעמען צו זיך אין שטוב אַריין ווען מען וויל. ער האָט זיך פאַר מיר גערימט, אַז ער באַשענקט זי מיט אַ בכבודיקן האַנגאַראַר... מיט אַ פאַר שטעקלעטשלעך וואָס ער „טראַגט“ אַרויס פון אַרטעל.

איך האָב געמיינט, אַז געניע גיט זיך אָפּ נאָר מיט היימישע און דאָס געלעגנ-הייטלעך, צייטנווייז. ווייל איר שטילער און דערשלאָגענער בליק איז נאָך אַלץ אַזאַ תּמימותדיקער, אומשולדיקער, מוטערלעכער.

אין דער נאַכט האָב איך באַמערקט ווי עס עפנט זיך דאָס סקריפענדיקע טויער און עס קומט אַריין איינער אין אַ מיליטערישן שינעל און גייט צו געניען אין שטיבל אַריין. גייט ער אַוועק, קומט באַלד אַ צווייטער, אַ דריטער. רוסן, אַוובעקן, פּוילישע יידן.

איך האָב אויפגעוועקט שמאַיעוויטשן און גלייך געפרעגט וואָס דאָ קומט פאַר? ווי אַזוי דערלאָזט ער אַזאַ מין זאַך אין דעם זעלבן הויף וווּ ער וווינט מיט זיין יונגער פרוי? און בעתן רעדן איז דערווייל אַנגעקומען געניעס אַ חבּרטע, די בוכאַל-טערין, וועמענס מאַן איז אויך אויפן פּראַנט. זי איז דאָ געבליבן מיט אַ קינד און אָט פירט זי מיט זיך צוויי מענער מיטאַמאָל און אַריין צו געניען אין שטיבל.

ווען די מענער זיינען שוין אַרויס, בין איך אַריין צו די צוויי פרויען און גע-דראָט, אַז איך וועל זיי אונטערצינדן דאָס שטיבל. איך האָב אויפגעוועקט אַלע שכנים אין הויף און געפרעגט פאַרוואָס זיי דערלאָזן צו אַזעלכעס. קודם האָב איך באַלד אַנגעהאַנגען אַ שלאָס אויפן טויער.

געניע האָט כמעט ווי נישט אַפּגעענטפערט, נאָר געוויזן אויף איר שלאָפנדיק יונגעלע און געוויינט. פון די שכנים האָב איך שוין געהערט, אַז געניע שטעלט אַ באַדינג יעדן אירן גאַסט, אַז ער מוז מיטברענגען עפעס צו עסן פאַרן קינד. יעדער

פון די שכנים האָט מורא געהאַט מיט איר צו טשעפען, דער עיקר מיט דער בוכאַל-טערין, ווייל ביי יעדן וועט זי דאָך געפונען עפעס טרייפס. דער אַרבעט אומלעגאַל, דער האַנדלט אומלעגאַל — וועט זי מסרן, איז בעסער מיט זיי נישט צו טשעפען. און צווישן זייערע „געסט“ זיינען דאָך פאַראַנען אויך מיליציאַנערן, וויכטיקע שטאַט-באַאַמטע.

עטלעכע נעכט האָבן איך אַכטונג געגעבן אויפן טויער, אויפן שלאָס. ווען געסט האָבן פאַרעקשנט געקלאַפט אין טויער, האָבן איך צו זיי אַרויסגעשריגן, געזידלט, געדראָט. יענע האָבן צוריקגעזידלט און געדראָט זיך מיט מיר אַפצורעכענען. איך בין נישט אָפגעטרעטן.

האָבן די פרויען געביטן זייער טאַקטיק. געניע האָט אָנגעהויבן אויפנעמען די געסט בייטאָג. זי האָט נאָר דעמאָלט אַרויסגעשיקט איר יונגעלע אויפן הויף זיך שפילן. און היות די בוכאַלטערין האָט דאָך בייטאָג געאַרבעט, איז אויף ביינאַכט געניע אַריבער צו יענער אין שטוב.

**

אין אַ קורצער צייט אַרום וועט שוין געניע דאָך מוזן פאַרלאָזן איר דירה, ווייל עס איז צוריקגעקומען פון דער אַרמיי אונזער באַלעבאַס, טורסון קאַסימאָף. ער האָט זיך שטאַרק פאַרענדערט אין זיין אויסזען, געוואָרן מאַגערער, אָבער מונטער און האַפערדיק. ער האָט אָפגעשוירן די וואַנסן (אַ גרויסער חטא פאַר אַ מאַכמעדאנער) און טראָגט אַ העלן אייראָפּעאישן אַנצוג. ער לייגט שוין נישט קיין גרינעם טאַבאַק אונטער דער צונג, נאָר רויכערט דייטשע פאַפיראַסלעך דורך אַ בורשטינענעם מונדשטיק און ווינקט צו אַלעמען שטיפּעריש מיט די אייגלעך:

— ער האָט אָנגעזעען אַ נייע וועלט! מ'האָט אים אַרויפגעזעצט אַ נייעם קאַפּ! אים אַריינגעזעצט אַ פּאָר נייע אויגן!

לענאַ, זיין ווייב, ליגט אין שפיטאַל, איז מיט איר געענדיקט! זיין זון איר-נאַש לעבט, וועט אוודאי בקרוב שוין צוריקקומען פון דער אַרמיי, אָבער ער וועט נישט התונה האָבן מיט זיין קוזינע אַלאַידאַ, זי איז דאָך שוין נישט קיין מיידל, שוין אַ גרושה. אָבער פאַר אים אַליין, טורסונען, פאַסט עס יא. ער האָט נאָך דערצו גענוג געלט! און קוראַזש אויך! שליסליך איז ער דאָך נאָך פאַר די פּופּיק און זיין פלימעניצע אַלאַידאַ שוין נאָך די פּופּצן.

דער שידוך איז טאַקע צושטאַנד געקומען. טורסון איז אַריינגעקומען צו מיר אין קיביטקע מכבד זיין מיט אַ שעלעכל וויין. און כדי עס זאָל אים, היליח, נישט פאַרשאַטן קיין „גוט אויג“, האָט ער נאָך אַלץ, פון געוויינשאַפט, אויף דעם היר מישן, אוובעקישן שטייגער, צוגעקרעכצט:

— יאַמאָן, יאַמאָן, אַקאַ דזשאָן!

מעג אין פיבער

איך בין אַוועק אין ענקאַוועדע מאַנען מיין זייגער, וואָס מ'האָט מיר געהאַט צוגענומען ביים אַרעסט. עס איז מיר געגאַנגען נישט נאָר אין זייגער, איך האָב

אויך געוואלט דורכגיין, נישט מיט די הענט ארונטער, דורכן קארידאָר פון ענקאָר
וועדע, זעען דעם קאבינעט נומער 42 און נישט ציטערן פאַר נאָגטיעווס קלעפּ.
איך בין געגאנגען צוויי מאָל און דעם זייגער נישט צוריקבאקומען. מער וועל
איך שוין נישט גיין, ווייל איך נעם דאָך אונטערציטערן, אַריינגייענדיק אין דער
געביידע.

אין שטאָט טרעף איך נאָך אַלץ באַקאַנטע וואָס פרייען זיך מיט מיין באַר-
פרייאונג. האָב איך באַקומען צוגעשיקט באַגריסונגסלעגענראַמעס פון חברים, איינע
פון מאַסקווע (זיין נאָמען איז נישט צום דערמאָנען) און די צווייטע פון מ. וואַלד-
מאַן, פון בוכאַראַ.

איך האָב געהאַט דאָס פאַרגעניגן אָנצוטערעפן אויף דער גאַס דעם לאַגער-
נאַטשאַלניק בערסאַנסקי. ער האָט מיך פאַרבעטן צו זיך אין שטוב אַריין אויף אַ
לְחיים, באַקענט מיט זיין פרוי און זון, זיך באַוווּן פאַר מיר מיט די יידישע פּליטן,
וועלכע ער האָט אָנגעשטעלט אויפן פאַטעפּאַן. זיך שוין מער אויסגעפרעגט וועגן
יידישע ענינים און בכלל שוין גערעדט צו מיר מיט אזאַ פאַרטרויען און אזוי אָפּ,
ווי מ'רעדט נאָר מיט דעם סאַמע נאָענטסטן.

איך האָב שוין פּליסיק געזוכט מעגלעכקייטן צו באַקומען אַ פּראָפּוסט אין
וועג אַריין און וואָס שנעלער אַרויספאַרן פון סאַמאַרקאַנד. דערצו דאַרף מען ריר
זיכע און קודם — געלט. האָב איך זיך אָנגעהויבן לערנען אַ ניי פּאַך, אַרבעטן אויף
אַ וועבשטוף. צו יענער צייט האָבן שוין אַ סך פּוילישע יידן איינגעאַרדנט ביי זיך
וועבשטוף, עס איז געווען האַלב־לעגאַל, זיי האָבן דערביי שוין פאַרדינט. איך
האָב געאַרבעט עטלעכע טעג אויף דער לער און נאָרנישט אויפגעטאַן. האָב איך
זיך אַוועקגעזעצט אַרבעטן אַלס שוסטער. אין לאַגער האָב איך זיך דאָס אַביסל
אויסגעלערנט. במשך עטלעכע וואָכן האָב איך אויסגעאַרבעט צען פּאַך אַזובעקישע
כּמרישטיוועלעך פאַר פּרויען, טאַנדעטנע, פאַרטאַטשנע, אָבער פּאַרט שטיוועלעך.
זיי פאַרקויפט צו אַ באַזאַר־הענדלער און פאַרדינט ערף הונדערט רובל. עס גייט
אויף אַ וועג, אַ פּראָפּוסט קאָסט אָבער פינף טויזנט רובל. עס איז נאָך דאָ זאַכן
צו פאַרקויפן פון אַן אָנגעקומען פעקל. אַנדערע פּוילישע פּאַרן דערווייל אין דער
שטיל אַוועק. ווייניקע, אָבער זיי פּאַרן, און עס ווערט וואָס אַמאָל שווערער.

ביי די פּוילישע יידן קומען פּאַר חתונות, נישט נאָר פּיקטיווע, כדי צו באַקו-
מען אַ פּוילישן דאָקומענט און די רעכט אויף אַרויסצופאַרן פון ראַטנפאַרבאַנד
קיין פּוילן, נאָר אמתע חתונות. אַ סך פּוילישע פאַרדינען שוין נישקשה, חוץ דעם
ווייל מען נישט פּאַרן קיין פּוילן איינזאַמע, זוכט מען זיך צו צו דער פּאַר און מען
פּראַוועט חתונות.

איך ווייל דאָ דערמאָנען איינע אזאַ חתונה, אויף וועלכער איך בין געווען
פאַרבעטן, נישט צוליב דער חתונה גופא, נאָר צוליבן אָנדענק פון אַ יידישן אַק-
טיאָר, אַ קרבן פון דער דאָזיקער חתונה.

עס איז געווען אַ חתונה פון איינעם וואָס האָט גערעכנט, אַז זיין פאַרבליבענע
פּרוי אין פּוילן, איז אומגעקומען צוזאַמען מיט אַלע יידן דאָרט. ער האָט אַ קורצע
צייט געווינט שוין דאָ מיט אַ פּרוי, זי האָט געהאַט מיט אים אַ קינד, איז דאָס

קינד אוועקגעשטארבן און ער איז זיך מיט איר צענאנגען. איצט האָט ער חתונה מיט אַ יונג מיידל. ער אליין איז אַ גוטער פאַרדיינער אויפן שוואַרצן מאַרק.

צו דער חתונה איז אויך געווען פאַרבעטן דער אַלטער לעמבערגער אַקטיאָר וואַלדבערג. ער האָט געשפּילט אין דער היגער טרופּע, געשטאַנען סרוב אַלס בילע־טער ביים טעאַטער־אָריינגאַנג, באַטאַג פּונאַנדערגעקלעפט די טעאַטער־אַפּישן אין שטאַט. וואַלדבערג איז געווען אַ טיפּישער אַקטיאָר פּון די אַמאָליקע יידישע וואַג־דער־טרופּעס. ער רעדט תּמיד פאַרקאַטערט. קאָן זיין אז דאָס איז נישט קיין אָר־גאַנישער פעלער ביי אים, נאָך אַזאַ חנּדל, וואָס איז אים פאַרבלִיבן פּון די קאָמישע ראָלן, וואָס ער האָט צייטנווייז געשפּילט. עס איז רעכט, אז מיט דעם אונטערן נאָרטענדל האָט ער מאַסקירט זיין נישט־געשולטע און אָנגעשפּאַלטענע שטימע.

דער עולם האָט געקאַנט מיינען, אז דאָס איז אַזאַ בכּוונת־טאָן.

דעם קאַפּ פּלעגט ער האַלטן שטענדיק פאַרלייגט אויף אַ זייט, אויף דער רעכ־טער, אַמאָל אויף דער לינקער, אָבער קיינמאָל נישט אינמיטן, נאָרמאַל. מחמת דעם, מסתּמא, האָט זיין איינגעקאַרטשעט נעבעד־פּנימל אויסגעזען נאָך טרויער־קער. די מינע איז ביי אים געווען אַזאַ, ווי ער וואָלט געהאַלטן ערב־וויינען, אָדער שוין מוצא־וויינען. אז מען האָט אַ רגע לענגער געקוקט אויף זיין טראַגישן אויס־זען, האָט מען זיך אפּילו געקאַנט צעלאַכן. וואַלדבערגן האָט עס לחלוטין נישט גע־אַרט, אפּשר נאָר איז ער דאָס צומאָל אויסן געווען, אפּילו צופּרידן, אַבי איר זאָלט נישט קוקן אויף אים גלייכילטיק. איר מענט איבער אים קרעכּצן, אָדער לאַכן. אַ גאַנג האָט ער געהאַט, אַמאָל פּון אַ יונגל, און אַמאָל פּון אַ געבראַכענעם זקן. די אַקטיאָרן האָבן זיך צו אים טאַקע באַצויגן ווי צו אַזעלכּן, אַמאָל ווי צו אַ יונגל און אַמאָל ווי צו אַ זקן אָן עובר־בּטול. האָט וואַלדבערג דערפּילט די גרינגשעצנ־דיקע באַציאונג צו אים מצד זיינע קאַלעגן, האָט ער, אָדער זיך צעווייגט, אָדער נאָר שטייף אויסגעצויגן זיין גוף און מיט גרויס רעספּעקט אָנגעמאַלדן:

„מיין זון פּון ווין, דער דאָקטער“ —

אין ביידע פּאַלן האָט עס געהאַט די געהעריקע פעולה און זיין קאַלענע האָט

תיכּף געביטן דעם ביטול־טאָן.

וואַלדבערג שפּילט אין דער היגער טרופּע דריטראַנגיקע ראָלן, זעלטענער צווייטראַנגיקע און אין באַזונדערע אויסנאַם־פּאַלן, בעת אַן ערשטער ראָליסט פּלעגט פּלוצים קראַנק ווערן — אים פאַרטרעטן.

ווי יעדער עלטערער אַקטיאָר, איז יעדעס צווייטע־דריטע וואָרט זיינס פאַר־בונדן מיט זכּרונות. ער רעכנט אויס די סאַמע גרעסטע אַקטיאָרן מיט וועלכע ער האָט אַמאָל מיטגעשפּילט. עס איז אַ קנאַפע נפּקא מינה וואָסערע ראָל ער האָט כּאַטגעשפּילט, בלויז אַן עפּיזאָדן־ראָל, צי בלויז סופּלירט פּון קאַסטן אַרויס — אָבער אַלץ הייסט מיטגעשפּילט. וועגן אַלע גרויסע אַקטיאָרן וואָס ער דערמאַנט, רעדט ער מיט ערפורכט, זיין שטימע ציטערט דערביי אונטער, נאָך טאַמער קומט אים אויס צו דערמאַנען גאָלדפּאַדענען, זאָגט ער נישט אַנדערש ווי:

„דער גרויסער אַווראָהאָם גאָלדפּאַדען אַלעף האַשאָלעם!“

און כּאַפּט זיך גלייך מיט דער האַנט צוצודעקן זיין אַנטבלויזטן קאַפּ.

וואַלדבערג האָט ליב דאָס טעאַטער נישט ווייניקער ווי דאָס יומכיפורדיקע דאַווענען. איך האָב אים געזען דאַווענען דעם לעצטן יומכיפור אין שול פּון געוועזענעם קרעמענטשווגער רב. ער איז שעהנווייז געשטאַנען אויף איין אָרט, מיט

דעם מחזור פאררעקט זיך די אויגן, דערין אריינגעזאגט און אריינגעוויינט.
 אין אייניקע מאַמענטן האָט זיך אים אויסגעדוכטן, אז דאָס האַרציקע דאווענען
 פון דעם בעל־מוסר, דעם קרעמענטשוניער רב, האָט אויך עפעס אַ שייכות צו טעאַ-
 טער, ער רעדט זיך אזוי אַרויך מיט גאָט ווי אַ קינד צו אַ טאטן, מיט געבעט, מיט
 געוויין — און צי איז דען מעגלעך, אז דאָס זאָל זיין טאקע אַלץ עכט און נאַטירלעך?
 און ווען נאָך מוסר האָט דער רב געהאַלטן אַ רעדע מענייני דיומא, גערופן צו היטן
 כשרות און דערביי געלויבט און געבענטשט די „סאָוויעטסקע וולאַסט“ מיטן גענע-
 ראַליסימוס בראש — האָט שוין וואַלדבערג אוודאי געמיינט, אז ער האָט דעם רב
 געפאקט ביים אַקטיאָרעווען, ער האָט שוין שיער נישט געוואַלט צווינקען צו מיר
 מיט אַן אייגל. ווען דער רב איז אָבער איבערגעגאַנגען צו נעילה, האָט וואַלדבערג
 דערזען זיין טעות, מורא געקריגן פאַר זיין מיאוסער מחשבה, האָט ער נאָך מער
 איינגעגראָבן דעם קאַפּ אין מחזור, געשאַקלט פריער מיטן קאַפּ אין דער ברייט, דער-
 נאָך געשאַקלט מיטן קאַפּ אויף יאָ און געשלוכצט און געוויינט.

אָבער ער נעמט דאָס טעאַטער און זיין שפּילן אויך אַ סך מער ערנסטער ווי פיל
 זיינע קאַלעגן. ער האָט דאָס טעאַטער ליב ווי זיין לעבן, וואָס איז ער מישטיינס גע-
 זאָגט אַ גאַנצן טאַג? ווער קוקט זיך אויף אים אום? אָבער ביינאַכט, ווען ער איז אויף
 דער סצענע, איז איבערגעטאַן, גרימירט, זאָגט זיין רעפּליק, אָדער זינגט אָפּ אַ
 לידל — דעמאָלט אַפּלאַדירט מען אים. די זעלבע מענטשן, וואָס בייטאַג קוקן זיי
 זיך אויף אים נישט אום, אָבער איצט — איז ער, וואַלדבערג, אויף דער בינע, הויך,
 און יענער דאָרט — אין דער נידער, אין זאָל, זיי אַפּלאַדירן אים. צווישן זיי זיינען
 פאַראַן דירעקטאָרן, נאַטשאַלניקעס — אַלע אַפּלאַדירן אים. אין די געצייגלע מיר-
 נוטן פילט זיך וואַלדבערג אַן אויבער־מענטש.

וועט ער צוריק אַראָפּ פון בינע, וועט זיין געבעד־פנים ווידער טראָגן אויף
 זיך אַלע מאַסקעס פון די אַלע טראַגישע און קאָמישע העלדן, וואָס ער האָט גע-
 שפּילט במשך פּערציק יאָר אויף די טעאַטער־ברעטער. צו דעם אַלעם וועט נאָך
 אויף זיין פנים זיך אָנזען דאָס לעכצן איינמאָל אַפּצוּעסן צו דער זעט. ער פאַרגינט
 זיך נישט אפילו קיין שטיקל ברויט צו דער זעט, ער וויל אַנקלויבן אַ פּאַר
 טויזנט רובל אויף צו קויפן אַ מתנה. און ווען ער וועט צוריקפאַרן קיין פּוילן, וועט
 ער פון דאָרטן צופאַרן קיין ווין, אויסזוכן זיין איינציקן זון, אפשר לעבט ער דאָך
 — און אים מהנא זיין מיט אַ שיינער מתנה.

אויף דער חתונה איז געווען עסן לרוב, פון שענסטן און בעסטן. וואַלדבערג
 האָט זיך צוגעכאַפט צו די אַלע גוטע מאכלים, געטרונקען וויין, געוויינט פאַר פרייד
 פון די טעמדיקע מעדנים, די אויגן האָבן געלאַכט, די ליפן זיינע האָבן געקויט און
 געקוואַלן — אַ טייערע חתונה, זאָל נאָר זיין שמחות ביי יידן! ער איז שוין בנילופין,
 עסט אייליק, האָט מורא עפעס נישט צו פאַרשפּעטיקן. אַן אַלטיטשקע פרוי, די שכנה
 פונדאַנען, וועלכע איז געוואָרן אַריינגעבעטן אויף דער חתונה, האָט נישט געקאַנט לאַ
 עליכם דאָס אויסטראָגן, דער מאָגן האָט עס באַלד אָפּגעגעבן אויפן אָרט, איז גע-
 וואָרן אַ שלעכטער ריה, די אַלטיטשקע האָט זיך נישט געקאַנט רירן פונם אָרט און
 מען האָט זי קוים אַרויסגעטראָגן.

וואַלדבערג איז געווען אזוי בנילופין און פריילעך, אז ער האָט געלאַכט פון
 דער אַלטיטשקער. געזאָגט חכמות, צוויידייטיקייטן, ווידער פאַרטרונקען און פאַר-
 ביסן, געזונגען אַ שפּאַטיש לידל וועגן פרעסן און באַמאַכן זיך, אַליין הויך געלאַכט,

נישט געהערט זיין אייגן קול און פלוצים אין מיטן געלעכטער האָט ער זיך צעשריגן, פאַרקייכט. מ'האָט געמיינט, אַז ס'איז אַקטיאָרישע סיגעס, האָט ער גענומען פּאָכען מיט די הענט, די אויגן האָבן פאַרלוירן דעם שמייכל, דאָס מויל זיך אויסגע-
קרומט, דאָס פנים האָט פאַרלוירן דאָס לעצטע ביסל בלוט, ער האָט זיך פאַרקייכט אין געשרייען. מ'האָט אים געכאַפט אונטער די הענט, אַרויסגעטראָגן אים אויפן דאָך, אים אַריינגעלייגט אין זיין דאָך־שטיבל וווּ ער האָט דאָ געוויינט. ער האָט זיך אָפגעמאַטערט עטלעכע שעה און אין יסורים אויסגעגאַנגען.

מ'האָט גערופן. עטלעכע קאַלעגן זיינע, אַקטיאָרן, מען האָט אים אויסגעטון, געפונען ביי אים אַ גאַלדענעם זייגער און עטלעכע טויזנט רובל. די אַקטיאָרן מיט משה ליפּמאַן בראש האָבן צוגעזאָגט פאַר דעם געלט איינצואַרדנען די לוויה און אים שטעלן אַ מצבה.

**

צוריקגייענדיק אויפצומאַרגנס פון וואַלדבערגס לוויה, האָב איך באַמערקט דורכפאַרן אַ לאַסט־אויטאָ און אויף אים איז געזעסן מיין ליבער לאַנגער־חבר איליא. ער איז געווען אַרומגערינגלט מיט עטלעכע סטרעלאַקעס. מ'האָט אים געפירט אין אַ שטאַטישער פאַכריק אַריין עפעס פאַריכטן. ער האָט דאָס ערשטע מאָל, נאָך דריי יאָר, ווידער דערזעען די גאַסן פון סאַמאַרקאַנד. דאָס איז געווען אַ פּועל יוצא פון מיין שמועס מיטן לאַנגער־נאַטשאַלניק בערסאַנסקי ביי אים אין שטוב. די סטרעל־קעס (קאַנוויאָ), קענענדיק מיך, האָבן מיר נישט געשטערט צולויפן צו אים און אַריינצואַרפן עטלעכע עפל. איליא האָט זיך געשעמט מיט זיינע טרערן, אָבער נישט געוואָלט אויך זיך פאַרשטעלן די אויגן.

בעתן באַפרייען מיך, האָב איך זיך נישט באַוווּן מיט אים צו געזעגענען, האָבן מיר זיך איצט געזעגנט מיט די בליקן. עס האָט זיך מיר, אין דער מינוט, נאָך אַמאָל איינגעשניטן אין מיין גאַנצן וועזן דער ווונטש — אַז עס זאָל אַמאָל אזא איליא און אַלע טויזנטער, צי מיליאָנען איליאַס, שוין ענדלעך אַמאָל באַפרייט ווערן פון די טורמעס.

און אַליין דאַרף מען אויך זעען זיך צוצוואַילן שוין צו אַנטרונען פון דער פּרעניו־תּיערד, נישט אָנזעען מער די טורמעס און לאַגערן.

**

רויזנשמיד איז שוין אַוועקגעפאַרן קיין וו. זיך אַרויסגעקריגן אויף אַן אומוועג. ער האָט דערווייל געלאָזן דאָ זיין פרוי און זון. ער האָט געמוזט פאַרן אום סאַמע יום־כיפור אינדערפרי, ווייל עס האָט געשמעקט מיט פיקוח נפש, עס האָט אים געדראָט אַרעסטירט צו ווערן. אין דעם טאָג האָבן נישט דיוזשורירט אויפן וואַקזאַל קיין שליחים פון פּוילישן פּאַטריאָטן־פאַרבאַנד, אַכטונג געבן צי עס פאַרט נישט ווער אויף אייגענער האַנט. זיי זיינען געווען זיכער, אַז היינט, יום־כיפור, וועט קיינער נישט פאַרן.

עס איז אויך געלונגען זיך אַרויסצוקריגן לייזער ראַנען מיט זיין פרוי שבע. זיי זיינען געקומען קיין רוסלאַנד אין יאָר 1936, האָבן זיי סיווי נישט קיין רעכט אויף רעפּאַטריאַציע, צוריקצופאַרן קיין פּוילן. דערווייל פאַרן זיי קיין ווילנע, פון דאַרטן וועלן זיי שוין געפונען אַ וועג אויף ווייטער.

ארויס, אוועק, אהיים!

קאפיטל א

דעם דרייצנטן נאָוועמבער ביינאכט האָב איך, מיט נאָך אַ גרופע יונגעלייט פון פּוילן, זיך אַרויפגעזעצט אויף אַ לאַסט־אויטאָ, אויף אָפּצופאַרן קיין טאַש־קענט. דער אויטאָ איז געשטאַנען הינטער דער שטאָט און מען האָט באַדאַרפט אַרויסגיין איינציקווייז, קיינער זאָל נישט באַמערקן.

איך שאָר זיך אין אַ פינצערער, רעגנדיקער נאַכט אויף די שמאַלע, סאַ־מאַרקאַנדער געסעלעך. פאַרן צווייטן צום אויטאָ דאַרף איך נאָך אָפּסטעמפלען מיין דאָקומענט אין דער מיליץ.

איך האָב אָפּגערעדט מיט בערעלעס פרוי, אַז אין דער נאַכט ווען איך וועל אַרויספאַרן, זאָל זי מיט אים אַוועקגיין אין אַ קינאַ, כדי ער זאָל נישט געוואָר ווערן וועגן מיין פאַרן. ער איז דאָך, חוץ אַלעס, אויך איינער פון די אָנפירער פונם פּויל־לישן פאַטריאַט־פאַרבאַנד דאָ.

זיין פרוי האָט אים די גאַנצע צייט געהיטן. איז ער נאָר אַוועק אויף אַ שעה פון שטוב און געזוימט זיך אַביסל לענגער, איז זי שוין געלאָפן אים זוכן. זי איז נאָך אַלץ נישט געווען מיט אים זיכער, צי ער איז נישט ווייטער אַ מיטאַרבעטער אין נקווה. דער עיקר האָט זי מורא געהאַט, אַז ער זאָל מיר ווידער עפעס נישט טאָן קיין שלעכטס. זי האָט אים געדראָט, אַז אויב מיר וועט עפעס געשען, שטעכט זי אים גלייך אויפן אָרט און באַלד דערנאָך דערשטעכט זי זיך.

און אָט, ווי איך שאָר זיך אַזוי זייטיק דורך די שמאַלע געסעלעך, קומט מיר אַנטקעגן בערעלע! ער איז געוואָר געוואָרן, אַז איך פאַר אַוועק און ער וויל זיך מיט מיר געזעגענען. ער ווייסט אויך, אַז איך דאַרף סטעמפלען מיין פאַס, אָבער עס איז אַ גרויסער אָטשערער אין דער מיליץ, איך וועל נאָך פאַרשפעטיקן מיין אויטאָ. אין דער מיליץ האָט ער באַקאַנטשאַפט, ער וועט עס מאַכן שנעלער.

און ער איז אַרײַן מיט מיין פאַס אין מיליץ, און אין אַ מינוט אַרום אַרויס־געברענגט אַ געסטעמפלטן. ער האָט מיך שוין באַגלייט צום אויטאָ צוזאַמען מיט רויזקען, איר שוועסטער, זייער מוטער און זיך מיט מיר געזענגט ווי זיי אַלע — דורך צעקושן זיך...

קאפיטל ב

אין אַכט טעג אַרום בין איך שוין געווען אין מאַסקווע. איך האָב אָבער נישט גע־האַט קיין רעכט דאָרט צו זיין מער ווי עטלעכע שעה. כדי איבערצונעכטיקן דאַרף מען זיך איינמערלדן.

איך בין דאָרט געווען דריי טעג, געשלאָפן ביי חברים אין אַ האַטעל, זיך נישט איינגעמערלדעט.

נישט מיט אַלע חברים האָב איך זיך געוואָלט זעען... און נישט אַלע האָבן זיך

גערן געוואָלט זען מיט מיר. זיי האָבן, נעבעך, מורא געהאַט. איך האָב נישט געהאַט צו זיי דערפאַר קיין טענה.

איך האָב באַשלאָסן דאָ מער נישט צו זען ווי נאָר דעם רויטן פּלאַץ ביים קרעמעל און דעם לענין-מאַזאַליי.

איך בין אָפּגעשטאַנען אין אַ זונטיק עטלעכע שעה אין אַטשערעד צוזאַמען מיט די טויזנטער מענטשן, וועלכע קומען באַקוקן לענינען.

מיר איז באַשערט געווען צו האָבן אַביסל שרעק. אין מיין מאַנטל איז געלעגן אַ גרויסע, ווייסע בולקע, וואָס איך האָב דאָ געקויפט אין אַ מאַנאַזין. די ספּעציעלע וואַך, באַטראַכט יעדן איינציקן, וואָס שטייט אין אַטשערעד צום מאַזאַליי. אויב זי דערזעט עפעס פאַרדעכטיקס, אָן אַפּשטייענדיקע טאַש ביי וועמען, בעט מען יעדן נעם אַרויס פֿון דער ריי און מען רעווידירט אים. מיליטערייט מוזן אַלע אָפּגעבן זייער געווער.

איך האָב צעבראַכן די בולקע אויף שטיקלעך. איך וואָלט נישט וועלן, אַז מען זאָל מיך אַרויסנעמען פֿון דער אַטשערעד, באַזוכן, דערנאָך פּרעגן ביי מיר אויף אַ דאָקומענט. דאָס טויג נישט פאַר מיר. צו יעדן פּראָפּוס, אפילו לעגאַל, קאָן מען זיך צוטשעפען. כאַטש ער האָט מיך געקאָסט פינפטויזנט רובל, איז אויף מיין נאָמען, אַלץ איז אין אָרדנונג, אָבער דאָך, עפעס נישט-כשרם האָט מען געקענט אין אים אויסגעפונען. איך האָב דאָך בכלל נישט געהאַט קיין רעכט אַרויסצובאַ-קומען אַ פּראָפּוס, כאַטש ער איז נישט אויסגעשטעלט אויף די גרענעץ-שטחים. דער וואָס האָט מיך, כלומרשט, אַרויסגעפּאָדערט פֿון יענער שטאַט, האָט נישט די מינדעסטע אַנונג ווער איך בין און איך ווייס וועגן אים אויך גאָרנישט. מיין נאָך-מען איז געוואָרן צוגעשריבן אין סאַמאַרקאַנד, דורך אַ גוטן בעל-מלאכה... איך האָב שוין געהאַט גענוג האַרץ-קלאַפעניש אין צוג ביז מאַסקווע, ביי יעדן מאָל פּאַר-שטעלן דעם פּראָפּוס צו קאָנטראָל. איך בין דאָך ערשט דאָס צווייטע מאָל געפּאַרן אין רוסלאַנד מיט אַ פּאַסאַזשיר-וואַגאָן און ביז איצט נאָך אַלץ נישט געוויסט, אַז מיט יעדן פּאַסאַזשיר-צוג פּאַרט מיט אַ באַזונדערער וואַגאָן מיט אַן אָפּעראַטיווער נקוור-אַפּטיילונג.

עס איז אָנגעקומען מיין ריי. איך האָב געזען דעם באַלזאַמירטן לענין און עס האָט געמאַכט אויף מיר אַן איינדרוק. איך בין געווען צופּרידן וואָס איך האָב געזען לענינען.

איך האָב זיך אַנטציקט מיטן מעטראָ. איך בין אויך געווען צופּרידן דערפֿון, וואָס איך האָב זיך בנוגע מאַסקווע אנגענעם אַנטוישט. איך בין געווען פּריער זי-כער, אַז אין מאַסקווע איז אַלץ פאַרשענערט און פאַרגלעטיקט ווי אין אַן אויסשטעל-פענצטער. איך האָב אָבער געזען דאָ דאָס זעלבע ווי אין אַלע רוסישע שטעט. איך האָב אַ „פּראַוודאַ“ געמוזט קויפֿן אויך אויפֿן שוואַרצן מאַרק און באַצאַלן צוויי רובל. (דער אָפיציעלער פּרייז איז צוואַנציק קאָפּיקעס). אָבער אין סאַמאַרקאַנד האָט אַ „פּראַוודאַ“ געקאָסט פֿון זעקס ביז צען רובל. און זי איז דאָך אָנגעקומען ערשט אויפֿן צענטן טאַג.

איך זע דאָ די זעלבע גראַע וואַטע-פּופּיקעס, די זעלבע גראַע פּנימער. דער זעלבע שוואַרצער מאַרק, מחנות גנבים. אין די זייטיקע נאַסן טרעפט ביינאַכט, אַז מען ווערט באַפּאַלן פֿון באַנדיטן, זיי ציען אַראָפּ דאָס אַנטוועק, הרגענען. צום אָפיציעלן פּרייז האָב איך באַקומען נאָר פּאַפּיראַסן. מען פאַרקויפט אויף

דער נאם אייזיקרעם, דער עולם עסט דאָס געשמאק, כאָטש עס איז שוין אַ שניי און אַ פראָסט. עס זיינען אָפֿן עטלעכע גרויסע מאַנאַזיינען וווּ מען באַקומט אַלי, אָבער צו קאָמערציעלע, שוואַרץ-מאַרק-פּרייזן. אַ קליינער טאַבלעט שאַקאַלאַד קאָסט דריי-הונדערט רובל. מען באַגעגנט אויך עלעגאַנט געקליידעטע פּרויען, אָבער זעלטן און ווייניק.

אויפֿן דריטן טאָג האָב איך „פּאַ בלאַטו“, דורך דער פּאַרמיטלונג פון בופּע-טשיק אויפֿן וואַקזאַל, פּאַר פּופּציק רובל, באַקומען אַ סטעמפּעל אויפֿן באַן-בילעט אויף צו פּאַרן ווייטער, צו דער שטאָט וואָס איז געווען אויסגעשטעלט אויפֿן פּראָ-פּוסק — פּאַלאַצק (ווייסרוסלאַנד). מיין דעה איז געווען צו פּאַרן קיין פּאַלאַצק אַרום און אַרום, דורך ווילנע, דאָרט זיך פּאַרהאַלטן און זוכן אַ וועג צו פּאַרן ווייטער, קיין פּוילן.

ק א פ י ט ל ג

פון עטלעכע פונקטן האָט מען זיך געקענט אַריבערקליגן קיין פּוילן. די הויפּט-ערטער זיינען געווען לעמבערג, ווילנע, באַראַנאָוויטש. פונדאָנען זיינען געפּאַרן די היגע איינוווינער, וועלכע האָבן אָפּטירט פּאַר פּוילן. עס האָבן דערצו רעכט פּאַליאַקן און יידן, אָבער נישט קיין אוקראַינער, ווייסרוסן, ליטווינער. קיין לעמבערג און אין די אַרומיקע שטעט זיינען אָנגעפּאַרן טויזנטער פּוילישע יידן. זיי האָבן זיך אַהער דערשלאָגן פון ווייטן אוראַל, סיביר, מיטל-אַזיע. עס איז נישט געווען אַזוי לייכט זיך צו דערקליגן ביז די ערטער. אָבער ווער עס איז שוין אָנגעקומען קיין לעמבערג, אויב ער האָט נאָר געהאַט אַ דאָקומענט, וווּ עס איז געווען געשריבן, אַז ער איז געבוירן אין פּוילן, האָט געקענט זיך רעגיסטרירן און אַריבערפּאַרן. אין נאַנצן אַזוי גלאַטיק איז עס נישט צוגעגאַנגען, עס האָט אָבער געקאָסט נאָר אַ קליינע פּאַר הונד-דערט רובל כאַבאַר. עס זיינען געווען טויזנטער אָנגעפּאַרענע און די שטאַט-פּאַר-וואַלטונג האָט געוואַלט פון זיי וואָס שנעלער פּטור ווערן, ווייל זיי האָבן פּאַרלייגט די וואַקזאַלן, אַלע גאַסן, טראַנספּאָרן.

איך האָב אָבער נישט געקאַנט פּאַרן קיין לעמבערג. איך האָב מורא געהאַט ריזיקירן. יעדע עטלעכע שעה איז מען אין צוג אַריינגעקומען פון דעם נקודת-וואַגאַן קאַנטראָלירן די דאָקומענטן און פּראָפּוסקן. איך האָב באַדאַרפט בעטן אויף הַצִ' לַחַה, אַז עס זאָל מיר אַדורכגיין אַלץ בשלום, ווייל אַ פּגם אין מיין פּראָפּוסק האָט מען געקענט אויסגעפונען. אין ווילנע האָב איך געוואַלט זיין, ווייל איך האָב שוין געוויסט אַז מיין ברודער, וועלכער איז אַנטלאָפֿן פון פּאַרשימונג פון מיט-רוסלאַנד קיין ווילנע, איז אין חודש אויגוסט 1941 דערשאַסן געוואָרן דורך די דייטשן אויפֿן פּאַנאַר. איך האָב געוואַלט געוואָרן ווערן מערערע פּרטים וועגן זיין טויט, וועגן טויט פון זיין פּרוי.

איך טאָר זיך אין ווילנע נישט פּאַרהאַלטן, איך מעג נאָר דורכפּאַרן די שטאַט. האָב איך זיך אויסבאַהאַלטן דאָרט ביי באַקאַנטע. איך האָב געוואַלט פּאַרשאַפֿן זיך פּאַפּירן אויף צו קענען מיטפּאַרן מיט אַ רעפּאַטריאַנטן-עשאַלאָן קיין פּוילן. איך דאַרף נאָר דערצו זיין אַ ווילנער, אָדער געבן כאַבאַר פינפטוויינט רובל, וועט מען מיר מאַכן אַ פּאַלש פּאַפּירל.

אין ווילנע זיינען געווען א סך יידן פון ליטע און לעטלאנד. זיי האָבן אויך געוואָלט זיך מאַכן אַזעלכע פאַפירלעך, כדי זיך אַריבערצוקריגן קיין פּוילן. אַ סך האָבן פשוט געשוואַרצט די גרענעץ. עטלעכע אַזעלכע פאַרטייעס יידן האָט מען גע- כאַפט ביי דער גרענעץ און איינגעזעצט. איין אויטאָ, אין וועלכן עס זיינען געפאַרן הויכגעשטעלטע לויט, מענטשן אויף פאַראַנטוואָרטלעכע פאַסטנס, אפילו מיטאַר- בעטער פון דער נקודה, ווען זיי זיינען שוין געווען נאָנט צו דער גרענעץ און אַ פאַטרול האָט זיי באַפוילן בלייבן שטיין, אויף קאָנטראָלירן זייערע דאָקומענטן, האָבן די פאַסאָזשירן אַרויסגעכאַפט רעוואָלווערן און געשאָסן אויף דעם גרענעץ- פאַטרול. זיי האָבן געמוזט ריזיקירן מיט אַלעם, ווייל ווען מען כאַפט זיי, דער- שיסט מען זיי סיווי. מען האָט אָבער דעם אויטאָ מיט פאַסאָזשירן פאַרט פאַר- האַלטן. עס זיינען געווען געהרגעטע פון ביידע צדדים.

איך האָב נישט קיין פינפטויזנט רובל אויף צו מאַכן זיך אַ רעפּאַטריאַציע- דאָקומענט. וואָלט איך געווען אין לעמבערג, וואָלט איך אָנפּעקומען בלויז מיט עטלעכע הונדערט רובל.

איך האָב אין סאַמאַרקאַנד אָנגעבאַרגט געלט ביי באַקאַנטע. דער פּראָפּוסט האָט געקאַסט פינפטויזנט רובל, פאַר אַ באַן-בילעט אין טאַשקענט, חוץ דעם פּרייז פאַרן בילעט, האָב איך געמוזט געבן כאַבאַר די מאַכערס — צוועלפהונדערט רובל, צוויייהונדערט רובל פאַרן אַריינלאָזן מיך אין וואַגאַן, כאַטש איך האָב געהאַט אַ בילעט.

איך האָב נאָך דאָרט, אין טאַשקענט, זיך באַדאַרפט אויסהיטן פאַר אַ געוויסן געזעלשאַפטלעכן טוער פון פּוילן, אַ סאָציאַליסט, אויף וועלכן מ'האַט געהאַט אַ חשד, אַז ער איז אַ מסור, אַ פאַרעטער, מיטגעאַרבעט אין נקודה. ער איז פּריער אַליין געווען אַרעסטירט, אַ לאַנגע צייט געזעסן, פּלוצים האָט מען אים באַפּרייט. דאָס האָט ער זיך אַווראַי אויסגעקויפט דערמיט, וואָס ער האָט זיי צוגעזאָגט צוצושטעלן קרבנות, זיינע אייגענע, געוועזענע פאַרטיי-חברים. האָב איך צוויי טעג אין טאַשקענט געמוזט זיצן אין אַ שטוב ביי אַן אַוזבעק און דערפאַר אויך באַצאָלט אַ שיינע פּאַר רובל.

סיווי, איך האָב נישט אַזאַ סומע אויף צו באַקומען אַ פאַלשן רעפּאַטריאַציע- דאָקומענט. איך דאַרף פאַרן אין אַן אַנדערער שטאַט אַריין. אין מיין פּלאַן איז נאָך געווען צו זיין אין באַראַנאָוויטש און סלאָנים. דאָרטן איז דאָך פאַרבליבן מיין פּרוי מיטן קינד, אפּשר וועל איך כאַטש געוואָר ווערן ווען זיי זיינען דערמאַרדעט געוואָרן, אפּשר וועל איך געפונען כאַטש זייערס אַ קבר.

אָבער דערווייל דריי איך זיך אַרום אין ווילנע. איך מוז זיך פאַרשאַפן אַ פאַ- פּירל צו קאָנען פאַרן קיין באַראַנאָוויטש און סלאָנים. איך דריי זיך אַרום איבער די ווילנער גאַסן, איבער די ווילנער חורבות. איך קען די שטאַט, געווען דאָ עט- לעכע מאָל, איינמאַל אויפן יוואַ-צוזאַמענפאַר אין יאָר 1935.

איך בין אין יידישן מוזיי, וואָס האָט געדינט פאַר אַ תּפּיסה אין געמאַ. אין דעם מוזיי ליגן צונויפגעקליבן עטלעכע טויוזנט ביכער, וואָס שטאַמען פון יווא. איך האָב דאָ געפינען עטלעכע פון מיינע ביכער. איך האָב שוין אַליין נישט גע- גלויבט, אַז איך וועל נאָך אַזעלכעס אַמאַל אָנזען. שוין אפּשר נישט געגלויבט אויך, אַז איך בין געווען דער מחבר פון טאַקע אָט די ביכער.

אין דרויסן, אויפן מאַרק, פאַרקויפט מען וואַרעמע קאַרטאָפּל-לאַטקעס, קעז, זעמעלעך, פּלייש, פּוטער. האָט איר געקויפט פּוטער, האָט מען עס איינגעפאַסט

אין „שמות“ פון חומשים, סידורים; האָט איר געקויפט פֿלויש, האָט מען עס אייך איינגעוויקלט אין גמרא־קונטרסים. ביי איין נוי האָב איך אָפּגעקויפט צוויי צעריי סענע בלעטלעך פון אַ סידור, וווּ עס איז געווען אַ תפילה וועגן די עשרה הרוגי מלכות.

מען האָט נאָך געקאָנט זען אויף די ווילנער גאָסן פענצטער פאַרקלעבט מיט זריעות פון ספר־תורה'ס. אַלע קרויסטלעכע שניידער און שוסטערס דאָ האָבן געהאַט אויסגעשניטענע פאַרמען מאָדעלן פון — ספר־תורות. אין ווילנע איז געווען שווער זיך אַרומצורייען אַ נישט־איינגעמאַלדענער. מען האָט ביינאַכט געמאַכט אָבלאוועס אויף די גאָסן, עס זיינען געווען פאַלן פון באַנד דיטישע אָנפאַלן.

איך האָב זיך איינגעשאַפן אַ פּראָפּוס קיין באַראַנאוויטש און סלאָנים. עס איז שווער זיך צו דערשלאָגן צו אַ באַן־בילעט, די צוגן פאַרשפּעטיקן אויף גאַנצע מעתלעך. איך האָב נישט געטאַרט זיך באַוווּיזן אין ווילנע מיט מיינע פאַפּירלעך, מיט מייין פּראָפּוס קיין פּאָלאַצק. דער באַן־בילעט קיין פּאָלאַצק האָט אַ סטעמפל, וואָס איז שוין אַלט צוויי וואָכן. וועט זיך אָנהויבן אַ חקירה ודרישה וווּ איך האָב גענעכטיקט אין ווילנע, וועט מען שוין גענויער אויך בודק זיין דעם פּראָפּוס. עס וועט נישט שווער זיין אָנצופּרעגן אין פּאָלאַצק ביי דער פּערזאָן, וואָס האָט מיר כלומרשט אַרויסגעשיקט דעם פּראָפּוס, יענער וועט נישט וויסן פון וואָס צו זאָגן. איך בין עטלעכע מאָל געווען אויפן וואָקזאַל, דאָרט קומען אָבער יעדע צוויי שעה פאַר אָבלאוועס, איך בין עטלעכע מאָל שיער נישט אַריינגעפאַלן אין די הענט פון דער מיליץ.

עס איז מיר דאָך געלונגען זיך דערשלאָגן צום צוג און פאַרן קיין באַראַנאָ־וויטש. אויפן וועג האָב איך אָנגעטראָפן שטיין אויף די סטאַנציעס רעפּאַטריאַציע־עשאַלאַגען קיין פּוילן, זיי זיינען אָפטמאָל אָפּגעשטאַנען גאַנצענע וואָכן. אין באַראַנאוויטש האָב איך באַדאַרפט זיך איינמעלדן, דער פּראָפּוס איז אָבער געווען נילטיק נאָר דריי טעג. טאַמער דאַרף איך בלייבן דאָ לענגער, איז בע־סער אין ערגעץ נישט צו גיין.

איך בין אַוועק זוכן דאָס אָרט, וווּ עס איז געשטאַנען דאָס הויז פון לייזער בערנשטיין, וווּ מייזן פרוי מיטן קינד האָבן געווינט. נישט נאָר איז נישטאָ קיין הויז, נאָר די גאָסן איז שווער צו דערקענען. נישטאָ קיין גרענעץ צווישן איין גאָס און דער צווייטער, בלויז שניידפּלעדער מיט קופּעס ציגל. אויף טייל גאָסן זעט מען נאָך שילדלעך מיט די פאַרשידנסטע נעמען, דעם פּוילישן, דעם דייטשן און דעם רוסישן נאָמען פון דער גאָס.

ביינאַכט איז אוממעגלעך אַרויסצוגיין אין שטאָט, עס באַפאַלן באַנדיטן, טוען אויס און הרגענען.

אין שטאָט וווינען איצט צוועלף יידישע משפּחות, צווישן זיי שוין אייניקע אָנגעפאַרענע, סאָוועטישע.

די פרוי גאווע פון באַראַנאוויטש האָט מיר געהאַט געגעבן אַן אַרעס צו אירם אַ פּריינדין, אַ פּאַרטיזאַנעריין, לאַה מאַנדעל. איך קום דאָרט אַריין ביינאַכט, זיי דערשרעקן זיך פאַר מיר, אָבער באַלד דערפּרייען זיי זיך:

— אַ ייד? פּונדאָנען געקומען?

זי קומט אַביסל מיט אומצוטרוי, פאַרדאַכט. איך זאָג איר נאָכוואָס איך בין

דאָ אַהערגעקומען. איך פרעג זיי קודם צי זיי ווייסן אפשר עפעס וועגן מיין פרוי און קינד, וועגן די בערנשטיינס, צו פארטרייבן זייער פארדאכט האָט מיר אַרויס געהאַלפֿן מיינס אַ געדיכט. די פרוי גאוועזענע האָט איר דאָ געלאָזן, בעתן דורכפאַרן קיין פּוילן, מיין „טויט־טאַנגאַ“. די פרוי לאה האָט עס געהאַט פאַרשריבן ביי זיך אין העפט. אויב איך בין דער מחבר פון דעם געדיכט, האָט זי צו מיר צוטרוי. לאה און איר מאַן זיינען געווען פאַרטיזאַנער אין וואַלד. זייער קינד זייערע עלטערן, אַלע זיינען זיי אומגעקומען.

איך בלייב דאָ נעכטיקן. מען איז מיך מכבד מיט עסן. עס לויפט אָפֿ אַ טאַג נאָך אַ טאַג. זיי גרייטן זיך אויך צו רעפּאַטריאירן קיין פּוילן. זיי ווילן פאַרקויפֿן דאָס שטיקל הויז, אויב אָבער זיי רעפּאַטריאירן זיך, טאָרן זיי דאָס הויז נישט פאַרקויפֿן. זיי זיינען אָבער אַן געלט און ווילן דאָך אָפּנעמען כאַטש אַ נישטיקע פּאַר טויזנט רובל.

איך וויל זיך דאָ אויסאַרבעטן פאַפּירן, אַז איך בין אַ באַראַנאוויטשער, וועל איך קענען מיטפאַרן אָפּציעל מיט די רעפּאַטריאַנטן קיין פּוילן. עס זיינען פאַראַן מאַכערס. מען נעמט ביי מיר צו אַלע דאָקומענטן און די צוויי טויזנט רובל וואָס איך האָב נאָך געהאַט. היות מיין פרוי האָט דאָ געוויינט אַ צייט, וועט נישט זיין שווער צו מאַכן פאַר מיר אַזאַ פאַפּירל.

בין איך פאַרבלייבן לחלוטין אַן שום דאָקומענטן. ביינאַכט זיינען אַריינגעקור מען צו לאַהן אין שטוב אַריין אַ מיליציאָנער און דער קוואַרטאַל־אַקמיסאַר. זיי האָבן עפעס געזעען, זאָגן זיי, אַריינגיין און אַרויסגיין פונדאַנען אַ פרעמדן מענטש. לאה האָט מיך שוין געהאַט אַריינבאַהאַלטן אין אַ שאַנק. זי האָט געלייגט אַז ביי איר געפינט זיך אַ פרעמדער. דערווייל האָט זי זיי מכבד געווען מיט בראַנפֿן. זיי זיינען אָפּגעזעסן צוויי שעה צייט.

איך בין געשטאַנען אין שאַנק און אויסגעהערט דעם גאַנצן שמועס. פאַקט מען מיך איצט און איך ווער אַרעסטירט, איז מיר גלייכער זיך צו נעמען דאָס לעבן, מער אין טורמע אַריין וועל איך נישט גיין.

לאה און איר מאַן זאָגן מיר נאָרנישט, נאָר איך פיל אַז זיי שרעקן זיך, זיי ריזיקירן צוליב מיר. וואָס טוט מען?

מען האָט געשיקט צום מאַכער אָפּנעמען דערווייל מיינע דאָקומענטן, ווייזט זיך אַרויס, אַז ער האָט זיי פאַרברענט. ער גרייט זיך מיר צו מאַכן אַן אַנדערן דאָקומענט.

איך גיי שוין נישט אַרויס פון שטוב. אין דער דירה וווינט אויך אַ יידישע פאַמיליע פון וויטעבסק. לאה האָט אַ חשד, אַז די וויטעבסקער האָבן זי שוין גע־מסרט אַז זיי גרייט זיך צו פאַרקויפֿן די דירה. די סאָוועטישע פאַמיליע האָט אַליין חשק צו פאַרנעמען די גאַנצע דירה. עס איז אַן אַלט פאַרפאַלק מיט צוויי דערוואַקסענע טעכטער, איינע אַ לערערין און די צווייטע אַ שול־אינספּעקטאָרין. דער אַל־טער טאַטע דאוונט נאָך יעדן טאַג, די פרוי זיינע צינדט ליכט פרייטאַגצונאַכטס. די טעכטער רעדן נאָך אַביסל יידיש, האָבן ליב צו שמועסן וועגן ליטעראַטור, וועלט־זאַכן, אָבער זיי קענען נישט פאַרגינען די פּוילישע יידן, וואָס זיי פאַרן אַוועק אין אַן אָפּענער, פרייער וועלט אַריין. דאָ זיינען נישט פאַראַן קיין לייטישע מענער מיט וועמען אויסצורעדן אַ וואָרט, מיט וועמען צו פאַרברענגען אין אַ שמועס. אַלע פּוילישע יידן פאַרן דאָך פונדאַנען אַוועק.

לאה האָט פאַר זיי מורא און אויך איך האָב פאַר זיי מורא, ווייל אין מיטן בעסטן רעדן און באַגרייטערן זיך מיט יענער פרייער, שיינער וועלט וווהין מיר פאַרן, הייבן זיי פּלוצים אָן לויבן זייער פּאַטערלאַנד אין דעם באַקאַנטן, סקאַרד באַוון נוסח. זיי האָבן ווידער נישט קיין צוטרוי צו אונז, טאַמער האָבן זיי זיך שוין צויפל אַרויסגערעדט פאַר אונז.

איך בין שוין צוויי וואָכן אין באַראַנאוויטש. עס איז שוין די זיבעטע וואָך זינט איך בין אַרויס פון סאַמאַרקאַנד. דער מאַכער האַלט אין איין אָפּשלעפּן. דעם 31-טן דעצעמבער איז ער געקומען צו לויפן מיט אַ בשורה, אז עס איז שוין אַלץ אין אָרדנונג, עס איז שוין צונויפגעשטעלט אַ רשימה פון דער רעפּאַט ריאַנטן-גרופע און היינט ביינאַכט דאַרפן מיר אַרויספאַרן.

אין דער לעצטער מינוט, ווען אין שטוב ביי לאהן האָט זיך צונויפגעקליבן די גאַנצע גרופע רעפּאַטריאַנטן, דרייצן פּערזאָן, אַלץ יידישע פּאַרטיזאַנער, דעמאָביד ליוזרטע רויטאַרמיער, האָט זיך אַרויסגעוויזן אז עס זיינען פאַראַן צוויי רשימות, איינע אַ ריכטיקע, אויף וועלכער עס פיגורירן 12 פּערזאָן, איך נישט, און אַ צווייטע, אַ פיקטיווע רשימה, אויף וועלכער איך פיגוריר שוין אויך. ביידע רשימות זיינען צונויפגעשטעלט פון דעם זעלבן באַזאַטן, מיט די זעלבע אָפּיר ציעלע סטעמפלען, נאָר איינע איז אונטערגעשריבן פונם נאַטשאַליק פון דער רעפּאַטריאַציע-אָפּטיילונג און די צווייטע איז אונטערגעשריבן דורך זיין גע-הילף. דאָס האָט דער געהילף געטאָן דערפאַר, ווייל ער האָט נישט געוואָלט זיך טיילן מיט זיין נאַטשאַליק מיט דעם כאַבאַר וואָס ער האָט באַקומען פאַר מיר, ער האָט די טויזנט רובל אַליין געוואָלט אַראַפּלאַזן אין קעשענע.

בזו צום איינשטייגן אין צוג, דאַרף מען האַלטן די ריכטיקע רשימה, איך וועל דאַרפן גיין אין אַ זייט, מען וועט מיך פאַרשטעלן, נאָר ווען מען וועט שוין זיין אין צוג, וועט מען דאַרפן צערייסן די ריכטיקע רשימה און אַרויסנעמען די צווייטע טע, וווּ איך פיגוריר שוין אויך.

אַלע האָבן זיך איבערגעקוקט. עטלעכע האָבן געהאַלטן, אז צוליב מיר דאַרפן זיי אַלע נישט ריזיקירן, מען קען זיי נאָך אויך פאַרהאַלטן. זיי זיינען אין אַ פאַר-לעגנהייט. ביז לאה זאָגט נישט צו זיי שטרענג:

— קינדער, צי זענט איר פּאַרטיזאַנער, אָדער פּחדנים? ! קיין איין רגע נישט געטראַכט, מיר גייען אַלע צוזאַמען! איר דאַרפט זיך נאָר אָנגורטן מיט אַביסל מוט און גוטן ווילן. מיר וועלן אונזערס אַ פריינט, אַ יידישן שרייבער, נישט לאָזן אַליין אין אזא שווערער מצודה!

איך האָב זיך געפונען אין אַ זייער פיינלעכער לאַגע. איך האָב געווסט, אז צוליב מיר ריזיקירן זיי אייגנטלעך מיט גאַרנישט, אויב עס וועט קומען צו אַ קאָנ-טראַל דאָ, וועלן זיי אַרויסנעמען די ריכטיקע רשימה, דער בע'עוולטער וועט זיין נאָר איך אַליין. דאָך האָב איך פאַרשטאַנען זייער מורא און, פאַרשטייט זיך, מיט גאַרנישט זיך אָנגערופן.

עס האָט מיך איצט נאָך מער פאַרדראָסן אויף דעם מאַדנעם פאַקט, וואָס איך, אַ פּוילישער בירגער, וואָס האָב די פּוילע רעכט צוריקצופאַרן קיין פּוילן, פון לעמד בערג פאַרן אַזעלכע טויזנטער ווי איך, אין דער רשימה האָט מען מיך דאָ דרייסט געמעגט אַריינשטעלן, האָט זיך אַ באַזאַטן געוואָלט פאַרדינען נאָך טויזנט רובל, נישט געגעבן צוליב דעם אונטערצושרייבן דעם נאַטשאַליק מיין נאָמען און איצט

בין איך דעריבער אן אומלענאלער און קאָן יעדע רגע אַרײַנפאַלן. וואָלט איך אפילו איצט וועלן צוריק מיינע אַלטע דאָקומענטן, זײַנען זײ שוין אויך פאַרברענט. צווישן די דאָקומענטן האָב איך געהאַט אַ בריוו פון דער באַראַנאוויטשער שטאָט פאַרוואַלטונג, אין וועלכן זי האָט מיר אָפגעענטפערט קיין סאַמאַרקאַנד אויף מיין בריוולעכער אָנפראַגע וועגן דעם גרוץ פון מיין פרוי און קינד. אין אַ נױט, האָט דער דאָקומענט אויך געקענט צונויץ קומען, אַלנפאַלס אין וועג. עלף בײנאַכט גײען מיר אַלע אַרויס צום וואָקזאַל. מיר האָבן נאָך דאָ צו וואַרטן אַנדערטהאַלבן שעה. עס קומט מיליטער און מיליץ און פירן דורך אַן אָבלאַווע אויפן וואָקזאַל. איך ליג אויסגעצויגן אויף דער ערד אין וואָקזאַל, איבערגעדעקט מיט עטלעכע מאַנטלען, איך שלאָף כלומרשט. מען דאַרף האָבן נאָך צען אַזעלכע הערצער אין זאַפּאַס, אַז מען זאָל קענען איבערטראַגן די שרעק. דאַנקען גאָט, שוין די אָבלאַווע אויך איבערגעקומען. עס איז האַלב אײנס בײנאַכט, די ערשטע האַלבע שעה פונם נײעם יאָר 1946. מיר פאַרן אָפּ פון באַ-ראַנאוויטש קיין בריסק.

ק א פ י ט ל ד

זײ האַלטן בײ זיך נאָך אַלץ בײדע רשימות, זײ האָבן מורא צוצערײסן די גוטע רשימה, הגם זײ ווײסן, אַז דאָ קען שוין קײנער נישט דערקענען צי דעם נאַטשאַליקס אונטערשריפט איז אַ ריכטיקע אָדער נישט. איך רוף זיך מיט נאָר-נישט אָן, איך לײד אַ סך צוליב זײער שרעק. זײ האָבן טאַקע נאָרנישט וואָס מורא צו האָבן, נאָר יעדער פון זײ פירט מיט זיך מיט עפעס פון זײערע לעצטע פאַר-מעגנס, וועט מען נעמען זוכן, וועט מען שוין עפעס געפונען און צוגעמען, דאָס איז זײער גאַנצע שרעק. דערין בין איך דאָך שוין זיכער נישט שולדיק, אָבער סײווי זײנען אַלע אויפגערעגט.

מיר זײנען אָנגעקומען דעם ערשטן יאַנואַר צוועלף בײטאַג קיין בריסק. דאָ איז די גרענעץ-סטאַנציע, פונדאַנען דאַרפן מיר אָפפאַרן שוין מיט אַ צוג קיין וואַרשע. מיר האָבן שוין אונזער היינטיקן צוג פאַרשפּעטיקט, דאַרפן מיר וואַרטן נאָך אַ קנאַפּן מעת-לעת.

בריסק איז איצט בלוז אַ פּוסטער נאָמען, עס איז נישט אינגאַנצן חרוב, אָבער עס זײנען נישטאָ קיין יידן, בריסק דליטאַ — אָן יידן!
ווידער ליגן אויפן וואָקזאַל, דאָ איז געפאַקט מיט זעלנער און אָפיצירן, וואָס פאַרן פון און קיין בערלין. מיר דאַרפן נאָך אַרײַנגיין און אָפּשטעמפלען די רשימה. עטלעכע פון זײ וואַקלען זיך נאָך אַלץ און קענען זיך נישט באַשליסן וועלכע רשימה אַוועקגעבן צום אָפּסטעמפלען.

אַ צווייטע יונגע פרוי פון אונזער גרופע, אַ דרייטע, זי איז שוין געווען מיט אַלעמענס באַגאַזשן אויף דער צאָליקאַמער בײ דער גרענעץ-וואַך און שוין דאָרט „אונטערגעשמירט“, אַז מען זאָל נישט דורכפירן קיין גענויע רעוויזיע פון זײערע זאַכן, זי גײט אויך צו צום פענצטערל אָפּשטעמפלען די רשימה. זי נעמט, פאַר-שטענדלעך, די רשימה אויף וועלכער איך פיגוריר. איר מאַן איז דאָס געווען דער פאַרמיטלער ביים מאַכן פאַר מיר דעם דאָקומענט. ער האָט פאַרדינט דערביי

עטלעכע הונדערט רובל, נאָר זי טוט עס נישט דערפאַר, ווייל איר מאַן איז געווען דערין פאַרמישט, זי טוט עס פשוט, צוליב מענטשלעכקייט, ווייל זי איז אַ יידישע פרוי, נאָך אפילו אזא איינע, וואָס דאווענט יעדן טאָג.
מען שטעמפלט איר אָפּ די רשימה. אַצינד גיט זי מיר שוין איבער יענע רשימה, אז איך זאָל זי אַליין צערייסן.

דערווייל דאַרף מען נאָך ליגן אויפן וואקזאַל און ווארטן. איך בין נאָך אַליץ נישט פאַרטיק מיט זיך. טאָמער האָט מען מיך דערווייל געמערט אין סאַמאַרקאַנד און נאָכגעשיקט שטעק-בריוו צו די גרענעץ-וואַכן? טאָמער וועלן זיי פונדאָנען אָנ-פרעגן אין באַראַנאוויטש, וויפל מענטשן עס איז דאָרט געוואָרן אונטערגעשריבן? טאָמער דאָס און טאָמער יענץ. איך פיל ווי יעדעס טיילכל פון מיין גוף, אפילו מיר נע האָר, אַליץ איז אַדורכגענומען מיט פחד. איין קילאָמעטער פון בריסק קאָנטראַד לירט מען נאָך די דאָקומענטן אין צוג, אויף דער סאַמע גרענעץ.
ווען מען לייגט מיר איצט נאָך פאָר, אז איך זאָל זיך לאָזן אָפּהאַקן אַ האַנט, אַבי איבערצוקומען בשלום די גרענעץ, וואָלט איך קיין רגע זיך נישט געוואָקלט און מסכים געווען דערויף.

ק א פ י ט ל ה

און אָט זיינען מיר שוין אין צוג קיין וואַרשע. אַ קילאָמעטער הינטער דער שטאָט בריסק דאַרפן אַלע צוריק אַרויסגיין פונם צוג און די וואַך באַקוקט יעדן איינציקן און זיינע דאָקומענטן.

ווען דער אָפיציר פרעגט מיך צוויי מאָל איבער מיין פאַמיליע-נאָמען, פיל איך, אז אָט אָט פלאַצט אויף מיין האַרץ, איך צעפאַל זיך אויף פּיצלעך. און דער גרענעץ-אָפיציר טאָר דאָך גאָרנישט דערזעען מיין שרעק! מוז איך זיך באַהערשן אין דער רגע און רואיק אָפּענטפערן.

און ווידער — דאַנקען גאָט! עס איז דורך בשלום! מיר זיצן שוין אין די וואַגאָנען, מיר פאָרן אַריבער דאָס בריקל און זיינען שוין אויף דער פּוילי-שער זייט!

אַלע פון אונזער גרופע וואַרפן זיך אויף מיר און גראַטולירן. איך בין פונקט אַזוי אַן לשון ווי נאָכן באַפרייט ווערן פונם לאַגער.

— נאַט, זעט! — רופט זיך אַן איינער — וויזנדיק אויף מיר — זעט אים, אַ נייער מענטש ווערט געבוירן, זעט אים נאָר, אַן אַנדערע, לעבעדיקע פאַרב איז אים אַרײַן אין זיין פנים!

פאָרן מיר שוין אויף פּוילישער טעריטאָריע, קיין וואַרשע.
ווער קען אָפּשאַצן דאָס גליק?

ווער קען פאַרשטיין ווי אַזוי אַ זיבניעריקער טרוים, וואָס האָט אויסגעזען קיינמאָל נישט מקוים צו ווערן, דער טרוים פון אַלע נעכט, טעג און שעהן, אין די שפּיטאַלן, פאַרשיקונג, תּפּיסות, לאַגערן, ווער קען גלויבן, אז דער הלום ווערט פאַרווירקלעכט? ווען איך זאָל לעבן אפילו פינפהונדערט יאָר, איז דאָס איינע גליק גענוג אויף דער נאַנצער צייט לעבן.

איך פאָר קיין וואַרשע. מיין שטאָט, מיין היים, מיין שטוב, מייענע נאָענטסטע,

אפשר וועט זיך פאָרט ווער אָפגעפונען אַ לעבעדיקער ? האָב איך דאָך געלאָזן דאָרט
נאָך מיין מאַמע, שוועסטערן, זייערע קינדער, שוועגערינס, שוואַגערס, אפשר וועט
זיך פאָרט אָפגעפונען ווער אַ לעבעדיקער ?

ק א פ י ט ל ז

מיר זיינען שפעט ביינאכט אָנגעקומען קיין וואַרשע, אויף דער סטאַנציע
פראַנאַ. מיר גייען אַרויס אויפן פּעראַן. ביים וואַקזאַל הענגט סטאַלינס בילד. לאַה
די פּאַרטיזאַנערין רופט זיך אָפּ צו איר מאַן, ווייזנדיק אים אויף סטאַלינס בילד :
— נאַ, מעישקע, זעסט ? ער איז דאָך דאָ אויך דאָ ! ! טאָ נאָכוואָס זיינען מיר
אַנטלאָפן פון דאָרטן ? מיר קענען שוין צוריקפאָרן, עס וועט נישט העלפן קיין
אַנטלויפן פון זיי.

איך פרעג ביי די פּוילישע קינדער וואָס פאַרקויפן דאָ לימאָנאַד, ווי אַזוי איך
קען צוקומען אין פראַנע צו דער סקערניעוועצקע גאַס. זיי רוקן זיך אָפּ און ענט-
פערן נישט. אַ בלאַנד יאַטל זייערס — פון אַ יאָר דרייצן, רוקט זיך צוריק עטלעכע
טריט אויף הינטן-אַרום און שרייט צו מיר אויס :
— העי, דו, ייד-באַלשעוויק, פאָר צוריק קיין רוסלאַנד !

מיר גייען איבער די פראַנער גאַסן, מיר האָבן אַן אַדרעס פון אַ ייד וואָס דאַרף
דאָ ערגעץ וווינען. מיר קומען אָן צו דעם אָרט, מיר קלאַפן אָן און פרעגן זיך אויף
יענעם. נישטאָ אַזעלכער :

— ביי אונז וווינען נישט קיין יידן !

מיר האָבן זיך אַרומגעדרייט שעהן אויף דער גאַס. אינדערפרי זיינען מיר
ערשט געוואָר געוואָרן, אַז יענער וווינט יאָ דאָרטן, נאָר אונטער אַן אַרישן נאָמען...

ק א פ י ט ל ז

איך בין באַלד פאַרטאָג אַוועק קיין וואַרשע. אויפן וועג האָב איך אָנגעטראָפן
אַ באַקאַנטן ייד. ער דערציילט מיר בסך-הכל, אַז מיין שוועגערין, מיין יונגערן
ברודערס פרוי, געניע. וואָס איז אַנטלאָפן אין 1941 פון דער רוסישער פאַרשיקונג
און אָנגעקומען קיין ווילנע, האָט זיך געראַטעוועט פון די דייטשן. מיין ברודער
נהמן האָט מען דערשאָסן אויף פּאַנאַד, ביי ווילנע. אָבער זי האָט זיך געראַטעוועט,
אַוועק אויף דער אַרישער זייט, חתונה געהאַט מיט אַ קריסט און געהאַט מיט אים
אַ קינד.

— ווו וווינט זי ? ! ווו איז זי ? ! זאָגט מיר שנעל, דערבאַרעמט אייך !

— ליידער ! זי וווינט שוין נישט, זי האָט געווינט, אין לאַדזש. מיט דריי

טעג צוריק איז זי געפאָרן קיין לובלין פאַרקויפן עפעס זייערס אַ שטיקל הויז.

— נו, דערציילט שנעלער, ווו איז זי ?

— מען האָט זי אויפן וועג, אין נאַלענטשאַוו, פאַר לובלין, דערהרגעט! מען האָט זי געפונען אַ נאַקעטע און דערשאַסענע, דאָס איז מען געוואָר געוואָרן ערשט נעכטן.

איך בין אוועק קיין וואַרשע. געזוכט די גאַס וווּ איך האָב געווינט, דאָס הויז. יא, דאָס הויז שטייט נאָך, אַ פאַרבּרענטע מויער, עס וווינען אין אַ הילצערן בירל אויפן הויף דער ווירט פון דעם הויז און דער סטרוזש.

איך קריך אַרויף אויף די קופּעס ציגל און זע די ווענט פון אונזער וווינונג. בלויז ציגל און זאַמד, ערד. איך טאַרע מיך אין די קופּעס גרוז, זוך, נישטער, איך געפין נאָר אַ דייטשן אילוסטרירטן זשורנאַל, דאָס איז שוין פון אַ שפּעטערדיקן לאַקאַטאָר, וואָס האָט דאָ געווינט. עס ליגן שטיקלעך צעבראַכענע גלאָז, אַפּנעריי סענע טאַפּעטן.

איך בין אוועק אין יידישן קאָמיטעט קיין פּראַגע נאָכזוכן די רשימות פון די געראַטעוועטע, לעבנגעבליבענע יידן. ניין, קיין איינער פון אַלע מיינע איז נישט לעבן געבליבן.

איך שפּאַן ווידער אויף די חרובות פון וואַרשע. פון איין זייט שפּאַנט מיט מיר דאָס גליק — איך האָב דערלעבט אַרויסצופאַרן פון רוסלאַנד, זיין אין וואַרשע; פון דער צווייטער זייט שפּאַנט מיט מיר דאָס אומגליק — איך האָב קיינעם, קיינעם נישט געפונען, בלויז חרובות און אומקום! אזוי פירן מיך געאַרעמט גליק און אומגליק, מיך, אַן איינזאַמען, צעבראַכענעם ייד, איינעם פון די זין פון דעם צעבראַכענעם, אומגליקלעכן און פאַרפייניקטן יידישן פּאָלק!

9 1 0

שטאַקהאַלט, 17 סעפטעמבער, 1947

ב א מ ע ר ק ו נ נ :

איך שטרייך אונטער, אז די נעמען פון די באשריבענע פ ר ע נ ק ע ל,
פ ר י ד ע, פ י ב י ד, כ ע ר ס אָ נ ס ק י, ר ו י ז נ ש מ י ד, ב ע ר ע ל ע
ש מ א י ע ו ו י ט ש — זיינען נישט די אויסענטישע נעמען זייערע.
נאָך אין עטלעכע אַנדערע פּאַלן האָב איך די נעמען פּאַרקירצט אָדער גע-
ענדערט.
איך האָב געהאַלטן פאַר נייטיק דאָס צו טון צוליב אַ גאַנצער ריי ערנסטע
סיבות.

ד ע ר מ ח ב ר